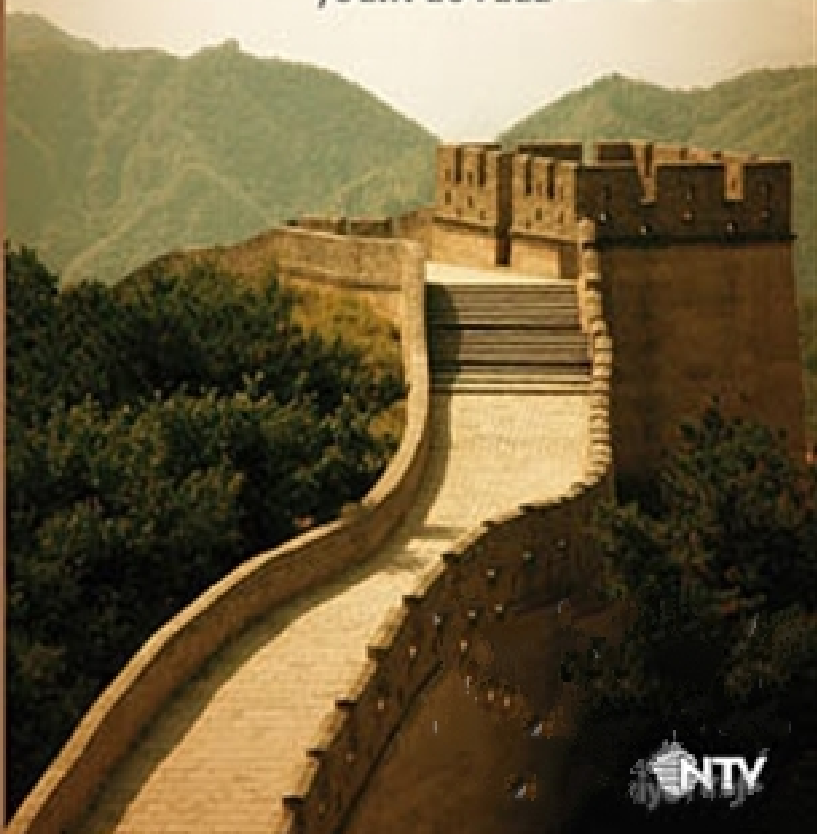
ÇİN SEDDİ

Dünyaya Karşı 3000 Yıl

JULIA LOVELL

NTV

1667 tarihli bu gravürde Cizvit rahipler Adam Schall (solda) ve Matteo Ricci (sağda), kuzey Çin'in bir ucundan öbür ucuna uzanan, kesintisiz ve tekbiçimli mazgallarla donatılmış bir Çin Seddi içeren bir Doğu Asya haritası tutmaktadır. Çin Seddi'nin tek parça halinde olduğuna ve çok eskiden yapıldığına dair efsane, 17. yüzyılın sonlarında, Cizvitlerin Çin'den Avrupa'ya gönderdiği öyküler sayesinde, Batı'da şekillenmeye başladı.

ÇİN SEDDİ

Dünyaya Karşı 3000 Yıl

Julia Lovell

ÇEVİRİ
Yasin Kara

NTV

THE GREAT WALL — China against the World — 1000 BC - AD 2000
Julia Lovell

© Julia Lovell 2006. Tüm hakları saklıdır.

1. Baskı: Mayıs 2008

YAYINA HAZIRLAYAN
Emre Ergüven

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN
Yasin Kara

DÜZELTİ
Mehmet Evren Dinçer

GRAFİK
Halili Budak Akalın

BASKI
Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No:3 Kağıthane 34408 İstanbul
Tel: (212) 294 10 00

ISBN: 978-975-6690-97-0

NTV yayınları
Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık ve Ticaret A.Ş.
Eski Büyükdere Cad. USO Center No:61 Kat:2 Maslak 34398 İstanbul
Tel: (212) 335 00 00 Faks: (212) 330 03 23

kitap.ntvmsnbc.com
info@ntvyayinlari.com

Sertifika No: 0607-34-008724

İÇİNDEKİLER

	Harita, Fotoğraf ve Resim Listesi	VI
	Teşekkür	X
	Romanizasyon ve Telaffuz Üzerine Not	XII
	İsimler Konusunda Not	XIV
	Giriş: Çin Seddi'ni Kim İnşa Etti?	1
1	Neden Setler?	27
2	Uzun Set	49
3	Han Setleri: Ne Kadar Değişirse, O Kadar Aynı Kalır	68
4	Değişken Sınırlar ve Yoz Barbarlar	97
5	Çin Tekrar Birleşiyor	122
6	Setler Olmayınca: Çin Sınırları Genişliyor	143
7	Barbarların Dönüşü	167
8	Açıklık ve Kapalılık Örneği: Birinci Ming Sınırı	189
9	Set Yükseliyor	218
10	Çin'in Büyük Çöküşü	241
11	Barbarlar Çin Seddi'ni Nasıl İnşa Etti	272
12	Çin Seddi'ni Çinceye Çevirmek	308
	Sonuç: Büyük Set, Büyük Alışveriş Merkezi ve Büyük Ateşseti	336
	Ek-1: Önemli Kişiler	365
	Ek-2: Hanedanlıkların Zaman Dizini	372
	Ek-3: Çin Tarihi ve Set İnşasındaki Önemli Tarihler	374
	Seçme Kaynakça	383
	Dizin	392

HARİTALAR

Çin (2005)	XVI-XVII
Set İnşası: Savaşan Devletler dönemi (MÖ 481 dolayları - MÖ 221)	26
Set İnşası: Qin ve Han hanedanlıkları (MÖ 221 - MS 220)	48
Set İnşası: Kuzey Wei, Kuzey Qi ve Sui hanedanlıkları (MS 386 - 618)	96
Jin setleri ve Moğol seferleri (MS 1115 - 1234)	166
Set İnşası: Ming hanedanlığı (MS 1368 - 1644)	188

FOTOĞRAFLAR VE RESİMLER

Kitabın başındaki resim: Adam Schall ve Matteo Ricci bir Doğu Asya haritası tutuyor. Athanasius Kircher, *China monumentis* (Amsterdam: 1667)

Birinci fotoğraf ve resim bölümü

1. 1793'teki Macartney elçiliği esnasında Teğmen William Parish tarafından tasvir edildiği haliyle Ming sınır seti. Sir George Staunton, *An authentic account of an embassy from the King of Great Britain to the Emperor of China...* [Büyük Britanya Kralı'ndan Çin İmparatoru'na Gönderilen Bir Elçiliğin Özgün Hikayesi] (Londra: G. Nicol, 1797).
2. Zhao devleti tarafından İç Moğolistan'da MÖ 300 dolaylarında inşa edilen set. Daniel Schwartz/Lookatonline.
3. Moğolistan çayırlarında bir çoban ve sürüsü. Roy Chapman Andrews, *Across Mongolian Plains* [Moğolistan Düzlüklerinin Bir Ucundan Öbür Ucuna] (Londra: D. Appleton & Co., 1921).
4. Hun barbarların Ming dönemindeki Çinlilerce çizimi. Wang Qi, *San cai tu hui.*
5. Qin hükümdarı Shihuang, İlk İmparator ve kuzey Çin boyunca uzanan Uzun Set'in inşaatçısı. Qi, *San cai tu hui.*
6. Çin'in set inşasındaki toprak sıkıştırma yöntemi. Guo Po, *Er ya yin tu* (1801).
7. Han setinin bir kesiti. M. Aurel Stein, *Ruins of Desert Cathay*, Cilt. II [Çin Çölü'nün Kalıntıları] (Londra: Macmillan, 1912).
8. Moğolistan'daki Jin Seti. Daniel Schwartz/Lookatonline.
9. Moğol askerleri talimde. Reşideddin'in 14. yüzyıla ait Farsça elyazması *Cami'üt-tevarih* başlıklı eserinden alınmıştır.
10. Bulut Terası. William Edgar Geil, *The Great Wall of China* [Çin Seddi] (New York: Sturgis & Walton Company, 1909).

İkinci fotoğraf ve resim bölümü

11. Ming dönemine ait bir tuğla ocağı ve taşıma sırığı çizimi. Qi, *San cai tu hui.*
12. Pekin yakınlarında yer alan Jinshanling'deki kısmen restore edilmiş Ming seti.
13. Sınır Garnizonlarının Ming döneminde çizilen bir haritası. Qi, *San cai tu hui.*
14. Kuzeybatı Çin'de yer alan Ordos bölgesindeki set. Geil, *The Great Wall of China.*
15. Kuzeydoğu Çin'deki bir köyün bir başından öbür başına kadar inşa edilmiş Ming setinin bir kısmı. John Hedley, *Tramps in Dark Mongolia* [Esrarlı Moğolistan'da Zorlu Yürüyüşler] (Londra: T. Fisher Unwin Ltd., 1910).

16. Shanhaiguan'da bulunan Cennet'in Altındaki İlk Geçit. Geil, *The Great Wall of China*.
17. Jiayuguan, kuzeybatı Çin. Stein, *Ruins of Desert Cathay*, Cilt II.
18. Li Yongfang teslim oluyor. *Manzhou shilu*, Cilt I (Liaoning: 1930).

Üçüncü fotoğraf ve resim bölümü

19. Çin imparatorluğu tahtına ilişkin bir izlenim. Louis D. Le Comte, *Memoirs and Observations*... [Anılar ve Gözlemler...] (Londra: Benj. Tooke, 1697).
20. Parish'in tasviriyle Lord Macartney'in Çin imparatoruyla görüşmesi. Staunton, *An authentic account of an embassy from the King of Great Britain to the Emperor of China*... .
21. Çinli deve hücum etmek için toplanan emperyalist Batılı orduları resmeden bir 19. yüzyıl Alman karikatürü. Collection Claude Estier, *Histoire de la Chine en 1000 Images* [1000 Resimle Çin Tarihi] (Paris: Cercle Européen du Livre, 1966).
22. Kuzeybatı Çin'in lös tepeleri. Harry Franck, *Wandering in China* [Çin'de Dolaşmak] (Londra: T. Fisher Unwin Ltd., 1924).
23. Çin Seddi boyunca yürüyen Çin askerleri, 1937'nin başları.
24. Richard Nixon restore edilen Çin Seddi'nde, Badaling, Şubat 1972.
25. Pekin yakınlarındaki, komünistlerin restorasyonundan geçen Ming seti. Daniel Schwartz/Lookatonline.

Yazar ve yayımcılar fotoğraf ve resimlerin çoğaltılmasına izin verdikleri için aşağıdaki kurum ve kişilere minnettardır: Kitabın başındaki resim, 1, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20 ve 22 için Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi yetkililerine; 2, 8 ve 25 için Daniel Schwartz/Lookatonline'a [ilk kez *The Great Wall of China*'da basıldılar (Londra: Thames and Hudson, 1990, göz. geç. bas. 2001)]; 7 ve 17 için The British Library ve Clarendon Press'e; 9 için Bibliothèque nationale de France'a; 12 için Rosamund Macfarlane'e; 23 için Getty Images'a; 24 için © Bettman/CORBIS'e.

Anne ve babama...

TEŞEKKÜR

Atlantic Books'taki redaksiyon ekibine sonsuz teşekkürler. Öncelikle, ilk başta bana kitap fikrini verdikleri ve ben yazma sürecinde dolambaçlı yollarda ilerlerken beni sabırla cesaretlendirdikleri için Toby Mundy ve Angus Mackinnon'a; ardından, el yazmalarını olağanüstü bir titizlikle ve dikkatle düzeltip düzenlediği için, bir kez daha, Angus'a. Ayrıca, yapım sürecini uzmanca yönettikleri ve kitaba gösterdikleri özen ve dikkat için Clara Farmer ve Bonnie Chiang'a ve kitabın aşırı derecede dikkatli düzeltmeni Lesley Levene'e çok minnettarım. Temsilcilerim Toby Eady ve Jessica Woollard'a da yardımları ve yüreklendirmeleri için teşekkürü borç bilirim.

Çok önemli anlarda birkaç uzmandan ve öğretim üyesinden cömert yardımlar aldım. En başta klasik Çince sıkıntılarımın çoğunu çözen, haritalar ve kaynaklar öneren ve biten müsvedde üzerinde inanılmaz derecede ayrıntılı ve yapıcı eleştiriler sunup metni hatalarından arındıran Sally Church'e teşekkür ederim. Frances Wood da kitabı şaşırtıcı derecede bir titizlikle ve dikkatle okudu, ona da çok minnettarım. Joe McDermott, Roel Sterckx ve Hans van de Ven benim gerçekler ve kaynaklar hakkındaki sorularımı yanıtladılar. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin Çince bölümünün sıradışı kütüphanecisi Charles Aylmer ise kendisine sorduğum bütün Çin tarihi kesitleri konusunda sahip olduğu ansiklopedik kaynakça bilgisiyle beni defalarca şaşırttı. Ruth Scurr ve Hannah Dawson bana Aydınlanma konusunda paha biçilmez yardımda ve tavsiyede bulundu. Ayrıca şiir çevirilerinde yardımını esirgemediği için Chee Lay Tan'a da çok teşekkürler. Giderilmemiş bütün hatalar ve eksikler elbette benimdir.

TEŞEKKÜR

Kitap Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Queens' College'dan aldığım bir araştırma bursu sayesinde tamamlandı. Geçen iki buçuk yıl süresince bu üniversite topluluğunun rahat, destekleyici araştırma atmosferinden fazlasıyla yararlandım.

Ama en büyük teşekkür borcum şüphesiz ki aileme. Kılı kırk yaran okumaları ve hatalı sözdizimlerini ve karışık mecazları bulup çıkarmada gösterdiği sabırlı insafsızlık için kocam Robert Macfarlane'e (kalanlar tamamen benim eserimdir) ve el yazmalarını büyük bir zahmetle düzelttiği için annem Thelma Lovell'a minnettarım. Hem annem ve babam, hem de kaynatam ve kaynanam cömertçe çocuk bakımını üstlenerek bana paha biçilmez saatler kazandırdılar. Daha genel bir ifadeyle, bu kitap kocamın, anne ve babamın, kardeşlerimin ve kaynatam ile kaynanamın burada sözünü edemeyeceğim kadar çok yönden sağladıkları sonsuz destek ve teşvik olmasaydı asla bitmezdi.

J. L.

ROMANİZASYON VE TELAFFUZ ÜZERİNE NOT

"Çang Kay-şek" isminde olduğu gibi başka bir romanizasyon sistemiyle yerleşmiş isimler dışında, tüm kitapta pinyin romanizasyon sistemi kullanılmıştır (Çang Kay-şek'in pinyin sistemine göre yazılışı Jiang Jieshi oluyor).

Pinyin sistemine göre yazılmış harflerden, okunuşu yazılışından farklı olanların telaffuzları aşağıda verilmiştir.

SESLİ HARFLER

ai: *ay*
ao: *ov*
e: *ah*
ei: *ey*
en: *ın*
eng: *ang*
i (c, ch, s, sh, zh, z sessizlerinden sonra geldiğinde): *ır*
i (diğer sessiz harflerden sonra geldiğinde): *i*
ia: *yah*
ian: *yen*
ie: *yeh*
iu: *yo*
ou: *o*
u (j, q, x, y sessizlerinden sonra geldiğinde): *ü*
u (diğer sessiz harflerden sonra geldiğinde): *u*
ua: *vah*

uai: *vay*
uan: *vu-an*
uang: *vu-ang*
ui: *vey*
uo: *u-voah*
yan: *yen*
yi: *ii*

SESSİZ HARFLER

c: *ts*
q: *ç*
x: *ş*
z: *ds*
zh: *j*

İSİMLER KONUSUNDA NOT

Çinli imparatorlar genel olarak tüm yaşamları boyunca ve yaşamlarından sonra en az üç isim kullandılar: Doğuşta kendilerine verilen isim; tahta çıktılarında saltanat dönemleriyle anılan isim; ve öldükten sonra mabetlerinde geçen isim. Dolayısıyla, Ming hanedanının kurucusunun ismi, imparator olmadan önce Zhu Yuanzhang'dı; imparator olduğu dönemde Hongwu ("ezici askeri kuvvet") olarak biliniyordu; öldükten sonra ise Taizu ("büyük ata") olarak anıldı.

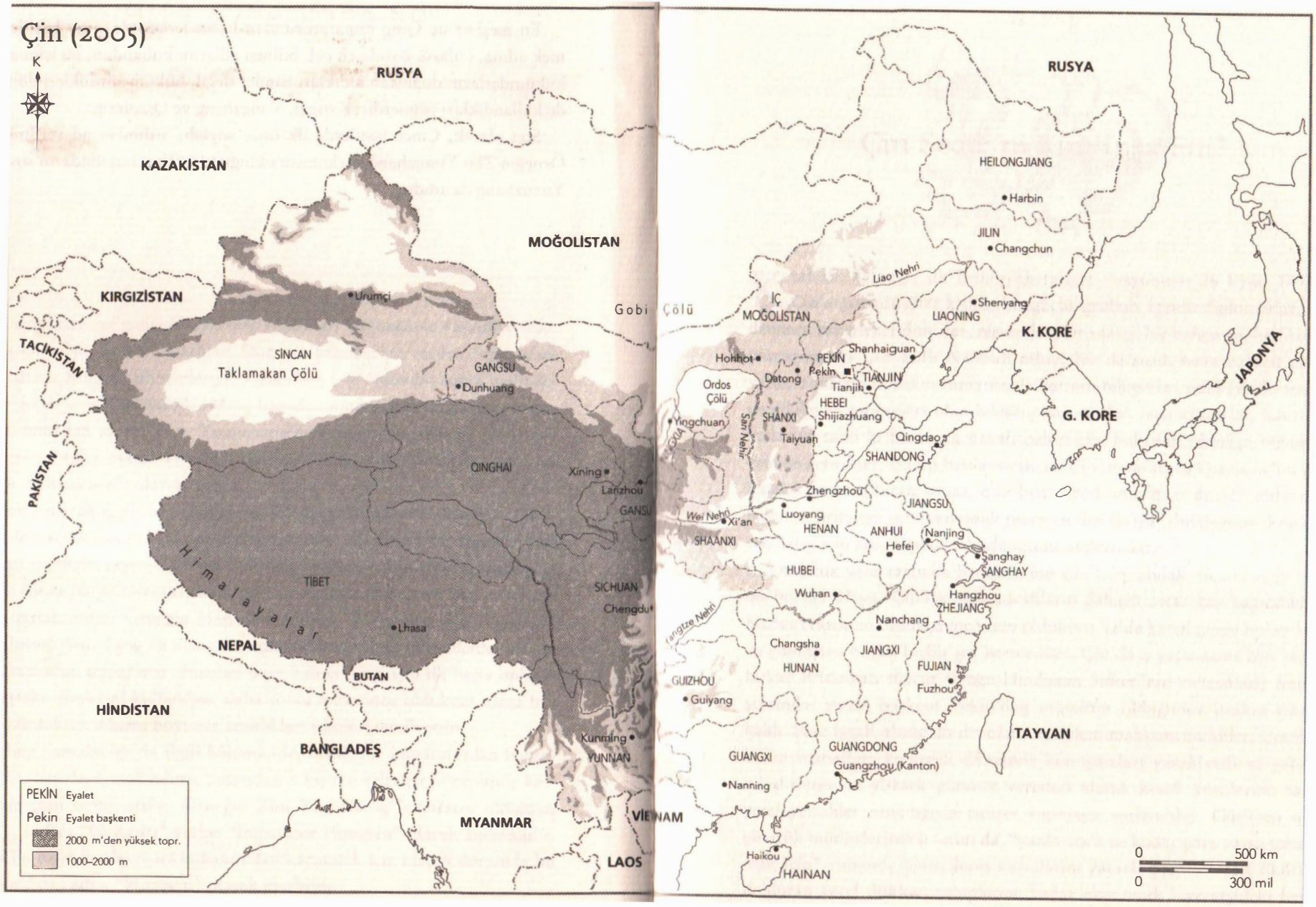
Genel olarak Çinlilerin isimleri akılda tutmak için çok karmaşık olabildiğinden, okuyucunun kafasını karıştırmamak adına, tek bir kişi için kullanılan isimlerin sayısını en aza indirmeye çalıştım. Bir kişiden tahta geçtikten sonra bahsediliyorsa, onun imparator olarak bilinen ismini kullanmayı tercih ettim: Örneğin Han dönemindeki İmparator Wu ("savaşçı" imparator). Sui, Tang ve Ming hanedanlıklarıyla ilgili bölümlerde, birçok hükümdardan imparator olmadan önce bahsedildiği için ilk başta onların doğuştaki isimlerini kullandım, daha sonra imparator olduktan sonra hüküm sürdükleri dönem boyunca anıldıkları isimleri tercih ettim.

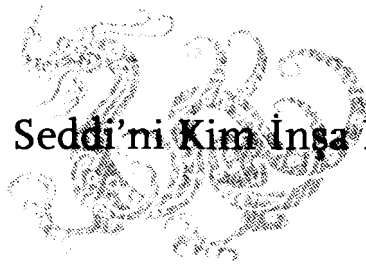
Ming hanedanlığıyla ilgili bölümlerde, belirli bir imparatordan bahsederken, basitleştirmek adına, doğrudan o kişinin saltanat döneminde kullandığı ismi tercih ettim. Örneğin Zhu Yuanzhang imparator olduktan sonra, sadece "Hongwu" yerine "İmparator Hongwu" olarak anılmalıdır. Ama bu uzun ve elverişsiz kullanımdan kaçınmak için birçok durumda bu hükümdarın adını "Hongwu" olarak kısalttım.

İSİMLER KONUSUNDA NOT

En meşhur üç Qing imparatorundan bahsederken de, yine basitleştirmek adına, onların Batıda en çok bilinen adlarını kullandım; bu isimler bu hükümdarların doğuştan aldıkları isimler değil, hüküm sürdükleri dönemde kullandıkları isimlerdir: Kangxi, Yongzheng ve Qianlong.

Son olarak, Çince isimlerde ilk önce soyadı, ardından ad verilmiştir. Örneğin Zhu Yuanzhang sözkonusu olduğunda, Zhu, hükümdarın soyadı, Yuanzhang da adıdır.

Çin (2005)
K
RUSYA
KAZAKİSTAN
MOĞOLİSTAN
KIRGIZİSTAN
TACİKİSTAN
PAKİSTAN
Urumçi
Gobi
SİNCAN
Taklamakan Çölü
GANGSU
Dunhuang
QINGHAI
Xining
Lanzhou
GANSU
TİBET
Himalayalar
Lhasa
SICHUAN
Chengdu
NEPAL
BUTAN
HİNDİSTAN
BANGLADEŞ
Kunming
YUNNAN
MYANMAR
VİETNAM
LAOS
PEKİN Eyalet
Pekin Eyalet başkenti
2000 m'den yüksek topr.
1000–2000 m
RUSYA
HEILONGJIANG
Harbin
JILIN
Changchun
Liao Nehri
İÇ MOĞOLİSTAN
Çölü
Shenyang
LIAONING
K. KORE
JAPONYA
G. KORE
Shanhaiguan
Hohhot
PEKİN
Pekin
Datong
TIANJIN
Tianjin
Ordos Çölü
HEBEI
Shijiazhuang
Yingchuan
SHANXI
Taiyuan
Sarı Nehir
Qingdao
SHANDONG
Zhengzhou
JIANGSU
Wei Nehri
Xi'an
Luoyang
HENAN
ANHUI
Nanjing
SHAANXI
Hefei
Sanghay
SANGHAY
HUBEI
Wuhan
Hangzhou
ZHEJIANG
Nanchang
Changsha
JIANGXI
HUNAN
FUJIAN
GUIZHOU
Fuzhou
Guiyang
TAYVAN
GUANGDONG
GUANGXI
Guangzhou (Kanton)
Nanning
Haikou
HAINAN
0
500 km
0
300 mil

Çin Seddi'ni Kim İnşa Etti?

Kral III. George, ilk Britanyalı ticaret misyonunu 26 Eylül 1792'de Çin'e yolladı. 700 kişilik bu güçlü grubun içinde diplomatlar, işadamları, askerler, bilimciler, ressamlar, bir saatçi, bir bahçıvan, beş Alman müzisyen, iki Çin asıllı Napolili rahip, bir de sıcak hava balonu pilotu vardı. Yanlarında yakın zamanlarda Batının bilim alanındaki ilerlemesinin en etkileyici meyveleri olan teleskoplar, saatler, basınçölçerler, havalı silahlar ve tabii ki bir sıcak havalı balon gibi buluşları oldukça büyük üç gemide getirdiler. Bütün bunların amacı Çin imparatoru Qianlong'un gözlerini kamaştırdıktan sonra, onu hem kendisinin hem de 313 milyonluk halkının Britanya'nın teknolojik mucizelerine ihtiyaç duyduğuna ikna ederek Batıyla ticaret yapmaya başlamasını sağlamaktı.

On yıllık süre zarfında Britanya'nın Çin karşısındaki ticaret açığı ciddi bir boyuta ulaştı. Çinliler, Britanyalıların giderek artan çay bağımlılığına hizmet etmekten oldukça memnun oldukları halde karşılığında bol miktarda gümüşten başka hiçbir şey istemediler. Çin'de iş yapmasına izin verilen birkaç Britanyalı tüccar (Doğu Hindistan Şirketi'nin çalışanları) Kanton şehrinde, siyasi başkent Pekin'den mümkün olduğunca uzakta tıkanıp kaldı. Fare işgali altındaki depolara ve evlere mahkum edildiler, Çinlilerle bütün irtibatları ve kendi dillerinde konuşmaları yasaklandı ve yabancı misafirlerinden yüksek gümrük vergileri alarak kendi keyiflerine bakan yerel yetkililer aracılığıyla ticaret yapmaya zorlandılar. Görünen o ki, gümrük müdürlerinden tutun da, "yanlarında ne kadar para varsa tokatlamak için" yabancı denizcilerin karınlarını zararlı derecede sert likörlerle dolduran yerel dükkan sahiplerine kadar ekonomik hiyerarşideki herkes

Batılıları dolandırmaya adamıştı kendini[1]. Doğu Hindistan Şirketi'nin Çin'deki kârlarının Hindistan'daki faaliyet giderlerini dengeleyememesi ve Britanyalı çay tiryakilerinin ticaret açığını daha da arttırmasıyla birlikte Asya'nın çuvalı hızla Britanyalıların parasıyla doluyordu.

İçişleri bakanı ve Doğu Hindistan Şirketi'nin eski yönetim kurulu başkanı Henry Dundas, yıkıcı bir potansiyele sahip bu bağlamda, tecrübeli ve yetenekli diplomat Lord Macartney'e yanaştı ve ondan Çin'de bir elçilik açmasını istedi. Macartney şu şartları öne sürdü: Britanya dışında geçireceği her yıl için 15.000 sterlin ve bir kontluk. Dundas bunun karşılığında Macartney'e serbest ticaret anlayışını yaygınlaştırma, Britanya için Çin'de yeni limanlar ve pazarlar açma, Pekin'de kalıcı bir elçilik kurma ve sanayi ve askeriye alanlarında casusluk yapma koşullarını getirdi. Anlaşma sağlanmıştı.

İngiliz misyonu Haziran 1793'te, gemilerdeki şarap stoklarının tamamlandığı Rio de Janeiro ve Madeira molalarından oluşan dokuz aylık bir deniz yolculuğunun ardından, Portekiz işgali altındaki Makao'ya vardı. Burası Çin'in güney kıyısındaydı, bölgedeki tropik ve nemli hava yüzünden adadaki binaların üstü yeşil küfle kaplıydı. Sonraki dört ay boyunca aşırı yükleriyle İngilizler, içinde kuzeydeki başkent Pekin'de bulunan imparatorun da yer aldığı bir izleyici kitlesine doğru sahilden yavaş yavaş ilerledi. Sürekli şüpheci bir emperyal bürokrasi tarafından gözleniyorlardı. İngiliz gruba aşırı konukseverlik gösteriliyordu –İngilizlere tek bir günde 200 baş kümes hayvanı veriliyordu– ama buna rağmen Çinliler elçiliğin amacına daha fazla maddi yardımda bulunmaktan da kaçınıyorlardı. En sonunda Pekin'e haclarını yerine getirdikten sonra, İngilizlere imparatorun onları sadece daha kuzeyde, serin ve dağlık Jehol'daki yazlığında kabul edebileceği söylendi.

Daha önce bir Fransız elçiliğinin en az bir kez kullandığı, ödünç alınmış yeşil ve altın renginde süslü kıyafetler giyen bando eşliğinde Portsmouth'tan ayrılmalarından yaklaşık bir yıl sonra, İngilizler en sonunda imparatorun doğum gününde, kutsal imparatorun huzurlarına çıktılar ve III. George'un

---

1 J. L. Cranmer-Byng (der.), *An Embassy to China Being the Journal Kept by Lord Macartney during his Embassy to the Emperor Ch'ien-lung, 1793-1794* [Çin'de bir Büyükelçi, İmparator Ch'ien-lung Döneminde Büyükelçilik Yapan Lord Macartney'in Tuttuğu Günlük, 1793-1794] (Londra: Longmans, 1962), s. 10.

yazılı isteklerini mücevher kaplı bir kutu içinde sundular. İmparator çekingen ama dostça bir tavırla kabul etti. Belki de İngilizlerin otuz santim boyunda cüceler, kedi büyüklüğünde filler getirdiği yönünde haberler yapan Çin basınının İngilizlerin hediyeleri konusunda yayınladığı birçok heyecan verici söylenti okumuş olduğu için, teleskopların, yıldızevlerinin (planetaryum) ve faytonların gerçekliği karşısında imparatorun hevesi kursağında kalmış oldu. Elçiliğin gökbilimcisi Dinwiddie tarafından Pekin'deki kasırda kurulan hediyeler, Qianlong'a göre, sadece çocukları eğlendirmeye yarayabilirdi.[2] Bir Parker merceğinin yarattığı tek tepki, şakacı bir haremağası parmağını merceğin altına soktuktan sonra parmağının yanması üzerine kopan kahkaha tufanıydı. İngilizlerin ihracat kapılarını açması umuduyla getirdikleri yaylı faytonun, "hiç kimsenin Qianlong'dan daha yüksekte oturamayacağı ve ona sırtını dönemeyeceği"[3] sebep gösterilerek imparator tarafından kullanılmasının imkansız olduğuna derhal karar verildi.

Qianlong, İngilizlerin isteklerine karşı resmi yanıtını 3 Ekim'de Macartney'e sunulan özel bir fermanla verdi. Ama ferman aslında 30 Haziran'da, İngilizler imparatorla buluşmadan ve hediyelerini vermeden en az altı hafta önce yazılmıştı. Başka bir deyişle, misyonun kaderi daha varacakları yere ulaşmadan önce yazılmıştı. Qianlong "Marifetli aletlere hiçbir zaman değer vermedik ve sizin ülkenizin mallarına da hiç ihtiyacımız yok."[4] demişti. Sözünde durmuştu: Yetmiş yıl sonra, İngiliz ve Fransız askerler Pekin dışındaki imparatorluk kasrını yıktığında, Macartney'in hediyelerini bir ahırda, hiç el değmemiş halde buldular. Anlaşılan o ki, teknolojik mucizelerini Çin'deyken en çok kullananlar yine elçilik çalışanlarıydı: Macartney Jehol'a bir İngiliz faytonuyla gitti, Dinwiddie de bir teleskopun menzilini ve hassaslığını teleskopu zevk teknelerine ve Çin'in doğu kıyısında bir kanal şehri olan Suzhou'nun üzerine pek bir şey giymeyen şarkıcı kızlarına odaklayarak test ediyordu.

---

2 Alain Peyrefitte, *The Collision of Two Civilisations: The British Expedition to China in 1792-1794* [İki Medeniyetin Çatışması: İngilizlerin 1792-1794'teki Çin Seferleri], çev.: Jon Rothschild (Londra: Harvill, 1993), s. 275.

3 *A. g. e.*, s. 150.

4 *A. g. e.*, s. 291.

İngilizler kendilerini Çinlilere sevdirmek için her şeye katlandılar: Izdırap çekerek saatler boyunca Çin tiyatrosu izlediler, çubuklarla yemek konusundaki beceriksizlikleri yüzünden toplum içindeki ziyafetlerde Çinlilerin onlara gülmelerini hoşgördüler. Elçilik hiçbir hedefine ulaşamadı. Dil çok önemli bir engeldi. Aslen tercüman olarak getirilen Çin asıllı Napolili rahipler, Çin'i izinsiz terk ettiklerinden dolayı imparatorluk mahkemesinden siyasi ceza almaktan korktukları için Makao'da gemiden atladılar. Bundan sonra misyonda azıcık Çince konuşabilen tek kişi (onu da kaçan rahiplerden öğrenen) Macartney'in yardımcısı George Staunton'ın on iki yaşındaki oğlu Thomas Staunton'dı. Bu durumda elçilik çoğunlukla Çin sarayındaki Portekizli ve Fransız misyonerlerin çevirilerine bel bağlıyordu. Macartney Portekizlileri "hain ve düzenbaz," Fransızları ise "huzursuz ve merak uyandırıcı" gibi görüyordu.[5] İmparatora sunulan hediyelerin etkileyici listesini anlamsız sözlere çeviriyorlardı: Örneğin yıldızevi sadece sese dayanarak Çinceye aktarılmıştı, daha sonra saray tercümanları tarafından imparatora ağdalı klasik Çincede "coğrafi ve gökbilimsel müzik saati"[6] olarak tanıtılmıştır.

Ama en yanıltıcı engel diplomatik görgü kurallarıydı. Qing'in son dönemindeki Çin, uluslararası ilişkiler konusunda geleneksel Çin bakış açısına sıkı sıkıya bağlıydı: Bütün yabancılar geçmişte barbardılar ve Çin medeniyetine katabilecekleri ya çok az şey vardı ya da hiçbir şey yoktu ve imparatorluk sarayıyla kurabilecekleri tek gerçek ilişki saygıyla boyun eğmeydi. Çin'in bin beş yüz yıllık idealleştirilmiş diplomatik geleneklerine göre, yabancılara sadece haraç getiren, alt tabakadan tebaa olarak (en azından teorik olarak) Çin'i ziyaret etme izni veriliyordu, siyasi açıdan denkleri ve hele de "dünyanın en güçlü ulusunun" temsilcileri olarak kesinlikle kabul edilmiyorlardı. Macartney ve İngilizler bunu kendi gözleriyle gördüler.[7] Qing dönemindeki Çin'de dışişleri bakanlığının yerine bir (Haraç) Kabul Dairesi vardı. Bu dairede haraç getiren elçilerin imparatorun önünde eğilmelerinin sıklığı, süresi, ölçüsü ve sayısı konusunda kar-

---

5 Cranmer-Byng, *An Embassy*, s. 103, 104.

6 Peyrefitte, *The Collision*, s. 76.

7 *A. g. e.*, s. 13.

maşık yönetmelikler hâkimdi. Çinliler ve İngilizler, daha birbirlerinin varlığı konusundaki koşullarda anlaşamazken ticaret koşulları üzerinde hiç anlaşamayacaktı. 1793'teki Çin-İngiliz karşılaşmasına medeniyetler çatışması demek abartılı olur: Taraflar çatışma havasına girmeye yetecek kadar bile ortak bir diplomatik alan bulamadı.

Şartlara göre davranan bir elçi ve aynı zamanda mağrur bir İngiliz olan Macartney, diplomatik protokol üzerine haftalarca tartıştı. Özellikle öne çıkan uyuşmazlık konusu, imparatora saygı göstergesi olarak önünde secde etmeyi reddetmesiydi. Üç kere önünde diz çökecekti, her birinde de secdeye varıp başını yere değdirecekti. Macartney şapkasıyla selamlayıp, bir dizinin üstüne çöküp önünde eğilmeye, hatta elini öpmeye bile razıydı (elini öpme seçeneği Çinli yetkilileri korkuttu ve imkansız olduğu hemen anlaşıldı). Ama kendisiyle denk rütbedeki bir Çinli yetkili, III. George'un portresinin önünde eğilmedikten sonra imparatorun önünde secde etmeyecekti. Bu öneri el öpmeden bile daha münasebetsizdi: Qianlong "cennetin altındaki her şeyin" (*tianxia*, Çin'i betimlemek için geleneksel Çincede kullanılan bir kelime) hükümdarıydı; tebaası başka bir hükümdarın eşit yetkisini ve itibarını asla kabul edemezdi. Medeni dünyanın merkezinde duran ve başka bütün insanların sadakat borcu olduğu Çin fikri, Çin tarihini birbirine bağlayan en esnek ipliklerden biridir. Çin'i haraç sistemini bırakıp çağdaş uluslararası ticaret ve diplomasiye itmeye başlayan Afyon Savaşları'ndan 160 yıl sonra günümüzde bile, bazı Çinli tarihçiler Macartney'in imparatorun önünde hiç secde etmediğine hâlâ inanamamaktadır.[8]

Çinliler, Macartney üzerinde secde etmesi için baskı kurmaya Ağustos'ta, İngilizler Qianlong'la buluşmadan tam altı hafta önce başladı ve bu baskı giderek arttı. Çinlilerin kullandıkları ikna yöntemleri ustaca dolaylı yollardan anlatmaktan tutun da, duygusal tutumla doğrudan söylemeye kadar değişiyordu. Ağustos'un ortasında yetkililer büyükelçiye Çin kıyafetlerinin Batılılarınkinden daha iyi olduğu yönünde bir gözlemlerini dile getirdiler, çünkü "diz çökmeye ve secde etmeye... engel olmuyordu... Bu yüzden diz tokalarımızı ve jartiyerlerimizi beğenmediler ve saraya gitme-

[8] *A. g. e.*, s. 210.

den önce bunlardan kurtulmamızın daha iyi olacağını ima ettiler."[9] Eylül ayının başlarına doğru, görünürde İngilizlerle olan uyuşmazlığa bir çözüm bulunamayınca, onları imparatorluk tören kuralarına uymaya "ikna etmek" için imparatorun bizzat kendisi İngilizlere verilen yemek miktarlarının azaltılması yönünde emir verdi.[10] Macartney ve yüksek rütbeli Çinliler, İngilizlerin imparatorun önünde secde edip etmeyeceği yönündeki büyük sorunu tartışmadıkları zamanlarda, Macartney'in Qianlong'a sundukların "hediye" mi yoksa "haraç" mı olduğu üzerinde kafa yoruyorlardı. Macartney diplomatik açıdan eşit bir ülkenin büyükelçisinden hediyeler olduğunda ısrar ediyordu; aynı şekilde Qianlong da Macartney'in altı üstü "haracı taşıyan" bir ast olduğu düşüncesinden dönmüyordu.[11]

Bununla birlikte İngilizler Çin protokollerine uysalar bile Qianlong'dan aldıklarından (örneğin, oldukça düzgün biçimlendirilmiş birkaç yeşim taşı parçası, porselen kutuları ve bazıları Koreli, Müslüman ve Burmalı derebeylerinden alınan haraç malları gibi görünen metrelerce kumaş) başka bir şey alacakları hiç kesin değildi. İki yıl sonra, çok daha yumuşak başlı bir Hollandalı elçilik Çin'i ziyaret etti, bu elçiliğin üyeleri bir şapkanın veya bir peruğun düşmesi üzerine secde ettiler (Hollandalı büyükelçi van Braam, buz tutmuş bir yolun kenarında imparatorun önünde secde ettiğinde peruğu yere düşünce Çinlilerin kahkahalarla gülmesine neden oldu). Grubun denetçisi John Barrow'a göre saldırgan bir üslupla boyun eğmeyen İngilizlere Pekin'de "insanlardan çok domuzlara uygun bir" kalacak yer verilse de, hoşgörülü Hollandalı elçiye biraz daha iyi bir koşul tanındı, araba atlarının eşliğinde bir ahırda ağırlandı.[12] Doğru, secde etme tantanası koptuktan sonra İngiliz elçiliğinin yiyecekleri kesildi ama en azından Hollandalılar gibi zaten kemirilmiş gibi görünen etli kemiklerle hakarete uğramadılar. Hollandalılar kemiklerin belki de imparatorun artıkları olduğunu düşünüyordu. Hollandalılar otuz farklı durumda, genellikle don-

---

9 Cranmer-Byng, *An Embassy*, s. 84.

10 Peyrefitte, *The Collision*, s. 207.

11 *A. g. e.*, s. 88.

12 Sir John Barrow, *Travels in China* [Çin'deki Yolculuklar] (Londra, T. Cadell ve W. Davies, 1806), s. 107, 111.

durucu hava koşullarında ve uygunsuz zamanlarda secde ettiler. Hem de, bu durumdan büyük bir zevk duyan Barrow'un yazdığı gibi, "ufak para kesesi, dayanıksız ipek ve denizciler tarafından bayrak bezi olarak bilinene benzer adi bir kumaştan" başka "hiçbir dünya malı... elde etmeden" secde ettiler.[13] Daha da kötüsü, canı sıkılan Çinli yetkililer anlaşılan Hollandalıların imparatorluğun huzurunda secde etme gönüllüğüyle alay ettiler; bizzat imparatorun gönderdiği hediyeler olduğunu sebep göstererek misafirlerini biraz hamur işi, kuru üzüm ve önceden çiğnenmiş koyun budu önünde secde ettirdiler.

Görülmeye değer bu diplomatik başarısızlıktan sonra İngiliz elçiliğinin üyelerinin seyahat anılarında Çin'den daha az övgüyle bahsetmeleri şaşırtıcı olmasa gerek. Daha sonra Kraliyet Coğrafya Akademisi'nin kurucusu olan Barrow'un yazdığı *Travels in China*, yurtdışındaki hoşnutsuz İngilizlerin tipik öfkeli sesine dikkat çekmektedir. Çin tiyatro oyunları "kaba ve bayağıydı," Çin müziği "kulak tırmalayıcı ses kümesinden ibaretti," Çin akrobasisi ise hayal kırıklığıydı: Macartney'in samimi bir yorumunda "Bir çocuk 10 veya 13 metre yüksekliğinde bir direğe veya bambuya tırmandı, birkaç kez hoplayıp zıpladı ve çeşitli şekillerde bunun üstünde dengede durdu ama performansı Hindistan'da sıkça gördüğüm aynı tür gösteriden çok uzaktı" dediğini yazmıştır.[14] Sağlık tesislerine gelince, "Çin'in hiçbir yerinde tuvalet de yok, inzivaya çekilecek temiz bir yer de."[15] Sadece bir şey evrensel İngiliz takdirini kazandı: Çin Seddi.

Macartney ve kafilesi Çin'deki uzun bekleme süresini biraz turistik gezi yaparak geçirdiler. Macartney zarif İngiliz faytonuyla Jehol'da imparatorla buluşmaya giderken seti daha yakından görmek için Pekin'in kuzeydoğusundaki Gubeikou geçidinde durdu. Burası Çin Seddi'ni sergileyen bölge, kibirli İngilizlerin bile günlüklerine yazdıkları sıfatların başına "en" koymasını sağlayan manzaralara sahip bir yerdi: Macartney'in tanık olduğu gibi yazın yeşil çalılıkların renklendirdiği, kışın da karın üstüne beyaz bir örtü serdiği, bulutların gölgeleriyle beneklenmiş dağların omurgaları

---

13 *A. g. e.*, s. 214-217.

14 *A. g. e.*, s. 224, 315 ve 204.

15 *A. g. e.*, s. 333.

üstünde yılan gibi kıvrıla kıvrıla giden setler ve burçlar. İnşaat halindeki bir gediğe varan Macartney, duvarın "mavimsi tuğladan" yapıldığını, sekiz metre yüksekliğinde, yaklaşık bir buçuk metre kalınlığında olduğunu ve 45-60 metre aralıklarla yuvarlak burçlarla güçlendirildiğini gördü. Günümüzdeki çağdaş baskısındaki haliyle günlüğünün iki tam sayfasına temelinin derinliği, tuğla sıralarının sayısı, harcın kalınlığı gibi konuları kaydetmiştir: "Birçok yerde gördüğüm kadarıyla, en sarp, en yüksek ve en yalçın dağların üstünde eğriler halinde inşa ediliyor ve uzunluğu da iki bin dört yüz kilometreden fazla." Gördüğü şey karşısında serseme dönen Macartney, bütün halinde duvarın "insan elinden çıkma en etkileyici eser" olduğunu belirtmiştir.[16] Açıkçası kendisini meşgul edecek pek bir şey bulamayan arkadaşı Barrow, yapının heybetini çağrıştıracak, doğruluğu kanıtlanamayacak ve sahte kıyaslamalarla kafa patlatıyordu. Barrow, sette kullanılan taş miktarının "İngiltere ve İskoçya'daki bütün evlere" eşit olduğunu ileri sürmüştü:

Taştan ve tuğladan, çıkıntılı, kocaman burçlar bu hesaba dahil değil. Ok menzilindeki aralıklarla yapıldıklarını varsayarsak, yapılan hesaplara göre bunlarda bile bütün Londra'daki kadar çok taş ve tuğla işçiliği vardı. Bu muazzam yapıdaki malzemenin çokluğu hakkında başka bir fikir vermek gerekirse, dünyanın etrafında, her biri 180 cm yüksekliğinde ve 60 cm kalınlığında iki duvar örmeye yetip de artacağı öngörüsünde bulunulabilir![17]

Misyonun başka bir üyesi Teğmen Henry William Parish, usta bir sanatçı tarafından yıkılmışçasına duran ve taştan yapılmış kare kenarları gözü okşarcasına tahrip edilmiş burçların böldüğü, ufuktaki güzel kıvrımlı tepeleri süsleyen setin aynı derecede süslü ve romantik resimlerini yaparak kendini oyalıyordu.[18] Bütün İngiliz turistler gördükleri setin 2000 yıllık olduğu konusunda hiç tereddüt etmeden hemfikir oluyordu; anlaşılan setin üstüne

---

16 Cranmer-Byng, *An Embassy*, s. 111-112.

17 Barrow, *Travels*, s. 334-345.

18 Büyük boy baskısı için bakınız: Sir George Leonard Staunton, *An authentic account of an embassy from the King of Great Britain to the Emperor of China...* [Büyük Britanya Kralı'ndan Çin İmparatoru'na Gönderilen Bir Elçiliğin Özgün Hikayesi] (Londra: G. Nicol, 1978).

kurulan silahlar için tasarlanan küçük deliklerin görüntüsü karşısında, Çinlilerin çok önceden barutu kullanmalarına hayret ettiler, "çünkü bütün yazılarında bu setin milattan en az iki yüz yıl önce inşa edildiği ortak görüştü."[19] Macartney sonuç olarak coşkuyla şunları dile getirmişti: "Setin inşa edildiği ilk dönemlerde, en azından gelecekteki istilalara karşı onları sürekli koruyan bir yapıyı bir kerede kuracak kadar öngörüye sahip olduklarına ve gelecek nesilleri bu kadar düşündüklerine göre Çin çok güçlü bir imparatorluk olmasının yanında, çok bilge ve erdemli bir ulus olmalıydı."[20]

~

Macartney'in ziyareti hem Çin'in hem de Çin Seddi'nin çağdaş tarihinde önemli bir yer tutmaktadır, onun tecrübeleri ve tepkileri günümüzde çoğu kişinin set konusunda, yanlış da olsa, sahip olduğu bakış açısını oluşturmaya yardımcı oldu. Macartney iki Çin Seddi'yle karşılaştı ve tespit etti: Günümüzde milyonlarca hayran turistin bildiği, MS 16. ve 17. yüzyıllarda inşa edilen tuğla-harçtan yapılmış maddi set ve Çin devletinin kendi çevresinde, yabancı etkilerden korunmak ve içindeki Çin halkını kuşatmak için inşa ettiği manevi set. Manevi setten duydukları korkuyla birlikte Çin'in maddi setine duydukları hayranlık, Çin'le ticaret yapmaya hevesli 19. yüzyıl Batılı siyasetçilerde, tüccarlarda ve maceraperestlerde görülen tipik bir özellik olacaktı. Macartney ve turist arkadaşları, Çin Seddi'nin günümüzde algıladığımız şekilde inşa edilmesine katkıda bulundular.

Çin imparatorunun Batı'yla ticareti küçümsemesi Macartney'in ziyaretinden sonraki yarım yüzyılda çok ufak bir değişime uğrayınca, Batılıların görünmeyen sete duydukları öfke, gözdağı siyasetine dönüştü: 1840-1842 Afyon Savaşları. 1800'e gelindiğinde İngilizler çay ticaretinden kaynaklanan açıklara mükemmel bir çözüm bulduklarını düşündüler, Çin'e elindeki İngiliz gümüşüyle yapacak bir şey vermek için ideal ürün Hindistan afyonuydu. Çin hükümeti aksini düşünüyordu, 1829'da afyonu yasakladı ve uyuşturucu kaçakçılığı artınca Lin Zexu adındaki bir yetkiliyi yasadışı ticareti durdurması için Kanton'a gönderdi. Afyon stoklarını yok etmek için

---

19 Cranmer-Byng, *An Embassy*, s. 112.

20 *A. g. e.*

verdiği emri ne Çinli ne de İngiliz tüccarlar dikkate alınca, kendisi harekete geçti ve bir yıllık afyon stokunu denize döktü. İngilizler Kanton'u bombardımana tutarak intikam aldı; savaş ilan edildi. Macartney'in başarısızlıkla sonuçlanan girişiminden kırk yedi yıl sonra, 1793'te on iki yaşındayken akıcı Çince konuşması imparatoru etkileyen ve bu sayede imparatorun kendi kuşağından sarı bir ipek para kesesi hediye ettiği, 1840'ta Portsmouth milletvekili olan Sir Thomas Staunton mecliste ayağa kalkıp Çin'le ticaret kapılarını zorla açmayı savundu. Afyon Savaşı'nın, "mevcut koşullar altında kesinlikle haklı ve gerekli olduğunu" dile getirdi.[21]

Çin imparatoru aşırı kibirliydi ve çarpışmaya hazır değildi. Batılıların "Çin'in çayından ve raventinden birkaç gün mahrum kalmaları halinde, kabızlıktan muzdarip olacaklarına ve ileri görüşlülüklerini kaybedeceklerine ve bunun da hayatlarını tehlikeye sokacağına" canı gönülden inanıyordu.[22] Ama savaş üç yıl boyunca çay ticaretine engel olduğu halde İngilizler, güney Çin'i teslim olana kadar bombalamaya ve Çinlilerle 27 milyon gümüş dolar ve Hong Kong karşılığında anlaşmaya varmaya yetecek kadar sağlıklı kaldılar. Afyon Savaşı, 19. yüzyılda serbest ticaret ve açıklık adı altında Çin'e yapılan saldırıların başlangıcıydı: Pekin'in Fransız ve İngiliz askerlerce talan edilmesi, kuzey Çin'in Ruslar tarafından ilhak edilmesi, Yeni Toprakların Hong Kong'a katılması.

Britanya'nın gözdağı siyaseti Çin'in görünmeyen Çin Seddi'ni zorla ziyaretçi akınına açtı; onlar da bunun karşılığında içinde maddi sete yönelik safça övgü şarkıları bulunan gezi rehberleri akını başlattılar. Yüzyılın sonuna doğru duvar, Batılı gözlemciler tarafından (MÖ 2. yüzyıldaki Çin tarihi hakkında tamamlanmamış bir kaynaktan yola çıkarak) MÖ 210 dolaylarında Çin'in ilk imparatoru tarafından inşa edilen ve Çin'i Hunlardan koruyup onları Roma'yı talan etmeye sevk eden, "muazzam" ve "dünyanın en harika harikası" olarak kesin bir tabirle nitelenmişti.[23] Batılıların coşkuları set hakkındaki doğrulanabilir tarihsel gerçekleri gereksiz kıldı:

---

21 Peyrefitte, *The Collision*, s. xxxi.

22 *A. g. e.*, 526.

23 William Edgar Geil, *The Great Wall of China* [Çin Seddi] (New York: Sturgis & Walton Company, 1909), s. 44; Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge; Cambridge University Press, 1992), s. 3.

Macartney ve yolcu arkadaşlarının yaptığı gibi, o anda ayakta duran setin binlerce yıllık olduğunu, Çin medeniyetini, gücünü ve erken gelişmiş teknolojik başarısını simgelediğini, istenmeyen davetsiz misafirleri yıldırmada son derece başarılı olduğunu, Çin'in sabit kuzey sınırında binlerce kilometre boyunca uzanan tuğla ve harçtan inşa edilmiş muntazam bir yapı vesaire olduğunu farz etmek yeterliydi. Aynı zamanda Çinlilerin etrafını saran ve Macartney'i ve basınçölçerlerini içeri sokmamaya kararlı olan Çin Seddi, imparatorluğun tecrit politikası neticesindeki durgunluğun nedeni, otokrat ve karaya bağlı kalan Çin'in deniz ticareti ve zaferlerine ilgisizliğinin ve Batılı sömürgeci güçlerin belirlediği tarihsel gelişmeye ayak uydurmadaki başarısızlığının simgesiydi. 18. ve 20. yüzyıllar arasında, kocaman setin fiziksel gerçekliği güçlü görsel simgeselliğiyle birleşti ve Çin Seddi Batılıların zihinlerinde Çin'in her şeyini temsil eden simgeye dönüştü.

Çin Seddi efsanesi 20. yüzyıl boyunca abartılı derecede büyümeye devam etti. Roket bilimi çağından on yıl önce, 1932'de, milyoner karikatürist, yazar ve Çin hayranı Robert Ripley, bilimsel verilere dayanmadan ilk defa 1893'te ortaya atılan, setin aydan görülebilen tek insan yapısı olduğu yönündeki iddianın insanlar arasında yaygınlaşmasını sağladı.[24] Bu varsayım Neil Armstrong tarafından doğrulanmış olsa da, *Geographical Magazine* daha sonra Armstrong'un gördüğü şeyin bulut tabakasından başka bir şey olmadığını gösterdi.[25] Buna rağmen bu inanış 21. yüzyılda da hayat buldu. Çinli vatanseverler, tiraj peşinde koşan gazeteciler, gezi rehberi ve ders kitabı yazarları tarafından sayısız kez aktarıldı. Joseph Needham, 1950'lerde başlayıp Çin'de bilim ve mühendislik tarihi üzerine yazdığı, *Science and Civilisation in China* [Çin'de Bilim ve Medeniyet] isimli kitabında setin, "Marslı gökbilimciler –artık her kim oluyorlarsa– tarafından seçilebilen tek insan yapısı olduğunun düşünüldüğünü" belirtince abartılı iddiayı bir adım daha ileri götürmüş oldu.[26]

Çin Seddi propagandası, Mao Zedung'un 1935'te (kuzeybatı Çin'in sağ

---

24 Adı geçen eserdeki resme bakınız, s. 213.

25 Peyrefitte, *The Collision*, s. 185.

26 Joseph Needham, *Science and Civilisation in China* [Çin'de Bilim ve Medeniyet] (Cambridge: Cambridge University Press, 1954-) IV.3 (1975), s. 47.

kanat hükümetinin yakınlarındaki tenha bir köşeyi yağma ettikleri zaman) Komünist devrimcilere yaptığı toplanma çağrısıyla birlikte ivme kazandı. "Çin Seddi'ne ulaşmamışsanız gerçek bir erkek sayılmazsınız." Bu ibare şimdi tişörtlerin, şapkaların ve setin turistlerin ilgisini çeken noktalarında satılan başka hatıra eşyalarının üstünde boy göstermektedir. Zihin bulandırıcı ve genellikle de doğrulanamaz istatistik verileri, günümüzde seti görmeye ve üstünde yürümeye gidenleri sürekli hayrette bırakmaktadır: 6000 kilometre boyunca uzayıp gittiği, günümüzde ayakta kalan kısımların New York ve Los Angeles'ı birbirine bağlayacağı, inşasında kullanılan tuğlalar beş metre yüksekliğinde, bir metre kalınlığında bir duvar yapmada yeniden kullanılsa dünyanın etrafını dolanacağı, vesaire. Richard Nixon 1972'de çığır açan bir diplomatik görev sırasında seti gezerken, ABD'nin sağlam komünizm karşıtı başkanının Çinlilerle Bambu Perde'nin arkasında arkadaşlık kurması karşısında büyülenen Batılı izleyicilere, "Burası harika bir set ve harika bir halk tarafından inşa edilmiş olmalı." demiştir.[27] (Tatmin olmayan Komünist gazeteciler lafı "Burası harika bir set ve sadece harika bir geçmişe sahip, harika bir halkın harika bir seti olabilir ve bu kadar harika bir seti olan harika bir halkın geleceği kesinlikle harika olacaktır" şeklinde değiştirme özgürlüğünü kendilerinde buldular.[28]) Setin Mao sonrasında turistik açıdan en parlak devrinde milyonlarca insan Nixon'ın izinden gitmiş ve hep birlikte Çin'in seçkin mimari harikasının büyüklüğünü anlamışlardır. (Aslında yakın geçmişte setin cazibesine kapılmayan ve umarsız kalan yabancılar içinde, Çin Batıya açıldıktan sonra 1978'de ilk profesyonel İngiliz takımı sıfatıyla oraya giden West Bromwich Albion futbol takımının üyeleri tekti. Kuzeye yapılacak bir gezi teklifini geri çevirip şu açıklamayı yaptılar: "Bir seti görmekle hepsini görmüş oluyorsun."[29])

Kolayca etkilenen Batılı ziyaretçiler yüzyıllar boyunca sette kullanılan malzemeyle kendi başkentlerinden kaç tanesini inşa edebileceklerini nefes nefese hesap etmek veya setin uzaydan görünmesi üzerine tartışmak gibi konularla setin namını yaymakla o kadar meşguldüler ki anormal bir ger-

---

27 Waldron, *The Great Wall*, s. 225'te geçmektedir.

28 Örneğin bakınız: http://www.chinadaily.com.cn/english/livechina/2004-01/14/content_298858.htm

29 Bu kaynak için Simon Franklin'e teşekkürlerimi sunuyorum.

çeği göz önünde bulundurmadılar: Yakın geçmişe kadar Çinlilerin kendileri bile muhteşem eserlerine karşı son derece ilgisizdiler. Macartney, kendisinin ve misyonunun setteki tuğlaları sebatla saymasına karşın Çinli memur rehberlerinin tutumlarını dile getirirken şuna dikkat çekmiştir: "Setin üstünde kaldığımız sürenin uzunluğu karşısında rahatsız oldular ve sabırsızlandılar. Merakımızı şaşkınlıkla karşıladılar... Wang ve Chou, daha önce yanından yirmi kez geçmiş olmalarına rağmen seti sadece bir kere gezmiş ve yanımızdaki öteki Çinli memurlardan birkaçı hiç gezmemiş."[30]

Çinlilerin ilgisizliği, çağdaş Çin'de açıkça algılanan bir ihtiyacı karşılamaya yönelik son derece araçsal çıkarlar elde etmek için yaklaşık yetmiş yıl önce giderek artan bir coşkuya ve heyecana dönüştü. Bu ihtiyaç, Çin'in geçmişteki tarihi heybetinin simgesi olabilecek bir şey bulmak ve onu milli özgüvenin sarsıldığı başarısız devrimler, iç savaşlar, işgaller, kıtlık ve halkın belini büken bir yoksullukla dolu bir çağa getirme arzusundan kaynaklanıyordu. Çinlilerin Çin Seddi'ne yönelik çağdaş görüşleri çoğunlukla Batılıların seti taparcasına sevmelerine dayanıyordu ve tarihi doğrulara karşı Batılılarınkine benzer, keyfi dikkatsizlik içeren bir yaklaşım barındırıyordu. Geçtiğimiz yüz yıl boyunca şiddetli siyasi karışıklığın ve/veya yabancıların istilalarının tehdidi altında kalan çağdaş Çinliler, kuzeydoğudaki Çin Seddi'nin güçlü ve görsel simgeselliğini düşünmeksizin benimsediler. Duvarın Çin'in eski sınırlarındaki yüzyılları aşkın fiziksel varlığı, Çin uygarlığının çok önceleri gelişmeye başladığının kanıtı olarak görülüyordu. Aynı duvar boyun eğmez ve sonsuz bir Çin iradesine işaret ediyor ve bu iradenin Çin kültürünü yabancı saldırılar karşısında koruyacağı ve tanımlayacağına inanıyorlardı. 1994 tarihli bir Çince ansiklopedi olan "Çin Seddi," kısa bir İngilizce tanıtım yazısıyla başlamaktadır: "Hem cismen hem de ruhen görkemli ve sağlam, Çin halkının büyük gücünü simgelemektedir. Dışarıdan gelecek herhangi bir saldırgan, bu büyük güçle karşılaştığı zaman kesinkes yenilecektir [*aynen alınmıştır*]."[31]

Çoğu Çinliye göre setin tarihiliği ve yararları, değerlendirilmesi ve araş-

---

30 Cranmer-Byng, *An Embassy*, s. 113.

31 *Changcheng baike quanshu* (Çin Seddi Ansiklopedisi) (Jilin: Jilin People's Publishing House, 1994), s. 7-8.

tırılması gereken tarihi varsayımlardan ziyade kabul edilecek ve yüceleştirilecek gerçeklerdir. Çin Seddi'nin, Pekin'in kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yer alan, ulaşılabilir turistik alanlarını ziyaret etmek heves kırıcı, tarihle alakasız bir deneyim olabilir. Ara sıra görülen Komünist çimentosu lekeleri haricinde kusursuz ve muhteşem bir şekilde onarılan, uzayıp giden tuğla setin tam olarak ne zaman veya nasıl inşa edildiği sorulduğunda, vasat bir bilet kontrolörü İlk İmparator hakkındaki bilinen ve iki bin yıllık eski hikayeyi kayıtsızca ezberden anlatmadan önce, soruyu soran kişiye –belki de komik olmaya çalıştığını düşünerek– acımayla ve şüpheyle bakacaktır. Çinlilerin 2003'teki ilk uzay uçuşuna kadar, Çin'deki okul kitaplarında setin aydan görülebilen iki insan yapısından biri olduğu (öteki de Hollandalılara ait bir deniz setidir) hakkındaki efsane sevinçle anlatılmaktaydı. 2003'teki keşif heyetinde astronot olan Yang Liwei döndüğünde tek bir burç duvarını bile saptayamadığını utanarak açıklayınca, Çin Eğitim Bakanlığı "ilkokul öğrencilerinin edindiği gerçek bilgilere zararlı olduğu" için safsatayı ders kitaplarından çıkaracaktı.[32]

Gerçek araştırmaya yönelik kısa süreli bu kabule rağmen, günümüzde ulusal simge kisvesi altında bulunan set, doğrulanabilir tarihi gerçekliğinden genellikle o kadar kopartıldı ki, şimdi Çin ulusunun, hatta insanlığın, herhangi bir anda örnek gerektiren herhangi bir özelliğini anlatmak için kullanılan, genelgeçer bir simge olarak işlev görmektedir. Bir aydın, "Çin Seddi, Çin halkının karakterini barındırmaktadır" varsayımında bulunmuştur. "Aynı zamanda bütün insanlığın genel doğasını barındırmaktadır." Başka bir set kuramcısı da, "Çin Seddi, sadece bir engel gibi değil, aynı zamanda farklı etnik geçmişe sahip insanları birleştiren ve onlara ortak sığınak ve biraraya gelme alanı sağlayan bir nehir gibi görülmelidir." Çin Seddi Derneği'nin müdür yardımcısı Luo Zhewen, setin aynı anda feodal toplumun ürünü ve "Çin halkının sosyalizmi Çinlilerin özellikleriyle kurma yolunda ilerlemesi" için ilham kaynağı olduğunu; ilk birleşik ve merkezileşmiş Çin ulusunu yarattığını *ve* çokuluslu bir Çin'in oluşturulmasına

32 CNN, "Great Wall myth excised from textbooks [Çin Seddi Efsanesi Ders Kitaplarından Çıkarıldı]," 12 Mart 2004, http://www.cnn.com/2004/WORLD/asiapcf/03/12/china.great.wall.myth.ap/index.html.

katkıda bulunduğunu ilan ederek seti çokamaçlı tarihi maskota dönüştürme konusunda son noktayı koydu. Çağdaş Çin'deki açık görüşlü düşünürlere göre set hem eşsiz bir ulusal değer hem de apaçık bir şekilde küresel bir değerdir; hem kendi kendine yetmeyi hem de uluslararasılığı teşvik etmektedir; vaktiyle feodalizmi desteklemiştir, şu anda ise onun baş düşmanı sosyalizme dayanak sağlamaktadır. İstilacıları defetti ve bozkırlarda arkadaşlık kurulmasını sağladı; tek ve yekpare bir Çin belirledi ve onu da çokkültürlü yaptı. Büyük* kelimesini unutun, Süper Set demek daha doğru olacak gibi. Bir yorumcu, tarihi safsatalardaki bütün hileleri bir kenara bırakarak, gayet açık bir ifadeyle Çin Seddi, "bir dünya harikasıdır. Ben övünmüyorum çünkü Çinliyim. Herhangi bir ülkedeki mantıklı ve sağduyulu herhangi bir insan, işin aslının böyle olduğunu anlayacaktır" açıklamasında bulunmuştur.[33]

Bu ciddiyetsizlik ve göklere çıkarma derecesindeki beğeni bir noktaya kadar son derece anlaşılır. Özellikle de inşa edenlerin çağdaş yapı teknolojilerinden mahrum oldukları, çalılıklarla dolu dağlar, koyu kahverengi ovalar, kırılgan ve çikolatalı şekerleme rengindeki tepeler, kumlu vahalar, kuzey Çin ve İç Moğolistan'ın aşırı iklimlere sahip çetin bölgeleri, zaman zaman da kasvetli yerlerin üstünden, doğudan batıya, birkaç bin kilometre boyunca uzayıp gittiği göz önünde bulundurulursa, set inkar edilemeyecek kadar etkileyici bir başarıdır. Setin yapılmasına neden olan saldırganların –özellikle de Cengiz Han'ın yönetimi altındaki Moğol kabilelerin– kötü şöhreti, Çin Seddi topoğrafyasını anımsatan resimleri süslemede kullanılan dram duygusunu daha da pekiştirmiştir. Ama setin en azından son bir veya iki yüzyıldır oldukça fazla propagandası yapılmıştır ve aslında görkemli olmayan bir geçmişin kocaman sargılarından sıyrılmıştır. Turistlerin, politikacıların, vatanseverlerin ve Marslı gökbilimcilerin duvara karşı genellikle coşkulu ilgileri, Çin'in binlerce yıllık tarihindeki yeni, tipik olmayan, efsaneleştirilmiş bir parazitten başka bir şey değildir. Set Çin'in kuzeyi

---

* İngilizcede Çin Seddi'nin karşılığı "Great Wall," yani "Büyük Set"tir. Yazar burada İngilizcedeki karşılığı üzerinden kelime oyunu yapmaktadır (ç.n.).

33 Bütün alıntılar, *Changcheng guoji xueshu yantaohui lunwenji* (Çin Seddi Üzerine Uluslararası Akademik Sempozyum Tutanakları) adlı eserde toplanan kongre bülteninden alınmıştır (Jilin: Jilin renmin chubanshe, 1995), sırasıyla bkz. s. 341, 343, 349, 8.

boyunca bir biçimde ayakta durduğu 2000 yılın çoğunluğunda, hem fiziksel açıdan savunma amacıyla yapılan bir yapı olarak, hem de mecazen bir düşünce olarak yersiz kalmış, önemsenmemiş, eleştirilmiş, küçümsenmiş ve terk edilmiştir.

Çin Seddi hakkındaki ilk büyük efsane tekliğidir; terim anlamlı bir şekilde, tutarlıkla kaydedilen bir geçmişe sahip, tek bir eski yapıya göndermede bulunmaktadır. Setin yakın geçmişte mazhar olduğu popüler prestij ve şöhrete karşın, günümüzde herkes tarafından "Büyük Set" (*Changcheng*) olarak çevrilen Çince terime atıflar çağdaş dönem öncesine ait kaynaklarda çeşitlilik gösterir ve etkileyici değildir. Aslında daha önceki iki yüzyılda inşa edilen setlere atfen MÖ 1. yüzyılda kullanılan terim, Han hanedanlığının (MÖ 206 - MS 220) sonu ile Ming hanedanlığının (1368-1644) başlangıcı arasında nadiren görülmektedir. Bu terimin yerine sınır setleri için kafa karıştırıcı derecede değişik terimler kullanılmaktadır: *yuan* (sur), *sai* (sınır), *zhang* (duvar), *bian zhen* veya *bian qiang* (sınır garnizonu veya sınır seti). Pekin'in kuzeyinde yer alan, günümüzde her yıl milyonlarca turistin ziyaret ettiği, etkileyici taş Çin Seddi, binlerce yıllık değildir; geçmişi 500 yıl öncesine, Ming hanedanlığının inşa çabalarına dayanmaktadır. Ve oldukça yeni olan bu surun büyük bir kısmı tek tük gelen meraklı gezginlere bırakılmış ve onlar için bile çekici değildir. Bir avuç düzenli ve göstermelik geçitleri –örneğin, başkentin kuzeyinde yer alan, otobüsle iki saat uzaklıktaki Badaling– daha 20. yüzyılın ikinci yarısında Komünistler tarafından restore edildi ve güzelleştirildi. Milattan önce birinci binyıl kadar eski tarihlerde birçok krallık ve hanedanlık kuzey Çin ve Moğolistan'ın çeşitli yerlerinde setler inşa etmiş olsalar da, bunlardan birçoğu şu anda yok olmuştur, kuzeybatı Çin'in tozlu kum birikintilerinin bulunduğu bölgelerinde kumdan kale gibi veya tüylü yara dokusu gibi yerden biten, yosun tutmuş, kabarık dikiş gibi kalıntılarından başka bir şey kalmamıştır. Benekli, yamalı yeşilliklerle kaplı çölün kışın buz tuttuğu en kuzeydeki bazı kısımlarda set o kadar alçalmış ki, setin bir tarafında biriken tozlu karın tuttuğu ışığın yardımı olmadan neredeyse fark edilmez hale gelmiştir. Kayıtlara geçirilmiş Çin tarihinin bu bin yıllık döneminde, bu duvarlar nadiren *Chancheng* olarak nitelendirilmiştir. İşte bu yüzden, tek bir Çin Seddi

(Büyük Set) değil, başka birçok daha küçük set vardır.

Çağımızda Çin Seddi ve genelde de setler hakkındaki ikinci yanlış anlama, uluslar ve kültürler arasında ve çoğu kez de uygarlık ve barbarlık arasında kesin bir sınır çizdikleri yönündedir. Romalıların ve eski Çinlilerin sabit sınırlar inşa etme eğilimleri, geçmişte bir sürü yabancı devlet olduğu ve bu devletlerin hepsinin katı bir şekilde çizilmiş sınırları olduğu yönündeki yanılgının canlanmasına vesile olmaktadır. Ama Çinlilerin set inşa etmesi, Çinlileri içinde ve barbar kuzeylileri dışında tutan, tuğla ve harçtan bir sınırı kesinlikle çağrıştırmamaktadır. Örneğin Çinlilerle Çin Seddi hattının kuzeyindeki Moğol göçebelerin arasında büyük farklılıklar bulunduğu halde, sınır setlerinin bir taraftaki pirinç, ipek ve şiir barındıran bir kültürü, öteki taraftaki at sütü, post ve savaş barındıran bir kültürden kesin ve değişmez surette ayırması sözkonusu değildi. Çin imparatorluğu çoğunlukla küstahlık derecesinde eşsiz ve başkalarını dışlayıcı, kendi kendine yetme üstünlüğü bakımından güçlü, açıklık ve harici etkiler bakımından da zayıf bir imparatorluk olarak görülmektedir. Bu bakış açısı yabancı etkenlerin Çin tarihindeki önemini hafife almaktadır: Çin görkemli geçmişi boyunca kuzeydeki bozkır kültürüne –süvarilere, çadırlara, asker ceketlerine, poloya– âşık imparatorlar ve generaller veya kuzeyli kabileler ve torunları tarafından yönetilmiştir. Sınır ve set inşa hattı her hanedanlıkla birlikte değişikliğe uğramıştır: Çin'in Çinli olmayan birçok hükümdarı, Çin'i hâkimiyeti altına alır almaz ve bu süreç içinde kendileri de Çinlileşir Çinlileşmez öteki kuzeylilerden korunmak için kendileri yeni setler inşa etmiştir.

Çin Seddi (Büyük Set) hakkındaki üçüncü çağdaş ve gayet doğal bir yanılgı da, her zaman Büyük olduğu yönündedir. Bunun kökü, her şey kadar, dilbilimsel bir hataya dayanmaktadır. Çin'in sınır setleri çeviri sürecinde kesinlikle kârlı çıktılar. 20. yüzyıldan önce nadiren kullanılan ve İngilizceye "Büyük Set" olarak aktarılan Çince terim, *Changcheng*, kelimesi kelimesine "Uzun Set" anlamına gelmektedir. İtiraf etmek gerekirse daha az etkileyici değil ama "Büyük" kelimesinin yarattığı ağdalı anlamı da içermiyor. Bu durum, Büyük Set'in Büyük Geçmişi olması gerektiği, bununla birlikte Büyük Halk, Gelecek vesaire yönündeki tamamen asılsız,

Nixon tarzı varsayımları körüklemiştir. Gerçek durum bunun tersini göstermektedir. 2000 yıllık tarihi boyunca Çinlilerin set inşa etmesi her zaman ulusal güç ve prestijin simgesi olmamıştır. Set inşası barbarların çaresine bakmak için kullanılabilecek öteki bütün seçenekler –diplomasi, ticaret, askeri harekat– tükendikten veya işe yaramadığı için bir kenara bırakıldıktan sonra, çoğunlukla savunma amacıyla sınır stratejisi olarak benimseniyordu. Genellikle askeri güçsüzlüğün, diplomatik başarısızlığın ve siyasi felcin simgesiydi ve bir zamanlar kuvvetli olan birçok hanedanlığın çökmesine neden olan, iflasa sürükleyici bir politikaydı. (Çincede "tarafsız kalmak" ifadesinin kelimesi kelimesine karşılığı "sete binmek"tir.) Set inşa etmek genelde rağbet görmeyen bir seçimdi çünkü yenilgi ve siyasi çöküş, (kuzey Çin boyunca uzayıp giden, devamlı sayılabilecek bir duvar çeken ilk rejim olan) merhametsiz Qin hanedanlığı (MÖ 221-206) veya Sui hanedanlığı (581-618) gibi kısa ömürlü yönetimleri de beraberinde getiriyordu. Açıkçası Çin Seddi Çin'i yağmacı barbarlardan korumak için bir engel olarak pek de işe yaramadı. Çin sınırları boyunca ilk setlerin inşa edilmesinden bu yana, kararlı çapulcu ve yağmacılara karşı geçici bir üstünlük sağlamaktan başka bir yararları olmadı.

Cengiz Han ve onun Moğol kavimleri MS 13. yüzyılda Çin'i işgal ettiği zaman, sınır setlerinin ufak bir engel olduğu ortaya çıkmış oldu. Çin Seddi herkesten iyi set inşa eden Ming hanedanlığına, 1644'ten itibaren Çin'e Qing hanedanlığı olarak hükmeden kuzeydoğulu Mançular (yani en tehditkar düşmanları) karşısında hiçbir koruma sağlamadı. İşgalciler zayıf noktalar veya boşluklar bulana kadar güçlü savunma hattı boyunca dolambaçlı yollardan gidebilirler veya hiç zahmete girmeden Çin Seddi hisarlarını açmaları için Çinli yetkililere rüşvet verirlerdi. Mançular 1644'te Pekin'e son bir harekat düzenlemeye karar verdiklerinde, asi bir Çinli general Çin Seddi'nden geçmelerine göz yumdu. Cengiz Han'ın, "Setlerin gücü onları koruyanların cesaretine bağlıdır" dediği söylenir.

Çağdaş Çin Seddi efsanesini geride bırakmak, tarihi gerçekliğine yaklaşan bir şeyin örtüsünü kaldırmak için ve 17. yüzyıldan itibaren Batılı gözlemciler tarafından Çin'in sınırlarındaki savunma amaçlı yapılar için anlamsızca dayatılan, saygı ve hayranlık içeren tekil "Büyük Set" teriminin

tarihsel yanılgı içeren muğlaklığından kaçınmak için, bu ifade ilk giden çağdaş ziyaretçiler tarafından bu kitabın ileri sayfalarında yer alan bir bölümde türetilene kadar artık kullanılmayacaktır. Birbirinin ardından gelen hanedanların inşa ettiği sınır tahkimatlarını tanımlamak ve ayırt etmek için kitabın bu noktasına kadar çağdaş veya çağdaşa-yakın, Çince kaynaklarda geçen isimleri kullanmaya çaba gösterdim. "Büyük Set"in çağdaş Çincedeki karşılığı *Changcheng*'in çağdaş dönem öncesi bir bağlamda, Batılıların seti taparcasına sevmelerindeki ağdalı çağrışımlar olmadan ele alındığı durumlarda, kelimesi kelimesine, gerçek çevirisi olan "Uzun Set"i kullandım.

Çin setinin görkemli olmayan geçmişinin üstünün, daha sonraki tarihi romantiklerce örtülmesine hiç şaşırmamak gerek. Belki de sınır setlerini inşa etmek başlangıçta çok fazla zamana ve paraya mal olduğu için sonradan bakımından sorumlu olanlar, setlerin stratejik olarak işe yaramaz birer döküntü olduklarını açıklamayı genellikle ızdırap verici bulmuştur (elbette Berlin Duvarı gibi birçok kişinin nefret ettiği bir ideoloji ve rejimle ilişkili olmamaları koşuluyla). Belçika sınırında bulunan, son derece büyük bir dikkatle hazırlanan ve sürekli takviye edilen yeraltı sığınaklarına ve tünel sistemine sahip olan ama aynı zamanda 20. yüzyılın en büyük savunma fiyaskolarından birine sahne olan Majino Hattı'nın savunucuları tüm olumsuz sonuçlarına rağmen hattın aslında zorla ele geçirilmediğini, buraya konuşlanan askerlerin her ne kadar Nazi ablukasına alınmışlarsa da kendi istekleriyle teslim olduklarını gururla dile getirmektedirler. Halbuki kaynakların hattın belli bir bölgesine yığılması Fransızları başka bir yeri işgal etmeye yönlendirmiş, Almanların da hattı kolayca ele geçirmelerine ve Belçika, Hollanda ve Ardenler üzerinden Fransa'ya girmesine yol açmış, sonuç olarak Fransa'nın yenilip işgal edilmesine neden olmuştur. Fransa'yı savunmada başarısız olsa bile, kendi varlık amacına hepten ters düşmüş olsa da, iyileştirici mantığa göre, Majino Hattı *bir şeyi* –kendini– savunmada son derece başarılı idi. Benzer şekilde Çin Seddi'nin tarihi başarısızlık anıları –rüşvet yiyebilen muhafızları, göçebelerin geçmesine elverişli boşlukları, Pekin 1644'te Mançuların eline geçerken bile bazı kısımlarının hâlâ inşa edildiği gerçeği– uzunluğu, genişliği ve genel "büyük"lüğüne yönelik

çağdaş övgülerin gölgesi altında kalmaktadır. Görünen o ki, setin aynası yaptığı iş değil, gösterişi.

Büyük Set propagandasını yutmaya hazır oluşumuz biraz da kendi tarihi bağlamımızdan kaynaklanmaktadır. Şu anda işgal ve istilanın ne mutlu ki geçmiş bin yılda kaldığı çağdaş Batıda set inşa etmek özel veya ülke içi meselelerde kullanılamayacak ve antika sayılabilecek kadar eski bir moda olarak görülmektedir. Bizim düşünmekten mutlu olduğumuz şey, çağımızın, engel ve setlerle değil nakliye, ticaret, finans ve bilginin geçirgen ulusal sınırlar arasında serbest dolaşımıyla belirlenen küreselleşme çağı olduğudur. Savaşlarımız artık toprak veya tahkimat kadar antik şeyler üstünde nadiren yapılıyor. Hükümetlerimiz, savaşların en iyi havadan veya uzaktan yönetildiğini düşünüyor gibiler. Tercih edilen silahlar uzaktan kumandalı lazer güdümlü bombalar veya Cruise füzeleridir. Yakınlardaki dikkate değer Irak işgali istisnası sayılmazsa, Batılı güçler için çatışma bölgelerine uzun süre asker konuşlandırmak oy kaybetmeye yol açabilecek son çaredir. Setler ve duvarlar, hayatın yeter derecede durgun olduğu, sabit setleri yararlı kılmak için toprak üstünde geçirildiği, sabit duvarların inşa edilmesini gerektirmeye yetecek kadar kurumsallaştırılmış süper ideolojilerin (kapitalizm, Komünizm, Alman yayılmacılığı) bulunduğu, kayıp, 1989 öncesi bir dünyanın anıtlarıdır. Tarih, 20. yüzyılda savunma amaçlı duvarlar veya setler inşa edecek kadar aptal her hükümeti veya bireyi her fırsatta küçük düşürmüştür. Almanya'nın 1940'ta Majino Hattı'ndan küçük düşmc pahasına kaçınmalarını veya elli yıl sonra Berlin Duvarı'nın neşe içinde yıkılmasını tekrar düşünün.

Artık Kuzey Kore gibi anormallikler dışında gerçekte bütün ulusal sınırlar küresel kültürün, Coca-Cola'nın ve Nike'ın (veya Çinli korsan üreticiler tarafından kullanıldığı şekliyle Mike'ın) evrensel düzeyde yayılması karşısında geçirgen olduğuna göre, barbarlık ve uygarlık arasında kesin bir ayrım yok gibi görünüyor. Görgülü davranabilenleri davranamayanlardan ayırmak için setler veya duvarlar inşa etmeye artık gerek yok. Çin Seddi'ne yönelik, odak noktası kaymış hoşgörü ve ciddi başarısızlıklarını gözardı etme arzusu, en azından kısmen de olsa, savunma amaçlı setlerin geçmişin kalıntılarından biraz daha önemli, çağdaş duruma ilgi duymayan,

gezi hatırası üretilmesini sağlayan turist manzaraları olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. Setler insanı şatoların, hendeklerin, kontrol noktalarının, asma köprülerin parçalara böldüğü yalandan eski bir dünyayı düşünmeye itiyor; dile getirilmeyen varsayıma göre, artık hiç kimse duvarla çevrilmiş sınırlar gibi somut bir şey inşa edecek kadar saf olamaz.

Buna rağmen insanlar toprak için savaşmaktan hiç bıkmıyorlar ve ne zaman bir yerde toprak anlaşmazlıkları olsa setler ve duvarlar baş gösteriyor. Çinliler tarih boyunca setler konusunda bütün halklardan daha bilinçli olabilir ama duvar inşa etme dürtüsü, Roma, Mısır ve Asur gibi bütün eski uygarlıkların paylaştığı, son derece evrensel bir insani dürtüdür. Aslında bu dürtü 20. yüzyılda, Soğuk Savaş'ın bitmesinden ve Tarihin Sonu'nun ilan edilmesinden sonra da hayatta kalan bir dürtü olmuştur. Fas 1980'de Batı Sahra'nın ortasında 2000 kilometreden daha uzun bir kumdan set inşa etmeye ve korumaya başladı. Amacı, 1975'te Franco'nun ölmesinin ardından sömürgelikten çıkma sürecinde ele geçirdiği ve işgal ettiği eski İspanyol topraklarının güvenliğini sağlamaktı. İsrail 2002'den beri İşgal Altındaki Topraklar ile ana İsrail toprağı arasında "teröristlerin, silahların ve patlayıcıların İsrail devletinin içine sızmasını engellemek üzere tasarlanmış," "savunma amaçlı" bir duvar inşa ediyor. Buna basitçe duvar demek bile, olduğundan daha masum görünmesine yol açar. Bu öyle alelade taş ve tuğladan duvar değil. Birkaç yüz kilometre uzunluğunda, ortalama 70 metre genişliğindeki bu duvar çoğunlukla betondan inşa ediliyor ve her iki tarafında dikenli tel, elektrikli çit, hendekler, iz sürme yolları, tank devriye geçitleri, tampon bölgeler ve girilmesi yasak bölgeler içeriyor.

Bu iki çağdaş duvar insana duvarların veya setlerin imparatorluk kurucularının sevdiği ve başvurduğu bir yöntem olduğunu hatırlatmasının dışında, duvar inşa etmenin genellikle unutulan bir amacına ışık tutuyor: Savunmadan ziyade saldırı. Dışa dönük ve saldırgan tutum içeren savaş harekatı ve baskın stratejileri karşısında setler genellikle içe dönük, koruma amaçlı önlemler olarak görülür. Çinlilerin Çin Seddi'nden gurur duymaları belirli bir noktaya kadar, askeri strateji olarak amaç bakımından saldırgan değil, koruyucu olması (Çin'in esasen çatışmacı, sömürgeci ve aç gözlü olmayan, barışsever doğası) gibi ahlaki açıdan üstün bir temele

dayandığı varsayımından kaynaklanmaktadır. Bugün hâlâ Çinlilerin kendileri hakkındaki kanaatlerine, Çin'in dış politikasının sadece savunma amaçlı olduğu, yabancıların istilasına karşı koyma ve izin vermemeyi içerdiği fikri ağırlıklı olarak hâkimdir. 1950'de bağımsız Tibet'i işgal etmesi dikkate değer bir kör noktadır. Çinli bir aydın, "Çin halkı yaratılış itibarıyla barışçıl olduğu için binlerce yıl boyunca, bir hanedanlıktan sonra başka bir hanedanlık dünyaya Çin Seddi gibi bir mucizeyi sunmuştur" sonucuna varmıştır.[34]

Buna rağmen setlerin amacı tamamen inşa ettiğiniz yere bağlıdır. Şehirler veya tarım arazileri gibi ebediyen yerleşik bir toprağı, mesela kırlardan gelen göçebe haydutlardan korumak için duvarla çevirmek, amaç bakımından tartışmasız savunmacı bir tutumdur. Ama hem Fas hem de İsrail duvarlarını devletlerinin o kadar uzaklarına inşa ettiler ki, savunma amacıyla yapılmış olamayacak kadar anlamsızlar. Fas'ın duvarı Büyük Sahra'nın ortasındadır, İsrail'inkinin yüzde doksanı ise açgözlülükle İsrail ile İşgal Altındaki Topraklar arasındaki Yeşil Hat sınırını takip etmekte ve Filistin topraklarının içine girmektedir. Duvar bittiğinde Batı Şeria'nın yüzde on beşini ve 200 bin Filistinliyi, Filistin'in Batı Şeria'daki yerleşim alanlarından ayırması bekleniyor. Her iki duvarın da tecavüz ettiği bölgelerde yaşayanlar tarafından ve uluslararası insan hakları örgütleri tarafından "işgal," "utanç ve işkence" duvarı diye ilan edilmesine hiç şaşmamalı. Eski Çin sınır setlerinin gerekçesi de bu ışık altında incelenebilir. Çin Seddi'yle ilgili yakın tarihli yorumlarda, barışçıl Çinli çiftçileri ve uygar şehirlerini kötü ve yağmacı barbarlardan korumak için tasarlandığı dile getiriliyor. Ama MÖ 10. yüzyıl kadar eski zamanlarda inşa edilen setler, ekilebilir topraklardan yüzlerce kilometre uzaklara, Moğol bozkırlarına ve kuzeybatı Çin'in tuzlu çöllerine kadar uzanmaktadır. Bu setler toprakları korumaktan çok toprak işgal etmeye yönelik gibi görünüyor. Çinlilerin, yaşam tarzları kendilerinkinden farklı olan insanları ve kazançlı ticaret yollarını denetim altına almasını sağlamak için tasarlanmış gibi görünüyorlar.

Kuzey Çin ile ötesindeki topraklar (Mançurya, Moğolistan, Sincan çölleri) arasındaki sınır bölgesi, saldırgan Çin sömürgeciliğinin sık sık sahne

[34] *A. g. e.*, s. 8.

aldığı yer olmuştur ve Çin'in bin yıllık sınır politikasına bir göz gezdirmek Çin Seddi'nin, Çin'in barışçıl, yaşa ve yaşat ruhunun bir anıtı olduğu yönündeki kuramı bir hayli zayıflatır. Çin tarihindeki birçok hanedanlık ve uzun dönemler boyunca Çin'in sınır politikası ve komutasının dili, bariz derecede saldırganlık içeren yabancı düşmanlığı ve kültürel üstünlük hissi barındırmaktadır. Sınır subaylarına "Aşağılıkları Mahveden General" gibi unvanlar verilmiştir ve sağlamlaştırılmış istihkamları da "Kuzeyi Bastıracak Kule" veya "Sınırı Bastıracak Hisar" adını taşımaktadır. Kuzeybatıdaki bir geçidin gerçek adının, "Barbarların Öldürüldüğü Hisar" (*Shahubao*), en sonunda imparatorluk Çin'inin standartları göz önünde bulundurulduğunda bile siyasi açıdan yanlış olduğu düşünüldü ve barbar için kullanılan ideogram *hu*'nun yerine "kaplan" anlamında bir eşseslisi kondu.[35] Çin'in kuzey sınırının yakınlarındaki bölgelerde bulunan çatı kiremitleri bile, kulak tırmalayıcı bir tonla yoldan geçenlere "Bütün yabancılar boyun eğer" demektedir.[36]

Bununla birlikte, Çin'in sınır setleri şu an Çin Seddi'ne atfedilen her şeyi tarihsel olarak içinde bulundurmasa da, ayrıca Sete dair ortaya atılan tapınma derecesindeki uydurma şeyler Çin'in geçmişinin ne kadar karmaşık olduğunu gizlese de, ne seti ne de arkasındaki düşünce yapısını tarihdışı artıklar olarak görebiliriz. İki bin yıldan fazla hayatta kalan bir strateji olan Çin'in sınır seti, Çin'i ve tarihini okumak için, neredeyse bütün komşularını ve fatihlerini büyülemeyi ve içine çekmeyi başarmış bir kültürü ve dünya görüşünü tanımlamak için kullanılabilecek, anıtsal bir mecazdır. Ian Buruma, Çin'in demokrasi yanlısı hareketi içindeki güçlüklerle dolu yolculuğunu anlattığı *Bad Elements* isimli eserinin açılış sayfalarında Çin Seddi'nin, "Çin sorununu" temsil ettiğini açık bir şekilde dile getirmektedir: Çinli hükümdarların "içine kapalı, ketum, kendi kendine yeten bir evreni, dünyanın tam göbeğinde setlerle çevrili bir krallığı" yönetmeye yönelik kalıcı saplantıları. Buruma'ya göre, Çin Seddi içerdiği hem koruma hem de baskı anlamıyla, açık ve demokratik bir sistemin Çin gelene-

---

35 Luo Zhewen ve başkaları, *The Great Wall* [Çin Seddi] (Londra: Michael Joseph Ltd, 1981), s. 67.

36 Michael Loewe, *Everyday Life in Early Imperial China* [Erken Dönem İmparatorluk Çin'inde Gündelik Hayat] (New York: Harper&Row, 1970), s. 133.

ğindeki katılığa karmaşa ve uyumsuzluk sokacağı nedeniyle şu andaki Komünist hükümeti desteklemeye ve demokrasi düşüncesine karşı çıkmaya devam eden ve bin yıllık Çin otokrasisini destekleyen, siyasi gizlilik politikasını ve kibirli kültürel yalnızlık tutumunu simgelemektedir. Buruma'ya göre, birçok ülke uluslararası imgelemde bağdaştırılmak istedikleri imgeyi dış dünyaya yansıtan, çağdaş bir ulusal mimari simgeye sahiptir. Fransa'nın çağcıl ikonu, Eiffel Kulesi var; Büyük Britanya'nın bir demokrasi anıtı olan Parlamento Binası var. Çin'in de (tesadüfi olmayan bir şekilde) Çin Seddi var; dışlamak ve bastırmak için inşa edilen, batıracak derecede pahalı –ve şu anda ulusal mimarinin bir mirası olarak göklere çıkarılan– bir çember.[37]

Ama Çin Seddi, şu anda Çin Seddi olarak tanımlanan yapının görsel simgeselliğinin ileri sürdüğünden hem daha karmaşık, hem de daha az övüngen zafer edası içeren bir dünya görüşünü özetlemektedir: Çin tarihinin uzun sürekliliği içindeki dönüşümleri ve değişimleri, Çin'in dışlamaya yönelik düzenli çabalarına rağmen yabancı etkilerin önemini ortaya çıkaran ve aynı zamanda Çin'in kendisi ile dış dünya (ve tersi) hakkındaki görüşüne bir çerçeve sunan bir dünya görüşü. Setin üstündeki efsane kabukları soyulup atıldıktan sonra, set aslında Çin'i okumak için mükemmel derecede kullanışlı bir simge olmaktadır; şeytan, kaçınılmaz olarak tarihi ayrıntılarda gizlidir.

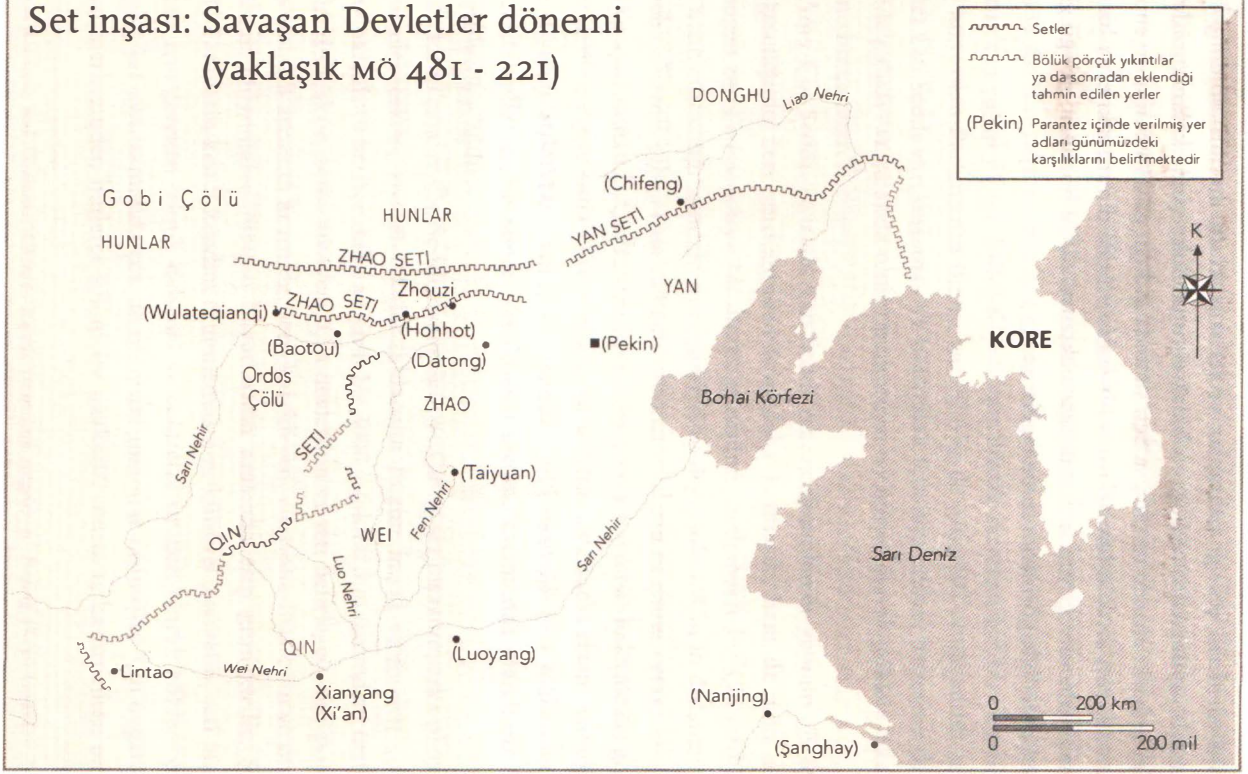
Bu kitap çağdaş Çin Seddi efsanesinin ve Çin'in set inşasının arka planını inceleyecektir, ziyaretçi kalabalıklarının bugün hayal ettiğinden çok daha parçalı ve basitçe daha az şanlı bir 3000 yıllık tarihin üstündeki örtüyü kaldıracaktır. Setin hikayesi, Çin devletinin ve seti belirleyen sınır politikasının hikayesinin arasında; seti destekleyen, eleştiren, inşa eden ve ona saldıran milyonlarca bireyin hayatlarının arasında esip gitmektedir. Şu anda Çinlilerin kendi kendini tanımlamasının, kültürel azametin, seti inşa etmek için gereken teknik dehanın ve cesaretin simgesi olarak göklere çıkarılan set aynı zamanda çok da olumsuz anlamlar taşımıştır: Çin uygarlığının merkezinden binlerce kilometre uzaktaki sınırın iç karartıcılığı; onu

---

[37] Ian Buruma, *Bad Elements: Chinese Rebels from Los Angeles to Beijing* [Kötü Unsurlar: Los Angeles'tan Pekin'e Çinli Asiler] (Londra: Wiedenfeld and Nicolson, 2002), s. xv-xxiii.

inşa edenlerin çektiği ızdıraplar ve fedakarlıkları; masraflı sömürgecilik amaçlı yayılmacılık ve boğucu kültürel tutuculuk; içinde kalanların denetim ve baskı altında tutulması. Seti şu anda olduğu gibi (yeni muhteşem bir turistik yer, artık anlamsızlaşmış bir sınır üstünde duran, etkileyici bir inşaat mühendisliği yapısı olarak) görmektense, tarihi boyunca olduğu gibi, gerçek haliyle görmenin zamanı gelmiştir.

Set inşası: Savaşan Devletler dönemi (yaklaşık MÖ 481 - 221)

Neden Setler?

İsveçli sanat tarihçisi Osvald Sirèn 1930'larda şöyle yazmıştır: "Setler, setler ve yine setler, her Çin şehrinin çevresini sarıyor."

Etrafını sarıyorlar, parçalara ve kısımlara bölüyorlar, Çin cemaatlerinin temel özelliklerini başka bütün yapılardan daha fazla belirliyorlar ... setsiz bir şehir görmek imkansız. Çatısız bir ev düşünmek kadar imkansız bir şey ... Kuzey Çin'de yaşı veya büyüklüğü ne olursa olsun, çamurdan da olsa bir set veya set kalıntıları olmayan bir köy bulmak çok zordur.[1]

Çinlilerin etraflarını saran setlere duydukları aşk dile de işlemiştir. "Yerleşim" ve "savunma" anlamındaki ideogramların ilk çeşitleri (MÖ 1200 dolayları) setlerle çevrilmiş yerleşim alanlarını temsil etmektedir; iki kavram da dört kenarlı duvarlar olmadan açıkçası düşünülemezdi. Daha sonraki klasik Çincede şehir ve şehir duvarı için de aynı kelime kullanılıyordu: *cheng*. "Başkent" anlamındaki karakter (*jing* diye okunur) aslında bir şehir kapısının üstündeki karakolun resmidir.[2]

Set inşaatçılığı ve yazılı dil, hem fiziksel hem de mecazi anlamda vücut bulduğu günden beri Çin kültürünü tanımlamak üzere birbirine karışmış, Çin halkını ve yerleşim alanlarını kuzeydeki daha göçebe, daha cahil komşularından ayırmış ve farklılaştırmıştır. Çinlilerin bin yıllık set inşa etme

---

1 Joseph Needham, *Science and Civilisation in China* [Çin'de Bilim ve Uygarlık] (Cambridge: Cambridge University Press, 1954-) IV.3, s. 42-43.

2 Adı geçen eserdeki tartışmalara bakınız, ayrıca Kwang-chih Chang, *Shang Civilisation* [Shang Uygarlığı] (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1980).

dürtüsünü ve seti yaratan çatışmayı anlamak için, zıtlık derecesinde farklı, coğrafi bakımdan komşu şu iki kültürün köklerinin izlerini sürmemiz gerekir: Tarımcı, kibre varacak derecede okur yazar, setlerle çevrili Çin kültürü ve Moğol bozkırlarının göçebe kabilelerinin kültürü.

~

Bundan yaklaşık on beş yıl önce, Çin Komünist Partisi, Pekin'deki Tiananmen Meydanı'nda toplanan demokrasi yanlısı protestoculara karşı aldığı sıkı önlemlerin ardından sivillerin cesetlerini sokaklardan temizlemek, en çok arananlar listesi çıkarmak ve ülkeden kaçamayan eylemcileri toplamak gibi en ivedi görevleri yerine getirir getirmez, siyasi yeniden-eğitime odaklandılar. Parti liderleri doğru tahmin etmişti, Halk Kurtuluş Ordusu'nun silahları bir kez halkın üstüne doğrultuldu mu, artık Komünist ilkeler tek başına Çinlileri otokrat sosyalist yönetimin meşruluğuna inandırmaya yetmeyecekti. Ülkenin etrafında toplanabileceği, yeni ve devlet destekli bir din arayan parti, eski moda bir fikrin oldukça eski moda bir biçimine dört elle sarıldı: Çin halkına öğretildiği gibi Çin'in yükselmesine mani olmaya kararlı Batıya karşı öfke dolu bir şüphenin körüklediği, yabancı karşıtı milliyetçilik.

1989 ile 1991 arasında Avrupa'daki komünist devletlerin çöküşünü gören halkı, açık ve Batı tarzı demokrasinin tek-partili sosyalist Çin'e temelde uygun olmadığına ikna etmek için, Komünistler ülke çapında, Çin'in eşsiz bir "ulusal koşula" (*guoqing*) sahip olduğunu ve demokrasiye henüz hazır olmadığını telkin eden, gayretli bir yurtsever eğitim seferberliğine girişti. Çin tarihi veya bu tarihe yönelik belirli bir bakış açısı, çok geçmeden partinin yurtsever propagandasının cephaneliğindeki en önemli silahlardan biri oluverdi: Komünistlerin, sözde 5000 yıl önce kurulan, birleşik ve otoriter Çin ulusunun denenmiş ve sınanmış bir modelinin mirasçıları oldukları savı. Bu tarih milattan önce üçüncü binyılın başlarında hükümdar olduğu söylenen, Çin'in efsanevi kurucu atası Sarı İmparator'un saltanatına atfedilen dönemle hiç de uyuşmamaktadır. (1994'te, bir Politbüro üyesi, efsanevi atasına duyduğu saygılı inancını, onun onuruna yapılan bir anma töreninde çiçek sunarak ve ağaç dikerek gösterdi.) Muğlak da olsa, Çinlilerin devletlerinin kadimliğinden duydukları uzun süreli gururu kendi

çıkarları için kullanan Komünistlerin yurtsever eğitim kampanyası, Çin ulusunun binlerce yıl önce, tam şekliyle ortaya çıkıverdiği düşüncesini, Çinli veya yabancı, dinleyen herkesi Çin'in eskiden de hep böyle olduğuna (ve Komünistler aksini söyleyene kadar da böyle kalacağına) zorla inandırmak için Çinli Politbüro memurları, birkaç fırsatçı akademisyen ve tembel tur rehberleri tarafından hiç yorulmadan dile getirilen bir basmakalıba dönüştürdü.[3]

Sözkonusu büyük propaganda olunca, bu hiç de doğru değil; çünkü en azından Sarı İmparator miti büyük olasılıkla iktidar açlığı çeken aristokratlar tarafından milattan önce 450'de uydurulmuştur. Esasında Çin ulusunun daha yüz yıl önce, Batı'nın kendi imgesinde oluşturduğu çağdaş uluslararası ilişkiler sistemine şiddetli bir şekilde maruz kaldığı zaman, ülkelerinin yabancı güçler tarafından istila edildiğini, iç isyanlarla parçalandığını, gerici ve batmış bir hanedanlık tarafından felce uğratıldığını ve Batı bilimiyle ve çağdaş dünyayla hiçbir işi olmayan, iki bin yıllık bir eğitim ve ahlak sistemi tarafından geriye götürüldüğünü gören Çinli düşünürler ve siyasetçiler ülkeyi kapıya dayanan çöküş tehlikesinden kurtarmak için milliyetçi uyanış fikrine sarıldıkları zaman doğduğunu savunmak için güçlü dayanaklar bulunmaktadır. Bunun öncesinde Çin'in, henüz "Çin" için kullandığı tek ve evrensel bir terimi bile yoktu. Ülke genellikle iktidardaki hanedanın adıyla anılırdı.[4] Bin yıl boyunca güçlü ve dayanıklı olduğu tartışmasız olsa da; ders kitapları, müzeleri ve erzak dolabında hazır duran atalarıyla birlikte yaklaşık 10 bin yıl önce başlamış ve yavaş yavaş ilerleyen sosyal, ekonomik ve kültürel evrime sahne olmuş Çin imparatorluğu fikri, çağdaş milliyetçiliğin katılıklarının izin verdiğinden çok daha gevşek ve belirsizdi. Tek, birleşik ve 5000 yıllık bir Çin fikri 20. yüzyılın uydurmasıdır.

Ama geçtiğimiz yüzyıldaki arkeolojik keşifler sayesinde, en azından tanınabilir derecede Çinli bir imparatorluğun er ya da geç ortaya çıkacağı tarih öncesi kültürel gelişmeler ve yenilikler için tahmini bir zaman çizelge-

---

[3] Şu eserdeki tartışmalara bakınız: Suisheng Zhao, *A Nation-State by Construction: Dynamics of Modern Chinese Nationalism* [İnşa Edilen bir Ulus-Devlet: Çağdaş Çin Milliyetçiliğinin Dinamikleri] (Stanford: Stanford University Press, 1994).

[4] *A. g. e.*, s. 45.

si oluşturabiliyoruz. Çin hayat tarzının hayati temeli olan tarım, ülkenin kuzeyindeki eyaletlerde MÖ 8000 dolaylarında başladı. Günümüzdeki ziyaretçiler kum rengindeki Shanxi ve Shaanxi ovalarının acemi çiftçiler için son derece konuksever olduğunu hayal edemeyebilirler ama Sarı Nehir'in suladığı seyrek ormanlarla kaplı ve kolayca işlenen kumlu topraklara sahip kuzey Çin, 10.000 yıl kadar eski bir dönemde bile, güney Çin kullanışsız bir cangılken, ilkel tarım arayışlarını teşvik etmiştir.

Tarıma geçiş Çin toplumunu daha sabit bir evrimsel yola yöneltti. Tarımda uzun süreli güvenlik büyük ölçekli su hâkimiyetine bağlıydı, bu da çok daha karmaşık sosyal ve siyasi örgütlenme gerektiriyordu. O halde, Çin'in en gözde antik efsanevi kahramanlarından olan Yu'nun kendi kendini yetiştirmiş bir hidrolik mühendisi olduğu ve neredeyse MÖ 2000'den bu yana ayakta olan su kanallarını inşa ettiğine şaşırmamak gerekir. Yu gibi kahramanların hepsi de ateş, yazı, ilaç vb. konularda tarih öncesi Çin'e önemli teknik, siyasi ve kültürel yenilikler katmış çok sevilen kişilerdi. MÖ 2000'e gelindiğinde, kuzey Çin'deki çiftçiler arkalarında giderek karmaşıklaşan bir uygarlığın kalıntılarını bırakıyorlardı: Hırs ve açgözlülüğün eseri tunç kaplar, çanlar ve silahlar, tapınmak için kullanılan kemikler, büyük ölçekli inşaat eseri, mezar çukuru izleri ve daha birçok şey. Bu toplum zaten inşaat ve madencilik gibi büyük kamu projeleri için gereken işgücünü toplamayı başarabilen, son derece gelenekselleşmiş bir toplumdu.

Çin uygarlığı yazılı kayıtlarda ilk kez MÖ 13. yüzyılda geçmektedir. Kitabe uzmanı ve devlet memuru olan Wang Yirong adlı bir 19. yüzyıl figürü keskin gözleriyle Çin arkeoloji tarihinin en çarpıcı keşiflerinden birini yapmıştır. 1899'da, sıtma salgını Pekin'i kasıp kavurunca, çok korkan ve hastalanan sakinlere seyyar satıcıların ulaştırdığı daha etkili olduğuyla ün salan ve daha gözde ilaçlarından biri de, dövülmüş ejderha kemiklerinden yapılan çorbaydı. 19. yüzyılın sonlarındaki Pekin'de ilacın temel maddesinin azlığı karşısında, arzın talebi karşılayamaması kaygısına kapılan eczacılar, küçükbaş hayvanların kürek kemiklerini ve kaplumbağa kabuklarını, sökülmüş ve toz haline getirilmeye hazır ejderha kemikleri diye sattılar. Bir akrabası bu kemiklerden birkaçını eve getirince, Wang Yirong yüzeyinde gizemli izler fark etti, daha yakından baktı ve eski Çince karakterler

olduğunu belirledi. Hiç vakit kaybetmeden eczacının bütün malzemelerini satın alarak Çincenin bilinen en eski halini yok olmaktan kurtardı. Daha sonra üstünde yazı bulunan kemiklerin izi orta Çin'de bir kasaba olan, ticari zekası üstün köylülerin kemikleri kazıp çıkardıktan sonra şehirli eczacılara sattıkları Anyang'a kadar sürüldü. Çiftçiler de üstlerindeki izleri fark etmişti ama ilaç olarak değerini düşüreceğinden korktukları için birçoğunu silmişlerdi; Wang'ın rastlantı eseri bulduğu kemikler talihli birer istisnaydı.

En eskisi MÖ 1200 dolaylarına kadar uzanan Anyang kürek kemikleri ve kabukları "kehanet kemikleri" olarak tanındı. Bu kemikler MÖ yaklaşık 1700 ile 1025 arasında Çin'in orta bölgelerine hükmeden, tarihsel olarak doğrulanabilir ilk hanedan olan Shanglar tarafından kehanette bulunmak için kullanılıyorlardı. Shang kralı evet veya hayır yanıtı istediği, ("Bugün yağmur yağmayacak" gibi) olumlu veya olumsuz bir varsayım ortaya atardı, kemikler ısıtılırdı ve sıcağın neden olduğu çatlaklar şamanlar tarafından incelenir ve yorumlanırdı, esas varsayım ve bazen de tahmin ve yanıt da kemiğin yanına yazılırdı.[5] Anyang'daki süslü tunç eşyalar, mezar çukurları, yeşim taşından eserler gibi başka keşiflerle birlikte kehanet kemikleri, temel merakları ve inançları Çin toplumunu o zamandan beri şekillendiren üç buçuk binyıllık bir topluma ışık tutmaktadır.

Shang krallığı, şu anda Çin olarak bilinen ülkeyle çok az coğrafi benzerlik taşısa da (Shang hanedanlığının siyasi merkezi orta ve kuzeydoğu Çin'deki Henan ve Shandong'da bulunuyordu), kültürel, siyasi ve sosyal benzerlikler dikkate değerdir. Shang toplumu merkezileşmiş, katmanlaşmış ve tarımcı bir topluluktu. Yönetici kadrosu aracılığıyla tebaası köylülerden tarımsal ürün fazlasını toplayan, kral mezarı ve askeri harekatlar gibi büyük kamu projelerinde onları çalıştıran, tek bir kral tarafından yönetiliyordu. Ayinlerin oldukça fazla yapıldığı bir kültürdü, kurban ve kehanet yoluyla ataların ve göksel güçlerin onayı sürekli aranıyordu. Hamile bir kadının doğumunun sonucunu anlatan bir kehanet kemiği aynı zamanda, günümüzdeki birçok Çinli gibi, Shangların da kızlardan çok oğlanları

---

5 W. M. de Bary, *Sources of Chinese Tradition* [Çin Geleneğinin Kökenleri],1. Cilt (New York: Columbia University Press, 1999), s. 6.

yeğlediklerini gün ışığına çıkarmaktadır: "Doğum yaptı. Aslında hiç de iyi değildi. Bebek kız oldu."[6] Hatta Shanglar çağdaş Çinliler gibi yemek yiyordu, pirinç yemeklerini et ve sebze yemeklerinden ayrı servis ediyorlardı.[7]

Ama her şeyden önemlisi, Shanglar kendilerinden sonra gelen Çinlilerle aynı alfabeyi kullanıyordu. Kemiklerin üstüne şekiller çizme zorunluluğu, 1921'e kadar edebi Çincenin temel niteliği olan kısıtlı kelime kullanma bilinci içeren bir ifade tarzını dayatmıştır. 1921'de çok sözlü dil, az sözlü klasik Çincenin yerini almıştır. Binyıl boyunca Çin kimliğini taklit ederken ortak bir yazı sisteminin önemini abartmak zordur. Çin'de ve küresel Çin diyasporasında karşılıklı olarak anlaşılmaz yüzlerce lehçe konuşulmasına karşın, hepsinde aynı yazı karakterleri kullanılıyor. Okuma yazma bilen, ülkenin veya dünyanın karşıt uçlarından iki Çinliye kalem veya fırça vermeniz yeter, iletişim kurabilirler. Bugün hâlâ geniş sosyal tabakalardan Çinliler (örneğin akademisyenler, barmenler, kapıcılar ve taksiciler) sakıncalı bir tutumla "Batı'nın basit, yüzeysel dillerini" Çince yazı dilinin inceliğiyle ve karmaşıklığıyla karşılaştırınca, çoğu Batılı ülkede emsali bulunmayan, üç binyıllık edebi geleneklerinden hararetli bir hoşnutluk duyma konusunda birleşiyorlar.

Gelecek 3000 yıl boyunca Çin'de sadece hanedanlar ve sınırlar değil, birçok şey değişecekti. MÖ 1025'te, günümüze kadar gelen ilk yazılı kehanet kemiğinin üstünden iki yüzyıldan daha az bir süre geçtikten sonra, Shang hanedanlığı, Zhou hanedanlığı tarafından zapt edildi. Zhou hanedanlığı MÖ 256'ya kadar Yangtze Nehri'nin kuzeyindeki bir avuç krallığın sözde kendilerine bağlı olduğunu iddia edecekti; bu, Çin kültürüne ayırt edilebilir derecede uygun bir davranıştır. Ama Çin uygarlığının temel unsurları –Çin'in seçkin felsefecisi Konfüçyüs'ün 500 yıldan daha uzun bir süre sonra kendi siyasi ve sosyal görüşünün temellerini oluşturacak unsurlar– zaten yerli yerindeydi: Çince yazı dilinin şahane ayinsel gücünün birarada tuttuğu ataerkil gelenek ve siyasi örgüt bağı.

Uyumlu bir Çin kültürü ve toplumu ortaya çıkar çıkmaz set inşaatçılığı

---

6 Valerie Hansen, *The Open Empire: A History of China to 1600* [Açık İmparatorluk: 1600'e Kadar Çin Tarihi] (New York: Norton, 2000), s. 27.

7 *A. g. e.*, s. 31.

da köylerin, kasabaların ve şehirlerin içinde ve dışında yeniden baş gösterdi. Çinlilerin set aşkı artık günümüzün sıradan gözlemcileri tarafından, bir zamanlar olduğu gibi, hemen fark edilmiyor. Devrimlerle, savaşlarla ve Komünizmle dolu 20. yüzyıl, yüzlerce kilometrelik Çin setlerini moloza dönüştürdü. Kasten yıkmanın en rezil örneklerinden biri, Mao Zedung'un eski Pekin şehir duvarının yerine 1950'lerde çevreyolu yapmasıdır. Ama eski Çin yerleşim alanları setlerle doluydu, kuzeydoğu Çin'deki Shandong'un Longshan bölgesinde yapılan kazılarla, MÖ üçüncü binyıldan kalma bilinen en eski duvar gün ışığına çıkarılmıştır. MÖ ikinci binyıldan (MÖ 1500 dolayları) kalma, hâlâ ayakta duran en etkileyici set, Henan'daki çağdaş Zhengzhou'nun kuzeyinde yer alır, Shangların Ao şehrini yaklaşık yedi kilometre boyunca çevreler ve bazı yerlerde yüksekliği dokuz metreyi aşar. Çinlilerin Ming hanedanlığındaki set inşaatçılığının en parlak devrinde kullanılan, temel set inşa tekniği bu iki binyıl boyunca öğrenildi: Sıkıştırma. Ağaç kalasları veya tuğla sıraları dış iskeleti oluşturmak üzere yükseliyordu, bunların arasına alelade toprak doldurulup sıkıştırılıyordu ve setin ortasını oluşturuyordu. Çoğunlukla zaten bölgede bulunan malzemelerden inşa edildikleri için sıkıştırılmış topraktan setleri yapmanın hızlı ve ucuz olması gibi büyük bir faydası vardı. Bunlar Çin imparatorluğu kadar çok set inşa edecek bir uygarlık için hayati önem taşıyan unsurlardı.[8]

~

Çin'in kuzeyinde yaşayan halklar giderek Çinlileşse de, yazı karakterleri, tapındıkları atalar, set inşa alışkanlıkları ve krallıklarının kuzey kısmı büyük ölçüde toprakla sınırlı kaldı. Günümüzün Orta Asya, Moğolistan ve kuzey Mançurya topraklarındaki iklim, yoğun tarıma veya katı toplumsal örgütlenmeye olanak tanımıyordu. Çin'de ve Batı'da çeşitli isimlerle Ronglar, Diler, Xiongnular*, Moğollar, Mançular ve Hunlar olarak nitelendirilen, Çin sınırını rahatsız eden ve sonraki iki buçuk binyıl boyunca set inşa edilmesine neden olan göçebe kabileleri yaratan topraklar işte bu topraklardı.

Ama MÖ ikinci binyılın sonuna kadar, kuzey Çin ile daha kuzeydeki alanlar arasındaki yaşam tarzı karşıtlığı muhtemelen o kadar da çarpıcı

---

8 Şu eserdeki genel tartışmaya bakınız: Needham, *Science*, IV. 3, s. 38-57.

* Çin'de Hunlara Xiongnu denmektedir (y.n.).

değildi çünkü toprak yavaş yavaş ekilebilir kumlu ovadan bozkıra ve çöle dönüşüyordu. O zamana kadar, Çin'in sınır bölgeleri, göçebe savaşçılardan oluşan korkutucu kavimlere değil, tırmık tarımı ve hayvancılıkla geçinen, barışsever, nispeten yerleşik kabilelere ev sahipliği yapıyordu. Kuzeydoğudaysa, ekilebilir toprak avcılığa ve balıkçılığa daha elverişli kuzeydeki bozkır bölgelerine uçup gitmeden önce, aşağı Mançurya nehirleri Çin-tarzı tarıma destek oluyordu. Günümüzdeki Pekin'in tam kuzeyi, biz dizi ormanlık dağ, asıl Çin, Gobi Çölü ve Moğolistan arasında daha açık seçik bir çizgi çekiyordu. Gobi Çölü'nün ve Moğolistan'ın ekolojisi, en doğu ve batıdaki sınır bölgelerinin ekolojisinden çok daha az karışıktı. Ama orta kuzey Çin'in batısında, hem tarımcı hem de bozkırlı göçebe yaşam tarzlarını besleyen Sarı Nehir'in kuzeydeki kıvrımlı kolunun sınırlarını belirlediği ve suladığı bir bölge olan Ordos boyunca manzara bozkıra dönüştü.

Bununla birlikte MÖ 1500 dolaylarında iklim değişikliği kocaman Moğolistan platosunu (2,7 milyon kilometre kare) Gobi Çölü'nün otlu bozkırlarına çevirdi. Bu durum, geçim araçlarında uzmanlaşmaya yönelik genel bir eğilimle birlikte, oradaki yaşam odağını yerleşik ve tarımsal yaşam tarzından, kırsal ve göçebe yaşam tarzına kaydırdı. Sıkı yönetilen, yoğun nüfuslu ve tarım yapılan kuzey Çin başka bir dünya oldu. Yeterince sulanmayan otlaklardan doğru düzgün beslenemeyen Moğollar otlayan hayvan sürülerine (özellikle atlara ve koyunlara) ve avlanmaya yöneldiler. Bu değişim, otlaklar mevsime bağlı olarak tükendiği için fazladan hareketlilik ve otlamaları için salınan hayvanları gütmek için de olağandışı at sürme yetileri gerektirdi. Bozkırların göçebe sakinleri tıknaz, dayanıklı Przhevalski midillisine biniyorlardı, at sırtında kullanmaya uygun, küçük ve hafif bir yay kuşanıyorlardı ve çoğunlukla sürülerindeki hayvanlarla geçiniyorlardı. Büyük bir hünerle hayvanlarından gıda, giysi ve başka günlük ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Ama başlıca örnekleri tahıl, metal ve ipek gibi çekici ve lüks mallar olan bazı şeyleri yalnızca güneyden, yani Çinli komşularından, ya karşılıklı uzlaşı (ticaret) yoluyla, ya da zorla (yağma ve çapulculuk) elde edilebiliyordu.

MÖ birinci binyılın başlangıcında, biri yerleşik tarımcı, öteki göçebe kırsal olan bu iki hayat tarzının barış içinde birlikte varoluşu, giderek sa-

vunulmaz bir hal almaya başladı. Yerleşik ve göçebe halklar arasındaki çatışmanın yaşandığı en önemli yer (ve daha sonraki yüzyıllar boyunca da set inşasının sahne aldığı yer) bozkır ile Çin ovaları arasında sıkışıp kalan Ordos'tu. Bu bölge George B. Cressey adında Amerikalı bir coğrafyacı tarafından 1920'lerde, Çin'de çok büyük iç karışıklığın olduğu bir dönemde keşfedildi. Cressey'in ziyaretleri yerel diktatörlerin en parlak devrine, yerel güç ve bağlılıkların, haritasını çıkardığı çöl kumları kadar kolayca yön değiştirdiği bir döneme rastladı. Cressey'in araştırmaları birkaç kez tertipsiz askerler tarafından engellendi, bir keresinde de (yanındaki otuz altı kişilik güçlü süvari korumasına rağmen) 200 kişilik bir eşkıya çetesi tarafından geri çekilmeye zorlandı. Bununla birlikte Cressey, daha sakin zamanlarda bölgenin büyük kısmının, "doğanın insana çok az şey sunduğu ve onu da gönülsüzce verdiği, küçük çalılıkların veya sırım gibi otların şurada burada tuttuğu, yer değiştiren kumlarla" kaplı, iklimsel uçdeğerlerin (yazın 38 dereceye kadar çıkan, kışınsa eksi 40 dereceye kadar düşen sıcaklıklar) "kurak, tenha bir ova ... yaban bir sahra" olduğunu görecek kadar boş zaman buldu.[9] Cressey hemen hemen her yerde "Ordos'un yüzeyinin ... kahverengimsi sarı renkte ... yer değiştiren kumlardan oluştuğu ... yer değiştiren kumların süpürülmesinden dolayı daha küçük parçacıkların havaya karıştığı," böylece Ordos Çölü'nden başka yerlere taşınan, "kocaman bir un eleğinden dökülürmüş gibi" komşu bölgelere dağılan, kendine has bir "sarı sisin" havayı kapladığını görmüştür.[10] Cressey Ordos'ta geçirdiği elli sekiz yaz günü boyunca sadece beş gün yağmura tanıklık etmiş ve her ne olursa olsun, "hava o kadar susamış oluyor ki, yağmur damlaları daha yere düşmeden önce buharlaşıyor" diye dile getirmiştir.[11] Ama Cressey başka kısımlar, özellikle de yeraltı sularının yüzeye yakın aktığı alanlar veya alçak havzalar için şöyle demiştir: "Doğal bitki örtüsü ... yeri neredeyse kaplıyor. Kısa otlar hayvanlara besin kaynağı oluyor ve bu bölgeyi göçebeler

---

9 George B. Cressey, "The Ordos Desert of Inner Mongolia [İç Moğolistan'ın Ordos Çölü]," *Denison University Bulletin* içinde, 28.8 (1933), s. 180.

10 *A. g. e.*, s. 176-179.

11 *A. g. e.*, s. 181.

ve çiftçiler için daha iyi bir yer kılıyor." demiştir.[12] Ordos Çölü, toplum türleri arasında sınır konumunda olduğu ve hem bozkır hem de tarım arazisi içerdiği için stratejik açıdan kesinlikle çok önemliydi. Bu sayede ya göçebelere ya da Çinlilere bozkıra egemen olmak için ekonomik gerekçe sunuyordu.

Çince kaynaklarda adı geçen başlıca çatışmalar MÖ 9. yüzyıla dayanmaktadır. Şiirler kuzeyli bir kabilenin (Xianyun), kuzeybatı Çin'deki (günümüzdeki Xi'an'ın hemen kuzeyinde bulunan) başkent Zhou idaresinin tam merkezine saldırdığını kaydetmiştir:

> Altı ay koşuşma ve telaşla geçti.
> Savaş arabaları hazırlandı...
> Xianyunların güçleri göz alıcıydı,
> Kaybedecek zaman yoktu.
> Kral sefer emri verdi
> Krallığı kurtarmak adına.[13]

Bir harekatta, Zhou kuvvetleri kesinlikle "Xianyunları mahvetti / Ve büyük övgü aldılar / ... Xianyunları mahvettik / Büyük Ova'ya kadar."[14] Ama uzun süreli güvenlik de sağlanamıyordu: "Xianyunlar yüzünden / Dinlenmeye vaktimiz yok ... Evet, hep tetikte olmalıyız ... Xianyunlar çok hızlı saldırırlar." uyarısında bulunuyor bir şiir.[15] Düşman saldırısının hızına yapılan atıf, gelecek binyıl boyunca Çin sınırına aralıksız saldırılarda bulunacak, hızlı, atlı göçebe savaşçıların tarihin sayfalarında ilk kez yer aldıklarına işaret etmektedir. En azından kuramsal olarak, gelecekteki 3000 yıl boyunca iflasa sürükleyen savaşlar ve setlerden ziyade ticaret ve diplomasiyle, barışçıl yollardan düzeltilebilecek bir ilişkiyi birdenbire bu kadar kötü hale sokan ne olabilir?

---

12 *A. g. e.*, s. 190.

13 Çeviri ufak bir uyarlamayla şu kaynaktan alınmıştır: James Legge, *The Chinese Classics* [Çin Klasikleri], 4. Cilt, *The She King* [Kadın Kral] (Hong Kong: Lane, Crawford and Co., 1871), s. 281.

14 Çeviri adı geçen eserden uyarlandı, s. 282-283.

15 Çeviri adı geçen eserden uyarlandı, s. 258-261.

Çinliler bir şeyleri kayıtlara geçirme konusunda göçebelerden her zaman daha iyi oldukları için, yerleşik ve göçebe insanlar arasındaki çatışmaya yönelik görüşlere onların kendi bakış açılarıyla anlattığı olaylar hâkim olmuştur. Çince kaynaklarda göçebeler her zaman korkunç yağmalarla barışçıl Çinlilerin üstüne çöken, açgözlü ve saldırgan kavimler olarak tasvir edilmektedir. Çince kaynaklar kuzeyli, zorba ve barbar göçebeler için kullanılan "kuşlar ve canavarlar," "müsamaha gösterilmemesi gereken kurtlar" gibi düşmanca tanımlarla doludur.[16] Bu acımasız insanlar "ele geçirme hırsıyla yanıp tutuşuyordu, insan yüzlü ama hayvan kalplilerdi," "insanların oturmasına uygun olmayan bataklıklarda ve tuzlu sahralarda" yaşıyorlardı.[17] Çinlilerin, Çinli olmayan komşularının hayvandan farkı olmadığına duydukları inanç yazı dilinin derinliklerine işlemiştir. Merkezdeki kumlu ovanın kuzeyindeki kabileler (Di'ler) ve güneyindeki kabileler (Man'lar) için kullanılan karakterler, sırasıyla köpekleri ve kurtçukları resmeden şekilleri içermektedir. Çinlilerin MÖ 7. yüzyıla ait bir yorumunda küçümser bir edayla kuzeyli kabilelerin müzik zevki olmayan, renkkörü ve güvenilmez arkadaşlar olduklarına yer verilmiş, başka bir deyişle, son derece medeniyetsiz oldukları söylenmiştir.[18]

Çinliler göçebelerden korkma konusunda hiç de yalnız değiller. Asur imparatorluğunun atlı yıkıcıları İskitler, MÖ birinci binyılın başlarında antik dünyayı birbirine kattığından beri, Batı Avrupalılar kendi sınırlarındaki atlı "barbarları" şeytana dönüştürmek için Çinliler kadar çaba gösterdiler. En bilinen örnekler şunlardır: Hunlar ("bütün savaşçıların en korkuncu oldukları rahatlıkla söylenebilir"; Ammianus Marcellinus, MS 390 dolayları); Avarlar ("hayatları savaştan ibaret"; Theodoros Synkellus, 626

16 Aktaranlar: Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Powers in East Asian History* [Antik Çin ve Düşmanları: Doğu Asya Tarihinde Göçebe Güçlerin Yükselişi] (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 93; Jaroslav Prusek, *Chinese Statelets and the Northern Barbarians in the Period 1400—300 BC* [MÖ 1400-300 Arasında Çin Devletçikleri ve Kuzeyli Barbarlar] (New York: Humanities Press, 1971), s. 228.

17 Şu eserlerde alıntılanan Han shu'dan alınmıştır: Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), s. 35; Burton Watson (çev.), *Records of the Grand Historian of China* [Büyük Çin Tarihçisinin Kayıtları], 2. Cilt (New York ve Londra: Columbia University Press, 1961), s. 169.

18 Di Cosmo, *Ancient China*, s. 98-99.

dolayları); Macaristan Tatarları ("insan gibi yaşamaktansa hayvan gibi yaşıyorlar" - Abbott Regino, 889 dolayları).[19] Doğru, dünya tarihindeki en ünlü göçebe olan Cengiz Han tarafından 13. yüzyıl Asya ve Avrupa'sında gerçekleştirilen yağma ve yıkımın Moğol bozkır sakinlerinin barışçıl özellikleri için iyi bir reklam olduğunu söylemek zor. Aynı şekilde, saldırganlığa yönelik eğilimi, göçebelikten ve yerleşik olmayan gezgin hayat tarzından ayırt etmek zor. Aslında yüzyıllar boyunca savaş ve askeri disiplin, İç Asya'daki göçebe kabilelerle o kadar bütünleşti ki, ne Türk ne de Moğol dilleri birbirinden ayrı gelişti. Tüm bu dillerde asker, savaş veya barış için ayrı terimler vardı.[20] Buna karşın, çağdaş dönem öncesi Çince kaynaklarda sınır yağmaları için farklı yedi terim geçmektedir.[21]

Bununla birlikte, Çinlilerin kuzeyli komşularını doymak bilmez derecede vahşi, barbar istilacı olarak nitelendirmelerini olduğu gibi kabul etmememiz gerekir. Çinlilerin kuzeylilere karşı önyargıları, tıpkı Çin düşüncesi gibi, doğrudan doğruya MÖ ikinci ve birinci binyıl boyunca hayat bulan, rahatsız edici derecede Çin-merkezli bir bakış açısından kaynaklanmaktadır. Çin coğrafya dogmasının ileri sürdüğü üzere, Çin (hatta içinde yaşayanların daha sonra öğrendikleri kadarıyla dünyanın tamamı) ortak merkezli bölgelere bölünmüştü: İç bölge doğrudan doğruya Çin kralı tarafından yönetiliyordu, dış kısımlarsa bağlı barbarlar tarafından işgal edilmişti. Çin'in uygar dünyanın merkezinde bulunduğu inancı Han hanedanlığına kadar (MÖ 206 - MS 220) tamamen saf ve kurumsal halini almamışsa da, Çin devletinin Shang hanedanlığı kadar erken bir dönemden itibaren 19. yüzyıla kadar dış ilişkilerinde hâkim olan diplomatik protokol oluşmaya başlamıştı: Çin hükümdarına bağlılık borcu olan bütün dış bölgeleri bağımlı derebeylik olarak tanımlayan haraç sistemi. Dünyanın Çin'in etrafında döndüğü düşüncesi günümüzde Çincede hâlâ bulunmaktadır. Çin karşılığında kullanılan kelime, *Zhongguo*, kelimesi kelimesine "ortadaki kral-

---

19 Dennis Sinor, "The Inner Asian Warriors [İç Asyalı Savaşçılar]," *Journal of the American Oriental Society*, c. 101, 5.2 (1981), s. 134, 139.

20 Waldron, *The Great Wall*, s. 34.

21 Sechin Jagchid ve Van Jay Symons, *Peace, War and Trade along the Great Wall: Nomadic-Chinese Interaction through Two Millennia* [Çin Seddi Boyunca Barış, Savaş ve Ticaret: İki Binyıl Boyunca Göçebe-Çinli Etkileşimi] (Bloomington: Indiana University Press, 1989), s. 24.

lık" anlamına gelmektedir.

Çin'in üstün kültürüne dayalı kendini beğenme hissi, Çinli olmayan kuzeyli kabileleri siyasi ve sosyal açıdan aşağılık, güçbela insan sayılabilecek ve kesinlikle ticaret ortağı veya diplomasinin hedefi olmayacak kabileler gibi görmeye yönelik düşüncesiz bir eğilimle sonuçlandı. Çinli hükümdarlar göçebeleri uğraşılmayacak veya ticaret yapılmayacak kadar hor görünce, göçebelere ihtiyaç duydukları malları yağma yoluyla elde etmekten başka seçenek kalmamıştı.

Ayrıca, milattan önce birinci binyıla kadar Çin devletlerinin kuzeyli komşularını hor görmekten daha ileri gittiklerine ilişkin birçok kanıt bulunmaktadır. Sınır bölgelerindeki sakinlerin saldırganlardan daha çok sıkça Çinlilerin saldırılarının hedefleri olduklarına ilişkin kanıtlar vardır. MÖ yaklaşık 1000'e kadar, Çin Seddi bölgesi dolaylarında yaşayan insanların arkeolojik kalıntıları özellikle savaşçı olmadıklarını gösterir gibidir. Arkeologlar, kırsal, koyun yetiştirilen, arkasında boyalı çömlekler, ayinsel kaplar ve yeşim taşı bırakacak kadar uygarlaşmış bir kültürün izlerini gün ışığına çıkardılar. Orta Asya'da yeraltından çıkarılan mezarlarda hiç silah yoktur. Demek ki hayat, ölülere sonraki dünyaya geçmeleri için silahlarını vermenin gerekli görüleceği kadar belirsiz değildi.[22] Çinlilerin barbarlardan çektiğiyle kıyaslanınca, Shang hâkimiyetindeki kuzeyli barbarlar Çinlilerden çok daha fazla çekmiş gibi görünüyor. Shang hanedanlığı sürekli sınırla, Qiang adını verdikleri Çinli olmayan insanlarla, savaş halindeydi, onları avlıyor, esir alıyor ve kurban (bir seferde 500 kişiye kadar çıkıyordu) ve köle olarak satıyorlardı.[23]

Aslında Çin, göçebe komşularına göre, daha etkileyici bir fetih ve yayılma siciline sahiptir. Çin imparatorluğu günümüzün kuzey Çin'indeki asıl merkezinden etrafa doğru yayıldı ve ülkenin cangıl kaplı güneyini sömürgeleştirdi. Yangtze Nehri'nin güneyindeki bölgenin büyük kısmının MÖ birinci binyıl ile milattan sonra birinci binyıl arasındaki tarihi, ülkenin kuzey eyaletlerinden gelen Han Çinlileri tarafından sömürgeleştirilen, yerli insanların yaşadığı bir araziden ibarettir. Buna karşın, göçebe kabilelerin ge-

22 Prusek, *Chinese Statelets*, s. 86.

23 Hansen, *The Open Empire*, s. 34.

nellikle fetih hırsları yoktu. Sonradan Çin'in önemli kısımlarını hâkimiyeti altına alan göçebe savaşçılar istisnadan başka bir şey değildi. En çok adı çıkmış göçebelerin, Cengiz Han yönetimindeki Moğollar ve onun soyundan gelenlerin, Çin'i egemenlikleri altına almaları, hesap edilmiş yayılmacı bir tasarıdan çok, uzun süreli bir yağma seferinin sonucuydu.

Baş saldırgan hangi taraf –Çinlilerin mallarına göz diken barbarlar veya yabancı derebeylerine göz diken Çinliler– olursa olsun, Çin hükümdarlarının ve ordularının kuzeylileri ne askeri yollarla yenebildikleri, ne de uzlaşma veya anlaşma niyetinde oldukları apaçıktı. İşte bu yüzden MÖ 9. yüzyılda, iki yüzyıl sonrasına ait bir şiire göre, Çinliler ilk defa sonraki 2000 yıl boyunca, her ne kadar ters etkili olsa da, rahatlatıcı bir son çare olarak kalacak bir yönteme başvurdular: Set inşa etmek.

> Kral [generali] Nan Zhong'u
> Bölgede set inşa etmekle görevlendirdi.
> Savaş arabaları ne kadar çoktu!
> Ne kadar görkemliydi ejderhası, kaplumbağası ve yılan bayrakları!
> Cennet'in Oğlu bizi kuzeyde
> Set inşa etmekle görevlendirdi,
> Ne kadar heybetliydi Nan Zhong;
> Xianyunlar kesinlikle silip süpürülecekti![24]

Savaşçı bir konuşma ama ünlü son sözlerle bitiyor: Zhou krallığının adı MÖ 256'ya kadar hüküm sürse de, kuzeylilerin (Xianyun, Rong ve Di kabilelerinin) süregiden yağmaları MÖ 771 yılında Zhou krallığını kuzeybatıdaki başkentlerini terk etmeye zorladı ve bu da Zhou hanedanlığının güçlü bir hükümdarlık olma özelliğini kaybetmesine neden oldu. Barbarların saldırması durumunda baronları başkente çağırmak için inşa edilen kulelerin ışıklarını yakarak kendini ve gözde kraliçesini eğlendiren, ışıklar yanınca saraya koşup etrafta barbarları göremeyince yüzlerindeki korkulu ifadenin tadını çıkaran Zhou kralının sorumsuzluğu istilacılara yardımcı oldu.

---

[24] Çeviri ufak bir uyarlamayla şu kaynaktan alınmıştır: Legge, *The Chinese Classics*, 4. Cilt, *The She King*, s. 263.

Barbarlar en sonunda gelince, baronlar elbette yine bir şaka olduğunu düşünerek işaret kulelerine hiç kulak asmadılar ve evlerinde kaldılar. Şüphesiz başkent yağmalanırken krallarının mizah duygusu hakkında homurdanıyorlardı. Buna rağmen Çinliler başarısız olan bu ilk istihkamlardan hiçbir ders almadılar, sonraki iki bin yıl boyunca daha büyük, daha pahalı ama eninde sonunda hiçbir işe yaramayan setler inşa etmeye devam ettiler.

Zhou hanedanlığının çökmesinden sonra, Çin imparatorluğu daha küçük devletlere bölündü ve en güçlüleri (batıda Qin, kuzey ve kuzeydoğuda Wei, Zhao ve Yan, güneydeyse Chu), krallıklar arasındaki neredeyse sürekli savaş durumu yüzünden Savaşan Devletler dönemine (MÖ 481 dolayları - MÖ 221) kadar, hatta bu dönem boyunca birbirlerine üstünlük kurmak için savaşıp durdular. Çin devletleri birbirleriyle savaşmadıkları zaman, kuzeyli komşularının giderek artan saldırılarıyla boğuşuyorlardı. Bu saldırılardan en ciddisi MÖ 660 yılında Wei devletinin Di kabilesi tarafından neredeyse ortadan kaldırılmasıydı. Wei ordusu neredeyse tamamen yok olmuştu ve başkent harap olmuştu, yalnızca 730 kişi kurtulabilmişti. Çinliler gayretle ve şiddetle karşılık verdiler; bir keresinde, Çinli olmayan kuzeyliler bakır kepçelerle dövülerek öldürülmüştü. Di ve Rong kabilelerini, ister adil isterse aptalca olsun, her türlü yolu deneyerek zayıflattılar: Yalandan teslim olmalar, Çinli olamayan bakanlar ve krallar arasında entrika çevirmeler ve ne zaman uygun olursa anlaşmaları bozmalar.[25]

Ama Çinliler en sonunda kendi başarılarının kurbanı oldular. Şu anda çoğunlukla çiftçilikle uğraşan çoban veya dağlı oldukları düşünülen Di ve Rong kabileleri baş belası olsalar da aslında, kuzey Çin ile Moğolistan arasında, yani günümüzdeki Shanxi, Shaanxi ve Hebei'de insanların barındığı yerlerde, faydalı bir bariyer oluşturuyorlar, Çin'i daha kuzeydeki tamamen göçebe kabilelerden ayırıyorlardı. Binyılın ortalarında Çinlilerin Di ve Rong kabilelerini ortadan kaldırması bu tampon bölgeyi ortadan kaldırdı ve bozkırdaki hayat şeklinin daha çok göçebeliğe ve savaşçılığa doğru kaydığı bir dönemde Çinlileri doğrudan doğruya Moğol bozkırının atlı savaşçılarıyla yüzleşmek zorunda bıraktı. MÖ 7. yüzyılda, Orta Asyalı savaşçılar atlarıyla ve silahlarıyla birlikte gömülmeye başladı. Arkeologlar bir mezar-

25 Prusek, *Chinese Statelets*, s. 191.

da hâlâ bir iskeletin dizine saplanmış halde duran tunç ok ucu buldular.[26]

MÖ 457'de Çince kaynaklarda yeni bir isim belirdi. *Hu* adı verilen göçebelerin sahneye çıkışının beraberinde getirdiği stratejik zorunluluklar Çinlilerin hayat tarzında iki büyük sonuç doğurdu: Göçebelerin savaşma yöntemlerinin (ve elbette göçebelerin kendilerinin) Çinlilerin savaş repertuarına girmesi ve Çin'in o zamana kadar gördüğü en büyük setlerin inşa edilmesi.

MÖ 307'de, yani Savaşan Devletler döneminin ortasında, kuzeydeki Zhao devletinin kralı Wuling sarayda moda konusunda bir tartışma başlattı. Üstümüzdeki kıyafetler sola doğru mu düğmelenmeliydi yoksa ortadan mı? Anlamsız ve önemsiz gibi görünen moda sorusunun arkasında, büyük siyasi ve kültürel önem taşıyan, stratejik bir mesele yatıyordu. Kral Wuling geleneksel Çin kıyafetini göçebelerin yandan düğmeli tuniğiyle, aristokratik Çin savaş arabasını da göçebelerin atlı okçularıyla değiştirmeyi planlıyordu. Bu tartışmalı kıyafet değişiminin ardında dünya görüşünde bir devrim gizliydi. Göçebelerin askeri üstünlükleri ve onlarla kendi silahlarıyla savaşma ihtiyacı kabul ediliyordu. Kral Wuling, "Hu göçebelerinin atlı kıyafetlerini benimsemeyi öneriyorum ve halkıma onların atlı okçuluğunu öğreteceğim; tüm dünya bunu konuşacak!" demiştir.

Kralın kültürel açıdan tutucu danışmanları, Çin kültürünün üstünlüklerinden vazgeçmeye şiddetle karşıydı. Kralın amcası, "Orta Krallıkların bütün bilgeliğin ve irfanın yuvası olarak tanımlandığını duydum, hayatta gereken her şeyin bulunduğu, azizlerin ve bilgelerin öğrenim gördüğü, insanlığın ve adaletin hâkim olduğu yer olduğunu duydum ... Ama şimdi kral bütün bunlardan vazgeçip yabancı memleketlerin giyim kuşamını benimseyecekmiş. İyi düşünüp taşınsın çünkü atalarımızın öğretilerini değiştiriyor, geçmişimizin belirlediği yollardan sapıyor, halkının arzularının tersine gidiyor, aydınları gücendiriyor ve Orta Krallıkların bir parçası olmaktan vazgeçiyor" diyerek kralı uyarmıştır. Her şeye rağmen, yararcılık ve siyasi ve askeri ihtiyaçlar üstün geldi. Kralın kurnaz danışmanı Fei Yi'nin dikkat çektiği gibi, "çok çekinen az iş başarır." Zhao tehlikeli düşmanların çemberindeydi. Kuzeyde Yan devleti ve Hu barbarları, batıda ise Qin kabilesi. Wuling atlı okçuların istilayı ve yenilgiyi savuşturmak için şart ol-

[26] *A. g. e.*, s. 91.

duğunu söyledi ve amcasını azarladı: "Amcam giyim kuşam örfünden vazgeçme konusunda pireyi deve yapıyor ama ülkesinin fil gibi rezilliklerini görmüyor." Böylece, kendisini eleştirenleri bir kenara bırakan kral, "barbar kıyafetlerini kuşandı, atlılarını Huların üstüne sürdü ... Huların göbeğine kadar ulaştı ve bin *li* kadar bir araziyi aldı."[27]

Ne kadar tatsız ve küçük düşürücü de olsa, kuzey sınırının kültürel ve askeri gerçekliğini tanımak ve benimsemek Çinli devletlerin ayakta kalmasında hayati bir paya sahip oldu. Gelenekselcilerin itirazlarına rağmen, hızlı ve atlı okçular çok geçmeden eski Zhou aristokrasisinin savaş arabasına dayanan savaş yöntemlerini unutturdu. Binyılın ikinci yarısını kasıp kavuran devlet içi savaşlarda zaferler elde ettiği ortaya çıkan yeni yöntemlere en çabuk ayak uyduranlar devletler oldu. Zhao'nun getirdiği yenilik kuzeybatılı Qin devleti tarafından o kadar başarıyla taklit edildi ki, MÖ 260 dolaylarında Zhao devletini gerçekten yıktılar. Qin'in en tehditkar siyasi rakibi Zhao'nun ortadan kalkması MÖ 221'de Çin'in geri kalanını fethetmenin yolunu açtı; günümüze kadar ayakta kalan Çin siyasi birliği örneğini oluşturan bir birleşme bu dönemde gerçekleşti.

Kral Wuling'in yararcılığı bile, ayrı devletleri sınır sorunlarına daha geleneksel ve Çin usulü bir çözüm tercih etmekten alıkoymadı: Set inşa etmek. MÖ 7. yüzyılın ortalarından itibaren, Qin, Wei, Zhao, Yan, Chu ve Qi devletleri hem başka devletlerin hem de bozkırlıların oluşturduğu dış tehditlere karşı koymak için ülke genelinde, bazıları kıtanın tam göbeğinde yer alan bir set ağı inşa etmeye başladı. Set inşa etmek o kadar gözde oldu ki, Çinli olmayan kuzeyliler bile bu tuhaf Çin modasına uymaya başladılar. MÖ 453'ten kısa süre sonra, Ordos bölgesinin Yiju barbarları en kuzeydeki Çinli devletlere ve özellikle Qin devletine karşı kendini savunma adına ikili bir set inşa etti.[28]

Ama burada bizi en çok ilgilendiren setler kuzey sınırını korumak amacıyla inşa edilen setlerdir. Yani hemen hemen aynı zamanlarda, MÖ 4. yüzyılın sonlarında yapımına başlanan Qin, Zhao ve Yan setleri. Qin seti cin-

---

27 J. I. Crump (çev.), *Chan-kuo ts'e* (University of Michigan: Center for Chinese Studies, 1996), s. 289-298.

28 Watson (çev.), *Records*, 2. Cilt, s. 159.

sel diplomasi ve ihanet çılgınlığının ortasında kuzeybatıya kadar uzandı. Kral Zhaoxiang'ın hükümdarlığı süresince (MÖ 306 - MÖ 251), Yiju barbarlarının kralı, dul kraliçe Xuan'ı baştan çıkardı ve ondan iki çocuğu oldu. Hislerine engel olamayan kraliçe daha sonra "onu Tatlı Bahar Sarayı'nda oyuna getirdi ve öldürdü, en sonunda da bir ordu topladı ve Yijuların topraklarına saldırması ve topraklarını yakıp yıkması için sefere yolladı."[29] Qinlerin bu fetih döneminde, uzak kuzeybatıda Gansu'dan tutun da, Sarı Nehir'in çemberinde kalan Ordos bölgesinin doğusuna kadar olan tüm topraklar ele geçirildi. Qin devleti yeni topraklarını korumak için "barbarlara karşı savunma amacıyla uzun setler inşa etti."[30]

Kral Zhao'nun hükümdarlığı süresince (MÖ 311 - MÖ 279), Yan devleti kuzeydoğuya, daha sonra Mançurya adıyla anılacak olan bölgeye doğru genişledi. Doğu Hu devletini "bin *li*" kadar geri püskürttü ve "göçebelere karşı durmak için ... uzun bir set inşa etti."[31] Süvari aşığı Kral Wuling (MÖ 325 - MÖ 299) önderliğindeki Zhao krallığı da neredeyse paralel bir ikili set inşa etti: Pekin'in kuzeyinde kısa bir set ve daha kuzeye uzanıp Moğolistan'ın içine giren, biraz daha uzun bir set.

Bu ilk setlerin inşa edilmesindeki mühendislik teknolojisi, MÖ ikinci ve üçüncü binyılda sıkıştırılmış toprak yöntemi geliştiğinden beri pek değişmemişti. Tuğla yapılar kadar dayanıklı olmasalar da, bu setlerin bazı parçaları günümüzde hâlâ ayakta durmaktadır. Henan'da iyici sıkıştırılmış taş ve topraktan yapılma alçak duvarlar güneyli büyük Chu devletini kuzeyli komşularından ayıran sınır hattını göstermektedir. Shandong'da parça parça moloz yığınları bir yamaç boyunca yılan gibi kıvrıla kıvrıla ilerlemektedir; Shaanxi'de çelimsiz ağaçların ve otların üstünde boy attığı, kimi yerlerde altı metre yüksekliğinde ve sekiz metre genişliğindeki yüksek toprak tepecikler, Wei devletinin kendisini saldırgan Qin devletinden korumak için boşuna yaptığı setten geri kalanlardır. İç Moğolistan'da bir yol boyunca uzanan Zhao setinin kalıntılarını ilk bakışta çevreden ayırt etmek zordur. Yakından bakılmadığı takdirde insan elinden çıkmış ince tabaka-

---

29 *A. g. e.*

30 *A. g. e.*

31 Di Cosmo, *Ancient China*, s. 143.

ların görülmesi mümkün değildir. Günümüzde Hebei'de bulunan Yan setini, her iki tarafta uzayıp giden ve kümelenmiş toprak setlerin yüzeyini uzun süredir kaplayan otlu topraktan ayırt etmek de benzer şekilde insana çok ter döktürebilir.

Bu setlerde mümkün olduğunca doğal kaynaklar kullanıldı, arazinin savunmaya elverişli alanları –uçurumlar, boğazlar ve dar oyuklar– takip edildi. Örneğin kuzeybatı Çin'den İç Moğolistan'a kadar 1755 kilometre boyunca kıvrılıp giden Qin setinin kalıntılarının bu kadar bölük pörçük olmasının en olası sebebi, hiçbir zaman devamlı bir hat oluşturmamasıydı. Doğal savunma üstünlükleri sunan dağlık bölgelerde, insan yapımı yapılardan sadece gözetleme karakolu veya geçişi engellemek için kısa bir set gerekli oluyordu. Qin setinin takip ettiği çizgi bölgenin yüksek hatlarıdır ve savunması daha kolaydır. Set, yüksek arazilere paralel gitme gereğinden dolayı kıvrıla kıvrıla, döne döne uzayıp gitmektedir. Arazinin daha düz olduğu, doğal engellerin bulunmadığı ve istilacıları engellemek için hilenin gerekli olduğu yerlerde, eğimli arazilerde mümkün olduğunca sıkıştırılmış toprak ve taştan setler inşa ediliyordu. Amaç, iç kısmı dış kısmından daha yüksek tutmaktı. Üç veya dört kilometrede bir, ayakta kalan setlerin arasında dağınık halde düzenli veya düzensiz bazı tepecikler bulunmuştur: Muhtemelen platform, kule veya gözetleme karakolları. Arkeologlar, setin içinde kimi yerlerde on bin metre karelik bir alanı çevreleyen, muhtemelen tabya veya istihkam olan, taştan çemberler ve Savaşan Devletlerin binlerce kilometrelik setlerinin adam ve erzak ihtiyacını karşılamak için gereken lojistik çabalara ve kocaman askeri birliklere işaret eden izler buldular.[32]

Kaynaklarda set inşa etmenin temel amacının "barbarlardan korunmak" veya "barbarlara karşı koymak" olduğunun iddia edildiğini düşünecek olursak, kuzeydeki bu setlerin birçoğunun ekilebilir arazilerden ne kadar uzak ve aslında bozkıra ne kadar yakın olduğu merak konusudur doğrusu. Setler bazı durumlarda günümüz Moğolistan'ının içlerine kadar ilerler. Örneğin, arkeologlar Yan setlerinin çizdiği sınırın güneyinde kesinlikle Çinli eseri olmayan, kuzey Çin'de ve Moğolistan'da görülen eski kırsal göçebe kültürlere ait eşyalar (koşum ve eyer takımları, hayvan resimleriyle

[32] Daha ayrıntılı bilgi için adı geçen eserdeki çok yararlı açıklamalara bakınız, s. 138-152.

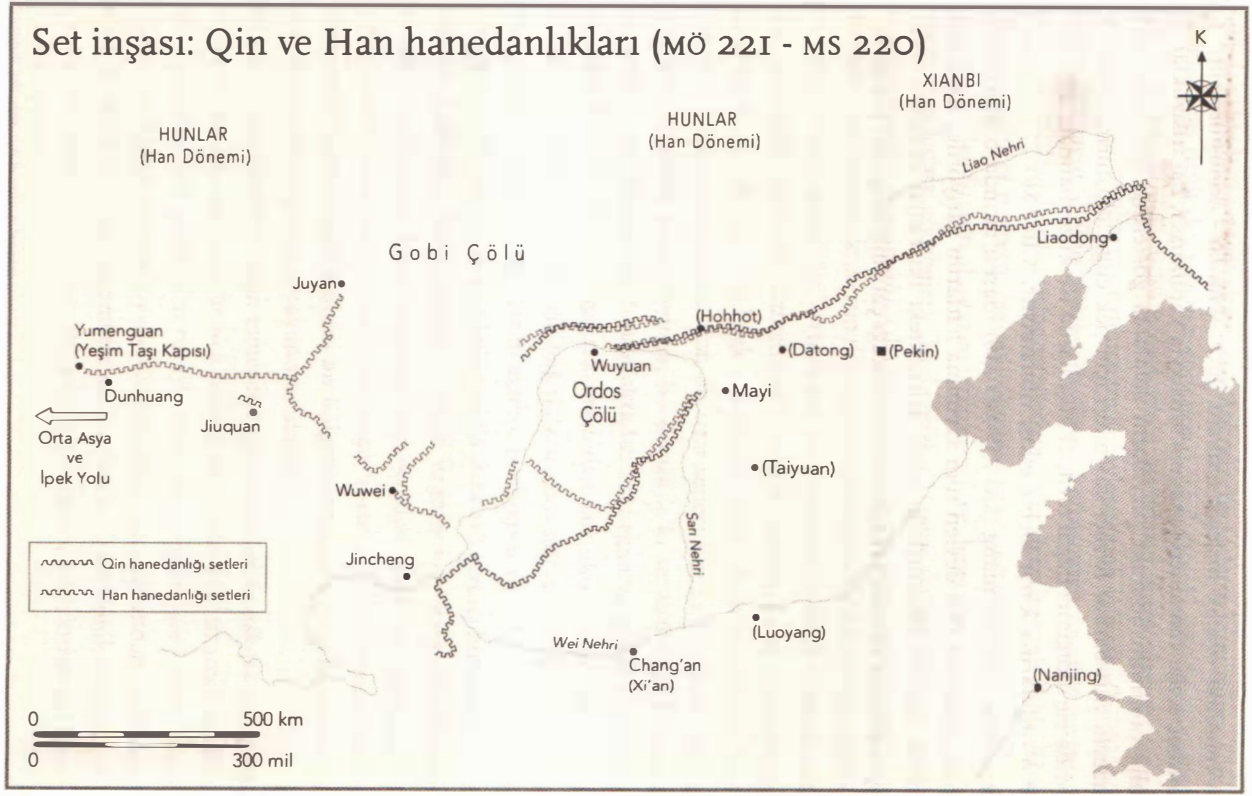
süslenmiş tabletler) ortaya çıkardılar. Aslında, bu setlerin konumları, Çin'i savunmak için değil de, yabancı toprakları işgal etmek, göçebe sakinleri topraklarından sürmek ve bu bölgelerdeki insanların hareketlerini düzenleyecek askeri karakolların kurulmasını kolaylaştırmak için tasarlandıkları hissini uyandırıyor.[33] Kral Wuling'in süvari kullanımına öncelik vermesi, Çinlileri istemeden de olsa atlar yüzünden göçebelere bağımlı kıldı. Hor görülen kuzeylilere ticarette bağımlı olmanın utancından kurtulmanın tek yolu, muhtemelen üretim alanlarını istila etmek ve denetlemekti.

Bunlardan hiçbiri göçebeleri Çin ile bozkır arasındaki binyıllık çatışmada masum kurban konumuna çıkarmaz ama en azından binlerce yıl boyunca hem Çin'de hem de Avrupa'da şeytan gibi gösterildikleri anlatıyı yeniden düşünmemiz gerektiğini ortaya koyar. Geleneksel olarak Çinliler her zaman Çin Seddi hattının kuzeyindeki kötü Hunların kasıp kavurduğu mağdur taraftır. Ama Çin ile bozkır arasında 2000 yıl daha sürecek düşmanlık ve set inşaatçılığının öncüsü ilk sınır setleri Çin'i savunmak yerine genişletmek amacıyla tasarlanmışsa, bu demektir ki set tarihinde önceleri gözardı edilen bir etkene ışık tutulmaktadır: Saldırgan ve açgözlü Çin yayılmacılığı. Bu, elbette, sömürge travmasından kurtulmak için bunu izleyen 2000 yıl boyunca göçebelerin yağmalarını hoş görmemiz gerektiği anlamına gelmez. Cengiz Han'ı tarihi açıdan bir komşu olarak daha sempatik veya çekici de kılmaz. Ama Çinlilerin ilk defa MÖ birinci binyılda çizdiği, masum Çinli çiftçilerin açgözlü göçebe yağmacılara karşı kendilerini savundukları şeklindeki basit propagandayı yeniden oluşturur. Ayrıca setlerin her zaman savunma amacıyla yapılmak zorunda olmadığını gösteriyor: Eğer yeni istila ve işgal edilmiş bir bölgenin tam ortasında inşa ederseniz, yayılmacı sömürgeciliğin payandası olurlar.

Savaşan Devletlerin set inşa etmesinin gerçek siyasi ve askeri nedenleri ne olursa olsun, set inşa eden hemen hemen her devlet için stratejik açıdan ters etki yarattığı çok geçmeden ortaya çıktı. Bir yandan, set inşası tamamen savunma kaygılarından ziyade Çin yayılmacılığı tarafından körüklendiyse de, başka bir kesin diplomatik sonucu oldu. O da bölük pörçük göçebe kabileleri sonraki beş veya altı yüzyıl boyunca Çin'in kuzey sınırları-

[33] Adı geçen eserdeki tartışmaya bakınız.

na musallat olacak birleşik muhalif güce –Hunlar– dönüştürmekti. Öte yandan, setler tamamen savunma amacıyla yapıl*mış*sa, başarısızlıkları çok daha vahimdir. Sonraki yüzyılların defalarca gösterdiği gibi, sınır setleri kuzeyin yarı-barbar fetihçi kavimleri için pek engel oluşturmamıştır. Yukarıda ele aldığımız özgül tarihsel koşullarda ise kuzeybatıdaki Qin devletinin ordularına karşı hiçbir etkisi olmamıştır. Çin'i MÖ 221 yılında İlk İmparator Qin Shihuang (MÖ 259-MÖ 210) idaresi altında birleştirme yolunda ilerleyen Qin devleti tüm savunma hatlarını yarıyordu. Ama sonuç olarak setlerin oluşturduğu sınır, gelecekteki iki binyıl boyunca setlerin inşa edileceği ve sınır savaşlarının yapılacağı çatışma bölgesini belirledi.

Set inşası: Qin ve Han hanedanlıkları (MÖ 221 - MS 220)
K
XIANBI
(Han Dönemi)
HUNLAR
(Han Dönemi)
HUNLAR
(Han Dönemi)
Liao Nehri
Liaodong
Gobi Çölü
Juyan
Yumenguan
(Yeşim Taşı Kapısı)
Dunhuang
Jiuquan
Orta Asya
ve
İpek Yolu
(Hohhot)
Wuyuan
Ordos
Çölü
(Datong)
(Pekin)
Mayi
(Taiyuan)
Wuwei
Jincheng
San Nehri
Qin hanedanlığı setleri
Han hanedanlığı setleri
Wei Nehri
Chang'an
(Xi'an)
(Luoyang)
(Nanjing)
0
500 km
0
300 mil

Uzun Set

Sima Qian (MÖ 145 dolayları - MÖ 86) Çin tarihini anlatan *Tarihi Kayıtlar* adlı ünlü eserinde, İlk İmparator'u soyu bakımından vahşi melez olarak betimlemiştir: "Çıkıntılı bir burna, kocaman gözlere, avcı kuşlarınki gibi bir göğse ve çakal sesine sahip bir adam; çok az merhamet gösteren, kaplan, kurt kalpli bir adam."[1] Han hanedanlığı sırasında yaşamış ve yazmış bir tarihçi olan Sima Qian, itiraf etmek gerekirse yanlıydı. Qin hanedanının halefi olan Hanlar, selefleri ilk Qin imparatorunun namına leke sürmeye oldukça ilgi duyuyorlardı. Hükümdarı, Han imparatoru Wu'yla çarpıştığı için zaten hadım edilen ve savunmasız bir saray görevlisi olan Sima Qian da bu isteğe uymak konusuyla eşit derecede ilgileniyordu.

Bu tür tarihi önyargılar bir yana, Qin'in eski kralı ve 20. yüzyıla kadar ve hatta sonrasında bile Çin için örgütlenme örneği olarak hizmet edecek siyasi sistemin mimarı olan İlk İmparator, Çin'in en büyük despotlarını andığımız bu satırlarda şüphesiz bir yer hak etmektedir. Hanedanlığı, ölümünden sadece dört ve Çin'i birleştirdikten de on beş yıl sonra MÖ 206'da çöktüğünden beri, Çinliler ona utanç kaynağı bir ata gibi davranma eğilimindedir. Zorbalık derecesindeki aşırılıklarını lanetlerken, ilk Uzun Set dahil olmak üzere siyasi ve kültürel birikimlerinin kilit özelliklerini ondan miras almışlardır.

Zhou imparatorluğunun çağdaş orta Çin'de kümelenen krallıkların sadakatlerini kazandığı iddiası sayesinde, ortak gelenek ve ritüelin tanımladığı kültürel bir birlik olarak Çin düşüncesi MÖ 1000 dolaylarında hayat

---

[1] Sima Qian, *The Grand Scribe's Records* [Büyük Katibin Kayıtları], 1. Cilt, der. William H. Nienhauser Jr (Bloomington: Indiana University Press, 1994-), s. 131.

bulsa da, ardından gelen yaklaşık 800 yıl boyunca coğrafi ve siyasi bir gerçeklikten çok kuramsal bir ülkü olarak kaldı. Zhou imparatorluğu, gerçek hâkimiyetini kaybettiği MÖ 771 yılından önce bile, şu anda Çin olarak bilinen ülkenin sadece kuzey yarısını elinde tutuyordu, Yangtze Nehri'nden daha güneye inmiyordu. Ayrıca bu nispeten sınırlanmış bölge de kültürel açıdan bağdaşık olmaktan uzaktı. En güneydeki Çin devleti olan Chu'nun fantastik sanatı ve edebiyatı, büyüleyici tanrıları, tanrıçaları ve tuhaf mitolojik yaratıklarıyla birlikte, kuzeydeki, nispeten daha dünyevi Zhou ülkesine göre daha egzotik ve şamanist bir uygarlık görüntüsü vermektedir. Chu imparatorluğunun ötesindeki bölgeler ise (günümüzde Yunnan, Guizhou ve Anakara Çin'inin en güneyinde bulunan başka eyaletler) herhangi bir Çin imparatorluğunun kültürel hâkimiyeti olmaksızın hayatlarına devam eden ilkel kabileler tarafından mesken edinilmişti. Zhou devleti zayıfladıktan sonra, birlik kavramının temeli daha da zayıfladı, çünkü Savaşan Devletler dönemi boyunca ülke aşırı derecede bölünmüş halde kalmaya devam etti. Ayrı devletler üstünlük sağlamak için dalavereler çevirip savaşırken danışmanlar ve generaller güçlü ve yabancı hamiler bulmak için memleketlerini terk ettiler, kralları birbirlerine karşı kışkırttılar ve dolaylı yollardan en iyi terfileri almaya çalıştılar.

Daha sonra Han hükümdarlığı tarafından imparatorluk Çin'inin seçkin felsefecisi konumuna yükseltilen Konfüçyüs (MÖ 551-479) tam da döneminin (Savaşan Devletler döneminin başları) adamıydı. Felsefesi siyasi birleşmeyi telkin etse de, hak ettiğini düşündüğü siyasi mevkiyi bulma çabasıyla devletler arasında mekik dokumaktan ibaret kariyeri sırasında ayrılıkları iyice körükledi. Zhou hanedanının beslediği fakat çoktan yitip gitmiş efsanevi bir ülküye, yani Çin birliği ve erdemi ülküsüne hasret duyan Konfüçyüs, ahlaki canlanma yoluyla dönemindeki çatışmayı ve bölünmeyi sonlandırmayı umuyordu. Konfüçyüs herkesin iyi niyetle hareket etmesi halinde ülkenin huzur içinde yeniden birleşeceğine inanıyordu ancak bu herkesin içinde kadınların pek olmadığını belirtmek gerekir. Konfüçyüsçülük kadını bir sosyal varlık olarak pek görmemektedir. Konfüçyüs'ün iyilik öğütlerini birarada tutan toplumsal hukuk, geniş anlamda bütün toplumsal ve kişisel davranış şekilleri olarak anlaşılan ritüelin doğru şekilde uygu-

lanmasıydı: Selam verme, anne babaya yas tutma, doğru renkli klapalar giymek, doğru türden müzik çalmak, doğru dağa tapınmak, doğru sayıda dansçı kız tutmak vesaire. Konfüçyüs'ün büyük ve herkesin beğendiği yeniliği, siyaset felsefesini idare edilebilir boyuttaki bir aile ilişkisine indirgemesiydi. Konfüçyüs baba ile oğul arasındaki bağı hükümdar ile tebaa arasındaki bağa eş tutuyordu. Onun mantığına göre, iyi babalar ve oğullar, iyi hükümdarlar ve tebaalar meydana getirir; iyi hükümdarlar ve tebaalar Çin'i hak ettiği huzurlu ve müreffeh duruma yeniden getirecektir. Şöyle öğüt veriyordu: Kendi bahçenize bakın yeter, ülke zenginleşecektir; kendi toplumsal rolünüzü hakkıyla yerine getirin, başka her şey uyum içinde yerine oturacaktır.

Konfüçyüs'ün ömrü boyunca harcadığı çaba sonuçsuz kaldı: Savaşan Devletler dönemi Çin'ini –fırsatçı hükümdarlar, açgözlü sonradan görmeler, insafsız generaller ve dalavereci bakanlarla dolu bir dünyayı– erkekleri sadık olmaları yönünde eğiterek, klapa renklerini düzelterek, dansçı kızları azaltarak birleştirme tasarısı başarısız oldu. Bir kralı, kendisini güçlü bir bakanlık makamına atamaya ikna etmeyi hayatı boyunca başaramayan Konfüçyüs, yoksulluk içinde, işsiz ve öğrencileri dışındaki kişilerce umursanmadan öldü. Oysa, kuzeybatı sınırından gelen bir çakal-şahin-kaplan-kurdun (ilk Qin imparatoru) bölünmüş Çin devletlerini biraraya getirmesi için acımasız yöntemler kullanması yeterli oldu: İmparatorluk tahtına giden yolda önüne çıkan yüzlerce, binlerce insanı yok etmekten korkmayan biri. Hedefine ulaştığında, Çin'in iç ve dış sınırları büyük oranda belirlenmiş oldu. Qin imparatoru Çin'in siyasi kurumlarını birleştirdi, ülkeyi yol ağlarıyla birbirine bağladı, imparatorluğu için Batılıların daha sonra türettiği kelimelerin (Çin, China, Chine, vs.) etimolojik kökenini oluşturdu ve ilk tek Uzun Set'i inşa etti.

~

Qin devleti Çin dünyasını ele geçirmeden önce, günümüzün kuzeybatıdaki Shaanxi eyaleti kadar toprağı vardı. Batı ve kuzey sınırında Rong ve Di kabileleri bulunan devlet Çinli olmayan komşularından son derece etkilenmişti. Son dönem Qin hükümdarları, devletin kurucusunun Sarı İmparator'un uzaktan akrabasının kız torunu tarafından bir karatavuk yumurta-

sını yuttuktan sonra dünyaya getirildiğini iddia ederek, seleflerine son derece katı Çinli özellikler atfetmeye çalışmışlardır. Erken Qin tarihine ilişkin, daha hayali ama daha akla yatkın başka bir hikayeye göreyse, hanedanlığın kurucusu, kendisine at yetiştirmesi için Zhou kralının MÖ 897'de küçük bir arazi hediye ettiği, at yetiştirme sanatında uzman bir kabile reisiydi. MÖ 256'ya doğru, zayıflayan Zhou krallığını yenip içine aldığında, bu hediye kocaman bir tarihi hataya dönüşmüştü.

Qin devleti birleşme öncesi geçmişi boyunca Rong ve Di kabileleriyle yapılan savaşlar ve dalavereler sayesinde askeri ve siyasi teşkilatını geliştirdi ve sonuçta Savaşan Devletlerin daha başarısızları tarafından kesinlikle barbar ve "gayrı-Çinli" olarak görüldü. Bir Wei soylusu MÖ 266'da kralına "Qin, Rong ve Di kabileleriyle aynı geleneklere sahip" açıklamasında bulunmuştur. "Geleneksel görgü kuralları, münasip ilişkiler ve erdemli yönetim konusunda hiçbir şey bilmiyorlar." Daha da kötüsü, halkı uygar müzik çalmayı bile bilmiyordu ve bu Konfüçyüs'e göre ahlaki terbiyenin temel unsurlarından biriydi. Qin imparatorluğunun gelecekteki saray katibi Li Si, "Şimdi toprak testiler dövülecek, çömleklere ve ... uyluk kemiklerine vurulacak ve 'Hu! Hu!' diye şarkı söyleyip bağıracaklar" diye şikayet etmişti.[2] Qinler kendilerini zarif Çin sanatlarında geliştirmek yerine, askeri zorbalıkta uzmanlaşmayı yeğlediler. İlk İmparator'dan önce birkaç nesil iktidarda kalan Kral Wu, bir yarışma esnasında üç ayaklı tunç kap kaldırırken aldığı yaralardan dolayı MÖ 307'de öldü. Sima Qian, İlk İmparator'un MÖ 247'de Qin tahtına geçmesinden önceki yirmi beş yılda bu konuya az ve öz ifadelerle değinmektedir. Qin orduları 756.000 kadar asker veya sivilin savaşta ölmesine neden oldu. MÖ 364-234 yılları arasındaki yaralı sayısı için verdiği şaşırtıcı rakam 1,5 milyondur; bu rakam tarihçiler tarafından günümüzde hâlâ tartışılmaktadır.

İlk imparator hayatı boyunca vahşi seleflerinin hakkını fazlasıyla verecek derecede barbarlığa eğilim gösterdi. Birleşme öncesi askeri harekatlarının neden olduğu büyük can kayıplarının yanında, yüz binlerce Çinliyi

---

[2] Aktaranlar Denis Twitchett ve Michael Loewe (der.), *The Cambridge History of China Volume 1: The Ch'in and Han Empires, 220 BC through AD 220* [Cambridge Çin Tarihi, 1. Cilt: Ch'in ve Han İmparatorlukları, MÖ 220 - MS 220] (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), s. 31-2.

zorla yol, kanal, saray ve set gibi anıtsal kamu projelerinde çalıştırdı. On üç yaşındayken Qin kralı olduğunda yaptırmaya başladığı ve tamamlanması yaklaşık kırk yıl süren anıtkabirinde bile yaklaşık 700.000 mahkum işçi çalıştırıldı. Bu bahtsızların birçoğu mezarın gizli yerini ve içindekileri korumak amacıyla iş biter bitmez öldürülmüştü. Aslında inşaatçıları öldürme işi o kadar büyük bir başarıyla yapılmıştı ki, anıtkabirin büyüklüğü hakkındaki bilgiler, 1974'te günümüzdeki Xi'an'ın otuz kilometre doğusunda kuyu kazan bir avuç Çinli çiftçinin pişmiş topraktan yapılma birkaç kol ve bacağı gün ışığına çıkarmasına kadar tarihi kayıtlardan kaybolmuştu. Sonraki keşiflerde üç kocaman oyuk daha bulundu, en büyüğü 12.500 metrekareydi ve her birinde binlerce kırık asker, at ve savaş arabası heykelcikleri vardı. Bunlar günümüzün dünyaca ünlü pişmiş topraktan (terracotta) savaşçılarıdır.

Çinliler ilk zamanlardan beri, öbür dünyanın önemli şeyler bakımından bu dünyaya benzediğini düşünmüşlerdir. Bu yüzden mümkünse, hayatları boyunca faydalı olduklarını düşündükleri ve dolayısıyla öbür dünyada da ihtiyaç duymayı umdukları nesnelerle (ya gerçekleriyle ya da maketleriyle birlikte) gömülmektedirler. İlk İmparator'un yanında götürmek istediği askerlerin toplam sayısı tahminen 8000'dir ve bütün parçalar henüz birleştirilmemiştir. Bu rakam kral yaşarken kendisini koruyan kocaman muhafız bölüğünü ve imparatorluğun inşaat projelerinin ne denli büyük olduğunu etkili ve güzel bir şekilde ifade etmektedir. Dahası, pişmiş topraktan savaşçıların bulunduğu oyuklar, anıtkabirin dışındaki tampon odalarıydı yalnızca; masalsı zenginlikler vadeden mezar hiçbir zaman tamamen açılmadı. (Arkeologlar, koruma teknolojilerinin, içinden çıkacak şeyleri korumaya yetecek kadar ilerlediğinden emin olana kadar bekliyorlar; çünkü pişmiş topraktan savaşçıların aslında parlak renkleri, çıkarıldıktan sonra doğrudan havaya maruz kalınca dakikalar içinde soluyordu.) İçindekiler hakkında bize ipucu veren başlıca kişi, mezarı dahiyane bubi tuzaklarıyla donatılmış, tunç duvarlarla kapatılmış, ender ve değerli, olağandışı şeylerle dolu bir Kırk Haramiler mağarası diye tanımlayan Sima Qian'dır. "İmparatorluğun çeşitli su yolları (Yangzi Nehri ve Sarı Nehir), hatta kocaman okyanus bile cıvayla yaratıldı ve mekanik yöntemlerle akması ve dev-

retmesi sağlandı ... Hiç tükenmeden sonsuza dek yanabilsinler diye fenerlere balina yağı dolduruldu." En sonunda da, güvenlik önlemi olarak, ustalara "davetsiz misafirleri vurmak için, mekanik yollarla tetiklenen Tatar yayları yerleştirmeleri emredildi."[3]

İlk İmparator inşaat yapmadığı zamanlarda yok ediyordu, hem de aynı ölçekte. Fethinden sonra bütün imparatorluğu silahsızlandırdı ve el konulan bütün silahları eriterek tunç çan ve heykellere dönüştürdü. Ama gelecekteki namına kapkara bir leke süren yıkıcı eylemi, kitapları yakması ve bilginleri katletmesiydi. Konfüçyüsçü bir bilgenin imparatordan krallıkları ve tımarları yeniden tesis etmesi, yani yeni birleşmiş ve merkezileşmiş Qin imparatorluğunu dağıtması yönündeki ricasına öfkeyle tepki veren imparator, Konfüçyüs klasiklerinin (tarih, şiir, felsefe) mevcut bütün kopyalarının yakılmasını ve bu eserleri tartışan herkesin "pazar yerinde idam edilmesini" emretti. Bu düşünsel temizlikten kurtulabilen kitap türleri, yalnızca "ecza, kehanet ve bahçıvanlık" alanlarındaki faydalı metinlerdi.[4]

İlk İmparator'un denetim çılgınlığının dizginlerini serbest bırakmasına olanak tanıyan ve sonraki devlet yönetiminin temel özelliklerini (merkezileşmiş bürokrasi ve tektip yasal sistem) ortaya atan siyasi araç, akılcı ve yararcı bir felsefe okulu olan Yasacılıktı. İnsanların temelde iyi olduğuna ve doğuştan gelen iyiliklerinin dışarı çıkarılmasına ihtiyaç duyduklarına inanan Konfüçyüs'ün tersine, Yasacılar insanların aslında yaratılıştan kötü olduğunu ve sadece yasalar sayesinde hizaya getirilebileceklerini savunuyorlardı. Yasacılığın fikir babası; vergi, askeri hizmet ve köle işgücü toplamayı kolaylaştırmak amacıyla her bir Qin hanesinin kayda geçirilmesini ve merkezden atanan bir sulh hâkiminin yönetimi altına sokulmasını sağlayan, Qin hanedanlığında 4. yüzyılda başbakanlık yapmış olan, Shang Yang adında biriydi. Bütün nüfus onlu ve beşli gruplara bölünmüştü, her gruptaki her üye, gruptaki başka bir üyenin işlediği suçu bildirmekten sorumlu tutulmuştu. Suç işleyenlere, "asil ve güçlülere de eşit derecede uygulanan"

---

[3] Çeviri şu eserlerden alınmıştır: Sima, *The Grand Scribe's Records*, 1. Cilt, s. 155; Valerie Hansen, *The Open Empire: A History of China to 1600* [Açık İmparatorluk: 1600'e Kadar Çin Tarihi] (New York: Norton, 2000), s.105.

[4] Sima, *The Grand Scribe's Records*, 1. Cilt, s. 147-148.

ağır cezalar veriliyordu.[5] Grubunun başka bir üyesinin işlediği bir suçu bildiremeyen herkes, "belden ikiye kesilecekti."[6] Shang Yang da kötü bir sonla karşılaştı ve kendi başarısının kurbanı oldu. Yasayı tahtın meşru mirasçısının bir öğretmenine tarafsızca uyguladıktan sonra, intikamcı mirasçı iktidara geçer geçmez gayretli sadrazamını kendi cezalarının en vahşisine çarptırdı: Savaş arabaları tarafından paramparça edilmek.[7] Ama Shang Yang'ın akılcı ıslahatlarının sağladığı faydalar –vergi geliri ve zorunlu çalışma– Qin devletinin rakip Savaşan Devletleri yenecek bir ordu kurmasını sağladı.

İlk Qin imparatoru Çin dünyasını birleştirir birleştirmez, Shang Yang'ın bürokratik formülünü bütün imparatorluğuna uyguladı. Tarihçiler sonradan hakkında kötü şeyler söylemişse de ilk Qin imparatorunun çağdaş, birleşik ve bürokratik Çin devletinin temellerini attığı söylenebilir. İmparator para birimine, ölçü birimlerine, yasalara ve yazıya standart getirmiş, acımasız polisiye tedbirler almış ve köylüleri devlet denetimi altına sokmuştur. Buna rağmen imparatorun ünü oldukça kötüdür. Aralarında, muhtemelen Çin'i yöneten en yıkıcı diktatörlerden Mao'nun da bulunduğu birkaç ünlü hayranı onun kamusal imajını pek iyi sunmamıştı. Çağdaş Çinli siyasetçiler Qin düzenini kendilerininkiyle kıyaslayacak olsalardı, farklılıklardan çok benzerlik olduğu görülürdü. Ve elbette çağdaş Çinliler, Qin devletinin Çin'e başka bir katkısının tadını çıkarmaktan oldukça memnunlar: Bir *changcheng*, inşasını Qin'in büyük generali Meng Tian'ın idare ettiği uzun bir sınır seti.

Meng Tian ve erkek akrabaları zamanlarının örnek başarı hikayeleriydi. Meng Tian'ın dedesi, tıpkı Konfüçyüs gibi, başka birine hizmet etmek için memleketlerini terk eden (dedesi Qi devletinden ayrılıp Qin devletine gitmiştir) birçok becerikli asker ve danışmanlardan biriydi. İşinde usta ve acımasız bir asker ailesi olan Meng aşireti, Qin'in emrinde vahşi köpeklere dönüştü. Dişlerini kime geçirmeleri söylenirse ona geçirdiler; Zhao, Han, Wei ve Chu eyaletlerine saldırdılar. Atalarının devletine yönelik herhangi

---

5 J. I. Crump (çev.), *Chan-kuo ts'e* (University of Michigan: Center for Chinese Studies, 1996), s. 81.

6 Hansen, *The Open Empire*, s. 101.

7 Crump (çev.), *Chan-kuo ts'e*, s. 81.

bir sadakat duygusunun pençesinde kıvranmaya uzak Meng Tian, Qi'nin egemenliğine MÖ 221'de son verene dek bu durum böyle sürdü. MÖ 221 böylece Qin'in birleştiği yıl oldu. Meng Tian en son sadakat sınavında da kendini fazlasıyla ispat eder etmez, Qin imparatoru ona, o ana kadarki en zor görevini vermeye karar verdi: Sınır setinin inşası.

Ama İlk İmparator, kitleleri devasa inşaat projelerine yönlendirip büyük tutkusunun dizginlerini salmadan önce, en çok sevdiği ikinci şeye yöneldi: Yok etmek. MÖ 215 tarihli bir belgeye göre işe eski devlet setlerini alaşağı ederek başladı:

> Şehirlerin iç ve dış setlerini yıktı.
> Nehir bentlerini bozdu.
> Dağ geçitlerindeki duvarları tahrip etti.[8]

Bu başarıldıktan sonra, Qin imparatoru kendi setinin inşasına girişti. MÖ 214 tarihli bir yazıda Sima Qian şöyle yazmaktadır:

Qin dünyayı birleştirdikten sonra, Meng Tian kuzeydeki Rong ve Di kabilelerini sürmek için üç yüz bin kişilik bir orduyu kumanda etmeye gönderildi. [Sarı] Nehir'in güneyindeki toprakları onlardan aldı, boğaz ve geçitleri arazinin yapısına uygun olan bir Uzun Set inşa etti. Set Lintao'dan başlayıp Liaodong'a kadar, on bin "*li*"den daha uzun bir mesafe boyunca uzanıyordu.[9]

Bu açıkçası ciddi bir işti. Öncelikle büyük bir askeri harekat yapıldı. Ardından Çin'in kuzeybatısındaki Lintao'dan (günümüzde Gansu) Liaodong bölgesine kadar uzanan 4000 km'den uzun bir set inşa edildi. Şartlar çok çetindi, duvar çoğunlukla ulaşılması zor arazi üstünde Lintao'nun engebeli kumullarından Ordos civarındaki Sarı Nehir'in kıvrımının üstlerine, oradan İç Moğolistan'ın kurak, soğuk ve ekin ekilmez bozkırlarının içine

---

8 Aktaran Twitchett ve Loewe (der.), *The Cambridge History of China Volume 1*, s. 56.

9 Derk Bodde (çev.), *Statesman, Patriot, and General in Ancient China: Three Shih Chi Biographies of the Ch'in Dynasty (255-206 BC)* [Antik Çin'de Devlet Adamı, Yurtsever ve General: Ch'in Hanedanlığından Üç Shih Chi Biyografisi (MÖ 255-206)] (New Haven: American Oriental Society, 1940), p. 54.

kadar uzanan, oradan da batıdaki sınır komşusuna, Moğol bozkırlarının ikliminden pek farklı olmayan ve şiddetli kışlara sahne olan Mançurya yakınlarındaki Liaodong'a kadar uzanıyordu. İnşa sürecinin ne kadar zor olduğunu ifade etmek gerekirse, Çin'in kuzey eyaletleri olan, Sarı Nehir'in kıvrımının içinde yer alan Shanxi ve Shaanxi'nin kuzey kesimleri ile İç Moğolistan'ın, deniz seviyesinden yüksekliği 2000 ile 3000 metre arasında değişen dağlık araziler içerdiğini söylemek yeter. Bu devasa yapıyı imparatorun güneydeki iktidar merkeziyle birleştiren "Düz Yol," İç Moğolistan'dan başlayıp, Sarı Nehir'in üstünden geçerek, daha da güneye, neredeyse günümüzdeki Xi'an yakınlarındaki Xianyang'da bulunan Qin başkentine kadar 800 kilometre boyunca uzayıp gidiyordu. Köle işçi takımlarının Qin imparatoru için yaptığı bu yollar, en etkileyici yol ağıydı ve toplamda 6800 kilometre uzunluğundaydı. Gibbon'ın Romalıların yaptığını tahmin ettiği, 6000 kilometrelik yolla kıyaslandığında bu yol daha uzundur.[10]

Bu şaşırtıcı mühendislik harikasının şu anda Çin Seddi olarak bilinen yapıyla ne ilişkisi var? Macartney ve grubu 18. yüzyılın sonlarında Ming Seti'ne vardıklarında, ister istemez mevcut haliyle gördükleri setin Qin imparatorunun 2000 yıllık efsanevi eseri olduğunu sandılar. Setin 19. ve 20. yüzyıllardaki parlak devri boyunca, hem Çinli hem Batılı, hem ciddi hem de popüler tarihçiler bu hikayeyi papağan gibi tekrar ettiler. William Geil, Çin Seddi boyunca yaptığı zorlu bir yolculuğun tuhaf hikayesini anlattığı 1909 tarihli eserinde, "Set, Chin'in [*aynen alınmıştır*] eseridir" diye yazmıştı.[11] Dünyaya Çin Seddi'nin aydan göründüğünü söyleyen çizer ve gazeteci Robert Ripley, 1932'deki karikatür panelinde büyük bir heyecanla benzer bir hikayeyi herkese sattı: "Tek ve Eşsiz! Çin'in İlk İmparatoru, Çin Seddi'ni İnşa Etti!"[12] Ciddi maddi yoksullukla yüz yüze kalınca ülkelerinin uzun geçmişini manevi zenginlik kaynağına dönüştürerek kendilerini avutan çağdaş Çinliler, atalarının dünyanın gelmiş geçmiş en uzun, en eski ve

---

10 Hansen, *The Open Empire*, s. 104.

11 William Edgar Geil, *The Great Wall of China* [Çin Seddi] (New York: Sturgis & Walton Company, 1909), s. 4.

12 Şu eserdeki resme bakınız: Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge; Cambridge University Press, 1992), s. 213.

en büyük setini inşa ettikleri düşüncesine kapılmaktan gayet hoşnut oldular. 1986'da, Komünist Parti'nin İngilizce gazetesi *China Daily*, "6000 kilometre uzunluğundaki set 2500 yıldan daha uzun bir süre önce inşa edildi, kuzeydoğu Çin'deki Shanhaiguan geçidinin bulunduğu sahil kasabasından ta kuzeybatı Çin'deki Jiayuguan geçidine kadar uzanıyor" açıklamasında bulunmuştur.[13] Şu anda Çin Seddi adıyla alkışlanan yapının taş ve tuğla cephesinin Ming hanedanı zamanında yapıldığını biliyoruz. Ming hanedanı zaten yaklaşık 2000 yıldır var olan bir seti restore etmiş veya koruma altına almış olabilir mi?

Sima Qian'ın Qin imparatorunun eseri hakkında anlattığı hikayedeki bir dizi nokta, oldukça devamlılık arz eden bu tarih görüşüyle pek de uyuşmamaktadır. En büyük zorluk coğrafyadır. Sima Qian'ın anlattığı setin kavisi, Sarı Nehir'in kıvrımının alt kısmından ziyade üst kısmına doğru uzanmaktadır. Bu hat günümüz Çin Seddi'nin çizdiği hattan çok daha kuzeye uzanmaktadır. Jiayuguan (Güzel Vadi Geçidi), *China Daily*'nin bahsettiği batı uçtaki geçidin, Çin Türkistan'ının kıyısında, Gansu ile Sincan arasındaki batı sınırının yakınlarındaki silik-sarı renkli kumla kaplı arazinin ortasında 1372'de yapımına başlanan bir Ming eseri olduğu su götürmez bir gerçektir. Buna rağmen, Sima Qian'a göre, Qin setinin batıdaki ucu, günümüzdeki Lanzhou'nun yakınlarındaki Lintao'da, doğu Gansu'nun güvenli sınırları içindeydi. Çinli inşaatçılar Jiayuguan kadar batıya en az bir yüz yıl kadar daha yol alamadılar.

Sima Qian'ın hikayesindeki ikinci bir sorun Qin Uzun Set'inin tamamını üstünkörü bir tutumla ne kadar basit gösterdiğidir. Çin Seddi'ni bugün ziyaret edecek olursanız, yüksek ve kıvrımlı zirvelerin tepelerini kucaklayan taştan ve tuğladan geçitlere kısa bir bakış attığınızda aklınıza birkaç temel lojistik sorusu gelir. Malzemeler (toprak, taş ve tuğla) nasıl tedarik ediliyordu ve nasıl taşınıyordu? İşçiler bunları çalılık dolu dağların sırtlarına nasıl yerleştirebiliyordu? Setin inşası hakkındaki bu temel meseleler hakkında Sima Qian hiçbir şey söylememektedir.

Bu tutarsızlıklar iki sonuç doğurmaktadır. Birincisi, Qin ve Ming setlerinin arasındaki coğrafi uyumsuzluk göz önünde bulundurulacak olursa,

13 Aktaran *a. g. e.*

Qin setinin günümüzde Pekin'in kuzeyinde restore edilen tuğla ve taş setle ufak benzerlikler taşıması muhtemeldir. Savaşan Devletleri birbirinden ayıran ve malzemesi çoğunlukla bulunduğu bölgeden sağlanan setler gibi sıkıştırılmış topraktan yapılmış olma ihtimali yüksektir. Eski kuzey setleri için halk arasında kullanılan Çince ifade –"toprak ejderha"–, yapımlarında gerçekten kullanılan malzemeler hakkında fikir vermektedir.[14] Arkeologların rahatlıkla geçmişini Qin dönemine dayandırdıkları, bazen temelleri üç metreyi, boyları da nadiren üç buçuk metreyi bulan İç Moğolistan set kalıntılarının birkaç yüz kilometresi sıkıştırılmış toprak ve taşın pragmatik bir biçimde birleştirilmesinden oluşturulmuştur: Tahminen 2000 yıl önceden kalanların bir yansıması.[15] Daha güneyde, Ningxia'da hâlâ ayakta duran bir bölümün neredeyse insan eliyle yapıldığı bile anlaşılmamaktadır, daha çok şişmiş bir damar gibi arazinin ortasında yükselen, yosunlu bir sırta benzemektedir.[16]

İkincisi, Qin imparatorunun yenisini yapmak için eskisini yıkma aşkına rağmen, kuzey sınırındaki set muhtemelen tamamen onun eseri değildi. Yeni setin bazı yerlerde eski istihkamların üstüne inşa edilmiş olması çok daha muhtemeldir. Moğolistan'dan Mançurya'ya kadar kuzeydoğuya doğru uzanan Yan setinin bazı kısımları ve belki de batıda Sarı Nehir'in güneyindeki Qin seti kullanılmış olabilir. Son zamanlarda yapılan arkeolojik çalışmalar, Meng Tian'ın setinin eski Zhao setinin ötesine, Sarı Nehir kıvrımının üstünden daha kuzeye geçmesine rağmen Qin imparatorluk set hattının, Gansu'daki eski Qin setinin başlangıç noktasıyla ve Yan arkeolojik kalıntılarının bulunduğu doğu Moğolistan'daki ve kuzeydoğu Çin'deki bir bölgeyle çakıştığına işaret etmektedir.[17] Bu setlerin sadece bazı parçaları insan yapımıydı çünkü mümkün olduğunca arazinin topoğrafik savun-

---

14 *Zhongguo changcheng yiji diaocha baogao ji* (Çin Seddi araştırmaları üzerine derleme raporlar) (Pekin: Wenwu, 1981), s. 35.

15 *Changcheng guoji xueshu yantaohui lunwenji* (Çin Seddi Üzerine Uluslararası Akademik Sempozyum Tutanakları) (Jilin: Jilin renmin chubanshe, 1995), s. 243; *Zhongguo changcheng yiji diaocha*, s. 35-67.

16 Örneğin şu eserdeki fotoğrafa bakınız: Daniel Schwartz, *The Great Wall of China* [Çin Seddi] (Londra: Thames and Hudson, 1990), s. 159.

17 *Changcheng guoji*, s. 255.

ma özelliklerinden faydalanılıyordu. Set inşası, yepyeni, devamlı bir savunma hattı yapmaktan çok, geçit ve uçurumları duvarlarla veya istihkamlarla birbirine kavuşturma işiydi. Sima Qian başka bir paragrafta buna değinmiştir:

[Meng Tian] Sarı Nehir'in güneyindeki bütün toprakları denetimi altına aldı ve nehir boyunca sınır istihkamları yaptı, bölgede nehre yukarıdan bakan, etrafı setlerle çevrilmiş kırk dört şehir kurdu ve buralara askerlik görevi için sevk edilen köle işçiler konuşlandırdı ... Sınır istihkamlarını kurmak için doğal dağ engellerinden faydalandı, vadileri oydu ve gerekli yerlere setler ve üsler inşa etti.[18]

Setin nasıl bu kadar hızla ve kolaylıkla yükseldiğine ilişkin bu açıklamalar tatmin edici gelmiyorsa, bin yıl boyunca Qin setinin inşaatını çevreleyen masalsı efsanelere başvurmamız gerekir. Efsanelerde imparatorun sihirli bir kamçısı, küreği veya atı olduğu, Uzun Set'in de bu sayede yirmi dört saat içinde yerden bitiverdiği söylenir. Setin kafa karıştırıcı dolambaçlı çizgisinin nedeni ise, imparatorun ve atının kum fırtınası sırasında yanlış yerlere dönmesidir. İmparatorun set inşaatçılığının yapı sorunlarını nasıl çözdüğüne ilişkin, inandırıcı ve sıkça başvurulan başka bir açıklamaya göreyse, koskocaman bir ejderha Çin'in oradaki topraklarının üstünde uçuyordu, yorulunca kendini yere bırakıverdi ve Uzun Set'e dönüştü.[19]

Eğer setin yeri konusundaki efsanevi açıklamaları kabul etmeyeceksek, İlk İmparator'un set inşası için seçtiği arazilere neden yerleştiği konusunda kafa yormaya değer. Ne de olsa Ordos bölgesinin kuzey kısımları asıl Çin'in ekilebilir arazilerinden çok uzaktadır. Çin Seddi hattının Ming hanedanlığı dönemindeki çeşitliliği, çok daha açık bir stratejik öneme sahiptir. Sarı Nehir'in kıvrımındaki tarım arazilerinin bir ucundan öbür ucuna geçer ve başkent Pekin'in kuzeyine kadar uzanır. Buna karşın Qin seti birçok noktada ekilebilir arazilerden ve büyük şehirlerden o kadar uzaktır

---

18 Burton Watson (çev.), *Records of the Grand Historian of China* [Büyük Çin Tarihçisinin Kayıtları], 2. Cilt (New York ve Londra: Columbia University Press, 1961), s. 160.

19 Çin Seddi efsanelerinin iki iyi derlemesi şu eserlerdir: *Zhongguo changcheng gushi* (Çin Seddi Hakkında Hikayeler) (Pekin: Yanshan, 1987); Song Mengyin ve Dong Kan (der.), *Wanli changcheng chuanshuo* (Çin Seddi Efsaneleri) (Hebei: Hebei shaonian ertong, 1990).

ki, Çinli çiftçiler için doğrudan savunma önemi taşımaz.

Hurafe de imparatorun tercihine yönelik açıklamalardan biridir. Rejiminin onca yasacı akılcılığına rağmen, İlk İmparator büyüye fazlasıyla inanıyordu. Ölüm düşüncesinin saplantısına kapılan kral, hayat iksirleri ve büyülü mantarlar bulmaları için simyacıları bir yerlere göndermeye çuvallar dolusu para döküyordu; elbette, beklenen uzun yaşam iksirleriyle dönememek gibi kaçınılmaz bir sonla karşılaşınca onları idam ediyordu. Ayrıca kehanetin sesini de gönülden dinliyordu, MÖ 215'te "Qin devletini yıkacak kişinin adı Hu" tahmininde bulunan bir kehanet yazıtı ödünü patlattı.[20] "Hu" kelimesini göçebe Hu barbarları olarak algılayan imparator, derhal generali Meng Tian'ı ve orduyu kuzeyli kabileleri Ordos'tan sürmeleri ve setler inşa etmeleri için kuzeye gönderdi.

Başka bir akla yatkın açıklamaya göre, Qin seti bölgede inşa edilen Savaşan Devletler setleriyle aynı stratejik mantığı paylaşıyordu. Çinlileri göçebe saldırılarına karşı savunmaktan ziyade, Qin Çinli olmayan kuzeylilere saldırmak istiyordu, daha fazla, hatta daha yayılmacı askeri harekat düzenleyebilmek için uç noktalara karakollar inşa ettirmişti. MÖ 4. ve 3. yüzyıllar arasında, kuzeyli kabilelerin paylarına sınırda yaşananlardan kesinlikle en kötü şeyler düşüyordu, ayrı devletlerin orduları tarafından Ordos'tan çıkarılmış, Moğolistan ve Mançurya'nın içlerine kadar sürülmüşlerdi. Bu ardı arkası kesilmeyen darbelerden sonra, Hu barbarlarının yeni Qin imparatorluğuna tehdit oluşturacak kadar çabuk toparlanma durumunda olmaları mümkün gözükmemektedir.

İlk İmparator hakkında bildiklerimiz göz önünde bulundurulduğunda, Qin setlerinin uzak olmasının inandırıcı ve son muhtemel sebebi saf totaliterlikti. Set Qin imparatorluğunun zorunlu çalışma kampıydı, Çin'i birleştirmek için sarf edilen büyük çabadan sonra terhis edilen askerleri ve Qin rejimiyle ters düşen binlerce hükümlüyü büsbütün yutmak için tasarlanan, devasa ve keyfi bir inşaat projesiydi. Örneğin MÖ 213'te, imparator "suç mahkemelerine başkanlık eden ama adaleti desteklemeyen kanun adamlarını" sürgün etti ve "onlara Çin Seddi'ni inşa ettirdi."[21] Bir yıl sonra, en

---

[20] Sima, *The Grand Scribe's Records*, 7. Cilt, s.145.

[21] *A. g. e.*, s. 146.

büyük oğlu bahtsız Fusu, iktidarının sertliği konusunda babasına serzenişte bulunduktan sonra kuzey sınırını koruması için sürgüne gönderildi.

Günümüzdeki Çin Seddi'yle fiziksel açıdan çok az benzerlik taşımasına rağmen, Qin seti yapımı süresince çekilen ızdırapları ve yapılan fedakarlıkları anlatan ilk öyküleri doğurmuştur. Umutsuz 20. yüzyıl yurtseverleri Çin Seddi'ni ulusal bir simge olarak benimseyene kadar, bu efsaneler set hakkındaki genel düşüncelere hâkim oldu ve onları şekillendirdi, setlerin adını herkesin kafasında zorbaların ölümcül yöntemleri olarak kötüye çıkaran ve sınırı sıradan Çinlilerin kasvetli, ıssız mezarlığına dönüştüren gelenekleri beslediler. Qin setinin yükselişinin hızı, Pekin'in kuzeyindeki turistlerin ziyaret ettiği taş setin lojistik ve inşaat koşullarından çok daha büyük zorluklar çekildiğine işaret etse de, aşağıdaki Qin döneminde yazılan dörtlük benzeri şarkılar ve mitler acımasız köle işçi tüketimini hayalimizde canlandırmamıza olanak tanımakta ve inşasında ölenlerin sayısını anımsatmaktadır:

> Oğlunuz varsa, yetiştirmeyin.
> Kızınız varsa, kuru etle besleyin.
> Görmüyor musunuz, Uzun Set
> İskeletlerin üstünde yükseliyor.[22]

Çin gibi erkek çocuklara tapan bir kültürden köklerini alan bu kısa dörtlük, setin bitmek bilmez zorunlu işçi iştahının neden olduğu umutsuz çaresizlik duygusunu güçlü bir ifadeyle dile getirmektedir: Oğul büyütmeye ne gerek var, seti inşa ederken ölsün diye mi bakıp büyüteceksin? Setin inşasıyla ilgili başka bir mit, kralın inşaatı hızlandırmak için işçilerinin işgününü bitmez tükenmez kılacak dokuz güneş yarattığını anlatmaktadır. Bu hikayeye göre, işçiler adına ne mutlu ki, dost bir ruh gelmiştir ve daha sonra Uzun Set'i oluşturacak şekilde birleştirilen birçok büyülü dağla güneşlerden sekizini kapatmıştır.

Setin neden olduğu efsanevi kayıplarından en çok bilineni, kocasına ka-

---

22 Liu Qingde ve başkaları, *Zhongguo lidai changcheng shi lu* (Çağlar Boyunca Çin Seddi Üzerine Şiirler) (Hebei: Hebei meishu chubanshe, 1991), s. 3.

lın kışlıklar götürmek üzere kocasının zorunlu işçi olarak gönderildiği, setin kuzeydoğu ucundaki Shanhaiguan'a kadar yolculuk eden sadık bir eş olan Mengjiang'dır. Hikayenin başka bir şekline göreyse, Mengjiang'ın kocası Qin devlet görevlileri tarafından düğün gecesinde karısından koparılmıştır. Buna rağmen gideceği yere varınca, kocasının soğuktan ve yorgunluktan dolayı çoktan öldüğünü öğrenir. Hıçkırıkları yüzünden set açılmış, başka binlerce işçininkiyle birlikte kocasının kemikleri ortaya çıkmıştır, namuslu ve erdemli bir Çinli dulun yapacağı gibi kendini denize atmadan önce kemikleri tekrar gömmüştür. Başka bir hikayeye göreyse, denetleme için tesadüfen oradan geçen şehvet düşkünü Qin imparatoru ondan o kadar etkilendi ki, Mengjiang intihar ederek sarkıntılıklarından kurtulmadan önce onu odalığı yapmaya çalıştı. Bugün Çin Seddi'nin en doğusundaki nokta olan Shanhaiguan'da denizin üstünde görünen dört kayanın onun mezarı olduğu söylenir.

Çin Seddi'ni ziyaret eden ilk turistlerden biri olan Sima Qian, Meng Tian'ın işçilerinden zorla aldığı kurbanları ifşa ederken lafını esirgememektedir:

Kuzey kıyısına gittim ve Düz Yol'dan geri döndüm. Yolculuklarımda Meng Tian'in Qin için inşa ettiği Uzun Set'i ve istihkamları gördüm, Düz Yol'u açmak için dağları kesmiş, vadileri doldurmuşlar. Aslında halkın emeği umurunda değildi. Qin, derebeylerini ilk defa ortadan kaldırdığında, insanların kalbi ve aklı henüz dinlenmemişti, yaralılarsa henüz iyileşmemişti. Buna rağmen ünlü bir general olarak Meng Tian, halkın kötü durumuna aldırış etmedi ve acılarını hafifletmedi, yaşlılara bakmadı, yetimlere acımadı. Sıradan halkın kendi arasındaki uyumu tazelemek için hiçbir çaba göstermedi ama İmparator'un kaprislerine harfiyen uydu ve inşaata başladı.[23]

Set gibi devlet projeleri için gereken köle işçilerin acımasızca seferber edilmesine duyulan ve Mengjiang efsanesinin binyıl boyunca dile getirdiği kin, Çin'deki diğer hanedanların gerilemesinde etkili olan başka üç klasik unsurla (sorumsuz gaspçılar, entrikacı harem ağaları ve setle çevrili kuzey

[23] Sima, *The Grand Scribe's Records*, 7. Cilt, s. 366.

sınırında becerikli ve sadık generallerin kaybedilmesi) beraber en sonunda Qin imparatorluğunun çöküş nedeni oldu.

MÖ 210'da, İlk İmparator birçok teftiş turundan sonuncusuna çıktı. Sağlığı giderek kötüleştiği için, bir hayat iksiri bulma saplantısı şiddetlendi. MÖ 219'da, efsanevi ölümsüzler adasını aramak üzere binlerce genç oğlan ve kızla birlikte denize açılması için Xu Fu adında bir bilgini görevlendirdi. İmparator en sonunda 210'da Xu Fu'yla Çin'in doğu kıyısında karşılaşınca, uyanık simyacı imparatorunu kocaman köpekbalıkları tarafından sürekli rahatsız edilmemiş olsalardı, iksiri ölümsüzler adasından hiç zorluk çekmeden kapıp getirmiş olacaklarına bir şekilde ikna etmeyi başardı. Bu yalana büsbütün kanan imparatorun bizzat kendisi kıyıda bir süre nöbet tuttu, otomatik Tatar yaylarıyla baş belası yaratıklara rasgele ateş etti. Çok geçmeden yolculuğu esnasında öldü.

Qin imparatorluğunun çöküşüne işaret eden Hu, kuzeyli Hu barbarları değil, eve çok daha yakın biriydi. Ne talihtir ki, aynı zamanda öğretmeni olan, hırslı ve dalavereci harem ağası Zhao Gao'yla birlikte ölümü öncesindeki yolculuğunda imparatora eşlik eden, zayıf ve akli dengesi yerinde olmayan ikinci oğlu Huhai'ydi. Tahtın meşru mirasçısı ve imparatorun eski gözbebeği Fusu, hâlâ Meng Tian'la birlikte kuzey sınırını koruyordu. Doğru zamanda doğru yerde olmanın bütün avantajlarını kullanan Zhao Gao ve Huhai, imparatorun ölüm haberini gizli tutarken, bütün siyasi rakiplerini birer birer elediler. Ölen imparatorun Fusu'ya geri dönüp onun yerine geçmesi için gönderdiği çağrı belgelerini yok ettiler ve yönetimini karaladıkları için Fusu ve Meng Tian'ın intihar etmeleri yönünde sahte bir emirle değiştirdiler. Fusu derhal emre uydu; o kadar sadakatle hizmet ettiği efendisinin ölmesini istediğine inanamayan Meng Tian, Uzun Set'inin konumuyla ilgili olağandışı bir endişe onu intihara sürükleyene kadar biraz düşünmek için bekledi. "Suçum gerçekten de ölüm cezasını hak ediyor" diye düşündü. "Lintao'da başlayıp Liaodong'a kadar uzanan setler inşa ettim ve on bin *li*den daha uzun hendekler kazdım; yol boyunca karşıma çıkan toprakların altındaki olukları kırmam kaçınılmaz değil miydi? O halde benim suçum budur."[24] Qin setinin kayıplarından en sonuncusu ve

[24] *A. g. e.*

belki de en çok hak edeni zehri yuttu.

Zhao Gao ve Huhai iktidara geçer geçmez büyük bir hırsla, İlk İmparator'un sömürgeci politikalarının izinden gittiler. Xianyang'da başlayan devasa imparatorluk sarayını ve kocaman yol ağını tamamlamak için halktan vergi ve zorunlu işçi topladılar. Zhao Gao'nun önerisi üzerine, Huhai asilzadeleri neşe içinde öldürdükten sonra sarayın içine kapandı. Kendini şölenlere, odalıklara ve sahne oyunlarına kaptırdı, yönetim işini (veya belki de daha doğrusu düşmanlara karşı kindar eylemlerde bulunmayı) harem ağası öğretmenine bıraktı. İkinci İmparator'u tamamen saf dışı etmeyi başaran Zhao Gao, Huhai'nin en büyük oğlu Ziying tarafından bıçaklanarak öldürülmeden önce, eski efendisini deliliğe ve intihara sürükledi.

Ama azimli Ziying sadece kırk altı gün hükümdar olabildi. Qin liderliği kendi kendini parçalara bölerken, zorunlu askerlik, vergi ve ağır ceza gibi baskılar –yasacı Qin devletinin temelleri– giderek daha fazla insanı eşkıyalığa sevk etti. Yaklaşık yüz yıl sonra, bir Han yetkilisi sadece sınır hattındaki askerlerin değil, aynı zamanda doymak bilmeyecek kadar çürük bir tedarik hattını karşılamaya çabalayan sivillerin de ızdıraplarını dile getirerek, sınır politikalarını doğrudan doğruya isyanı başlatacak tetik olarak gösterdi:

Askerler on yıldan fazladır yaban ellerdeydi ve sayısız adamı öldü ... Deniz kıyısından başlayıp Sarı Nehir'e kadar gittikleri yolculuklarındaki yiyecek ikmali 192 bin dekalitreden 10 dekalitreye düştü. Erkekler ordunun yiyecek talebini karşılamak için canla başla çalışıyordu ama yetiştiremiyordu; kadınlar dokuyordu ama çadır talebini karşılayamıyordu. İnsanlar yorgun ve yoksuldu, artık cesetleri yol kenarlarındaki beneklere dönüşen ... zayıfları besleme imkanı bulamıyorlardı. Bütün bunlardan dolayı cennetin altındaki krallık isyan etmeye başladı.[25]

İlk İmparator'un ölümünden bir yıl sonra, eski bir gündelikçi olan Chen She, komutasındaki 900 hükümlüyü bir cezaevine götürme görevini yoğun

[25] Çeviri şu eserden uyarlanmıştır: Sechin Jagchid ve Van Jay Symons, *Peace, War and Trade along the Great Wall: Nomadic: Chinese Interaction through Two Millennia* [Çin Seddi Boyunca Barış, Savaş ve Ticaret: İki Binyıl Boyunca Göçebe-Çinli Etkileşimi] (Bloomington: Indiana University Press, 1989), s. 56-57.

yağmur yüzünden yerine getiremedi, bunun cezası ağır Yasacılara göre ölümdü. "Şu anda kaçışın bedeli de, entrikanın bedeli de ölüm. Bu iki ölümü karşılaştırmak gerekirse, devlet kurmak için ölmek daha iyidir." yargısına ulaşmıştır.[26] Chen She böyle bir ölümü tercih ederek Liu Bang'ın (daha sonra Han hanedanlığını kuracaktı) aklını çelen ve Qin hanedanlığını ortadan kaldıran bir isyanı tetikledi.

Hanedanlığı yıkan bu isyanlar hakkındaki bir efsane asilerin İlk İmparator'un anıtmezarına girip, mezar çukurunu tahrip etmeden önce pişmiş topraktan savaşçıların ellerindeki silahları alarak nasıl silahlandıklarını anlatmaktadır. Hikaye inandırıcıdır: Pişmiş topraktan (terracota) heykelcikler 1970'lerde ilk kez keşfedildiklerinde, davetsiz misafirler tarafından paramparça edilmiş gibi görünüyorlardı. Eğer bu doğruysa, tarihin en büyük ironilerinden biri sayılmalıdır. İlk İmparator'un şüpheli öbür dünya yolculuğunda kendisini korusunlar diye oluşturduğu ve halkına büyük bedellere mal olan ordu, hanedanlığını ortadan kaldıran isyanda kullanılan silahların kaynağı oldu.

Böylece Qin imparatorluğu ve onunla birlikte Sarı Nehir'in kuzeyindeki bölgelerin denetimi de ortadan kalktı. Qin imparatorluğunun çöküşüne eşlik eden karmaşada, zorunlu askerler ve işçiler sınırı terk etti. Kuzeyli barbarlar ise kaybettikleri toprakları yeniden işgal ettiler ve Qin setinin savunma amaçlı bir engel olarak anlamsız olduğunu ortaya koydular. Sima Qian'ın kaydettiği gibi,

Meng Tian öldükten ve derebeyleri Qin'e karşı ayaklanıp Çin'i çekişme ve kargaşa dönemine ittikten sonra, Qin imparatorluğunun bölgeyi korumaları için kuzey sınırında gönderdiği zorunlu askerler ve işçilerin hepsi evlerine döndüler. Üstlerindeki baskı artık hafifleyen Hunlar, Çin'in eski sınırı boyunca yerleşene kadar, bir kez daha Sarı Nehir kıvrımının güneyine sızmaya başladılar.[27]

Çin'in sınır setleri tarihinin bu noktasında, Ordos'ta ve İç Moğolistan'da yeni bir sınır gücü baş göstermiştir: Daha önceki binyılda bozkırların bö-

26 Aktaran Twitchett ve Loewe (der.), *The Cambridge History of China Volume 1*, s. 83.

27 Watson (çev.), *Records*, 2. Cilt, s. 160.

lünmüş kuzeyli kabilelerinin Çin'i kasıp kavurduğundan daha başarılı bir şekilde kasıp kavurabilen, siyasi birliğe sahip ve etkili bir şekilde idare edilen göçebe savaşçı gücü olan Hunlar.

Qin imparatorluğunun çöküşünün neredeyse hemen ardından, ahlakçı Konfüçyüsçülük imparatorluk Çin'inin onaylanmış felsefesi olarak faydacı Yasacılığın yerine geçince, hanedan zorbalığın simgesi; hanedanlığın tarihi ve seti ise Çin'in nasıl yönetilmeyeceğine dair bir ibret oldu. Han döneminde yaşayan bir bilgin olan Jia Yi (MÖ 201-160), "Qin Hanedanının Hataları" başlıklı, kötüleyici makalesinde Qin hanedanının "insanlık ve adalet gösteremediği, saldırı gücü ile birleştirme gücü arasındaki ayrımı fark edemediği için" çöktüğünü dile getirmiştir.[28] Qin imparatoru "Geçit içindeki başkentinin ve 1600 kilometre boyunca uzayıp giden metal setlerinin gücüne bütün kalbiyle inanıyordu, torunlarının on bin nesil boyunca tadını çıkaracağı bir hükümdarlık kurdu."[29] Daha sonraki Çinli siyaset felsefecileri ve tarihçilere göre, Qin hanedanlığının çökmesi, mutlakçı hükümdarın aşırı derecede yanıldığını göstermektedir: Erdemsiz güç –ordular, korkutucu yasalar ve uzun setler– bir imparatorluğun güvenliğini sağlayamaz.

Bunların hiçbiri, yalancı sofu Han hanedanını ya da ondan sonrakileri aynı sınır politikasını izlemekten alıkoymadı. Paraları yetse de yetmese de (ki genelde yetmiyordu) uzun, pahalı ve nihayetinde diğerleri kadar işe yaramaz setler inşa ediyorlardı.

---

28 Aktaran Twitchett ve Loewe (der.), *The Cambridge History of China Volume 1*, s. 85.

29 Aktaran Waldron, *The Great Wall*, s. 195.

Han Setleri: Ne Kadar Değişirse, O Kadar Aynı Kalır

Milattan önce 209 dolaylarında, Moğol Hunlarının Shanyu'su veya kabileler üstü lideri Teoman tahtı devretme konusunda ikileme düştü. Küçük oğlunu tahtın meşru varisi Mete'ye yeğ tutan Teoman'ın gözbebeğini mirasçı yapmak için büyük oğlundan kurtulması gerekiyordu. Suikast gibi babalığa yakışmayacağı aşikar bir şey yapmaya gönlü razı olmayınca, Mete'yi komşu kabile Yuezhilere rehine olarak gönderdi ve sonra komşularına, intikam almak için oğlunu öldürecekleri umuduyla bir saldırı düzenledi. Teoman için ne yazık ki, Mete en hızlı atlarından birini çalıp kaçmayı başardı, sonunda da evinin yolunu buldu. Cesaretinden ve atılganlığından etkilenen babası emrine 10.000 kişilik süvari kuvveti verdi.[1]

Mete, Hunların arasına döner dönmez, Teoman son derece mantıksız bir düşman seçimi yaptığını fark etti. Mete yakın geçmişte yaşananların tekrarlanmasını engellemek için, askerlerini sadakatleri sarsılmayacak şahsi muhafızlarına dönüştürerek derhal kendi iktidar üssünü kurmaya başladı. Askeri disiplin programının bir parçası, askerlerini neyi hedef gösterirse onu vurmaları için eğitmeyi içeriyordu: "Düdüklü okumun saplandığını gördüğünüz her yere ateş edin! Ateş edemeyen herkes öldürülecek!" Mete sırasıyla en iyi atına, en gözde karısına ve babasının en iyi atına ateş etti, onu takip etmeyen herkesi idam etti. En sonunda, "babasına bir düdüklü ok fırlattı, yandaşlarının her biri oklarını aynı yöne doğrulttu ve Shanyu'yu öldürdüler."[2]

---

1 Burton Watson (çev.), *Records of the Grand Historian of China* [Büyük Çin Tarihçisinin Kayıtları], 2. Cilt (New York ve Londra: Columbia University Press, 1961), s. 161.

2 *A. g. e.*

Mete kabilenin başına geçmeden önce, Hunlar daha çok kuşatma altındaymış gibi görünüyordu. Güneyde atalarının toprakları Ordos'tan Çinliler tarafından sürülmüşlerdi; batıda günümüzdeki Gansu'da Yuezhiler kabile üyelerini rehin almıştı; ve doğuda Donghular (kelime anlamı "doğulu barbarlar" demektir) onlara küçümseyerek davranıyorlardı, kendi keyiflerine göre en iyi atlarını ve kadınlarını talep ediyorlardı. Ama Mete MÖ 209'da iktidarı gaspla ele geçirmesini takip eden birkaç yıl içinde General Meng Tian'ın işgal ettiği toprakları geri aldı, Qin imparatorluğunun en kuzeydeki Uzun Set'inin sınır olarak geçerliliğini ortadan kaldırdı. Ayrıca, stratejik kurnazlık ve acımasız şiddet yoluyla hem Donghuları hem de Yuezhileri yendi. Mete Donghulara karşı zafer kazandıktan sonra, Hunların topraklarının bir kısmını ele geçirmeye çalışan Donghu liderinin kafatasını kupa gibi kullanarak ibret alınması gereken diplomatik bir ders verdi. Yuezhiler, Mete karşısında aldıkları yenilgiden sonra kuzeybatı Çin'deki Gansu'dan daha batıya, günümüzdeki Kırgızistan ve Tacikistan'a göç ettiler. Bu, Hanların set inşası için önemli sonuçlar doğuracak bir göçtü.

~

Qin hanedanlığının çöküşüne kadar, Çinliler kuzey sınırına hâkim olmuştu, özellikle de bozkır tarzı süvariliği benimseyerek göçebelerin elindeki tek büyük üstünlüğü ellerinden aldıktan sonra. Çinli devletlere sınır saldırılarında üstün konum sağlayan şey siyasi birlikleriydi. Nüfusu siyasi ve askeri amaçlar için örgütlemenin ve istismar etmenin etkili yollarını bulma yetenekleri Çinlileri öne çıkarıyordu. Buna karşın bozkır kabileleri Çinlilere karşı herhangi önemli bir saldırı düzenleyemeyecek kadar bölünmüş, siyasi bakımdan yeni topraklar fethedemeyecek, fethetseler de denetim altında tutamayacak kadar örgütsüzdüler. Birleşik Çinliler Ordos'a hâkimdi; bölünmüş Hunlar ise kuzey Moğolistan'a kadar gerilemişti. Mete birbirleriyle geçinemeyen göçebelerin üzerinde benzeri görülmemiş bir birleşme baskısı oluşturma çabalarında başarılı olduktan sonra durum toptan değişti. Mete, en üstte Shanyu, altında da imparatorluk valileri ve yerel kabile liderlerinden oluşan üç katmanlı yönetim hiyerarşisi oluşturarak, bir bozkır imparatorluğu yaratmayı ve orada tutunmayı başardı. Süreç içinde Hunlar, Çin sınır tarihinin en çok korkulan ve en ünlü baskın kuvvetlerin-

den birine dönüştü. Sima Qian şöyle diyordu:

Saldırıda baş düşmanı öldüren adam bir tas şarapla ödüllendirilir. Elde edilen savaş ganimeti savaşçılar arasında bölüştürülür; insanları esir alırlarsa onları köle yaparlar. İşte bu yüzden, onların savaşında herkes kendi kazancı için savaşır. Zeki bir yöntemle düşmanı üstlerine çeker, sonra saldırılar. Düşmanı görünce, mallarının üstüne kuşlar gibi üşüşürler. Yenilirlerse, bulut gibi dağılıverirler.[3]

Üstünlüklerini kaybettikten yüzyıllar sonra bile, Hunlar Çin'de korkutucu kuzeyli barbar düşmanın simgesi olarak kaldı. Kötü şöhretleri, 18. yüzyıl bilgini Joseph DeGuignes gibi kolay heyecanlanan tarihçiler sayesinde batıya bile yayıldı. Çin'de Xiongnular adıyla anılan Hunlar batıda, Çin Seddi'nin engel olması nedeniyle Roma'ya yönelen kabileler olarak bilinir.

Çinliler elbette Hunların bu kadar etkili bir biçimde birleşmesinden memnun değillerdi. Fakat Qin imparatorluğunun çökmesiyle oluşan iktidar boşluğunu doldurmak için mücadele eden bölgesel liderlerin bozkır konusunda yapacak pek bir şeyleri yoktu. Yine de bu iç savaş, bir süre sonra Han hanedanını kuracak olan Liu Bang'i (ölümü MÖ 195) Sarı Nehir'in kuzeyindeki eski Qin setini onarmaktan ve oraya adam yerleştirmekten alıkoymadı.[4] Liu MÖ 202'ye doğru, Çin'i iç savaşın karmaşasından çekip çıkardı ve kendini Han devletinin ilk imparatoru Gaozu ilan etti. Çin'in kağıt üstünde yatışması ve yeniden birleşmesiyle birlikte derhal bozkırdaki askeri girişimi eski haline dönüştürmeye çabaladı.

Gaozu iç savaşın sonuna doğru rakiplerini yenmek için Qin'in tercih ettiği mutlak merkezileşmeden vazgeçerek müttefiklerine özerk krallıklar vermek zorunda kaldı. MÖ 201'de, kuzeydeki sınır kasabalarından biri olan Mayi'ye (Shanxi eyaletinin bugünkü başkenti Taiyuan yakınlarındadır) yapılan bir Hun saldırısının ardından, bu krallardan biri, Han Xin, Mete'ye sığındı. Han Xin'in sadakatsizliği kötü bir örnek oluşturduğu için,

---

3 Aktaran Sechin Jagchid ve Van Jay Symons, *Peace, War and Trade along the Great Wall: Nomadic-Chinese Interaction through Two Millennia* [Çin Seddi Boyunca Barış, Savaş ve Ticaret: İki Binyıl Boyunca Göçebe-Çinli Etkileşimi] (Bloomington: Indiana University Press, 1989), s. 25.

4 Watson (çev.), *Records*, 1. Cilt, s. 96.

imparator bir Han ordusu topladı ve kuzeydeki Pingcheng'e yönlendirdi. Shanxi'nin en kuzeydeki ucunun dondurucu, soğuk, büyük yarıklarla kaplı, kocaman arazilerinin ortasında yürütülen askeri harekat felaketle sonuçlandı. Çinli askerlerin yüzde otuzu parmaklarını soğuk ısırmasına kurban verdikten sonra, Mete ordusunun zayıf olduğu aldatmacasıyla düşmanını saldırıya teşvik etti ve bir pusuda üstlerine çullandı. İmparator kendini yaklaşık 400.000 kişilik Hun süvarisinin çemberinin içinde buldu, iddialara göre imparator, Mete'nin ailesini etkilemek için bütün telkin gücünü kullanarak kuşatmadan kurtulabilmiştir. Bir hikayeye göre, Gaozu Shanyu'nun karısını, gelip kendisini kuşatma çemberinden çıkmasına yardım etmezse, Mete'yi Çinli güzellere boğmakla tehdit etmiştir.[5]

Ceza niteliğindeki bu yenilginin diplomatik getirisi "Barış ve Dostluk" (*heqin*) politikası oldu. Çinliler gelin ve rüşvet (imparatorluk prensesleri, ipek ve tahıl) vererek dostluk sunuyordu; Hunlar da –kendilerine uyduğu müddetçe– barış sunuyordu. Bu maddi şantajla evlilik şantajı Çinlilerin bakış açısına göre ezici bir başarı değildi: Hun baskınları ve yağmaları devam etti, Mete'nin talepleri ise giderek çirkinleşti. MÖ 192'de, Gaozu'nun dul bıraktığı karısı ve MÖ 188 ile 180 arasındaki fiili hükümdar İmparatoriçe Lü'nün ona el vermesini istedi. Teklif mektubunda şöyle yazmaktadır: "Ben dul bir hükümdarım. Siz majesteleri de yalnız bir hayat süren dul bir hükümdarsınız. İkimiz de kendimizi eğlendirmek için gereken şeylerden ve zevklerden mahrumuz. Sahip olduğumuz şeyi, olmadığımız şeyle değiştirebileceğimizi umuyorum."[6] Öfkeli imparatoriçenin içinden ilk gelen haddini bilmez barbara saldırı başlatmaktı ama generalleri akıllı davranarak ona "İmparator Gaozu'nun bile, bütün zekası ve cesaretine rağmen, Pingcheng'de büyük zorluklarla karşılaştığını" hatırlattılar.[7] Bu düşünceyi iyice tartan imparatoriçe, saldırının yerine kibarca "Sağ olun ama ben almayayım." mektubu yazdı: "Yaşım ilerledi ve canlılığım azalıyor. Hem saçlarım

---

5 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China* [Tehlikeli Sınır: Göçebe İmparatorluklar ve Çin] (Oxford: Basil Blackwell, 1989), s. 35.

6 Aktaran Denis Twitchett ve Michael Loewe (der.), *The Cambridge History of China Volume 1: The Ch'in and Han Empires, 220 BC through AD 220* [Cambridge Çin Tarihi, 1. Cilt: Ch'in ve Han İmparatorlukları, MÖ 220 - MS 220] (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), s. 387.

7 Watson (çev.), *Records*, 2. Cilt, s. 167.

hem de dişlerim dökülüyor ve doğru düzgün yürüyemiyorum bile ... [Mete'nin] kendini rezil etmesine değecek biri değilim. Ama ülkemin hiçbir kusuru yok, umarım ülkeme kıymaz." (İmparatoriçenin savunmasında, onu reddettiği için Mete'nin Çin'e saldırmaması yönünde açık bir rica var.)[8]

Barış ve Dostluk döneminin küçük düşürücü yönlerini bir yana bırakacak olursak, birkaç onyıl içinde ticaret ve hediye diplomasisi Çinliler ile Hunlar arasındaki ilişkileri setlerin hepsinden çok daha başarılı bir şekilde yumuşattı. MÖ 2. yüzyılın ortalarına doğru, kuzey sınırı (üstünde yaşayan topluluklar ufak tefek yağmalardan muzdarip olsa da) oldukça barış doluydu. Eski sınır setleri, Sima Qian'ın anlattığı üzere, şu sebepten ötürü askeri önemini kaybetmiş gibiydi: "Shanyu'dan aşağılara kadar, bütün Hunlar Hanlarla dost oldular, Uzun Set boyunca gelip gidiyorlar."[9]

~

Her şeye rağmen, Barış ve Dostluk Çinlilerin ben-merkezli ve kendilerini önemseyen mizaçlarına oldukça ters düşüyordu. Bu duruma fena halde bozulan Konfüçyüsçü memur Jia Yi, Çinlilerin Hunları yatıştırmasının, "tepetaklak asılı duran bir insan" kadar dengesiz bir durum olduğunu yazmıştır.

Cennet'in Oğlu [imparator] imparatorluğun başıdır. Neden? Çünkü o tepede kalmalıdır. Barbarlar imparatorluğun ayaklarıdır. Neden? Çünkü onlar dipte durmalıdır. Şimdi, Hunlar bir yandan küstah ve haddini bilmezler, öbür yandan da bizi işgal ediyor ve yağmalıyorlar ... Buna rağmen Han her yıl onlara para, ham ipek ve kumaş veriyor. Barbarları kumanda etmek tepedeki İmparator'a bahşedilmiş bir güçtür ve Cennet'in Oğlu'na haraç vermek de dipteki kulların yerine getirmesi gereken bir ritüeldir. Böyle tepetaklak asılı durmak anlaşılması imkansız bir şeydir.[10]

Buna rağmen Çinliler, en azından MÖ 200'deki yenilginin tekrarlanmasını istemedikleri müddetçe, iç savaşı hem ekonomik hem de örgütsel bakım-

---

8 Aktaran Twitchett ve Loewe (der.), *The Cambridge History of China Volume 1*, s. 387.

9 Çeviri şu eserden uyarlanmıştır: Watson (çev.), *Records*, 2. Cilt, s. 176.

10 Çeviri şu eserden uyarlanmıştır: Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge; Cambridge University Press, 1992), s. 41.

dan tam olarak atlatana kadar hiçbir şey yapılamayacağını fark edecek kadar mantıklılardı. İmparator Wu'nun hükümdarlığının başladığı yıl olan MÖ 141'e doğru, ilk altı Han imparatoru tarafından uygulanan kemer sıkma politikaları Han devletini tekrar ayağa kaldırmış gibi görünüyordu. İmparatorluk hazineleri o kadar uzun zamandır nakit parayla doldurulmuş ki, "sikkeleri birarada tutan kirişler parçalara ayrılmıştı." Ambarlarda çürümeye bırakılmış ve doğanın güçlerine maruz kalmış tahıl fazlalıkları dışarı taşmıştı.[11] İmparator Wu ("savaşçı imparator") bu serveti, elli dört yıllık hükümdarlığı boyunca etkileyici bir yeniden doğuşun tadını çıkaran orduya aktardı. Gaozu'nun Pingcheng'deki utandırıcı başarısızlığının nedenlerinden biri, bozkır savaşının kurallarını bilmemesi, Hunlarla onların kendi yöntemleriyle savaşamamasıydı. Wu'nun hükümdarlığı sırasında, Çin tarihinin en büyük askeri dehaları (Wei Qing, "Fayton ve Süvarilerin Generali"; Huo Qubing, "Hızlı Süvari General"; Zhao Ponu, "Şahin Gibi Saldıran Mareşal" ve Zhang Qian, "Geniş Görüşlü Marki") bu taktikleri askerlerine öğretti. Çinliler barbarlara karşı yeni bir saldırı dalgası başlattı.[12] Bu harekatların en kalıcı mirası, imparatorluk hazinesini tüketme hızının yanında, inşa ettiği setlerdi.

İmparator Wu'nun ilk hedefi Çin ile bozkır arasındaki eski ilişkilerin yarattığı baş ağrısıydı, yani Ordos. Birkaç yıllık sonuçsuz çatışmadan sonra, Wei Qing MÖ 127'de kuzeye doğru sefere çıktı ve Sarı Nehir'in güneyindeki eski Qin topraklarını işgal etti, bu esnada bir milyondan fazla sığır ve koyun ele geçirdi. Çinlilerin bu direnişini sindiremeyen Hunlar yağmalarına devam ettiler, her seferinde Çinlilerin harekatlarını bozkırın daha içine (en uzunu Pekin'in yaklaşık 440 kilometre kuzeyine yapılmıştır) yönlendirmelerine neden oldular. Çinlilerin en büyük zaferlerinden biri, Wei Qing'in MÖ 124'te kendine aşırı güvendiği için sersemleyene kadar içen bir Hun kralını Han kuvvetleri gelmeden önce pusuya düşürmesi ve neredeyse esir almasıydı.

---

11 Aktaran Twitchett ve Loewe (der.), *The Cambridge History of China Volume 1*, s. 160.

12 Burton Watson (çev.), *Records of the Grand Historian Han Dynasty II* [Büyük Çin Tarihçisinin Kayıtları Han Hanedanlığı II], (gözden geçirilmiş baskı) (Hong Kong ve New York: Renditions ve Columbia University Press, 1993), s. 164, 172, 237.

Han devleti hiç vakit kaybetmeden setler inşa etmeye başladı, "Qin hanedanlığı süresince Meng Tian tarafından inşa edilen eski savunma hatlarını onardılar ve Sarı Nehir boyunca uzanan sınırı güçlendirdiler."[13] Bugün arkeologlar Hanların eski setleri onarmaktan çok öteye gittiklerini ve kuzey sınırı boyunca binlerce kilometrelik setler inşa ettiklerini düşünüyorlar. Kuzeydoğu Çin'deki Hebei bölgesinde Han dönemine ait olduğu kesinleşen on beş kilometre uzunluğunda, temeli sekiz metre genişliğinde ama sadece bir buçuk metre yüksekliğinde bir set yeryüzüne çıkarıldı.[14] İmparator Wu hükümdarlığı döneminde yapılan İç Moğolistan setinin kalıntıları içinde bentler, işaret kuleleri ve hisarlar bulunmaktadır. Hepsi kolaylıkla yakın çevreden tedarik edilen malzemelerle sıkıştırılmış toprak bir orta kısım ve taş dış cepheden oluşuyor. Wuyuan'daki Han sınırının yüzlerce kilometre ötesinde bulunan, bugün duvar yüksekliği bazen 2.8 metreyi bulan ve uzun taş yığınlarına benzeyen, kabaca 125 metre kare büyüklüğe sahip, İç Moğolistan'da bulunan etrafı savunma hatlarıyla çevrili bir kasabanın harabelerinde, taş bina kümeleri ile eski sakinlerinin bıraktığı dağınık kalıntılar (kiremitler, seramikler, tarım aletleri ve ok başlıkları) yer almaktadır.[15]

İmparator Wu'nun Hunlara yönelik saldırılarının diğer ucu ise çok daha batıya, günümüzde Sincan'da bulunan Taklamakan Çölü'nün doğusuna kadar ulaştı. Eski Çinliler kuzey bozkır topraklarını insan yerleşimine uygun olmayan bataklık ve tuzlu sahralar olarak görmüş ve bölgeye terör ve küçümsemeyle karışık bir gözle bakmışlarsa da, gizemli uzak batıya çok daha fazla tedirginlikle bakıyorlardı. Eski Çin imparatorluğu yayılmacı olabilirdi ama yine de "ev gibisi yok" sözüne inanıyordu. Uygarlık başkentten yaklaşık 200 kilometre sonra bitiyordu. Han dönemindeki Çin, batı hakkındaki "bilgisinin" bir kısmını, batıda, Yanık Dağ ve Soğuksıcak Nehir ülkesinde sürüngenlerin yabani tavşan gibi göründüğü, erkeklerin önlerinde ve arkalarında kollar çıktığı ve Deli Kuşlar adıyla bilinen bir kuş

---

13 Watson (çev.), *Records*, 2. Cilt, s. 178-179.

14 *Zhongguo changcheng yiji diaocha baogao ji* (Çin Seddi araştırmaları üzerine derleme raporlar) (Pekin: Wenwu, 1981), s. 36.

15 *A. g. e.*, s. 25-33.

cinsinin memurların başlıklarıyla dolaştığını söyleyip ürkek okuyucularını bilgilendiren, MÖ 3. yüzyıla ait bir hayali coğrafya eseri olan *Dağlar ve Denizler Klasiği* isimli eserden edindi.[16] Biraz daha gerçekçi bir Çince kaynak –*Han Hanedanlığı Tarihi*– batıya gitmenin tehlikeleri konusunda muhtemel gezginlere duygusal uyarılarda bulunuyordu: Açlıktan ölme ve hırsızlık riski, "Büyük ve Küçük Baş Ağrısı" sıradağlarının sersemletici yüksekliği, "insanın ateşlenmesine, renginin solmasına, başının ağrımasına ve kusmasına neden olan Beden Ateşi" bayırları.[17]

Ama Han dönemindeki Çin'de, siyasi ihtiyaçlar yükseklik korkusunu bastırıyordu. MÖ 209'dan sonra, Hunlar batı Çin sınırındaki kabileleri istila ettiler. Bu batı sınırında bir Hun kuvvet bloku oluşturmakla kalmadı, aynı zamanda Qiang kabilesi ile Hunlar arasında tehlikeli bir ittifak oluşumunun da önünü açtı. Bu ittifak bugün Tibet'i işgal etmiştir. İmparator Wu'nun büyük stratejisi, Gansu koridorunu sömürgeleştirerek Hunların sağ kolunu kesmekti. Dağların, bozkırların ve hem kuzeye hem de güneye doğru uzanan çöllerin arasında kalan Gansu, nispeten tarıma elverişli ve idare edilebilir bir bölgeydi. Wu bölgeyi Hun saldırılarına karşı bir duvarla güçlendiriyordu. Bununla beraber batılı halklarla, yani en küçüğü 1000, en büyüğü 600.000 nüfusa sahip devletçiklerden ve etrafı setle çevrili şehirlerden oluşan karışık kabile gruplarıyla, Hun karşıtı bir ittifaka can vermeye çalışıyordu.

İmparator Wu'nun elçisi ve generali Zhang Qian MÖ 139'da çığır açan bir diplomatik görevle batıya doğru yola çıktı. Zhang'ın son durağı Yuezhi kabilesinin yeni konaklama yeri olacaktı. Yuezhi kabilesi, günümüzde Xi'an yakınlarında bulunan ve o zamanın Han başkenti olan Chang'an'ın yaklaşık 6500 kilometre batısındaki Bactria'ya, yani bugün Afganistan'ın kuzeyindeki bir bölgeye göç ediyordu. Zhang'ın görevi, Yuezhi kabilesini, Hunlara karşı aldıkları küçük düşürücü ve kanlı yenilginin yaşandığı bölge olan Gansu'ya dönmeye ve istilacıları oradan defetmeye ikna etmekti.

---

16 Ann Birrell'in mükemmel çevirisine bakınız, *Classic of Mountains and Seas* [Dağlar ve Denizler Klasiği] (Londra: Penguin, 1999).

17 A. F. P. Hulsewe ve Michael Loewe, *China in Central Asia: The Early Stage, 125 BC—AD 23* [Orta Asya'daki Çin: İlk Zamanlar, MÖ 125 - MS 23] (Leiden: Brill, 1979), s. 110-111.

Zhang bunu Çinlilerin şahsi bir lütfu gibi sunacaktı. Fakat hiç de akıllıca davranmayarak Hun bölgesinden geçen bir kestirme kullanan Zhang derhal yakalandı ve on yıldan fazla alıkoyuldu, bu süre içinde evlendi ve çocukları bile oldu. Daha sonra kaçmayı başardı ve kölesi olduğu imparatorluğun verdiği görevi yerine getirmek için Pamir Dağları'nın üstünden Bactria'ya kadar batıya doğru yolculuğuna devam etti. En sonunda Yuezhi'nin izlerini bulduğunda, Çinlilerin siyasi amaçlarına uymak için Hunları karşılarına alma fikrini pek sıcak karşılamadıkları ortaya çıktı. Oldukları yerden son derece memnun olduklarını kibarca ama kesinkes ona bildirdiler. Bunun üzerine Zhang Qian usandırıcı eve dönüş yolculuğuna başladı, fakat Hunlar tarafından bir kez daha yakalanan Zhang, Chang'an'a ancak bir yıllık tutukluluktan sonra ulaşabildi.

Zhang Qian'ın başarısız olmasına aldırış etmeyen Wu, elçisinin anlattığı batılı vaha devletler ve sahip oldukları yeşim taşı, şarap, inciler, maymunlar, tavus kuşları, mercan, kehribar, aslanlar, gergedanlar, su küpleri kadar büyük yumurtalar gibi "sıradışı ürünlerle" ilgili hikayelerden mest oldu. Sakinlerinin çiftçilik yaptığı ve etrafı setlerle çevrili kasabalarda yaşadığı bu devletler Çinlilere hiç de yabancı gelmiyordu.[18] En heyecan verici hikayeler, Bactria'nın doğusundaki Fergana'nın fevkalade dayanıklı, "göksel," kanlı ter döken atlar hakkında anlattığı hikayelerdi. Wu bu atları süvari birliklerine katmaya karar vermişti. Zhang Qian şöyle bir yol önerdi: Bu devletlerdeki yaşam tarzı, "Çin'dekinden farklı değildi ... kuvvetleri zayıftı ve Han imparatorluğunun zenginliğini ve mallarını çok takdir ediyorlardı ... Manevi baskıyla taraftarlıkları kazanılsa ve uyruk altına sokulsalardı [Han] topraklarını on bin *li* genişletmek mümkün olurdu."[19] Zhang Qian'ın verdiği bilgiler Çin'in yayılması ve batıya doğru set inşa etmesi için mükemmel bir ikinci sebep sunuyordu: Ekonomi. Bu fikir dünyadaki en önemli ticaret yollarından birine öncülük etti: İpek Yolu. Ana düşünce, Moğol ve Tibetli yağmacılardan korunabilecek bir rota çizmek ve böylece Orta Asya'dan kuzey Hindistan'a ve tersi yönde ilerlerken değerli kervan ve tüccarları korumak ve onlardan gümrük vergileri almaktı.

---

18 Watson (çev.), *Records of the Grand Historian Han Dynasty II*, s. 236.

19 Hulsewe ve Loewe, *China in Central Asia*, s. 211.

MÖ 120'lerde ve 110'larda, "manevi baskının" –fevkalade gönülsüz bir Han prensesinin günümüzdeki Kırgızistan civarlarındaki Ili Nehri'nin çevresine yerleşen bir kabilenin kralıyla evlenmesini içeren diplomatik teklifler– tek başına batılı devletler üzerinde etki etmeyeceği belli oldu ve Çinliler en sonunda kaba kuvvete başvurdular. MÖ 120 dolaylarında, Wu'nun Hunları kuzey Moğolistan'ın diplerine kadar kovalamaktan yeni dönen generalleri batıda 40.000 kişilik bir Hun kuvvetini yok etti. Yaklaşık iki yıl sonra, Shanyu'nun kendisi bile çabucak kuzeye geri gönderildi.[20] Birkaç yıl sonra, Çin'e en yakın batılı devletin kralı (aynı zamanda Hun yandaşıydı), Zhao Ponu ("Şahin Gibi Saldıran Mareşal") ve 700 hafif süvari tarafından yakalandıktan sonra, Han, kuzeybatının baş belası barbarlardan Dunhuang'ın yaklaşık yetmiş beş kilometre kuzeybatısındaki ve Lop Nor Gölü'nün tuzlu bataklıklarının kıyısındaki Yumenguan ("Yeşim Taşı Kapısı" geçidi) kadar uzağa, Gansu koridorunun ötesine kadar uzanan istihkamlar, garnizonlar ve setler inşa etmeye yetecek kadar temizlendiği kanaatine vardı. Kuzeybatıda Dunhuang ve Yumenguan'ı Çin uygarlığının uç karakolları olarak seçmenin stratejik nedenlerini bölgenin topoğrafyasına bir kez göz attığımızda hemen kavrayabiliriz. Her ikisi de Gansu koridorunun sonunda, arazi (çöl, dağ veya her ikisinin düşmanca bileşimi) Çinli yaşam ve örgütlenme tarzına son derece ters düşmeye başlamadan önce Çin için en uzak mantıklı yayılma noktasında yer almaktadır. İpek Yolu'nun tehlikelerini göze alarak doğudan gelenler için Dunhuang, önlerindeki çöl yolculuğu için gereken ihtiyaçlarını tedarik edebilecekleri son tarımsal konaklama yeriydi, vahanın beslediği şeftali ve armut bahçeleri kasabaya akın akın gelen gezginlerin alışveriş yaptığı pazarlara ürün sağlıyordu. Yumenguan'ın ötesindeki toprak artık verimli olmaktan çıkıyordu. Çölün içinde kaybolan, tuzlu ve bataklık gibi bir nehir vadisi daha batıya kolayca geçmeyi engelliyordu, kuzey ve güney ise dağlar tarafından engelleniyordu. Dunhuang ve Yumenguan elde tutulabilirse, Hunların veya müttefiklerinin doğuya doğru, Gansu koridoru boyunca orta Çin'e ve Wu'nun savurgan başkenti Chang'an'a (kırmızı ve beyaz saraylar, şahane zevk bahçeleri ve

20 Watson (çev.), *Records of the Grand Historian Han Dynasty II*, s. 237.

gölleri, ibadet salonları, canlı pazarlar ve "bir tarağın dişleri kadar birbirine yakın"[21] evler) saldırması engellenmiş olacaktı ve onlar da karşılıklı yönlerde gelip giden kervanların bu koridordan güven içinde geçmeleri teminatını vereceklerdi. Hanlardan yüzlerce yıl sonra, Dunhuang Çin ile Batı arasındaki iletişim ekseni olma konumunu korudu. Budizm Hindu keşişler aracılığıyla Çin'e ulaşınca, Dunhuang –Batı'dan ve Çin'den gelen yolcuların arasındaki ilk temas noktası olarak– dini bir merkeze, Budist sanatın ve öğretilerin mahzenine dönüştü. Yarlar oyuldu ve tehlikeli çölden güvenle geçmek için dua eden veya geçtiğine şükreden, varlıklı, dindar yolcular tarafından donatıldı. Petek gibi ibadet mağaralarına dönüştürüldü.

~

Yaklaşık 2000 yıl sonra, 1907 Mart'ının ikinci haftasında, İpek Yolu'nun eski ticaret rotaları Orta Asya çölü tarafından yutulduktan yüzyıllar sonra tepeleme yüklenmiş ve rüzgardan mahvolmuş develerden ve eşeklerden oluşan bir kervan, yağma amacıyla batıdan Dunhuang'a yaklaştı. Bundan yaklaşık bir yıl önce ise bu kervanın önderi, Aurel Stein adında bir İngiliz-Macar kaşif-arkeolog, Hindistan'dan Çin'in en batıdaki sınırına gitmek üzere yola çıktı; donmuş, heyelanlı geçitlerden, kar setlerinin üstünden, Taklamakan Çölü'nün göz kamaştırıcı, deriyi kabartıcı ve tozlu göbeğine kadar yolculuk etti. Aralık 1906'ya doğru, saatlerce çölü ve oradan geçen bahtsızları mahvedici kum ve çakıl hortumuyla silip süpüren *kara-buranları* ("kara kasırga") doğurmaya tehlikeli derecede meyilli gökyüzüyle Taklamakan'ın düz, kumlu ve kavrulmuş, kocaman toprakları, kışın yerini donmuş kil kümelerine, Gobi boralarına ve Lop Nor Çölü'nün kum fırtınalarına bırakmıştı. Çinliler yolculuk kitaplarında gelenekselleşmiş bir tutumla, tuzlu Lop Nor Gölü'nün etrafındaki kül ve gümüş rengi arazileri, hacıların, yolcuların ve tacirlerin, hayaletlerin ve ruhların pususuna düşüp ölüme sürüklendikleri, hortlaklarla dolu tampon bir bölge olarak çiziyorlardı. Çinli Budist hacı Faxian MÖ 4. yüzyılın sonunda şöyle diyordu: "Tüm tenha bölgedeki tek yol gösterici iz, kumun üstündeki ölülerden kalma ke-

---

21 Michael Loewe, *Everyday Life in Early Imperial China* [Erken Dönem İmparatorluk Çin'inde Gündelik Hayat] (New York: Harper&Row, 1970), s. 128-136.

[1] Ming sınır setinin romantik bir üslupla resmedilmiş görünümlerinden biri. Bu resim, Teğmen Henry William Parish tarafından Macartney'in 1793'teki elçilik görevi sırasında yapılmıştır.

[2] Zhao devleti tarafından İç Moğolistan'da MÖ 300 dolaylarında inşa edilen set.

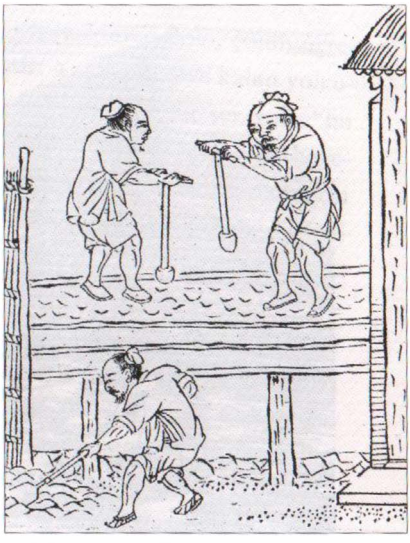
[3] Moğolistan çayırlarındaki bir çoban ve sürüsünün 20. yüzyıl başındaki bir tasviri.

[4] İki Hun barbarın Ming döncmindeki Çinliler tarafından yapılmış çizimi.

[5] Qin hükümdarı Shihuang: İlk İmparator ve kuzey Çin boyunca uzanan Uzun Set'in (*Changcheng*) inşaatçısı

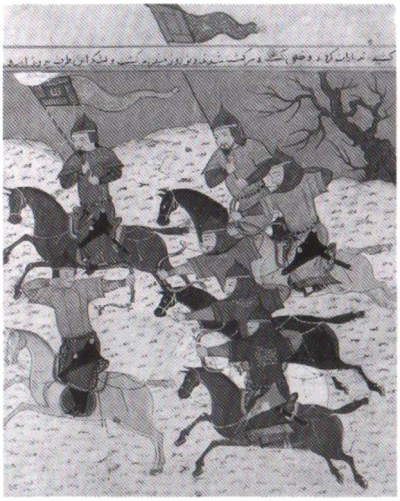
[6] Çin'in set inşasındaki toprak sıkıştırma yönteminin bir çizimi.

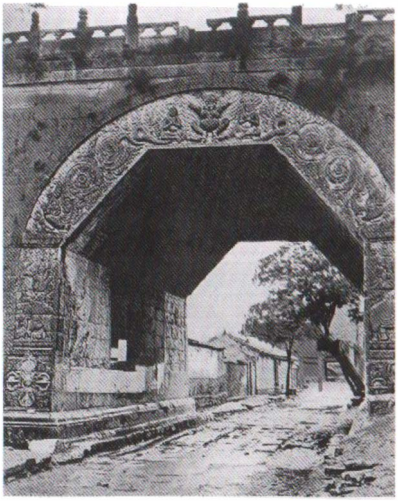
[7] Aurel Stein'ın işçileri, çölde kazıp ortaya çıkardıkları Han setinin etrafında fotoğraf çektiriyorlar. Setin, katmanlar halindeki dal ve kamışlardan oluşmuş tabakalı görünümüne dikkat edin.

[8] Moğolistan'da bulunan ve şu anda zar zor seçilebilen Jin seti. Bir yanına birikmiş kar, seti açığa çıkarmış.

[9] Talimdeki Moğol askerlerin Persler tarafından yapılmış bir tasviri.

[10] Şatafatlı bir biçimde süslenmiş Bulut Terası (Moğolların Pekin'in kuzeyindeki bir geçide inşa ettikleri kemer).

miklerdi."[22] Yaklaşık bin yıl sonra oradan geçen Marco Polo, çölün neredeyse kusursuz boşluğunu şöyle ifade etmiştir: Yalnız, geceye kalan yolcuları "yollarından saptıran" hayalet seslerinden başka hiçbir şey yok, "bu yüzden birçok yolcu kayboldu ve öldü".[23] 1906'nın kışında, çöl, keşif heyetinin develerini bile yenmekle tehdit etti: Stein gece uyuyakalınca develerin acı inlemelerine uyandı, sert, tuzlu kilin çatlattığı ayak tabanlarını güçlendirmek için binicileri ayaklarına öküz postu sarmıştı.[24]

Stein'ı bu neredeyse anlaşılmaz derecede zorlu yolculuğa iten sebep, arkeolojik ganimet hazineleri bulma umudu, İpek Yolu boyunca dizilen ve bu ticaret yolunun zenginleştirdiği ama Ming hanedanlığı Çin ile uzak batı arasındaki kervan trafiğine kapılarını kapatınca yüzyıllar önce terk edilen ve zamanla Taklamakan'ın (eski Türkçedeki kelime anlamı "içine girdin mi, çıkamazsın") yer değiştiren kumlarının yuttuğu, bir zamanlar gelişen vaha şehirlerinin izlerini bulmaktı.[25] Bu çölden kurtulanlara göre, İpek Yolu en parlak devrinde Çin ile Hindistan (ve en sonunda da Avrupa) arasında çift yönlü, canlı ve kârlı bir altın, fildişi, yeşim taşı, mercan, cam, tarçın, revent ve elbette ipek ticaretine sahne oluyordu. Ama İpek Yolu sadece olağandışı ve ender bulunan şeylere aç insanlara lüks mallar götürmüyordu; aynı zamanda Budizm'in Hindistan'dan Çin'e sıçrarken izlediği yoldu. Keşişler, yüklü kervanların izlediği aynı yolu izleyerek Çin Orta Asya'sına doğru yola koyulunca, manastırlar, iç kısımları dini figürlerle süslenmiş mağaralar, Çin tapınakları ve Budizm tapınakları gibi şeyler, dinlenmek için durakladıkları yerleşim birimlerinde onların izini takip ederek türemeye başladı.

Stein Budizm'in bu ilk vahalarının varlığını çok daha dünyevi bir kaynaktan öğrenmişti: İngiliz ve Rus imparatorluklarının ittifak, nüfuz ve istihbarat için 19. yüzyılda Orta Asya'nın diplomatik tampon bölgesinde

---

22 Annabel Walker, *Aurel Stein: Pioneer of the Silk Road* [Aurel Stein: İpek Yolu'nun Öncüsü] (Londra: John Murray, 1995), s. 161.

23 Marco Polo, *The Travels* [Seyahatler], çev. R. E. Latham (Harmondsworth: Penguin, 1980). s, 84.

24 Walker, *Aurel Stein*, s. 153.

25 Peter Hopkirk, *Foreign Devils on the Silk Road: The Search for the Lost Treasures of Central Asia* [İpek Yolu'nda Yabancı İblisler: Orta Asya'nın Kayıp Hazinelerini Arayış] (Oxford: Oxford University Press, 1984), s. 12.

sürtüşmeleri anlamına gelen Büyük Oyun'u oynayan casus ve müfettişlerden. Hindu bir katip 1860'larda, İngiliz sömürgesi Hindistan'ın, Büyük Oyun ülkesinden gizli coğrafi ve siyasi bilgi toplamaya yönelik seferberliğin bir parçası olarak, o zamanlar bilinmeyen Taklamakan'a gönderildi ve gördüğü her şeyin haritasını yapmakla ve gözlemlemekle görevlendirildi. Topoğrafya ve Rusların eylemleri hakkında yazdığı birçok kısa notun içinde, çölden kazıp çıkarılan antik evler ve nesnelerle ilgili muğlak hikayeler ışıldıyordu. Kırk yıl içinde, bu bilgiler Serindian (Stein'ın İpek Yolu trafiğinin beslediği, melez Hint-Çinli sanat tarzı için kullandığı terim) Budist uygarlığının kalıntılarını elde etmek ve binlerce gömülü elyazmasını, heykeli ve duvar resmini bulmak için yedi ulusu çölde birbiriyle yarışma konusunda tahrik edecekti. Söylentiler hızla yayılınca ve yabancı gezginler çöl pazarlarında satılan, küflü, siyah çay tuğlaları, bir buçuk kiloluk altın sikkeler, Budist heykelciler gibi antik nesne haberleriyle geri dönmeye başlayınca kayıp İpek Yolu, çağlarının en önemli Avrupalı kaşif-arkeologlarını kendine doğru çekti: İsveçli Sven Hedin, Taklamakan'ın en içlerine kadar girip bu sıradışı nesnelerin bulunduğu başlıca alanları keşfeden ilk Avrupalıydı; Fransız Paul Pelliot, Çin konusunda küstahlık derecesinde bilgili olan, on üç dili çok iyi bilen bir bilgindi; ve Aurel Stein, daha sonra İngiltere Kralı kendisine Britanya Müzesi'nin arkeoloji koleksiyonuna verdiği hizmetlerden dolayı şövalyelik unvanı vermesine rağmen Çin'de sömürgeci mağara hırsızı olduğu gerekçesiyle yerden yere vuruldu.[26]

Stein 1900-1901 kışında Taklamakan'daki ilk yağmasını yaptı, eyaletin şimdi yeraltında kalan başkenti Khotan'a ulaşmak için haftalarca yolculuk etti, sabah uyandığında düzgün ve gür bıyığını üst dudağına kadar buz kesmiş halde buldu. Bir zamanlar eski vahanın yakınlarında yetişen meyve bahçelerinden elde ettiği odunları yakarak ısınan Stein ve işçileri, kazarak MS birinci binyıldan kalma Budist freskler, sıva kabartmaları, hem Brahmi hem de Çince elyazması parçaları ve kocaman heykeller buldular. Stein'ın iştahı kabardı, ikinci yolculuğundaki amaçları daha da büyüktü: Alman ve Fransız rakiplerinin nefesini ensesinde hissederken, her iki tarafı da Lop

[26] Adı geçen eserdeki hikayeye bakınız.

Nor Çölü'nün içinde kalan kumul setlerinden önceki verimli, sulanabilir, son toprak parçacığı olan Gansu koridorunun sonundaki yeşil vadiye tepeden bakan, Dunhuang'dan yirmi beş metre uzaktaki bir yarın içinde bulunan, duvar resimleriyle süslü yüzlerce Budist mağarası ("Bin Buda Mağaraları") hakkındaki rivayetlere uyup aramaya koyulmak istiyordu.

1906-1907'de yine batı tarafından gelen Stein, yolculuğunun son safhası olan, Lop Nor'un etrafındaki çukurlu ve tuzlu çamurda aylar harcadı, daha çok İpek Yolu elyazması ve parlak Budist freskleri çıkarmak ve antik bir Çin çöplüğünü altüst etmek için yolunun üstündeki yarı gömülü harabelerde birçok kez ara verdi. Ama en sonunda, Dunhuang'dan sadece on iki kilometre uzakta, yaklaşık 4,5 metre kare büyüklüğünde ve yedi metre boyunda, "gözden kaçmayacak ve nispeten iyi korunmuş bir gözetleme kulesi", yolculuğuna ara verdirdi.[27] Bu kulenin karşısında; çakıl düzlüklerin, kumul kümelerinin ve "tuhaf, kule gibi yükselen kil taraçalardan bir labirentin" ortasında, "insanın tuzlu bir pınarı bile haftalarca boşuna arayabileceği, iflah olmaz çölden" geçirgen bir sınır istihkamının kalıntıları,

> Çinlilerin eski yol kulelerinin harabeleri ve ... upuzun bir mesafe boyunca çölün bir ucundan bir ucuna uzanan eski bir "Çin seti" hattı yükseliyordu ... Birçok yerde çoktan neredeyse tamamen sürüklenen kumların altında kalmıştı; ama *toprak seti* güçlendirmek için kullanılmış olan ılgın ağacı katmanları o kadar ısrarla kafalarını kaldırıyorlar ki, insanın gözü kaba kumun üstünde kilometrelerce uzayıp giden düz hattı yakalayabiliyordu.[28]

Gecenin gölgeleri çökerken, "çöldeki insan etkinliğinin bu ilk kalıntısı çok harap durumdaydı."[29]

Seti yaklaşık beş kilometre boyunca doğuya doğru takip eden Stein, bin yıllık dökümtülere rastlamaya başladı: İpek ve kendir parçaları, üstünde

---

27 M. Aurel Stein, *Ruins of Desert Cathay: Personal Narrative of Explorations in Central Asia and Westernmost China, Vol. I* [Çin Çölü'nün Kalıntıları: Kendi Anlatımımla Orta Asya'daki ve Çin'in En Batısındaki Keşifler, Cilt I] (New York: Dover Publications, 1987), s. 539.

28 Jeannette Mirsky'in mükemmel biyografisinde alıntılanmıştır, *Sir Aurel Stein: Archaeological Explorer* [Sir Aurel Stein: Arkeoloji Kaşifi] (Chicago: University of Chicago Press, 1977), s. 253.

29 Bakınız: Stein, *Ruins*, s. 538-545.

"Lu Dingshi adında birinin kıyafet torbası" olduğu yazan bir ahşap çivi. Bazı yerlerde kalınlığı 2,5 metreyi ve boyu da neredeyse iki metreyi bulan setin gerçek yüksekliği birkaç metre derindeki, "rüzgarın kenarlarına yığdığı" "sürüklenen kumlar" tarafından gizlenmişti, set her birkaç kilometrede bir, kimileri on bir metre kare büyüklüğünde ve yaklaşık yedi metre yüksekliğinde gözetleme kuleleriyle desteklenmişti. Set hattı boyunca yaklaşık on altı kilometre yürüdükten sonra karanlık çökünce, Stein günün son harabesini buldu: Sıkıştırılmış topraktan yapılmış, kocaman, üst katmanları "tepesi kesilmiş küçük bir piramidi andıracak şekilde" aşınmış bir kule. "Aşırı tuza maruz kalan yapı karanlıkta titrekçe parlıyordu." Stein, Han Çin'i setlerinin en batı kolunu bulmuştu: Bu kol, MÖ 110 ile 90 arasında inşa edilen ve Yeşim Taşı Geçidini destekleyen 2000 yıllık surlardan ve bazen yerden birkaç metre yüksekte, bazen sadece "kumlu toprağın hafifçe kabarmasıyla ... ve setin yanından ve üstünden yüzeye çıkan yarı-taşlaşmış kamışlar" tarafından ifşa edilen sıkıştırılmış toprak ve dal katmanlardan oluşuyordu.[30]

Stein o an için set etrafında 1-2 günden fazla kalmadı çünkü Dunhuang'a devam etmek için sabırsızlanıyordu. Oraya varır varmaz mağara hikayelerinin kendisi kadar şaşırtıcı bir rivayet duydu: Mağaraları koruyan Daocu rahip birkaç yıl önce şans eseri kocaman, mağara tapınaklarının birinde eski elyazmalarının bulunduğu gizli bir saklama yeri bulmuş. Bir an önce araştırmak için mağaralara doğru yola koyulan Stein, rahibin Dunhuang kasabasına, tahminen çoktan başlayan kaba restorasyon işine para sağlamak üzere dilenmeye gittiğini öğrenince hevesi kursağında kaldı. Elyazmalarını içinde barındıran oyuğun sıkı sıkıya kilitlenip sürgülenmesi ve anahtarın o anki sahibinin ortalıkta olmayışı karşısında Stein'ın daha uygun bir zamanda tekrar gelmekten başka seçeneği yoktu. Bunun üzerine, eski Han setinin etrafındaki kumluklarda 1-2 ay daha dolanmaya karar verdi. Mayıs'ın sonlarında geri döndü ve rahibi MS birinci binyıldan kalma binlerce kitap, elyazması ve ipek resimlerden ayrılmaya 130 sterlin karşılığında razı etti.

---

30 *A. g. e.*

Uzak kuzeybatı Çin'in rüzgarlı, toz dolu çöl manzaraları pek çok açıdan bir şeyleri korumak isteyenler için en kötü kabustur. Rüzgarlar kumları tepeciklere dönüştürür, onlar da eski setleri ve hendekleri yutar veya toprak eserleri aşındırırlar. Stein'ın zamanına kadar, Dunhuang civarındaki Han istihkamlarının ayakta kalan parçaları, akkarıncaların saldırısına uğramış kumdan kaleleri andıracak şekilde aşınmıştı. Ama kum fırtınaları aynı zamanda bağışlayıcı bir tutum da sergileyebilir. Kum yığınları ve bölgedeki kuruluk Stein tarafından gün ışığına çıkarılan kalıntıların çoğunu korumuştu. Stein, afyon bağımlısı, uyuşuk bir işçi takımının yardımıyla (Stein'ın düzenli afyon molasına ihtiyaç duyan ve "kazı yaptığım en çılgınca ekip" dediği işçiler) kesintisiz sekiz kilometre uzunluğunda, bazen iki metre boyunda ve harabe gözetleme kuleleri, hisarlar ve ambarlarla donatılmış set parçaları bulmakla kalmadı, aynı zamanda bulgularını tarihlendirmek ve o civardaki yaşam tarzını tahmin etmesine imkan veren kalıntı ve el yapımı eşyalar da çıkardı.[31] Gözetleme kulelerinin yakınlarındaki Çinlilerin uzun zaman önce terk ettikleri çöplük yığınlarının etrafını kazan Stein, kaseler, kepçeler, yemek çubukları, taraklar, zarlar, süs eşyaları, silahlar ve İpek Yolu üstündeki bir askeri karakola yakışacağı üzere, Shantung ipeği parçaları buldu.[32] İçlerinden tarihe en fazla ışık tutansa, üstüne Han yönetiminin bu çok uzaklardaki Çin iktidar mercilerini nasıl işler hale getirdiğinin ayrıntılarının tarihleriyle birlikte kazıldığı veya yazıldığı bambu çubukları bulmasıydı. Çubuklarda tahıl ve kıyafet stokları sağlamak, posta sistemini idare etmek (zorunlu koşuculardan faydalanılarak işletiliyordu), sınırları denetim altında tutmak, gümrük vergisi almak, Orta Asya devletlerine büyükelçiler atamak, erzak ikmali sorunlarını çözmek için askeri tarım kolonileri kurmak konularında pek çok şey yazılıydı. Stein bir arkadaşına şöyle yazmıştı: "Askerlerin yer değiştirdiği, karargahlarda hızlı değişimler olduğu haberleri var, insanın aklına hemen açlık çeken müfrezeleri getiriyor bunlar."

---

31 Mirsky, *Sir Aurel Stein*, s. 260-263.

32 *A. g. e.*

Bazen, yeni kuleleri incelemek için set boyunca gidiyormuşum, hâlâ yaşayanların koruduğu karakolları teftiş edecekmişim gibi geliyor ... Askerlerin kabanlarının süprüntüleri hâlâ kapının önünde yerde dururken veya ... bunca yıldır devriye gezen askerlerin setin içinde oluşturdukları iz hâlâ dururken ... ve sinsi sinsi dolaşan Hun haydutların pusuya yatmış olabilecekleri bataklık kıyısındaki zayıf noktalar hâlâ dururken ... iki bin yıl çok kısa bir zaman dilimi gibi görünüyor.[33]

Bu çubuklardan en eskisi MÖ 1. yüzyılın başlarına kadar dayanıyordu, garnizonlarını İmparator Wu hükümdarlığı altında Han-dönemi set inşası hikayeleriyle bağdaştırıyor. Hem Hint hem de Aram alfabesiyle tabletlerin, mektupların ve ipeğin üstüne yazılan başka yazılar, Çin'in en uzaktaki garnizonundan ileri ve geri akan trafiğin kozmopolit yapısına işaret etmekteydi. Stein ekibiyle birlikte setin izini doksan altı kilometre boyunca sürdü, "üstünde parlayan tuz katmanı sayesinde bazen hâlâ büyük bir gölmüş gibi görünen, birçok yerinde geçilmesi imkansız bataklık bulunan ... kocaman bir çukura" düşmeye ramak kala durduğu yerde, en batı noktada yolculuğu son buldu. Güneye doğru ürkütücü derecede yüksek kumullar uzanıyordu; onların ötesindeyse Tibet platosuna giden yolu işaret eden karlı dağlar uzanıyordu.[34]

Bu batı ucundaki istihkamların uzunluğu, oraya yerleştirmek için en az birkaç bin asker (Stein'ın bulduğu günlük nesnelerin kullanıcıları) gerektiğine işaret etmektedir. Stein'ın en son MÖ 57'de işgal edildiği sonucuna vardığı bu askeri karakolun harabeleri, sınırdaki hayatın basitliğini gözler önüne sermektedir. İç kısmı üç sade odaya bölünmüş, duvarları silahları asmak için kancalarla donatılmış, bir zamanlar bir köşede yakılan ateşle ısıtılmış, tabanına adi iplik ayakkabılarla giyilmiş ve birçok kez yamanmış ipek dökümleri serpilmiş. Askerlerin garnizon görevleriyle, örneğin ani saldırıları haber veren işaret ateşlerini yakmak için toplanan odunlar ve tarım aletleriyle nasıl oyalandığını ve temel ihtiyaçlarının nasıl karşılandığını gösteren eserlerin yanında, birkaç tablet, çubuk ve kalıntı, sosyal ve mesleki hayatları hakkında ipucu sunmuştur. İzinler kısa gibi görünüyor; örne-

[33] *A. g. e.*, s. 263.

[34] Stein, *Ruins*, 1. Cilt, s. 135, 141-142.

ğin Wang soyasını taşıyan bir asker bir yılda 355 gün çalışmıştır. Ama Stein toplumsallaşmanın göstergesi olan kanıtlar da bulmuştur: Örneğin, garnizon komutanından bir ricada bulunmak için biraraya gelen üç arkadaşın ahşap üstüne yazdıkları bir not, ve bunun yanında yakındaki bir aile ziyafetini haber veren bir tablet bulunmuştur.[35] Kültürel çeşitlilik kaligrafiden tutun da zarla kumar oynamaya kadar değişiyordu. Edebi metin parçaları –dua kitapları ve ahlak konusuna öğütler veren *Biographies of Eminent Women* (Güzide Kadınların Biyografileri) isimli ders kitabı– geleneksel konuların (kendi kendine yetme ve değersiz, popüler klasikler) kıtalar ve binyıllar boyunca pek de değişmediğini göstermektedir. Bununla birlikte Çin topraklarının batı ucuna sevk edilen askerler bazen hoşnutsuzluklarını dile getirmeden duramamış, kişisel mektuplarında, bu "berbat ülkede" geçirilen son beş yıl hakkında, kralın çölden uzaklaştırılmak için yazılan dilekçelere yanıt vermemesi ve bahar havasının ne kadar bozuk olduğu hakkında yakınmışlardır.[36]

Qin setinin kalıntıları gibi, bu uzun ve özenli Han yapılarının hiçbiri, günümüzde Pekin dolaylarında restore edilen taş istihkamlarla fiziksel benzerlik veya tarihi bağ taşımamaktadır. Yazılı kaynaklar Han setinin batı uzantısını nadiren tek bir "Uzun Set'in bir uzantısı olarak tanımlar, bunun yerine *ting* (askeri karakollar), *zhang* (setler) veya *sai* (sınır setlerini ima eden "sınırlar") gibi çeşitli göndermeler içermektedir. Çin setleri konusunda tarihi açıdan akranı Batılı set-kaşiflerinden daha hevesli bir tarih kayıtçısı olan Stein, keşiflerini çok nadiren "Çin Seddi"nin parçaları sıfatıyla nitelemiştir, eski bir savunma sistemi için kullanılan Latince bir kelime kullanarak "Çin kireci" terimini kullanmayı yeğlemiştir. Doğru, Han hanedanlığının tasarladığı genel batı savunma hattı, aşağı yukarı 16. ve 17. yüzyıla kadar set inşaatçılarının izlediği stratejik rotayı takip ediyordu. Ama Han istihkamları, en çalışkan set inşaatçısı hanedan olan Ming hanedanının, Dunhuang'ın yaklaşık 220 kilometre doğusundaki Jiayuguan'a kadar ulaşan setlerini bile geçmişti. Bu istihkamların temel inşa yöntemi, daha önce karşılaşılan ilk Çin setlerinde kullanılan yöntemle aynıydı. Nis-

35 Mirsky, *Sir Aurel Stein*, s. 262.

36 M. Aurel Stein, *Serindia*, 2. Cilt (Oxford: Clarendon Press, 1921), s. 762-763.

peten ucuz ve kolay sıkıştırma yöntemi, bölgenin toprağını (bu durumda kil veya kumu) eldeki doğal malzeme (genellikle ılgın dalları veya kamışlar, ara sıra da güneşte kurutulan tuğlalar) yığınlarının arasına katmanlar halinde sıkıştırmaktı. Lifli ve katmanlı dalların kullanıldığı yerlerdeki genel sonuç, günümüzde ayrık, harabe bloklar halinde ayakta duran ve çölün sarı-gri yığınları üstünde toplanmış, kocaman, kumlu milföy çöreklerini anımsatmaktadır. Bir veya iki mevsim içinde çabucak inşa edilen bu setler düzenli bir biçimde bozulmuştur. Bazıları yer değiştiren kumullar tarafından korunacak kadar şanslı olsalar da, doğanın kuvvetine maruz kalan istihkamlar bozkır rüzgarları ve kum parçacıkları tarafından aşındırılmıştı. "Eski Çinli mühendisler setlerini yeni koşullara son derece uygun" malzemeler kullanarak inşa ediyorlardı, fakat aynı koşullar setleri oldukça hırpalıyordu. Stein'ın tahminine göre setler, "yavaşça öğüten ama neredeyse aralıksız esen rüzgarın aşındırıcı gücü dışında her şeye dayanabilirdi."[37]

~

Han hanedanı, Çin imparatorluğunun daha insancıl, erdemli ve dostça yüzü olarak, mümkün olduğunca Qin hanedanının ötesine geçmeye çalıştı. Aşırı vergi politikaları, zorunlu askere alma ve devasa devlet işleri yaptırma gibi zorbalıklara yönelmedi. Fakat iş set inşa etmeye gelince Hanlar şanlı seleflerini epey geride bıraktılar. Arkeologlar Han hanedanının, Qin'in 5000 kilometrelik setleri karşısında 10.000 kilometreden fazla set onardığı veya inşa ettiğini tahmin ediyorlar. Hanların inşa ettiği setler en az Qinlerinki kadar ızdırap ve acı dolu efsaneye kaynaklık etti.[38] İmparator Wu dönemine ait resmi kayıtlarda (örneğin aşağıdaki methiyede) sınırdaki çalışmaların meyvelerine dair zafer edasıyla yazılmış abartılı şeyler vardı:

> İmparator teftiş gezisine çıkınca, her şey göz kamaştırıcı.
> Yaz gelince kuzeye, Tatlı Bahar Sarayı'na gider.
> Hem kış hem de yaz ılımanlaştığında Taş Geçit Sarayı'na geçer ve
> kuzeybatılı devletleri kabul eder.

---

37 Stein, *Ruins*, s. 63-64.

38 Rakamlar şu eserden alınmıştır: *Changcheng guoji xueshu yantaohui lunwenji* (Çin Seddi Üzerine Uluslararası Akademik Sempozyum Tutanakları) (Jilin: Jilin renmin chubanshe, 1995), s. 105.

> Yuezhiler saygı duyuyor, Hunlar boyun eğiyor.
> ...sonsuz zevkler on bin yıldır hüküm sürüyor.[39]

Sosyal tarih başka bir hikaye anlatmaktadır. Han hükümeti sivilleri kasvetli sınır bölgesine yerleştirmeye ikna etmede sürekli sıkıntılar yaşamıştı. Dunhuang yakınlarında pasaport olarak kullanılan bambu çubukları ve ahşap çiviler bulunmuştur. Bunlar setin haşarı barbarları dışarıda tutmak kadar bahtsız Çinlileri içeride tutmak için tasarlandığına işaret etmektedir. Garnizon işlerinin önemli bir parçası –özellikle de kuzeybatıda– girip çıkanları denetlemek, Çinli sivillerin Hunlara kaçmasını, vergi vermekten ve zorunlu yükümlülüklerden kaçınmasını engellemekti. Han imparatorluğu çiftçileri yaşaması zor uzak kuzeye yerleşmeye ikna etme konusunda benzer sorunlarla karşılaştı. Örneğin, MS 2 ile 140 arasında kuzeydeki eyaletlerin nüfusu 3.000.000'dan 500.000'e düştü.[40] Aurel Stein, keşfettiği setin kuzeybatıya uzanan ana koluna dikey inşa edilen yan surun, Çinli firarilerin Yeşim Taşı Kapısı Geçidi'nin ötesindeki tuzlu düzlüklere kolayca kaçmasını engellemek için tasarlanmış olabileceği sonucunu çıkarmıştır.[41] Stein'ın keşif heyetindeki insanların ve develerin batıdan doğuya doğru yolculuklarında çektikleri göz önünde bulundurulacak olursa, daha doğudaki hayat Taklamakan Çölü'nün davetkar gözükmesine neden olacak derecede dayanılmaz olmalıydı. Stein'ın üstünkörü varsayımı, setin cennet gibi Çin'i açgözlü barbar komşularına karşı savunmak için, iyi niyetle korunma amacıyla yapıldığı yönündeki basmakalıp görüşü çürütmektedir. Sınır garnizonunda uygarlığın rahatlatıcı güvenliğinden yüzlerce kilometre uzaktaki yorucu ve perişan hayat, ağlamaklı ve şiirsel seslerde hayat bulmuştur:

> Setin güneyinde savaşıyoruz, kuzeyinde ölüyoruz;
> Ölürsek, gömülmeden, yaban ellerde, cesetlerimiz kargalara yem olacak.

---

39 Liu Qingde ve diğerleri, *Zhongguo lidai changcheng shi lu* (Çağlar Boyunca Çin Seddi Üzerine Şiirler) (Hebei: Hebei meishu chubanshe, 1991), s. 9.

40 Rafe de Crespigny, *Northern Frontier: The Policies and Strategy of the Later Han Empire* [Kuzey Sınırı: Son Han İmparatorluğu'nun Politikaları ve Stratejisi] (Canberra: Australian National University, 1984), s. 245.

41 Stein, *Serindia*, 2. Cilt, s. 692.

...
Sular dipten ve azgınca gidiyor, kamışlar siyah ve kalın;
Süvariler ölene kadar savaşıyor, bitkin atları hızlanıp yavaşlıyor, hafif hafif kişniyorlar.
Köprünün yakınlarında eskiden bir ev vardı, ya kuzeyde ya güneyde, kimse bilemez.
Pirinç yetiştirilmezse ne yiyeceksiniz?
Sadakatle hizmet etmeye razı olmamıza rağmen böyle nasıl yaşayabiliriz?
Unutulmayacaksınız, kıymetli, dürüst askerler.
Şafakta yola çıkıyoruz ama akşam karanlığında geri dönmüyoruz.[42]

Başka bir şair sınırda hizmet etmenin mecbur kıldığı yalnız ayrılıkların yasını tutuyor:

Kıyıdaki çimler yeşil bitiyor;
Yolunun seni ne kadar uzaklara götürdüğünü düşünüyorum hep,
Hayal edilemeyecek kadar uzaklara.
Yine rüyamda seni gördüm,
Yanı başımdaymışsın,
Ama uyanınca yaban ellerde olduğunu hatırladım;
Yaban eller ve yaban diyarlar,
Hep hareket halinde, benden ayrısın.
Cansız dut ağaçları rüzgarın sertliğini bilir,
Okyanuslar soğuğun ısırmasını bilir.
Ama dönenler tek kendilerini düşünüyorlar,
Kimse senden bahsetmeyecek.
Uzak ellerden bir misafir geldi,
Bana bir zarf getirdi.
Oğlumu çağırdım açsın diye:
İçinde beyaz bez üstüne yazılmış bir mektup var.
Okumak için diz çöktüm,

42 Liu ve başkaları, *Zhongguo lidai*, s. 7.

neler yazıyor acaba?
Bana daha fazla ye diyerek başlıyorsun,
Beni ne kadar özlediğini söyleyerek bitiriyorsun.[43]

Sınır hayatı garnizon memurları ve komutanları için de ağırdı. İşin içerdiği zorluklar göz önünde bulundurulacak olursa, Wu'nun generalleri görevlerine dikkat çekecek derecede bağlı kaldılar ve layıkıyla hizmet ettiler. Elbette bu kariyerin cazibeleri de vardı. Huo Qubing gibi doğuştan ve olağanüstü derecede yetenekli bir süvari ve okçu için bozkır savaşı hız, risk ve fırsattan oluşan eşsiz bir bileşim sunmuş olmalı. Huo'nun uzmanlığı, ordunun ana bölüğünden en iyi birkaç yüz süvarisiyle ayrılıp, göçebelerin kendi stratejilerinden esinlenerek düşman topraklarının derinliklerine saldırmaktı.

Buna rağmen, Hun kabileleriyle savaşmak hiç şüphesiz ki imparatorluktaki en zor, en riskli ve en yorucu askeri görevdi. Huo Qubing ve Zhang Qian gibi generaller Orta Asya'daki en vahşi göçebe savaşçılarla karşılaştılar. Yenilgi demek, muhtemelen ölmek veya daha da kötüsü öteki hayatı Shanyu'nun içecek kasesi olarak geçirmek anlamına geliyordu. Fiziksel ve iklimsel koşullar aşırı derecede düşmancaydı. Hem dağlar hem çöller, hem dondurucu kışlar hem de kavurucu yazlar görülüyordu. Hunlarla yapılan bir savaş sırasında o kadar şiddetli bir kum fırtınası çıktı ki, iki ordu da birbirini göremez hale geldi. Uçsuz bucaksız ve acımasız topraklarda iletişim kurma yollarının çok kısıtlı olması nedeniyle takviye kuvvetlerin gelmesi gibi konularda gecikme yaşanabiliyordu, zira çatışmalar bazen altı gün sürebiliyordu. Görev bitecek gibi değildi. Bir yıl Huo Qubing 100.000 Hunu yenip Sarı Nehir'in güneyine yerleşirken, ertesi yıl Hunlar yeniden baskın yapıyordu.

Huo Qubing'in eşsiz başarısı, ne olursa olsun, birçok insanın canına mal oluyordu. İşkolik Huo askerlerinin yemek ve dinlenme ihtiyaçlarına karşı acımasız derecede umarsız davranabiliyordu. Sima Qian onu, zar zor ayakta durabilecek kadar yiyeceksiz kalan askerlerini kendi keyfi eğlencesi

[43] *A. g. e.*, s. 8.

için spor sahası kazmaya zorlayan, zorba ve zevk düşkünü olarak tasvir etmektedir. Bununla birlikte hem generaller, hem de askerler için hatırı sayılır zafer ödülleri verilirdi: Baş komutana unvanlar ve toprak, adamlarınaysa para ödülü. Ama aynı zamanda yenilginin cezaları da sertti. Yanılmaz olduğu anlaşılan Huo Qubing istisnası hariç, Wu'nun emrindeki neredeyse her generalin başı, savaş alanında yapılan hatalar yüzünden bir noktada imparatorla derde girmiştir. İster bir buluşmaya geç gitmek olsun, isterse asker kaybetmek olsun, harekatta herhangi bir başarısızlığın karşılığı ölüm cezasıydı. Ara sıra kumandanlara büyük cezalar ödeyerek canlarını kurtarmalarına izin verilirdi, bu da imparatorluk hazinesi için yararlı bir nakit para kaynağıydı. Siviller riski göze alarak bu sert uygulamayı eleştirdiler. İmparator Wu'nun büyük tarihçisi Sima Qian, Li Ling adında başarısız olan bir general lehinde konuştuktan sonra ölüm ile hadım edilme arasında, hiç de hoş olmayan bir seçim yapmak durumunda bırakılmıştı. (Hadım edilmeyi seçti ve tarihini tamamladı.) Wu'nun generallerine karşı tutumlarına ilişkin en acımasız hikayelerden birine göre, Hunlar tarafından fena şekilde yaralanan ve ele geçirilen, tanınmış bir strateji uzmanı olan Li Guang, gürbüz bir atı gözüne kestirene kadar ölü numarası yaptıktan sonra ata atlayıp yaklaşık on beş kilometre yol gidip askerlerinin arasına katılmıştır ve onları Çin topraklarına geri getirmiş, yolda da arkalarından gelen birkaç Hun takipçisini yay ve okla dağıtmıştır. Buna rağmen başkente döndükten sonra Wu'nun kanun adamları, canlı ele geçirildiği için idam edilmesini salık vermiştir; kendi hayatını fidye vererek ölümden ancak kurtulabilmiştir. İşleri askerlerinin üst dudaklarını sertleştirmek olan en sadık generallerin bile kuzeye atanmayı ne pahasına olursa olsun kaçınılması gereken bir şey olarak görmelerine şaşmamak gerekir. Dunhuang yerlisi bir subay, böyle bir yazgıyı harap olma ve ölümle bir tutarak, tekrar oraya gönderilmemek için yalvardı.[44] Yaklaşık 2000 yıl sonra, Stein gözetleme kulelerinden birinin içinde otururken aklından şunlar geçiyordu: "Gözlerim bu kocaman, eşit derecede ıssız bataklık ve çakıllık alanlar üstünde gezinirken ... bir zamanlar burada iç karartıcı bir hayat sürenleri

[44] De Crespigny, *Northern Frontier*, s. 423.

hayal etmek kolay gibi görünüyordu ... her şey ölümü çağrıştıran cansızlık izlenimi taşıyordu."[45]

~

Bütün bu harekatların ve setlerin kesin sonucu kaçınılmazdı: Tükenme ve iflas. Hepsi beslenmeye, giyinmeye, silahlanmaya ve gerektiğinde de ödüllendirilmeye ihtiyaç duyan yüz binlerce asker görev yapmıştı buralarda. İmparator Wu'nun MÖ 111'de düzenlediği bir zafer şöleni geçidinde bile 180.000 süvari görev almıştı. MÖ 125-124 harekatlarında Çinlilerin eline 19.000 Hun ve bir milyon koyun geçti ama harekat aynı zamanda ödül olarak verilen 200.000 *jin*'lik (48.800 kg) altına ve 100.000 atın kaybedilmesine mal oldu.[46] Bozkırda göçebelerin teslim olması da ucuza gelmiyordu. Çinliler bir keresinde Hun krallarından birini, kendisine ve halkına verilecek hediyeler için harcanan on milyar nakit para –o yılki toplam devlet geliri– karşılığında boyun eğmeye razı ettiler. Zaferler Çin devletinin cebini deliyor, yenilgilerse mahvedecek kadar zararla sonuçlanıyordu. MÖ 104'te Çin kuvvetlerinin yüzde sekseni tek bir saldırıda kaybedilmişti.[47] Bütün bu çabaların Hunlara karşı uzun süreli, elle tutulur başarılar sağlaması da sözkonusu değildi. Çinliler harekatlar veya istihkamlar yoluyla Hunları asla yenemezdi. Onlar Çinliler gibi sabit bir toprağı işgal etmedikleri için sürekli sömürgeleştirilemezlerdi. Daha çok, Moğol bozkırlarının kuzey ucuna kaçıyor, dolayısıyla Çinlileri yorucu ve sonuçsuz bir takibe zorluyorlardı veya sınır savunma hatlarındaki zayıf bir noktaya saldırmak için bekliyorlardı. Han imparatorluğu Orta Asya'nın daha yerleşik devletleri karşısında her zaman daha başarılı oldu, en sonunda MÖ 102-101'de Dayuan'ı (Fergana, göksel, kanlı ter döken atların memleketi) fethedebildiler.

Bununla birlikte, bütün bu giderler karşılanmalıydı; vergilendirme ve zorunlu işçilik bu soruya verilen en aşikar yanıtlardı. Fakat bu iki çözüm de eski ve feci halde gözden düşmüş, aynı zamanda set inşası ve bitmek bilmez zorunlu işçi talepleriyle nam salan bir Çin imparatoru ile İmparator

45 Stein, *Ruins*, 2. Cilt, s. 104.

46 Barfield, *The Perilous Frontier*, s. 56.

47 *A. g. e.*, s. 57.

Wu arasında talihsiz kıyasları davet ediyordu. "Zorunlu askerliğin beraberinde getireceği yük isyana neden olabilir" diye uyarmıştı bir saray bakanı, "çünkü sınır boyundaki insanlar artık kaçmayı düşünmekten başka çareleri kalmayana kadar büyük sıkıntılara ve zorluklara göğüs geriyorlar, generaller ve subaylarsa birbirlerinden şüphelenmeye ve düşmanla anlaşma yapmaya başlıyor."[48]

İmparator Wu'nun saldırı taktiklerinin büyük maliyetleri, kendisinden sonraki seksen yıl boyunca pahalı yayılma politikalarından vazgeçmeyi ve Barış ve Dostluk politikasına dönmeyi gerektirdi. Çin sarayı bu durumun neden olduğu itibar kaybının önüne bu politikaya yeni, daha hoş bir isim vererek geçti: Haraç sistemi. Han hanedanlığındaki haraç ilişkileri, Barış ve Dostluk politikasında olduğu gibi Çinli olmayanlara hemen hemen aynı rüşveti (para, mal ve prensesler) vermeyi içeriyordu; aradaki tek nitel fark, Hunların Çin'e asil bir rehine göndererek, imparatora saygı duyarak ve (Çinliler için önemli bir değeri veya kullanımı olmayan nesneler içeren) "haraç" sunarak sözde tebaa konumunu kabul etmesiydi. Çinliler bu diplomatik ilişkiyi kurmaya ilk kalkıştıklarında, Shanyu çok fena küstü. "Eski ittifaka göre işler böyle yürümüyordu" diye öfkeyle karşı çıktı. "Eski ittifaka göre, Han bize her zaman imparatorluk prensesi, ipek, yiyecek ve başka mallar gönderirdi ... Şimdi tutmuş eski usulleri çiğneyip kendi oğlumu rehine olarak göndermemi istiyorsunuz."[49]

Ama Hunlar çok geçmeden bu Çinlilere boyun eğme teklifinin ne kadar göz boyayıcı olduğunu fark etti. MÖ 53'te Hun liderliğinin savaşan iki kardeş arasında ikiye bölünmesi üzerine, güneydeki Han sınırına kaçan zayıf kardeş Huhanye, Çin'e bir rehine gönderdi ve haraç sisteminin faydaları sayesinde yandaşlarını etkileyerek ve ödüllendirerek Hunlar arasında tekrar üstün bir konum elde etti. Bununla birlikte Çinliler barbarların hayat tarzını beslemeye karşı duydukları öfkeyi bastırabildiği müddetçe, haraç sayesinde sağlanan bir barış, setlerden ve savaştan daha ucuza geliyordu.

MÖ 33'te Çinliler, Hunlara gönderdikleri yardım paketine bir Çinli prenses eklediler. Bir Çin efsanesine göre, güzel saray hanımı Wang Zhao-

---

48 Watson (çev.), *Records*, 2. Cilt, s. 228.

49 *A. g. e.*, s. 186.

jun, imparatorun odalık kataloğu için resmini yaptığında saray ressamı Mao Yenshou'ya rüşvet vermeyi reddetti. Mao intikamını almak için sağ gözünün altına hayali ama son derece uğursuz, siyah bir ben ekledi. İmparator Yuandi hangi odalığını Hun liderine vereceğine karar verirken, çirkinleştirilmiş bu hali, Yuandi'nin bizzat hiç görmediği Wang Zhaojun'u bariz aday konumuna soktu. İmparator, Wang Zahojun'u ilk kez Hun büyükelçisine sunulurken gördü ve o anda aldatıldığını anladı. Bununla birlikte kararından dönmek Hunlarla yeniden savaşmak gibi katlanılmaz bir risk yaratacaktı. Böylece Wang Zhaojun, Hun Kraliçesi ve bozkır diplomasisinde önemli bir oyuncu olmak üzere setin ötesine gönderildi. İmparator hırsını Mao'dan aldı, derhal kesilerek paramparça edildi. Wang daha sonraki yüzyıllarda melankolik Çinli şairlerin gözde konusu oldu, onun efsanesiyle sürekli eğlendiler: Kimi zaman bir sınır nehrinde boğuldu, kimi zaman Hun sarayındaki yıllarını "dış koridorlarda dolanmak, şarkı ve dansları izlemek zorunda kalarak / Hizmetçileriyle birlikte Shanyu'nun gece avından dönmesini bekleyerek" geçirdi ve üzüntüden yavaşça ölüme mahkum edildi.[50]

~

Hazreti İsa'nın doğumuna doğru, Han sınır politikası başladığı noktaya dönmüştü. Bu politika, iç savaş karmaşasının ortasındaki sınır savunma istihkamlarının çökmesinden başlayıp, ekonomik ve askeri birleşme, tehditkar genişleme dönemiyle ilerleyip aşırı-genişleme ve geri çekilmeyle son bulmuştu. Han tahtını bir vekilin on dört yıl gasp etmesinin ardından Çin MS 23'te dağılıp iki yıl boyunca yoğun bölgesel iç savaşlara sahne olunca, döngü yeniden başlamış gibi görünüyordu. Sınır ilişkilerindeki temel tutum da sürekli değişmişti: Saldırı, ittifak, şantaj ve uzlaşma. Bu diplomatik çerçeve içinde, sınır setleri Çinliler ile Çinli olmayanlar arasında ideal bir sınır belirliyordu, bazen ama sürekli aralıklarla insan yerleştirilmiş, onarılmış, korunmuş ve nadiren sabit kalmış bir sınır. Barış ve Dostluk politikasına –barışı korumanın etkili ve uzun süreli tek yolu– benzeyen birkaç

[50] İngilizce metin yazarın kendi çevirisidir, orijinali şu eserde basılmıştır: Stephen Owen, *The Great Age of Chinese Poetry: The High T'ang* [Çin Şiirinin Altın Çağı: Yüce T'ang Hanedanlığı] (New Haven: Yale University Press, 1981), s. 70.

diplomatik rüşvet şekli değişmezken, setlerle çevrilmiş sınırlar karşılıklı olarak saygı duyulan veya gereksiz, dolayısıyla terk edilmiş bir sınır olarak hizmet etti. Ama Çinliler sıkça yaptıkları gibi, akılsızlıkla saldırıya geçip hassas ilişki dengelerini bozunca mahvedici şiddet hemen ardından geldi. Sınır setleri bu şiddet karşısında pek bir fayda sağlamıyordu.

MS 25'te yeniden iktidara geçmesinden sonra, Han hanedanı bir 200 yıl daha hüküm sürecekti ama eski set inşası konusunda birkaç yeni değişiklik getireceklerdi. Çinlilerin Han hanedanlığının ikinci yarısında getirdikleri ilk sınır yeniliği, İmparator Guangwu'nun (MS 25-57) öküzlerin çektiği araçların üstüne kuleler inşa edip setleri seyyar hale getirerek sabit setlerin stratejik kısıtlamalardan kurtulmaya çalışmasıydı. Guangwu atlı istilacıların, Çinliler setin sonuna ulaşana kadar atlarıyla oraya gidebileceğini düşünüyordu. Çin tarihi bu girişiminin başarısı hakkında utanarak susmaya devam etmektedir. Bu kesinlikle başka hiçbir hükümdarın tekrarlamayacağı bir deneydir.[51]

MS 2. yüzyılın sonlarına doğru, Han hanedanlığı açık çöküş belirtileri sergiliyordu: Beceriksiz imparatorlar, hükmeden hadım ağaları, aşırı vergilendirme ve resmi yolsuzluklar. MS 132 kadar erken bir zamanda, Han hanedanının zayıflığına cevaben, bölgesel muhalefet grupları ("büyülü isyanlar" diye anılır) işaretler, mucizeler, kehanetler veya anlaşılmaz, aşırı soyut hesaplamalar aracılığıyla, Han hanedanının kozmolojik enerjisinin azaldığını, iktidarın elementi yükselişte olan bir hanedanlığa devredilmesi gerektiği konusunda tartışmaya başladılar. Han hanedanının bu yerel isyanları bastırmadaki beceriksizliği, zamanı gelince ister istemez imparatorluk iktidarına talip olan güçlü bölge kumandanlarının atanmasını zorunlu kıldı. Bunların arasında en başarılı olan, MS 196'da son kaçak Han imparatorunu sürekli saray hapsinde tutmayı başarabilen ve kuzeyde kendi krallığını kuran, eski bir Han generali olan Cao Cao'ydu.

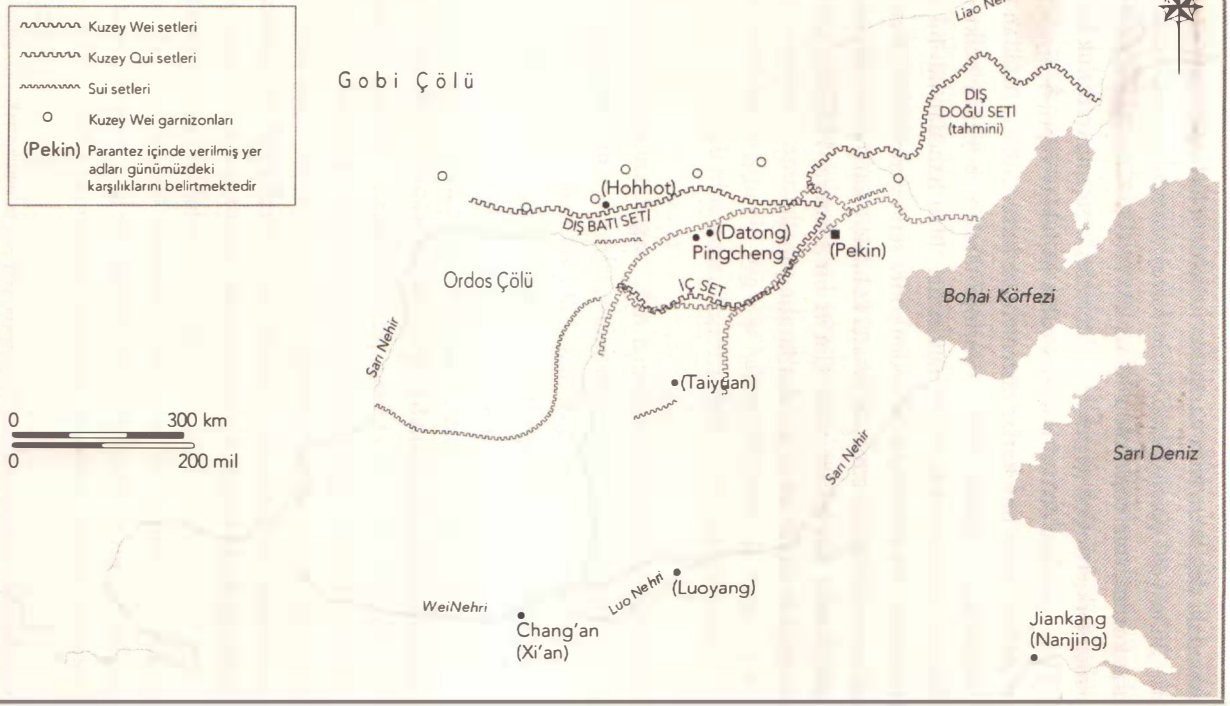
Cao Cao'nun rakiplerini yenmesi, baskınlar ve yağmalar yaparak Çin'deki karışıklıktan faydalanmaktan ve askeri hizmetlerini en yüksek fiyatı veren Çinli gruba satmaktan memnun gözüken kuzeyli kabileler

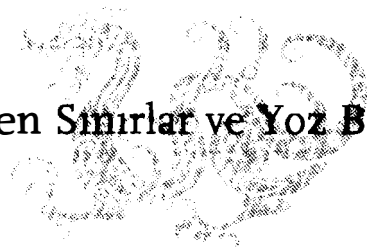
[51] Hans Bielenstein, *The Restoration of the Han Dynasty* [Han Hanedanlığının Yeniden İktidara Geçmesi], *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*, 39, 3. Cilt, (1967), s. 111.

arasındaki değişken, kafa karıştırıcı ittifaklara bağlıydı. Bu iç savaş sıkıntıları Çin'in yeni yerel diktatörlerin kuzey sınırını bu saldırgan kabilelere karşı korumasına engel oldu ve MS 215'te Cao Cao Ordos sınır bölgesini resmen terk etti. Çok geçmeden, Çin birleşik bir imparatorluk haline geldi.

Han hanedanı 400 yıl boyunca sahte ittifaklar yaptı, hediyeler ve gelinler sundu, askeri harekatlar düzenledi ve kuzeydoğu kıyısından kuzeybatı çölünün ucuna kadar, kuzey sınırının tamamı boyunca belki de 10.000 kilometre uzunluğunda setler inşa ettiler. Han hanedanının bu çabalarından hiçbiri, MS 220'de çökmesinden sonra setin güneyinden gelen ve sadece mal ve tahıla kanaat etmeyen fırsatçı kabilelere karşı hiçbir savunma önemi taşımıyordu. Kuzeyliler artık Çin'in bir kısmına kendileri sahip olmak istiyordu ve hiçbir set onları durduramayacaktı.

Set inşası: Kuzey Wei, Kuzey Qi ve Sui hanedanlıkları (MS 386 - 618)

Değişken Sınırlar ve Yoz Barbarlar

Çinli bir memur 547'de, MÖ üçüncü binyıldan itibaren hem efsanevi hem de gerçek Çin hanedanlıklarının eski başkenti olan Luoyang'a bir ziyarette bulundu. Ülkenin kuzey yarısının tam ortasında bulunan şehir, üstünde kurulu olduğu ovayı kısımlara ayıran nehirlerin ve şehri savunma açısından güçlü kılan ama zapt edilmesine engel olamayacak dağların ortasında bulunuyordu. Buna rağmen bu memur orada, imparatorluk tapınakları, eski hanedanlıkların görkemli parkları ve saraylarıyla boy ölçüşecek veya onlara taş çıkartacak bir metropol yerine yanıp kül olmuş harabeler buldu. Kısa bir zaman önce çöken Kuzey Wei hanedanlığının eski başkenti olan bu şehre, yıllar önce düşük rütbeli bir saray görevlisi olarak gelen Yang Xuanzhi adındaki bu yolcu, meşgul memurlar, savurgan aristokrat heyetler, Budist kafileler, yabancı diplomatlar ve işlerine bakan zeki tüccarlar beklerken, yıkım ve terkin sebep olduğu neredeyse ıssız bir manzara ile karşılaştı. Yirmi yıl kadar önce katledilen yaklaşık 3000 saray görevlisinin kanı o zamana kadar çoktan yakınlardaki bir tepenin yamacından akıp gitmiş ve ortalık temizlenmişse de, yanan sarayların ve evlerin kalıntıları ile bir zamanlar on iki kilometre uzunluğunda olan şehir surunun döküntüleri hâlâ görülebiliyordu.

Daha yirmi yıl önce Luoyang çok farklı bir yerdi. Bir zamanlar kendisinin de çalıştığı bu yıkık başkentin nostaljisine kapılan Yang Xuanzhi, ziyaretinden esinlenerek yazdığı, özlem dolu methiyesinde şehrin eski ihtişamını özenle dile getirmiştir. Yang "Luoyang Manastırlarının Kaydı" isimli eserinde, kule gibi tapınaklarla, orkideler, süsenler, çam ve zümrüt bambular, metrelerce yüksekliğe sahip altından yapılma dini heykeller, eşsiz

kırmızı şeftaliler, iki buçuk kiloluk armutlar ve on üç santimlik hünnaplar veren meyve bahçelerinden bahsetmektedir. Bunun yanında, egzotik su yaratıklarıyla dolu parklar ve zevk havuzlarıyla dolu savurgan manastırlar ve rahibe manastırlarıyla kaplı, gösterişli Budist dinarlığının eseri, şaşırtıcı bir metropol, tüccarların prensler kadar zengin olduğu ve prenslerin tek bir yemekte on binlerce gümüş para harcadığı, gece gündüz flüt, çan, trompet ve ut eşliğinde dolandığı, atları gümüş yalaklardan su içen ve altın koşumlar giyen bir şehir, mıknatıs gibi yüz farklı ülkeden gelen barbarların sadakatini kendine çeken bir başkent hatırladığını dile getirmektedir. Sözde boyun eğen barbar kabilelerden biri, 528'de Luoyang'a saldırdı, dul imparatoriçeyi ve çocuk imparatoru boğarak öldürdü, memurlarını doğradı ve başkent ile hükümran hanedanlığının kaderini tayin etti.[1]

Yang Xuanxhi'nin nostalji gezisinden yaklaşık elli yıl önce, Kuzey Wei ve başkentleri için durum oldukça farklı görünüyordu. Bir kere böyle bir Luoyang şehri yoktu. Gözün gördüğü, 311'deki barbar yağmasından arta kalan terk edilmiş bir anıt ve her tarafını çalı çırpı kaplamış eski duvar kalıntılarının çevrelediği bir hisardı. 5. yüzyılın bitiminden sonra, Kuzey Wei hanedanlığı, Shanxi eyaletinin tepesindeki, çok daha kuzeyde kalan bir başkente yerleşmişti ve 100 yıl önce sahip oldukları gizil siyasi ve askeri gücü fark edilir derecede koruyorlardı: Han hanedanlığının 220 dolaylarında çökmesinden sonra Çin'in bir parçasını ele geçiren ve muzaffer bir edayla kendilerini yeniden keşfederek ülkenin kuzey yarısındaki yarı-göçebe, yarı-Çinli devletlerin hükümdarları sıfatını alan, dayanıklı, savaşçı sınır kabilelerinden en başarılısı haline geldiler.

Yang'ın bu eski başkentin küllü kalıntılarına dönmesine kadar geçen elli yılda Luoyang'ın hükümdarlarının başına bu büyük felaketi getiren neydi? Bir zamanlar kuvvetli olan Kuzey Wei devletini eskiden onlardan üstün olduğu göçebe kabilelerin elinde çaresiz rehinelere ne dönüştürmüştü? Kısa ve öz yanıt Çin'dir. Dördüncü, 5. ve 6. yüzyılların göçebeden dönme imparatorları –ve hepsinden önemlisi Kuzey Wei– iktidara geçer geç-

[1] W. F. Jenner'ın Kuzey Wei Luoyang konusundaki muhteşem çalışması ve Yang Xuanzhi'nin "Luoyang Manastırlarının Kaydı" eserinin çevirisi için bakınız: *Memories of Loyang: Yang Hsüan-chih and the Lost Capital (493-534)* [Loyang Anıları: Yang Hsüan-chih ve Kayıp Başkent (493-534)] (Oxford: Clarendon Press, 1981).

mez, Çin imparatorluğunun ufak parçalarını fethetme başarısının bozkır barbarları için yarattığı ilk açmazı ilk yaşayanlar oldular. Yavuz ve göçebe savaşçı olarak mı kalacaklardı yoksa yerleşik Çin kültürü ve uygarlığının getirdiği rahatlığa memnuniyetle teslim olup ilk başta Çin'i kazanmalarını sağlayan, güçlü bozkır geleneklerini bozmayı mı göze alacaklardı?

Çinli olmayan yeni hanedanlıklara göre, Çin'in cazibesi kısmen ihtiyaçtan, kısmen gerçeklikten ve kısmen de propagandadan kaynaklanıyordu. Çinlileşmenin ilk nedeni uygulamaya yönelikti; yerleşik Çinli çiftçiler bozkırlı göçebelerle aynı şekilde idare edilemezdi. Etkili vergi idaresi ve kamu işleri için büyük miktarda işgücünün seferber edilmesine odaklanan Çin tarzı yönetim şans eseri gelişmedi; yoğun nüfuslu, yoğun tarım yapılan yerleşim bölgelerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere gelişti. İkinci neden, çağdaşı toplumların çoğuna göre dikkate değer derecede üstün bir uygarlık sıfatına sahip olan Çin'in doğal olarak taklitçilerin ve takipçilerin dikkatini çekmesiydi. Bu durum 18. yüzyıla kadar değişmedi. Çin'in 1500'lere kadar dünyaya hükmettiği ve o tarihlerde dar görüşlülüğü ve geri kalmışlığı nedeniyle Batı'nın gerisine düştüğüne dair popüler düşüncelere rağmen, 1800 yılına (yani sanayi devrimi Batıyı mutlak bir biçimde öne geçirene) kadar Çin'in küresel bir süper güç olduğunu söyleyebiliriz. Çin, MS birinci binyılın başlarında, Avrupa'dan bin yıl önce kağıt ve tekerlekli el arabası gibi teknik yeniliklere sahipti. Bunun yanında çok eskilere dayanan ayin ve ritüel alışkanlıkları en azından varsayımsal olarak komşularına göre geleneklerine daha bağlı bir toplum olmalarını sağlıyordu. Birçok Asyalı gözlemciye göre, Çin ve ileri gelenleri, resmi uygarlığı taklit edilecek ve ödünç alınacak unsurlar içeren parlak bir örneği temsil etmekteydi. Son neden de, Çin'in üstünlük havasının, kültürel özgüven hissi bakımından –kendi başarılarının yarattığı itici etkiyle– gerçekten uygar dünyanın merkezini işgal ettiği yönündeki, etkili ve son derece becerikli propaganda makinesinden kaynaklanmaktaydı.

Ama fetheden kavimlerden biri bozkır mirasını (cahil göçebelik, hayvan postları, kımız, çadırlar) çiftçilik, şiir, ipek, şarap ve çatılı evler için terk eder etmez bir zamanlar nasıl Çin kendileri için sabit hedef halindeyse, onlar da öteki bozkır kabileleri için sabit hedef haline geliyordu. Çok

geçmeden onların da bir gözleri arkada kalıyor, batıya ve doğuya endişeyle bakıyorlardı; çünkü hâlâ gerçekten göçebe kalmış olan kuvvetlerin akınlarına karşı kendilerini hazır tutmaları gerekiyordu. Bir keresinde bir bozkır halkı aslında Çin'i yenmelerini sağlayan savaşçı kültürü bir kenara bıraktığı için, birkaç onyıl içinde asilere karşı cezalandırıcı ve göçebe tarzı harekatları başarıyla düzenleyemez hale geldi.

Bu durum, MS 3. ve 6. yüzyıl arasında kuzey Çin'e hükmeden barbar devletlerin en güçlülerinden ve en uzun ömürlülerinden biri olan Kuzey Wei'yi bozkırdan gelen saldırılara karşı aşırı derecede Çin usulü bir yönteme başvurmaya itti: Set inşa etmek. O zamanlar muhteşem bir fikir gibi görünüyordu: Çin'in yeni uygarlaşan, Konfüçyüsçü hükümdarları ile arkalarında bozkırda bıraktıkları, cahil ve okuma yazma bilmez kabileler arasındaki uçurumu fiziksel yöntemlerle ifade etmenin daha iyi bir yolu var mıydı? Fakat sürecin sonunda duvarların Wei devleti için bir başka anlam daha taşıdığı ortaya çıktı: Fiziksel bir ifade biçimi ama etkili bir savunma aracı değil.

~

Kuzey Wei'nin kabile ataları Xianbiler, Çin kültürüne pek merak duymamışlardır. MS 2. yüzyıl boyunca yükselişleri döneminde, Xingan dağları (günümüzde Moğolistan ve Mançurya sınırında bulunan, hafif aşınmış, ormanla kaplı granit zirvelere sahip, uzun ve ince dağ sırası) dolaylarında konuşlanmışlardı. MÖ 3. yüzyılın sonlarında Mete'nin işgalci Hun kavimlerinden kaçtıklarında da buraya sığınmışlardı. Bununla birlikte Mete'den üç buçuk yüzyıl sonra Hunların eski hallerinden eser kalmamıştı. MS 50 dolaylarında, komşu kabilelerin biraraya gelerek saldırdıkları yeni Hun lideri, utanç verici bir şekilde, Çinlilerin önünde eğilmek ve Han imparatorunun başkentini Sarı Nehir kıvrımının kuzeydoğu köşesi içindeki Meiji'ye taşıması yönündeki emrine itaat etmek zorunda kaldı. MS 89'da, bir Çin kuvveti Sarı Nehir kıvrımının kuzeybatısındaki Shuofang'daki setlerle çevrilmiş sınırdan dışarı çıktı ve şimdilik kuzey Hun kuvvetlerinden geri kalanları yok etti.

Hun yıldızının sönmesinin doğrudan sonucu Xianbi yıldızının parlaması oldu. Son dönem Han kayıtlarına göre, "İmparator Ming ve Zhang (25-

88) hükümdarlıkları boyunca Xianbi Set hattını korudu ve hiçbir sorun yaşanmadı". "İmparator He (89-105) dönemi boyunca ... Hunlar gönderildi. Kuzeyli Shanyu kaçtı gitti ve Xianbi onun topraklarına taşındı ve işgal etti. Onunla kaçıp gitmeyen ve geride kalan Hunlar hâlâ 100.000'den fazla çadıra sahipti ve hepsi kendilerine Xianbi ismini verdi. Xianbilerin gücü bu noktadan sonra giderek arttı."[2]

MS 140'lara doğru, Xianbiler Moğolistan'ı ve kuzey Sarı Nehir kıvrımının içindeki Ordos'u ele geçirince, Çinliler bu yeni bozkır kuvvetinin yükselişine son derece yanlış bir kararla tepki verdiler. Geleneksel ve çok sevilen Çin sınır stratejisini –"barbarları kontrol etmek için barbarları kullanmak"[3]– benimseyen Çinliler barbarları Hunlara karşı para ve ticaret yoluyla saflarına katmaya çalıştılar. Çinliler Xianbilerin kendilerine verdikleri kürk ve attan ibaret haraçlarına iki katı değerinde hediyelerle karşılık veriyordu. Oysa Eski Hun topraklarının üstünde durmadan yayılan Xianbilerin yanında Hun tehdidinin bir hiç olduğunu sezemediler. Çinliler Çin demirinin kaçak satışını engellemek için sınır seti geçitlerini denetim altına alamayınca Xianbileri silahlandıracak kadar cömert ve ihmalkar davrandı. O zamanın Han imparatoru Ling, Xianbi tehdidinin doğasını açıkçası küçümsedi, sarayında kullandığı barbar çadırı için yüksek sosyete modasına destek verdi. Çin sarayının barbarcılık taklidiyle övünmekten uzak duran Xianbiler, Çin kültürünün prestijine hiç de hayran olmadan kontrol edilemez bir sınır tehdidi oluşturmaya devam etti.

Çinlilere göreyse, Xianbilerin kabile yasaları ve gelenekleri Hunları neredeyse uygar gibi gösteriyordu. Hunlar, Çinlilerin gözünde, kesinlikle barbar olsalar da, örgütlenmeleri ve yönetimleri ile düzenli ve bürokratik Çin mantığı arasında ufak tefek benzerlikler bulunuyordu: Hiyerarşi ve iktidarın aile üyelerine miras kalması sözkonusuydu; Mete'nin torunları Hun liderliğine gayet etkili bir şekilde 500 yıl boyunca talip oldular ve bu süre Çin hanedanlıkları arasında en uzun ömürlü olan Han hanedanlığından bir yüzyıl daha uzundur. Buna karşın Xianbiler iktidarın devri konu-

---

2 Aktaran Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China* [Tehlikeli Sınır: Göçebe İmparatorluklar ve Çin] (Oxford: Basil Blackwell, 1989), s. 87.

3 *A. g. e.*

sunda daha karmaşık bir meritokrasi yaklaşımına sahipti. Savaşta en büyük cesareti gösteren lidere sadık kalınıyordu. Devamlı soyadlarının yerine sadece "en yiğit reislerinin kendi adları kullanılıyordu." Böylece zayıflar ve uysallar unutuluyor, savaşçılarsa sürekli hatırlanıyordu. Ortaya çıkan sonuç Hunlarınkinden bile daha vahşi bir kabile toplumuydu. Hunlar hiç değilse savaştan ziyade barış ihtimalinin varlığını kabul ediyordu. Barış zamanında kılıcını kınından çıkaran her Hun ölümle cezalandırılırdı. Buna karşın Xianbiler arasında bir "cinayet olursa, kabilelerin öcünü kendileri alması salık verilirdi," sadece "intikam bitmek bilmez olursa meseleyi halletmesi için" reise başvururlardı.[4] Çinlilerle anlaşma ve sınır setinin belirlediği bir sınıra bağlı kalmak, güçlü bir Xianbi reisinin ilgi duyduğu şeyler arasında yoktu. Başarılı generaller oldukları müddetçe Xianbi liderlerinin kişisel prestijleri ve güçleri savaş zamanlarında oldukça artardı. O halde müzakereden çok yok etmeye merak duymalarına şaşmamak gerekir.

~

İlk büyük Xianbi lideri Tanshihuai'nin MS 180'lerde genç yaşta ölmesi Orta Krallık'ın kuzey sınırına geçici bir rahatlama sağlasa da, bu noktadan sonra Han hanedanlığı yönetimindeki Çin kendiliğinden parçalanarak göçebelerden bile daha saldırgan, fırsatçı ve riski göze alan Çinli yerel diktatörlerin ellerine düşüyordu. Çinlilerle barbarlar arasındaki eski kültürel ve askeri farkların bu kadar belirsizleşmesi ve karmaşıklaşmasıyla birlikte setlerin belirlediği eski sınır da bulanıklaştı ve üç buçuk yüzyıl boyunca, MS 220'de Han hanedanlığının çökmesi ile 581'de Sui hanedanlığının yönetimi altında Çin'in yeniden birleşmesi arasındaki sürede, siyasi rejimler ve sınırlar sürekli değişti; anarşi ve iç savaş da hiçbir zaman eksik olmadı. "Üç Krallık"ın (kuzeyde Wei, batıda Shu-han ve güneyde ve güneybatıda Wu) yerine önce 280 ile 316 arasındaki kısa sürede Çin'i birleştiren Batı Jin hanedanlığı, sonra da Song, Qi, Liang ve Chen hanedanlıkları geçti, bu hanedanlıklar sırasıyla aristokratların, orduların ve büyücülerin çıkardığı bir dizi ayaklanmayla devrildi.[5]

---

4 *A. g. e.*, s. 86.

5 Jacques Gernet, *A History of Chinese Civilization* [Çin Uygarlığı Tarihi], çev. J. R. Foster (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 182-185.

Kuzeyli kabileler 304'e kadar Çinlilere kiralık kılıç gibi hizmet etmekten memnundu, bu tarihte yerel diktatörlere sadakat göstermekten bıkınca ilk defa kuzey Çin'de kendi devletlerini kurmaya başladılar. Bu karar kısmen mali kaygılar nedeniyle alındı. Çin'deki iç savaş yılları boyunca haraççı bağlılığın sağladığı yararlar son derece yetersizdi; aslında, Han hanedanlığının çökmesinden sonra, göçebelere ipek ve çay temin etmekten çok uzak olan kuzey Çin o kadar yoksullaşmıştı ki Hunlar kendi verdikleri haracı geri satın alıyorlardı. Bu gelişme aynı zamanda Çinlilerin Hunları uygarlaştırma sürecinin başarısından da etkilenmişti. Bazı Hun kabileleri MS 50'de Sarı Nehir kıvrımının içine yerleştiğinden beri, Çin hayat ve yönetim tarzına giderek daha fazla maruz kaldılar. Han hanedanlığının çökmesinden itibaren öne çıkan Çinli yerel diktatörler, sınırı denetim altında tutmaya yönelik ek bir çabayla, sarayda bir Shanyu rehinesi bulunduruyorlardı. Bu politikanın kesin sonucu tamamen ve kesinlikle Çinlileşmiş bir Hun lideriydi. İlk Hun lideri Liu Yuan, Mete'nin soyundan geliyordu, klasik Çin eğitimi aldı ve daha da önemlisi 50.000 Hun askerini komutasında tutuyordu. 304'te devletlerini kurduktan sonra, Hunlar Çinlilerin kuzeydeki denetimini ortadan kaldırdılar, iki başkenti de ele geçirdiler (311'de Luoyang'ı, 316'da Chang'an'ı) ve imparatorları idam ettiler, Çinlilerin yakın geçmişteki set inşa etme dalgasından hiçbir şekilde çekinmediler.

Çinli Jin hanedanlığı, 280 yılında Çin'i sözde yeniden birleştirdikten bir yıl sonra, kuzeyli yağmacılara karşı kuzeydoğuda, günümüzdeki Hebei ve Liaodong eyaletlerinin üstünden Bohai'nin doğu sahiline kadar uzanan setler inşa etmeye başladı. Hanedanlık tarihine göre, 281'de bir savunma memuru "eski sınırı yeniden açtı ve 1000 *li*'lik toprak ele geçirdi. Eski Qin seti yeniden inşa edildi, bu set 3000 *li* boyunca dağların ve geçitlerin üstünden uzanıp gidiyordu ... Orduyu savunma garnizonlarına böldü, bölgeyi gözetlemek için işaret kuleleri inşa etti. Bundan sonra ulusal sınırlarda barış sağlandı ve hiçbir köpek korkuyla havlamadı."[6] Yukarıda kabaca tarif edilen ve hanedanlığın köpeklerine verdiği güven hissine rağmen Jin devletini içten veya dıştan koruyamayan bu setten şu anda hemen hemen

---

6 *Changcheng baike quanshu* (Çin Seddi Ansiklopedisi) (Jilin: Jilin People's Publishing House, 1994), s. 79.

hiçbir şey kalmamıştır. Jin hanedanlığı yeniden birleşmenin ardından orduyu dağıtmaya çalıştıktan sonra, terhis edilen askerler kuzey sınırı üstünden silahlarını satarak gelir elde ettiler. Halbuki hanedanlık kendi sınırları içinde rahatça yerleşen Hun barbarları tarafından ortadan kaldırıldı. Hun darbesinden sonra, Çin Yangtze Nehri'nin kuzeyindeki barbar devletler ile nehrin güneyindeki Çinli Doğu Jin hanedanlığı tarafından paylaşıldı. Çinli üst sınıf halkın yüzde yetmişten fazlası güneye, Nanjing'deki güney başkente kaçtı, kaçışları sırasında o kadar ciddi bir ruhsal bunalıma girdiler ki, birçoğu yeni ve yabancı bir inançta huzur buldu: Budizm.

Bununla birlikte, 304 ile 439 arasında kuzey Çin'de devlet kuran Hunlar ve başka on beş barbar topluluğun çok geçmeden keşfedeceği üzere, Konfüçyüsçü eğitime ve büyük bir orduya sahip olmak Çin'i yönetmeye yetmiyordu. Bu devletlerin bazıları on yıl kadar kısa bir süre ayakta kalırken en uzunu 62 yıl ayakta kalabilmişti. Hepsi de tarla ve bozkır gibi iki farklı toprak türünü nasıl idare edecekleri sorunuyla karşı karşıya kaldılar. Çinlilerin yerleşik tarım ve yönetim alışkanlığı ile savaş sürdürmek için ideal ama fetih sonrası toprakları yönetmeye daha az uygun olan kırsal göçebe hayat tarzı arasında nasıl bir uzlaşı sağlanabilirdi? Çin'in yönetim ilkeleri uzun dönemli tarımsal gelişimi teşvik etmek ve vergi gelirlerini arttırmak, daha geniş, daha yoğun ve karmaşık yerleşim birimlerine kaynak sağlamak üzerinde odaklanıyordu. Çinlileşmiş Hunlar da dahil olmak üzere tüm göçebe kabileler, topraktan kısa vadeli çıkar (otlatma veya yağma) sağlamakla ilgileniyordu, birkaç ayda bir yeni otlaklara göç ediyorlardı. Başka bir zorluk da göçebeler ile Çinliler arasındaki asırlık düşmanlıktı. Çinliler kuzeyli kabilelere yağmacı barbarlar gözüyle bakıyordu, barbarlar da Çinlileri yağma hedefi olarak görüyordu. Dahası, iki toplum iktidar konusunda çok farklı fikirlere sahipti. Çin'in siyasi geleneğine göre imparator "cennetin altındaki herkesin" üzerinde otoriteye sahipti ve onlarla ilgilenmek zorundaydı, oysa bir kabile liderinin siyasi ilgisi kendi halkının refahını sağlamak gibi dar bir çerçeveye sığıyordu. Bir Çinli imparatorun evrensel kaygılarına meyilli bir Shanyu'nun kabile üyeleri arasında tedirginlik yaratacağı kesindi.

Batıdaki Tibet'in platoları ve vadilerinden tutun da kuzeydoğudaki

Mançurya'nın bozkırları ve ormanlarına kadar uçsuz bucaksız kuzey Çin toprakları boyunca kurulan devletlerde aynı ihtilaflar tekrar tekrar su yüzüne çıktı. Kabile tarzı hayat ağır bastığında Çinliler sömürüldüklerini ve korkutulduklarını hissettiler; Çin tarzı yönetim ağır bastığında ve bürokratlar askerler üzerinde hâkimiyet kurduğunda ise, devletin askeri gücünün bağlı olduğu ordular kendilerini yabancılaşmış gibi hissetti ve imparatorluk sarayına karşı ayaklandılar. Kuzeybatı krallığında üst rütbeli bir göçebe olan Fan Shi'nin kendi devletinin tuttuğu, ağzı iyi laf yapan Çinli bakana serzenişte bulunduğu gibi, "Önceleri benim halkım bu girişimi başlatmada eski liderlere yardım etti ama şimdi hiçbir gücü yok. Atını terletmene bile gerek kalmadı, denetimi eline almaya nasıl cüret edersin? Çifti biz sürüyoruz ve tarlayı biz ekiyoruz, sense mahsulü yiyorsun!" Hiç şaşırmayan bakan hazırcevabı hemen verdi: "O halde, seni de reis yapmalıyız. Neden sadece çift sürüp ekesin?" Çileden çıkan göçebe "Yapacağım son şey oysa, kelleni Chang'an'ın şehir kapısına asacağım!" diye cevabı yapıştırıverdi.[7] (O dönemim modası canı sıkkın Fan'a ters düşüyordu; kısa bir süre sonra kralı tarafından idam edildi.)

Sadece bir bölgenin kabileleri –Mançurya'dan Xianbiler– hem Çin'i hem de bozkırı büyük başarıyla yönetmeyi başardı çünkü coğrafi ve ekonomik açıdan bölge, hem bozkır hem de çiftçilik hayat tarzını içeriyordu. Aşağı Mançurya'da Liao Nehri ovası Çin tarzı tarıma izin veriyordu; daha kuzeyde ise kırsal hayata ve hayvan yetiştiriciliğine uygun bozkırlar ve ormanlar uzanıyordu. Bölge ayrıca stratejik açıdan da iyi bir konuma sahipti. Yaslandığı dağlar ve tek kıyı geçidiyle kuzey Çin'in ovalarından coğrafi olarak ayrılıyordu. Bu geçit Ming hanedanlığı boyunca Mançurya ile Çin arasındaki geçişi sağlayan kilit set kalesi olmuştur. Mançurya geri çekilirken istihkam görevi görebilirdi; saldırırken de Çin'in geri kalanına hızlı erişim sunuyordu. Çin'den ve siyasi kaosundan görece yalıtılmış olması Mançurya'ya kendine has ikili yönetim biçimini geliştirmek için zaman ve yer sağlıyordu. Mançuryalılar yönetimi ikiye böldü: Tarım bölgelerinde Çin tarzı bürokrasi; ordu içinde kabile liderliği.

---

[7] Barfield, *The Perilious Frontier*, s. 115.

294 gibi erken bir tarihte bir Xianbi kabilesi Mançurya'daki topraklarına Çinli örgütlenme biçimleri getirmeyi başarmıştı. Etrafı setlerle çevrili bir başkent inşa ettiler, tarımı teşvik ettiler, ipek ürettiler, Çinli bürokratları işe aldılar, devletlerine Savaşan Devletler döneminde kuzeydoğudaki eski Çinli krallığın adını koydular: Yan devleti. Ama Xianbi lideri Murong Jun, 352 yılında memurları imparator olmasını isteyince, Çin usullerini özümsemedeki enginliğini gözler önüne serdi. Konfüçyüsçü hükümdarlığın samimiyetsiz, küçük düşürücü diliyle ve tamamen ikna edici bir akıcılıkla yanıt verdi: "Bizim evimiz aslında çöl ve bozkırdı ve biz barbardık. Böyle bir geçmişim varken ben Çinli imparatorların seçkin silsilesinde kendime bir yer edinmeye nasıl cüret ederim?"[8]

Ertesi yılın ilk aylarında kendini imparator ilan etti.

~

Kuruluşundan sadece on sekiz yıl sonra çöken Yan hanedanlığı, rakiplerinden çok daha uzun süre ayakta kalmadı ama öteki sınır kabilelerine, esas itibarıyla, hem göçebeleri hem de Çinlileri yönetmek üzere bir hükümetin nasıl örgütlenebileceğini gösterdi. Yan hanedanlığını yıkan Tibetli kabile, iktidarı ele geçirdikten hemen sonra kargaşa içine düşünce, sahne Xianbi kökenli Tuoba kabilesinin ortaya çıkmasına hazır hale gelmişti. Tuoba kabilesi Kuzey Wei'de daha büyük, daha kalıcı ve kendinden öncekilere göre daha fazla Çinlileşen bir devlet kurdu.

311'deki Louyang savaşında yanlış tarafı (Çin) destekledikten sonra geri çekilmeye mecbur kalan, avlanan, hayvan yetiştiren, çadırlarda oturan ve reisleri Tuoba Gui tarafından yönetilen Tuoba kabilesi, batı Mançurya'da iğreti çitlerle çevrili karargahlarından Çin'in kuzey yarısını kapsayan bir imparatorluğa hükmetmeye uzanan yolda büyük bir mücadele verdi. Tuoba Gui'nin kendini Kuzey Wei devletinin imparatoru ilan ettiği 396 ile 410 yılları arasında, Tuobalar kuzeydoğu Çin'i ele geçirdiler. 439'a doğru kuzeybatıyı da işgal ettiler.

Tuoba ne kadar çok toprak ele geçirirse, yeni topraklarını denetlemek için yerleşik ve bürokratik Çinli hayat tarzına o kadar çok ihtiyaç duyu-

8 *A. g. e.*, s. 111.

yordu. Savaş ganimetleri sayesinde, en azından hayvan bakımından inanılmaz ölçüde zenginleşen Tuoba Gui (396'dan önceki tek bir harekat dört milyondan fazla sığır, koyun ve keçi kazandırdı), giderek saygın bir Çinli hükümdar gibi davranıyordu. Kanunlar koydu, göçebeliği yasakladı ve kabile bireylerine sabit toprak tahsis ederek devlet garnizonlarına yerleştirdi. Ama Tuoba'nın Çin sistemine yaptığı en simgesel reverans, inşa etmekti. Önce saraylar, yollar ve tapınaklarla donatılmış başkentler, ardından yeni topraklarını kuzeyli açgözlü göçebelerden korumak amacıyla sınır setleri inşa ettiler.

Tuoba Gui fetih dönemindeki hükümdarlığının ilk on bir yılı boyunca göçebe tarzı başkentler kurdu. Başka bir ifadeyle, sadece geçici başkentleri vardı, savaşların kendini götürdüğü kasabalar arasında, çoğunlukla da orta İç Moğolistan'ın Yinshan bölgesinde sarayını taşıyıp duruyordu. Ama 398'de düşman bir devletin başkentinin ele geçirilmesi, Gui'nin içini kendi şehrini kurma arzusuyla doldurdu ve hemen kuzey Shanxi'deki Pingcheng'i seçti. Bu bölge muhtemelen Qin ve Birinci Han devletlerinin sınır bölgelerine çok uzak değildi. Sayısız sınır savaşının, yağmanın ve savunma mücadelelerinin (MÖ 200'de Gaozu'nun Mete karşısında küçük düşmesi dahil) gerçekleştiği tarihi bölge olan Pingcheng, hem bozkır hem de tarım arazisine sahip bir imparatorluk için iyi bir stratejik seçimdi. Tuoba'nın eski istihkamı gibi kuzeyde Yinshan sıradağları, batıda Ordos ve güneyde de Shanxi ile Hebei'nin arasında kalmıştı. Dengesiz iklime (kış sıcaklıkları eksi 15 dereceye kadar düşer) ve yaban topoğrafyaya (Shanxi'nin denizden ortalama yüksekliği bin metreyi bulur) sahip bölgenin ıssızlığı bugün dahi aynıdır. Daha güneyde, özenli sulama çalışmaları sayesinde Sanhxi'nin yumuşak, sarı ve kumlu setleri buğday ve darı gibi ekinlerin yetişmesi için bereketli topraklara dönüşmüştür. Fakat eyaletin daha soğuk ve kurak kuzey kesimlerinde toprak çatlar, boş ve çorak yarıklar oluşurdu. Aradaki fark ancak koyu kahverengi çamurdan yapılmış setlere sahip köyler sayesinde anlaşılabilir. Bu köylerde hâlâ eski sınır işaret kuleleri durmaktadır. Her ne kadar Pingcheng'de eskiden beri yerleşim olsa da, Tuoba başkenti yeniden yapıldı. Gui'nin başkenti göç üzerine inşa edildi: 360.000 küsur memur, şehirli, kabile üyesi ve başka "barbar sınıfına sokulanlar" Hebei'deki hare-

katlarla kuzeye sürüklendi. Kuzey Shanxi'nin bin kilometre karesi imparatorluk arazisine dönüştürüldü, yeni şehrin ihtiyaçlarını tedarik etmek üzere bu toprakların bir kısmı Gui'nin zorunlu göçmenlerine çiftçilik yapmaları için verildi.[9]

Göçebe standartlarına göre, Gui'nin Pingcheng'i varoşları, kanalları, birçok sarayı ve savaş esirlerinin inşa ettiği geyik parkıyla zihinlere işliyordu. Buna rağmen Çinliler etkilenmemişti, küçümser bir edayla şehri yerleşik bir başkente değil "akan suyun ve otlakların etrafında kurulan, şehir duvarı olmayan" bir göçebe kampına benzetiyorlardı.[10] Pingcheng ayrıca lojistik sorunları da yanında getiriyordu; bu kadar kuzeyde olduğu için don ve kuraklığın neden olacağı kıtlıklara karşı savunmasızdı. Bununla birlikte başkenti daha güneye taşımak, kuzey bozkırını Çinlilerin yarattığı rahat sayesinde daha yumuşayan göçebe kabilelerin saldırılarına maruz bırakma tehlikesini taşıyordu. Daha kötüsü, aşinalık küçük görmeye neden olabilirdi, diye uyarıyordu bir Çinli memur. Tuoba Çinli çoğunluğun arasında yaşamak üzere güneye yerleşecek olsaydı, yeni tebaalarını korkutmada hâlâ işe yarayan korkutucu gizemlerini de kaybederlerdi.[11] Birkaç onyıl boyunca bu soru bir kenara bırakıldı.

Tuobalar kuzeye yerleşince bozkırda yeni bir yağmacı akınının doğması için yer açılmış oldu Bu akıncılar Rouranlar'dı; bunlar Çincede bazen aşağılamak amacıyla *Ruru* diye yazılan bir kabileydi (kelime anlamı "kıvranan solucanlar" demektir).[12] Her ne kadar Rouranlar aptalca bir tutumla Tuobaların çabucak gerilediğini düşünmüş olsalar da, çok yanılmışlardı. Tuoba ordusu 5. yüzyılın çoğunda Çinli ve göçebe dünyaların en iyisiydi, kuzey sınırı boyunca Rouranlara karşı çok şiddetli harekatların düzenlendiği bir set inşa ettiler. 423'te, Pingcheng'in kuzeyinde kurulan önemli tarım kolonilerine düzenlenen sınır yağmalarından rahatsız olan bir Tuoba prensi "bir Uzun Set inşa etti ... Chicheng'den başlayıp batıdaki Wuyuan'a kadar iki bin *li*'den uzun bir mesafe boyunca uzanıyordu, her yerinde

9 Jenner, *Memories*, s. 20.

10 Aktaran *age*, s. 21.

11 *A. g. e.*

12 *A. g. e.*, s. 219.

savunma garnizonları vardı." Chicheng günümüzdeki Hebei eyaletindedir, Pekin'in yüz kilometreden biraz daha fazla kuzeyindedir, Wuyuan ise Birinci Han generali Huo Qubing tarafından kurulan, sınırdaki bir müstahkem şehirdi, Sarı Nehir kıvrımının kuzey kıyısının hemen hemen ortasındaydı. Yeni set, Tuoba Wei'nin eski müstahkem mevkisinin, güneyde Pingcheng'e taşınmadan önce işgal ettikleri bölgenin eteğindeydi, Savaşan Devletler dönemindeki eski Zhao setinin takip ettiği, İç Moğolistan çöllerine uzanan hattı kabaca yineliyordu.[13]

Bir yıl sonra, 424'te, yaklaşık 60.000 kişilik Rouran kuvveti seti aştı ve Sarı Nehir kıvrımının doğu köşesinin kuzeydoğusunda, İç Moğolistan'daki Hohhot'un yaklaşık kırk kilometre güneyindeki eski Tuoba başkenti Shengle şehrine saldırdılar. Wei harekatları iki yıl boyunca sürdü, Rouranlar tekrar çöle geri püskürtüldü. 429'da, Wei orduları tekrar kuzeye yöneldi, Rouranları yendi ve onları Moğolistan çölünün güneyindeki ama setin kuzeyindeki çimenli ovalara yerleştirdiler. Aynı zamanda Wei imparatorları, batıda Sarı Nehir kıvrımından tutun da, Wei setinin doğu ucu olan Chicheng'e kadar, bozkırdaki göçebeleri düzene sokmak için bir dizi garnizon kurmaya başladı. Savunmadan çok saldırıya yarayan ilk Kuzey Wei Uzun Set'inin amacına hizmet ettiği gayet açıktı: İmparatorluğun kuzey sınırlarını korumak ve mümkünse genişletmek.[14] 429'da, coşkulu bir Wei imparatoru olan Shizu, güneydeki ve kuzeydeki düşmanlarına yenilmeyeceğini hissederek, Sarı Nehir havzasını ele geçirmek için son harekatları başlattı.

Çinliler piyade, biz de süvariyiz. Bir tay ve düve sürüsü kaplanlar veya kurt sürüsü karşısında ne yapabilir? Rouranlara gelince, yaz boyunca kuzeyde hayvanlarını otlatıyorlar, sonbaharda güneye geliyorlar ve kışın da sınırlarımızı yağmalıyorlar. Onlara yaz aylarında otlaklarındayken saldırmamız yeter. O vakit atları işe yaramaz. Aygırlar sürülerini koruyor, kısraklarıysa taylarını takip ediyor. Birkaç gün

---

13 *Changcheng guoji xueshu yantaohui lunwenji* (Çin Seddi Üzerine Uluslararası Akademik Sempozyum Tutanakları) (Jilin: Jilin renmin chubanshe, 1995), s. 134.

14 *A. g. e.*, s. 135.

içinde ot veya su bulamaz hale düşecekler ve çökecekler.[15]

Çoğu kültürel üstünlüklerini "insan yüzlü ama hayvan kalpli" göçebelere dayatma saplantısına kapılan Çinli hanedanlıkların aksine, Çinli olmayan Kuzey Wei hanedanlığı kendi çıkarları gereğince bozkırlı muhaliflerinin güçlü ve zayıf yanlarını çözümleme ve istismar etmeye odaklanmıştı.

Shizu, hükümdarlığının büyük kısmında daha lüks ve daha kullanışsız bina yapma fikrine karşı çıktı. Setler, zor kurulmuş bir askeri imparatorluğun daha da büyümesini desteklemek için tasarlandığında kabul edilebilirdi. Fakat başkentlere ve saraylara yönelince nafile çürümenin, tarihteki başarısızlıkların anlamsız tekrarını simgeleyen şeylere dönüşmekteydiler (Shizu'nun aklında en çok yer eden, kuzeybatıdaki Xia devletinin Weilerin karşısında, muhteşem, üç setli bir başkent inşa ettikten sadece on dört yıl sonra, 431 yılında çökmesiydi). Ama en sonunda, 450'den sonra, hükümdarlığının son iki yılında bulunan Shizu ve halefleri, ihtişam özlemlerine teslim oldular ve Pingcheng'e çekidüzen vermeye başladılar. Çok geçmeden başkent devasa, asker konuşlandırılmış bir saray kompleksi, bir sürü imparatorluk binası (sadece imparator için üç tane, meşru mirasçı için bir tane, saraydaki kadınlar için ayrı binalar vardı) ve askeri kışlalarla doldu taştı. Şehir aslında Tuobalara Çin'i kazandıran askeri kültür ile Weilerin özlemeye başladıkları, yerleşik, resmi Çin hayat tarzı arasında, tuhaf ve sözde uyumlu bir evliliğin eseriydi. Pingcheng, Tuoba Weilerin gözüne muhtemelen son derece uygarlaşmış gibi gözükse de, Çinliler hiç de hayranlıkla bakmıyordu, özellikle küçümsemek için Xianbilerin dini kültlerinin devam etmesini örnek gösteriyorlardı. "Her yıl, dördüncü ayın dördünde, aşıklar at sırtında sunakların etrafında dolanırken öküzler ve atlar kurban ediyorlar."[16]

Çinli ziyaretçiler Pingcheng'den etkilenmemiş olabilir ama Kuzey Wei halkı başkentlerinin yeni setlerle korunmaya değer olduğunu düşünüyor-

---

15 Çeviri şu eserden uyarlanmıştır: René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia* [Bozkır İmparatorluğu: Orta Asya Tarihi], çev. Naomi Watford (New Jersey: Rutgers University Press, 1970), s. 63.

16 *Nanqi shu* (Güney Qi Tarihi) (Pekin: Zhonghua shuju, 1972), s. 985.

du. Shizu 446'da "başkentin çevresinde bir duvar" inşa etmeye girişti, "Si, You ve Ding eyaletlerinden [günümüzün Shanxi, Büyük Pekin ve Hebei kentleri] 100.000 adam gönderdi ... Shanggu'da başlayıp, Sarı Nehir'le buluşana dek binlerce *li* boyunca batıya doğru uzanıyordu ... İnşaat işi [448'in] ikinci ayında bitti."[17] Bu setin izlediği rivayet edilen yaydan kalan izlere göre, Shanggu'nun (günümüzdeki Yanqing, Pekin'in kuzeybatısı) ormanlı dağlarından başlayıp, güneybatıdaki kahverengi Shanxi'ye geçmiş, Pingcheng'in 125 kilometre güneyine kadar uzanmış ve Sarı Nehir'in doğu kıyısındaki Pianguan yakınlarındaki sarı kumlu yamaçlarda bitmiştir. 420'li yıllarda İç Moğolistan'da inşa edilen dış setle birlikte düşünüldüğünde, Pingcheng etrafındaki Wei seti, daha sonra iki dizi halinde inşa edilecek olan Ming Uzun Set'inin ana fikrini stratejik olarak ortaya koymuş oluyordu. Bu ikili dizilimde dış setin yıkılması halinde iç setin başkenti koruyacağı öngörülüyordu.

~

Kuzey Wei'nin, kabileler ile Çinlilerin etkileri arasındaki hassas dengesi, 465'te kocası öldükten sonra iktidara gelen İmparatoriçe Feng'le birlikte bozuldu. Babası eyalet valisi olarak hizmet eden, doğuştan Çinli aristokrat olan Feng, babasının idam edilmesinden sonra Xianbilerin saray haremine sürüldü. Bu noktadan sonra Xianbi geleneklerine karşı büyük bir kin besleyen Feng, imparator kocasının ölümünden ve oğlunun reşit olmaması üzerine sorumluluğun kendisine geçmesinden hemen sonra, bu geleneklere karşı geniş kapsamlı bir savaş başlattı. 466'da Xianbi başbakanından bıkıp onun yerine bir Han Çinlisini getirdikten sonra, kabile geleneklerinin bütün izlerini silmek için tasarlanan emirlerin dozunu arttırmaya başladı: Şamanların ve büyücülerin Konfüçyüsçü tapınaklara girmesini engelledi, medyumları, falcıları ve kan davalarını yasakladı, tarımı teşvik etti ve barbarların kurbanlarını cennete adamak yerine eski Çin imparatorlarına adamalarını salık verdi. Kuzey Wei hâkimiyeti altına giren köylüler tamamen Çinli ve Yasacı-Konfüçyüsçü yöntemlerle yerleştirildi. Vergi paylarını teslim etmekle sorumlu reislerin denetimi altında hanelere bölündüler.

17 Changcheng guoji, s. 137.

Feng, kış aylarında boş zamanın Konfüçyüs ahlakını öğreten derslere katılmakla doldurulmasını mecbur kılmıştı.

Hanedanlığın Çinli gibi olma ve görünme kaygısı, bir zamanlar kuzey Çin'de kurdukları barbar rejimin kültürel ve siyasi meşruluğu konusunda duydukları endişeye dayanıyordu. Yangtze'nin güneyindeki Çinli devlete yönelen tedirgin bakışlar bu kaygıyı biraz daha keskinleştiriyordu. Han hanedanlığının çökmesinden önce, Çinlilerin kültürel dogmasının tartışmasız merkezi kuzeyde, özellikle de eski başkentler Chang'an ve Luoyang'ın etrafında bulunuyordu. Ama bu iki şehrin 311'de ve 316'da Hun orduları tarafından istila edilmesinden sonra, Çin'in kuzey aristokrasisinin birçok üyesi Çin uygarlığının geleneksel merkezlerinden –Chang'an ve Luoyang başkentlerinin çevresindeki Hebei, Henan, Shanxi ve Shaanxi– güneye, kuzeyliler tarafından geleneksel olarak nemli, hastalık taşıyan cangıllarla kaplı çorak topraklara kaçtı. Göçmenler aşırı derecede vatan hasreti çekiyordu. Her şey farklı görünüyordu. Ormanların ve pirinç tarlalarının gür yeşili, kuzeyde üstünde darı, buğday ve fasulye türü bitkiler yetiştirilen tozlu, sarı kumlu ovalarla büyük tezat gösteriyordu. Çin yerleşimlerinin ötesinde Çinli olmayanlar, güneyli *man* "barbarları" bulunuyordu; bugün bile Çinliler bazen güneyliler için genel bir terim olarak bir zamanlar aşağılayıcı anlamda kullanılan, sözcük anlamı "vahşiler" olan *man* sözcüğünü kullanırlar.

Göçmenler sürgünlerinin ilk yıllarında inatla kuzeyli alışkanlıklara kültürel açıdan "saf" oldukları düşüncesiyle bağlı kaldılar. Güneylilerin pirinç temelli yeme alışkanlıklarını takdir etmemekte direndiler, en çok sevdikleri buğday kekleri ve gözlemelerinin olmamasından yakındılar. Jiankang'daki (günümüzdeki Nanjing) yeni başkentlerinde, Yangtze'nin sel suları elbiselerinin etek uçlarında şapırdarken bile eski kuzeyli saray ritüellerine ve Luoyang lehçesine bağlı kaldılar. Ama 5. yüzyıla doğru kuzeyli aileler yeni duruma artık alışmıştı, pirinç yiyorlardı, yerel lehçeyi konuşuyorlardı ve işlenmemiş toprağı temizlemek için çaba sarf ediyorlardı. Çok geçmeden güney, verimli sulak alanları ve iletişim ile ticareti kolaylaştıran su yolları sayesinde, canlandı. Bu başarıyla birlikte kendini kuzeylileri aşağılama üzerinden tanımlayan, yeni bir Çin kültürü güveni geldi.

Saçlarını barbarca bağlamalarını, kaba hoyratlıklarını hor görüyorlardı. Güneyli okuryazarlar, kuzeylilerin edebiyatına, "eşeklerin anırması ve köpeklerin havlaması gibi" olduğu gerekçesiyle burun kıvırıyorlardı.[18] Güneylilere göre, kuzeyli kadınların dizginleri şaşırtıcı derecede serbest bırakılmıştı. Gözlemciler Yangtze'nin kuzeyindeki kadınların halka açık aile işletmelerini ve hukuki ihtilafları nasıl idare ettiği konusunda şaşkınlıkla yorumlarda bulunmuştur. Hatta kocalarının tek eşli olmasını talep etme cesaretine bile sahiptiler, buna karşın güneydeki erkekler çok daha fazla kuma alabiliyordu.[19]

Çinli aristokratların güneye göçmesinden sonra çoğu Xianbi veya barbar/Çinli kırması olan kuzey Çin'in hükümran seçkinleri güneylilerin küçümsemelerine, gerçek Çin uygarlığının koruyucuları oldukları iddiaları konusundaki aşikar bir aşağılık duygusunu açığa çıkaran, hakaret dolu bir sertlikle yanıt verdiler. Kuzeyliler süt ürünlerini midelerine indirdikçe güneylilerin çay tercihiyle dalga geçiyordu. Bir Wei memuru, "Çay, yoğurdun kölesidir!" iddiasında bulunmuştur.[20] Hem kuzeyli hem de güneyli aristokratların katıldıkları yemek ziyafetleri azıcık dürtmeyle hangi tarafın en uygar olduğu konusunda sarhoşların ağız kavgasına dönüşüyordu. İdaresi çok zor bir durumda bir güneylinin Wei hanedanlığına "barbar" demesi kuzeylilerden gelen sert ve müstehcen eleştirilerin önündeki barajı yıktı. "Bu ne cüret, sizi balıklar ve kaplumbağalar ... Sizin toprağınız yaş; sıtmayla lanetlenmiş ve böceklerle dolu. Kurbağalar ile kara kurbağaları aynı yuvayı paylaşıyor, insanlar ve kuşlar birarada yaşıyor." Öfkeli kuzeyli şöyle devam ediyor: Güneyliler "çelimsiz ve dövmeli," hükümdarları "acımasız ve vahşi," öldürmeye ve ensest ilişkilere meyilliler, "kuşlardan veya canavarlardan daha iyi değiller ... Çok küçük şapkalar ve kısa kıyafetler giyiyorsunuz ... büyük lezzetler niyetine kurbağa çorbası ve istiridye yahnisini silip süpürüyorsunuz ... Bir an önce defolun gidin!" Konuşmayı kayda geçiren (kuzeyli) tarihçi, bu "kibar ve görgülü konuşma" güneyliyi o kadar

---

18 Aktaran Denis Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 3: Sui and T'ang China, 589-906, Part 1* [Cambridge Çin Tarihi, 3. Cilt: Sui ve T'ang Dönemlerindeki Çin, 589-906, 1. Bölüm] (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), s. 50.

19 Arthur F. Wright, *The Sui Dynasty* [Sui Hanedanlığı] (New York: Knopf, 1978), s. 35.

20 Jenner, *Memories*, s. 215.

sersemletti ki kalp ağrılarından hasta düştü diye kaydetmiş olsa da, kuzeylinin laflarının uzunluğu ve sertliği belki de yarı-barbarın çok fazla karşı çıktığına işaret etmektedir.[21]

Çok geçmeden Kuzey Wei'nin kültürel güvensizliği, sınır politikasına zarar verecek boyutlara ulaştı. 484'te, Feng'in Xianbi başbakanını idam etmesinin hemen ardından üst rütbeye terfi ettirilen Çinlilerden biri olan Gao Lü, sarayı ve ordularını, sayesinde Çin'i kazandıkları bozkır savaş yöntemlerine büsbütün sırt çevirmeye ve savunmada tamamen Çinli bir yaklaşım benimsemeye iten, politika ilkelerini belirleyen bir konuşma yaptı:

Kuzeyli barbarlar vahşi ve aptallar, yabani kuşlar veya hayvanlar gibi. Onların gücü açık alanlarda savaşmaya dayanıyor; zayıflıkları ise setlere saldırmak. Kuzeyli barbarların zayıflıklarını kendi çıkarımıza kullanabilirsek ve böylece güçlerini alt edebilirsek, o zaman sayıları çok olsa bile kapımıza felaket getiremezler ve dibimize sokulsalar bile, topraklarımıza giremezler ... Uzun setler inşa etmenin beş faydası olduğunu hesapladım: Hareketli savunma sorununu ortadan kaldıracaktır; göçebeler kuzeyde hayvanlarını otlatabilir, yağmalama ihtiyaçları ortadan kalkar; bir setin tepesinde düşmanı gözetleyebiliriz, böylece artık saldırıyı beklememize gerek kalmaz; sınır savunması konusundaki kaygıları ve gerekli olmadığında savunma kuvvetleri bulundurma gerekliliğini yok eder; ihtiyaç malzemelerinin kolayca taşınmasını sağlar ve böylece yetersizliğin önüne geçer.

Gao, imparatoriçesine kuyruk sallayarak, setlerin mükemmel bir Çinli soyu olduğuna dikkat çekmiştir: "Eski zamanlarda, Zhou Nan Zhong'a kuzey bölgesinde set inşa etmesini emretti; Zhao Ling ve Qin devletinde İlk İmparator uzun setler inşa etti, Han devletinde İmparator Wu bu atalarının izinden gitti." Gao daha sonra Çin tarihinin daha derinlerine daldı, MÖ 9. yüzyıl eseri olan, geleneksel, Zhou kehanet kitapçığı *Değişim Klasiği*'nin "krallığını savunmak için güçlü noktalara sahip hükümdara" nasıl göndermede bulunduğuna dikkat çekti, "Bunun anlamı uzun setler inşa etmek olabilir miydi?"

---

21 *A. g. e.*, s. 201-202.

Şu anda en iyi planımız, bizi kuzeyli barbarlara karşı koruması için [sınırdaki] garnizonların kuzeyine uzun bir set inşa etme konusunda atalarımızın izinden gitmek olacaktır. Geçici bir işgücü tüketimi gerektirse de, kalıcı faydalar sağlayacaktır. Set bir kez inşa edildi mi yüz nesle hizmet edecektir ... Barbarlar gelince savunacak istihkamlar olacak ve orada görevlendirilen askerler onları savunabilecektir. İstihkamlara saldıramayacakları için yağma seferlerinden hiçbir şey elde edemeyeceklerdir. Otlaklarını tüketir tüketmez gideceklerdir, böylece sorun halledilmiş olacak.

Gao Lü'nün planının iki aşaması vardı: Birincisi, "Yedinci ayda ... kuzey garnizonlarına ... altı bölük halinde altmış bin adam sevk edilecek."

Sekizinci ayda ... çölün kuzeyinde kuvvetimiz gösterilecek. Barbarlar saldırırsa kararlı bir savaşta onlarla çarpışmalıyız, saldırmazlarsa ordu uzun setler inşa etmek üzere bölgeye dağıtılmalı. Altı garnizonun kapsadığı mesafenin 1000 *li* olduğunu hesapladım, bir asker bir ayda üç adım set inşa edebiliyorsa, 300 adam üç *li*, 3000 adam otuz *li* ve 30.000 adam üç yüz *li* set inşa edebilir, demek ki 1000 *li* uzunluğunda bir seti tamamlamak için 100.000 adam gerekir. Bir ay boyunca hububat tedarik etmek bizi çok fazla topallatmayacaktır.

Ve umutla, "Adamlar setin uzun vadeli faydalarını anlayacakları için, şikayet etmeden çalışacaktır" diye ekledi.[22]

Gao Lü'nün planının gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği kaynaklardan açıkça anlaşılmamaktadır. Bir olasılığa göre önerileri arasında basit bir şekilde 420'lerde çoktan inşa edilen hattı onarmak veya kuvvetlendirmek bulunuyordu. Başka bir olasılığa göre ise, eski hattın doğusuna, ilk setin doğu ucu olan kuzey Hebei'deki Chicheng'in etrafındaki dağlık ve dağınık arazilerden başlayıp, İç Moğolistan'ın içine uzanan, Liaoning eyaletinin kayalık, ormanlı tepelerinde son bulan, Liao Nehri'yle kavuştuktan sonra bu su yolunu takip eden veya onu doğal bir sınır olarak kullanarak

[22] *Wei shu* (Wei Tarihi) (Pekin: Zhonghua shuju, 1974), 54.1201-1202. İngilizce çevirisi şu eserde geçmektedir: Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge; Cambridge University Press, 1992), s. 44-45.

Liaodong sahil şeridine kadar uzanan bir ek set inşa edilmişti. Bunu destekleyen en önemli kanıt, yerel su yollarıyla bağlantısı bakımından kuzeydoğuda bir sınır setinin durumunu anlatan, 6. yüzyıla ait, Çin'in nehirleri üzerine yapılan bilimsel bir inceleme eseridir. Arkeologlar 1960'larda ve 1970'lerde, taş dış cepheli ve içi çakıl veya kumla doldurulan ya da topraktan yapılan veya doğal engeller (dağlar ve nehirler) içeren ve o dönemle ilişkilendirilebilecek set harabeleri buldular.[23] Bununla birlikte Gao'nun fikirlerinin çarpıcı derecede gün ışığına çıkardığı şey, Tuobaların dünya görüşünün yayılmacı göçebelikten Çinlilerin üstünlük kompleksine doğru köklü dönüşümüdür. Hem biçim hem de içerik bakımından, Kuzey Wei ile sınırlarındaki barbarlar arasında dışlayıcı engeller inşa etme saplantısından tutun da göçebeleri "vahşi kuşlar ve hayvanlar" sıfatlarıyla insanlıktan çıkarması ve yüksek setlerin tepesinden onlara yukarıdan bakma arzusuna kadar konuşmasındaki her unsur büsbütün Çinlilere hastır. Bir Çinli olarak Gao'nun bu görüşü benimsemesi çok şaşırtıcıdır; önerilerini göçebe kökenli, Çinli olmayan hükümdarlara sunduğu ve muhtemelen benimseneceğinden emin olduğuna daha çok dikkat edilmesi gerekir. Yirmi yıl sonra, Kuzey Wei halkı içindeki askeri ruh öyle bir noktaya geriledi ki, çok tecrübeli generaller bile aynı lafları hükümdarlarına satıyorlardı; onlar da kabul etmeye dünden razıydı.

"[Etrafı setlerle çevrili] savunma hatları; tahıl yiyen, şehirlerde ve evlerde yaşayan, ipek kıyafetler giyen ve bilginler gibi yürüyen insanları, vahşi görünümlü, yün kıyafetler giyen ve kan içen, kuşlar ve hayvanlarla birlikte yaşayanlardan ayırmanın en iyi yoludur ... Doğu ile batı arasındaki eski istihkamları birbirine kavuşturmalıyız, setler ve savunma hatları inşa etmeliyiz, sorunlara karşı asker konuşlandırmalıyız ... Bu sayede otoritemiz artar ve ordumuz gelişir .... yağmacı çeteleri setlere veya hisarlara saldırmaya cesaret edemez, setin güneyine geçmeye de cesaret edemezler, böylece kuzeyde hiçbir sorun kalmaz." İmparator [generallerinin verdiği] tavsiyelere uydu.[24]

---

[23] Şu eserlerdeki tartışmalara bakınız: *Changcheng guoji*, s. 134-142 ve *Zhongguo changcheng yiji diaocha baogao ji* (Çin Seddi araştırmaları üzerine derleme raporlar) (Pekin: Wenwu, 1981), s. 6-20.

[24] *Wei shu*, 41.927-928.

~

Kuzey Wei setlerinin gerçeği ne olursa olsun, Gao Lü'nün tavsiyelerinin üzerinden çok geçmeden, bütün hükümdarlar başkalarını Çinli olduklarına inandırmaya yönelik çok daha çaresiz bir arayış için sınırı terk ettiler. İmparator Xiaowen 493'te bir milyon kişilik güçlü bir orduyla güney Çin'e sefer düzenlemek üzere Pingcheng'den ayrıldı. Xiaowen berbat bir havayla karşılaştı. Yağmur iki ay boyunca o kadar aralıksız yağdı ki imparatorun yüksek rütbeli memurları kendilerini imparatorun atının önüne attılar ve eve dönmelerine izin vermesi için ona yalvardılar. Öfkeyle danışmanlarının Çin'i birleştirmesini engellemek istediğinden yakınan imparator onlara iki seçenek önerdi: Ya harekata devam edecekti ya da kendi başkentini (o anda konakladıkları, 311'de Hunlar tarafından devrilen İkinci Han hanedanlığının hâlâ harabe halindeki başkenti Luoyang'da doğru dürüst bir Çin başkenti) kurmasına izin vereceklerdi. Üstlerinin başlarının kurumasını sağlayacak herhangi bir şeyi kabul etmeye razı olan danışmanları imparatorun anlaşmasını kabul ettiler.

İmparatoriçe Feng'in sadık bir üvey-torunu olan Xiaowen Pingcheng'de hiçbir zaman mutlu olmamıştı. O yılın başlarında asil bir prense içini dökerken başkenti değiştirme niyetini açığa vurmuştu: "Burası savaş sürdürülecek bir yer, uygar yönetimin gerçekleştirilebileceği bir yer değil." Yaltakçı prens verdiği kararı alkışladı, "orta bölge ... dünyanın dayanağı ve Çinlilere hükmetmek ve imparatorluğu yatıştırmak için en uygun yer olduğu için" başkenti taşımanın halk tarafından hiç şüphesiz beğenileceği yanıtını verdi. İmparator gerçekçiydi ve önündeki sorunu gördü –"Kuzeyliler köklerine bağlılar ve beklenmedik taşınma haberleri duyunca telaşlanmaya ve öfkelenmeye meyilliler"– ama planından caymayacaktı.[25] Xiaowen'a göre Luoyang, tam da rejimi için istediği Çinli köklere sahipti. Bilinen Çin kültürlerinin en eski arkeolojik kalıntılarının bulunduğu bölge, en eski zamanlardan beri Çin uygarlığının beşiği olan bölgede, Sarı Nehir vadisinde bulunuyordu. Efsanevi Xia hanedanlığı şehri ilk defa, rivayetlere göre, MÖ üçüncü binyılda iktidar merkezi yaptığından beri, Luoyang daha sonraki imparatorluklara ev sahipliği yapmıştır.

---

[25] Aktaran Jenner, *Memories*, s. 38-39.

Ayrıca, Luoyang daha uğuruz çağrışımlar barındırıyordu, yerel diktatörlerin ve barbarların talanları yüzünden birçok kez yerle bir edilmiş ve kurulmuştur. Xiaowen'ın ilk gördüğü eski başkent, 311'de Hunların yağmasından bu yana hâlâ harabeydi, "ormandaki kadar kalın ot ve çalılarla" kaplıydı, şehrin düşmesinden kısa bir süre sonra kederli bir tanığın yazdığı gibi, başlıca işaretleri harap tapınaklar ve eski kraliyet okulunun döküntüleri olmuştu.[26] Buna karşın tarihin örneklerinden tedirgin olmayan Xiaowen mimarlarını ve inşaatçılarını Luoyang'ı yeniden inşa etme ve Çinli hayat tarzını her zamankinden çok benimsemeye yöneltti. Xianbi kıyafetlerini ve dilini yasakladı ve barbar Tuoba ismini bırakarak daha kibar olan Çince Yuan soyadını aldı. 494'te sıraya dizilmiş bir sürü insan Pingcheng'den güneye uzun ve zor bir yolculuğa çıktılar, muhtemelen de Luoyang'ın nehirlerinin sularının ortasında, iğreti barınaklarda etraflarında bir başkentin yükselmesini beklemek zorunda kaldılar. Dokuz yıl boyunca, hanedanlığın görkemli ihtiyaçları az çok karşılanana kadar zorunlu işçiler her gün on binlerce kütüğü taşımak zorunda kaldı; ardından sonraki yirmi yıl boyunca aristokratlar, harem ağaları ve tüccarlar için yapılan kırmızı kapılı ve sarı cumbalı sayısız lüks konut geldi.

Luoyang'daki Kuzey Wei sarayı yaklaşık yirmi yıl boyunca parıldadı, başkenti çevreleyen kırlardan elde edilen tahıl sayesinde zenginleşti. Bir prensin serveti "dağları ve denizleri bile kapsıyordu"; gittiği her yere gece gündüz çalmaları için tuttuğu müzisyenlerin eşliğinde çan, trompet ve flüt sesleri geliyordu.[27] Başka bir prens, altın ve uzak batıdan gelen gümüş, kristal, akik taşı ve yeşim taşından malzemelerle kuşatılan Pers atlarıyla "tilkilerin koltukaltı kürklerinden" yapılan kıyafetler giyen bir güney Çinli kodamanın savurganlığıyla boy ölçüşmeye kalkışmıştı.[28] Başka biri de sarayın etrafında "başının üstünde parlayan, altın ağustos böceğiyle, göğsünde çıngırdayan yeşim taşıyla" dolanıyordu, kahvaltı ve akşam yemeği

---

[26] Aktaran Jonathan Fryer, *The Great Wall of China* [Çin Seddi] (Londra: New English Library, 1975), s. 108.

[27] Jenner, *Memories*, s. 224.

[28] *A. g. e.*, s. 68-69.

esnasında şiirler yazıyordu.[29] Para ve zaman da din işlerine aktarılıyordu. Şehrin en yüksek tapınağı, bir rivayete göre, 296 metre boyundaydı (Eiffel Kulesi'nden sadece dört metre kısa). Manastırlar ve tapınaklar, sulu kocaman nar ve üzüm bahçelerinin ortasında, su kestaneleri ve nilüferlerle dolu, ender kuşlar ve ağustos böceklerinin serenat yaptığı, berrak havuzların dibinde bulunuyordu. 6. yüzyılın ilk yirmi yılında 802.366 günlük zorunlu işgücü, imparatorluk ailesinin ihtişamının anısına kumtaşı yamaçlara mağara-tapınaklar oymak için kullanıldı; tapınakların içine altın yüzlü, yakıt dudaklı Buda heykelleri ile melekleri, müzisyenleri ve dansçıları betimleyen, pastel kabartmalar yapılıyordu.[30]

~

Luoyang lüks, törensel Çinli düşlerinde eğlenirken, set çekilen kuzey sınırındaki olaylar hanedanlığı ve güney başkentini yok etmek için gizlice birlik oluyordu. Wei hükümdarları Luoyang'a taşındığından beri, çevrelerini kuzey çıkarlarına karşıt saraylılar sarmışlardı. 494'e dönecek olursak, Xiaowen güneye taşınmaya karşı çıkan bütün memurları kovmuştu. Luoyang'daki saray 519'da askerlere en üst hükümet makamlarını yasaklamaya bile kalkıştı, kraliyet muhafız birliği (kabilesel askeri kuvvet tabyalarının en sonuncularından biri) derhal ayaklandı. Sınır sorunu çıkması durumunda sarayın bağımlı olduğu eski Xianbi savaşçı sınıfının giderek hiçe sayıldığını hissetmesine hiç şaşırmamalı. Sınır, itibar ve zaferin askeri maceralarla kazanıldığı anavatan olmaktan çıktı, hanedanlığın istenmeyenleri –hükümlüler ve çürük memurlar– atmak için kullandığı çöplüğe dönüştü. Bozkıra yapılan etkili harekatlar imparator Xiaowen'ın 499'da ölmesinden sonra kesildi, yerini setler ve Rouranların Luoyang'daki "haraç" elçiliklerine rüşvet yedirme aldı. Ama sabit savunma hatları özellikle de Luoyang'daki siyasi merkezden çok uzak olduğu için hem adam bulundurmak hem de idare etmek için pahalıydı ve garnizonlar kendilerin bozkıra saldırılar düzenlemeye hazırlamazsa, kararlı saldırganları püskürtmekten veya saf dışı etmektense ancak yavaşlatabilirdi.

---

29 *A. g. e.*, s. 235.

30 *A. g. e.*, s. 70-71.

523 yılında, aynı sınır garnizonları şımaran Kuzey Wei sarayı adına parmağını oynatmaya, kendilerini Gobi Çölü'nün ıssız arazilerine atmaya gönülsüzdü. O sene, Wei setleri ve hediyelerine rağmen, Rouranların bir istila kuvveti savunma hatlarına saldırdı, neredeyse hiçbir yara almadan, çöl bölgesine dönüp ortadan kaybolmadan önce 2000 esir ve yüz binlerce hayvan ele geçirdiler. Kötü davranılan ve açlık çeken garnizonlar ayaklandı; yolsuzluğa batmış komutanları, ordunun erzağını çoktan azaltmış ya da toptan kesmişti. Fırsatçı asiler çabucak Wei imparatorluğunun batısına ve güneyine yayıldılar. Sonuçtan hoşnut olmayan kuvvetlerin başındaki bir göçebe lider (orta ve güney Shanxi eyaletinin Erzhu kabilesinin reisi ve Kuzey Wei adına eskiden at ve hayvan yetiştiren bir kişi) kısa bir süre sonra Erzhu Rong adıyla sahneye çıktı.

Erzhu Rong, ilk sınır ayaklanmaları boyunca imparatorluktaki efendilerine sadık kaldı, süvarilerine biraz savaş eğitimi vermek için bile olsa isyankar ayaklanmaların bastırılmasına yardım etti. Bununla birlikte 528'de, delikanlı imparator birden ölüp arkasında tahta aday küçük bir çocuk ve gerçek komutayı eline geçiren, iktidara aç, dul bir imparatoriçe bırakınca, Erzhu Rong süvarilerini başkentin üstüne sürmek için hükümdarının ölümündeki şüpheli koşulları araştırmayı bahane etti. 5000 kişilik süvari kuvveti, sancakları havada, hepsi de Çinlilerin geleneksel yas tutma rengi olan beyazlar kuşanmış halde Luoyang'ın şehir duvarlarına yaklaşınca, sarayın yanıtı hileli, Konfüçyüsçü Çin kibriyle birlikte geldi. İmparatoriçenin danışmanlarından biri "Erzhu Rong, önemsiz barbarın teki ... kendi erdemini ölçmeden ve kuvvetini tartmadan silahlarını saraya doğrultan, orta yetenekli bir adam. Araba tekerleğini yolunun sonunda durdurmaya çalışan bir peygamber devesi gibi."[31] Kısa bir süre sonra, bu önemsiz barbar Sarı Nehir'i geçti, Luoyang'ın dışındaki bir dağ eteğine yerleşti ve başkentin aristokratlarını kamp yerine toplantıya çağırdı. Devletin bu hoş geldin partisine gelen her üyesini (yaklaşık 3000 kişi) merhametsizce katlettikten ve dul imparatoriçeyi ve çocuk imparatorunu Sarı Nehir'de boğduktan sonra, Luoyang'ın üstüne yürüdü ve kendisi de atadığı yeni kukla imparator tarafından 530'da bıçaklanarak öldürülene dek saray hayatının tadını çı-

31 *A. g. e.*, s. 153.

karmaya koyuldu. Şehri savunmak için gösterdiği azimli ama başarısız bir mücadelenin ardından imparator da öldürülen liderin halefleri tarafından, Buda'ya kral olarak yeniden dünyaya gelmemesi için dua ettikten hemen sonra, boğma halkasıyla idam edildi.

538'de, sınır setlerinin başarısızlığının ardından geçen savaş dolu on beş yıl sonra, Kuzey Wei başkenti Luoyang, kuzeyli bir yerel diktatörün emri üzerine yerle bir edildi, iki milyonluk nüfusu şehri terk etmek zorunda bırakıldı ve hanedanlık son buldu.[32] Dıştan göçebe savaşçılar, içten de isyankar garnizonlar tarafından tehdit edilen Kuzey Wei'nin hazin sonu, barbarların kibrinin trajik bir anıtı, başkentler ve setler konusundaki budalalıklardan alınacak, daha elli yıl bile geçmeden, halefleri tarafından tekrar tekrar öğrenilecek bir ders oldu.

[32] *A. g. e.*, s. 74-102.

Çin Tekrar Birleşiyor

Çin'de tarih yazmak her zaman siyasi bir iş olmuştur. Çin tarihinin çoğunda tarihçiler, devlet tarafından atanan ve gözetilen memurlardır. Katiplerin ilk defa MÖ 753'te devlet tarafından "olayları kayda geçirmek için" tutulmasından beri tarihi yazmak görevi siyasi merkeze bağlı hale gelmiş, hükümdarların eylemlerini anlatmaya ve onları haklı çıkarmaya adanmıştır. Aşağıdan tarih de vardı elbette ama her zaman saray kayıtlarına göre ikincil konumdaydı. Hanedanlık tarihi *zhengshi*, yani "doğru, standart tarih" adıyla biliniyordu; merkezden uzak herhangi bir başka görüş ise küçümsenerek *yeshi*, yani "güvenilmez tarih" adı altında sınıflandırılıyordu, hatta zaman zaman daha itibarsız bir kategori olan kurgu kategorisi bile kullanılıyordu. Sıradan Çin halkının hanedanlık vakayinamelerine girmesinin ve kötü şöhret kazanmasının tek yolu, köylü isyanı çıkarmak ve böylece hükümet müdahalesine yol açmak gibi eylemler sayesinde siyasi düzeni bozmaktan geçiyordu.

Han hanedanlığının MS 220'de çökmesine doğru Çinli düşünürler tarihi her zamankinden daha fazla siyasi amaçlar çerçevesinde yönlendirmelerine olanak sağlayacak başka bir önemli kuramsal araç daha buldular. Buna göre insanlık tarihi (yani siyasi tarih) tekrarlayan döngülerce düzenlenmektedir, yani eskiden olup bitenler yeniden yaşanır; iyi ve kötü hükümdarlar, düzen ve kaos, birlik ve bölünmüşlük sürekli birbirini izler: "Dünya uzun süre bölündüğünde yeniden birleşmelidir ve uzun süre birleşik kaldığında da bölünmelidir."[1] Bu döngülerin hareketleri "Cennet'in Vekaleti"

---

[1] Denis Twitchett ve Michael Loewe (der.), *The Cambridge History of China Volume 1: The Ch'in and Han Empires, 220 BC through AD 220* [Cambridge Çin Tarihi, 1. Cilt: Ch'in ve Han İmparatorlukları, MÖ 220 - MS 220] (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), s. 357.

adı verilen kozmik bir güç tarafından belirleniyordu. Hükümdarlar yalnızca erdemleri konusunda Cennet'i ikna etmek suretiyle hükmediyordu. Bir hanedanlığın ahlaki değerleri keskin bir düşüşe geçerse Cennet, verdiği vekaleti iptal ederdi. Bu kararını da isyanlar, iç savaşlar gibi ulusal felaketler ve kuyrukluyıldızlar aracılığıyla ilan eder ve vekaleti başka birine verirdi. Bu mantık çerçevesinde hanedanlıklar her zaman kendi zevklerine düşkün, tamamen yeteneksiz imparatorlar tarafından sona sürükleniyordu. Her yeni hanedanın tahta geçtikten sonraki birkaç yıl içinde haleflerinin "doğru tarihini" hazırlayarak dikkat çekmek için acele ettikleri bir gerçek. Han hanedanlığının çökmesine doğru, tarihçilerin elinde kötü ve Cennet'i mahcup eden imparatorların basmakalıp özellikleriyle dolup taşan bir dolapları vardı; bu özelliklerin en önde gelen üçü savurganlık, şehvet ve evlatlık görevlerini yerine getirmemekti. Bu Doğru Tarih metinleri, hanedanın nihai çöküşüne işaret ederek ve çöküşe meşru zemin hazırlayarak son bulurdu. Hanedanlıkların çökmesine verilecek iki klasik örnek nefret edilen ve kısa süre ayakta kalan Qin hanedanlığının acımasız İlk İmparator'u ve onun psikopat, işe yaramaz oğlu Huhai'ydi.

Bu makro-kuramın cazibeleri, Çin tarihiyle yaşayan ve onu işleyenler için aşikardır. Çok çalışan tarihçilere göre, kaydedilen binyıllık tarih birçok ufak yükseliş ve çöküş dizisine göre düzenlenebilirdi. Hükümdarlar ve onların memurlarına göreyse tarih, doğru şekilde yönlendirilirse kendini haklı çıkarmak için bolca gizli malzeme sunuyordu. Tarih sonsuz ve sürekli tekrarlayan yükseliş ve çöküş döngüsünden oluştuysa ve önceki imparatorların kişisel hataları yüzünden her zaman aynı döngüde ilerlemeye devam ettiyse, rejim değişikliği daha önceki hanedanlığı her türlü kötülüğün sebebiymiş gibi göstererek haklı gösterilebilirdi. Bu sayede Çin'i 581'de yeniden birleştiren ve sadece iki imparator ve otuz yedi yıl boyunca ayakta kalan Sui hanedanlığı, halefi Tang hanedanlığına güzel bir halkla ilişkiler hediyesi sunmuş oldu. Yüzyıllardır süren bölünmüşlükten sonra ülkeyi yeniden birleştirmesiyle, kısa ömrüyle, kocaman devlet inşaat projeleri ve emperyalist yayılmacılığıyla, toplu isyanlar neticesinde yıkılmasıyla ve her şeyden önemlisi sınır seti inşası aşkıyla, Sui hanedanlığı yeniden yaşayan Qin hanedanlığının özetinden başka bir şey değildi. Hanedanlığın çökme-

sinin ardından görülen iç kargaşanın, Çin halkının zihninde bir yanda uzun setler, diğer yanda da zulüm, baskı ve imparatorluk çapında felaket arasındaki bağıntıyı güçlendirmesinden başka bir başarısı olmadı.

~

Kuzey Wei'nin yıkılmasının ardından geçen kısa sürede hiçbir üstün bozkır kabilesi ortaya çıkmadı. Tuoba Wei'nin altın çağında kazanma şansı tanınmayan kuzeydoğulu Rouran kabilesi, Wei garnizonlarındaki isyanlarının yarattığı kargaşa ortamından faydalanarak Mançurya ve Moğolistan'a yayıldı. Ama bozkırdaki otoriteleri hiçbir zaman tamamen inandırıcı olmadı. Mete'nin önderliğinde toplanan Hun kabilesiyle kıyaslandığında, tek ve birleşik bir hâkimiyet kuramayacak kadar bölünmüş olan Rouran kabilesi, Batı Moğolistan'da yaşayan Gaoche (kelime anlamı: "uzun savaş arabaları") halkını yenmek için 546 yılında başka bir kabilenin (Tujue) yardımını istemek zorunda kaldı.

Rouran adına 50,000 düşman çadırını ele geçirme zahmetine katlandıktan sonra, Tujue önderi (kağan) Tumen, ufak bir karşılık ricasında bulundu. Bir Rouran prensesiyle evlenmesine rıza gösterilmesini istedi. Böyle bir karşılık verme mecburiyeti olmadığını hisseden Rouran ulaklarla Tujuelerin küstah köleler olduğu yanıtını gönderdi. Bunun üzerine Tumen elçileri öldürerek yanıt verdi. Kuzeybatı Çin'i yöneten hanedanlıkla evlilik ittifakı yaptı ve eski efendilerine karşı isyan başlattı. 552'ye doğru Rouran'ı yenmiş, önderlerini intihara sürüklemiş ve kendi kabilesini bozkırdaki yeni baskın iktidar konumuna getirmişti.[2]

Bazı tarihçiler "Tujue" isminin (bir Türk kelimesinin Çince çeviriyazısıdır) kelime anlamı "güçlü" olan, *Türk*'ün çoğulu *Türküt* kelimesinden türediğini iddia etmektedir. Eğer doğruysa Tujue kabilesi isminin hakkını vermiştir. Tumen 552'de ölmesine rağmen, aralarında oğullarının da bulunduğu grup, Rouran önderliğinden geriye kalan her şeyi yok etti, öteki komşu kabileleri de fethetti ve Mançurya'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan bir imparatorluk kurdu.[3] Tujueler diğer dillerde Türkler olarak bili-

---

2 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China* [Tehlikeli Sınır: Göçebe İmparatorluklar ve Çin] (Oxford: Basil Blackwell, 1989), s. 132.

3 *A. g. e.*

nir. Bu kabile sonraki binyıl boyunca Orta Asya ve Avrupa'nın bazı kısımlarına egemen olacak ve ismi çağdaş Türkiye devletinde yaşayan uzak torunları tarafından yaşatılacaktır.

Türkler bozkırda askeri üstünlüklerini sağladıktan sonra, imparatorluklarını eski kuzey Wei imparatorluğunu ikiye bölen iki Çinli olmayan hanedanlığı sömürecek bir araca dönüştürmek niyetiyle gözlerini güneye çevirdiler: Batıda Zhou, doğuda Qi devletleri. Kuzey Zhou devletinin resmi tarih kayıtçılarının kabilenin erken tarihi hakkında anlattıkları harikulade efsaneler ağının ortaya koyduğu kadarıyla Türkler her ikisini de korkunun esiri yapmıştı. Hanedanlığın kayıtlarına göre "Türkler, ayrı bir göçebe kabile kuran ve daha sonra kabileyi tamamen ortadan kaldıran komşu devletlerin yendiği Hun boyundan geliyordu."

Küçüklüğü karşısında askerlerin öldürmeye kıyamadığı, on yaşlarında bir oğlan vardı, o yüzden ayaklarını kestiler ve ıssız bir bataklığa attılar, orada dişi bir kurt bu oğlanı etle besledi: Çocuk büyüyünce kurtla ilişkiye girdi ve kurt hamile kaldı. O bölgenin kralı çocuğun hâlâ hayatta olduğunu duyunca öldürtmek için durmadan adam gönderdi. Kurdu oğlanın yanında gören ulak, kurdu da öldürmek üzereyken kurt kuzeydeki dağlara kaçtı ... Kurt kaçıp saklandı ... ve sonra on oğlan doğurdu ... Onların torunlarının sayıları arttı ve zamanla yaklaşık yüz haneye ulaştı.

Bu hikayenin biraz daha az efsanevi çeşidine göreyse Türkler (yine bir kurttan doğma) Nishitu'dan türemiştir. Nishitu biri Yaz Ruhu'nun kızı, öteki de Kış Ruhu'nun kızı olmak üzere iki kadınla evlenmiştir. Biri beyaz bir kuğuya dönüşürken, öteki, daha geleneksel bir biçimde hamile kaldı ve dört oğlan dünyaya getirdi, bunlardan biri Türk kabilesini kurdu. Çince vakayinameler, Türklerin kökenleri hakkındaki ikincil ayrıntılar konusunda "yukarıdaki hikayeler değişiklik gösterir" diye ciddiyetle belirtse de, "kurdun soyunun devam ettiği üzerinde hemfikirdirler".[4]

Gözleri böyle korkan ve her biri Türkler ile rakip devlet arasında ittifak kurulmasından son derece endişe duyan Qi ve Zhou devletlerinin her ikisi

[4] Edward H. Parker, "The Early Turks [İlk Türkler]," *China Review*, 24 (1899-1900), s. 120.

de kuzeydeki tehdide çözüm bulmaya çabaladı. Set inşası bu çözümlerden biriydi. 552 ile 564 arasında Qi devleti Shanxi, Hebei ve Henan'da, batıda Sarı Nehir'den tutun da doğu sahillerindeki Bohai'ye kadar uzanan parça parça olmak üzere toplam yaklaşık 3300 km uzunluğunda set inşa etti. Sadece bir yıl içinde, 555'te, Qi imparatoru Juyong'dan başlayıp Pekin'in kuzeyindeki dağların arasından ve Datong'un görece düzlüklerinden geçerek Sarı Nehir'in doğu kıyısına kadar uzanan 450 kilometrelik bir set inşa ettirmek üzere 1.8 milyon gibi şaşırtıcı sayıda adam yolladı. Bu setler açıkçası çabucak (tek bir çalışma mevsiminde) inşa edildi. Set, ya yerli toprak ve dağlardan kesilen taşlar kullanılarak tümsek yapılmış, ya da garnizon karakollarından, gözetleme kulelerinden ve doğal engellerden oluşan setsiz savunma hatlarından oluşuyordu. Toprak ve taştan inşa edilmiş Qi setlerinden ikisi çağdaş Shanxi'de bulunmaktadır. Tabanları 3,3 metre genişliğinde, yüksekliği ise 3,5 metre civarındadır.[5] Çağdaş Hebei'deki Zhou setlerinden birinin geleneksel adı, muhtemelen yapımında kullanılan yerli toprağın kırmızımsı renginden dolayı, "Kırmızı Duvar"dı.[6]

Ama anlaşılan hiçbir set, rüşvet kadar işe yaramıyordu. Hem Qi hem de Zhou devleti Türk kağanını tehdit ödemeleri yoluyla o kadar zengin etti ki (553 ile 572 yılları arasında Tumen'in haleflerinden biri sadece Zhou devletinden yıllık 100.000 top ipek alıyordu) Türkler artık Çinlilerin cömertliğini küçük görme numarası yapmaya yetecek kadar varlıklıydı. "Çocuklarım ... hayırlı ve itaatkar" diye iç çekti kendinden hoşnut bir edayla, "ne diye yoksulluktan korkayım?"[7] Buna karşın para yardımları bile sınırlı başarı sağlıyordu çünkü geniş çaplı yağmalar devam ediyordu. Örneğin, 563'te Türkler, Pekin'in güneyine 350 kilometreden daha fazla giderek Hebei'yi yağmaladılar, "geride tek bir canlı insan veya hayvan bırakmadılar".[8]

~

Bu kısmen başarılı taviz politikası kuzey Çin tek bir hanedanlık çatısı

---

5 *Changcheng baike quanshu* (Çin Seddi Ansiklopedisi) (Jilin: Jilin People's Publishing House, 1994), s. 96.

6 *A. g. e.*, s. 81-82.

7 Hu Ji, *Sui Yangdi xinzhuan* (Sui İmparatoru Yang'ın yeni biyografisi) (Şanghay: Shanghai renmin chubanshe, 1995), s. 36-37.

8 *A. g. e.*, s. 128.

altında yeniden birleşince değişmeye başladı. Çin önce Kuzey Zhou çatısı altında 578'de kısa bir süreliğine, sonra da 581'de Sui egemenliği altında birleşti. Qi devletinin tam da Zhou saldırılarına karşı 564 yılında inşa ettiği seti aşan Zhou imparatoru, 577'de Qi devletini yıktıktan kısa bir süre sonra hiç beklenmedik bir şekilde otuz altı yaşında öldü. Yerine geçen aklını oynatmış bir otokrattı ve kendi karısını öldürüp imparatorun çoktan ölüme sürüklediği bir prensin dul karısını almak niyetindeydi. Karısı, insafsızca şiddet uygulama kapasitesi yüksek bir üst rütbeli Zhou asili olan Yang Jian'ın kızı olmasaydı imparator kafasına koyduğunu yapabilirdi belki. Yürekten ricalardan sonra Yang'ın kızı kurtuldu. İmparator ise hastalandı ve öldü. Yang iktidara geçmeye karar verdi, altı yaşındaki yeni imparator büyüyene kadar yönetime geçti, imparatorluk ailesinin kadınlarını Budist rahibeler olmaya zorladı ve altmıştan fazla Zhou prensesini idam etti. 581'de, iki aylık bir süre içinde Yang Jian kendini önce Prens, sonra da Sui hanedanlığının İmparator Wen'i ilan etti. Sekiz yıl sonra, güneydoğu kıyısındaki çağdaş Nanjing'de bulunan güney Chen hanedanlığının kalıntılarını ortadan kaldırınca, Çin yaklaşık dört yüzyıldır ilk defa yeniden birleşmiş oldu.

Wen'in, selefi Qin hanedanlığının İlk İmparator'una benzerliği kimi yerlerde göze çarpmaktadır. İlk Qin imparatoru gibi Wen de şahsen ve siyasi bakımdan kuzeyli olmasına rağmen kendini Çin'in efendisi konumuna getirmiştir. Wen, kimi üyeleri Çincenin yanında Türkçe de konuşan, yarı-barbar, kuzeybatılı aristokrasinin bir ürünüdür. Eski Çin başkentleri Chang'an ve Luoyang arasında bir yere yerleşen ailesi kuzeyin iktidardaki Çinli olmayan ailelerine hizmet ediyordu ve onlarla evliydi. Wen at biniciliği ve savaş alanında çok iyi bir eğitim almıştı ve ırksal özellikleri itibarıyla kendine güvenen ve kuzeyli tarzıyla on üç yaşında kocasına tekeşlilik yemini ettiren, güçlü bir Hun kabilesinin kızıyla evlenmişti. Çekingen, güneyli, Çinli aristokrasi kadınlarının aksine Wen'in karısı imparatorluğun politikasında etkin bir rol oynuyordu. Küçük imparatorun yerine yönetime geçtikten sonra, "Kaplanın sırtına bir kez bindin mi, inmesi zordur" atasözünü dile getirerek (başka bir deyişle, artık geri dönülemeyecek kadar ileri gitmişti) kendini imparator ilan etmesini telkin eden de oydu.

Wen imparator olduktan sonra, birlikte imparatorluk kabul odasına giderlerdi ve kraliçe görüşmeleri izlemek üzere bir perdenin arkasında oturur, imparator yanlış bir karar verdiğinde onu azarlamaları için hadımlarını gönderirdi.

Yine Qin selefi gibi Wen de sert bir hükümdar olarak kaldı. Öfkesi epey şiddetli olan (bir keresinde bir adamı kırbaçlayarak öldürdü) ve aşırı kontrol delisi imparator (saraydaki kadınların kozmetik ürünlerini bile sınırlamıştı) aynı zamanda hem kanunun hem de sert cezaların katiyen uygulanmasındaki ısrarı konusunda batıllığa varacak derecede dindar ve son derece Yasacıydı. Ayrıca, Konfüçyüsçü bilginlere karşı içten içe duyduğu şüpheden de kurtulamadı. Bilgili bir Konfüçyüsçü saraylı, bir siyasi şiddet olayına karışma cüretini kendinde bulup imparatoruna Zhou prenseslerini idam etmemesi için ısrar edince, Wen ona "Sen kendi işine bak, kitap kurdu!" diyerek yanıt vermiştir.[9] Wen'in sarayında Konfüçyüsçü görgü kuralları sadece danışmanları sinirli tembihlerde bulunduğu zaman uygulanırdı. Bir keresinde, taht odasında birini döverken Cennet'in Oğlu için bunun "uygunsuz" bir davranış olduğunu söyleyerek kendisini paylayan kişiye hak verdi ve falakasına el konulmasına izin verdi. Bundan kısa bir süre sonra, doğal içgüdüleri bir kez daha galip geldi ve kabul odasında birini öldürdü. Bir askeri yetkili itiraz edince çabuk parlayan Wen onu da öldürdü. Sonra pişmanlık duyup askeri yetkilinin ailesine başsağlığı dileklerini iletmiş, danışmanlarını kendini durdurmadıkları için paylamıştı.[10]

Wen kendini imparator ilan ettiği ve tüm ülkenin yeniden birleşmesinden sekiz yıl önce 581 yılında, kuzeyli barbarları kontrol altında tutmak için Qin sınır politikasına birebir uyan bir politika benimsedi: Set inşa etmek. Öncelikle, Türkleri çok zenginleştiren para yardımlarına bir son verdi. Türkler de kaçınılmaz olarak bu değişimi hoşnutsuzlukla karşıladılar. Çoğu bozkırlı kabile önderi gibi Türk kağanı da istikrarsız bir yönetim düzeninde destekçilerini kaybetmemek için diplomatik şantajdan gelecek

---

9 Çeviri şu eserden uyarlanmıştır: Denis Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 3: Sui and T'ang China, 589-906, Part 1* [Cambridge Çin Tarihi, 3. Cilt: Sui ve T'ang Dönemlerindeki Çin, 589-906, 1. Bölüm] (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), s. 62.

10 Arthur F. Wright, *The Sui Dynasty* [Sui Hanedanlığı] (New York: Knopf, 1978), s. 67.

mükafatlara ve yağmaya bel bağlıyordu. Kuramsal açıdan Türklerin hiyerarşisinin düzeni Hun kabilesininkine benziyordu, üç düzey vardı ve her biri güya merkezdeki kağan tarafından kontrol ediliyordu. Ama aslında merkez tarafından atanan küçük kağanlar sıkça Türk sömürgelerinden özerk yönetimler oluşturuyorlardı. Tumen'in 552'de ölmesinden sonra, yerine kimin geçeceği sorunu Tumen'in imparatorluğunu doğuyu yöneten oğulları ile batıyı yöneten kardeşi İstami arasında bölüştürme uğruna büyük evladının veraset hakkından vazgeçmesiyle daha da karmaşıklaştı. Tumen'in oğullarının devleti amcalarınınkinden daha kısa süre ayakta kalınca ve doğu Türk imparatorluğu iç savaşa sürüklenince, İstami büyük ölçüde özerk olma fırsatını tepmedi. 581'e doğru Tumen'in torunlarından biri olan Shetu doğuda zafere ulaşsa da, zayıf bağlarla yeniden birleşen takipçilerini birarada tutmak için toplayabildiği bütün maddi mükafatlara ihtiyacı vardı; Sui imparatorluğunun ödemeleri kesme kararı bu yüzden olabilecek en kötü zamanda geldi.

Shetu, "İmparator Wen bana karşı çok haksız davrandı" diyordu.[11] Sorun çıkacağını öngören imparator dikkatini kuzey sınırına çevirdi, yerli "barbarları" kuzeybatı Shanxi'de yirmi gün boyunca set inşa etmeleri için kuzey sınırına gönderdi. Yıl sonunda Shetu sınırı aştı ve sınırın doğu ucunda bulunan Hebei'nin kıyılarındaki Linyu kasabasını ele geçirdi. Bir vakayinameye göre, "Bundan rahatsız olan Sui önderi savunma hatlarını onardı, sınırda uzun duvarlar inşa etti ... ve oralara on binlerce asker konuşlandırdı."[12]

Buna karşın harcanan bunca çaba duvarların temeldeki kısıtlarını vurgulamak içindi. Güçlü noktaları istihkamlarla çevirince düşman zayıf noktalar arayacaktır. Sınırın merkez ve doğu kısımları –Shanxi ve Hebei– kısa süre önce onarılan setler tarafından savunulunca, daha kolaylarına geldiği için Türkler dikkatlerini daha batıya çevirdiler. Hem maddi ihtiyaçları ve hem de birçok akrabasını tahttan indirdikleri ve öldürdükleri için Sui hanedanlığından intikam almaya yemin etmiş bir Zhou prensesi olan karısı-

---

[11] Çeviri şu eserden uyarlanmıştır: Edward H. Parker, "The Early Turks [İlk Türkler]," *China Review*, 25 (1900-1901), s. 2.

[12] *Changcheng baike quanshu*, s. 82-83.

nın isteği doğrultusunda Shetu 582'de büyük bir yağmada kuzeybatı Çin –Gansu ve Shaanxi– üstüne 400.000 okçu gönderdi, bu seferin ardından "tek bir evcil hayvan kalmadı."[13] İmparator haberlere meşhur Çin öfkesiyle tepki verdi:

Wei devrinin kapanışını izleyen günlerde felaketler yoğun ve hızlı bir şekilde geldi. Zhou ve Qi devletleri çarpıştılar ve Çin topraklarını böldüler. Türk barbarlar iki devletle eşit şekilde ticaret yaptı. Zhou devleti doğuya endişeyle bakıyordu, Qi devletinin Türklerle anlaşacağından korkuyordu, Qi devleti de endişeyle batıya bakıyordu, Zhou devletinin Türklerle iyi ilişkiler kurmasından korkuyordu. Başka bir deyişle Çin'in barışı veya savaşı barbarların kaprisine bağlıydı.[14]

İmparator, Zhuo ve Qi devletlerinin Türklere para yardımı yapma politikasını ayıplamaya kadar vardı: "Hazinelerindeki varlıkları boşalttılar ve çöle saçtılar, Çin'in acısına acı kattılar." Buna karşın Sui devleti,

Cennet'ten bütün bölgeleri baba gibi bağrına basmaya yönelik açık emirler aldığı için, vatandaşlarımızın bize yüklediği yükün şefkatiyle geçmişin suistimallerini ortadan kaldırdı. Eskiden düşmana giden malları iptal ettik ve subaylarımıza ve adamlarımıza fazladan ödül olarak verdik. Yollardaki insanlara rahatlık sunduk, şimdi kendilerini tarıma ve dokumaya adayabiliyorlar.

Ama imparatorun göçebeleri yardımları keserek ve set inşa ederek defetme planı kuzeyi yatıştırmada başarısız oldu ve yağmayı tahrik ederek ulusal sefaleti arttırdı. İmparator ateş püskürüyordu: "Vahşi canavarlar aptalca vurdumduymazlıklarıyla bizim irademizin derinliğini anlamadılar ... eski günlerdeki küstahlıklarına devam ediyorlar. İnlerinden daha yeni çıktılar ama bugün bizim sınırlarımıza saldırıyorlar." Başarısızlığından korkan ümitsiz imparator doğaüstü şeylere bel bağladı. Wen umutla, Türklerin topraklarında "kötülüğün geleceğine dair meşum işaretler var. Geçen yıl boyunca canavarların konuştuğu ve insanların [onların] devletlerinin yok

[13] Parker, "The Early Turks," 25, s. 2.

[14] Aktaran Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 3*, s. 108.

olması gerektiğine dair doğaüstü şeyler söylediği duyuldu" diye homurdanıyordu. İmparatorun kendisinin de itiraf etmesi gerektiği gibi bu mucizelerden "şimdilik hiçbiri gerçekleşmese" de, imparatorun "şimdi aydınlığın ve karanlığın kendini ilan etme vaktidir" düşüncesine duyduğu güven sarsılmadı.[15]

İmparatorun kontrolü ötesindeki güçlere duyduğu yeni ve gevşek inanç bir anlamda faydalı oldu. Yorucu set inşa etme işi ters tepen bir girişimden başka bir şey değildi, Türklerin birbirlerini yok etmelerini beklemek çok daha başarılıydı. Shetu'nun büyük çaplı yağmalar yaptığı 2-3 yıl içinde Türkler iç çatışma yüzünden oldukça zayıfladılar. Shetu kuzenine saldırdı; kuzeni batılı Türklerin kağanına kaçtı, batılı kağan bunu Shetu'dan bağımsızlığını ilan etmek için fırsat olarak değerlendirdi. Çok geçmeden Shetu isyankar akrabalarının baskısı altında kalınca Çinlilerden destek istemekten başka seçeneği kalmadı. Önceleri kin güden Zhou prensesi İmparator Wen'e mektup yazdı, kocasını evlat edinmesi için yalvardı; bunu bağlanma ricası olarak algılayan imparator kibarca razı oldu, Shetu'nun halkıyla birlikte Çin sınırının yakınındaki çölün güneyine yerleşmesine izin verdi. İmparatorun ikinci oğlu, Prens Guang (müstakbel İmparator Yang) kağana asker, giyecek, yiyecek, araba ve askeri kullanım amacı daha az olan müzik aletleri getirdi ve bütün bunlar, kaynaklara göre, batıdaki kuzenini yenmesini sağladı. Çince kaynaklar Shetu'nun Çin imparatoruna karşı tutumunu dalkavukluk derecesinde küçük düşürücü, Çin'in mükemmelliği karşısında barbarlara özgü alçakgönüllülüğünün tuhaf bir biçimde fışkırması şeklinde tarif etmiştir: "Şu anda hava güzel ve elementler uygun, muhtemelen Çin'de büyük bir bilge doğduğu içindir... Artık arındırıcı nüfuzunuzun etkilerini hissediyoruz ... Hizmetlerim sabah akşam emrinize amadedir." Shetu'nun Çin'le uzlaşmasındaki gerçek neden fazlasıyla fırsatçı olmasıydı. Davranışı da çok daha hırçın ve kaçamaktı. İmparator kağanın bağlılığını açıkça göstermesini isteyip kağana önünde secde etmesi emredilen bir subay gönderdiğinde, Shetu elçiyle buluşamayacak kadar hasta olduğu bahanesiyle yükümlülüklerinden kurnazca kaytardı.[16]

---

15 Parker, "The Early Turks," 25, s. 3.

16 *A. g. e.*, s. 5.

İmparator Wen'in Shetu'ya ne kadar güvendiğinin gerçek ölçütü belki de imparatorun set inşasına duyduğu devam eden aşkında gizlidir. İmparator, subaylarını ve işçilerini üç kez Ordos bölgesine, çağdaş Ningxia, Shaanxi ve İç Moğolistan'a geri gönderdi. "Barbarların saldırılarını engellemek için" Sarı Nehir kıvrımının batı tarafındaki Lingwu ile doğu tarafındaki Suide arasında, Ordos'un kumlu, çalılıklarla dolu, turuncumsu sarı yüzeyindeki daha sonra yapılan Ming setinin geçtiği hattın yakınlarında 700 li'den uzun bir set inşa etmek üzere 585'te yaklaşık 30.000 adam bölgeye gönderildi. Bir sonraki yıl, günümüzde Shaanxi sınırının hemen yukarısında bulunan çimenli, çakıllı İç Moğolistan çölünde birkaç düzine garnizon karakolunun kesilen bir hattını inşa etmek üzere 150.000 adam gönderildi. 587'de, 100.000'den fazla adam belirsiz bir yere yirmi günlük "set onarım işine" gönderildi; muhtemelen zaten başlayan bölümlerde çalıştılar.[17]

~

590'larda Sui sarayının üstüne kara bulutlar çökmeye başladı ve imparatorun dikkatini sevgili sınırından başka yerlere çekti. Öncelikle kanlı kıskançlık vardı. 593'te, kocası verdiği tekeşlilik yeminini çiğneyince, imparatoriçe derhal ve doğrudan eyleme girişti, kocasının gözlerinin önünde zavallı kadını öldürdü. Ardından imparator ve imparatoriçe ile çocukları arasında, evlatlarını öldürmeye kadar varan bir çatışma çıktı. İmparatoriçenin eleştirelliği, imparatorun paranoyak güvensizlik hisleri ile birleşince (bozkırlı kabileler gibi Wen'in oğullarını müttefik olarak değil gizil rakip olarak görme eğilimi vardı) Wen'in ölümünden önce beş oğlundan dördünü ortadan kaldırmak veya saraydan kovmak istediler. İlk kurban üçüncü oğlu Jun oldu. Savurganlık gerekçesiyle 597'de azledilen prens, imparatorun 600'deki altmışıncı doğum gününden bir hafta sonra gizemli bir şekilde zehirlendi. Tahttaki çiftin hedeflerindeki ikinci kişi veliaht Yong oldu. Daha önce 591 yılında annesi prensin en sevdiği odalığını yerine geçirmek üzere karısını zehirlemesinden şüphelendiğinde çiftin hışmından kurtulabilmişti. Çok geçmeden, yıkaması zor olduğu için kendisi hiçbir zaman çok güzel bir şekilde

---

[17] *Changcheng baike quanshu*, s. 83. Hanedanlık kaynaklarında Sui setlerine göndermeler için ayrıca şu esere bakınız: Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge; Cambridge University Press, 1992), s. 235, yeni baskılar 147-151.

boyanmış veya süslenmiş kıyafetler giymeyen imparatoriçe veliaht prensin şatafatlı kıyafetler giyme ve süsler takma aşkını eleştirmeye başladı. "Eski zamanlardan beri," diye uyarıyordu, "lüksü seven krallar ve imparatorlar asla uzun yaşamamıştır."[18]

Bir kişi, tahttakilerin bütün bu şüphelerinden faydalanmasını çok iyi bildi: İmparatorun kendini anne ve babasına tutumluluk timsaliymiş gibi göstermeye girişen ikinci oğlu Guang. Anne babası onu ziyaret ettiklerinde, hizmetçilerinin yaşlı ve çirkin, perdelerinin sade, çalgılarının tozla dolu, tellerinin kopmuş olmasını sağlayarak imparatoru lüks aşkı olmadığına ikna ediyordu.[19] 600 yılının sonlarına doğru, bu cimrilik gösterişinden etkilenen imparator birinci oğlunu görevinden aldı ve ikinci oğlunu veliaht prens ilan etti. Tahttan alıkonulmasını protesto etmek için imparatora dilekçe vermesi Guang tarafından engellenen Yong saray bahçesindeki bir ağaca tırmandı ve şikayetlerini bağırarak dile getirdi, sarayın yakınlarındaki odalarından birinde bulunan imparatorun kendisini duymasını umuyordu. Ne yazık ki bu eylemi sadece Guang'ın ekmeğine yağ sürdü: İmparatoru abisinin akli dengesinin yerinde olmadığına ikna etti. İmparator, Yong'u bir daha hiç görmedi. 602'de, babasını dördüncü oğlu Xiu'nun başka bir kardeş olan Liang'a karşı düzenlenen bir kara büyü komplosunda yer aldığına inandıran Guang kardeşlerini gözden düşürme işini başarıyla yerine getirmiş oldu. Mantıken Liang böyle bir komployu hak edecek kadar güçlüyse, önemli bir tehdit olmalıydı. Her ikisi de görevlerinden uzaklaştırıldı.

Bu noktadan sonra, Sui'nin halefi Tang hanedanlığı tarafından yazılan Çince vakayinameler Guang'a karşı daha serttir, onu olası her tür ikiyüzlülükle ve alçaklıkla suçlamaktadır. 604'te, imparator ölüm döşeğinde yatarken (bir kaynağa göre, 602'de karısının ölmesinin ve zorunlu tekeşliliğinin sona ermesinin ardından cariyelerle aşırı cinsel ilişki kurmaktan zayıflamış haldedir) Prens Guang'ın babasının en sevdiği cariyesi Xuanhua'ya uygunsuz teklifte bulunduğu ve Xuanhua'nın da derhal gidip hasta babasına ihbar ettiği söylenir. Wen birinci oğluna haber gönderip onu veliaht

[18] Hu, *Sui Yangdi*, s. 43.

[19] *A. g. e.*

yapmayı planlarken Guang ve hizmetçileri tarafından engellenmiştir. Hizmetçilerinden biri Wen'in odasına girdi ve başka herkesin çıkmasını söyledi. Çok geçmeden imparatorun öldüğü ilan edildi, bu tesadüf konusunda Sui hanedanlığının resmi tarihi kısa ve öz bir ifadeyle şöyle demektedir: "Herkes bir şeyler düşündü."[20] O gece, eski imparatorun cesedi hâlâ sıcakken, şehvet düşkünü olduğu yönündeki hikayelere göre, oğlu ve veliaht (artık İmparator Yang) üvey annesi Xuanhua'yla birlikteyken ensest mutluluklar tatmıştır.

Yeni imparator bu ödipal performanstan sonra tam da babasının umduğu gibi sofu olduğunu ispatlamaya koyuldu. Kuzey Wei'nin dehşet verici sonundaki talihsiz payını umursamayan Yang, Luoyang'da yeni bir başkentin hızla inşa edilmesi için köle işçi kalabalıklarını görevlendirdi. Yang'ın bu yeni şehrin yükselmesindeki sabırsızlığı inşa hızını o kadar arttırdı ki tahminen iki milyon işçinin yarısının öldüğü söylenir. Kuzey Çin'deki Luoyang ile güneydoğu kıyısındaki, günümüzde Yangzhen'deki güney başkenti birbirine bağlayan, insan yapısı su yolu olan Büyük Kanal'ın kazılmasını emretti. Resmiyette ülkenin bir yarısından öbür yarısına yiyecek nakliyesini kolaylaştıracağı bahanesiyle inşa edilen kanal anlaşılan güneyden gelen ucuz pirinci taşıdığı kadar Yang'ın çok sayıdaki küçük filolarını da taşımıştır. "Ejder tekneler, Zümrüdüanka kayığı, kırmızı savaş gemileri, çok-güverteli nakliye gemileri" bunların hepsi "yeşil ipekten halatlarla" güneye çekiliyordu.[21]

Buna karşın tıpkı babası gibi Yang'da çabucak dikkatini sınıra yöneltti. İktidarın Wen'den oğluna geçtiği süre boyunca Türkler iç savaş yüzünden dağınık haldeydi. Daha önce olduğu gibi, Tumen'in torunlarından biri olan Ran'gan önderliğindeki daha zayıf grup, rakip kabilelere karşı Çinlilerden yardım ve koruma almaya çalıştı. 607'nin altıncı ayında, Ran'gan iki başkenti Chang'an ile Luoyang arasında kamp kuran imparatora sınırdan içeri girmek ve sarayı ziyaret etmesine izin vermesi için akrabalarını gönderdi. İmparator bu ricayı geri çevirdi ama sonraki ay bir av seyahati Yang'ı Shaanxi'nin kuzeyine, İç Moğolistan'a, Sarı Nehir kıvrımının ku-

20 *A. g. e.*, s. 50.

21 Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 3*, s. 137.

zeydoğu köşesine kadar götürdü, imparator orada Çin sınırından öteye geçip Türklerin egemenliğindeki bölgeye girdi.

Yang istikrarsız barbarlar karşısında kendini hiç riske atmadı, kuzeye subaylarıyla birlikte askerlerin savunma çemberi içinde ilerledi. Buna karşın imparator vardığında kağanın kendisine yaltaklanıcı hitabına bakılacak olursa bu tür önlemlere gerek yoktu. Kendisini "buğday tanesine" benzeten kağan rakip kabilelerin saldırıları karşısında hükümdarlığını siyasi ve ekonomik açıdan desteklemede Sui imparatorluğunun gösterdiği cömertlik karşısında teşekkürlerini sundu: "Müteveffa İmparator ... hizmetkarınızın mutlak acizliğine derinden acıdı, hatta onu hayatta tuttu ... ve hizmetkarınızı Büyük Kağan sıfatıyla buralara hükmetmeye yolladı."[22] Özenle alınan önlemlerden imparatorun ne kadar huzursuz olduğunu hisseden kağan, hemen imparatorun şüphelerini gidermeye çalıştı: "Mütevazı hizmetkarınız artık eski günlerin sınır kağanı değil, mütevazı hizmetçiniz zatıalinizin tebaasıdır." Hatta kağan Türk adetlerinin yerine Çin adetlerini benimsemesine izin vermesi için yalvardı: "Zatıaliniz hizmetkarınıza merhamet ederse, Çin'de olduğu gibi üstün bir ülkenin kıyafetlerini, süslerini, kanunlarını kullanmamızı uygun bulmanızı rica ediyorum." Ya yerli adetleri ilerici bir hoşgörüyle kabul etmesinin ya da kendi adına ekonomik kaygıların etkisiyle (kağanın halkını Çin cüppeleriyle ve süsleriyle kuşatmanın bedeli önemsenmeyecek kadar küçük değildi), imparator ricayı geri çevirdi ve sadece sadakatini istedi: "Çölün kuzeyindeki bölgenin henüz yatışmaması ve savaşların hâlâ gerekli olması karşısında, [kağanın] tek yapması gereken sadık ve saygılı olmaktır; kıyafetleri değiştirmenin ne gereği var?"[23] Bununla birlikte kağana savaş arabaları, atlar, davullar, sancaklar ve 3500 adamı için ziyafet verildi. Birkaç ay sonra, imparator kağanın Sarı Nehir kıvrımının en kuzeydeki kıyısının biraz doğusundaki Moğolistan çayırlarında bulunan, "bulutların içindeki" Yunzhong'da bulunan bozkır meskenine daha önce görülmemiş bir ziyarette bulundu. Seyyar duvarlar tarafından korunan, tekerler üstünde ilerleyen, kocaman bir sarayda seyahat ediyordu, Çinli tarih yazıcılara göre bu görüntü istenilen etkiyi tam

[22] Parker, "The Early Turks," 25, s. 72.

[23] Hu, *Sui Yangdi*, s. 129-130.

anlamıyla sağlıyordu ve yerliler korkudan taş kesiliyordu: "Barbarlar bir ruhun geldiğini sandılar; on *li* uzaktan imparatorluk kampını gören herkes dizinin üstüne çöküp secde etti." Kağan da diz çöküp imparatorun şerefine kadeh kaldırdıktan sonra, hevesli bir şair bozuntusu olan imparator bu karşılamadan o kadar hoşnut oldu ki egzotik kuzeye coşkulu bir şiir bile yazdı:

> Keçeden çadırın içinde rüzgarın doğuşunu izliyorum,
> Qionglu dağları güneşle birlikte açılıyorlar...
> Saçları örgülü adamlar bana lezzetli koyun eti veriyorlar,
> Deri şahinci eldivenlerinin içindeki eller bana şarap kadehi sunuyorlar,
> Söyleyin, Shanyu'nun bozkırına korumasız çıkagelmiş
> Çinli Cennet'in Oğlu hakkında ne düşünürsünüz?[24]

Ama Yang'ın zafere yönelik kayıtsızlık ifadeleri bu iki seferin ardından da set inşa edildiği gerçeğiyle çelişmektedir. 607'de, "batıda Yulin'den doğuda Mor Nehir'e kadar uzun setler inşa etmek üzere bir milyondan fazla adam gönderildi." Bir yıl sonra, 608'de, aynı bölgede setler inşa etmeleri için 200.000 adam daha gönderildi.[25] Shanxi ile İç Moğolistan arasındaki günümüz sınırıyla kabaca paralel olan bu setler güneyde bulunan yeni başkent Luoyang'ın kuzeyindeki bölgeyi korumak için inşa edildi. Setin doğu ucunun doğusunda ve güneyinde doğal, dağlık bir engel bulunmaktaydı ama arazinin batısı ve kuzeyi epey düzdü. İmparator Yang'ın seçtiği yer, kuzeyli göçebelerin Shanxi'ye saldırırken kullandıkları çıkış mevkisi olan sarı düzlüğün kuzeyindeki doğal sınırdı; set güya bu yolu kapatmış oldu. Sui setlerinin bir kısmı günümüzdeki İç Moğolistan'da hâlâ ayakta durmaktadır, tek parça halinde duran toprak sur yaklaşık 2,5 metre yüksekliğinde, Gobi manzaralarının ortasında göze çarpan, iki kat daha yüksek, sağlam kuleler arasında uzayıp gitmektedir: "Sahra Çölü gibi sadece yer değiştiren kumlardan oluşan bir çöl değil, sert kumlardan ve kille karışık, hiç yoksa

---

24 *A. g. e.*, s. 131, 132.

25 *Zhongguo changcheng yiji diaocha baogao ji* (Çin Seddi araştırmaları üzerine derleme raporlar) (Pekin: Wenwu, 1981), s. 129-130.

en ince çimenlerle ve çoğunlukla da çimen ve çalı arası bitki öbekleriyle kaplı çakıllar barındıran bir çöl" tasvirini 1923'te içinden motorla geçen bir Amerikalı yapmıştı.[26] Aradan geçen bir buçuk binyıl yapının üstünde izini bırakmıştır, sıkıştırılarak tümsek haline getirilen topraktan büyük parçalar koparmıştır. Şimdi Ordos'un kenarlarındaki seyrek ve dayanıklı çalılıkların ortasında yükselen kalıntı, insan yapısı savunma hattından ziyade akkarınca istilasına uğramış bir yığına benzemektedir. MÖ birinci binyıldan beri devletler ve hanedanlıklar tarafından kuzeybatı bölgesi boyunca serpiştirilen ve geleneksel yöntemle toprağı sıkıştırarak yapılan sınır setleriyle benzerlik taşımasına rağmen, topaklı ve delikli yüzeyi Pekin yakınlarındaki daha sonra yapılan Ming setlerinin düzgün taş levhalarına hiç benzememektedir.

İmparator Yang setini hevesle bir şiirde anmıştır:

Kasvetli sonbahar rüzgarı ara sıra esiyor,
Uzaklara gidiyoruz, on bin *li* uzağa.
Bu kadar uzaklara, nereye gidiyoruz?
Nehri geçmeye ve Uzun Set'i inşa etmeye.
Büyük imparator inşa etmede kendi bilgeliğine mi güveniyor?
Hayır: Aziz atalarının izini takip ediyor.
Seti inşa etmek sayısız nesle fayda sağlayacak,
Yüz milyon insana barış getirecek bir taktik.
Endişeli düşüncelerden rahatsızlık duymaya kim kalkışır?
Başkentte huzur içinde kolayca yaşayabileceğiz.
Alaylarımızı Sarı Nehir'in yakınlarına konuşlandırınca,
Bin *li* boyunca barbarların sancağı sarılır.
Dağlar ve nehirler ufukta görünüp kayboluyor,
Ovalar uzaklarda sonsuzluğa uzanıyor.
Çanlar çalınca alaylarımız duruyor,
Davullar gürleyince askerlerimiz tekrar yola koyuluyor.

---

[26] Harry Franck, *Wandering in China* [Çin'de Dolaşmak] (Londra: T. Fisher Unwin Ltd., 1924), s. 113.

On binlerce süvari yola düşmüş,
Uzun Set'in altındaki atlarına su içiriyorlar,
Sis ve karanlık dağdaki ayı kapatıyor.
Sarp kayalıklar boyunca at sırtında ilerliyoruz,
Çoğu zaman fenerler yakılıyor.
Uzun Set'in subayına soruyoruz
Shanyu sarayla görüşmeye gelmiş mi diye.
Bulutlu hava cennet gibi dağların üstüne çöküyor,
Şafak ışığı kuzey geçidini boğuyor.
...
Geri dönünce canımız çektiği kadar içeceğiz,
Ve atalarımızın tapınağında zaferlerimizi bildireceğiz.[27]

Yang'ın neşeli zafer şiiri set inşası konusundaki geleneksel olarak acı dolu her duyguyu saptırmaktadır. Yol uzun olmasına rağmen, yapılan iş Cennet tarafından kutsanmış ve gelecekteki on binlerce yıl boyunca insanların hayatını kurtaracak vaazında bulunmaktadır. Burada, genellikle ani saldırı, panik ve korkunun simgesi olan işaret kulelerinin sadece barbarların önderinin ziyarete geldiğini haber verdiği anlaşılmaktadır. Sınır genelde karmakarışık hareketlerle ilişkilendirilir; örneğin savaş kasırgalarıyla, atları yüklemekle ve hararetli savaş tartışmalarıyla ilintilidir. Buna karşın Yang'ın seti o kadar barış dolu ki hava durgun ve muzaffer askerleri atalarının tapınağında onların şerefine toprağa içki dökme kutlamaları planlayabiliyorlar. Yang setleri yüceltme heyecanı içinde "aziz atasına," yani nefret edilen İlk İmparator'a çelişkili bir şekilde saygılarını sunuyor. Eski bir terim olan "Uzun Set" ifadesinin Sui kaynaklarında kullanılması bu uğursuz selefle karşılaştırmalara kesinlikle davet çıkarmaktadır.

Sui hanedanlığının tarih kayıtları Yang'ın set inşasında çalışan işgücünden yarım milyonunun sınırda öldüğü tahmininde bulunduğu düşünülecek olursa, imparatorun kendi kendini bolca tebrik etmesi kulağa boş gelmek-

[27] Liu Qingde ve başkaları, *Zhongguo lidai changcheng shi lu* (Çağlar Boyunca Çin Seddi Üzerine Şiirler) (Hebei: Hebei meishu chubanshe, 1991), s. 62-63.

tedir.[28] Öte yandan, siyasi ağırlığı daha az olan hanedanlık şiirleri setlerden halkça nefret edilmesinin o kadar kolay unutulmadığına işaret etmektedir. Setin ötesinde görevli askerler "yüzen ruhlar," evden ve uygarlıktan sürgün edilmiş, kış boyunca sulusepken kardan ve sonbaharda kırağıdan rahat yüzü görmemiş diye tarif edilmektedirler. Dondurucu soğuklar "sınırdaki kazları" bile etkiliyordu ve "atların kemiklerini sızlatıyordu"; işaret kuleleri ise "korku kargaşasına neden oluyordu"; su o kadar soğuktu ki "insanın bağırsaklarını çatlatıyordu."[29]

~

Yang'ın bütün emperyal hedeflerine ulaşmasına, Uzun Setleri inşa etmesine, Büyük Kanalı yapmasına ve kuzeyli kabilelere boyun eğdirmesine rağmen ortada Sui devletini yıkacak sınır sorunları olduğuna dair işaretler vardı. 607'de, Türk kağanının İmparator Yang'a kibarca bağlılığını sunduğu anla yaklaşık aynı zamanda Türk önder başka bir ziyaretçinin gelmesiyle birlikte bir parça mahcup duruma düşmüştü. Kağana Mançurya'daki Liao Nehri'nden günümüzdeki Kore'nin kuzeyine kadar yayılan Koguryo devletinden gizli bir temsilci geldi. Doğulu kağan Koreli temsilciyi bir görüşme esnasında açıkça tanıştırarak bu karşılaşmayı aydınlatmaya çalışsa da, doğulu Türkler ile Koreliler arasındaki gizli ilişki ilgili taraflar için son derece hoşnutsuz bir olaydı. Çinliler kuzeydoğu boyunca kurulacak düşmanca bir ittifaktan korkuyorlardı, Türklerse Çinli destekçilerini soğutmaktan endişeleniyordu. Çinliler durumu gözdağı vermek amacıyla kibir gösterisinde bulunarak idare etmeye çalıştılar, Koreli temsilciye kralının derhal Çin sarayına "bir an önce gidip saygı gösterisinde bulunması gerektiğini" bildirdiler.[30] Bunu yapmazsa, Çinliler, ülkesinin üstüne bir ordu gönderecekti. Koreli hükümdar çağrıları gözardı etti ve İmparator Yang saldırmaya karar verdi. Bu karar vahim bir karardı çünkü Kore savaşı –İmparator Yang'ın bol sayıdaki kamu inşa işlerine ilaveten– Sui devletinin sırtına rejimi ortadan kaldıracak yükler yükledi. Hazırlıklar uğursuz-

---

[28] Arthur F. Wright, "Sui Yang-ti: Personality and Stereotype [Sui Yang-ti: Kişiliği ve Basmakalıplığı]," *The Confucian Persuasion* [Konfüçyüsçü İnanç] içinde, der. Arthur F. Wright (Stanford: Stanford University Press, 1960), s. 57.

[29] Bakınız: Liu ve başkaları, *Zhongguo lidai*, s. 59-65.

[30] Parker, "The Early Turks," 25, s. 73.

luklarla başladı, Sarı Nehir'in taşması üzerine zorla askere alınanlar kaçtı. İmparator en sonunda 612'de yola çıktığında, Koguryo başkentine hızla ulaşacağını tahmin ediyordu; ama aksine Liao Nehri yakınlarındaki surla çevrili şehirler, yaz yağmurları Yang'ı Luoyang'a geri dönmeye zorlayana kadar Çin saldırılarına direndiler. Sonraki sene imparator yine Liao Nehri boyunca yola koyuldu ama birçoğu kısa süre önce Sarı Nehir'in taştığı bölgelerde yoğunlaşan iç isyanlar yüzünden vazgeçti. İç kargaşa tehdidini umursamayan Yang şaşırtıcı bir şekilde 614'te Kore'ye dönmeye karar verdi, fakat Kore kralı bu seferden sonra da imparatorluk sarayında saygı gösterisinde bulunmayı reddetti ve Çin beklendiği gibi bir sürü isyanın ortasında kalakaldı.

İmparatorun yeni setlerinden hiç korkmayan kuzey sınırındaki kabileler ortaya çıkan itaatsizlik fırsatını kaçırmadılar. Aşırı derecede Çin yanlısı doğulu kağan Ran'gan 609'da ölmüş, Orta Krallık'a saygı gösterisinde bulunma hevesi çok az olan oğlu Duoji yerine geçmişti. Duoji Çin sarayına yapacağı ziyaretleri erteleyince, Yang dostluğu yüz yüze yeniden kurmak için kuzeye başka bir ziyaret teklifinde bulundu; Duoji bu fikre kuzey Çin'e yağma saldırısında bulunarak yanıt verdi, Türklerle savaşması için gönderilen Sui kumandanı da öldürüldü. 615'te, imparator kuzey Shanxi'deki Fenyang sarayında tatildeyken, yeni kağanın gönderdiği 10.000 kişilik bir kuvvet tarafından az kalsın esir alınıyordu, Shanxi'nin kuzey sınırı boyunca uzanan setin yaklaşık 150 kilometre güneyindeki, çevredeki iller içinde hâlâ Çinlilerin elinde kalan yalnızca iki garnizondan biri olan Yanmen kasabasına sığınmak zorunda kaldı. Saray panikledi. İmparatorun subayları (en tedbirsizleri arasında imparatorun kendisinin birkaç bin süvariyle birlikte Türk siperini yarmak bile bulunan) tonlarca kaçış planı tasarlarken, korkan imparator "gözleri korkudan fal taşı gibi açılan oğluna sımsıkı sarılıyordu." Beklenmedik saraylı misafirler bir yana, kendi askerleri için bile sadece yirmi günlük yiyecek stoku bulunan bir garnizon kasabasının otuz altı gün kuşatılmasından sonra, kağanın askerleri sınırın başka bir yerindeki sorun haberi üzerine en sonunda çekip gittiler.[31]

---

31 Hu, *Sui Yangdi*, s. 198-202.

Yanmen'de yaşadığı olayın etkisinden kurtulamayan imparator giderek umutsuzluğa kapıldı ve gerçeklikten uzaklaştı. Açlıktan kıvranan köylüler ağaç kabukları ve yaprakları, toprak ve en sonunda da birbirlerini yemek zorunda kalırken, o dikkatini geceleyin yaptığı zevk gezintilerini aydınlatması için yeterince ateşböceği yakalamak gibi şahsi eğlencelere toplamıştı. Luoyang'da isyanların coğrafi odağına çok yakın olduğu kanaatine varan Yang son bir kötü karar daha verdi: Kuzey sınırdan güneydeki başkente kaçmak. İmparatorluğun bütün küçük filosu ikinci Kore savaşını kesen iç savaş boyunca tamamen yok edilmişti ama ulusun güç durumuna rağmen yeni bir ejder tekne ve yüzen saraylar filosu oluşturuldu. 616'nın yedinci ayında, Yang güneye doğru yola çıktı, kaçışına karşı çıkma cüretini gösteren bütün yetkilileri idam etti. İki yıl sonra, Yang da en çok güvendiği generallerinden ve asi liderlerden birinin oğlu olan Yuwen Huaji tarafından hamamında öldürüldü ama öncesinde sevgili oğlu Wang Zhaogao'nun öldürülmesini izlemeye mecbur bırakıldı.[32]

~

Yang'ın öldürülmesinden sonraki yirmi yıl içinde Çin'in yeni hükümranı olan Tang hanedanlığı, (Doğru) Sui Tarihi adlı kayıtlarında, seleflerini Çinlilerin ahlaki yükseliş ve çöküş döngüsünün içine güzelce oturtan ve pek de övücü olmayan tarihi karşılaştırmaları yapıyorlardı, hem de neşe içinde:

> Sui hanedanlığının başarılarıyla kusurları, yükselişiyle yok olması, Qin hanedanlığınınkini anımsatmaktadır. İlk İmparator ülkeyi birleştirdi; İmparator Wen de birleştirdi. İkinci Qin imparatoru zalimdi, güç kullanırdı ve sert cezalar verirdi. İmparator Yang da kötü niyetli bir zorbaydı. Her iki durumda da çöküşleri isyanların çıkmasıyla başladı ve ölümleri alt tabakadan insanların ellerinden oldu. Başlangıçtan sonuna kadar, bir elmanın iki yarısı kadar birbirlerine benzerler.[33]

Tahta el koymasını haklı çıkarmak heyecanıyla, Tang hanedanlığı İmparator Yang'ın karakterinin karalanmasını destekledi ve onu Çin tarihinin ef-

---

[32] *A. g. e.*, s. 198-202.

[33] Wright, "Sui Yang-ti," s. 67.

sanevi derecede kötü imparatorlarından birine, her yönüyle Qin hanedanlığındaki Huhai kadar kötü birine dönüştürdü. Karalama ve sövgü dolu sayfalar ne kadar kötü olduğunu anlatıyordu. En çok öne çıkan özellikleri arasında baba ve kardeş katilliği; inşaat projelerinin mal olduğu insan sayısı (Büyük Kanalı'nın sığ derinliklerine canlı canlı gömülen 50.000 kişi dahil); cinsel aşırılıkları (bakirelerin bekaretini bozma zevki ve güzel kadınları kanal boyunca mavnasını kullanmaya zorlamak); savurganlığı (saltanat filosu için ender hayvanların kirpiklerinden dokunan tenteler yaptırması) gibi şeyler geliyordu.[34] Kendilerinden önceki ve sonraki hemen hemen her hanedanlık gibi Tang hanedanlığı da kendi siyasi amaçlarına uydurmak için tarihi gerçekleri değiştirdiler, tek bir muazzam konuda benzerlik vardı. Qin hanedanlığında olduğu gibi, setlerin Sui hanedanlığının kalıcılığını garanti etmediği ispatlanmış oldu.

34 *A.g.e.*

Setler Olmayınca: Çin Sınırları Genişliyor

Qin hanedanlığının İlk İmparator'u gibi Sui hanedanlığının imparatoru Yang da ciddiyetle mucizelerin sesine kulak verdi. İlk İmparator, Qin hanedanlığını bir "Hu"nun yıkacağı konusunda uyarıldıktan sonra, derhal en iyi generali Meng Tian'ı kuzeyli barbar Hu kabilesine karşı sefer düzenlemesi için 300.000 askerle birlikte göndermiş ve imparatorluğunu korumak için bir Uzun Set inşa etmesi emrini vermişti. Benzer şekilde, bir kahin 615'te Sui hanedanlığının yerine Li soyadında bir adamın geçeceği kehanetinde bulununca, Yang sebatla, Li soyadlı (Smith veya Jones İngilizcede ne kadar yaygınsa Li de Çincede o kadar yaygındır) kişileri idam etmeye koyuldu, bunların içinde üst rütbeli generallerinden biri ve ailesinden otuz iki kişi de vardı.

İlk İmparator'un önleyici saldırı hamlesi tabii ki tamamen yanlıştı, çünkü tehlikeli Hu saraya çok daha yakındı. Tehlike, isminde "Hu" geçen, Qin Shihuang'ın dengesiz oğlu Huhai'ydi. Yang'ın çabaları da sonuçsuz kalmaya mahkumdu. Yanlış şeye odaklanmış olmalarına rağmen, ileride Tang dükü ve Tang hanedanlığının ilk imparatoru Gaozu olacak olan Li Yuan'ı, o Sui hanedanlığını yok etmeden önce yok etmeyi başaramadılar. Li, Sui hanedanlığının kukla hükümdardan başka bir şey olmayan son çocuk-imparatorunu tahttan indirdikten sonra en parlak dönemindeyken Çin egemenliğini kuzeybatıda Pers devletinin kıyılarındaki Oxus vadisinden kuzeydoğuda günümüz Kore'sinin donmuş sınırlarına kadar yayacak bir hanedanlık kurdu. Çin ırkından gelen başka hiçbir hanedanlık Çin'i Tang hanedanlığı kadar büyütmedi; sınırlarını aşan tek yönetim Mançu Qing hanedanlığıydı ama o zaten hayata bir bozkır iktidarı olarak başla-

mış ve bu yüzden de eski kuzey anavatanlarını asıl Çin'e katmayı başarmada bölgesel üstünlüğü elinde bulundurmuştu. Li kabilesinin imparatorluğu, sınır yönetimi konusunda gelecek hanedanlıkların Tang hanedanlığını siyasi ve kültürel açıdan altın çağ gibi saygıyla anarken tekrar tekrar gözden kaçırdıkları, değerli bir ders verdi: Tang dönemindeki Çin'in fetihleri, zenginliği ve canlılığı uzun setler olmadan başarıldı.

~

Çağdaş Çinliler Tang dönemindeki Çin'in ihtişamı konusunda ateşli bir ulusal gurura sahip olsalar da, bu başarıların çoğu, ne tuhaftır ki, hanedanlığın yabancı bozkır kültürüne maruz kalmasının eseriydi. Tang hanedanlığı kurulduktan sonra, imparatorluktan maaş alan şecereciler, Han imparatoru Wu'nun Hunlara karşı en cüretkar generallerinden biri olan Li Guang soyundan gelen torunlarının izini sürerek Tang hanedanlığı için kusursuz derecede saf bir Çinli soy bağlantısı oluşturdular. Aile kökenlerinin aslıysa neredeyse barbarlarla karışmış haldeydi. Çin'in en dayanıklı siyasi iktidarlarının çoğu gibi Tang hanedanlığı da aslen Çinliler ile kuzeyli aristokrat soyların karışımından ibaretti. Li Yuan'ın babası, ilk Sui imparatoru gibi aynı Hun ailesinden evlenmişti. Sui hanedanlığının son döneminde, kabilenin iktidar merkezi kuzey Shanxi'deki Datong yakınlarındaki sınır setinin hemen içindeki garnizon olan Wuchuan'da toplanmıştı.

İmparator Wen ve karısının en büyük gözdelerinden biri olan Li Yuan, üst rütbeli bir Sui memuru ve göze çarpan bir general sıfatlarıyla İmparator Yang'ın Kore seferleri sırasında patlak veren isyanların ilk başlarında Sui hanedanlığına sadık kaldı, başkenti ve sınırı haydutlar ve Türk saldırılarına karşı savundu. Ama Sui hanedanlığının başarıları dibe vurunca, Li yanlısı kehanetin popüler bir türkü versiyonunu duyarak cesaretlenmiş ve eline geçen fırsatı ganimet bilmiştir. Shanxi'deki kalesinin çevresinde 10.000 asker toplamadan önce Li Yuan'ın 617'de "Bu görevi yerine getirmek için ayaklanıp bin *li* yürümem lazım!" dediği söylenir.[1]

Li Yuan'ın İmparator Gaozu adı altındaki hükümdarlığından sekiz yıl

---

[1] Şu eserdeki çeviriden uyarlanmıştır: Denis Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 3: Sui and T'ang China, 589-906, Part 1* [Cambridge Çin Tarihi, 3. Cilt: Sui ve T'ang Dönemlerindeki Çin, 589-906, 1. Bölüm] (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), s. 156.

sonra, 626 yılında tahta geçme konusundaki münakaşalar cinayete dönüşünce Tang hanedanlığının kalıtsal özellikleri yeniden su yüzüne çıkmış oldu. Birkaç yıldır Gaozu'nun oğulları birbirlerine karşı giderek artan bir şüpheyle yaklaşıyordu. İkinci oğlu Li Shimin, 618'i takip eden yıllarda rakip diktatörlere karşı önemli zaferler kazanarak veliaht prensten çok daha yetenekli bir general olarak nam saldı. Belirli bir tehdidin kokusunu alan veliaht, müttefiki en küçük kardeşiyle birlikte sarayın düşüncelerini Shimin'in aleyhinde etkilemeye çalışarak karşılık verdi. En sonunda kardeşinin kendisini öldürmeyi planladığına dair bir söylenti üzerine harekete geçen Shimin iki kardeşini babalarının cariyeleriyle ilişki kurmakla suçladı.

Kendilerini imparatorun önünde doğrudan savunmaya giden her iki kardeş sarayın girişine atlarıyla geldiler, Shimin ve on iki destekçisi onları orada pusuya düşürdü. Shimin abisini öldürdü; subaylarından biri de küçüğünün icabına baktı. Shimin ardından generallerinden birini tahta kimin geçeceğine karar verme sorununun oldukça basitleştiğini imparatora haber vermesi için saraya gönderdi. Gaozu iki ay sonra kendini İmparator Taizong ilan eden, hayatta kalan tek oğlunun yerine geçmesi için emekli olmaya "ikna oldu."

Taizong'un tahta geçme sorununu kanlı bir yoldan halletmesi kendisinin ve kabilesinin üzerindeki Çinli olmayan etkileri açıkça ortaya koydu. Aile üyelerini rakip ve öldürücü düşmanlar gibi görme konusundaki hevesi kişisel özellik bakımından kabilesel kaygıları yansıtmaktaydı, oysa kardeşlerini öldürmesi ve babasını tahttan indirmesi Çin'in ahlaki düzeninin en temel ilkesiyle (anne ve babaya saygı gösterme konusundaki Konfüçyüsçü emirle) kesinlikle çelişiyordu.

~

Bozkırın değişken ve vahşi siyasi üslubunun ustası olan Taizong, doğal olarak sınır setlerini küçük görüyordu, babasından miras aldığı sınır sorununu cesur askeri eylemler sayesinde değiştirdi. Yıllar süren iç savaşın ardından Çin yeniden ayağa kalksa da, Türkler 618'den beri yeni hanedanlığı yağmalıyordu veya ona şantaj yapıyordu, canları nasıl çektiyse, bir yıl Tang devletinden 30.000 "parça şeyi" hediye olarak alıyorlardı, sonraki yılsa sınırdaki yerleşim alanlarından hemen hemen bütün çekici kadınları

alıp götürüyorlardı. 625'te, Chang'an dolaylarında kağan Xieli'nin bizzat önderlik ettiği 100.000 süvarinin bulunduğu uzun süren yağmaların ardından korkudan titreyen Çin sarayı saldırılara açık Chang'an'dan taşınıp Shaanxi'nin daha dağlık kısımlarına sığınmayı bile düşündü.[2]

Türkler 627'de başkente yönelik başka bir yağmaya girişirken Chang'an'daki saraya bir casus gönderdiler, o da kağanının ordusunun bir milyondan oluştuğu ve hızla yaklaştığıyla övünerek çok geçmeden gizli görevlerdeki beceriksizliğini gözler önüne serdi. Taizong kararlılıkla karşılık verdi, elçiyi hapse attı ve idamla cezalandırdı, ardından neşe içinde Çin ordusunun iç savaş yüzünden dağıldığını hayal eden Xieli'yi karşılamak için ordusunun başında sarayın kapısından atını sürerek ayrıldı. Taizong'un ölçülü güç gösterisi –tek bir kılıç bile çekilmedi– tamamıyla arzulanan etkiyi yarattı ve ona önemli bir psikolojik üstünlük kazandırdı. Bu konuda şunları dile getirmiştir: "Türkler iç sorunlarımız olduğu için ordu toplayamayacağımızı sanıyor. Şehri kapatacak olsaydım topraklarımızı tamamen yağmalarlardı. O yüzden hiçbir şeyden korkmadığımı göstermek için tek başıma dışarı çıkıyorum ve savaşma niyetinde olduğumu anlamaları için güç gösterisinde bulunuyorum." Türkler geri çekildiler, barış tekliflerinde bulundular ve Çinlilerden bolca hediye aldılar, Taizong bu sayede dikkatlerini dağıtmayı ve zevke sefaya daldırmayı, sonra da kendi seçtiği bir zamanda yağacağı savaşta onları ortadan kaldırmayı planlıyordu. Taizong'un en tepedeki bakanlarından biri hükümdarının bozkır diplomasi stratejisini anlamasının etkisinden kurtulamamış bir halde soluk soluğa şunları dile getiriyordu: "Bunca şey, benim aptallığımın çok ötesinde."[3]

Bir sonraki yıl, Xieli'ye bağlı kabileler isyan edince ve bozkır da "birçok koyun ve atın açlıktan öldüğü, insanların kıtlık çektiği" aşırı derecede soğuk bir kışa sahne olunca Taizong'un sırası geldi.[4] Bir yıl sonra, Xieli ile kendine yakın astı Tuli'nin arası açılınca Türklerin sorunları daha çok büyüdü. Xieli'nin muhtemelen halkının yaşadığı sıkıntıları hafifletmek için yağma yapma güdüsüyle askerlerini sınıra yığdığını fark eden bir danışma-

---

2 Edward H. Parker, "The Early Turks [İlk Türkler]," *China Review*, 25 (1900-1901), s. 164, 237.

3 *A. g. e.*, s. 166-167, 239.

4 *A. g. e.*, s. 239.

nı Taizong'a uzun setler inşa etmeyi ve buralara asker yerleştirmeyi önerdi. İmparator bu düşünceye katılmıyordu:

Türkler yazın başında kırağıya maruz kaldılar; bir anda beş güneş ortaya çıktı; üç ay arka arkaya iyi geçti ve bozkırlarını donuk bir parlaklık kapladı ... Belirsiz bir rotada dolaşıp duruyorlar, hayvan sürülerinin çoğu yok oldu, yani topraktan faydalanmıyorlar ... Xieli'nin Tuli'yle arası iyi değil ve bu ikisi birbirini yok edecek bir çekişmenin içinde ... yok olmaya mahkumlar ve ben sizin için onları yakalayacağım beyler. Bence mesele set inşa etmek değildir.[5]

Tam da Taizong'un tahmin ettiği gibi 629'a gelindiğinde Tük ordusu iç çatışmalar yüzünden yok olmuştu. Taizong o sene 100.000 askeriyle birlikte altı generalini sefere yolladı, on binlerce esir ve küçükbaş hayvan aldılar ve dediklerine göre, bir Çinli subay onu yakalayıp Chang'an'a getiremeden önce hızlı bir ata binerek aniden kaçan Xieli hariç hemen hemen bütün Türkler teslim oldu. İmparator başkentte Xieli'yi teslim alınca suçlarından ötürü onu adamakıllı ve alenen döverek cezalandırdı ama eninde sonunda onu idam etmekten vazgeçti, bunun yerine onu başkentte "misafir etmeyi" ("hapsetmek" sözcüğünün diplomatik karşılığı) seçti. Xieli geri kalan ömrünü umutsuzluk içinde durumunu kabul edemeyerek yaşadı, Chang'an içinde gezinip durdu, kendisine sağlanan evi, bahçesine kurulan bir çadır uğruna geri çevirdi. *Tang Tarihi* kayıtlarına göre "Uzun süre kayıtsız ve neşesizdi, hane halkıyla birlikte hüzünlü şarkılar söylerdi ve onlarla birlikte ağlardı." İmparator, avlağı da olan bir malikane vererek onu neşelendirmeye çalıştıysa da Xieli kabaca geri çevirdi. 634'teki ölümünden sonra "zapt olunamaz" lakabı takıldı.[6]

Xieli'nin teslim olduğu 630 yılında, geri kalan yenik Türk önderler Çin sarayına geldi ve imparatorun "İlahi Kağan" unvanını almasını rica ettiler. Böyle bir şey daha önce görülmemişti. Çin ve bozkır bin yılı aşkın bir süredir neredeyse sürekli birbirine düşman olmuştu ve kuzeyli kabileler Çin'in oldukça büyük kısımlarını ele geçirmeyi başarmış olsa da, Taizong'dan

---

5 *A. g. e.*, s. 240.

6 *A. g. e.*, s. 169.

önceki Çinliler kendilerine ayak bağı olan kültürel üstünlük hislerinden ve bundan kaynaklanan set yapma aşkından, göçebeleri kendi koşulları çerçevesinde anlayamayacak ve yenemeyecek kadar uzun bir süre boyunca hiç kurtulamadı. Taizong, sanki doğasında varmış gibi yeni bir rol üstlendi, hoşgörülü çokkültürlülük timsali olarak öne çıktı. Taizong coşkuyla şunları dile getirmiştir: "İlk çağlardan beri herkes Çinlileri onurlandırdı ve barbarları hor gördü; sadece ben her ikisini de eşit şekilde sevdim, bunun sonucunda da göçebe kabilelerin hepsi anneleri ve babalarıymışım gibi bana bağlandılar."[7] 8. yüzyıldan kalma Türkçe bir yazıt, Türklerin Çinli "anne ve babasıyla" ilişkisi konusunda çok daha farklı bir hikaye anlatmaktadır: "Türk asillerinin oğulları Çinlilerin kölesi oldu, masum kızları ise serfliğe kadar düştüler."[8]

Yine de Taizong güzel sözlerini eylemlerine uydurmaya pek vakit harcamadı. Bunun yerine batılı Türkler arasındaki kanlı iç çatışmayı körüklemeye odaklandı. 630'a kadar, batılı Türklerin kağanı, Batı Çin'in uç sınırındaki Yeşim Taşı Kapısı'ndan Hazar Denizi civarlarındaki Sasani İmparatorluğu'na kadar uzanan bir imparatorluğu yönetiyordu ve batıda Bizans kadar uzak ülkelerle ittifaklar kurmakla övünüyordu. Bu imparatorluk çökmeye başlamadan bir veya iki yıl önce, Xuanzang adında bir Çinli Budist keşiş, Hindistan'a hacca giderken kağanın egemenliğindeki bölgelerden geçme fırsatı buldu. Şu anda batı Kırgızistan'da güneşin hışmına uğramış bir harabe olan ama 7. yüzyılda çevresi 3,5 kilometreyi bulan, çarşı ve kervanlarla dolup taşan bir İpek Yolu durağı olan Ak-beshim kasabasında kamp kuran muhteşem sarayı ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Keşiş, yeşil satenler giyinmiş, saçı metrelerce ipekle bağlanmış, brokar kıyafetler giymiş yüzlerce subayın ve kalabalık bir atlı asker topluluğunun etrafında toplandığı bir hükümdar tarif etmiştir. Atlı askerlerin sayısı o kadar çoktu ki

---

[7] Charles Hartman, *Han Yu and the T'ang Search for Unity* [Han Yu ve T'ang Hanedanlıklarının Birlik Arayışları] (Princeton: Princeton University Press, 1986), s. 119-120.

[8] Aktaran Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 3*, s. 137.

sonunu göremiyordu ... Kağan gözleri kamaştıran altın çiçeklerle bezenmiş, kocaman bir çadırda oturuyordu ... Bu kişi keçe çadırda barınan bir barbar hükümdar olmasına rağmen insan ona saygıyla bakmaktan kendini alamazdı ... Bu esnada batılı ve doğulu barbarların müziği gürültülü havalarıyla çalınıyordu. Bu havalar yarı-yabani olsa da, kulağa hoş geliyor, kalbe dokunuyordu. Kısa bir süre sonra, taze yemekler getirildi, ziyafet çekeceklerin önüne dilimlenmiş halde bol miktarda haşlanmış koyun ve dana eti sunuldu.[9]

Tang imparatorunun şansına bu gelişen devlet, bozkır siyasetine özgü ani değişimlerden birinde çökecekti. Kağan rakip bir kabile tarafından 630'da öldürüldükten sonra, Taizong önce bir grubu ardından da diğerini destekledi; bu da çok geçmeden sırt çevirdiği grubun, desteklediği taraftan birisini öldürmesine neden olarak sürekli bir anlaşmazlık ortamı yarattı. İç savaşla geçen on yılın ardından, batılı Türklerin kağanlığına adaylardan biri aslında Çinlilerin müdahalelerinin zararlı etkilerini anlamamış ve bir Tang prensesiyle evlilik ittifakı kurmayı teklif etmişti. Taizong, küçük bir nişan hediyesi olarak, Tianshan dağlarının güneyinde bulunan Tarim havzasındaki beş vahayı talep etti. Taizong'un askeri müdahale siyasetinin yanında (638'de bir vaha kralının bir Çin ordusunun krallığına doğru yaklaştığı haberi üzerine korkudan öldüğü söylenir) uyguladığı diplomasi, İpek Yolu'nun içinden geçip İran'a ve Doğu Roma İmparatorluğu'na uzanan Orta Asya'nın vaha krallıkları üzerinde Çin egemenliğini kurmasını sağladı. Taizong 640 ile 648 yılları arasında Tarim havzasının büyük kısmı üzerindeki hâkimiyetini genişletti, 649'da Taklamakan Çölü'nün ortasındaki Kucha kadar batıya uzanan bir hami devlet kurdu ve adını da kendine güvenen bir edayla Batıyı Yatıştırmak anlamına gelen Anxi koydu. Çin imparatorluğunun bu uzak karakollarına garnizonlar konuşlandırıldı ama Taizong setleri küçümsemeye devam etti, generallerinden birine neşe içinde "İmparator Yang sınırı korumak için adam yerleştireceğine saldırıları savunmak için uzun setler inşa etme uğruna ülkeyi yedi bitirdi. Şimdi ben kuzeyi korumak için seni kullanıyorum ve Türkler güneye inmeye cesaret

---

[9] René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia* [Bozkır İmparatorluğu: Orta Asya Tarihi], çev. Naomi Watford (New Jersey: Rutgers University Press, 1970), s. 95.

edemiyorlar; sen uzun bir setten çok daha iyisin!" açıklamasında bulunmuştur.[10]

~

Tang hanedanlığı yönetimindeki Çin, 8. yüzyılın ikinci yarısına doğru dış politikasının meyvelerini toplamaya başladı. İmparator Xuanzong'un hükümdarlığı döneminde her yönden Çin'e egzotik ve lüks mallar akıyordu; İranlıların, Hinduların ve Türklerin süslemeleri her tür ev eşyasının üstünde bulunuyordu. Kuzeyli Çinliler güneyden tuhaf hayvanların taşınmasına o kadar alıştılar ki 763'te Kanton'daki bir hadım ayaklanmasının ardından kuzeydeki erzak tükenince, şair Du Fu "canlı bir gergedan hatta yalıçapkını tüyü tedariki bile zorlaşır oldu" diye serzenişte bulundu.[11] Büyük şehirler büyük yabancı nüfusuna ev sahipliği yapıyordu. Araplar, Seylanlılar ve hepsinden önemlisi Sogdiana'dan (günümüzdeki Özbekistan) gelen tüccarlar her yandaydı. Onların varlığı Tang hanedanlığının kendine özgü heykeltıraşlık modasında büyük burunlu, esmer tenli, hafifçe karikatürleştirilmiş heykelciklerle kendini göstermiştir. Başkent Chang'an tahmini 25.000 yabancı barındırıyordu, Kanton ise belki de 120.000 kadar yabancıyı misafir ediyordu, bunların bazıları yüksek makamlar elde ettiler. Aristokratlar giderek poloya merak salmışken ve imparator Taşkent'ten cariyesi olmak üzere bir dansöz almışken, yeşil gözlü, altın saçlı Batılı dansçılar Chang'an'ın yüksek gelirli aylaklarına kehribar kadehlerde şarap sunuyordu:

> Çiçek yüzlü barbar huri
> Şarap testisinin yanında dikiliyor ve baharın nefesiyle gülücükler saçıyor
> Baharın nefesiyle gülücükler saçıyor, şile bezi elbisesinin içinde dans ediyor.[12]

Erkekler leopar derisinden şapkalar giyiyor; kadınlar yüzlerini Türk başlıklarının altında açık bırakıp gösteriyor ve erkek biniş kıyafetleri içinde

---

10 *Xin tangshu* (Pekin: Zhonghua shuju, 1975), 93.3818-19.

11 Aktaran Edward H. Schafer, *The Golden Peaches of Samarkand* [Semerkand'ın Altın Şeftalileri] (Berkeley: University of California Press, 1963), s. 16.

12 Qu Shuiyuan ve Zhu Jincheng (der.), *Li Bo ji jiaozhu* (Açıklamalı derleme Li Bo) (Şanghay: Şanghay guji chubanshe, 1980), s. 252.

toplum içinde dolaşıyordu. (Kadınlar muhtemelen Tang hanedanlığı döneminde köken açısından Çinli başka hemen hemen bütün hanedanlıklardan daha özgürdüler; kadınların sakat kalmasına neden olan ayak bağlama uygulaması iki yüzyıl sonraki Song hanedanlığına kadar görülmeyecekti.)

Hiç kimse Taizong'un en büyük oğlu Li Chengqian kadar yabancı, özellikle de Türk usullerini sevmemiştir. Sadece Türk veya Türkçe konuşan hizmetliler seçiyordu, kağan gibi giyiniyor ve sarayının bahçesinde kurt başı içeren bayraklarla dolu bir Türk çadırı kurup yerleşmiş, kılıcıyla iri koyun parçalarını doğruyordu. Çin'in batı kıyısındaki kasabalar ve şehirler haliyle en kozmopolit olanlardı, İranlı ateşe tapanlardan tutun da, tüccarlar, müzisyenler, akrobatlar, hokkabazlar ve bir sahnenin üstünde yuvarlanan kürelerin üstünde yürüyen Sogdianalı dansçılara (İmparator Xuanzong özellikle bunları çok seviyordu) kadar çok çeşitli insana ev sahipliği yapıyordu.[13]

Tang imparatorluğunun ilk 150 yılı, Çin imparatorluğunun bütün geleneklerinin ve değerlerinin alaşağı edilerek görülmeye değer derecede başarılı bir etkiye dönüştürüldüğü zıt bir fantezi dünyasına oldukça benziyordu. Çinlilerin kültürel üstünlük kompleksinin çok cazip bulduğu keskin ve dışlayıcı ayrımları toprak ve taş şeklinde ifade etme başarısına sahip setler, doğrudan bozkırdan gelen taktikler –askeri harekatlar ve değişken diplomatik hokkabazlıklar– uğruna reddedildi. Kökünden tamamen sökülüp atılmasa da, Orta Krallık dünya görüşü –Çin'in uygar dünyanın merkezini işgal ettiği inanışı– yabancıların olağandışı ve az bulanan şeylere gösterilen taparcasına sevgi karşısında kesinlikle zayıfladı, hatta Tang hanedanlığı, geçici bir süreliğine de olsa, siyasette cinsel devrim kapısını bile araladı. Tang hanedanlığının erken dönemlerinde Çin ilk ve son imparatoriçesi Wu Zetian tarafından yönetildi. Kocası 690'da öldükten sonra iktidara geçen imparatoriçe, Konfüçyüsçü ataerkil yönetim düzeninin bütün geleneklerini, kendi ilk-feminist amaçları için tersyüz etti. Kendi anne soyundan gelme hanedanlığını kurmak için erkek Tang soyunun çoğunu ortadan kaldırdı; erkek cariyeler aldı; devletin parasını, yeni bir çift sevgili-

[13] Tang hanedanlığının yabancıların ilginç kültürlerine ve ürünlerine duydukları aşkı mükemmel şekilde anlatan Schafer'ın *The Golden Peaches* eserine bakınız.

den azamî zevki almak için o kadar güçlü afrodizyaklara harcadı ki yetmiş yaşında yeni diş ve kaş çıkardığı söylenir. Çağdaşı erkek aristokratlarını belki de hepsinden çok öfkelendiren şey, Han hanedanlığından beri standart haline gelen yabancılara bir prenses verme geleneğini bozması ve yerine büyük erkek yeğenini doğulu Türk kağanın kızına rehine güvey olarak göndermesi olmuştu. Wu'nun etrafını saran erkek saray eşrafına göre bu son ve ölçüyü iyice kaçıran hareket, geleneksel cinsel politikanın tamamen tersyüz edilmesi anlamına geliyordu. "İlk çağlardan beri bu imparatorluktan bir prensin barbar bir kadınla evlendiği hiç görülmemiştir!" sözleriyle tepkisini dile getiren, en açık sözlü ve en cesur saraylı hizmet etmek üzere derhal sınıra atandı; o andan sonra bu sınıf gizli polis tarafından şiddet kullanılarak hizaya getirildi.[14]

~

Büyük Tang hanedanının başarılarına ve yarattığı refaha rağmen, barbar kuzeylilerin saldırganlıkları mitine dayanan eski önyargı sayesinde Çin sınır politikası kısa süre içinde tekrar eskiye dönecekti. 8. yüzyıl boyunca, Tang iktidarının siyasi odağı sürekli güneye, kuzeydeki anavatandan ve hanedanlığın bozkır kabileleri üzerinde egemenlik kurmasına yardımcı olan hayat tarzından uzağa kaydı. Orta ve güney Çin'e büyük çaplı göçler gerçekleştikçe, eski ve yarı-Türk, kuzeyli ve savaşçı seçkin sınıfı zayıflatma pahasına güneyli aristokratların konumu güçlendi. Bu da güneyin daha yumuşak iklimi ve uğraşları uğruna kuzey sınırının gözardı edilmesi sonucunu doğurdu.

Hanedanlığın kurulduğu ilk dönemlerde sınır savunması hâlâ toprağa bağlı milis kuvvet takımları tarafından üstleniliyordu, her defasında üç yıl bir aylık değişen vardiyalarla başkentte ve sınırda sırayla görevlendiriliyorlardı. Ayrıca hanedanlığın ilk zamanlarında milis kuvvetlerde hizmet etmek bir dayatmadan ziyade onur kaynağıydı ve çoğunlukla üst sınıf mensuplarıyla sınırlı kişilerden oluşuyordu. Bunun kesin sonucu olarak askeri güç başkent etrafında toplanmış oldu, böylece uzak eyaletlerde başka kuvvet üsleri oluşmaması ve askeri kariyerin yönetici sınıfların gözünde saygın bir seçim olarak kalması sağlanıyordu. Buna karşın aristokrasi gü-

14 Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 3*, s. 317.

neye kaydıkça sınır karakollarına asker sağlamak sorumluluğu giderek seçkin ve uzman kuvvetlere geçti. Bu kuvvetlerin çoğu Çin devletine karşı sadakatleri zayıflayan dayanıklı Orta Asyalılardan oluşuyordu ve onlar tarafından yönetiliyordu.

Tarihi açıdan bu askerler arasından en göze çarpanı Sogdianalı general An Lushan'dı. 703 dolaylarında doğan general başlardaki koyun hırsızlığı kariyerinin ardından Çin ordusundaki merdivenleri yavaş yavaş tırmandı ve ardından diktatör eyalet başbakanı Li Linfu'nun gözdesi sıfatıyla sınırın kuzeydoğu ucunda yer alan Yingzhou sınır karakolunda büyük bir kuvvetin komutanlığına getirildi. Bu bölge kuzey Çin'in başarılı bir şekilde ele geçirilmesinde çıkış noktası yönüyle uzun bir geçmişe ve stratejik açıdan hayati öneme sahipti. İmparator Xuanzong gözde cariyesi, ünlü güzel Yang Guifei'ye duyduğu ve giderek derinleşen aşkında kaybolup giderken, saray tarafından hiçbir siyasi tehdit oluşturamayacak kadar şişman ve cahil bir soytarı gibi görülen An Lushan askeri ve siyasi hiyerarşide yükselmeye devam etti. (Yang Guifei'nin kumandana duyduğu sevgi dolu ve alaylı saygıyı göstermesi bakımından kocaman An Lushan'ı 751'deki doğum günündeki bir törende ona baştan aşağı bebek kıyafetleri giydirmesi ve onu şaka yollu evlat edinmesi örnek verilebilir.)

Fakat An'ın tutkuları saraylı bebek kıyafetlerinden daha fazlasını kapsıyordu. Kendi sınır kumandanlığındaki kuvvete kıyasla imparatorun ordusunun ne kadar zayıf olduğunun farkına varan An 755'te 200.000 asker ve 300.000 attan oluşan bir kuvveti Çin başkentleri Chang'an ve Luoyang'ın üstüne sürdü. İki şehir de hiç savaşmadan düştü. Xuanzong, isyan eden askerleri tarafından imparatorun dikkatini siyasi görevlerinden başka yöne çekmekle suçladıkları Yang Guifei'yi büyük üzüntü içinde idam etmek zorunda bırakılmadan önce batıya kaçtı. Uygur paralı askerlerinin yardımıyla isyan en sonunda 763'te bastırılmış olsa da, Tang hanedanlığı yönetimindeki Çin tekrar aynı güçlü devlet olamadı, zaman geçtikçe eyaletlerdeki askeri beyliklere bölündü. İmparatorluğun sınır savunması parçalandı: Uygurlar Gansu'yu ele geçirdi, Tibetliler Orta Asya vahalarını işgal ettiler ve 763'te Çin'in Chang'an şehrine kadar içeri girdiler. 790'dan sonra Yeşim Taşı Kapısı'nın batısındaki bütün topraklar Çin'in elinden

çıkmıştı. Hanedanlık aynı anda başlardaki kuvvetinin çoğunu oluşturan çeşitli ulusları hoş görme ve barındırma anlayışından uzaklaşmaya başlıyordu, bunun yerine kendi içine döndü ve saf, basit Çin kültürünün Budizm yüzünden bozulduğu ve zayıfladığı düşüncesini savunan, gittikçe yabancı düşmanı kesilen bir görüşü benimsedi. 836'da Çinlilerin "renkli insanlarla" –Sogdianalılar, İranlılar, Araplar, Hindular– ilişki kurması yasaklandı.[15] Dokuz yıl sonra, Budizm imparatorluk çapında yasaklandı. 260.000 keşiş ve rahibe laikleştirildi, mallarına el kondu, manastırlar kamu binalarına dönüştürüldü, çanlar ve heykeller eritilerek paraya çevrildi. Dine saygısızlıktan korkan sadık halk ise bunları kullanmayı reddetti. Fakat yabancılara saldırarak Çinlilerin belkemiğini güçlendirmeyi amaçlayan bu çabalar imparatorluk çapında başlayan çürümeyi durdurmadı. 9. ve 10. yüzyıllara doğru, bir zamanların büyük Tang ailesinin imparatorları 907'de hanedanlık son bulana kadar yerel diktatörlerin, Türk ve Moğol istilacıların, haydut takımlarının ve kan davası güden hadım kalabalıklarının merhametine muhtaç yaşadı.[16]

~

Ne tuhaftır ki, Tang hanedanlığı hiç set inşa etmemiş olsa da, Uzun Set fikri hanedanlık boyunca unutulmadı. Durum tam tersiydi. Sınır ve sınır setleri dolaylı yoldan da olsa 7. yüzyıldaki bürokratik bir reform sayesinde, yani devlet memurluğu sınavının yeniden uygulamaya konmasıyla halkın bilincinde daha önce hiç olmadığı kadar yer etti.

İş hayatı ve ticarete karşı çok eskilere dayanan kültürel önyargı yüzünden emperyal Çin tarihinin büyük kısmında eğitimli Çinli erkekler için en cazip meslek devlet memurluğuydu. Cennet'in Vekaleti'ne sahip imparatorluk o kadar kutsal bir şeydi ki, her koşulda ama özellikle olağanüstü koşullarda, örneğin vekaletin layık olmayan bir görevliden hak eden bir başka görevliye geçme anlarında, imparatorluk için çalışmak insanların gözünde her zaman şerefli biri olmanın garantisiydi. Sabit maaşın yanısıra

---

15 Jacques Gernet, *A History of Chinese Civilization* [Çin Uygarlığı Tarihi], çev. J. R. Foster (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 294.

16 Daha çok ayrıntı için şu esere bakınız: Edwin G. Pulleyblank, *The Background of the Rebellion of An Lu-shan* [An Lu-shan İsyanının Arka Planı] (Oxford: Oxford University Press, 1966).

rüşvet konusunda son derece yaratıcı olan bürokratların zengin olmaları için bol miktarda fırsat çıkıyordu.

Çin imparatorları MÖ 2. yüzyıldan beri memurlarını seçmek için sınavları oldukça düzensiz bir şekilde kullanıyordu, adayların ana siyasi kültürün temelindeki geleneksel eserler hakkındaki ayrıntılı bilgilerini sınıyorlardı. Sınavlarda Konfüçyüs'ün büyük saygı duyduğu Zhou hanedanlığı metinleri ve bunun yanında Konfüçyüs'ün ve en ünlü öğrencilerinin sözleri soruluyordu. Han imparatorluğunu takiben yüzyıllar süren bölünmüşlüğün ardından Sui ve Tang hanedanlıkları tarafından yeniden uygulamaya konmalarından sonra, devlet memurluğu sınavları yavaşça imparatorluk bürokrasisinde gıptayla bakılan işlere alınmanın temel yolu haline geldi. İmparatorluğun son dönemlerine doğru sınav sistemi karmaşık ve esaslı bir eğitimsel işkence ve Konfüçyüsçü düşünce kontrol sistemine dönüşmüştü, sınavı yapan kişiler adayların Konfüçyüs bilgilerinin sınırlarını anlamsız derecede belirsiz ve aşırı noktalara varacak kadar zorlamaktan zevk alıyorlardı, örneğin kurbanlarına Konfüçyüs'ün *Konuşmalar* adlı eserinde belirli bir kelimeyi nerede kullandığını soruyorlardı. Ming ve Qing hanedanlıkları boyunca (1368-1911) devlet memurluğu sınavları, büyük bir imparatorluğun eğitimli yetişkin erkeklerinin zihinsel enerjilerini gebelikten yaşlılığa kadar soğuran bir entelektüel zulüm haline geldi. Doğum öncesi elkitapları hamile kadınlara embriyo halindeki bir mezuniyet adayının gelişimine en çok fayda sağlayacak duruşlar konusunda öğütler veriyordu. Ömürlerinin öbür ucundaki adaylarsa, örneğin yetmiş yaşında ya da daha büyük olanlar, resmi yaş sınırı elli olmasına rağmen sınava girebilmek için kılık değiştiriyorlardı. Bazen o kadar iyi beceriyorlardı ki karıları bile onları tanıyamıyordu.[17] 19. yüzyıla doğru, sınavdan geçenlerin kalanlara olan minnacık oranı aşırı eğitimli erkekler için başka saygın kariyer seçeneklerinin eksikliğiyle birlikte erkeklerin statü hüsranları yüzünden patlamaya hazır bir düdüklü tencere benzeri bir toplum yarattı. 19. yüzyılın en çok zarar veren halk isyanı olan Taiping isyanı, devlet memur-

[17] Bakınız: Ichisada Miyazaki, *China's Examination Hell: The Civil Service Examinations of Imperial China* [Çin'in Sınav Cehennemi: Çin İmparatorluğunun Devlet Memurluğu Sınavları], çev. Conrad Shirokauer (New Haven: Yale University Press, 1981).

luğu sınavlarında ikinci kez başarısız olduktan sonra umudunu kaybederek kuruntulara kapılıp sinir krizi geçirince Tanrı'nın kendisine Hazreti İsa'nın kardeşi olduğunu söylediği sanrısı gören, taşralı bir okul öğretmeni tarafından çıkarılmıştı. Öğretmenin kaçak Cennet Krallığı on dört yılın ardından en sonunda 1864 yılında Çin hükümeti tarafından ortadan kaldırıldığında arkasında milyonlarca ölü bırakmıştı ve tahttaki hanedanlığı neredeyse dize getirmişti. (Sınav sistemi Çin'de en sonunda 1905'te kaldırılmış ve tartışmalara rağmen fen ve teknoloji gibi daha çağdaş bilim dallarındaki bilgi testleri bunun yerini almıştır. Fakat Britanya'nın Çin imparatorluğu örneğine dayanan devlet memurluğu sınavlarında ruhen de olsa varlığını sürdürmektedir.)

Fakat o zaman gelişiminin erken safhalarında olan devlet memurluğu sınavı 7. yüzyılda daha rahat bir kurumdu. Tang hanedanlığının 681'de getirdiği en önemli değişiklik müfredatı başarının daha az ayrıntılı yorumuna, daha çok edebiyata, özellikle de şiirsel kompozisyona bağlı olacak şekilde yeniden düzenlemekti. Devlet geleneğiyle en az saray merasimlerine eşlik etmesi için methiyelerin söylendiği Zhou döneminden beri bağı olan şiir, artık açıkça geleneksel siyasi iktidara uzanan merdiven haline gelmişti. İmparator Xuanzong 722'de saraylı prenseslerin maiyetinde fazla şair bulundurmalarını yasakladı çünkü bu tür gruplaşmaları kendi siyasi saygınlığına doğrudan bir tehdit gibi görüyordu. Şiir daha sonraki 1500 yıl boyunca Çin politikasının içine saplandı kaldı. Platon gibi başka şairleri Cumhuriyet'inden kovacak kadar sert olmasına rağmen, Mao Zedung'un kendisi de hevesli bir amatör şairdi.

İmparatorluk bürokrasisinin evrensel olarak meslek seçiminde gözde olması sayesinde ve şiir yazmak mesleki ilerlemenin önkoşulu olduğu için, Tang hanedanlığı boyunca şiir patladı. Tang döneminde Çin'in ünlüleri haline gelen büyük şairler dahil olmak üzere çoğu şair ya hizmet eden devlet memuru ya da devlet memuru olmayı amaçlayan kişilerdi, genellikle idari makamlarından çok beyit yazabilme yetenekleriyle ün kazanıyorlardı. En çılgın şairler bile kayıtsız bir bohem olmaktansa devlet destekli kaçık olmayı amaçlıyordu. Tang dönemi şairlerinden belki de en ünlüsü ve ayın yansımasını kucaklamak için sarhoşken bir nehre atladıktan sonra

boğulduğu söylenen, ayyaş, düellocu ve romantik bir aylak olan Li Bo, üst rütbeli bir yerel bakanın akrabasıyla evlenmiş ve İmparatorluk Akademisi'nde şair olarak devlet memuriyeti kazanarak kendine has egzotik deha kültünü oluşturup devlet makamlarında yükselme başarısı göstermiştir.[18]

Ne yazık ki şair-bürokrat olmayı amaçlayan kalabalıklar için cazip ve merkezi yerlerdeki kıyak işler talebi karşılamaktan çok uzaktı. Başkentten sadece birkaç yüz kilometre uzağa gönderilmenin bile sürgün olarak görüldüğü bir kültürde sonuçta birçok memur, eninde sonunda Tang imparatorluğunun başkenti Chang'an'a daha yakın, daha kolay mevkilere terfi edilecekleri umuduyla Çin'in uzak kuzey sınırındaki görevleri kabul etmek zorunda kaldılar. Böylece sınır bölgeleri, özlem dolu, ev hasreti çeken, yabancı ve son derece dramatik bir manzaranın içinde sıkışıp kalmış (lirik duyguların taşması için son derece uygun bir ortam) şairlerle doldu. Çin'in en çok tanınan taşra şairleri, kuzey çölleri ve dağlarından oluşan manzara karşısında çoğunlukla korku ve yalnızlık hislerini dile getirdiler. Sınırdaki kışların mantıksız soğukluğu ve yazların rahatsız edici sıcaklığı karşısında hoşnutsuz turistler gibi yakınırken, Çin'in iç bölgelerindeki evlerinde rahatın tadını çıkarmayı yeğleyeceklerini özgürce itiraf ettiler. İmparatorluğun kuzey sınırları ve setleri hakkındaki şiirler Zhou döneminden beri vardı ama bunu bağımsız bir edebi tür olan *sai shi* (sınır şiiri) tarzına dönüştüren, Tang hanedanlığının kurumsallaştırılmış şiir patlamasıydı.

8. yüzyılın ortalarında sınır bölgelerinde küçük memur olarak dokuz yıl hizmet eden Cen Shen (715-770) umutsuzluk içindeki edebiyatçı memurlar sınıfının en iyi örneklerinden biridir. Yirmi dokuz yaşında, resmi hiyerarşide yükselme yönündeki çoğunlukla sonuçsuz kalan on yıllık çabalarından sonra terfi umudunu kaybeden Cen Shen, Çin Türkistan'ındaki Anxi'ye taşınmak gibi dramatik bir mesleki kumar oynadı. Orada iki sınır generalinin emri altında sırasıyla sekiz ve üç yıl hizmet etti. Biraz trajik bir kişilik olan Cen Shen umduğu üst düzey bürokrat makamını hiçbir zaman elde edemedi. Kariyer olasılıklarının An Lushan isyanı ve sonrasındaki kargaşa

---

[18] Yüce Tang şiirlerine ilişkin mükemmel bir eleştiri için bakınız: Stephen Owen, *The Great Age of Chinese Poetry: The High T'ang* [Çin Şiirinin Altın Çağı: Yüce T'ang Hanedanlığı] (New Haven: Yale University Press, 1981).

yüzünden ortadan kalktığı 756 yılında çöl vahasında kısılıp kalmıştı. Sarayın karışıklık içinde olması üzerine 757'den sonra başkent yakınlarında ve civarında bir dizi önemsiz göreve getirildi, ardından orta ve batı Çin'deki kargaşalı Sichuan eyaletini yönetmek üzere atandı. En sonunda 768'de Chang'an'a geri çağrıldığında, bir haydut isyanı dönüşüne engel oldu. İki yıl sonra, hâlâ Sichuan'dayken öldü.[19] 740'larda ve 750'lerde Dunhuang'ın kuzeybatısındaki kumlu bir karakolda çürüyen Cen yakaran ve temsili duygularını şöyle dile getirdi:

> Çölün üstünde güneşin doğuşunu izledim
> Çölün üstünde güneşin batışını izledim.
> Buraya geldiğime ne kadar pişmanım – on bin *li* uzakta!
> Şan, zafer – bizi buralara sürükleyen bu şeyler nedir?[20]

Sınır şiiri, kederli pişmanlıklarla dolu, barbarların flütlerinin kederli ezgilerinin içine sindiği eserler içermektedir:

> Barbarların kavalının sesinin en üzgün ses olduğunu duymadınız mı?
> Mor sakallı, yeşil gözlü barbarlar çalıyorlar.
> Onların bitmeyen şarkıları
> Kuzeybatıda sefere çıkan askerlerimizi kasvetiyle öldürüyor,
> Kuzey rüzgarları esiyor ve Tianshan dağlarının çimenlerini ısırıyor.
> Himalayalar'da ay alçalmaya hazırlanıyor,
> Barbarlarsa kavallarını ona doğru yükseltiyor.
> ...
> Sınır kasabalarında her gece kötü rüyalar görürsünüz,
> Barbarların aya çaldığı kavalı kim duymak ister ki?[21]

---

19 Arthur Waley, "A Chinese Poet in Central Asia [Orta Asya'da bir Çinli Şair]," *The Secret History of the Mongols* [Moğolların Gizli Tarihi] isimli eserin içinde (Londra: George Allen and Unwin, 1963), s. 30-46.

20 Chen Tiemin ve Hou Zhongyi (der.), *Cen Shen ji jiaozhu* (Açıklamalı Cen Shen derlemesi) (Şanghay: Şanghay guji chubanshe, 1981), s. 145.

21 *A. g. e.*, s. 66.

Defalarca açık sözlülükle dile getirdiği gibi, Cen sadece uygarlığın merkezindeki, Chang'an'daki Tang başkentinde cana yakın arkadaşlarına dönmeyi istiyordu. "Başkente geri dönüş yolculuğundaki elçiyle buluşma" isimli kısa şiiri, gözü yaşlı şairin sıla hasretiyle dolup taşmaktadır:

> Doğudaki anavatanıma doğru, sonsuzluğa uzayıp giden yola bakıyorum,
> Giysimin iki kolu da hiç kurumayan gözyaşlarıyla sırılsıklam olmuş.
> Size burada at sırtında rastladım, ne kağıdım var ne de fırçam;
> Her şeyin yolunda olduğunu söyleyeceğinizden eminim.[22]

Sınır şairlerinin Çin anavatanlarına duydukları hasret o kadar baskındı ki edebi yeteneklerine genellikle özlem dolu inkarları ket vuruyordu. Asıl Çin ile sınırlarının coğrafyaları arasındaki bariz fiziksel farklılıklara rağmen, sınır şiirinin genel geçer imgelerinin çoğu –bitkileri, hayvanları ve havası– Çin manzara şiirinin standart simge repertuarından alınmıştır: Cennetlik kazlar yalnızlığı çağrıştırır, yuvarlanan horozibikleri asıl köklerinden koparılıp sürüklenen şairi simgeler. Bir şair kendini sınırın yabancı gerçekliğiyle şiirinde yüzleşmeye zorlasa bile, çevresini asıl Çin manzaralarının tasviriye ilgili geleneksel özelliklerin *eksiklikleri* bakımından anlatarak sıla hasretinin ne kadar güçlü olduğunun altını çiziyordu. Bir yazar "Dağlar yeşil değil, sular berrak değil" diye özlemle dile getirmektedir, "Baharın nefesi Yeşim Taşı Kapısı'ndan geçmiyor." Başkaları da "Çiçekten eser yok, sadece soğuk var" diye iç geçirmektedir, "Baharın renkleri de yok."[23]

Bununla birlikte Cen Shen, sınırı ve sınır savaşlarını kendi koşulları çerçevesinde tasvir etme konusunda çoğu sınır şairinden daha fazla çabalamıştır, çünkü asıl Çin manzaralarının ilham verdiği, nispeten ılımlı imgeler repertuarını Gobi ve Taklamakan çöllerinin aşırılıklarla dolu iklim koşullarıyla yüzleşince kullanışsız bulmuştu:

---

[22] *A. g. e.*, s. 77.

[23] Bu analitik yorum şu eserde yapılmıştır: Marie Chan, "The Frontier Poems of Ts'en Shen [Ts'en Shen'in Sınır Şiirleri]," *Journal of the American Oriental Society*, 98.4 (1978), s. 424. İngilizce çevirisi yazara aittir, kaynak metin şu eserden alınmıştır: *Quan Tang shi* (Tang şiiri külliyatı) (Pekin: Zhonghua shuju, 1960), sırasıyla s. 2849, 1700.

...

Düz kumluklar geniş ve iç karartıcı, sarılıkları göklere uzanıyor,
Dokuzuncu ayda rüzgar geceleri uluyor

...

Hunların otları sarı, atları semiz.
Dağların batısında duman ve uçuşan tozlar havaya yükseliyor.
Çin'in Büyük General'i askerlerini batıya götürüyor,
Geceleri bile altın zırhını giyiyor
Ve askerleri ilerliyor, mızrakları takırdıyor.
Rüzgar bıçak gibi yüzümüzü kesiyor.
Atlar kara büründü, nefesleri ve terleri buğulanıyor,
Postları buz kesildi.
Çadırda savaş çağrısı hazırlanıyor ama mürekkep taşındaki su buz bağlamış.
Bunu duyan barbarlar cesaretle değil, korkarak tepki veriyor.
Onların kısa silahları, tahminimce, sizinle yakın muharebe yapmaya cüret etmeyecektir.
Zafer haberlerine hazır olalım.[24]

Cen'in zihni soğukla –karlı sonbaharlar, Gobi Çölü'nü çaprazlamasına 90 metre kesen buz tabakaları, tilki kürkünden paltoların ince ve yetersiz geldiği, yayları ve zırhları kullanılmayacak hale sokacak derecede donduran, yakıcı rüzgarlar ve tipiler– meşgul olmadığı zaman, bu iklim koşullarının tam zıddına, günümüzdeki Sincan ve Orta Asya cumhuriyetlerinin kasıp kavurucu sıcaklarına yöneliyordu:

Yin Dağı'ndaki barbarların bir söylenti yaydıklarını duydum,
Sıcak Göl'ün* batı kıyısında su kaynıyormuş.
Kuş sürüleri üstünden uçmaya cesaret edemiyor,
Su yüzeyinin altında uzun ve şişman sazanlar büyüyor.

---

24 Chen ve Hou (der.), *Cen Shen*, s. 148.

* Günümüzdeki kuzeybatı Kırgızistan'da yer alan ama Tang hanedanlığının Anxi Bağlı Beyliği sınırları içinde bulunan Issık Göl.

Kıyısındaki yeşil otlar hiç solmuyor,
Gökyüzünde bulutlar unutulmuşluğa doğru süzülüp gidiyor.
Buhar çıkaran kumlar ve erimiş kayalar barbarların bulutlarını ateşliyor,
Kaynayan dalgalar, alev alev yanan dalgacıklar Çin ayını cızırdatıyor.
Gizli ateşler Cennet ve Dünya'nın sobalarını ısıtıyor,
Neden batının bu köşesini yakıp kül etmek zorunda ki?
...[25]

Her ne kadar kıdemleri düşük olsa da neticede devletin temsilcileri olan sınır şairleri bazen elbette hüzün ve yabancılaşma hislerini bir kenara bırakıp, Çinlilerin askeri emperyalizmini göklere çıkaran ve generallerin ve askerlerin cesaretini öven, heves dolu bir heyecana kapılıyorlardı. Wang Changling'in "Ordu Şarkısı" sınır ilişkilerine belirgin bir açıklık getirmektedir:

Büyük general ordusuyla sefere çıkıyor,
Günışığı Elm Geçidi üstünde koyulaşıyor.
Altın zırhlar her yerde parıldıyor,
Shanyu geri çekiliyor, cesareti kırıldı.[26]

Buna karşın "Setin Altında" isimli eserinde şair şahsi duygularını açığa vurmaktadır:

Ağustosböcekleri boş dut korusunda cır cır cırlıyorlar,
Sekizinci ayda, geçit ıpıssız.
Sınırdan bir öteye bir beriye geçiyorlar,
Her yerde sararmış sazlar var
...
Atım sonbaharda nehri geçiyor,
Suyun dışındaki soğuk rüzgar bıçak gibi kesiyor.

---

25 *A. g. e.*, s. 169-170.

26 Liu Qingde ve başkaları, *Zhongguo lidai changcheng shi lu* (Çağlar Boyunca Çin Seddi Üzerine Şiirler) (Hebei: Hebei meishu chubanshe, 1991), s. 155.

Çöldeki düzlüklere, henüz karanlık çökmedi,
Lintao'yu belli belirsiz seçebiliyorum.
Eski zamanlarda, Uzun Set boyunca yapılan savaşlar
Övgü ve saygıyla anlatılırdı.
Ama bugün, geçmiş sarı tozdan ibaret
Beyaz kemikler çimenlerin arasına itilip kakılmış.[27]

Tang sınır şiirlerinde set, ortamındaki salt yalnızlığı, inşasını gölgeleyen insaniyetsizliği ve desteklediği yayılmanın nafileliğini çağrıştırmak için tasarlanan, basmakalıp bir kinaye olarak yeniden keşfedildi.

Teslim olan Türklerin kamp kurduğu, Çin'in işaret kulelerinin batısında,
Uzun Set sarı kumlar ve beyazlaşmış kemikler üstünde yükseliyor.
Başarılarımızı Moğolistan dağlarına yazdık,
Ama uzayıp giden toprak terk edilmiş, ay bir kişi için bile parlamıyor.[28]

Buna karşın tozlu basmakalıp en iyi Tang şairlerinin ellerinde, Li Bo'nun "Setin Güneyinde Savaş" isimli şarkılarında ifade ettiği gibi, güçlü bir barışçı polemiğe dönüştürülebiliyordu:

Geçen sene Sanggan Nehri'nin kaynağında savaştık
Bu sene de Cong Nehri'nin yakınındaki yollarda savaşıyoruz.
Silahlarımızı uzak batının denizlerinde temizledik
Atlarımızı Tanrı Dağları'nın donmuş çayırlarında otlattık.
On altı bin kilometre yürünecek savaşlar,
Üç Ordular eskimiş, tükenmiş.
Hunlar saban sürerek değil, öldürerek yaşıyor,
Ve ilk çağlardan beri bu böyle, sadece beyazlamış kemik ve sarı kum arazileri.
Qin imparatoru barbarları dışarıda tutmak için seti inşa etti,

---

27 *A. g. e.*, s. 154.

28 *A. g. e.*, s. 119.

Han da işaret kulelerinin ateşini söndürmedi.
Ve hâlâ yanıyorlar, hiç yorulmadan,
Bitmez tükenmez savaşlar ve seferler.
Savaş alanında muharebe göğüs göğüse, ölümüne,
Yaralı atlar hafifçe kişneyerek acılarını cennete duyuruyorlar,
Şahinler ve kargalar cesetlerden parçalar koparıyorlar,
Sonra uçup gidiyorlar, solmuş ağaçların üstüne etleri örtüyorlar.
Askerler yabani otların üstüne serilmişler,
Ama generaller nafile ayak diriyorlar.
Savaş araçları gerçekten vahşetten başka bir şey getirmiyorlar,
Bilgeler onları sadece son çare diye kullanırdı.[29]

Savaş alanı kargaşadan kararmış,
Askerle karınca gibi akın ediyorlar.
Güneş, bulanık havada asılı kalmış kırmızı bir teker,
Dikenli otlar kan moruna boyanmış.
Gagaları insan eti dolu kargalar
Nafile kanat çırpıyorlar, yerden kalkamayacak kadar yüklüler.
Dün setin üstündeki adamlar
Bugün dibindeki hayaletler oldular.
Bayraklar dağınık yıldızlar gibi hafifçe parıldıyor,
Davullar gümbürdemeye devam ediyor, katliam bitmek bilmiyor.
Bizim adamlarımız; kocalar, oğullar,
Hepsi orada, davulların gümbürtüsünün ortasındalar.[30]

~

880'de, hayduttan dönme asi bir lider, Huang Chao, Tang başkenti Chang'an'a altın at arabasıyla girdi, Kanton ve Luoyang'ın öfkeyle yağmalanmasıyla zengin olmuş, güçlü, birkaç yüz bin kişilik maiyeti de onu takip ediyordu. Sondan iki önceki Tang imparatoru bundan kısa bir süre önce yok olmaya mahkum başkentinden geceleyin tüydükten sonra, güçlü baş hadımının gerçek kölesi olacağı Sichuan'a sığınmak üzere Jinling dağları-

[29] *A. g. e.*, s. 126.

[30] Qu ve Zhu (der.), *Li Bo*, s. 1711.

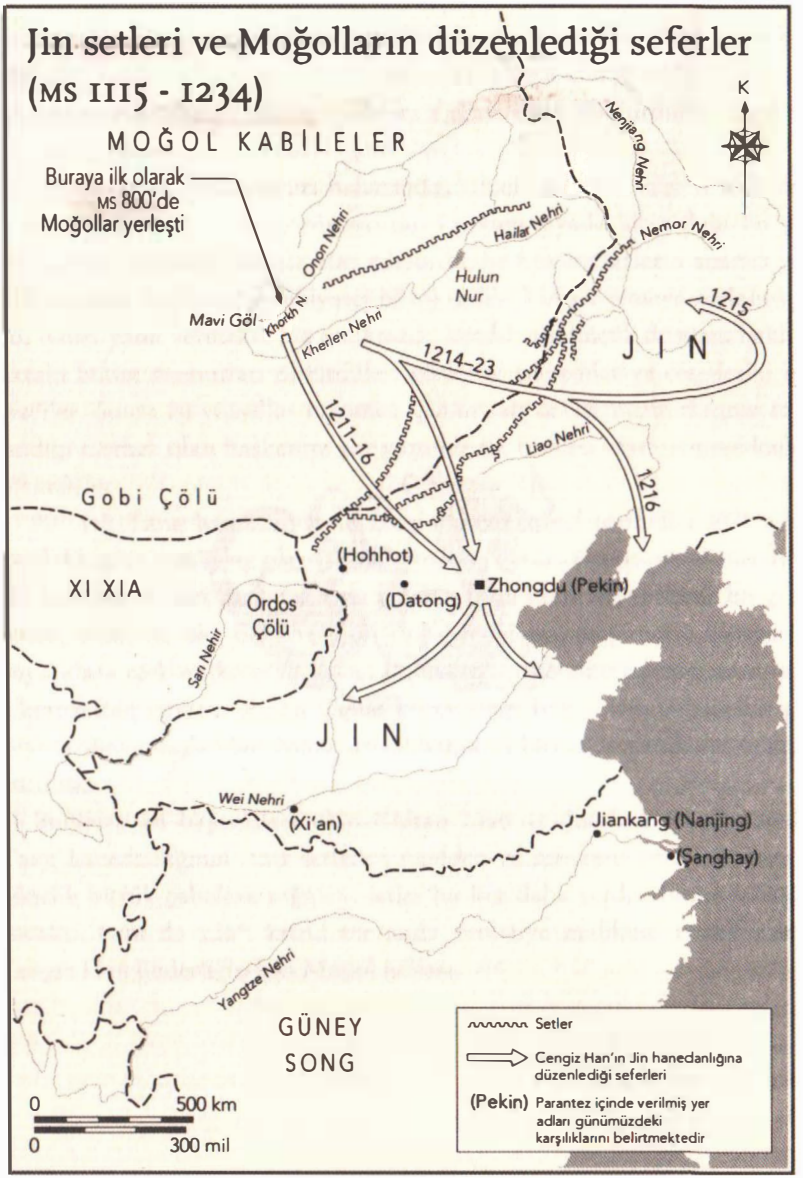
nın zirvelerinde ve geçitlerinde seğirtiyordu. Asi kuvvetler şehre tören havasında girdikleri halde çok geçmeden Chang'an'a Çin'in öteki iki büyük şehrine yaptıklarının aynısını yaptılar: Yağmaladılar, öldürdüler, lüksü ve saygınlığı yüzünden şehri cezalandırdılar.

İki yıl sonra, 882 yılının baharında, Chang'an'daki İçişleri Bakanlığı'nın kapısında bir şiir görünüyordu. Lirikten ziyade hiciv dolu bu şiir şehrin yeni hükümdarlarıyla alay ediyordu; bu hükümdarların anarşik yönetimlerinde başkentin edebiyatçı bürokratları hizmet etmeye zorlanıyordu. Asiler yanıt vermekte hiç gecikmedi, kendilerini küçük düşüren bakanlıktaki bütün memurları öldürdüler, gözlerini çıkardılar ve cesetlerini ipe dizdiler. Sonra işi yüzyıllar boyunca Çin'in şair devlet memurlarının toplandığı merkez olan başkentte şiir yazabilecek herkesi idam etmeye kadar götürdüler.

907 yılı Tang hanedanlığının bitişinin geleneksel tarihidir. 907'de bir yerel diktatör son Tang çocuk imparatorunu öldürmüştür; ama hanedanlığın tarihine ve Çin şiirinde açtığı yaldızlı çağa kesin ve korkunç bir çizgi çeken, belki de 882 baharında yaşanan olaylardı. İmparator başkentini haydutlara terk ettikten ve devlet komutanları kendilerini bağımsız yerel diktatör ilan ettikten sonra, Çin'in kuzey sınırı boyundaki yabancılar güneye sızmaya başladılar, Mançurya, Shanxi ve Hebei'de kendi devletlerini kurdular.

Bunların en başarılıları olan Khitan Liao ve Jurchen Jin sayesinde, Tang hanedanlığının sınır setlerini madden ve mecazen yerle bir etmeye yönelik büyük çabalara rağmen, setler bir kez daha yerden bitmeye başlayacaktı, hem de Çin'i kritik bir anda yenilgiye mahkum etmek üzere: Cengiz Han önderliğindeki Moğol istilası.

Jin setleri ve Moğolların düzenlediği seferler
(MS 1115 - 1234)
K
MOĞOL KABİLELER
Buraya ilk olarak MS 800'de Moğollar yerleşti
Nenjiang Nehri
Hailar Nehri
Nemor Nehri
Onon Nehri
Hulun Nur
Mavi Göl
Kherlen Nehri
1215
1214–23
JIN
1211–16
Liao Nehri
1216
Gobi Çölü
(Hohhot)
XI XIA
Ordos Çölü
(Datong)
Zhongdu (Pekin)
Sarı Nehir
JIN
Wei Nehri
(Xi'an)
Jiankang (Nanjing)
(Şanghay)
Yangtze Nehri
GÜNEY SONG
0
500 km
0
300 mil
Setler
Cengiz Han'ın Jin hanedanlığına düzenlediği seferleri
(Pekin) Parantez içinde verilmiş yer adları günümüzdeki karşılıklarını belirtmektedir

YEDİNCİ BÖLÜM

Barbarların Dönüşü

1194 ile 1202 arasında sekiz yıl boyunca beş evrensel elementin –toprak, tahta, metal, ateş veya su– hangisinin hanedanı temsil edeceği üzerinde düşünüp duran Jin devleti, sonraki yıllarda kuzey Çin'in büyük kısmını kontrol edecekti. Saraylılar, memurlar, eğitimli bilginler gruplara bölündüler, tartışmalar düzenlediler ve çok eski bürokratik çare olarak örnekleyici çizelgeler hazırladılar. Jin Çincede "altın" anlamına geldiği için kimileri hanedanlığın metali seçmesi gerektiğini düşünüyordu. Ama başkaları makas-kağıt-taş mantığıyla karşı çıktılar, Jin'in güney Çin'e egemen rakibi Song hanedanlığı zaten ateşle temsil edildiği için ve ateş metali yendiği için bu uğursuz bir seçim olacaktı. Ateşin doğal söndürücüsü su çok daha iyi bir tercih olurdu. Tartışmalar böylece sürüp gitti. Sonunda toprağı savunan grup üstün geldi, binyıllık evrensel sıralama örneklerine göre toprağın eninde sonunda ateşten üstün geldiğini, Jin hanedanlığının da eninde sonunda Song hanedanlığından üstün geleceğini savundular. Sorun 13. yüzyılda da ortadan kalkmamakta direniyordu, tartışma 1214'te yeniden başladı. Bu sefer metali savunan grup hücuma geçti, askeri bakımdan zayıf Song hanedanlığının sönen ateşlerinin güçlü, tavlanmış metali yok edemeyeceğini ortaya attılar, öbür yandan bir muhalif grup Jin hanedanlığının ilk yıllarında kırmızıyı bayrak rengi olarak kullandığına ilişkin daha dolaysız sebepler göstererek ateşi savundu. Tartışma yine böylece sürüp gitti.[1]

---

[1] Bütün tartışmanın ayrıntıları için şu esere bakınız: Hok-lam Chan, *Legitimation in Imperial China: Discussions under the Jurchen-Chin Dynasty (1115-1234)* [Çin İmparatorluğunda Meşruiyet: Jurchen-Chin Hanedanlığı Dönemindeki Tartışmalar (1115-1234)] (Seattle: University of Washington Press, 1984).

Çin'in olağan koşullarında böyle bir tartışma çok da tuhaf ya da pimpiriklenecek bir şey sayılmazdı. Hanedanlıkların birbirinin yerine geçmesi konusundaki Beş Element kuramı basitçe Orta Krallık'ın demokrasi öncesi bir çağda hükümdarlığı meşrulaştırma sorununa geliştirdiği bir yanıttı. Bunu Avrupa'daki ilahi hak görüşünün Çin'deki eşdeğeri olarak düşünebiliriz. Milattan önceki birinci binyıldan, yani Çin devletinin biçimlendiği yüzyıllardan beri siyasi meşruiyetin sağlanması, siyasi değişimi doğal evrenin işleyişiyle bağdaştıran bir dizi yarı-dinsel ilke mantığına büründürülmüştür. Zhou hanedanlığı imparatorların Cennet'in mistik vekaletini kazanarak hükümdar oldukları görüşünü yaydıktan birkaç yüzyıl sonra, MÖ 3. yüzyılda yaşayan bir düşünür olan Zou Yan vekaletin beş temel elementin döngüsü çerçevesinde el değiştirdiği kuramını ortaya attı. Kozmik olgular ve ilahi belirtilerin açığa vurduğu gibi bunların gücü sırayla artıp azalıyordu, her biri belirli zaman dilimleri boyunca dünyaya egemen oluyordu. Her hanedanlık kendini belirli bir elementle bağdaştırdığına göre, hanedanlıkların güçleri evrenin doğal süreciyle birlikte artıp azalacaktı.

Zou Yan'ın düşüncesi çok geçmeden norm haline geldi. Qin imparatorlarından beri Çin hükümdarları saltanatlarını hangi elementle bağdaştıracakları konusunda uzun süreli ve derin ızdıraplar çektiler. Çin üzerinde hak talebinde bulunan herkes –fatihler, istilacılar, asiler– cennetin kozmik amaçlarını okumada çok becerikli olmak zorundaydı. Böylece, Çin bölünüp iç savaşa sürüklendiğinde –örneğin, Han hanedanlığının çöküşü esnasında– asi gruplar birbiriyle silahlarla olduğu kadar kozmik propagandayla da gayretle savaştılar, her biri kendine belirli bir element seçti ve kendi kozmik güçlerinin yükselişte olduğunu kanıtlamak için rakiplerini ilahi göstergeler ve kehanetlerle bombardımana tuttu.

Fakat Jin saltanatı için bunlar ne normal ne de Çinlilere özgü koşullardı. Her şeyden önce Jin Çinli bir hanedan değil, Mançuryalı bir kabileydi. Jurchenlar, 100 yıldan kısa bir süre önce soğuk kuzeydoğunun kozalaklı ağaçlarla kaplı dağlarından geçip kuzey Çin'in şerit halindeki topraklarını fethetmişlerdi. Kuramsal açıdan Çin'in siyasi geleneğinin girift kozmik çelişkilerini gözardı etmekte son derece serbesttiler. İkincisi ve daha önemlisi, elementsel kopukluktan çok daha endişe verici bir tehdit Jin hanedanlı-

ğının üstüne çökmeye başlıyordu. On yıl önce, 1190 dolaylarında, bir zamanlar kuzey bozkırının önemsiz ve yoksulluk çeken bir kabile üyesi, halkını kendisini önder seçmesi konusunda ikna etmişti. Jin hanedanlığının bilimsel tartışmalar yaptığı bir dönemde bu kabile üyesi geri kalan göçebe rakiplerini yenme ve onları birleşik bir Moğol ulusunun çatısı altında toplama noktasındaydı. Çok geçmeden, 1206 yılında halkı onu Cengiz Han ilan etti. Moğolların üstün lideri, 1290'daki en parlak döneminde Rusya'nın doğu sahillerinden Karadeniz kıyılarına kadar Asya'ya yayılan bir imparatorluğun mimarı oldu. Moğollar aradaki yıllar boyunca toprağı yağmalayacak, insanları öylesine akılsızca perişan edecekti ki Cengiz Han'dan sonra Çin'i gözlemleyen biri şöyle bir yorumda bulunacaktı: "Gelecek bin yıl boyunca ülkenin başına hiçbir kötülük gelmese bile verilen hasarı onarmak ve toprağı eski haline getirmek mümkün olmayacaktır."[2] Aslında 1214 yılında, metali ve ateşi savunan gruplar Jin sarayında tartışmayı uzatıp dururken, Cengiz Han Pekin setlerine dayanmıştı bile. Başkentin kuzeyindeki Jin topraklarının çoğunu ele geçirmiş, arkasında kalan binlerce kilometrelik sınır setini de kasıp kavurmuştu. Cengiz Han'ın Moğollarının Altın Kavmi'nin nefesleri enselerindeyken, Mançuryalı Jin hanedanlığını Çinlilerin felsefi düşünceleriyle vakit kaybetmeye iten neydi?

Çinlilerin devlet otoritesinin çökmesinden sonra (bu durumda, Tang hanedanlığının 907'de çökmesinin ardından) kuzey Çin'de saltanat kuran barbar bozkır kabilelerinin sonuncusu olan Jin hanedanlığı, Çin'i ele geçiren, yabancı ve kuzeyli fatihlerin yüzleştiği iki temel çelişki arasında kararsız kaldı: Birincisi Çinli çiftçileri yönetmek için bozkır geleneklerini nasıl uyarlayacağı sorunu; ikincisi ise bu sırada zamanla kendilerini daha dayanıklı, gerçekten göçebe kabilelerin saldırılarına maruz bırakacak daha yerleşik bir hayat tarzına geçmek uğruna Çinlilere karşı başarılarının temelini oluşturan göçebe askeri disiplini değiştirmekten nasıl kaçınacağı sorunu. Kendinden önceki Kuzey Wei devleti gibi Jin de bu zorlukları iki katmanlı yönetim sistemi kurarak –biri egemenliği altına giren çiftçiler için, biri göçebeler için– ve bozkırda gözdağı veren bir askeri kuvvet bulundurarak

---

[2] Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China* [Tehlikeli Sınır: Göçebe İmparatorluklar ve Çin] (Oxford: Basil Blackwell, 1989), s. 202.

aşmaya çalıştı. Her şeye rağmen tarihten çıkarılacak derslere benzersiz bir aldırmazlık gösteren Jin neticede Wei devletini zayıflatan ve ortadan kaldıran yolun tamamen aynısını takip etti. Birincisi, etkin bir şekilde Çinlileşmeye giriştiler (Çinli Song hanedanlığının kozmik varisliğine aday olacak kadar ileri gittiler); ikincisi, sınır politikasına tam Çinlilere özgü bir çözüm buldular: Set inşası. Üçüncüsü ise, bozkır kuvvetleri, bu defa Cengiz Han önderliğindeki Moğollar tarafından ortadan kaldırıldılar.

~

Jin hanedanlığının iktidara geçmesi de başka bir Çinlileşmiş barbar hanedanlık olan Liao hanedanlığını yenip bozkıra itmekle 1124'te gerçekleşmişti. Kurucusu Abaoji'nin iktidara geldiği yıl olan 907'de Liao hanedanlığı, Jin hanedanlığı kadar kusursuz bir bozkır kökenine sahipti. Kuzeydoğuda Mançurya'dan gelen Khitan göçebeleri olarak hayata başlamışlardı. Khitan kabilesi Çin imparatorluğunu Sui hanedanlığından beri rahatsız ediyordu ama kabilesel ve Çinli bir yaklaşımın yaratıcı birleşimi sayesinde huysuz takipçilerini ve onların kuzeydoğu Çin'de fethettikleri toprakları bir devlet çatısı altında toplayan Abaoji yönetimi altında 10. yüzyılın başlarında sadece güneye yayılabilmişti. Önce bütün rakiplerini ve muhaliflerini ortadan kaldıran Abaoji, ardından kendine bir grup Çinli danışman tuttu. Danışmanlar tarım topraklarını başarılı bir şekilde sömürmesine, kendisine Çinli saltanat unvanı bulmasına, çizgisel bir miras sistemi tesis etmesine ve Konfüçyüsçü felsefenin kamusal olarak kabul edilmesine yardım ettiler. 913'te, amcası alaylı bir ifadeyle Khitanların bir kültür şoku yaşadıklarını dile getirdi: "Başta Cennet'in Oğlu'nun ne kadar yüce olduğunu fark etmedim. Sonra siz majesteleri tahta geçtiniz. Muhafızlarınız ve hizmetçilerinizle son derece ağırbaşlıydınız ve sıradan insanlardan farklı bir sınıftandınız."[3]

İhtiyatsız eleştiri yapan akrabasını idam etmekte çok gecikmeyen ilk Liao imparatoru etrafı setlerle çevrili şehirler kurdu, Çince karakterlere dayanan bir yazı getirdi ve krallığını kuzey ve güney olmak üzere ikiye böldü, ilki göçebe usulüyle, ikincisi de Çin usulüyle yönetiliyordu. Konfüçyüs'ün bilgilerinden ziyade bozkır bilgisi başarıya giden yol gibi görünse

[3] *A. g. e.*, s. 171.

de, memurları işe almak için Çinlilerin sınav sistemini bile benimsedi. Bir sınav kağıdında adaylar "Bir Günde Otuz Altı Ayı Öldürmek" üzerine bir deneme yazmak zorundaydı, halbuki bir memurun üç tavşanı sırayla atılan üç okla vurması şiir yazma yeteneği kadar takdir gören bir şeydi.[4] Bu yaklaşımı işe yaramış gibi görünüyordu. 937'ye doğru, Liao kuzey Hebei'nin bazı kısımlarını ve Datong ile Shanxi dahil olmak üzere kuzey Çin'e açılan en önemli geçitleri ele geçirmişti.

Birkaç onyıl içinde Liao gözünü daha güneydeki topraklara dikti. Liao'nun kontrolü dışındaki Çin topraklarında, 960'lı ve 970'li yıllarda kısa bir birlik dönemi yaşanmıştı. Birliği sağlayan ve kendi hanedanlığını kuran başarılı generalin adı Song idi. Üç yüzyıl ayakta kalan Song hanedanlığı güneydeki pirinç tarlalarının bereketli bolluğundan canlı bir kent ekonomisi yaratmış, gelişen lüks mal ticareti ve ahşap baskı yönteminin gelişiminin yardımıyla Çin'in sanat, şiir, bilim, matematik ve felsefe alanlarında bir rönesans dönemi yaşamasını sağlamıştır. Ama Çin imparatorluğunu yeniden birleştirmeyi asla başaramayacaktı. 979'da, Shanxi eyaletindeki bağımsız yerel diktatörlerin savunduğu son direnç kalesini de ortadan kaldıran bir seferin ardından büyük başarı sağlayan Song imparatoru bitkin ordusunu kuzey Hebei üstüne yönlendirdi, niyeti 937'de Liao tarafından ele geçirilen toprakları geri almaktı. Sefer fiyaskoyla sonuçlandı. Song kuvvetleri Pekin'in kuzeybatısında bozguna uğradı, imparator bir okla yaralandı ve bir eşek arabasıyla güneye kaçmak zorunda kaldı. Song hanedanlığı 1004'te kuzey Çin'i ve Sarı Nehir bölgesinin ilhak edilen bölgelerini işgal eden Liao hanedanlığı üzerinde bir daha askeri üstünlük kuramadı. En parlak döneminde Liao imparatorluğu günümüzdeki Tianjin'in soluk kahverengi, ekilen ovalarına varacak kadar güneye ve daha doğudaki Hebei'ye kadar yayıldı; batıda Sarı Nehir kıvrımının doğu tarafını neredeyse ikiye bölüyordu, Mançurya ile Kore'nin kuzeyini, Sungari Nehri'nin kıyılarını kapsayacak kadar kuzeye uzanıyordu. Hanedanlığın

---

4 Valerie Hansen, *The Open Empire: A History of China to 1600* [Açık İmparatorluk: 1600'e Kadar Çin Tarihi] (New York: Norton, 2000), s. 303; Herbert Franke ve Denis Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 6: Alien Regimes and Border States, 907-1368* [Cambridge Çin Tarihi, 6. Cilt: Yabancı Yönetimler ve Sınır Devletleri, 907-1368] (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), s. 92.

çökmesinden yüzyıllar sonra bile kuzey Çin üzerindeki Liao egemenliği, Liao'nun kökündeki Khitan kabilesinden türetilen bir isim olan Cathay adıyla tanındığı Avrupa'da hâlâ anılıyordu.

Liao hanedanlığı hem Çin hem de Çinli olma hırsı çerçevesinde daha kuzeyde, yani Mançurya'daki dayanıklı bozkır halklarından kendilerini korumak için 908 kadar erken yıllarda bile kuzeydoğuda setler inşa ettiler. Ama setlerle ve devamlı 22.000 asker barındıran garnizonlarla sınırı korumanın devletin sırtında ezici bir yük olduğu ortaya çıktı. Savunmanın faturasının bir kısmı, pirinçte iki kez mahsul alma yollarını bulan, el sanatlarında patlama yaşayan, güneydeki su yolları boyunca gelişen pazarlar sayesinde zenginleşen ve 1005'te şantaj yoluyla Liao'ya 200.000 top ipek ve 3110 kilogram gümüş haraç ödemek durumunda kalan Song hanedanlığı tarafından ödeniyordu. Ama Liao istihkamları ayrıca yorucu ve hiç sevilmeyen zorunlu askerlik sistemine de bağlıydı. Çalışabilecek güçte erkeği kalmayan aileler, parası genellikle çocukların ve arazilerin satılmasıyla karşılanan işçi tutma zorunluluğu yüzünden ekonomik bakımdan çöküyordu. Song hanedanlığının cömert destekleri sayesinde zenginleşen bir zamanların saldırgan Liao hanedanlığı ilerleyen dönemlerde giderek savunmaya çekildi. Bu muhafazakar politika saraya çok iyi uyduğu halde sınır garnizonlarında hoşnutsuzluğa neden oldu çünkü göçebelerden oluşan ordu için yağma ve ganimet elde etme fırsatı azalıyordu.

Liao setlerinin gerçek zayıflığı, bağlı kabilelerden biri olan Jurchen kabilesi (Liao imparatorluğunun kuzey sınırlarında yaşayan başka bir Mançuryalı kavim) imparatorluğu işgal ettiğinde açıkça görüldü. Bağlı kabilelerin Liao hanedanlığına hürmetlerini sunabilmeleri için 1112'de düzenlenen bir ziyafette halkının sınır memurları tarafından dolandırılmasına ve dövülmesine içerlenen, Aguda adındaki bir Jurchen önderi, sarhoş Liao imparatorunun dans davetini açıkça geri çevirdi. Bu ret göründüğü kadar önemsiz bir kabalık değildi: Kuzeydoğulu kabilelerin görgü kurallarına göre dans etmek teslim olmanın geleneksel simgesiydi. Hiddetlenen Liao imparatoru, karşı gelen vassalini idam etmek istedi ama en sonunda daha ılımlı ama (sonradan ortaya çıkacağı gibi) tedbirsiz katibi onu kararından caydırdı.

At sırtında yetenekli savaşçılar olan, kuzey Mançurya'nın ormanlarında ve dağlarında avlanmak ve kapan kurmakla geçen hayatlarının güçlendirdiği Jurchen kabilesi 700.000 askerden oluşan Liao ordusunu yok etti, Mançurya'nın çoğunu fethetti ve kendi hanedanlığını (Jin) kurdu, bunların hepsi Aguda imparatora meydan okuduktan sonraki üç yıl içinde olup bitti. 1126 yılına gelindiğinde, Jin ve Liao hanedanlıkları coğrafi ve siyasi konumlarını tam anlamıyla değiş tokuş etmişti. Jurchen kabilesi Liao devletini ele geçirmiş, Liao hanedanlığı ise kuzeye, Jurchen'ın eski anavatanına kaçmıştı. Yanlış hesap yaparak Liao devletini zayıflatmak için Jurchen kabilesini kullanmayı düşünen Song hanedanlığı Jurchen saldırılarına destek verdi. Ama Liao hanedanlığının yerinden atılmasıyla birlikte, Aguda hiç vakit kaybetmeden Song hanedanlığından Liao'ya verilen yıllık haracın neredeyse iki katını talep etti: 6220 kilogram gümüş ve 300.000 top ipek. Bu kadar haraçtan memnun olmayan Jin hanedanlığı 1125'te Song hanedanlığını günümüzdeki Henan'da yer alan başkentleri Kaifeng'den güneye itti, tahtını terk eden Song imparatorunu ve oğlunu esir aldılar, her birine sırayla ve zevkle "Sersemletilmiş Erdem Markisi" ve "Çift Sersemletilmiş" isimlerini taktılar. Doğu kıyısına yakın güney başkenti Hangzhou'ya püskürtülen Song hanedanlığını tamamen yok olmaktan kurtaran şey büyük ölçüde güney Çin'in pirinç tarlalarının bataklıktan ibaret olmasıydı; Jin'in korkunç süvarileri bataklıkta etkisiz hale geliyordu.

Ama iktidara geldikten sonra iyi at binicisi olan Jin hanedanı da kendini Çinli kılığına büründürmeye başladı, göçebe ve Çinli karışımı tuhaf alışkanlığını sürdürdü (ne de olsa Jurchen kabilesi yeni genişleyen imparatorlukta sayıca Çinlilerin onda biri kadardı). Örneğin, dördüncü Jin imparatoru göçebe-tarzı kan davalarına bağlılığından vazgeçmedi. Jin toprakları içinde kalan Liao ve Song ailelerinin yaşayan bütün erkeklerini idam etme kararı ve öldürülen rakiplerinin karılarını ve cariyelerini kendi haremine katma alışkanlığı, ona Çin pornografi tarihinde kana susamış bir zampara sıfatıyla kalıcı bir yer kazandırdı. Buna karşın aynı zamanda Çin kültürünün büyük bir hayranı, Çin klasiklerinin hevesli bir okuyucusuydu, satranca ve çaya olan merakı ona kendi halkı içinde Çin Taklitçisi anlamına gelen *Boliehan* lakabını kazandırdı.

Jin hanedanlığı krallıklarının kuzeyinde, daha sonradan Ming hanedanlığı tarafından taştan yapılan Büyük Set hattından çok daha ötede kendi setlerini inşa etmeye başladılar: 1166, 1181, 1188, 1193, 1196 ve 1201 yıllarında Mançurya ve Moğolistan'da, tek seferde 750.000 kadar adamı seferber ederek bir set inşa ettiler.[5] Jin setleri önceki yapılara nazaran teknik gelişme gösteriyordu, en karmaşık olan setler dış hendek, dış duvar, iç hendek ve ana duvardan oluşuyordu; iç hendeğin genişliği on metreden altmış metreye kadar değişebiliyordu. Jin setlerinde ayrıca geceleri ateşle, gündüzleri de dumanla alarm veren işaret kuleleri, duvarın dış tarafında yağmacılara saldırılar düzenlenebilecek yarım daire şeklinde yüksekçe yerler ve duvarın üstünde savunmadaki askerleri koruyan burçlar ve siperler bulunuyordu. Başarısız olursa bütün imparatorluğu tehlikeye atacak tek bir set hattı inşa etmektense, Jin hanedanlığı geniş bir savunma hattı ağı yaptı. Dış duvar kuzey Mançurya'daki Heilongjiang'dan batıdaki Moğolistan'a kadar yaklaşık 700 kilometre boyunca uzanıyordu. İç sur ağı da, Pekin'in 1000 kilometre kuzeyine ve kuzeydoğusuna kadar uzanıyordu, en uzun köşegeni 1400 kilometre, en kısa köşegeni de 440 kilometre uzunluğunda, genelde oval bir istihkam ağı çiziyordu.[6]

Pekin'den arabayla birkaç saatte gidilen Büyük Set'in şu anda geçtiği hattın çok daha kuzeyinde kalan bazı savunma setlerinin asıl Çin'den uzaklığı, 1222'de Afganistan'da Cengiz Han'la buluşmak üzere öğretmeniyle birlikte kuzey Çin'den ayrılan, Daocu bir bilgenin öğrencisinin seyahatnamesinde aktarılmıştır. Pekin'in yaklaşık 160 kilometre kuzeybatısındaki bir kasaba olan Dexing'den kuzeye doğru yola çıktıktan yedi gün sonra yolcular "Yerin tamamen küçük tuz tepeciklerinden oluştuğu Gailibo'ya" ulaştı.

Burada insan yerleşimine dair ilk belirtilerle karşılaştık, kuzeydoğuya doğru hayli uzaklara kıvrılıp giden bir tuz gölünün kuzeyinde duran yirmi kadar ev gördük.

---

5 *Zhongguo changcheng yiji diaocha baogao ji* (Çin Seddi araştırmaları üzerine derleme raporlar) (Pekin: Wenwu, 1981), s. 130-131.

6 *Changcheng guoji xueshu yantaohui lunwenji* (Çin Seddi Üzerine Uluslararası Akademik Sempozyum Tutanakları) (Jilin: Jilin renmin chubanshe, 1995), s. 154-158.

Bu noktadan sonra hiç nehir yok ama kumun içine kazılan, yeterince suyun elde edildiği bolca kuyu var. İnsan ayrıca tek bir yüksek tepeye rastlamadan birkaç bin *li* boyunca kuzeye doğru gidebilir. At sırtında beş gün yolculuk ettikten sonra, Jin hanedanlığının oluşturduğu istihkam hattını geçtik ... Altı veya yedi gün sonra büyük kum çölü birden karşımıza çıkıverdi.[7]

Deniz seviyesinden 1800 metre yüksekteki bu bölge, kuzey Çin'in tarihi sınırları arasında en ıssız, en haşinlerinden biridir. Görülecek neredeyse tek insan yapısı barınaklar, Moğolların çadırları veya çoban sığınaklarının toprak çatılarıdır. Bunlar kısmen toprağın altına gömülü, kışın yağan karın ortasında çölün içine çömelmiş gibi görünen, giriş yerleri alçak ön duvarlarında bulunan, asma kilitli, ahşap tek kapılı, kare, üstü iyice örtülmüş gözler gibi yerden yükselen koruganlardır. Bazı yerlerde iki metrelik yükseklik ve genişliğe ulaşan set kalıntıları hâlâ sağlam olsa da çoğu yerde neredeyse yok olmuştur. Taş yığınından bir halının altındaki çıkıntılı bir damar gibi kabarmış, taşlı çölü hafiften üstünde kümelenmeye zorlamıştır.[8] Kışları rüzgarın sürüklediği karlar sığ tarafında birikip setin yükseltisini hafifçe öne çıkardığı zaman düzleşmiş seti seçmek çok daha kolay olur. Hem isim hem de gerçeklik bakımından Jin tahkimatları bizim günümüzde *Changcheng* veya Büyük Set (Çin Seddi) dediğimiz şeyle ufak benzerlikler taşımaktadır. Aslında, çağdaş kaynaklar özenle Qin terimini kullanmaktan kaçınıyor, yerine "sınır hisarı", "engel", "sur" veya basitçe "duvar/set" sözcüklerini tercih ediyorlar.[9]

Set inşası sorunu tartışmaları ateşledi. Çok sayıda memur danışmanlık sürecine dahil edildi, bazıları açıkça setleri küçümsediler. Ciddi bir kuraklığın doğurduğu doğal ve ekonomik koşullar set inşasına ara verdirdiğinde, bir tahkimat memuru bu aranın kalıcı olması gerektiğini dile getirdi: "Başlangıçta diktiğimiz setler kum fırtınaları tarafından dümdüz ediliyor, insanları zorla tahkimat işlerinde çalıştırmak tek kelimeyle onları yiyip

---

7 Li Chih-Ch'ang, *The Travels of an Alchemist* [Bir Simyacının Seyahatleri], çev. Arthur Waley (Londra: Routledge, 1931), s. 63.

8 *Zhongguo changcheng yiji diaocha*, s. 77-83. Ayrıca şu eserdeki fotoğraflara bakınız: Daniel Schwartz, *The Great Wall of China* [Çin Seddi] (Londra: Thames and Hudson, 1990).

9 *A. g. e.*, s. 130-131.

bitirecektir." Fakat o zamanki başbakanın ekonomik hesaplamaları üstün geldi: "Setlerin baştaki masrafı bir milyon parayı bulacaksa da, iş bitince sınır şu anda oradaki askerlerin sadece yarısıyla güvende olacak, bu da her sene üç milyon para tasarrufunda bulunacağımız anlamına gelir ... Setin faydaları sonsuz olacaktır." İmparator derhal onayladı, belki de tasarruf edilen üç milyonu kafasında başka projelere çoktan yönlendirmişti.[10]

~

Kumların kasıp kavurduğu kuzeydeki dağların ve ovaların üstüne birkaç onyıl boyunca binlerce kilometre set inşa edilmiş olmasına rağmen Jin imparatoru ve memurlarının aklından, Song hanedanlığına karşı güneye tahkimatlar yapmak anlaşılan hiç geçmemişti. Tam tersine, Jin hanedanlığına göre güney ihtiyaç doğdukça hakaret edilecek, istila edilecek ve yağmalanacak kum torbası gibiydi. 1141-1142 tarihli yeni bir anlaşma Jin hanedanlığı için daha büyük bir teminat sağlıyordu, Jin hanedanlığı bu noktadan sonra Song imparatorluğuna bağlı devlet diye hitap ediyordu. Hitaptaki bu değişim Çin hanedanlık tarihinde neredeyse hiç görülmemiş bir şeydi. Haraç sistemi genellikle Çinlilerin zararına işlese de, en azından ahlaki açıdan üstün konumda olduklarını hissediyorlardı. Ne de olsa haraç ilişkilerinin başlıca önemi barbarların Çinliler önünde secde ederek onlardan aşağı olduklarını kabul etmeleriydi; kuzeyli barbarlara her zaman onların Çinlilere sundukları haraç mallarından çok daha değerli hediye ve para verilmesi o kadar önemli değildi. 1141-1142 tarihli bir anlaşmayla Çinliler bu "saygınlık" kaynağından mahrum edildiler. Haraç sisteminin geleneksel rolleri tersine döndü, Song hanedanlığına Jin imparatorluğunun müsamahası sayesinde ayakta kalan "ufak devlet," Jin imparatorluğuna "üstün devlet" ve Song'un ödediği yıllık tazminata da "haraç" deniyordu. Song hanedanlığı kaynaklarının, kendilerinde kalan nüshayı kaybetmeyi becererek bu aşağılayıcı dönemi tarihten çıkarmaya çalışmalarına şaşırmamak gerekir; gelecek kuşakların şansına Jin memurları o kadar dikkatsiz değildi, hanedanlık kayıtlarına geçirdiler. Bunun üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra 1206 yılında, Jin imparatorluğunun kuvveti doğal felaketler

10 *A. g. e.*

(1194'te Sarı Nehir'in yatak değiştirmesi felakete yol açtı, orta ve doğu Çin'de ciddi sellere neden oldu, öbür yandan Shandong yöresi kuraklıklar ve çekirgeler sebebiyle mahvolmuştu) yüzünden ciddi anlamda azalsa bile, bir Song saldırısı etkisiz hale getirilerek barış anlaşması yapılabildi.

Jin'in kuzey sınırlarındaki durum oldukça farklı görünüyordu. Tahttakiler kendi kökenlerini de hesaba katıp endişeyle durumu değerlendirdiklerinde, sürekli savaştan kaybedecek değil kazanacak çok şeyleri olan, ne yapacakları belli olmayan göçebe kabileler görüyorlardı. Bununla birlikte Jin hanedanlığının şansına şu anda Moğolistan olarak bilinen büyük bölge 12. yüzyılın büyük bölümünde, Jin hanedanlığının askeri sefer, tahkimat ve diplomasi yöntemleriyle kolaylıkla kontrol etmeyi becerebildiği kabilesel rekabetler karmaşasının yaşandığı bir yer olarak kaldı. MS 800 dolaylarında kuzeydoğu Moğolistan'daki Onon Nehri civarlarına yerleşen bir kavim olan Moğollar 13. yüzyıla kadar, kuzey bozkırlarındaki Naiman, Kerayit ve Tatarlar gibi birçok göçebe kavimden biriydi. Çobanlık yapıyor veya avlanıyorlardı, ovalarda keçeden veya ormanlarda kayın ağacından çadırlarda yaşıyorlardı. Onon civarındaki bölge 800 yılında bugün olduğu gibi olsa da, Moğollar burayı nispeten yaşanılası bir yer olarak görmüşlerdir: Sulak, yer yer ağaçlık, gür otlarla kaplı, daha kuzeydeki sarp vadilerde bol geyik avı olanağı sunan, düz ve geniş bir çayır.

Jin hanedanlığı kuzey sınırlarını bozkır kabileleriyle güvence altına almaya ilk defa 1140 yılında girişti. Bir tür ittifak kurma düşüncesiyle Cengiz Han'ın büyük-büyükbabası, Moğol kağanı Kabul, Jin başkenti Zhongdu'ya (günümüzdeki Pekin) davet edildi ve ona büyük bir ziyafet çekildi. Önemli bir diplomatik yardımcı olan kımızın etkisiyle rahatlayan Kabul, merasimin ileri bir anında Jin imparatoruna yaslandı ve sakalını çekti. Kabul'un niyeti her ne olursa olsun, imparatorun kendilerini görgü kurallarından haberdar Konfüçyüsçü Çinli kılığına sokma sürecindeki öfkeli memurları bu durumu olumsuz yorumladılar ve neticede haddini bilmez kağanla her türlü anlaşmaya karşı çıktılar. Kağanın yeterince kavgasız ve patırtısız bir şekilde gitmesine izin verdiler ama vakit kaybetmeden onu pusuya düşürmek için bir kuvvet yolladılar. Kabul bozkırdaki tahkimatına kaçıp kurtulduysa da iki kuvvet arasındaki ilişkiler bu noktadan sonra

kötüye gitti. Kısa bir süre sonra Jin devleti intikam arzularını, Jin ve Moğollar arasındaki bir tampon kabile olan Tatarlar tarafından esir alındıktan sonra Jin imparatorluğuna teslim edilen, Kabul'un kuzeni ve halefi Ambakai'ye yöneltti, çok vahşi bir yöntemle onu idam ettiler: "Ahşap eşek" adıyla bilinen, garip bir alete çivilediler.[11]

Jin imparatorluğu sonraki altmış yıl boyunca başarılı bir böl ve yönet politikası izledi, hiçbir kabilenin tehdit oluşturacak kadar güçlenmemesini sağladı. Önderlerine ihanet edilmesinden sonra Moğollar Tatarlara saldırdılar. Tatarlar Moğolları yenip baskın bozkır kuvveti haline gelince, Jin imparatorluğu Tatarları ortadan kaldırmak için yeniden Moğollarla ittifak kurdu. Jin hanedanlığı, o zamanlar Moğolların önderi olmak için yarışan birçok adamdan biri olan Cengiz Han'a ilk defa Tatarlara karşı yürütülen bu sefer sayesinde yaklaştı ve ondan kendilerine katılmasını istedi. 1162'de Yesugei adında bir kabile reisinin oğlu olarak dünyaya gelen genç Cengiz Tatarlardan nefret etmek için güçlü kişisel nedenlere sahipti. Yesugei bir Tatarın sunduğu yemeği yedikten sonra hastalanıp ölmüş, arkasında altı çocuklu bir eş bırakmıştı. Yesugei'nin oğullarını babalarının konumuna geçemeyecek kadar küçük gören kabile, bütün aileyi Onon Nehri kıyılarında meyve, kök ve balık arayarak hayatta kalma mücadelesine terk etti. Daha kötüsü yoldaydı. On üç yaşındaki Cengiz bir kuş ve balık yüzünden kardeşlerinden biriyle çocuksu bir kavgaya tutuştu ve onu vurarak öldürmesinin ardından rakip kabile üyeleri tarafından yakalandı ve esir edildi. Ahşap boyunduruktan kurtulup bir grup takipçiden kaçtıktan sonra ailesine döndü ve sonraki yıllarını çevresinde müttefikler ve silah arkadaşları toplamakla geçirdi. Haliyle, Cengiz eski düşmanı Tatarlara saldırma davetine balıklama atladı ve 1196'da Tatarların hanını bizzat ele geçirdi. Jin imparatorluğu yeni vassali Cengiz'i ona "Sınır Bekçisi" unvanını vererek ödüllendirdi, bu eylem yirmi yıl içinde oldukça basiretsiz bir tarihi karar gibi görünmeye başlamıştı.

Rakiplerini yendikten sonra Moğolların önderi konumuna gelen Cengiz'in 1206'da kurultay düzenlediği orta Moğolistan'daki Mavi Göl, ber-

[11] John Man, *Genghis Khan: Life, Death and Resurrection* [Cengiz Han: Yaşam, Ölüm ve Diriliş] (Londra: Bantam, 2004), s. 55-62.

rak gökyüzü ve suların, bol miktarda yeşil otların doğal birleşiminden oluşan bir yerdi ve bir kabile üyesinin 12. yüzyılda umabileceği bütün rahatlıkları sunuyordu: Dağların uzantısı olan tepeler, su, iyi mera ve bir kumandanın kuvvetlerini gözleyebileceği 100 metre yüksekliğinde bir tepe. Orada sadık takipçilerini unvanlarla ve namlarla bolca ödüllendirdi ve kendini "keçe çadırlarda yaşayan insanların birleştiricisi" ilan etti.[12]

Cengiz Han'ın bozkır rejimi Jin hanedanlığı için iki bakımdan kötüye işaret ediyordu. Birincisi, iktidar artık miras bırakılmıyordu; miras sistemi ister istemez aileler arasında yıkıcı rekabete yol açıyordu. Bunun yerine Cengiz Han çoğunluğun takdirini kazanmış (ilk örnek kendisidir) ve halkına sadık birisine iktidarın devredilmesi sistemini getiriyordu. Artık birleşen bozkır kabileleri büyük askeri güçlerini birbirlerini öldürmeye harcamak yerine, korkulacak derecede birleşik bir güç olarak bozkırın ötesindeki devletlere akın etmeye hazırdı. Bundan sonra Jin hanedanlığı tek kuvvet sıfatıyla çok yakın geçmişe kadar bölüp yönettiği kabilelerle çarpışmak zorunda kalacaktı. İkincisi, yeni Moğol ittifakı içindeki kavimleri dışa karşı daha saldırgan hale getirdi. Cengiz bozkırın aksi kabilelerinin birbirlerine karşı önemli bir yağma kaynağını kaybettiğinin ve yalnızca ganimetlerle bolca ödüllendirilmelerini sağlarsa tek bir Moğol egemenliği altında kalacaklarının farkına vardı. Bozkırın ötesinde yani yağma hedefleri bulmak zorunda kalacaktı.

Cengiz Han'ın gaddar imparatorluğunun yarattığı tarihi cazibe öyle büyüktür ki, harap edici fetihlerinin arkasındaki mantık, çoğu kez nereye gittiğinin ve kimi, neyi, nasıl ortadan kaldırdığının gölgesinde kalmıştır. Orta Asya'da milyonlarca Müslümanı katletmiş, mağlup Rus kumandanlarını muzaffer Moğol generallerinin ziyafet masalarının altında yavaşça boğarak öldürmüş, bir avuç zanaatkar ve aktör dışında (anlaşılan barbarların bile bazen kafa dağıtmaya ihtiyacı vardı) Çin şehirlerini tamamen yok etmiştir. Hedeflerinin coğrafi çeşitliliği –Çin, Orta Asya, İran, Rusya– saldırganlıklarının belirli bir ırka düşmanlık gibi tek bir nedeni olduğunu iddia etmeyi zorlaştırmaktadır. Fetih arzusu bazı kişiler tarafından bozkırdan gelen göçebe önderlerin aşırılıkla taşınan yağma güdüsü diye açıklan-

12 *A. g. e.*, s. 103.

mıştır. Askerlerinin sadakati cömert ödüllere bağlıydı ve ovaların sunduğu ödüller çimenli bozkırın sunduklarına oranla çok daha lükstü. Cengiz Han'ın seferlerinde karşılaştığı insanlara karşı sergilediği vahşilik (Orta Asya'nın vaha şehirlerinden Merv'de 1,3 milyondan fazla kişinin birkaç günde öldürüldüğü, her bir Moğol askerin 400 insanı hallettiği söylenir) yağmadan anlık zevk alma saplantısına ve kendi adına toprak elde etme merakının eksikliğine işaret etmektedir. Bir imparatorluktan uzun dönemli çıkarlar elde etmek isteyen her imparator bunun gerçekleşmesi için üreticilerin hayatta kalmasını sağlamaya dikkat eder. Cengiz Han önderliğindeki Moğollar bu düşünce tarzlarıyla, MÖ birinci binyıldan beri Çin'i ve başka yerleşik toplumları rahatsız eden bozkırlı yağmacıların –olağanüstü derecede başarılı da olsa– görülmemiş biçimde yayılmacı ve emperyalist bir türü olarak tanımlanabilirdi. Aradaki fark Moğolların yağma işini öncüllerinden çok daha ciddiye almalarıydı, bütün artıklarını atlarını yönelttikleri bütün arazilere yayıyorlardı. Bir bölgeyi soyup soğana çevirdikten sonra başka bir yere hareket etmekten başka seçenekleri kalmıyordu. Bu zorunluluk, emperyalist tutkularıyla birlikte, Çin'in 1213 ile 1279 arasında parça parça ele geçirilmesinin açıklanmasına da yardım etmektedir.

~

Cengiz Han'ın gözünü, kendisi de Song hanedanlığı yönetimindeki Çin'i yıllardır yağmalayan Jin imparatorluğunun sunduğu yağma fırsatlarına dikmesi çok sürmedi. İstila için ahlaki bir bahane bulmak için şaşırtıcı derecede kaygılı olan Cengiz Han, Jin hanedanlığının askeri ahlak kuralları ihlallerini aramaya başladı (askeri hayatı boyunca, sürekli hakaretlere veya sadakat ihanetlerine cevaben saldırdığını savundu). Savaş arzusunun izleri tarihi çizgi içinde Jin hanedanlığının büyük-amcası Ambakai'nin idam edilmesine kadar sürülebilecekse de, Cengiz Han doğrudan doğruya Jin hanedanlığının vassali olarak kalmanın saygınlığına hakaret anlamına geldiğine karar verdi. 1208'de tahta geçen yeni Jin imparatorundan yeni bir elçi Cengiz Han'ın bozkır tahkimatına gelip Cengiz'in vassal konumunun devam ettiğini doğrulamak için haraç talep ettiğinde, Cengiz Han yeni imparatorun budala olduğu karşılığını verdi: "Ona neden secde edeyim?"[13]

[13] *A. g. e.*, s. 134.

Jin başkentinin bulunduğu güneye doğru tükürdükten sonra atını dörtnala sürüp gitti. Cengiz Han bundan sonraki üç yılı istilaya hazırlanarak geçirdi ve 1211 baharında 100.000 asker ile 300.000 atı Gobi Çölü'nün güneydoğusuna, Jin imparatorluğunun başkenti Zhongdu'ya yönlendirdi.

Askeri olduğu kadar psikolojik olarak da zayıf olan Jin imparatorluğu, kesin bir yanıt vermeyi beceremedi. 1210 yılına gelindiğinde Jin imparatorluğunun Moğollardan duyduğu korku çoktan mantığa üstün gelmişti. Moğolların kuvvetiyle ilgili hikayelerden korkuya kapılan Jin sarayı "halkın sınır meseleleriyle ilgili söylentiler yaymasını yasakladı."[14] Toplumsal histeriye karşı mantıklı bir önlem veya devekuşu misali bir inkar olan bu eylem istilacıların ilerleyişini engellemede çok işe yaramadı. Çin ile Pekin'in kuzeybatısındaki bozkır arasındaki sınırı geçen Moğollar, Jin setlerinin etrafından dolandı ve kendilerinden çok daha büyük Jin ordusunu yendi. Jurchen kuvvetlerinin cesetlerini elli kilometreden uzun vadi sınırı boyunca "çürük kütükler gibi üst üste yığdılar."[15] On yıl sonra, Cengiz Han'ın sarayına giderken eski sınır topraklarından geçen Daocu hacılar, hâlâ arazide dağınık duran cesetlerden söz ediyordu: "Kuzeyde kış gibi kumlar ve soluk çimlerden başka hiçbir şey yok. Burada Çin gelenekleri ve iklimi son buluyor ... [Müritler] savaş alanında bulunan iskeletlere işaret ettiler ve şöyle dediler: 'Sağ salim eve dönersek ruhları için dua edelim...'".[16]

Moğollar günlerce at sürmenin ardından, Jin imparatorluğunun birinci dış istihkam hattını aştılar. At sırtında Moğollara kıyasla çok daha yavaş olan Dao tarafının aynı yoldan Moğolları yakalamaları on gün daha fazla sürdü. Moğollar başkente yaklaşınca Jin imparatorluğu bir yandan istihkamı kuvvetlendirmeye çalıştı, bir yandan da barış istedi. Ama Moğol generaller yedek kuvvetlerin etkili olamayacağı kadar çabuk ilerledi ve Pekin'in kuzeyinde, yeterince asker bulunmayan garnizonları ve setlerle çevrili şehirleri çok zorlanmadan ele geçirdi; bu esnada korkan barış elçileri derhal taraf değiştirdi ve Jin imparatorluğunun muharebe planlarını açığa vurdular.

---

14 *Changcheng guoji*, s. 155.

15 Man, *Genghis Khan*, s. 135.

16 Li, *The Travels*, s. 62-63.

Bazen Jin imparatorluğunun çöküşü, setlerin yüzyıllar süren umursamazlığa bağlı olarak harap olmasına ve ciddi bir şekilde yenilenmesi gereken binyıllık bir kurum olmasına bağlanır. Buna karşın Tang'dan önce kuzey Çin'de egemen olan hemen hemen her hanedanlık kendi setlerini inşa etti ve askerlerini yerleştirdi. Çok daha yakın bir geçmişte Liao ve Jin hanedanlığı da aynı şeyi yaptı. Jin setlerinin ve hisarlarının sabit savunma hatlarının iki temel askeri kısıtlamasının ötesinde bir kusuru yoktu. Birincisi, setlerin savunma konusundaki başarısı, iddiaya göre Cengiz Han'ın söylemekten hoşnut olduğu gibi, onları savunanların cesaretine bağlıydı. Jin sınır setlerinin çoğu Jurchen askerlerinden ziyade Jin imparatorluğuna sadakatleri Moğol hücumundan önce zayıflayan, güvenilemez Khitan (eskiden Liao) askerleri tarafından savunuluyordu. Pekin'in kuzeydoğusundaki Gubeikou'daki bir hisar, bir Khitan kumandanın ihaneti sayesinde hiçbir muharebe olmadan elden gitti.[17] İkincisi, setler ve hisarlar aldatıcı sınırlar yaratır. Kendileri zapt edilemez olabilir ama onların sınırları ötesindeki savunma boşlukları öyle değil. Her zamanki gibi, istihkamlarının kuvveti Jin hanedanlığına yanlış bir güven hissi verdi çünkü Moğollar yorulmadan çevredeki savunmasız kırları yağmalarken onlar setlerinin arkasında saklanıyordu. Sadece bir müstahkem geçit Cengiz Han'ın Pekin'e ilerleyişine şiddetle karşı geldi: Şehrin kuzeyindeki iki dağ arasındaki bir geçidi kapayan büyük Juyong hisar. Kısa bir süre engellenen Jebe (Cengiz Han'ın en üst kıdemli generali) en sevdiği taktiklerden birine başvurdu: Geri çekiliyormuş gibi yaptı, bunun üzerine Jin garnizonu takip için geçitten ayrıldı, ardından garnizonu pusuya düşürdü ve hisarın açık kapıları arasından saldırdı. Moğolların elinde ayrıca korkutucu bir kuşatmayı bitirici yöntem repertuarı vardı. Bunlardan biri fidye olarak şehrin veya kasabanın bütün hayvanlarını talep etmekti. Rahatlamış bir şehir gerektiği üzere hayvanlarını teslim ettikten sonra Moğol önderler her birine yanan odun parçaları bağlayıp serbest bırakmıştı. Korkan yaratıklar evlerine geri kaçıp yerleşim bölgesine yangın ve panik yayıyorlardı ve Moğol saldırısına karşı herhangi bir direnç engel oluyor-

17 Leo de Hartog, *Genghis Khan: Conqueror of the World* [Cengiz Han: Dünya Fatihi] (Londra: Tauris, 1989), s. 64-65.

du. Daha yıkıcı başka bir taktik de Çinli esirleri canlı kalkan yapıp bir kasabanın üstüne sürmekti, bu yöntem seti savunanların kararlılığını tamamen zayıflatıyordu.

1214'te, uzun süren bir kuşatmanın ardından Pekin ve kırk üç kilometrelik şehir surlarının teslim olmayacak kadar iyi savunulduğu kanaatine varan Cengiz Han, Jin hanedanlığından ipek, altın, at, oğlanlar, kızlar ve imparatorun kızlarından biri dahil olmak üzere büyük bir tazminat aldıktan sonra kuvvetlerini geri çekmeye karar verdi. Ama çok geçmeden istilaya devam etmek için başka bir bahane ortaya çıktı: Jin sarayının ve hükümetinin daha güneydeki, Song hanedanlığının eski kuzey başkenti Kaifeng'e kaçması. Cengiz Han hiddetle cevap verdi: "Jin İmparatoru benimle barış anlaşması yaptı ama şimdi kalkmış başkentini güneye taşıyor; anlaşılan o ki benim sözüme güvenmiyor ve beni aldatmak için barışı kullandı!"[18] 1215'te Moğollar kuşatmak, ardından bazı kısımları bir ay boyunca yanan Pekin'i yağmalamak için geri döndüler, açlık çeken ve ruhsal sarsıntı içindeki sakinlerini katlettiler. Jin başkentinin kaderi Cengiz Han'ın ordusuna direnmeyi düşünen daha sonraki hükümdarlar için mide bulandırıcı bir uyarı oldu. Bir yıl sonra Cengiz Han'ın gelecekteki Orta Asya hedeflerinden birinin büyükelçisi Pekin'in toptan mahvoluşu gerçeğini incelemek için geldiğinde, hükümdarına şehrin her tarafında insan kemiklerinin yığılı olduğunu, toprakta insan yağı lekelerinin bulunduğunu, çürüyen cesetlerin salgına sebep olmasından ötürü tifüs yayıldığını iletti.

1217'ye gelindiğinde, eski Jurchen anavatanı Mançurya'ya karşı hızlı ve nihai darbeleri vurduktan sonra, Jin hanedanlığının eski "Sınır Bekçisi" Cengiz Han Sarı Nehir'in kuzeyindeki bütün Çin'in bekçisi olmuştu. Jin hanedanlığı 1234 yılına kadar Kaifeng'den tamamen atılmayacaktı ama tamamen çökmesi an meselesiydi. Moğollar bakımından aradaki yirmi yıl Çin ile Karadeniz'in doğu kıyıları arasındaki geniş bölgeyi fethetmek gibi oyalanmalarla geçmişti. Moğol istilaları zamanında yazılan bir şarkı Jin setlerinin nafileliğini özetlemektedir: "Set acı ve üzüntü çığlıklarıyla inşa

[18] Aktaran Barfield, *The Perilous Frontier*, s. 200.

edildi; ay ve Samanyolu ona nazaran daha alçaktalar. Ama ölülerin bütün beyaz kemikleri orada yığılı bırakılsaydı, onlar da Set'le aynı yüksekliğe ulaşırdı."[19]

~

Moğollar kuzey Çin'i ele geçirdikten sonra güneyin çökmesi kaçınılmazdı. Moğollar süvari çarpışmalarıyla yenilmezdiler, özellikle de Song devletinin bağımlı olduğu kuzeydeki at ticareti artık onların elinde olduğu için, bu sayede Song imparatorluğuna sadece hasta, bodur, bazen ancak büyük köpekler kadar binek hayvanları satılmasını sağlıyorlardı. Süvarilerin işe yaramadığı yerde –güneyin sulu çeltik tarlalarında– Moğollar yeni sulak araziye bir donanma oluşturarak ayak uydurdular ve son çocuk imparator 1279'da Kanton'daki bir deniz muharebesinde öldürülene kadar Song imparatorluğunu yenerek güney Çin'in alt kıyılarına kadar ittiler.

~

Çin'deki ilk Moğol hükümdarları, yani Cengiz Han'ın oğulları ve torunları Çinli hayat tarzı ve onun yumuşatıcı etkilerinin benimsenmesine o kadar karşı çıkıyorlardı ki aşırıya kaçan bir göçebe, kuzey Çin'in nüfussuzlaştırılıp kıra dönüştürülmesini, bir başka deyişle toplu bir kıyım yapmayı bile önerdi. Çinli hayat tarzına bu derece karşı olmalarının nedeni, önceki Çinli olmayan hanedanların bu nedenle çöktüklerine inanmalarıydı. Bereket versin, bir Khitan danışman insanlar atlardan daha fazla vergi verme eğiliminde olduğuna göre sakinlerin yaşamasına izin vererek daha fazla para, dolayısıyla kuvvet elde edilebileceği konusunda hanı ikna etti. Çinlilerin toptan öldürülmesi diye bir şey hiç yaşanmadı. Fakat yerlileri devlet işlerinin dışında tutmayı amaçlayan etnik bir kıdem düzeni geliştirildi. Buna göre yukarıdan aşağıya doğru sıralama şöyle gidiyordu: Moğollar, batı ve Orta Asyalılar, kuzey Çinliler ve güney Çinliler. İlk iki grup Çin nüfusunun sadece yüzde 2,5'ini oluşturmasına rağmen en güçlü makamları elinde bulunduruyordu.

Cengiz Han'ın torunu ve bütün Çin'in ilk Moğol imparatoru Kubilay Han, eski kabile seçkinlerinin görüşlerinin tersine Çin'i yönetmek için Moğolların savaş yeteneklerinden fazlasının gerektiğini iddia ederek ılımlı

---

19 Aktaran Michel Hoang, *Genghis Khan* (Londra: Saki, 1990), s. 184.

Çinlileşmeye direnemese de, sınır setleri inşa etmekten sakınmayı becerebildi. İddialara göre Kubilay Han'ın sarayında yıllar geçiren, saraylardan tutun da armutlara kadar her şeyin büyüklüğü ve görkemi karşısında nefesi kesilen Marco Polo, *Seyahatler* isimli eserinde herhangi bir sınır setinden bariz bir şekilde bahsetmemektedir. Polo'dan şüphe edenler onun duvarlardan hiç bahsetmeyişini, Çin yakınlarında hiçbir yere gitmemiş olabileceğine bağladılar. Şüphecilere göre Polo hiç gezmemiş, Kubilay Han'la ilgili Arap ve İranlı tüccarların anlattığı yarım yamalak hikayeleri kendi hayal gücüyle süslemiştir. Polo'nun anlattıklarından şüphelenmek için bir sürü neden olmasına rağmen (örneğin güya Çin'e ulaşmadan iki yıl önce biten bir kuşatmada bulunduğu, Çin'in ayrıntılı bürokrasi kayıtlarının şaşırtıcı şekilde değinmediği bir atamayla güneydeki büyük şehir Yangzhou'nun valisi yapıldığı iddiaları), ayak bağlama ve defin işlemleri gibi konularda en azından kısmen inandırıcılığı olan gerçek gözlemler yaptığı da görülmektedir.

İş günümüzdeki Pekin'in yerindeki başkenti Dadu'yu inşa etmeye gelince, Kubilay Han Çinli etkilere karşı dirençsiz olduğunu gösterdi, Polo'ya göre sarayını dört duvarın içine inşa etti: 9,5 kilometre karelik şehir suru, dış saray duvarı (her ikisi de badanalanmış ve burçlarla donatılmış), bir iç duvar ve en sonunda sarayın etrafında bir tür teras oluşturan bir mermer duvar. Sarayın içi konusunda Kubilay kabilesel mirasına hafifçe göz kırptı ve sarayın iç kısımlarını kakım kürkünden perdelerle kapladı ama öbür yandan atalarının göçebeliğinin direttiği geleneksel Moğol sadeliğinden sakındı. Polo'nun anlattığına göre, salonların ve odaların duvarları "baştan sona altın ve gümüşle kaplı, ejderha, kuş, atlılar, çeşitli canavarlar ve savaş manzaralarının resimleriyle süslenmişti."

Tavan benzer şekilde süslenmiş, yani etrafta altın ve resimden başka görecek bir şey yok. Salon o kadar kocaman ve geniş ki orada 6000 kişiden fazlasına yemek verilebilir. Odaların sayısı oldukça şaşırtıcı ... Çatı kırmızı, yeşil, mavi, sarı ve başka bir sürü renkle ışıl ışıl, o kadar parlak bir şekilde verniklenmiş ki kristal gibi parıldıyor ve pırıltısı çok uzaklardan görülebiliyor.[20]

[20] Marco Polo, *The Travels*, çev. R. E. Latham (Harmondsworth: Penguin, 1980), s. 124-126.

Sarayın dışındaysa eğreti çadır kümeleri yoktu. Şehir "güzel konaklar, hanlar ve konutlarla doluydu ... şehrin içinin her yanı satranç tahtası gibi kareler şeklinde, öyle ustaca bir hassaslıkla tasarlanmış ki hiçbir betimleme hakkını veremez."[21]

Ne tuhaftır ki, sanatsal güzelliğe değer veren bir kavimden ziyade yakıp yıkıcı ve yağmacı sıfatlarıyla bilinen Moğollar, günümüzde Pekin'in yakınlarındaki surlarla çevrili istihkamlardan birinin parçası olan en zarif yapılardan birine katkıda bulunmuştur: Bulut Terası (*Yuntai*). 7,3 metre yüksekliğinde, başkentin kuzeyindeki Juyong geçidine beyaz taştan inşa edilen bir kemer. Altı farklı dilde Budist yazıtları, değerli mücevher, hayvan ve ejderha oymalarıyla kaplı kemer, Moğol imparatorluğunda zoraki barış içinde yaşayan karışık uluslar adına dikilmiş, Moğol imparatorluğu inşasının tozları ve katliamlarından doğan bir anıt, özenli, gereksiz derecede törensel süslemeleriyle karşısına yapıldığı sözde sağlam istihkamların işlevsel fiyaskolarıyla alay eden, açık bir kapıdır. Moğollar kocaman imparatorluklarının her tarafında engelleyici setlerden ziyade serbest ticaret ve iletişim yollarını tercih ettiler. Kubilay Han'ın hükümdarlığının sonunda Moğol yönetimindeki Çin'de 1400 tane postane, bunların işlevini sürdürmesi için ayrılmış 50.000 at vardı. Bulut Terası imparatorların ve halkın Pekin'den bozkıra gidip geldiği, Moğolların birleşik Avrasya imparatorluğu içinde bir o yana bir bu yana dolaşmak için geçtiği ana kapıydı.

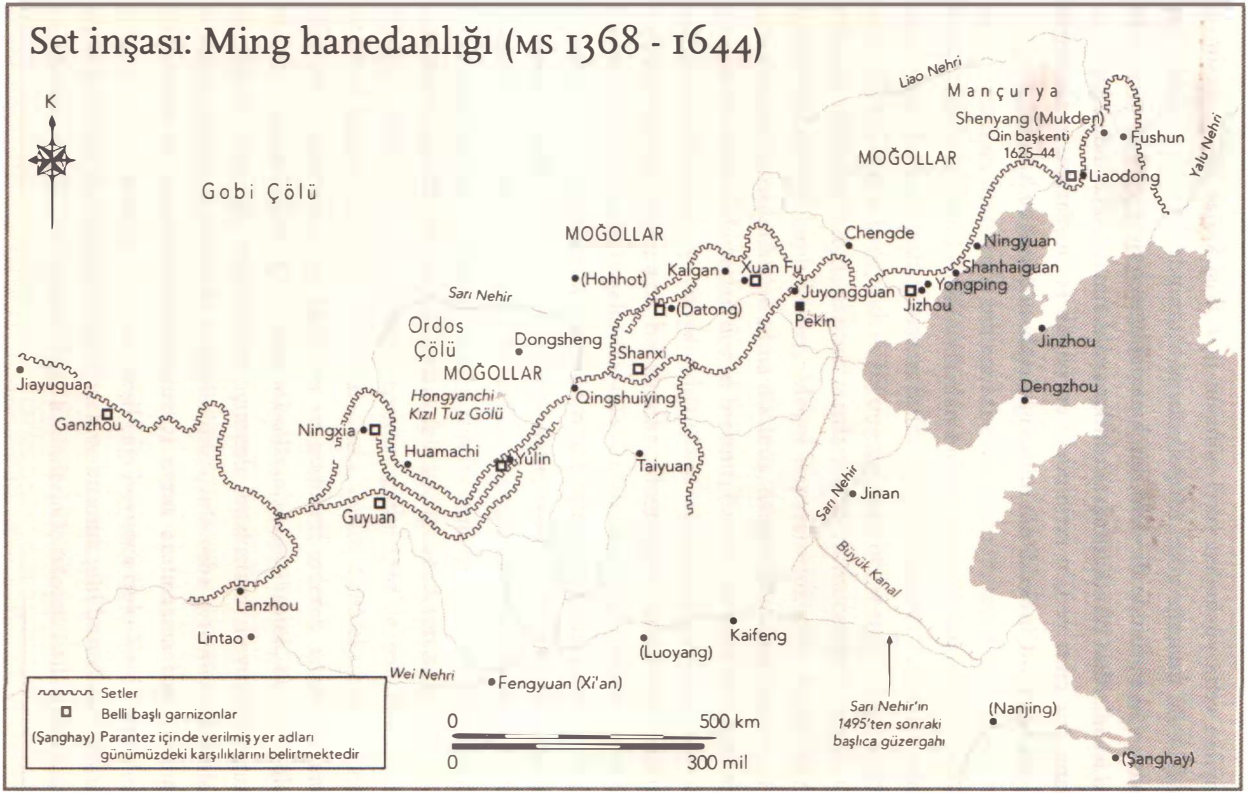
Fakat setlerin olmayışı Moğol egemenliğinin 1368'de son bulmasına katkıda bulunmuş olabilir. 1300'den sonra, güney Çin'deki büyük çaplı yoksulluk, hükümete karşı sıklıkları ve şiddetleri giderek artan isyanları tetikledi. Tıp tarihçileri, Çinlilerin yoksullaşmasının kısmen, ticaret yollarının İpek Yolu'nun çöllerinden çimenli bozkırlara kaydırılmasının, böylece Moğolların pire dolu heybelerinde Çin'e veba getirmesinin neden olduğu veya en azından şiddetlendirdiği nüfus azalmasına bağlı olduğu kuramını ortaya atmıştır. Batı'nın keşif çağı boyunca tıpkı Yeni Dünya'nın yerli halklarının Avrupa'dan gelen çiçek ve kızamık gibi hastalıklar yüzünden perişan olması gibi, Çin'in bazı kesimlerinde Moğol istilası boyunca

21 *A. g. e.*, s. 128-129.

yayılan veba yüzünden yerel nüfusun üçte ikisi kadar büyük kesim yok oldu.[22] Bu mantığa göre, Moğolistan yönetimindeki Çin'de setlerin olmaması, Çin tarihinde ilk defa, bir hanedanlığın başına felaket açtı. Çünkü bu isyanlardan biri (Kırmızı Sarıklılar ayaklanması) sayesinde Zhu Yuanzhang öne çıktı ve Çin tarihindeki en büyük set inşaatçısı ve günümüzde ziyaret edilen Çin Seddi'nin mimarı Ming hanedanlığını kurdu.

22 Hansen, *The Open Empire*, s. 366.

Set inşası: Ming hanedanlığı (MS 1368 - 1644)

Açıklık ve Kapalılık Örneği: Birinci Ming Sınırı

2 Şubat 1421 Çin yılbaşı günü, 200.000'den fazla işçinin kendini inşaya adayarak geçirdiği on altı yılın ardından, Ming imparatoru Yongle, eski Moğol şehri Dadu'nun yerindeki yeni başkenti Pekin'i törenle açtı. Üst üste konan neredeyse ilk tuğlalar şehir surları oldu. Şehri çevreleyen, on metre yüksekliğinde ve yirmi üç kilometre uzunluğundaki bu set, günümüz başkentinin büyük simgesel yapılarını içinde barındırmaktadır: Kızıl Yasak Şehir; sarayı Tiananmen Meydanı'nın geniş alanından ayıran, kocaman, kırmızı ve surla çevrili bir kapı; şehir kapıları, devasa ahşap kapılar tıkalı yolların üstünden geçen taş kemerlere takılıdır.

13. yüzyıl Çin mimari modalarının ılımlaştırıcı etkilerini reddeden Ming binaları, yönünü ezici bir anıtsallığa çevirdi. 13. yüzyıl Çin mimari modalarının ılımlılaştırıcı etkilerini reddeden Ming yapıları görkemli anıtsallığı ön plana çıkardı. Eski Çin mimarisinin izlerini Ming üslubunda görmek mümkündü, örneğin eğri çatılar ve uzun saçaklar hâlâ kullanılıyordu, fakat Minglerin abartılı büyüklükteki yapıları tarz olarak eski mimarinin temel önceliği olan uyum kaygısını bir kenara bırakmıştı. Ming üslubu adeta geçmiş üslubun dev aynasına dönüştü. Surların yüksekliğine değil uzunluğuna ve abartılı bir biçimde derinlere doğru uzanan çatılara önem verdiler. Mimari dönüşümün Yasak Şehir'deki sonuçları şok ediciydi. Devasa büyüklükte, ağır ve kiremit çatılar, büyüklükleri karşısında küçücük kalan surlar sanki tepelerindeki ağırlığın altında inliyordu. Çatılar surların üstünden kocaman şapkalar gibi sarkıyorlardı. Aşırı gösterişli renkli cümbüşüyse manzaranın ana hatlarını iyice vurguluyordu. Beyaz mermerlerle kaplı kocaman meydanlar, altın sarısı çatı kiremitleri, koyu kırmızı surlar,

mavi, yeşil ve altın sarısı mozaikler ortaya tuhaf bir tablo çıkarıyordu. Yasak Şehir'in nasıl algılandığı ile ilgili anlaşılmayacak bir şey yok. Etkileyiciliği, emperyal kibrin boyutlarından, birbiri ardına sıralanan devasa beyaz avlularından, sıra sıra dizilmiş yüksek dinleme salonlarından, hepsi de uzun kenarı 1,1 kilometre olan dörtgen boyunca simetrik bir şekilde yerleştirilmiş mermer köprü ve merdivenlerin azametinden ileri geliyor. Devasa boyutları ziyaretçileri cüceleştiriyor ve bütün yapı içinde yavaş yavaş gezinmeye sevk ediyor. Büyüklüğü, insanları zaman ve mekanın baskıcı emperyal bakış açısına itaat etmeye zorluyor. Özünde hiçbir zaman güzel olmayan Yasak Şehir, çoğunlukla otoriter azametiyle, kaba tumturaklılığının estetiğiyle etkiliyor.

Yongle'ın mimari projeleri, salt imparatorluk egemenliği geleneğini açıkça hem Çinlilerin hem de yabancıların gözünü korkutmak için tasarlanan eşsiz bir ihtişam ve kutsallıkla doldurmak arzusu bakımından öncülü Qin hanedanlığının İlk İmparator'ununkilere rakipti ve belki de onları bile geride bıraktı. Yasak Şehir'i dolduran kocaman kamu alanları, törensel salonlar, labirentler ve yönetim binaları üç eşmerkezli bir dizi surun içinde yer alıyordu: Birincisi Yasak Şehir'in surları; ikincisi İmparatorluk bakanlıklarını, ambarlarını ve fabrikalarını içeren, daha geniş imparatorluk şehrinin surları ve ana şehrin surları. Şehrin güneyinde Cennet ve Dünya tapınakları bulunuyordu, bunlar neredeyse Yasak Şehir için ayrılan kadar geniş park alanlarının içinde yer alan, devlet yapımı tapınaklar ve sunaklar kompleksiydi. Yeni başkentin mimarisinin her tarafı kaba, zorba simgesellikle doluydu. Yasak Şehir'in kare şeklindeki, pusulanın uçlarına doğru yönlendirilmiş üç engelleyici sur dizisinin ortasına konumlandırılması ziyaretçileri tek bir kaçınılmaz sonuca zorluyordu. Evrenin uyumlu bir mikrokozmos halinde varolduğu kendi başkentinin merkezinde tahtta oturan, kapatılmış, bir bakıma hapsedilmiş Çin imparatoru, yani Cennet'in Oğlu hem fiziksel hem de tinsel olarak dünyanın kozmik merkezini temsil ediyordu.[1]

---

[1] Ming ve Qing dönemindeki Pekin'in ayrıntılı analizi için şu esere bakınız: Susan Naquin, *Peking: Temples and City Life* [Pekin: Tapınaklar ve Şehir Hayatı] (Berkeley: University of California Press, 2000).

Moğolistan'a, eski güney başkenti Nanjing'den çok daha yakın olan Pekin'i imparatorluk merkezi olarak seçmek yeni Ming imparatorluğu hakkında kesin bir mesaj veriyordu. Ming hanedanlığının kurulduğu 1368'den önce, yani Çin'in 450 yıldan fazla yabancıların işgali altında kalmasının ardından, Yongle'ın başkenti bozkıra çok yakın Pekin'e taşıma kararı hanedanlığın imparatorluğunu güvende ve sınırlarını da barış içinde tutma kabiliyetine ilişkin yeni ve tam bir güveni yansıtıyordu.

Yongle yılbaşı törenleri için toplanabildiği kadar çok tanık toplanmasını istedi. 1421'de Asya ve Hint Okyanusu kıyılarından binlerce büyükelçi Pekin'de toplandı, hepsinin de Cennet'in Oğlu önünde secde etmesi gerekiyordu. Bu saygın kişilerin göstereceği hürmet, imparatorun yirmi yıllık kararlı dış politikasının meyvesiydi. 1421'e kadar, Moğollara karşı yapılan toplam beş seferden ikisini yönetmiş ve uzak batıdaki kabilelerle diplomatik tarafsızlık anlaşması yaparak onların desteğini almıştı. 1405'ten beri, o zaman Batı'nın başardığı her şeyden çok daha üstün bir denizcilik teknolojisinden faydalanan Yongle, her biri altmış metre boyunda, Kolomb'un *Santa Maria*'sından birkaç kat daha büyük Çin yelkenlilerinden oluşan altı ayrı filoyu keşif ve diplomasi görevleriyle Çin'in doğu kıyılarından Cava'ya, Seylan'a, hatta doğu Afrika kadar uzağa göndermişti. Bu yelkenliler geriye egzotik mallar, hayvanlar ve Ming yönetimindeki Çin'le haraç, dolayısıyla ticaret ilişkileri kurmaya hevesli uzak krallıkların diplomatik temsilcilerinden oluşan kalabalıklar getirmişti. Çin gemilerine "hazine gemileri" deniyordu, demir alırken Çin uygarlığının simgesel hazineleriyle –porselen, ipek ve yeşim taşı– dolu oluyorlardı. Bu malların amacı, filonun amirali Zheng He'nin ziyaret ettiği iddia edilen hükümdarların ve düzinelerce ülkenin halklarının gözlerini kamaştırmaktı. Kolomb Amerika için yola çıkmadan neredeyse bir yüzyıl önce, Çin kendine has sınırsız denizcilik emperyalizmini icat etmişti, Yongle öncüllerinin çoğunun tercih ettiği dar görüşlülük eseri set inşasının zıt kutbu olan yayılmacı yaklaşımı benimsemişti.

~

Yaklaşık 200 yıl sonra, Ming hanedanlığı yönetimindeki Çin çok farklı görünüyordu. Yongle'ın açık yayılmacılığa yönelik etkin politikası, sıkça

veya sürekli akut tecrit politikasına eğilimli, evden-dışarı-çıkmayan imparatorlarca terk edildi. Yasak Şehir artık egzotik mallar için kozmopolit bir mıknatıs değil, hanedanlık mensupları için al bir hapisti. Pekin açgözlü Moğol yağmacılar tarafından olduğu kadar hayranlık duyarak haraç getirenler tarafından da kuşatılan bir şehirdi. 17. yüzyıla kadar, Ming hanedanlığı kendi içine kapanmış ve Çin'in sınırlarına bir kilit vurmaya kalkışmıştı. Dış ticareti yasaklayarak açık sahillerine kilit vurdu; bazıları bolca burç ve mazgal içeren, günümüzde milyonlarca ziyaretçinin Çin Seddi diye bildiği tuğla ve harçtan oluşan, Çin hanedanlıklarının inşa ettiği en büyük, en pahalı ve en karmaşık şekilde setlerle çevrili sınır tahkimatlarıyla da kuzey sınırına kilit vurdu. Ama 1644'te bu setin bazı kısımları daha inşa edilirken ve onarılırken bile kuzeydoğudan gelen yabancı istilacılar setlerin arasından geçerek imparatorluğu fethediyorlardı.

Görmeyi arzu edenler için Ming yönetimindeki Çin'in çökmesinin tohumları Yongle'ın büyük tasarımlarının içine çoktan ekilmişti. Yongle üçsetli Yasak Şehir'inde Ming saltanatının katı surette içine kapalı törenlerinin simgesini yaptırmıştı: Hanedanlığının daha sonra içinde boğulacağı tabut. Ve görünürdeki kozmopolit özelliklerine rağmen, Yongle'ın denizaşırı girişimleri imparatorluk Çin'inin kendini ne kadar beğendiğinin bir göstergesi olduğu kadar yararcı ve sömürgeci atılımlardı. Seferlerin başlıca amaçlarından biri ayrıntılı ve uluslararası secde avı gibiymiş gibi görünüyor: Mümkün olduğu kadar çok yabancıyı Çin'in kültürel üstünlüğünü kabul etmeye ikna etmek, Çin'in etrafı haraç veren vassallarla çevrili, dünyanın merkezindeki konumunu doğrulamak ve kutlamak. Bu seferlere ayrılan para tükenince Çin imparatorları kendi Çin-merkezli dünya görüşlerine daha fazla gömüldüler, hem mecazen hem de fiziksel bakımdan kendi üstünlük görüşlerinin içinde kısılıp kaldılar.

~

Her şeye karşın Ming hanedanlığının ilk dönemlerinde bunların çok azı görünür haldeydi. Her şeyden önce, sınır seti yoktu; böyle bir fikir bile yoktu. Ming saltanatının kurulduğu 1368'in 7 Eylül'ünde, Moğol Yuan hanedanlığının o anki temsilcileri Dadu'dan hızla ayrılıp Bulut Terası'nın beyaz taştan kemerinden geçip gittiler, günümüzdeki İç Moğolistan'ın gü-

ney bozkırlarında yer alan Shangdu'daki (veya Coleridge'nin çeviri yazısıyla, Xanadu) yazlık başkentlerinin "görkemli ve hoş kubbesine" doğru yöneldiler. Moğol imparatorlar Pekin yazlarının boğucu sıcaklarından kaçıp mermer saray, büyük avlaklar ve sadece kağanlar ve onların aileleri için süt veren, özel yetiştirilen, beyaz kısraklar ve ineklerle dolu meralar barındıran Shangdu'nun daha serin, dağlık ve ormanlık ortamına sığınmak için baharın sonlarında yirmi üç günlük bir yolculuk yaparak her yıl başkentleri arasında gidip gelirdi.

Fakat bu seferki ayrılışları merasim düzenleyemeyecek kadar hızlı oldu çünkü Moğol kraliyet ailesi her halükarda Eylül'ün başlarında en kötü dönemi geçmiş olması gereken sıcak ve kuru Pekin yazından kaçmıyordu. Onların ayrıldığı gün birinci Ming imparatorunun generallerinden biri olan Xu Da başkentin ordusunu Dadu'nun doğusunda yendi; bir hafta sonra Ming kuvvetleri şehrin surlarını tırmandı ve şehri ele geçirdi. Son bir kesin zafer hareketiyle Ming hanedanlığı şehrin ismini Moğolların seçimi olan Dadu'dan (sözcük anlamı, "Harika Başkent") Beiping'e ("Kuzey Yatıştırıldı"), güneydeki kendi başkentlerinin ismini de Nanjing'e ("Güney Başkent") çevirdiler.

Kendini 1368'de ilk Ming imparatoru Hongwu (sözcük anlamı, "Ezici Askeri Kuvvet") ilan eden Zhu Yuanzhang umutsuzluk içinde yükselen bir adamdı. Yoksul bir köylü ailenin çocuğu olarak 1328'de dünyaya geldi, yavaşça Çin toplumunun en alt basamağından en üst basamağına tırmandı; vebadan, açlıktan, haydutlardan, korsanlardan ve geride kalan bir buçuk yüzyıl boyunca milyonlarca yurttaşının canını alan iç savaştan bir şekilde kurtuldu. Zhu on altı yaşındayken ailesinin çoğu kıtlıktan ve hastalıktan yaklaşık üç hafta içinde öldü. Yoksul, öksüz kalmış Zhu'nun son sığınağı kendisini şifacı keşiş yapan bir Budist tapınağı idi. Tapınak, Moğol askerleri tarafından yıkıldıktan sonra, Kırmızı Sarıklılar denen, asi bir kırsal Çinli mezhebine girdi. Bu mezhep bolluk Buda'sı, aydınlığın kralı Maitreya'nın güya yakında dünyaya gelişine hazırlanmak için sıkıntı içindeki köylüleri Moğol yetkililere karşı ayaklanmak üzere biraraya toplayan binyıllık bir tarikattı. Tarikat orta ve güney Çin'in büyük kısmına yayıldı, bölgesel kuvvet üsleri ve önderler devşirdi. Zhu Yuanzhang, güneydoğu

Çin'de gerilla taburlarıyla yaklaşık 300.000 kişiden oluşan bir düşman kuvvetini 1363'te al aşağı ettiği bir deniz zaferi de dahil olmak üzere rakiplerine karşı bir dizi büyük zafer kazanmasının ardından rakipleri arasında üstün konuma geldi.

Hongwu, 1368'de Xu Da ve generallerinin yorgunluğunu umursamayarak, sınır geçitlerine tahkimat yapmak üzere Zhu'yu derhal ayrılan Yuan hanedanlığının çok yakınına, Pekin'in kuzeyine yolladı. İlk hedefi şehrin kuzeyindeki ilk geçit olan Juyongguan'dı. Burası 150 yıl önce Moğolları başkente doğru yakıp yıkarken ciddi anlamda engelleyen tek geçit, yani Moğol hanedanlığının içine açık ve süslü Bulut Terası'nı yerleştirerek savunma özelliklerini söküp atan geçitti. Savaşan Devletler döneminden beri Juyong geçidi "Cennet'in altındaki hisarlar" arasında en önemli istihkamlardan biri olarak görülüyordu. Burası başkentin sadece altmış kilometre kuzeyinde, on beş kilometre uzunluğunda, en büyüğü ve yakını doğu yakasının yakınlarında yükselen Badaling olan yeşil dağların arasına gömülmüş bir vadiydi. Bir kaynağa göre, Xu Da'nın hisarı "iki dağın üstüne biniyordu, on üç *li* genişliğinde bir araziye yayılıyordu ve on üç metre yüksekliğindeydi."[2] Başka birindeyse, Xu Da "üç yıl içinde bin kat güçlü savunma garnizonuna ev sahipliği yapan bir hisara taş yığdı" diye betimlenmektedir.[3] Hongwu'nun mesajı açıkça Çinlilerin tekrar iş başına geçtiğini, bozkır kurdunu kesinlikle defettiğini bildiriyordu.

Ming imparatorları Moğol istilasının utancını hiç unutmadı. Moğol fethinin anısı akıllarından hiç çıkmadı. Kuzeye karşı güvenlik önlemi alma düşüncesi nihayetinde hanedanlığı felce uğratacak ve iflasa sürükleyecek bir saplantıya dönüştü. Ming hanedanlığının yabancılara düşmanlığı kapsam bakımından evrenseldi ama derece bakımından değildi. Hongwu, Japonlar, Koreliler ve Annamlıların "sivrisinek ve akrepten başka bir şey" olmadığını söylüyor, ama kuzeyli barbarlar "kalbimize ve karnımıza" karşı daha sürekli ve önemli bir tehdittir diyordu.

---

2 *Changcheng baike quanshu* (Çin Seddi Ansiklopedisi) (Jilin: Jilin People's Publishing House, 1994), s. 758.

3 Hua Xiazi, *Ming changcheng kaoshi* (Ming Büyük Seddi'ne ilişkin bir inceleme) (Qinhuangdao: Dang'an chubanshe, 1988), s. 134.

İlk çağlardan beri, hükümdarlar imparatorluğu yönetti. Her zaman Çin kendi içini işgal ediyor ve barbarları idare ediyordu; barbarlar dışarıdaydı ve Çin'e boyun eğiyorlardı. Barbarların Çin'e hâkim olması ve imparatorluğu yönetmesi gibi bir şey sözkonusu değildi. Song hanedanının başarılarının azalmasıyla birlikte kuzeyli barbarlar Çin'e girdiler ve Yuan hanedanını oluşturdular. Çin halkına gelince, Cennet'in arzusunun Çinlilerin onları yatıştırmak zorunda olduğunu düşünüyor olmalılar. Barbarlar Çinlileri nasıl olur da yönetebilir? Anavatanın çoktandır koyun eti kokusuyla lekelendiğinden korkuyorum ve insanların başı dertte. O yüzden orduları temizlik yapmaları için yolladım. Amacım Moğol köleleri kovmak, kargaşayı ortadan kaldırmak ve insanların güvende olduklarını temin etmek, böylece Çin'i utançtan kurtarmaktır.[4]

Ming yönetimindeki Çin'in "kuzeyli barbarlardan" nefret etmesi ve yabancıların egemenliğine boyun eğmekten duydukları güçlü utanç hislerine rağmen, Moğolların kanına susamışlık Çin siyasi kültürünü ebediyen değiştirdi, Çin mutlakıyetçiliğinin yumuşak ve törensel kabuğunu soydu, zalim ve despot kemiklerini açığa çıkardı. Moğol istilası Çin toplumuna aşırı şiddetin kabul edilebilir bir şey olduğu fikrini aşıladı, Çinlileri görülmemiş vahşet düzeylerine karşı duyarsızlaştırdı. Çevresinde komplolar düzenlendiğinden hastalık derecesinde şüphelenen Hongwu 1380'den hükümdarlığının sonuna kadar, Moğollarla komplo kurduğundan şüphelendiği herkesi tasfiye etti. Başbakanı Hu Weiyong dahil olmak üzere, en iyi generallerini ya idam ettirdi ya da intihara sürükledi. Üvey oğlunun bile, yasadışı yollardan çay satmakla suçlandığı ve sonra intihara zorlandığı tasfiye sürecinin sonuna kadar 40.000 insan ve yetenekli memur hayatını kaybetti. Hongwu'nun saltanatı sırasında, eğitimli erkekler hükümette hizmet etmeleri için imparatorluğun ferman vermesinden korkuyordu. Çoktan hizmete alınan talihsizlerse eğer görüşmeye çağrılırlarsa aileleriyle son kez vedalaşıyor ve gece çökene kadar başları hâlâ vücutlarının üstünde duruyorsa meslektaşlarıyla helalleşiyorlardı.

---

[4] Aktaran Edward L. Farmer, *Early Ming Government: The Evolution of Dual Capitals* [Birinci Ming Hükümeti: Çift Başkentli Yapının Evrimi] (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1976), s. 134.

Moğollar gibi ilk Ming hükümdarları da kapsamlı sınır istihkamlarına çok az ilgi duyuyordu. 15. yüzyılın sonlarından önce çok az set inşa edilmişti. Moğollardan duyulan endişe, hanedanlığı sürekli meşgul etse de, ilk imparatorlar setlerin arkasına saklanmayı değil, düşmanın taktiklerini taklit etmeyi seçtiler ve bozkırın içlerine kadar saldırdılar. İlk Ming hükümdarlarının set inşa etmeyi boşlamasının temel nedeni basitçe setlere ihtiyaç duymamalarıydı. Hongwu ve oğlu Yongle iyi düzenlenmiş ve saldırılara karşı güçlendirilmiş bir orduyla Moğolları hizada tutmak için bozkırın içine seferler düzenleyebiliyordu. İlk Ming imparatorları kuzeyli bozkır halklarının gözünü korkutmak için setlerin yerine daha soyut ama daha etkili askeri "heybetlilik" (*wei*) niteliklerine güveniyordu.

Hongwu'nun sınır savunma hatlarına ana katkısı Moğolistan ve kuzey Çin'de dağınık bulunan güçlü noktalara, biri iç biri dış olmak üzere iki sıra tahkimat yapmasıydı. Bunlar sabit sınır olarak işlev görmesi için değil, başka seferler düzenlemek ve bozkırın yapısını bozmak için tasarlanmıştı. Zhu'nun en çok güvendiği adamları, iki doğrusal uç arasında, batıda Jiayuguan (sözcük anlamı: Güzel Vadi Geçidi) ile doğuda Shanhaiguan (sözcük anlamı: Dağ ile Deniz arasındaki Geçit) arasında kilit istihkamlar inşa etmek üzere sınır bölgelerine gönderildi. Her iki yer de açık stratejik üstünlüklere sahipti: Birincisi Gansu koridorunun sonuna doğru iki dağ sırasının arasına sıkışmış, kumlu bir vaha yerleşimiydi; ikincisi ise Çin, Mançurya ve Kore arasındaki kıyı şeridi boyunca uzanan bir geçidi kollamaya yarıyordu. Yine de bu Uzun Set değildi. Ming imparatorları eninde sonunda iç kuzey hisarları hattı boyunca uzanan ayrı güçlü noktaları ve geçitlerini kimi yerde çift, hatta üçlü dolambaçlı setlerle birbirine bağlayacaktı. Bu esnada, Liaodong'un doğu kıyısından Sarı Nehir kıvrımının en üst kısmına kadar uzanan, en kuzeydeki noktasında Pekin'in yaklaşık 250 kilometre uzağına çıkan dış hisar hattı bozkıra karşı Ming politikasının temel odak noktasını temsil ediyordu. Daha sonra Ming sınır seti olacak hattan çok uzak bir mesafede –en uzak noktası yaklaşık 200 kilometre uzakta– olan bu nokta asıl Çin'den, sadece savunma amacına hizmet edemeyecek kadar uzaktaydı; bu hisarlar daha ziyade kendisi hem bozkırı hem de Çin'i yönetmek için geliştirilmiş Moğol-usulü bir politikanın, bir başka deyişle

birinci Ming yayılmacılığının belkemiğini oluşturuyordu.

Hongwu'nun hisarların inşasını denetlemek için sınıra gönderdiği kumandanlar, titizlik isteyen hükümdarlarından sitem işitmeden görevlerini yerine getirme saplantısına kapıldılar. Jiayuguan dolaylarında altı metre yüksekliğinde ve yaklaşık 700 metre uzunluğunda bir set inşa etmek için gönderilen bir generalin, imparatora başta sunulan hedefleri tutturmak ve bu sayede feci şekilde cezalandırılmaktan kurtulmak için çabalarken duyduğu kaygılar efsanelerle anlatılır. Hisarlarda birinin saçağı üstüne yerleştirilen efsanevi bir tuğla, bu generalin zaferine tanıklık etmektedir. Bu tuğla en başta talep ettiği tuğlalardan geriye kalan yegane tuğladır.

Hongwu'nun hanedanlığı kurarken uyguladığı kendinden emin askeri politika, Moğol topraklarının içlerine kadar şahsen seferler düzenleyen oğlu Yongle tarafından da özde devam ettirildi. Ama Yongle babasının kurduğu sekiz hisarın yedisinden garnizonları geri çekti ve sadece yeni başkenti Pekin'in kuzeyindeki Kaiping garnizonunu bırakarak Ming savunma hatlarını zayıflattı. Bu garnizon da ölümünden altı yıl sonra geri çekildi. Bozkıra bu kadar yakın, muhteşem bir başkent kurmak, ardından da bozkırda güvenli ve canlı bir varlık göstermek için gerekli askeri yapıları terk etmek Pekin'i Moğol yağmacılar için açık bir hedefe dönüştürdü ve daha sonraki Ming imparatorlarını son çare olarak geri çekilip yoksullaştırıcı bir sabit savunma politikasına başvurmaya, yani set inşa etmeye zorladı.[5]

~

Yongle başkentini Moğol yağmacıların saldırı menziline taşıyarak binlerce kilometrelik Ming sınır setinin daha sonra üstüne inşa edileceği jeopolitik temelleri atsa da, şu anda bilindiği haliyle setin yükselmesini sağlayan şey, başka üç adamın eylemleri oldu: 1436'da Çin imparatoru olan, aptal ve genç bir adam; açgözlü bir hadım ve son olarak hırslı ve karizmatik bir Moğol. Bu üçünden hiçbiri ne bir küreğin sapından tuttu ne de bir tuğla kaldırdı ama 1449'da birbirleriyle çarpışmaları iki taraf arasında işe yarar bir diplomatik diyalog olasılığını da ortadan kaldırdı; Çinlileri inatçı tec-

[5] Bu dönemdeki Ming sınır stratejisi hakkında harika bir açıklama için şu esere bakınız: Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge; Cambridge University Press, 1992), s. 72-81.

ritçiliğe, Moğolları ise daha fazla saldırganlığa itti.

1448'de 2000 kişilik bir Moğol grubu Pekin'e geldi. Amaçları görünüşte barışçıldı. Ming yönetimindeki Çin'de diplomaside geçerli olan şeye, yani Ming haraç düzeninin mükemmel ve koreografisi titizlikle hazırlanmış maskaralık oyununa katılmaya gelmişlerdi. Moğollar bu işten kazançlı çıkmayı umuyordu. Yabancıların, hediye sunarak ve vassallığın belirli gerekliliklerini yerine getirerek görünüşte Çin imparatorunun emrine girdikleri haraç sisteminin Han hanedanlığı döneminde oturtulmasından beri ekonomik açıdan Çin'in zararına işlemişti. Çinliler "saygınlık" elde ediyor ve Çin-merkezli dünya görüşlerini onaylatmış oluyorlardı. Çinli olmayanlara ise birkaç secde ve biraz mal karşılığında, oldukça düşük fiyatlara hem gerekli hem de lüks Çin malları veriliyordu.

1448'e gelindiğinde artık Ming haraç sistemine bir zamanlar ayrıldığından daha az para ayrılıyordu. Ama önceki dönemlerde Çinli Cennet'in Oğlu'nun önünde alınlarını yere değdirmeye razı olanlara sunulan servet öyküleri hâlâ yerini koruyordu. Başkentin törenle açıldığı 1421'de Pekin'de bulunacak kadar talihli olan bir İranlı elçinin seyahatnamesi masalsı ziyafet öyküleriyle doluydu. Bitmek tükenmek bilmeyen "kazlar, kuşlar, kızarmış et, taze ve kurutulmuş meyveler, fındıklar, hünnaplar, cevizler, soyulmuş kestaneler, limonlar, sarımsak ve soğan turşusu", "şaraplar ve likörlerden oluşan birçok çeşit içkiyle" birlikte yeniyordu. Bunlardan en görkemlisi, imparatorun yemeğinin sarı satenden bir duvarın arkasında hazırlanıp bir orkestra, dev şemsiyeler ve harikulade akrobat gösterileri eşliğinde getirildiği bin kişilik bir ziyafetti. Yeteri kadar (sekiz kez) secde ettikten sonra elçilere hediyeleri dağıtıldı. Sadece bir sultana, sekiz kese gümüş, üç takım astarlı kraliyet kaftanı, yirmi dört iç çamaşırı, doksan bir şahin, iki at, yüz ok, beş mızrak ve 5000 kağıt para verildi. Her ziyafetten sonra, yolcular yediklerini sindirmek için geniş odalarda, brokar yastıklar, yatak örtüleri ve minderlerin üstünde dinlenirdi ve "mükemmel güzellikler bahşedilmiş hizmetçiler" onlara hizmet ederdi. Moğol elçisinin böyle bir durum karşısında ağzı sulanmış olmalıydı.[6]

---

[6] Hafız-i Abru, *A Persian Embassy to China* [Çin'e Giden İranlı bir Elçi], çev. K. M. Maitra (New York: Paragon Book Reprint Corp., 1970), s. 16, 24, 65.

Buna rağmen haraç ilişkilerinin geleneksel saten duvarının ötesinde ("barbar" elçiler için zorunlu olan ve Çin usullerinin öğretildiği dersler, imparatorluk alayları, secde etmeler, orkestralar, akrobatlar, ziyafetler ve hediye değişimleri) Moğollar ile Çinliler arasındaki gerilim birkaç yıldır tırmanıyordu. Taraflar haraç sisteminin kendilerini tatmin etmediğini düşünüyordu. Moğollara göre haraç veren elçilerin elde ettikleri kazançlar yetersizdi. İştahları Yongle zamanında dağıtılan hediyelerin anısıyla şüphesiz kabaran Moğollar 1439'a kadar haraç karşılığı verilen hediyelerin eskisinden çok daha az olduğundan yakınıyordu. Çinlilere göreyse bu yakınmalar en basitinden açgözlülük ve densizlikti. Cennet'in Oğlu'nun masasından saçılan her kutsal kırıntı için tevazuuyla minnet etmesi gereken bir vassal için yakışık almayan bir davranıştan başka bir şey değildi. Buna karşın Moğol siyasetçiler yardımların miktarı üzerinde uzlaşmak için her yolu deniyordu. 1430'larda Moğolistan'daki kabileler, Çin'deki Moğol iktidarı çöktükten sonra ilk kez Esen adındaki bir önderin yönetimi altında tekrar birleştiler. Esen on yıl içinde günümüzdeki Sincan ile Kore arasındaki kocaman bir bölgeyi denetimi altına aldı. Birleşme Moğol önderinin omuzlarına muazzam ekonomik yükler yükledi. Esen kabileleri kendi önderliği altında hoşnut ve birleşik tutmak için maddi teşvikler bulmak zorundaydı; 15. yüzyıl Moğolistan'ının nispeten kıt doğal kaynakları göz önünde bulundurulursa, en basit ve barışçıl yol, haraç sistemi sayesinde bolca Çin malı temin etmekti.

Esen zaman kaybetmeden, görünüşte Çin hükümdarlığı önünde boyun eğmek için ama aslında bir nebze hâkimiyetine girme ve at ile kürk gibi bozkır ürünleri karşılığında, giyecek ve tahıl gibi temel ihtiyaç maddeleri de dahil olmak üzere çeşitli Çin malları almak için her yıl Çin'e "haraç" heyetleri göndermeye başladı. (Esen'in 1446'da Çin'e gönderdiği haraç heyeti, başka malların yanında, 130.000 sincap postu getirdi.) Çok geçmeden Çinliler Esen'in haraç maskaralığını istismar ettiğini hissetmeye başladı. Birincisi, Çin'e abartılı miktarda bozkır malı getiriyordu, böylece Çinliler üzerinde bunların karşılığında daha abartılı miktarlarda hediye verme baskısı kuruyordu; 1446 yılında Çin hükümeti binlerce hayvan postunu geri çeviriyordu. İkincisi, elçilik heyetinin ağırlanması (ziyafetler, ziyafet

dışında günlük yiyecekler ve kalacak yer) haraç sisteminin Çinliler için çıkardığı en büyük ek masraflarından biriydi. Elçilik heyeti ne kadar büyük olursa ve Çin'de ne kadar uzun kalırsa ağırlamaya ayrılan para o kadar fazla olmak zorundaydı. 1430'lara gelindiğinde Çinliler, Moğolların misafirperverliklerini istismar ettiklerinden derin şüphe duyuyordu. Kısacası, haraç sistemi, masrafını Çinlilerin karşıladığı bir barbar hilekarlığına dönüşmüştü. 1424 kadar erken bir tarihte, bir hanedanlık kaydında "Barbarlar o kadar çıkar heveslisi ki, haraç sunmak için gelen giden biri olmadan bir ay bile geçmiyor ve askerlerle sıradan insanlar ... onlara eşlik ve hizmet etmek zorunda" şikayetine yer verilmektedir.[7] 1437'de, kuzeydoğudan hayli tantanalı bir heyet, sadece beş tane haraç atı ve onlara eşlik eden otuz kırk adamla yola çıktı. 1440'lardan önce, Moğol heyetleri birkaç yüz kişiyi aşmıyordu; buna karşın 1442 ile 1448 arasında Esen yılda ortalama 1000 kişi yolladı, bunların hepsinin doyurulması ve ödüllendirilmesi gerekiyordu. Üstelik Çinli memurlara göre çoğu görgüsüzdü ve niteliksiz haraç getirmişti.

1448'de 2000 kişilik bir elçilik heyeti gönülsüz Çinlilerden daha fazla armağan koparmak için hiç var olmayan 1000 kişi daha bildirince karşılıklı şüphe önemli ölçüde arttı. Hilelerin keşfi, Ming sarayına armağan paylarını yüzde seksen oranında azaltmak için mükemmel bir bahane sundu. Esen, oğlunun Çin hanedanlığından bir aileye damat olmasına izin verildiğine inandırıldığı bir yanlış anlamanın ardından daha da hiddetlenince kuvvetlerini Pekin'in kuzeybatısına ve kuzeydoğusuna doğru harekete geçirdi.

Çinliler beceriksizce karşılık verdiler, kayıtsızlık ile hiddetli saldırganlık arasında gidip geldiler. Ya Esen'in bir saldırı için kuvvetlerini topladığı haberlerini kulak arkası ettiler ya da daha da kötüsü, haberlerin doğru olup olmadığını bizzat kendisine sormak için yumuşak huylu elçiler gönderdiler. Yirmi bir yaşındaki toy imparator Tianshun sonra birden bire Esen'e karşı kuzeybatıda misilleme seferi planlarını açıkladı. Memurları

---

[7] Henry Serruys, "Sino-Mongol Relations during the Ming, III. Trade Relations: The Horse Fairs (1499-1600) [Ming Dönemi Boyunca Çin-Moğol İlişkileri, III. Ticaret İlişkileri: At Fuarları (1499-1600)]," *Mélanges Chinois et Bouddhiques*, 18 (1975), s. 21.

itirazlarını mütevazı Konfüçyüsçü basmakalıp sözlere büründürerek dikkatle dile getirdiler ama bu fikirden duydukları korku gayet açıktı: "Erkeklerin en yücesi olmasına rağmen Cennet'in Oğlu şahsen bu tehlikelere girmemelidir. Biz memurlar, erkeklerin en aptalı olmamıza rağmen, böyle bir şeyin olmaması gerektiğinde ısrar ediyoruz."[8] Ne yazık ki imparator, Ming hanedanlığının kendinden felaketlere yol açacak kadar emin ilk hadımlarından biri olan eski öğretmeni Wang Zhen tarafından generallik hileleri konusunda çoktan cesaretlendirilmişti.

Shang hanedanlığından beri her Çinli hanedanlık tarafından, başlarda saray haremini korumak için güvenilir erkekler, daha sonra uşak, hatta imparatorun fiili başbakanı olarak tutulan hadımlar, Çin tarihi boyunca evrensel düzeyde eleştirilmiştir. Siyasi rezaletler çıkarmakla saldıkları nam kadınlarınkinden aşağı kalmıyordu. *Klasik Şiirler (Shijing)* başlıklı eserden alınan, MÖ 1. yüzyılın başlarındaki temel Zhou metinlerinden bir şiir geleneksel tarihi görüşü dile getirmektedir:

> Kargaşa cennetten değil
> Kadınlardan doğar.
> Karılardan ve hadımlardan
> Ne bir iyilik, ne eğitim ne de bilgi gelir.[9]

Bu çok eskilere dayanan ihanet yakıştırması kısmen bir kaynak sorunudur. Çin tarihinin büyük çoğunluğunda kalem, fırça ve mürekkep kullananlar erkek ve Konfüçyüsçü bilgin-memurlardır. Onlar da hadımların ve kadınların baş rakipleridir. Fakat yazılı tarih hadımlara karşı inkar edilemeyecek derecede önyargılı olsa da, bazılarının siyasi uygulama üzerindeki yozlaştırıcı etkisi olduğunu düşünmek için mükemmel bir örnek var.

Bu etki Ming hanedanlığı boyunca özellikle baş edilmez hale geldi. Bu dönemde hadımların sayısı önemli ölçüde arttı, bunun nedeni kısmen top-

---

[8] Çeviri şu eserden uyarlanmıştır: Frederick W. Mote, "The T'u-mu Incident of 1449 [1449'daki T'u-mu Olayı]", *Chinese Ways in Warfare* [Savaşta Çin Usulleri] içinde, der. Frank A. Kierman Jr. ve John K. Fairbank (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1974), s. 255.

[9] Aslından çeviri şu eserde basılmıştır: James Legge, *The Chinese Classics, Vol. IV, The She King* [Çince Klasikler, IV. Cilt, Kadın Kral] (Hong Kong: Lane, Crawford and Co., 1871), s. 561.

lumsal yoksunluk (gönüllü hadımlar sıradanlaştı çünkü insanlar imparatorluk sarayında hadım olarak bulunmayı yoksulluğun kasıp kavurduğu kırsal bölgelerde belirsiz bir yaşamdan daha güvenli görüyordu) kısmen imparatorluğun hediye kültürü usulleri (hadım hizmetçiler, imparator ile kalabalık ailesi arasında aşırı derecede değerli ve sıkça değiş tokuş edilen armağanlar haline geldiler) ve kısmen de bazı imparatorların eylemleriydi. Yongle 1403'te tahta el koyduğunda memurlar ve danışmanların yerine bir hadım ordusuna (şahsen kendi emrinde olan bir grup erkeğe) bel bağlamak zorunda kalmıştı. İmparator adına savaşıyor, yönetiyor ve casusluk ediyorlardı, geleneksel saltanat memurlukları içindeki muhaliflerden, belirlenen veliahda karşı düzenlenen kanlı darbeye karışanların kökünü kazıyorlardı. Bu bağımlılık kalıbı haleflerinin çoğu tarafından takip edildi. Çok geçmeden saltanat şehri, hatta bütün imparatorluk hadımlarla ve hadımların işlettiği bürolarla dolup taşar hale geldi. Saltanat şehrinde bile hadımların yönetiminde bir sürü devlet dairesi, hazine ve hem günlük hem de lüks mallar üreten fabrikalar bulunuyordu. İmparatorluğun hiçbir yerinde, devlet memuru meslektaşlarıyla rekabet eden ve onların aleyhine casusluk eden hadımlardan yoksun hiçbir devlet makamı yoktu.

Kuramsal açıdan çift memur sınıfı olmasında hiçbir terslik yoktu. Devletin hizmetçileri ne kadar çok olursa o kadar çok şey başarılabilirdi. Ama uygulamaya gelince, çalışkan ve yetenekli hadımlar olmasına rağmen, hadımların kuvvetinin artması verimsizliğe ve bölünmeye yol açtı. Hadımlarla ilgili temel sorun tıpkı saray kadınlarında olduğu gibi –devlet memurluğu sınavlarını geçmek için ırgat gibi çalışan Konfüçyüsçü bürokratların aksine– resmileştirilmiş bir işe alma düzeni içinde değil, yönetimdekilerin kaprislerine göre kadroya alınmalarıydı. Bu, tırmanacakları sağlam, güvenilir bir kariyer merdivenleri olmadığı ve şahsi başarı şanslarının imparatorun beğenisine ve saraydan ne koparabildiklerine bağlı olduğu anlamına geliyordu. Onların imparatorlara cazip gelmesinin nedeni tam bu bağımlı, şahsi ilişkide yatmaktadır. İmparatorlar onlardan memurlara karşı kullanılacak şahsi sadık kullar grubu olarak faydalanıyordu. Hadımlar mutlakıyetin aracı haline geldi. Bunun en çirkin göstergesi, imparatorluğun her tarafına yayılan, imparatorluk karşıtı isyanla bağı oluğundan şüphelenilen herkese

korkunç bir gayretle işkence eden bir örgüt olan gizli hadım polisiydi.

Çin toplumu ve hükümetinin her köşesine sızan bu geçici despotizm ajanlarının yayılmasının uzun vadede en zararlı etkilerinden biri siyasi istikrarı bozmaktı. Her karar veya politika imparatorun ya da onun şahsen atadığı ajanların kaprislerine dayanıyordu, böyle olunca herhangi bir mantıklı politika değerlendirme düzeni kurmak aşırı derecede zorlaşıyordu. Politik bir tartışmayı kazanmak, imparatora veya o anki gözdelerine katılmaktan ve onların gözüne girmekten geçiyordu. İmparatorun gözdeleri herhangi bir uzun tartışmada en az bir defa değişebildiği için, dikkatli ve uzun vadeli planlama neredeyse imkansızlaşıyordu. Bunun yanında, Ming şiddet kültüründe imparatoru hayal kırıklığına uğratmanın veya onun canını sıkmanın cezaları korkunçtu. Sadece 1641 ile 1644 arasında, imparatorluğun isteği üzerine üç kıdemli bakan intihara sürüklendi. Ming hükümetinde çalışmak ölümlere yol açacak derecede stresliydi.

Hey şeyden önemlisi sınır meselelerinde, hadım kariyerinde başarının iki önkoşulu –açgözlü çıkarcılık ve saltanat kaprislerini tatmin etme ihtiyacı– birleşerek özellikle zararlı bir etki yaratıyordu. Sefer düzenlemenin tehlikeleri, örneğin masraf, düşmanın askeri üstünlüğü, sonsuz bozkırlarda Moğolları son, kesin bir zafer kazanana kadar kovalamanın imkansızlığı gibi sorunlar apaçık ortadayken yine de bozkıra büyük, gösterişli ve riskli bir sefer düzenlemek Wang Zhen gibi bir saray hadımına tuhaf bir şekilde cazip geliyordu. Birincisi, büyük bir sınır seferi hırslı ve paragöz bir hadıma yağma yapma ve ün kazanma, bu sayede de sarayın gözdesi olarak üstünlüğünü sağlama alma gibi bariz fırsatlar sunuyordu. İkincisi, bir hadımın kariyeri imparatoruna dalkavukluk etmeye bağlıydı ve bu hadımlar için Ming hanedanlığı boyunca askeri bakımdan yeteneksiz olan saltanat hamilerinin Moğolistan'a karşı saldırganlıklarını körüklemek ve hain Moğollara savaşta derslerini vermek için bütün nitelikleri taşıdıkları konusunda onları ikna etmek anlamına geliyordu genelde.

Yine de bir imparator ve hadımının askeri istekleri kendiliğinden felakete yol açmadı. Ama imparatorluğun askeri gücünün çarpıcı düşüşüyle birlikte düşman hanedanlığa diz çöktürmeyi becerdiler ve sınır savunmasını yeni baştan düşünmeye zorladılar. 1449 yılına gelindiğinde bir zamanla-

rın etkileyici Ming ordusu, birleşmiş Moğol kuvvetleriyle boy ölçüşecek durumda değildi. 14. yüzyılın sonlarında, Hongwu'nun askeri güvenliği sağlama planı, kendilerine ayrılmış tarım arazilerine sahip ve görevin babadan oğla geçtiği bir asker sınıfı oluşturmaya dayanıyordu. Hongwu'nun kuramına göre, subaylar ve erler üremeye devam ettikçe sürekli asker arzı sağlanacaktı ve bu askerler kendi yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını kendileri halledebilecekti.

Ming hanedanlığının ellinci yılında bu büyük plan ciddi sorunlarla karşı karşıyaydı. Hongwu'nun askerlerin kendi içinde üreme politikası, askeri yeteneklere sahip genlerin ayrıştırılmasında başarısız oldu. O ve hanedanlığın kurucusu olan generallerin çoğu savaş alanındaki cesaretlerini torunlarına aktaramadı. Hem Ming imparatorları hem de subayları giderek daha gayretsiz oldular, ordu gün geçtikçe devlet memurları tarafından yönetilmeye başladı. Ordu stratejik çıkarlardan çok siyasi çıkarların, mantıklı planlamadan çok imparatorluk kaprislerinin olumsuz etkilerine maruz kaldı. Dahası, zenginler için babadan geçen ordu yükümlülüklerinden kurtulmanın bir yolu her zaman vardı. Zengin aileler kendi yerlerine görevi üstlenmeleri için fakirlere para veriyordu. Çürük kumandanlar Ming silahlı kuvvetlerini yolsuzluk yuvasına çevirdi, askeriyenin arazilerini kendi mülklerine çevirdiler, erleri topraklarında çalıştırmak ve saraylarını yaptırmak için rütbesizleştirip köle yaptılar, devlet ödeneklerinden maaşları, istihkakları ve üniformaları zimmetlerine geçirdiler. Kuramsal olarak askerliğin babadan oğula geçtiği aileler büyüdükçe ordu kadroları da büyümeliydi, fakat gerçekte askeri kadrolardakilerin çoğu firardaydı. 15. yüzyılın ortalarına doğru, Ming ordusu niteliksel olarak zaten belirgin ölçüde bozulmuş ve yolsuzluğun sıradanlaştığı, az disiplinli, az eğitimli ve yeteri kadar teçhizatı olmayan bir orduya dönüşmüştü.

Çıkarcı ve şöhrete aç hadım Wang Zhen'in büyük bir hevesle desteklediği 1449 seferi Esen'i kuzeybatıda cezalandırmayı hedefliyordu. Sefer başından sonuna kadar şiddetli yağmur, beceriksizlik ve melodramla dolu bir felaketti.[10] 4 Ağustos'ta imparator, yarım milyon kişiden oluşan ve akıl

[10] Ming seferi hakkındaki anlatı Frederick Mote'un mükemmel "The T'umu Incident [T'umu Olayı]" makalesindeki bilgilere dayanmaktadır.

almaz bir biçimde iki gün içinde toplanmış bir ordunun başında sınır bölgesi Datong'a doğru Pekin'den yola çıkınca, kıdemli bir devlet memuru kendini hükümdarının tahtırevanının önüne fırlattı ve sadece kendisini değil, ülkeyi de düşünmesi için yalvardı. İmparator hiç ses çıkarmadı, istenmeyen öğütçüye sövüp sayma işini Wang Zhen'e bıraktı.[11]

Mevsimsiz şiddetli yağmur fırtınalarının yavaşlattığı ordu Juyong geçidini arkada bırakana kadar, altmış beş yaşındaki savaş bakanı (askeri tecrübesi olmayan bir devlet memurundan başka bir şey değildi) atından birkaç kez düşerek çoktan kendini ciddi biçimde yaralamıştı.[12] Yol boyunca öfkeli kara bulutlar tarafından uğursuzca takip edilen Çinliler en sonunda 340 kilometrelik zorlu yürüyüşü bitirip Datong'un batısına vardıklarında, Çinlilerin cesetleriyle dolu bir savaş alanıyla karşılaştılar. Bunlar Esen'in Datong garnizonunu çoktan uğrattığı ve sesleri kulaklarda çınlayan yenilginin bıraktığı ölülerdi. Sefer günlüğünde "Dehşetin ürpertisi bütün kalpleri sardı" denmektedir.[13] En sonunda hadım teğmenlerinden birinin seferi bitirmesi için yalvardığı Wang Zhen ordunun zafer ve başarı elde ettiğine ve Pekin'e dönmesi gerektiğine hükmetti. Wang Zhen ordunun, kendi memleketinin yakınlarından geçen güney yolunu takip etmesine izin vermiş olsaydı Çin ordusu belki de sağ salim geri çekilebilirdi. Buna rağmen askerlerin uçsuz bucaksız şahsi mülklerine zarar verebileceğinden korkan Wang, saldırıya daha açık kuzeydoğu geçidi üzerinde ısrar etti.

Cesareti giderek kırılan Çinlilerden hayalet gibi saklanan Esen'in askerleri 30 Ağustos'ta ordunun artçı birliklerine saldırdı. Yiğit Çinli subaylar son oklarına kadar savaştı, hatta Moğollar tarafından parçalanmadan önce boş yaylarını sopa gibi kullanarak savaşmaya devam ettiler. Bin yük vagonundan oluşan şahsi eşya katarından endişelenen Wang Zhen mücevherlerinin yerini kontrol etmek için savunması zor Tumu postanesinde mola verdirmemiş olsaydı iki günlük yürüyüş mesafesi kadar önde olan imparatorun maiyeti Juyong geçidinden başkente sağ salim sıvışabilirdi. Uzun süredir ızdırap çeken savaş bakanı hızlıca kaçmanın ölüm kalım

[11] *A. g. e.*, s. 255.

[12] *A. g. e.*, s. 256.

[13] *A. g. e.*, s. 258.

meselesi olduğunu söyleyince, Wang Zhen "Seni ahmak kitap kurdu! Sen askeri meselelerden ne anlarsın? Ağzından tek kelime daha çıkarsa kelleni alırım" diye çıkıştı.[14] Bakan 31 Ağustos gecesini çadırında meslektaşlarıyla ağlayarak geçirdi, bu esnada Esen ve süvarileri süratle kampın etrafını sardı.

Şiddetli yağmurlara rağmen Çinliler Tumu'yu su kaynaklarından yoksun halde buldular, yakınlardaki tek nehre giden yol Esen'in askerleri tarafından kesilmişti. Susuzluktan kavrulan, açlıktan kırılan ve korkmuş Çinliler 1 Eylül 1449'da Moğolların bütün güçlerini toplayarak taarruza geçmesi sonucunda ortadan kaldırıldı.

Çin ordusu dağıldı, geri çekildi ve başıboş bir sürü haline geldi. Moğollar, "Silahlarınızı ve zırhınızı yere bırakın da canınızı kurtarın" diye bağırdı. Moğol komutanları dinlemeyen Çinli askerler çıldırdı, üstlerini başlarını çıkardılar ve Moğol süvarilerinin üstüne doğru atıldılar ama bu parça pinçik edilmekten başka bir işe yaramadı. Moğollar yaklaştıkça havadan yağmur gibi ok yağıyordu. İmparatorun şahsi süvari muhafızları etrafını çevirdi ve kuşatmayı yarmaya çalıştılar ama hiç ilerleyemediler. Atından inen imparator hizmetçilerinin çoğunu öldüren ok sağanağının içinde yere oturdu.[15]

Moğollar imparatoru işte böyle, sakin ve mucize eseri yaralanmamış halde buldular ve esir aldılar.

~

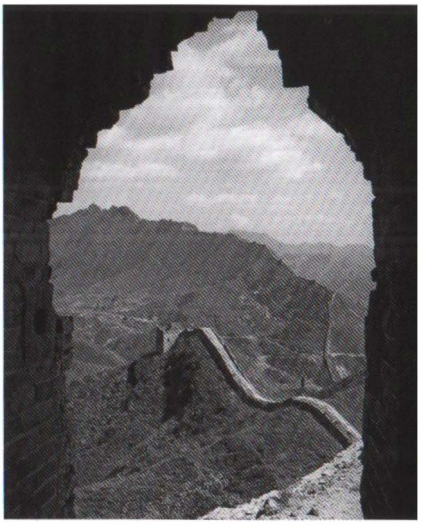
Cennet'in Oğlu'nu kaybetme şokunu dikkate değer derecede çabuk atlatan yararcı Çinliler için her şey kaybedilmemişti. Pekin'deki kurnaz memurlar esir alınan Tianshun'a "Haşmetli Büyük İmparator" unvanını verdiler; başka bir deyişle kızağa çektiler. Küçük kardeşini ise, ast yani gerçek imparator makamına yükselttiler. Karşı çıkacak kadar akılsız bütün saraylılar çabucak idam edildi. Yeni rejim bunun ardından Moğol hücumlarına karşı Pekin'in savunulmasına hazırlanma işine girişti. Eski imparatoru kızıyla evlenen kukla imparator olarak (elbette afallatıcı bir fidye karşılı-

14 Çeviri adı geçen eserden uyarlanmıştır, s. 261.

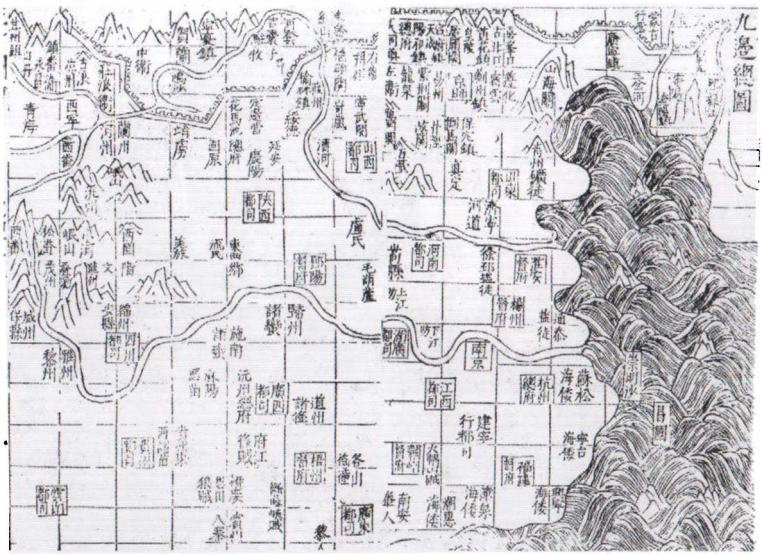
15 *A.g.e.*, s. 262.

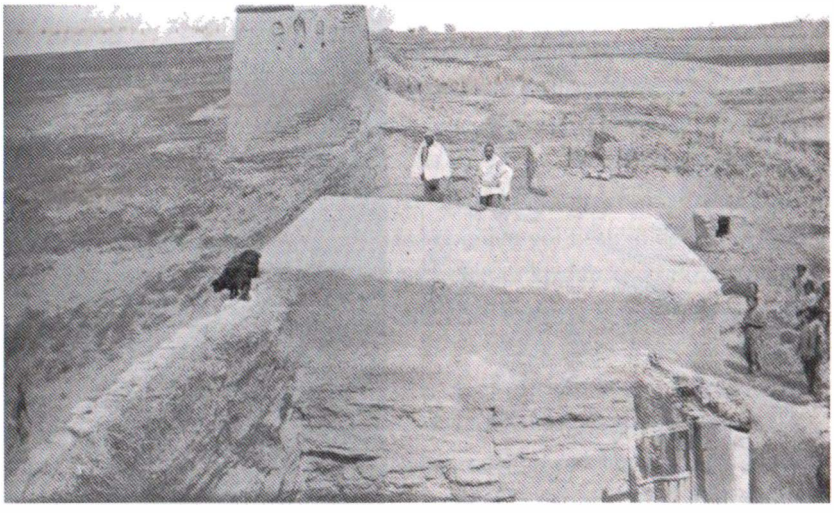
[11] Ming dönemine ait bir tuğla ocağı ve taşıma sırığı çizimi; bunların ikisi de Ming sınır setinin inşasında önemli araçlardı.

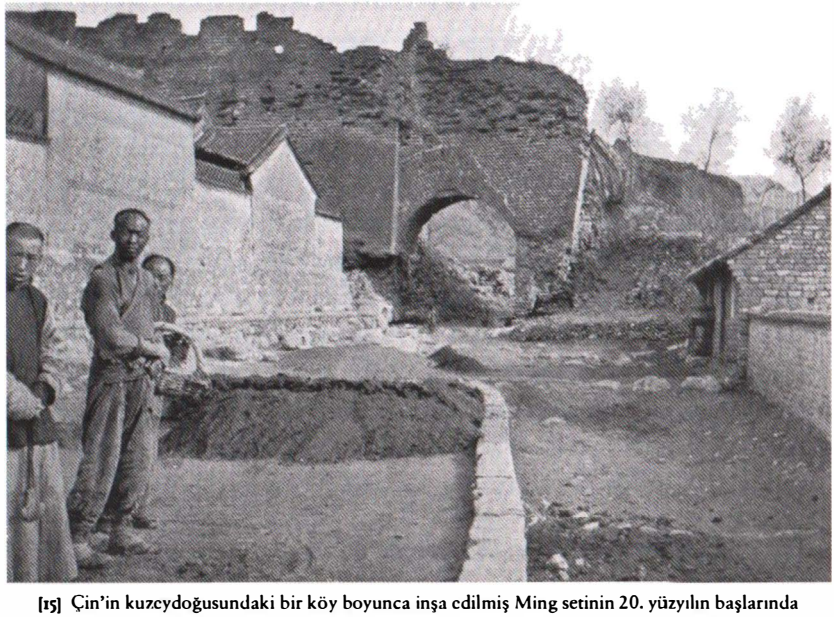
[12] Harap olmuş bir gözetleme kulesinin penceresinden, kısmen restore edilmiş taş Ming setinin yakın zamandaki bir görünümü. Set, Pekin yakınlarındaki Jinshanglin'in tepelerinin doruklarına ulaşıyor.

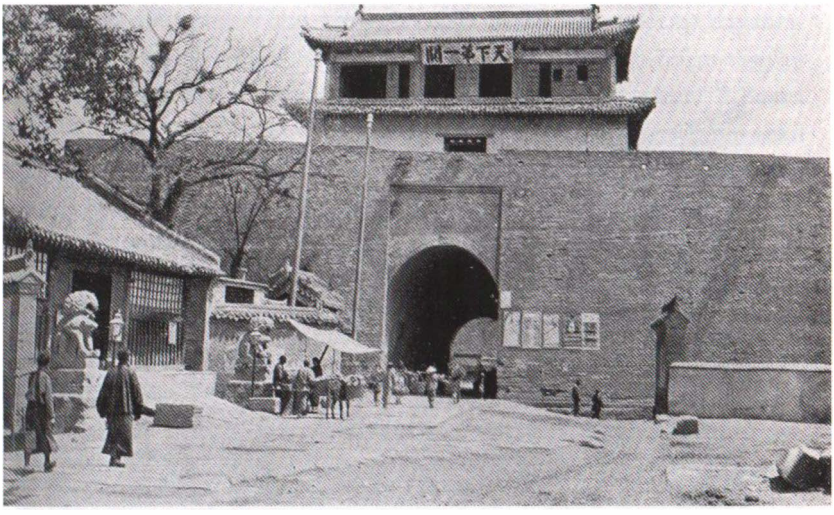
[13] Etrafında sınır seti oluşturulmuş Dokuz Sınır Garnizonu'nun Ming döneminde çizilmiş bir haritası.

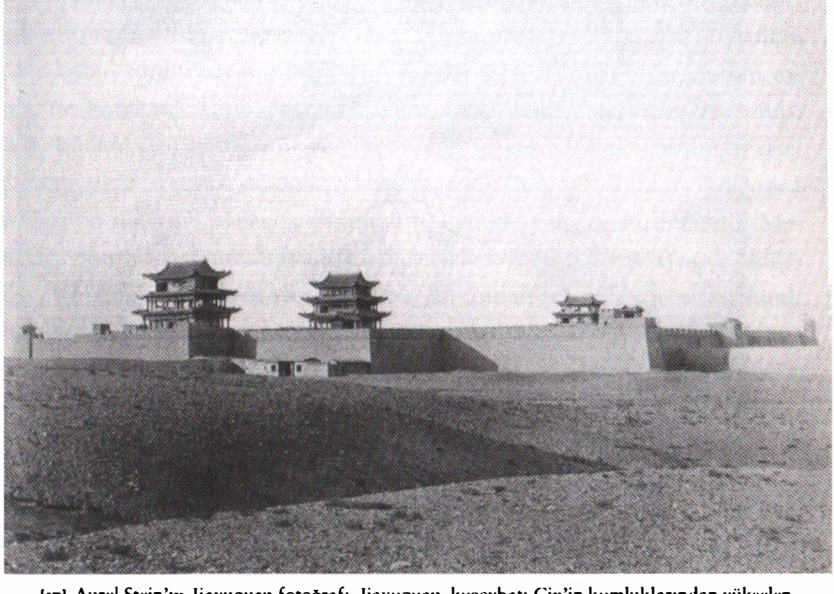
[14] Kuzeybatı Çin'deki Ordos bölgesinde yer alan Ming seti. Bu çamur bentle, Pekin'in kuzey ve kuzeydoğusundaki sağlam tuğla ve taş set arasındaki farka dikkat edin.

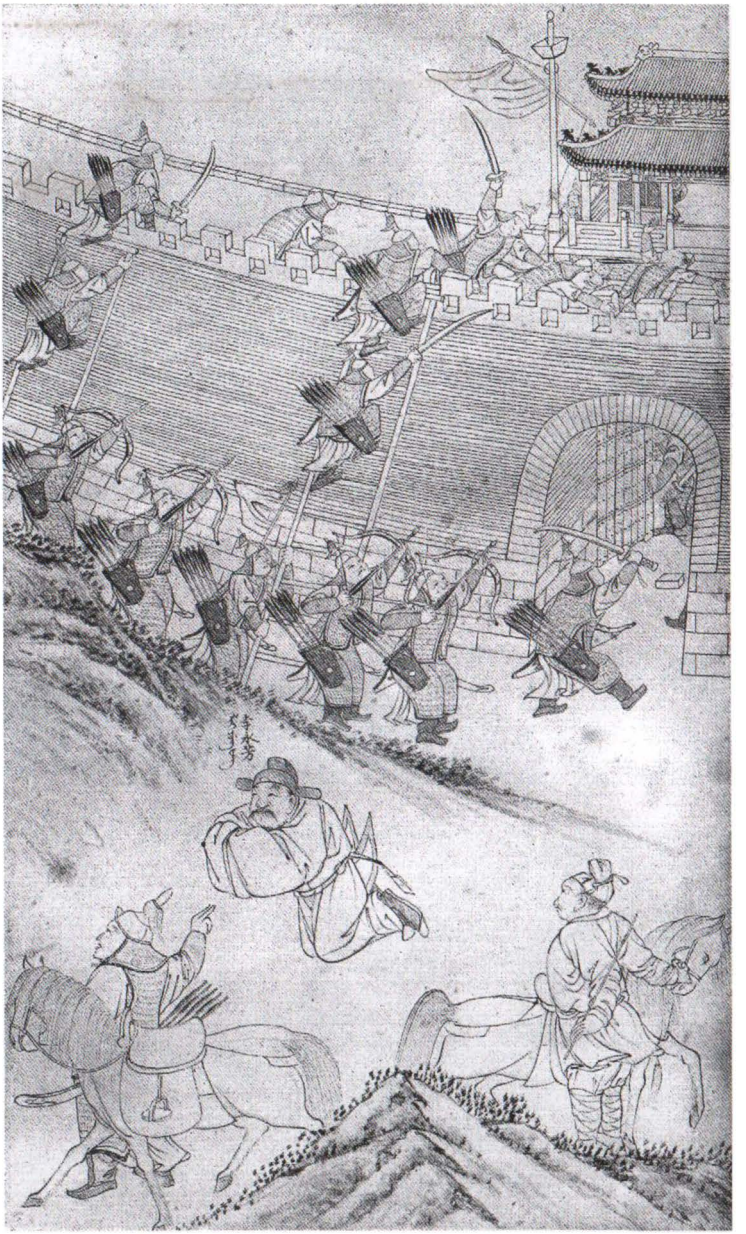
[15] Çin'in kuzeydoğusundaki bir köy boyunca inşa edilmiş Ming setinin 20. yüzyılın başlarında çekilmiş bir fotoğrafı.

[16] Shanhaiguan'da bulunan Cennet'in Altındaki İlk Geçit'in 20. yüzyılın başlarındaki bir görünümü. Shanhaiguan, Qing ve Japon ordularının Çin'deki fetihlerine girişmek üzere Mançurya'dan hareket ettikleri kuzeydoğu kapısıdır.

[17] Aurel Stein'ın Jiayuguan fotoğrafı. Jiayuguan, kuzeybatı Çin'in kumluklarından yükselen Ming sınır setinin en batısındaki geçittir.

[18] Li Yongfang Mançulara teslim oluyor; Yongfang, Qing'lerin Çin'i fethetmek için ilerlemeleri üzerine kuzeydoğu sınırında teslim olan ilk Çinli generaldir.

ğında) tekrar tahtına oturtmayı tasarlayan Esen şehrin kapılarına dayanınca kendisine kibarca ama kesinkes şu bilgi verildi: "Hayati önem taşıyan şey, Toprak ve Tahıl sunaklarıdır, oysa hükümdar önemsizdir."[16] Başka bir deyişle, devletin çıkarları tek bir önderinkilere ağır bastı ve bir vekil imparatorun başka birinden eksik kalır yanı yoktu. Esen hıncını çevredeki kırdan çıkardı ama kuzeye geri çekilmeden önce ne Pekin'e ne de surlarla çevrili başka şehirlere girmeyi başarabildi. Çinliler pek üzüntü duymadan Tianshun'un gitmesine göz yumar yummaz rehine olarak değeri dibe vurdu. Esen haraç ilişkilerinin yeniden başlaması ve hakaret derecesinde değersiz armağanlar karşılığında 1450'de onu geri verdi. Eski imparator onu tekrar gördüğüne pek de sevinmeyen küçük kardeşinin emirleri üzerine apar topar Yasak Şehir'in bir köşesine gönderildi. Esen, imparatoru fidye karşılığında vererek elde etmeyi umduğu büyük mükafatları karşı taraftan alamayınca kendine bağlı kabileler karşısında itibarını kaybetti ve 1455'te kendi kabilesinden birinin suikastına kurban gitti.

Esen'in asıl hasımları olan hadımlar da Tumu olayının ardından cezalandırıldılar. Wang'ın savaşta ölmesinden sonra, memurlar Wang'ın saraydaki hadım teğmenlerinden biri olan Ma Shun'dan feci bir intikam aldılar. Çin tarihinde görülmemiş ve bir daha tekrarlamayan olağanüstü bir olayla, bir kabul töreninde kanlı bir yumruk kavgası patlak verdi. Hadım rakiplerine karşı nefretine daha fazla engel olamayan bir sansür memuru Ma'ya hücum etti, boğuşarak onu yere serdi ve ısırdı. Öteki memurlar derhal adabı elden bıraktı ve dalaşa katıldılar. Geleneksel silahlar olmayınca kavga sopa niyetine alelacele bulunan nesnelerle vahşice sürdürüldü. Memurlar hadımı en sonunda kendi çizmeleriyle kör edip hırpalayarak öldürdüler. Kaygılı yeni imparator, kabul salonundan sessizce sıvışarak kanlı arbededen kaçmaya çalıştı fakat yeni savaş bakanı onu kaftanından tutarak geri getirdi ve kendiliğinden gelişen bu idam olayını hoş görmeye zorladı.[17]

Hükümetin yeniden toplanmasına ve Esen'in ölümüne rağmen, Tumu'daki felaket, Ming sınır politikasını kendi kendine zarar veren bir yola

16 *A. g. e.*, s. 266.

17 *A. g. e.*, s. 268.

soktu. Moğollar olası Ming saldırılarından bir daha korkmadı. Birkaç dikkate değer istisna dışında, 1449'a kadar kendini hissettiren askeri gerileme süreci ilerleyen yıllarda da hızla devam etti. 15. yüzyılın sonlarına doğru, Ming imparatorları bozkıra harekat düzenlemek konusunda Tianshun'dan bile belirgin ölçüde daha beceriksizdi. Ağırbaşlı ama zayıf iradeli, bütün hanedanlığın belki de en olmayacak alay komutanı olan, 1488-1501 arasında hükümdarlık yapan imparator Hongzhi "Hanedanlığımızın imparatoru Taizong [Yongle] sıkça Büyük Set'in ötesine harekatlar düzenledi; bizim aynısını yapamamamız için bir neden var mı?" deme cesaretini gösterince, afallayan savaş bakanı kurnazlıkla "Siz majestelerinin ilahi askeri niteliklerinin imparator Taizong'unkilerden aşağı kalır yanı kesinlikle yoktur ama şimdiki generallerimiz, piyade ve süvari kuvvetlerimiz o zamandan çok daha aşağıdalar" fikrini ileri sürecek kadar akıllılık etti.[18] Tumu Ming ordusunun itibarını ayaklar altına aldı ve Moğollara sınırı yeniden çizme cesareti verdi. Hem Hongwu hem de Yongle dost kabilelerle anlaşmalar yaparak ve bozkırın yüzlerce kilometre içine garnizonlar ve gözetleme kuleleri kurarak sınırları çevresinde tampon bölgeler oluşturmaya çalıştı ama 1449'dan sonra Moğol kabileler Ordos bölgesine sızdılar, Sarı Nehir kıvrımı etrafına yerleştiler, böylece asıl Çin'e daha da yaklaştılar.

Dahası, Tumu dış ilişkilerde ciddi bir anlaşmazlığa ışık tutuyordu. Moğollar ticaret yapmak istiyor, Çinlilerse kaçınıyordu. Fakat Çinliler artık bu meseleyi kuvvetle halledemeyecek kadar zayıftılar ama Ming hanedanlığı da diplomatik bir çözümü kabul etmiyordu. Her biri ayrı kabileler tarafından gerçekleştirilen yağmaların ve ticaretin yüzyılın geri kalanında düzensiz biçimde sürüp gitmesine karşın Çin imparatoru ve memurları Moğolların Ordos bölgesindeki giderek artan etkinlikleri konusunda gün geçtikçe daha çok endişe ettiler ve ateş püskürdüler. Tumu ayrıca Ming Çinlilerinin Moğollara karşı hislerini sabitleştirdi ve kurumsallaştırdı. 1450'den sonra, özellikle Çin'de yaşayan Moğollara karşı sözlü ve fiziksel

---

[18] Aktaran Frederick W. Mote ve Denis Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 7: The Ming Dynasty, 1368-1644, Part I* [Cambridge Çin Tarihi, 7. Cilt: Ming Hanedanlığı, 1368-1644, 1. Bölüm] (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), s. 371-372.

saldırılar hem sıklık hem de şiddet bakımından arttı. 1450'ye kadar, Moğol işgalinin sarsıcı tarihi anısına rağmen Ming hanedanlığı yönetimindeki Çin, Moğol askerlerin ordusunda hizmet vermelerini kabul etmekten hoşnuttu ve sadık Moğolların kuzey sınır bölgelerine, hatta başkente yerleşmelerine izin veriyordu. 15. yüzyıldaki Pekin 10.000 dolayındaki Moğol nüfusuna ev sahipliği yapıyordu. Tumu felaketinin ardından devletin tutumu, sorun çıkaran Moğolların halka ibret olsun diye idam edilmesi gerektiğinin bildirildiği noktaya varacak kadar sertleşti. En kıdemli memurlardan biri vahşice "Bizim ırkımızdan değillerse, kalpleri farklı olmalı" gibi korkunç sözler sarf etti.[19] Yeni bir siyasi dogma oluşturuluyordu, buna göre Moğollarla yapılacak herhangi bir uzlaşma ihanet sayılıyordu, oysa sınırda kaç kişinin hayatına ve kaç kilo gümüşe mal olursa olsun düşmana saldırı veya savunma amaçlı meydan okuma erdemli vatanseverliğin doruğunu temsil ediyordu.

Belki de en önemlisi Ming sarayı Tumu'daki siyasi yenilgiden hiçbir şey öğrenemediğini, hükümette şiddetli ayrımcılık yapmanın yıkıcı etkisinden hiçbir ders almadığını veya siyasi alanda daha büyük bir uzlaşı ve işbirliği ruhu yaratamadığını göstermiş oluyordu. Devlet memurlarının hadım rakiplerinden aldıkları kanlı intikam sadece iki iktidar grubu arasındaki karşılıklı hırçınlık hissini güçlendirdi; eskiden esir düşen imparatorun tekrar tahta geçtiği 1457'deki saray darbesinin ardından başka bir katliam geldi, 1449'da öne çıkıp Ming devletini kurtaranlar boğuldu, kellelerinden oldular veya sürgün edildiler. Saraydaki entrikalar arttı, siyaseti neredeyse tamamen felce uğrattı. Sınır politikası, her biri vatanseverlik üzerine yavan sözler savuran, sınıra saldıran yabancılara karşı nafile bir üstünlük hissini, kapanıp kaldıkları Yasak Şehir'de öfkeyle besleyen, sağı solu belirsiz imparatorların beğenisini kazanmak için birbiriyle aşık atan saray grupları arasında gidip gelen bir siyasi top haline geldi.

Bu ırkçı kibir, askeri yetersizlik ve kanlı hizipçilik ortamına karşı sadece bir eylem hem savunma açısından işe yarar, hem de ruhsal açıdan tatminkar gözükmeye başlıyordu: Set inşa etme.

---

19 Aktaran Mote, "The T'umu Incident," s. 368-369.

~

Saraylılar çizmeleriyle birbirini döverek öldürürken sınırdaki memurlar merkezdeki siyasi felcin sonuçlarının sıkıntısını çekiyordu. Tumu'dan sonra sınır savunma tahkimatlarını güçlendirmek için emirler gönderilmişse de, 1464 tarihli, umutsuzluğa düşürecek kadar açık sözlülükle yazılmış bir rapor sınırın dumurundan yakınıyordu:

Moğolların, yağmacılığa olan eğilimleriyle adı çıkmıştır ama sınır komutanlarımız onların adetine uyuyor ve tamamen tembelleşiyorlar. Şehirler ve istihkamlar onarılmadı, mühimmat ve silahlar acınacak halde. Pervasız istismarlar sözkonusu: Zengin askerler her ay üstlerine rüşvet yedirip görevlerinden kaytarıyorlar. Ama fakirler ya soğuğa ve açlığa dayanmak ya da askerden kaçmak zorundalar. Sınırın böyle içler acısı halde olmasının nedeni bu.[20]

Uzun süredir sıkıntı çeken yerel valilerin arasında, kendini, gözetimi ve denetimi altında bulunan kuzeybatı bölgesindeki koşulları iyileştirmeye adamış çalışkan bir memur olan Yu Zijun da bulunuyordu. Sarı Nehir kıvrımının dibine yayılan eyaletlerin sakinleri için hayat genelde sefalet içinde geçiyordu. Bu eyaletlerin bazı kesimleri (doğu Gansu, Ningxia, Shaanxi) her zaman Çin'in en yoksul bölgeleri arasında yer almıştır. Bölge, dağlık, sık sık sıcakların kavurduğu, güvenilmez yağmurların mahvettiği ve İç Moğolistan boralarının güneye taşıdığı kumlar tarafından belirli aralıklarla silip süpürülen bir yerdi. Çiftçilik mümkündü ama bu işe mahsus sürekli sulama gerekliydi. Mao bu bölgeyi, 1930'lardaki savaşların mahvettiği Çin'de, kuşatılmış komünist gerilla kuvvetleri için nispeten güvenli bir karargah olarak görmüş ve buraya yerleşmiştir. Buranın yoksulluğu ve tecrit edilmiş hali, hem 1927'den beri komünistleri yok etmeye çalışan milliyetçi ve sağcı devlet kuvvetlerini hem de adları gaddara çıkmış Japon işgalcileri engelliyordu. Japonlar İkinci Dünya Savaşı'na kadar ülkeyi işgal etme çabalarına ara vermemiş, hatta zaman zaman başarmaya çok yaklaşmışlardır. Ming döneminde, ekonomik koşullar burada daha da kötüydü ve

20 Aktaran Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China* [Tehlikeli Sınır: Göçebe İmparatorluklar ve Çin] (Oxford: Basil Blackwell, 1989), s. 242.

Ordos bölgesinden ve kuzeyden gelen yabancı yağmacılar, bölgenin kuru lös tepelerine saldırmaktan daha az endişe duyuyorlardı, yerleşim birimlerinde bulunan işe yarar her şeye (giyecek, hububat, metal, hayvanlar, kadınlar ve çocuklar) el koyuyor, kullanamayacaklarını veya kolayca köle yapamayacaklarını da yok ediyorlardı. Yu Zijun'un bulduğu halk yoksullaşmış, yağmalanmış ve güvenliğe aşırı derecede ihtiyaç duyar haldeydi. Bu fakir ve tecrit edilmiş bölgede okul kurmak, öğrencileri teşvik etmek, yerlilere çiftçiliği öğretmek, metal silahlar üreterek meşru müdafaayı ilerletmek, Moğolları ticaret yoluyla yatıştırmak gibi iyi işler yaparak geçirdiği yedi yıl, valinin aklını bölgenin Moğolların yönetimindeki Ordos'a tehlikeli derecede yakınlığının yarattığı sorunları katı surette çözmeye itti. Yu, 1471'de imparatora bir önerge sundu, Çin yerleşimleri ile Ordos arasına, yerel halkı korumak için yüksekliği dokuz metre dolaylarında bir setin inşa edilmesini tavsiye etti.[21]

Pekin'deki savaş bakanı bu konuda isteksizdi ama daha iyi bir fikri de yoktu. Sınır üzerine tartışmalar on yıldan uzun süredir tartışılıyordu ama belirsizlik bir türlü aşılamıyordu. Ordos'un kaybedilmesinin acısını hâlâ çeken saray, bölgenin Moğolların istilasına uğramasını geçici bir aksamadan daha öte bir şey olarak görmeyi reddetti ve Shaanxi sınırına büyük bir kuvvet sevk etmek veya 3000 kişilik bir yarma müfrezesini Moğol önderlerin peşine düşmek ve onları öldürmek üzere göndermek gibi bir dizi gerçek dışı askeri plan ortaya attı. Bunların çoğu imparatorun beğenisini kazandı ama asla uygulamaya geçirilmedi. Buna karşın setler hâlâ cazip bir seçenek olarak görülmüyordu, çünkü setlere meraklı olan ama pek uzun ömürlü olmayan Sui ve Qin hanedanlıklarıyla olan ilişkileri, masrafları ve yıkılma eğilimleri yüzünden lekelenmişlerdi. Qin terimi olan Uzun Setler sözünden ilk kez bahsedilen 1429 tarihli bir hanedanlık kaydında, setlerin şiddetli yağmurun ardından uğursuzca yıkıldığı anlatılmaktadır.[22] Kendileri hayal âleminde gezen Pekin'deki planlamacılar gene de sorunu göçebeleri Ordos'tan zorla çıkararak çözmenin daha ucuz, daha iyi ve –büyük bir mantıksızlıkla– daha kolay olacağını düşündüler. 1472'nin Mayıs ve Haziran

21 Şu eserde konuyla ilgili anlatılanlara bakınız: Waldron, The Great Wall, s. 91-107.

22 *A. g. e.*, s. 79.

aylarında, kısa süren Pekin baharının kum fırtınaları yerini yazın esintisiz, bunaltıcı nemine bırakınca, bakanlar kendilerini sınır sorunu konusunda başka bir toplantının içinde buluverdiler.

Devlet dairesinde aşağı yukarı yirmi yıl çalışan ama hâlâ general olarak namını yayacak, kendisine şöhret, servet ve torunları için tehlikesiz bir kalıtsal unvan sağlamasını umduğu çarpıcı askeri zafer için hâlâ endişeyle arayış içinde bulunan yetenekli ve kırk altı yaşında bir asker-memur olan Wang Yue bu hengameye ve bütün kördüğümün içine daldı. Devlet memurluğu sınavını yirmi beş gibi nispeten erken bir yaşta geçtikten sonra kariyerine devlet memurluğu basamaklarını tırmanarak başlayan Wang doğuştan hareketli ve becerikli bir askerdi. İmparatorla görüşmeye çağrıldığında bile kıdemli memurların kullandığı tipik uzun kollu, kısa etekli cübbeyi giyme alışkanlığından vazgeçmedi, her zamanki hareket serbestliğini saltanatın görgü kurallarına feda etmeyi reddetti. Belki Wang'da bir zafer açlığı sezdiği için, belki de en basitinden görevi kabul edecek kadar gözü dönmüş başka kimse olmadığı için, saray onu göçebeleri Sarı Nehir kıvrımdan temizlemek için yapılan bir seferin komutan yardımcılığına atadı. Wang Yue kurmay başkanı oldu ve üstündeki amirine de "Barbarları Yatıştıran General" unvanı verildi.[23]

Wang Yue hırslıydı ama aklını yitirmemişti. Pekin'deki bürokratlar ona kuzeyli barbarları aşağı yukarı 80.000 kilometre karelik bir bölge olan Ordos'tan temelli defetme talimatı vermelerine rağmen bu iş için ona sadece 40.000 asker temin etmişlerdi. Teçhizatları da yetersizdi. Kuzey eyaletleri Shaanxi ve Shanxi kuraklık yüzünden sararmıştı ve mevsim hızla sonbahardan sert kışa dönüyordu. Askerler haliyle buz gibi ve ıssız Ordos'a daha varmadan ya açlıktan ya da donarak ölmek gibi beter bir ihtimalle yüzleşmeden önce firar ediyordu. Ama kuzeybatı sınırının dondurucu, kumlu, çıplak 800 kilometresi boyunca mevzilenen Wang kaçamaklı sözler söyleyip daha fazla asker isteyince, Pekin'deki iki bilemedin üç koruyucu setin arkasında oturan siyasetçilerce ödleklikle suçlandı. Savaş bakanı Bai Gui saltanat şehrinde tek bir göçebenin binlerce Ming askerini korkutup kaçı-

[23] Bakınız: L Carrington Goodrich (der.), *The Dictionary of Ming Biography, 1368-1644* [Ming Biyografisi Sözlüğü, 1368-1644] (New York: Columbia University Press, 1976), s. 155-159.

rabileceğini söyleyerek alay etti.

Sonuç tam bir çıkmazdı. Wang daha fazla asker almadan hareket etmeyi, hükümetse o askerleri vermeyi kabul etmiyordu. İşte tam bu noktada Yu Zijun hükümete, bölgede bir set inşa etmenin faydalarını anımsatmaya çalıştı. Bir sefer için ihtiyaç duyulan, hepsi bir yolunu bulup kuzeybatının verimsiz topraklarındaki yiyecek kaynaklarını tüketmek zorunda kalacak 150.000 asker ve 110.000 hamalla kıyaslanınca, duvar inşasının sadece 50.000 yerli nüfus gerektireceği, bölgedeki malzemelerden yapılabileceği ve işin aşağı yukarı iki ayda bitirilebileceğini söyledi. Yu en sonunda, belki de Pekin'deki savaş çığırtkanlarını yatıştırmak için, kuzeye karşı herhangi bir yeni, büyük ölçekli saldırı düzenlenmeden önce bölgeye toparlanma fırsatı vereceğini ekledi. Ocak 1473'te, Yu Wang ve amiri Barbarları Yatıştıran General, Moğolların gözünü korkutarak onları kısa bir süreliğine bölgeden uzaklaştırmak için küçük ölçekli bir cezai baskın, ardından da bir mevsim boyunca set inşa etmeyi planlayarak savaşı ve seti savunan gruplar arasında uzlaşma sağladı.

Yeni strateji daha fazla askeri gereksiz kılıyordu çünkü Wang Yue bir düşmanın görüş alanına girmeden haftalar, hatta aylar önce niyetlerini borazanla ilan eden, kocaman, hantal ve saldırıya açık yük katarlarını yanısıra götüren kocaman ordulara bel bağlayan Çin yöntemiyle değil, göçebelerin cüretiyle savaşmaya karar verdi. Başka bir deyişle, hileli dövüştü. 20 Ekim 1473'te, özenle seçilmiş 4600 hızlı süvarinin başında iki gün iki gecelik dörtnala yolculuk yapmak üzere çöle, Ordos'un çölleştiği eşikte yer alan Kızıl Tuzgölü'ne hareket etti. Wang tam da umduğu gibi, savaş için yaylarını yağlayan göçebe savaşçı kuvvetiyle karşılaşmadı. Karşısına çıkan manzara aile hayatı sürdüren Moğollardı, bu yerleşim yerinde Moğol kadınlar keçe çadırların içinde ve arasında günlük işleriyle uğraşıyorlardı: Su getirme, temizlik yapma, yemek pişirme, hayvanlara bakma, onların ürünlerini işleyerek geçimlerini sağladıkları yiyecekleri ve nesneleri (elbise, post, et, süt) temin etme. Aşağı yukarı savaşabilen bütün Moğol erkekler atlarıyla bir Çin garnizonunu yağmalamak için güneye gitmişti. Ufak bir muhafız kuvveti sayılmazsa, geride kalan erkeklerin hiçbiri direniş gösteremeyecek kişilerdi; çok küçükler ve çok yaşlılardı. Yerleşim yerindekilerden

hiçbirinin (muhafızların, kadınların, çocukların ve yaşlıların) Wang Yue'nin süvarileri karşısında şansı yoktu. Çadırları bir göl boyunca sıralanmıştı, bu yüzden her kaçış yolu kapalıydı. Yüzlercesi öldürüldü, çadırlar yağmalandı ve ardından yakıldı, hayvanlar (133 deve, 1300 at, 5000 sığır, 10.000 koyun) ganimet olarak zapt edildi. Ekim'de bile sıcaklıkların donduracak kadar düşebildiği ve kışın erkenden bastırdığı bir yörede barınaklarından ve geçim kaynaklarından mahrum bırakılan sağ Moğolların gelecekleri hiç de iç açıcı değildi. Haber daha güneydeki Moğol yağmacılara ulaşınca, kadınlarının imdadına koştular ve çok geçmeden Ming pususuna düştüler. Uzun bir süredir ilk ve son kez Çin ordusundan gözü korkan Moğollardan sağ kalanlar ağır aksak kuzeye çekildi, geçici bir süreliğine Ordos'tan çıkarılmış oldular.

Göl kıyısının kısa sürede ve tamamen düşmandan arındırılması üzerine Yu Zijun Ming hanedanlığında o ana kadar görülen en uzun aralıksız seti inşa etmek için devreye girdi. *Ming Tarihi* "İç bölgelerin sorunlarının ortadan kaldırılması üzerine, Zijun'un emrine köle işgücü verildi" diye hatırlatmaktadır.

Tepeleri kazdı, setler inşa etti ve doğuda Qingshuiying'den batıda Huamachi'ye kadar 1770 *li*'den uzun aralıksız bir hatta hendekler yaptı. Her iki veya üç *li*'de bir uyarı düzeni oluşturmak için kuleler ve tepecikler, düşman tepeciklerine karşı da daha kısa setler yaptı, gözcüleri oklardan korumak için sepet şeklinde yapılar dikti. On bir hisar, on beş sınır kulesi, yetmiş sekiz küçük kule ve 719 uçurum üstüne çit yapma işinde 40.000 köle işçi üç aydan az çalıştı. Setin içinde kalan arazi tarım arazisine dönüştürüldü, her hasatta 239.400.000 ton tahıl toplandı.[24]

Yu'nun seti doğudan batıya yaklaşık 910 kilometre boyunca, Çin ile Moğolistan arasındaki geçiş noktası olan Sarı Nehir'in kapsadığı doğal sınır bölgesinde kıvrıla kıvrıla uzanıyordu, 800'den fazla müstahkem mevkii, nöbetçi karakolu ve işaret kulesi setin belirli yerlerine yapılmıştı. Ama bu yine de tuğla ve harçla örülmüş, bugün herkesin Çin Seddi adıyla bü-

24 *Ming shi* (Ming Tarihi) (Pekin: Zhonghua shuju, 1974), 178.4737.

yük bir saygı duyduğu sağlam yapı değildi. Daha sonraki bir vakayiname "kumlu topraktan yapılan setlerin kolayca çökeceğinden ve yağmacılar geldiğinde bu setlere güvenilemeyeceğinden" korkan, Yu'nun setinden şüphe duyan kişilerden bahsetmektedir.[25] Yu bile set inşası konusunda imparatora sunduğu önergelerden birinde önerdiği setin tuğla veya taştan değil, kuzeybatının lös toprağını duvar oluşturacak şekilde yığarak yapılacağını vurgulamıştır. 1470'lerin başlarında şöyle yazmıştır: "Bugün eski sınırdan sadece taşlar kalmıştır ama yüksek dağlar ve sarp uçurumlar ayakta duruyor. Bu dağların ve yerin şekillerini takip edecek bir sınır seti yapmalıyız, bazen kürekle oyuklar açmalıyız, bazen duvar örmeliyiz, bazen siper kazmalıyız, her şeyi tek bir aralıksız hat biçiminde birleştirmeliyiz."[26] Yu'nun "sınır seti" (*bian qiang*) terimini kullanması, Qin hanedanlığının uğradığı felaketi çağrıştıran *changcheng* (Uzun Set) teriminden özenle kaçınması dikkat çekicidir.

Yu Zijun'un başta önerdiği gibi set gerçekten de dokuz metre yüksekliğinde inşa edilmişse, bugün başta inşa edildiği biçime göre çok azı ayakta durmaktadır. Uzak batıda Han setlerinin başına geldiği gibi, fırtınaların sürüklediği kumlar, kendisini kaplayacak parçacıklardan biraz daha zor ufalanabilen lösten ve lös zeminin üstüne yapılan bu setin çoğu kısmını aşındırmış veya gömmüştür. Yu'nun setinin parçası olan önemli garnizon şehirlerinden Yulin'in sınırları içindeki toprakların yüzde yetmiş beşi kumludur. Harap olma süreci çok erken başladı. 17. yüzyıla doğru, Fransız bir Cizvit Yulin çevresindeki setin kum tarafından tamamen ve yoğun bir biçimde örtüldüğünü, öyle ki atla üstünden geçilebileceğini dile getirmiştir.[27] Günümüzdeki kalıntıları sarı-kahverengi, sıkıştırılmış toprak settir. Lös tepecikler kıyısını daha kuzeydeki Moğolistan çöl platosundan ayırmaktadır. Bir zamanlar yapılan veya taşla kaplanan neredeyse bütün setler uzun zamandan beri kendi kullanımları için inşaat malzemesi arayan köylüler tarafından parça parça sökülmüştür, geride sadece sıkıştırılmış top-

---

25 Mote ve Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 7*, s. 401.

26 *Ming Shi*, 178.4736.

27 Henry Serruys, "Towers in the Northern Frontier Defenses of the Ming [Ming Hanedanlığının Kuzey Sınır İstihkamlarındaki Kuleler]," *Ming Studies, 14* (Bahar 1982), s. 35.

rak kalmıştır. Setin kalıntıları burada manzaranın doğal parçası gibi görünmektedir, kum kalesi gibi duvarlar topraktan yapılıyor ve durmadan kaynaklarına dönüyorlar, tıpkı iyileşen ve kaybolan yara dokusu gibi. Bölgenin ayakta kalan, en büyük, en etkileyici hisarlarından hiçbiri Yu'nun asıl şaheserinin bir parçasını oluşturmamış gibi görünüyor. Bu şaheserin adı Kuzeyi Bastıracak Kule idi. Kocaman, dört katmanlı, aşağı yukarı yetmiş sekiz metre boyunda, altmış dört metre eninde bir hisarın otuz metre yüksekliğindeki düğün pastası 1608 yılında tuğladan yapıldı.

Yu'nun seti geçiciliğine rağmen 16. yüzyıldaki set inşası patlamasına fiziksel bir örnek oldu, ayrıca sonraki 150 yıl boyunca tuğla setin yükseleceği koşullara her bakımdan örnek teşkil etti: genel askeri zayıflama, diplomatik inatçılık, saray entrikaları ve felç edici siyasi oyunlar. Ama kuzeybatı setinin inşa edilmesine izin veren olumsuz etkenler çabucak unutuldu. 1482'ye doğru, bir Moğol yağması çetesi setlerin ve siperlerin içinde tuzağa düşünce Yu'nun seti değerini çoktan ispatlamış gibi oldu. "Allak bullak olan ve çıkış yolu bulamayan yağmacılar kanlı burunlarla defedildi, bunun ardından sınır halkı Zijun'un artan başarılarını takdir etti."[28] Sınır setleri şimdilik tarihi kötü şöhretlerinden sıyrılmış ve Ming hanedanlığının beğenisini kazanmaya başlamıştı.

~

Fırsat verilseydi Yu Zijun setini kuzeybatıda, Sarı Nehir kıvrımının doğu yakasının dibinde sonlandırmayacaktı. 15. yüzyılın sonlarında Ming askeri kuvvetinin sürekli azalmasının ardından, bir zamanlar Ming hanedanlığının bozkıra karşı kendine güveninin simgesi olan Pekin'deki başkent savunmaya meyletmişti ve daha kuzeydeki göçebeler için sadece iki garnizon, batıda Xuanfu, kuzeyde Datong, tarafından korunan, gözde bir yağma hedefine dönüşmüştü. Xuanfu ve Datong'daki koşullar, Yu iyileştirici uygulamalarını hayata geçirmeden önce Sarı Nehir kıvrımındaki koşullarla oldukça benzerdi. Köylüler ve askerler feci şekilde yoksullaşmış, ayrıca hem doğal hem de insan yapısı istihkamlar zayıftı. Datong ile kuzeydeki bozkır arasındaki arazi çoğunlukla düz, doğal, koruyucu engellerden

28 *Ming Shi*, 178.4738.

mahrumdu. Yu 1484'te Xuanfu ve Datong askeri garnizonlarının başına getirildi ve tahminen daha fazla toprak set yapılması gerektiğini savundu.

Ama 1484 yılına gelindiğinde ılımlılık artık ortadan kayboluyordu. 1470'lerde bile Yu'nun yumuşatıcı toprak setler ve ticaret görüşü, karar vericilerin vetosundan zar zor kurtuldu, çünkü güvenli Pekin'e sığınan savaş çığırtkanı bakanlar, askerleri Moğolların üstüne göndermek üzerine değil de ne kadar asker gönderecekleri üzerine düşünerek çıkmaza girmişti. On yıl sonra, Yu Zijun'un yeni set inşası planları saray entrikalarına ve kendisinden önceki Wang Zhen gibi bir sınır harekatında zafer kazanarak imparatora yaklaşma heveslisi olan ve saraydaki savaş grubunu destekleyen, hadım gizli polisinin çok güçlü başkanı Wang Zhi'ye ters düştü. Yu şiddet eylemleriyle sınır halklarını kışkırtan sınır kumandanlarının eylemlerini protesto ederken, Yu'nun eski müttefiki Wang Yue harekatı destekledi. Saraydaki güç dengesi bu sefer aleyhineydi. Hadımların "akılsız ve genç hükümdarları" aldatan "sakat insanlar" olduğuna inanan Yu, imparatora sunduğu bir önergede büyük bir aptallıkla buna benzer bir şey söyledi, hadımların yeniden sarayın günlük işlerine bakma konumuna düşürülmesini önerdi.[29] Bunun üzerinden çok geçmeden, hadımlar inşaatın çok pahalı olduğunu ve genel hoşnutsuzluğa yol açtığını iddia eden ve Yu'yu yolsuzlukla ve akraba kayırmakla suçlayan bir denetleme raporunu ele geçirdikten sonra, Yu'nun yeni setindeki iş durduruldu. Hayatının son sekiz yılını etkin hizmet ile emeklilik arasında karar veremeden, çuval dolusu iftira ve utançtan sakınmaya çalışarak, iş eşyalarını evi ve ofisi arasında taşıyarak geçirdi. Yu, Ming sarayına ılımlı, uygun maliyetli bir savunma ve diplomasi politikasıyla kuzeyle pahalı bir yüzleşmeden kurtulmak için son şanslarından birini sundu. Ama Yu'nun uzlaşma yöntemi reddedildikten sonra, 16. ve 17. yüzyıl Ming imparatorları bitmek tükenmek bilmeyen savaşlarla ve setlerle öncelikle düşmanlarını, ardından da hazinelerini ve işgüçlerini yiyip bitirdiler.

---

[29] Aktaran Waldron, *The Great Wall*, s. 117.

Set Yükseliyor

1507'de, biri Anakara Çin'in merkezindeki pirinç sepeti eyaleti olan Hubei'de, diğeriyse Moğolistan'da olmak üzere iki oğlan dünyaya geldi. Birincisi, Zhu Houcong, Çin imparatoru oldu; ikincisi Altan Han ise Moğol kabilelerini 16. yüzyılda birleştirdi. Hiç karşılaşmamalarına rağmen (karşılaşamazlardı çünkü Çin imparatoru yüksek kişiliğine yönelik böylesi bir hakareti tasvip etmezdi) dünya görüşlerinin çatışması, 18. yüzyılın sonlarında Lord Macartney'in nefesini kesen tuğla ve taştan yapılmış Büyük Set'i meydana getiren diplomatik açmaza yol açtı.

Bakanlarının muhtemelen hiçbir zaman, Zhu Houcong'un dünya görüşü gibi iddialı bir şey öne sürmesi gibi bir beklentileri olmadı. İmparator seçilmesinin tek sebebi kişiliğinin görünürde zayıf olmasıydı. Zhu Houcong 1522'de imparator Jiajing unvanıyla tahta geçtiğinde, hükümet selefi Zhengde'nin sıradışı huylarının etkilerinden yeni yeni kurtuluyordu. Zhengde içkiye düşkün, beceriksiz, delibozuk bir zamparanın tekiydi, kaplanlarla savaş oyunu oynar, haremi için kadın kaçırırdı ama hükümeti ve ülkeyi bir sonuca ulaşmadan uğraştırıp duran günlük işlere de alerjisi vardı. Memurlarla görüşmelerden, temsilcilerle toplantılardan, özenle hazırlanmış simgesel törenlerden hiç hoşlanmazdı. Zhengde otuz bir yaşında, bir tekne kazası sonucunda, arkasında hiçbir varis veya belirlenmiş bir halef bırakmadan ansızın ölüverince, kuzeni Zhu Houcong nüfuzlu bir başkatip tarafından, şüphesiz ki selefinden daha yumuşak başlı ve kolayca yönlendirmeye açık olacağı umularak, çözüm diye öne sürüldü. Zhu Houcong'un ailesi sarayda pek bulunmamıştı, genelde imparatorluktaki iktidar savaşlarının sonucunu belirleyen saray entrikaları üzerinde de etkileri

yoktu. Tahta geçtiği esnada, kör ve yaşlı büyükannesi saray çamaşırhanesine sürgün edilmişti ve bir saray muhafızının kızı olan annesi de taşralı bir duldu, Hubei'deki aile mülkünde yaşıyordu.

Ama Jiajing'i mutlak surette hoşgörüsüz ve uzlaşmaz bir hükümdar yapan şey az tanınmasıydı. Memurlarına, karılarına ve her şeyden önemlisi de varlıklarını şahsına karşı korkunç bir hakaret gibi gördüğü Moğol "barbarlara" karşı son derece sertti. Jiajing, görgü kuralları ve toplum içine çıkma konusunda saplantılı bir adamdı ve bu saplantı onu toplumsal açıdan son derece güvensiz kılıyordu. Endişelerinin kökeninde tahta uzanan yolun sıradışılığı yatmaktadır. Aslında Zhu Houcong küçükken sakin ve kitap sever biriydi ama ne kan bağı nedeniyle tahta talip olmuş, ne de doğal ve cana yakın bir önder karizması vardı, dolayısıyla yeni imparator meşruluğunu ritüel ve tören konularında sürekli bilgiçlik taslamaya dayandırdı. Kendi konumunu güçlendirmek için sağdan soldan örnekler buldu veya çaldı, itibar arayışı için yaptığı değişikliklere karşı muhalefeti acımasızca yok etti. Saltanatının ilk iki yılında on yedi memur dövülerek öldürüldü ve 163'ü de bir zamanlar kimsenin tanımadığı öz annesini dul imparatoriçe makamına yükseltme isteğine karşı çıkmaktan ötürü sürgün edildi. Bu yaklaşım imparatorluk otoritesini güçlendirip kırk dört yılla Ming dönemindeki en uzun ikinci saltanatın tadını çıkarmasını sağladıysa da, aynı zamanda içe dönük, kin güden ve kendi asaletinin fazlasıyla ve kibirli bir biçimde bilincinde biri gibi görünmesine yol açtı.

Sınır ilişkilerinin dolaylı sonuçları gayet ciddiydi. İmparatorun şahsi itibarla meşgul olması, onda kuzeye karşı Çin'in geleneksel kültürel üstünlük kompleksini ve küçümsemesini alevlendirdi. Yaşlandıkça, düşmanlık hisleri arttı ve dar kafalılığın sınırlarını zorladı. Daha sonraki yıllarında, fermanlarda veya önergelerde nerede geçerse geçsin "kuzeyli Moğollar" harflerinin mümkün olduğunca küçük yazılmasını istemeye başladı. Moğolların varlığı bile onu öfkelendirdiğine göre, onlarla ticaret yapmak veya görüşmek sözkonusu bile olmazdı. Her şeyden önemlisi Moğolların artık ihtiyaç duyduğu ve şiddetle istediği şey ticaret yapmaktı ama 1500 yılına gelindiğinde bu yol tamamen kapanmıştı, böylece diplomatik bir kısır döngü ortaya çıktı. İmparator Moğolları ne kadar çok saldırgan gördüyse,

ticarete o kadar az izin verdi; Moğollar ne kadar çok yağmaladıysa, imparator onlardan o kadar çok nefret etti; bu durum böyle sürüp gitti.

1530'lara gelindiğinde, Zhu Houcong'la aynı sene doğan Altan Han büyümüş, Çin imparatorunun en nefret ettiği Moğol haline gelmişti. Altan Han Shanxi'nin kuzeyinde yer alan kabileler üzerindeki egemenliği devraldıktan sonra tebaasını, parça parça yağmalayan bir güruhtan, birleşmiş bir istila kuvvetine dönüştürdü. Günümüzdeki İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin başkenti Hohhot'taki bozkırda, Datong, Xuanfu (kuzeydeki iki kilit savunma garnizonu) ve Pekin'in sırasıyla 200, 300 ve 400 kilometre kuzeybatısında yeni harekat merkezleri kurdu. Altan Han'ın Hohhot'u, gösterişli bir bozkır kamp alanından çok, Moğolistan'a kaçan Çinlilerin yardımıyla dikilen, etkileyici Çin tarzı yapılar barındırıyordu; en görkemlisi Ming mimari tarzına dayanarak yapılan, setlerle çevrili bir saraydı. Saray kapısının üstündeki bir yazıt ("Çinlileri ve barbarları korkut") Altan Han'ın tutkularının boyutuna işaret ediyordu ve yeni şehri onu ve süvarilerini Eski Moğolistan başkenti Karakorum'un hiçbir zaman sunmadığı şekilde Çin'in güç merkezlerine karşı baskın yapmaya hazır olma imkanı sunuyordu.[1]

Ama Altan Han aslında Cengiz Han gibi değildi. Yağma seferlerinin amacı topraktan ziyade Çin ipeği, kıyafetler ve yiyecek aramaktı ve Çin'in ticarete ve haraca izin vereceği yatıştırıcı bir politika izlemesi sınırdaki gerilimleri büyük ölçüde azaltacaktı. Cengiz Han'ı bozkırın güneyine yönlendiren, Yuan hanedanlığını bütün yerli Çinlileri hükümetten çıkarmak için kanun yapmaya kalkışmaya iten, Çin'in ilk Moğol hükümdarlarını nüfusun katledilmesini ve ülkeyi meraya dönüştürmeyi desteklemeye sevk eden baskın Moğol ırkı üstünlüğü ve görevi hissi Altan Han için geçerli değildi. Ordos'un kırsal-tarımsal eşik bölgesinin ötesinde Çin'den toprak koparmaya hiçbir zaman ilgi göstermedi, hatta Çin siyasi kültürünün temellerini hayranlıkla takdir etti. Jiajing, Hohhot civarında dolaşmaya bir kez niyet etmiş olsaydı, sarayın ana kapısının üstünde şüphe götürmez bir Çinli düşüncesini barındıran yazıtı onaylayarak okumuş olacaktı: "Uygarlaşan ve Gelişen Hükümet."

---

[1] Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), s. 123.

16. yüzyılın ortaları bozkırda kıtlığın baş gösterdiği zamanlardı, Altan Han'ın halkı açlık tehlikesinden nadiren kurutulabiliyordu, bu yüzden haraç ve ticaret (atlar ve kürkler karşılığında tahıl ve fasulye) sorunu gerçekten ölüm kalım meselesiydi. Bir Ming memuru Altan Han'ın halkına ilişkin bir gözleminde şunları dile getirmiştir. "Baharda sık sık devriyelerimize sığırlarını satın almaları için yalvarıyorlar; aşağı yukarı bir *picul* pirinç veya fasulye karşılığında bir öküz istiyorlar... Daha kötü durumdakiler bir gün daha açlıktan kurtulmak umuduyla kürk paltolarını bile üstlerinden çıkarıp verirlerdi ya da post veya at kılı getirirlerdi."[2] 1550'lerde bir başkatip olan Yan Song, Altan Han ve kabilesini "altı üstü yiyecek yağmalayan haydutlar, endişelenecek bir şey yok" ifadesiyle betimlediğinde muhtemelen haklıydı.[3] Ama imparator, Moğollar için ölüm kalım meselesi olan ticareti desteklemeyi reddedince, Moğollar hınçlarını kuzey Çin'in her tarafını yağmalayıp açlıklarını bastırarak aldılar.

1541'de, Altan Han bir elçi aracılığıyla haraç vermek için bir dilekçe yolladı ve bu ilk değildi. Jiajing reddedilmesini emretti, Xuanfu ve Datong'daki garnizonları güçlendirdi ve Altan Han'ın kellesine ödül koydu. Altan Han sonraki sene ricasını tekrarlamak üzere Datong'a başka bir elçi gönderdi. Pekin'den esen siyasi rüzgarları titizlikle ölçen vali elçiyi tutukladı ve şehrin pazarında yerlerde sürükledi, elçi orada parçalarına ayrıldı. Bu diplomatik ihanetten hoşlanan imparator memnuniyetini ve onayını olayda payı bulunan herkesi terfi ettirerek ve ödüllendirerek gösterdi.

Altan Han güveninin böyle kötüye kullanılması karşısında küplere bindi ve 1542'de Altan Han'ın elçisinin katledilmesini izleyen sekiz karanlık yıl boyunca başta Shanxi olmak üzere Çin'in kuzey eyaletleri Çin imparatorunun uzlaşmaz tavırlarının korkunç sonuçlarına katlandı. *Ming Tarihi* bu dönemi acıyla şöyle aktarmaktadır: "Haydutlar içerlemiş ve öfkeliydi,

---

2 Henry Serruys, "Sino-Mongol Relations during the Ming, II. The Tribute System and Diplomatic Missions (1400-1600) [Ming Dönemi Boyunca Çin-Moğol İlişkileri, II. Haraç Sistemi ve Diplomatik Misyonlar (1400-1600)]," *Mélanges Chinois et Bouddhiques*, 14 (1969), s. 38.

3 Aktaran Sechin Jagchid ve Van Jay Symons, *Peace, War and Trade along the Great Wall: Nomadic-Chinese Interaction through Two Millennia* [Çin Seddi Boyunca Barış, Savaş ve Ticaret: İki Binyıl Boyunca Göçebe-Çinli Etkileşimi] (Bloomington: Indiana University Press, 1989), s. 197.

büyük bir istilaya giriştiler, köyleri ve hisarları katlettiler."[4] Bu, en cezalandırıcı şekliyle göçebe yağmasıydı, belirlediği hedefler üzerine yıkım fırtınası olup çöküyor, kullanılabilecek her türlü malzeme için köyleri silip süpürüyordu. "Ne zaman Çin'i istila etseler bütün demirleri ve bütün pamuklu kıyafetleri alıyorlar" diyordu bir memur.[5] Çok geçmeden, en iyi zamanlarda bile zar zor geçinen ve harap olmuş Shanxi şehri kıtlık çekmeye başladı. 1540'larda, Moğollar Çin'in daha da içlerine girmeye başladılar, yakıp yıkıyor, öldürüyor, her şeyden önemlisi de ticaret yoluyla elde edebileceklerini ama Ming hanedanlığının inatçılığının kendilerine çok gördüğünü hissettikleri her şeye el koyuyorlardı: Tahıl, hem günlük (metal ve çömlek) hem de lüks mallar (şüphesiz ki Çin'in susuzluktan kıvranan sınır eyaletlerinde hayal kırıklığı yaratacak derecede az lüks mal vardı). 1545'te, kıtlık, rica, şiddet ve cezalandırma döngüsü yeniden başladı. Kuzeydeki kıtlık ve hastalıklar Altan'ı ticaret arayışlarına yöneltti; Çinli bir subayın 1542'de dağıtılan ödüllere benzer ödüller almayı uman uşağı, Moğol elçileri öldürdü. İmparator onu herhangi anlamlı bir yoldan cezalandırmayı savsakladı. 1547'de daha fazla Moğol elçinin kellesi Ming sarayına gönderildi. İki yıl sonra, Pekin'in kuzeyinde bulunan Xuanfu'daki bir yağmadan sonra geri çekilen Moğol kuvvetleri, bir Çin kampına atılan okun ucuna iliştirilmiş bir mesajla korkunç bir tehditte bulundular. Ticaret yeniden başlamazsa Moğollar o sonbaharda başkente saldıracaktı.

Çin imparatorluğu ile bozkır arasında böyle bir çıkmaz daha önce görülmemişti. Başka hiçbir hanedanlık kuzeyle ilişkiyi bu kadar inatla reddetmemişti. Mesela Han sarayının sıkça ağırladığı haraç misyonları, prenseslerini göndermesi ve Sui imparatorunun kafilece yaptığı ziyaretlerle karşılaştırın. Diplomatik taş duvarlar örmenin daha fiziksel bir hal alması çok sürmedi. Hohhot'taki Moğol karargahının Datong'a uzanan ovalara doğru ters ters bakmasıyla, 1540'lardaki Ming kumandanları başkentin kuzeybatısına, Datong ve Xuanfu'nun kuzeyindeki kıraç ovalarda setler inşa etmeye başladı. Sarı Nehir kıvrımının doğu yakasından başlayıp Datong'un

4 Aktaran *a.g.e.*, s. 87.

5 Serruys, "Sino-Mongol Relations during the Ming, II," s. 37.

kuzeyine doğru çıkıntı yapan, ardından güneye doğru bir kavisle Juyong geçidinin yakınlarındaki kuzey yakasına ulaşan bir savunma yayı oluşturan bir çift sınır inşa ediliyordu. Amaç 1530'lardaki ve 1540'lardaki yağmalarda feci şekilde zarar gören Shanxi bölgelerini korumak ve Yu Zijun'un 1520'lere ve 1530'lara doğru zaten ufalanmakta olan kuzeybatı barikatının aralarında kalan boşlukları doldurarak Hohhot'tan ve Ordos'tan Pekin'e geçişi iki hatta üç hat dahilinde güven altına almaktı. Dıştaki, en kuzeydeki seti destekleyen arazi yüksek (ortalama 1000 metre rakım) ve neticede soğuk, kurak ve barınması zor olmasına rağmen, belirli aralıklarla düzdü ve doğal engellerden mahrumdu. Daha güneydeki iç hat çok daha dağlık arazi boyunca uzanıyor ve bu araziden faydalanıyordu; Datong'un güneyindeki Yanmen'deki geçit rakımları 1500 ile 3000 metre arasında değişen bir dizi zirvenin arasında bulunmaktadır. Bunların bazıları Çin'in kutsal dağlarıdır: Wutai Dağı, Heng Dağı. Günümüzde saçaklı Budist tapınaklarının bulunduğu hac mekanları, bu tapınaklardan biri olan Yarı-Havada Tapınak, bir uçurum kenarına çakılan direklerin üstünde umarsızca durmaktadır.

1547'ye gelindiğinde, eleştirilen ve birkaç ay süren inşaattan sorumlu kumandan "Çinlileri ve barbarları" birbirinden ayıran 500 kilometre uzunluğunda bir seti tamamlayacaktı.[6] Başka kumandanların bölgede yaptıkları inşaatlarla birlikte, Pekin'in kuzeyine ve batısına çekilen dörtgen istihkamlar Ming hanedanlığının ileri yıllarında sürekli artacaktı. Bazen çift, üçlü veya dörtlü kısımlar içeren, her birkaç yüz metrede bir burçlar ve işaret kuleleriyle kesilmiş, yaklaşık 850 kilometre boyunda setler inşa edilmişti. 1540'larda dikilen asıl yapıdan nispeten çok az kısmı günümüzde göze çarpacak derecede ayakta kalmıştır. 1570'lere kadar Datong civarındaki hiçbir toprak hisar turistik Çin Seddi usulüyle tuğladan yapılmamıştı. Günümüzde, Datong civarındaki açık kahverengi arazilerin içine gömülmüş çatlakların içinde, harap olmuş, çoğunlukla toprak, en fazla yirmi otuz kilometre boyunca kesintisiz ilerleyen, rüzgarın, yağmurun, kumun aşındırıcı etkisiyle karşı karşıya kalmış; setlerdeki toprak ve taşı, evlerinin

6 Aktaran Waldron, *The Great Wall*, s. 154.

yapımında ya da mezarlarında kullanan yerli köylülerin talanlarının ve nihayet 1930'lardaki Japon istilalarının hırpaladığı setler yatmaktadır. Ama ayakta kaldıkları yerlerdeki görüntüsü setin o zamanki ihtişamını gözler önüne sermektedir. Bugün geriye sadece üç dört metre yükseklikteki harabeler kalmıştır ancak sekiz metre genişliğe sahip temeller muhtemelen bu üç dört metrelik yükseklikten çok daha fazlası için yapılmıştı. Bunlar kuzey Shanxi'deki kasvetli düzlüklerinde yükselmekte ve setlerin ilk başta yansıtmış olmaları gereken fiziksel ifadeyi ifade etmektedir. Ayakta kalan kalelerin isimleri Ming yönetimindeki Çin'in savunmacı emperyalizminin tumturaklı sözlerine ışık tutmaktadır: "Keçimsi Barbarları Korkutma", "Zafer Kazanma" vb.[7]

Saraylılar yeni sınır setlerinin sağlamlığına güvenerek 1549 yılının geri kalanını Pekin'de sakin sakin oturarak geçirdi. Bir noktaya kadar 1540' larda inşa edilen istihkamlar işe yaradı. Altan Han'ın göçebeleri Pekin'in kuzeybatı yakınlarını kapsayan birkaç yüz kilometrelik setten geçiş yolu bulamadılar. Ama bu noktadan sonra, yani göçebeler atlarıyla setlerin en doğu veya en batı ucuna eriştikleri noktada çuvalladılar. Çinliler topraklarının tamamı çevresinde kesintisiz bir çit yaratmaya (en azından kuramsal bağlamda yüzyılın ilerleyen dönemlerinde benimsenen plan buydu) ve onu korumak için imparatorluktaki neredeyse bütün erkekleri seferber etmeye hazır olana kadar (Ming hanedanlığı bunu hiçbir zaman başaramadı), göçebeler setin bir veya her iki ucundan bir yol bulup, en az direncin gösterildiği yoldan su gibi güneye akacaktı.

1550'ye gelindiğinde, Altan Han ve Moğol vatandaşları seti atlamaları için yapmaları gereken tek şeyin, atlarını Pekin'in kuzeybatısındaki savunma boşluğuna kadar sürmek olduğunu fark etti. Batıda Datong ve Xuanfu bir süre direndi, bunun sebebi büyük olasılıkla Datong kumandanının, beş aylık kuraklığın ardından açlık çeken göçebelere saldırmamaları için verdiği rüşvetti. Ama Moğollar Eylül ayının sonlarına doğru yani kuzey Çin'in şehir ve kasaba surlarının ötesinde korunmasız ve saldırıya açık mahsul ve hasatçılarıyla dolu tarlalarıyla en büyük yağma mevsiminde

---

[7] *Zhongguo changcheng yiji diaocha baogao ji* (Çin Seddi araştırmaları üzerine derleme raporlar) (Pekin: Wenwu, 1981), s. 102-105.

atlarını başkentin kuzeyine sürmüş, Ming ordularının 1368'de Moğolları Pekin'den sürmeye devam etmeden önce nefes almak için durdukları son şehir olan Tongzhou'da kamp kurmuştu. Burası Pekin'den sadece otuz kilometre uzaklıktaydı. Ardından başkentin dış mahallelerini üç gün boyunca yağmaladılar ve yaktılar. Doğru, dış mahalleler şehrin asıl merkezi, saltanat binaları kompleksini içeren çekirdeği değildi ama hem stratejik hem de simgesel açıdan şehir için hayati önem taşıyorlardı. Pekin'in hemen kuzeyi Ming turistlerinin gözde güzergahlarından biriydi, günlük hayatın ve üretimin yirmi otuz kilometre boyunca devam ettiği yerleşim kümeleri boyunca serpiştirilmiş kameriyeler, villalar, dereler, tapınaklar ve nilüfer dolu göllerin bulunduğu, yeşil, hoş ve narin bir manzara, bu sakin arazi bu noktadan sonra günümüzde herkesin hayalindeki Çin Seddi rüzgarının estiği, yabani, çalı ormanlarıyla kaplı dağlara dönüşüyordu. Altan Han son bir hakaret olarak, 30 Eylül'de sözcük anlamı Asayiş ve Emniyet Kapısı olan ve aslında kuzey seferlerinden zaferle dönen imparatorlar için zafer giriş kapısı olarak tasarlanan Anding Kapısı'nı çatırdatmak üzere 700 adamını şehir surlarının kuzey tarafına şahsen götürdü.

Başkentte panik ve karşılıklı suçlamalar yayıldı. Şehir sakinleri ellerinden bir şey gelmeden şehir kapılarının üstündeki kulelerden varoşların yanışını izlerken, içlerindeki zenginler, şehrin kuzeyindeki mülklerini düşünerek memurların orduyu göndermediğinden ve Moğolların istedikleri gibi yağmalamalarına izin verdiklerinden şikayet ettiler. Haklıydılar. Başkatip Yan Song, yakınlardaki veya bozkırdaki, Çinli sivil tanıkların yüzlerce kilometre uzağındaki askeri felaketlerin sarayda büyük zafer kılığına sokulabileceğine, şehir surlarının dibindeki bir yenilgiyi korkuluklardan izleyen kalabalıklardan gizlemenin imkansız olacağına işaret ederek savaş bakanına başkentin ordusunu göndermemesini tavsiye etti. Kasten itibar kurtarmak gibi görünse de, Yan'ın savunması aynı zamanda somut duruma ilişkin düşüncelere dayanıyordu. Resmi kayıtlara göre başkent garnizonlarının asker sayısı 140.000 gözükse de, bunların yarısından azı askeri görevlere atanmıştı, gerisi inşaat işine yönlendirilmişti. Ayrıca hepsi de devlet için çalışmıyordu, askerler sıkça keyfi uygulamalarla kıdemli

soylularca veya hadımlarca kendi işleri için kullanılıyordu.[8] 1550'de savaşmak için toplananlar üzgün bir takımdı. *Ming Tarihi*'nin bildirdiğine göre düşmanla savaşması için yollanan elli-altmış bin kişilik ordu "Moğolları görür görmez ağlamaya ve burnunu çekmeye başladı, savaşmayı reddetti. Subayların rengi attı ve şaşkınlıktan ağızları açık halde birbirlerine bakmaktan başka hiçbir şey yapamadılar."[9] Takviye kuvvetler gelmesine rağmen şehrin onlar için hiçbir hazırlığı yoktu ve açlıktan ölen destek birlikleri yağmalayan kabilelere katıldılar, ne bulabildilerse yağmaladılar.

Jiajing suçlamalarından vazgeçmiyordu. 2 Ekim'de vekilleri aracılığıyla, Yasak Şehir'in güney kapısından (günümüzde Tiananmen Meydanı alanına bakan cephe) bütün memurlarının sorumsuz ve ihmalkar olduğunu bildirdi. 6 Ekim'de, savaş korkağı savaş bakanı idam edildi ve yerine Moğollara kendi komutası altındaki hisara zarar vermeden geçip gitmeleri için rüşvet yediren, kıvrak zekalı Datong valisi getirildi. Datong civarındaki yeni setlerin resmi denetçisi Weng Wanda'yı imparatorun suçlamalarından kurtaran şey belki de şahsi talihsizlikti. Babasının ölümünün ardından, 1549'da sarayı ve resmi makamını terk etti ve yas tutmak için memleketi Guangdong'a döndü.

Altan Han imparatora başka bir mesaj götürmesi için bir Çinli esiri gönderdi, yine haraç sunmak tabi aslında ticaret yapmak için izin istedi. Her zamanki gibi barbarlarla ilişkiyi onaylamaya razı olmayan saray Altan Han'ı olağanüstü bir diplomatik kurnazlıkla oyaladı. Önce Moğol dilinde yazılmadığını bahane edip gerçekliğinden şüphelenerek mektuptaki açık ricaya cevap vermekten kaçındılar. Ardından Altan Han'a Moğolistan'a dönmesini ve doğru bürokratik yollardan harekete geçmesini, örneğin ticaret yapma isteğini sunması ve sınır kasabası Xuanfu'nun valisi ile temasa geçmesini salık verdiler.

Altan Han kuzey Çin'e diz çöktürmüş olmasına rağmen ne tuhaftır ki

---

8 Frederick W. Mote ve Denis Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 7: The Ming Dynasty, 1368-1644, Part I* [Cambridge Çin Tarihi, 7. Cilt: Ming Hanedanlığı, 1368-1644, 1. Bölüm] (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), s. 475.

9 Aktaran Frederick W. Mote ve Denis Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 8: The Ming Dynasty, 1368-1644, Part II* [Cambridge Çin Tarihi, 8. Cilt: Ming Hanedanlığı, 1368-1644, 2. Bölüm] (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), s. 66.

bu talebe uydu ve sorun çıkarmadan başkentin çevresinden ayrıldı. Yeterince bariz olduğu üzere, imparator istenen ticaret anlaşmasını hiçbir zaman yapmadı. Altan Han'ın Pekin'i yağmalamasından sonra diplomatik gerekliliklere kısa bir süre boyun eğen Jiajing 1551'de ve 1552'de ticaret pazarlarının açılmasına izin verdi.[10] Ama 1552 yılında, barbarlarla ilişki kurmanın neden olduğu utançtan tekrar midesi bulanınca, alternatif bir politika üretmişti bile. Pazarları açmaktan sorumlu bütün memurları idam etti ve o vakitten sonra Moğol kabileleriyle ticaret yapma ihtimalini ağza almayı bile yasakladı.[11] Saltanat inatçılığının ceremesini çekmek zorunda kalan ve uzlaşmazlık politikasına karşı çıkan gerçekçi sınır memurları ölüm korkusuyla yaşarken, yağma hızla devam etti. Kuzeybatıdaki bir askeri memur olan Yang Shouqian "Datong valisinin yabacı barbarlarla iletişime izin verdiği için nasıl ağır bir cezaya çarptırıldığını ... sorumlu konumundakilerin nasıl korktuğunu" hiç unutmuyordu.[12] Nispeten ılımlı, ticaret yanlısı memurlar bile çağdaş ırksal küçümseme kültürünü derinden öğrenmişti. Moğollardan aç gözlü, "vadiler kadar derin hayvani arzular" besleyen "köpekler ve koyunlar" diye bahsediyorlardı.[13]

Bu politikanın kan dökmek dışındaki sonucu (sadece 1567'de, Moğolların Shanxi, Hebei ve Pekin bölgesine düzenledikleri yağma akınlarında on binlerce Çinli öldürüldü), Çin'in 1550'de Moğolların geçtiği, başkentin doğusundaki savunma boşluğu boyunca, önceden aşağı yukarı 1200 kilometrelik bir açık sınır olan hattı setlerle kapatmayı bitirmesiydi.[14] Bu boşluk taş surlarla ve 1200 burçla doldurulurken, batıdaki mevcut hisarlar hükümetin siyasi çizgisi kadar sert malzemelerle kuvvetlendiriliyordu. Sıkıştırılmış toprağın aksine tuğla ve taştan yapılmış ve günümüzde bilindiği haliyle Çin Seddi en sonunda 16. yüzyılın ortaları ve sonları boyunca yükselmeye başladı.[15] Gene de, duvarı inşa edenlerin, eserlerinden ileride böl-

---

10 Jagchid ve Symons, *Peace, War and Trade*, s. 94.

11 Waldron, *The Great Wall*, s. 176; Jagchid ve Symons, *Peace, War and Trade*, s. 94-96.

12 Serruys, "Sino-Mongol Relations during the Ming, II," s. 58.

13 Bakınız: A.g.e., s. 60; Jagchid ve Symons, Peace, War and Trade, s. 93.

14 Waldron, The Great Wall, s. 161.

15 *A. g. e.*, s. 152.

geyi ziyaret edecek turistlerden daha az etkilendiğini söylemek gerekir. Kendilerinden önceki Yu Zijun gibi, o dönemdekiler de olgun Ming setini "Büyük" veya hatta "Uzun" sıfatlarıyla değil, sadece "Sınır Seti" veya "Dokuz Sınır Garnizonu" diye nitelemiş, doğuda Liaodong ve Hebei, batıda Gansu arasında uzanan, setlerle birbirine bağlanan dokuz kale olarak hayallerinde canlandırmışlardır.

Setin kuzeydoğu tarafındaki ekleri, 6000 küsur kilometrelik bütün yapının görülmeye değer parçaları arasındaki yerini korumaktadır, çalılıklarla kaplı dağların omurgaları üstünde yılan gibi kıvrılan, dünyaca ünlü taş ve tuğla manzaralarını sunmaktadır. Daha batıdaki setler için ise pahalı ve uzun süren onarımlar için emirler verilmişti. Xuanfu'da üç yıl süren bir çalışmada kilometre başına 14,6 kilogram, Datong civarındaki beş yıllık bir çalışmada ise kilometre başına 15,16 kilogram gümüş harcandı.[16] 1576 yılında, kuzeydoğudaki setin yenilenmesi gereksiz görüldü. Bu noktadan sonra, Ming hanedanlığının 1644'te çökmesine kadar, en büyük, en etkileyici ve günümüze kadar ayakta kalan setin görülmeye değer numuneleri tuğladan inşa edildi. 1608'de, kuzeybatıdaki Yulin yakınlarında inşa edilen otuz metre yüksekliğindeki Kuzeyi Bastıracak Kule; 1574'te, "başkente açılan büyük kuzey kapısı," Hohhot ve Pekin'in ortasında, Çin ile Moğolistan arasındaki, setin dış hattında yer alan Zhangjiakou üstündeki, on iki metre yüksekliğindeki kemerli tuğla geçit; aynı yıl, Datong yakınlarında Zafer Kazanma Kalesi'nin güney kapısı, dış duvarının üstüne iri karakterlerle "Güvence", sağlam iç yüzeyine de "Zafer Kazanma" yazılı, yine on iki metre yüksekliğindeki kapı yapıldı.

~

Jiajuguan'ın çöl vahalarının içindeki en batı ucundan, Shanhaiguan'daki sahile ulaştığı en doğu bitiş noktasına kadar uzanan Ming setindeki her sur, kale, mazgal ve levha, koruduğu ülke ve inşasının arkasındaki beyin olan Ming hükümeti hakkında net fiziksel ifadeler yansıtmak için ayarlanmış gibiydi: Belirlemek, etrafını sarmak ve dışlamak.

Bu iki uç kale başlangıçta neredeyse aynıydı, onları ayıran binlerce kilometrelik sınır boyunca açık bir kültürel özgüveni yansıtıyorlardı. Uzak

16 *A. g. e.*, s. 163.

batıda yani Jiayuguan kapısında bulunan ve 20. yüzyılda yok edilen bir levha bir zamanlar bütün gelenlere "Cennet'in Altındaki İlk Müstahkem Geçit" olduğunu ilan ediyordu. Doğudaki Shanhaiguan'da, yüzü denize dönük, ayakta kalan bir yazıt ise hâlâ dalgalara ve kayalara "Cennet'in Altındaki İlk Geçit" olduğunu ilan ediyordu. Setin mimarları eserlerini çok açık bir mesaj vermek için tasarlamıştı: Uygar Çinli dünyanın sınırlarını belirlemek. Eğri çatıları ve düzenli, düz surlarıyla, hem Jiayuguan hem de Shanhaiguan setin Çinlilere özgü bir tantanayla resmen sona erdiğini ifade etmektedir; aslında istihkamlar batı çölüne doğru belirsizleşerek ve kuzeydoğuda Mançurya'ya kıvrılarak bu iki geçidin ötesine uzansa da, bu geçitler akılda kalan çarpıcı sınırlardır. Her ikisi de ayrıntılı kale komplekslerdir, batıdaki 2,5 kilometre kare, doğudaki ise 1,5 kilometre kare alan kaplamaktadır. Kompleks, kapılar, kuleler, hükümet ofisleri ve hatta Shanhaiguan'da tapınaklar barındıran yapılar kümesidir. Üçlü kulelerinin oymalı saçakları ile mükemmel derecede düzenli, mazgallı kare surlarının içine yerleştirilen Jiayuguan, gerçek Çin'in ket vurulmuş, tarımsal, parçalı arazilerinden nakledilen, ödüllü bir Çinli kum kalesi gibi batı çölünün içlerine doğru uyumsuz bir şekilde yükselmektedir. Doğuda Shanhaiguan'ın ana kalesinin gri-kahverengi tuğlaları (bu renk Çinlilerin tuğla pişirme işleminin ürettiği özgün bir renktir) kıyıyı ve kuzeydeki dağları gözetlemektedir, daha korkunç, penceresiz, hapishane benzeri surlarının üstü, yine hafiften uyumsuz bir biçimde, Çin mimarisine özgü gösterişli oymalarla bezenmiş saçaklarca örtülüdür. Jiayuguan'da, doğuya bakan bir kapının üstünde "Görkemli Uygarlığa Açılan Kapı" yazısı bulunmaktadır. Batıya bakan bir kapının üstündeki başka bir yazıysa babacan bir emperyalizm edasıyla, "Uzak topraklara iyi davranın" demektedir.[17] 6000 kilometre uzunluğuyla, mimarisiyle, ilave hisarlarıyla, bitmiş Ming sınır seti kendisini yapan ülkenin kendini nasıl algıladığını göstermek için dikilmiş bir anıttır. Bu algı batıda çöl vahaları doğuda ise ormanlık dağlar gibi çarpıcı doğal zıtlıklar barındıran toprakları, en azından kuramsal olarak birarada tutan birleşik kültürel psikoloji anıtına işaret etmektedir.

---

[17] Jiayuguan ve Shanhaiguan'a ilişkin ayrıntılı incelemeler için şu esere bakınız: *Zhongguo changcheng yiji diaocha*, s. 93-100, 106-117.

Günümüzde üstünde bitkiler biten veya çoğunlukla harabe halindeki setin (bugünlerde kocaman Kuzeyi Bastıracak Kule'nin sert, penceresiz katmanlarında çimler, hatta tuhaf, dayanıklı ağaçlar özgürce yetişmektedir) tüm bu arazi üstünde tek parça halinde, yılan gibi kıvrıla kıvrıla uzayıp gittiğini hayal etmek yanlıştır. Seti inşa eden Ming dönemi insanları tarafından nadiren kullanılan "Büyük Set" terimi, sadece en çok bilinen kuzeydoğu tarafında batıdan doğuya uzanan, tek parça halinde, mazgallarla donatılmış tek bir engeli çağrıştırmaktadır. Ama Ming setinin o zamanki isimlerinden biri olan Dokuz Sınır Garnizonu, setlerin izlediği genel güzergah üstündeki istihkamların bölgesel kilit noktalar etrafında, kimi yerlerde tek, çift, hatta üçlü set biçiminde, bazen şaşırtıcı yönlere doğru kıvrılarak, bazıları genel hattın güneyinde veya kuzeyinde kalan kulelerin, hisarların ve kalelerin doğurduğu boşluklar ve zayıf noktalarla düzenlendiğine işaret etmektedir.

Jiayuguan'ın kumlu topraklarından doğuya uzanan set binlerce kilometrelik sınır, Çinliler ile Çinli olmayanlar arasındaki tampon bölgeyi oluşturmaktadır. Göçebe ticaretinin ve yağmalarının ceremesini çeken eyaletler olan Shaanxi ve Shanxi'nin bir ucundan öbür ucuna uzanan setin etrafında kuleler ve kuzeyli barbarlarla ticaretin denetlendiği nöbetçi karakolları yükselmektedir. Bu karakollarda en iyi ihtimalle sadece resmi müsamaha üzerine izin verilirdi. Böyle bir ticaretten resmen şüphe duyulmasına uygun bir anıt, Moğollarla Çinliler arasında at fuarlarındaki alışverişleri denetlemek amacıyla inşa edilen Kuzeyi Bastıracak Kule'nin baskın, yüksek, iç karartıcı ve süssüz surlarıdır. Setin bu orta batı kısmı genelde klasik ve vahşi bir sınır bölgesi gibi kendini hissettirmektedir. Toprak çıplak, düz, ani ve derin yarıklara dönüşmeye meyilli, uzun zaman önce terk edilmiş bir setin isimsiz izleriyle bezenmiş ve ülkenin dış ilişkilerindeki ihmalkarlığından geriye kalmış harabelerine benzemektedir.

Set batı tarafında, üzerine yapıldığı düzlükler ve platolar boyunca salınarak uzanan, hafiften toprakla bir olmuş bir yapı gibi görünebilir ama Pekin'in kuzeyinde ve doğusunda sanki Çinli mimar ve mühendislerin hünerini gururla göstermeye direnemiyormuş gibi bir hava vardır, buradaki duvarlar gösteriş meraklısı teşhirciliğe boyun eğmektedir. Bazen on dört

metre yüksekliğinde ve tepesi yaklaşık altı metre genişliğinde, gözlerini kısarak bakan ok yarıkları ve gözetleme delikleriyle beneklenmiş, hisarlar ve kulelerle noktalanmış, mazgallı, tuğla ve taş set koridorları yükseliyor ve alçalıyor, manzaranın gamzelerini ortaya çıkaran dağların sırtlarına bir şekilde tutunuyor, doğudaki denize doğru kıvrılarak uzanıyor, doruklu yüksekliklerden hiçbir zaman ayrılmıyor, bazen temel hattı destekleyen, dolambaçlı yedek sur yelpazesi biçiminde ana çizgiden sahile doğru sapıyor. Bunlar, turistlerin en çok ziyaret ettiği ve rötuş yapılmış kısımlardır. Duvarın bu kısımları Pekin'in otuz kırk kilometre kuzeyindeki Badaling veya Mutianyu örneklerinde olduğu gibi, Çin Seddi'nin hayranlık uyandıran ve rehber kitaplarında sık sık yer alan kısımlarıdır.

Setin Jinshaling veya Simatai'deki yakın ve daha harap haldeki kesimlerine sapmak, set inşaatçılarının ustalığı konusunda daha iyi ve daha saf bir fikir verebilir. Sette yürüyenlerin yolunun turizm bakanlığı tarafından zorla çalıştırılan işçiler tarafından düzgün basamaklar biçiminde düzeltilmediği, mazgalların ister istemez taze komünist çimentosuyla lekelenmediği, dağlık bölgenin o bölgeye özgü ağaçlarının ve çalılarının sürgünden dönen yollarını taş eserin üstünden ve arasından geçirdiği, üstünde yürüdüğünüz koridorun her iki tarafının insanı kaygılandırmayacak surette duvarla desteklenmediği, aksine kimi kısımlarda sarp yamaçlardan aşağı doğru ufalanarak döküldüğü bu bölgelerde, çevrenin dayattığı engelleri, taşların arasından çıkan sert yeşilliklerin azmini, setin üstünde dolandığı, dar ve sarp dağ sırtlarını daha açık bir şekilde görebilirsiniz. Teleferiğin olmadığı bu yerde seti fiilen inşa edenler (örneğin zorunlu askerlik görevlerini yerine getiren askerler veya köylüler ve mahkumlar) gibi siz de tırmanmak zorunda kalırsınız. Onların çektiği çilenin çok azını yaşamak için yanınızda yirmi kiloluk bir taş parçası taşımanız yeterli olacaktır. Bu sayede edindiğiniz tecrübe daha da gerçek olur. Her altmış veya iki yüz metrede bir yükselen burçlardan birinde nefeslenip tırtıklar halinde aşınmış kemerli pencerelerin birinden aşağı baktığınızda, inşaat işinin neden olduğu tecrit hissini; seti korumanın neden olduğu yalnızlık hissini; yamaçların dibindeki yoğun bitkilerin içinde saklanan olası yağmacıları hayal ettikçe bir katliamın öncesinde görülebilecek sessizlik hissini daha kolay kavrayabilirsiniz.

Bu insanlar bu seti nasıl yaptı?

Set inşası Çin hükümetleri için her zaman lojistik sorunlar doğurmuştur, en başta gelen sorun gerekli insan gücünün nasıl bulunacağı ve ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağıydı. Buna karşın büyük Ming seti yepyeni bir zorluk daha ortaya koyuyordu. Eskiden, Yu Zijun'un 15. yüzyıldaki seti kadar eski bir zamanda bile, Çin setleri bölgedeki mevcut malzemelerden faydalanılarak yapılıyordu, ön cephelerine bölgedeki ağaçlar veya taşlar, sıkıştırılmış toprak veya kamışlar kullanılıyordu. Ama 16. yüzyılın sonlarındaki Ming setleri, topluca daha büyük bir işti, tuğla ve taş parçalarından yapılmışlardı, 250 ile 500 metre aralıklarla dikilmiş ek hisarlarla, işaret kuleleriyle ve daha büyük kalelerle süslenmişlerdi; bunların hepsi daha büyük ve daha fazla nitelikli insan gücü ve kaynak gerektiriyordu. Taş ustaları, büyük bir tuğla ocağı, taşocağı ve nakliye yolu ağı ve durmadan artan miktarlarda gümüş yeni inşaatın olmazsa olmazlarıydı.

Çin imparatorluğunun kuzeyinin bir ucundan öbür ucuna setler yapılıp edildiğinden beri, inşaat süreçleri kalın bir doğaüstü efsane kabuğuyla örtülmüştür. İlk İmparator'un büyülü atı ve kamçısı veya işçilerini sürekli zorla çalışmaya itmek için dokuz güneş yaratması veya bitkin düşmüş bir ejderhanın yere düşmesiyle Büyük Set'in oluşması hakkındaki daha önceki öyküleri hatırlayın. Sanki uzun sınır setleri kadar anıtsal bir inşaat başarısı fani mühendisliğin imkanlarına meydan okuyor gibiydi. Hiçbir hanedanlığın seti Ming seti ve özellikle 16. yüzyıldaki tuğlayla kaplanmış set kadar efsane kılığına bürünmemiştir.

Ming setinin şaşırtıcı mühendislik başarıları konusunda halk tarihçilerinin bahsettiği masalsı açıklamalar aşağıdaki basmakalıp anlatımın bir çeşidi olma eğilimindedir. Setin kendi payına düşen kısmını zamanında bitiremezse çarptırılacağı korkunç ceza yüzünden ne yiyebilen ne de uyuyabilen, umutsuzluğa kapılan bir ustabaşı geceleyin inşaat alanının etrafındaki tepelerin ve nehirlerin çevresinde huzursuzluk içinde dolaşır, neden sonra gizemli bir yaşlı adamla karşılaşır, adam ona bariz endişelerinin nedenini sorar ve onun yerine seti inşa etmeyi teklif eder. Yaşlı adamın sunduğu çözümün kesin niteliği öyküden öyküye değişmektedir. Zijing (sözcük anlamı: Mor Böğürtlen) geçidi hakkındaki bir öyküye göre, yaşlı adam geçidi bö-

ğürtlen çalılarıyla örer ve daha sonra bu böğürtlen çalıları birkaç gün sonra mucizevi bir şekilde taşa dönüşür. Başka bir öyküye göre yaşlıca bir Daocu, son derece tehlikeli bir dağ geçidinin iki ucu arasında set kapısı inşa etmeye çabalarken endişeden eriyip solan bir hükümet görevlisine yardım etmek üzere hayalet asker ordusu toplamıştır.

Kimi zaman da fantastik hayvanlar imdada yetişir. Bir öykü inşaat malzemelerinin Pekin'in kuzeyindeki tepeler ve dağlar boyunca setin Huairou'daki kısmına nasıl taşındığı gizemine ışık tutmaktadır. Buradaki dağlık arazi, kocaman ve ağır taş parçalarının taşınmasını imkansızlaştırıyordu, ayrıca yakınlarda toprak tuğlaların pişirilebileceği geniş ve düz toprak araziler de yoktu. Setin inşaatından sorumlu kişi Li Gang adında bir yerliydi. Birileri on kilometre uzaktaki arazi konusunda onu bilgilendirene ve tuğla yapmak için gönderilene kadar tamamen çıkmaz içindeydi. Li Gang'ın tuğlaları dağ tepelerindeki inşaatçılara ulaştırma sorununu nasıl çözdüğü sorusuna kadar her şey makul görünüyor. Ne talihtir ki, hafif uykuya dalmışken rüyasında Nilüfer Perisi'nin kendisine bir kırbaç verdiğini ve gidip Nilüfer Dağı'nın arkasından kendisine tuğlaları taşımada yardım edecek bir öküz bulmasını söylediğini görür. Li Gang yola düşer ve söz verildiği gibi gürbüz öküz çok geçmeden on binlerce tuğlayı taşır. Başarısından ötürü öküzü kutladıktan sonra Li Gang uyanır ve tuğlaların hepsinin kaybolduğunu görür, koşturarak inşaat alanına gider ve işçilerin tuğlaları çoktan kullanmaya başladığını görür. Başka bir efsaneye göre bir ilahe kamçısını kocaman taş parçalarına vurur ve bunun ardından taşlar dağ keçisine dönüşür ve yamacın bir ucundan öbür ucuna kendiliğinden tepeye doğru tırmanır. Tepeye ulaşınca, hayalet tekrar kırbacını vurur ve tekrar taşa dönüşerek setleri ve kuleleri oluştururlar.[18]

Arazinin yapısından ve setin inşasında kullanılan malzemelerden yola çıkacak olursak, inşaat koşullarını daha gerçekçi bir açıdan tanımlamak mümkündür. Malzemeler mümkünse yakınlardan temin ediliyordu ve mümkün olduğunca işlenmeden kullanılıyordu. Toprak, taş, ahşap ve ka-

[18] Örnekler şu eserlerden alınmıştır: *Zhongguo changcheng gushi* (Çin Seddi Hakkında Hikayeler) (Pekin: Yanshan, 1987) ve Song Mengyin ve Dong Kan (der.), *Wanli changcheng chuanshuo* (Çin Seddi Efsaneleri) (Hebei: Hebei shaonian ertong, 1990).

mış, bunların hepsi seti doldurmak veya bitirmek için kullanılıyordu. Temel inşaat yöntemi eski ve tanıdık yöntemden kolay kolay sapmıyordu. Ahşap, taş veya o bölgenin toprağı kullanılarak pişirilen tuğlalardan yapılan cepheler arasına bu saf ve hazır malzemeler sıkıştırılıyordu. Tuğlaları cephelere oturtmak için birçok çeşit harç kullanılmaktaydı ama Çinli set inşaatçılarının en sevdiği yöntemlerden biri yapışkan, tutkalsı pirinçten faydalanmaktı. Kimi yerlerde, özellikle Sarı Nehir havzasının soğuk ve açık alanlarında setten geriye sadece toprak dolgular ayakta kalmıştır; dıştaki koruyucu kabuk ya aşınmış, ya da yerliler tarafından şahsi kullanımları için çalınmış veya set aslında iyice sıkıştırılmış çamur setin biraz daha fazlası olduğuna göre gerçekte hiç var olmamıştı. Buna karşın daha doğuda ve Ming döneminin daha sonraki zamanlarında, bu sıkıştırılmış toprak setler tuğladan cephelerle kaplanmaya başladı. Örneğin Datong çevresindeki bölgede inşa edilen, ilk defa 16. yüzyılda güçlendirilen yetmiş iki büyük kalenin sadece on beşi 1425 öncesinde inşa edilmişti; elli ikisi 1540 ile 1570 arasında yapılmıştı ve bunlardan sadece üç tanesi 1571'den önce tuğlayla kaplanmıştı. Geri kalanının sert cepheleri ise hanedanlığın son yetmiş yılında yapıldı.[19] Açık ve daha düz alanlarda, yerel toprak kazılarak inşaat alanlarının yakınlarına kurulan, küçük, kubbe çatılı ocaklarda sekiz ile on beş saat süren bir süreçle tuğlaya dönüştürülebiliyordu. Yakınlarda uygun ve açık bir alan bulunmazsa, tuğlalar çok uzaklardan getirilmek zorundaydı. Örneğin setin batı ucundaki, üzerinde pişirilme tarihi ve yerinin damgası bulunan bir tuğla seksen kilometre uzakta üretilmişti. Nispeten açık arazide, en büyüklerinin ebadı 60 x 24 x 18 santimetre olan tuğlalar hem insanlar hem de hayvanlar tarafından sırtta, at arabalarında, el arabalarında veya uygun bir yakınlıkta nehir varsa teknelerle taşınabiliyordu. İnsanların sırtında taşımak gerektiğinde taşıma sırıkları tercih ediliyordu. Bu sırıklar omuzda taşınan bir sopanın her iki ucunda, iplerle veya zincirlerle dengelenmiş iki sepetten oluşuyordu. Arazinin insanların ağır yüklerle ilerlemelerini tehlikeli kılacak derecede sarp hale geldiği noktalarda insan zincirleri oluşturuluyor ve malzemeler elden ele dağ yamaçların-

[19] Şu eserdeki çizelgeye bakınız: Waldron, *The Great Wall*, s. 152.

dan yukarı taşınıyordu.[20] Arazinin tuğla örmeyi neredeyse imkansızlaştırdığı yerlerde ise inşaatçılar seti dağ başlarını yontarak yapıyorlardı.

Setlerin yüksekliğini arazinin yapısı belirliyordu. Nispeten açık alanlarda, temellerin üstüne oturduğu sırtların setlere doğal savunma üstünlüğü sağladığı görülmekteydi. Böylece setler, aşağı yukarı bir metreden yüksek olmasını gerektirmeyen dağlık bölgelere göre daha yüksek (yedi veya sekiz metre) yapılıyordu. Buna karşın, her koşulda setin yükseleceği yerin önceden taş ve tuğla katmanlarıyla düzleştirilmesi gerekiyordu. Setlerin tepesindeki zemine, mümkün olan yerlerde, atların üstünde koşması için taş döşenirdi. Örneğin Pekin'in kuzeyindeki, en geniş taş setlerde beş at yan yana koşabilirdi. Tuğla kullanılan yerlerde, bütün yapının üstünde mazgallı siperler yer alırdı, bu siperlerin amacı arkasından dışarıya bakmak ve devriyelerle muhafızları korumaktı.

Setin kuzeyinde ve güneyinde duvara bitişik yüksek platformlar, kuleler ve hisarlar vardı. Bunlar çeşitli işlevler görmelerinin yanında karmaşık bir taktik savunma ağının parçalarını oluşturuyor, gözetleme, iletişim, savaşma ve korunma amacıyla kullanılıyordu. Bu noktaların sıklığı çevreleyen arazinin taşıdığı güvenlik risklerine bağlıydı. Ordu tarafından kuşatılmış kısımlarda kuleler otuz veya elli adım aralıklarda olabilir, oysa genel ilke aşağı yukarı 500 metre ile dört kilometre arasında olması yönündeydi. İşaret kuleleri haliyle birbirinin görüş ve duyuş mesafesinde olmak zorundaydı; alarm gündüzleri dumanla, geceleriyse ateşle veya topla verilebiliyordu.[21] Eğer bu işaretler doğru düzgün işlev gördüyse, teorik olarak Çin'in batı ucunu doğu ucuna bağlayan bir iletişim sistemine dönüşmüş olmalıydı. Zaten Tang hanedanlığı döneminde işaretler bir gün bir gecede aşağı yukarı 1000 kilometre uzağa erişebiliyordu. İşaret kulelerinin nasıl işlediği konusunda nispeten çok az şey bilinmesine rağmen (aslında Ming kaynakları ya gizli tutmak için ya da kullanılan şifreler bu işle ilgilenen kişilerce zaten çok iyi bilindiği için işaretlerin niteliği konusunda çok az somut şey

---

20 Luo Zhewen ve diğerleri, *The Great Wall* [Çin Seddi] (Londra: Michael Joseph Ltd, 1981), s. 128-139.

21 Henry Serruys, "Towers in the Northern Frontier Defenses of the Ming [Ming Hanedanlığının Kuzey Sınır İstihkamlarındaki Kuleler]," *Ming Studies, 14* (Bahar 1982), s. 28-30.

anlatmaktadır) Tang hanedanlığı döneminden bir elkitabı sistemin temel bir niteliğini aktarmaktadır. Buna göre kulelerin tepelerine yerleştirilmiş üç ateş "kafesi" bulunuyordu; bir ateş sükunet, iki ateş tehlike, üç ateş ise savaş tehlikesi anlamına geliyordu. Ming döneminden kalma bir ordu elkitabı, işaretlerin sınırdan siyasi merkezlere nasıl iletildiğini açıklamaktadır:

Her gözetleme kulesinde, ister gündüz isterse gece, üç adamda üç meşale, bir fincan çapında tüfek ve iki el tabancası bulunacak. Sınırların dışında veya deniz kıyısında devriyeler karaya çıkan düşman takımlarıyla karşılaşırsa, gündüz işaret vermek için bayrak sallayacaklar ve top atacaklar; geceleyin işaret vermek için de meşale yakacaklar ve top atacaklar. Kuledekiler işareti kolayca alacaklar ve gündüz on iki büyük, beyaz bayrak açacaklar, komşu kuleler de kocaman bayrağı çekecekler. Bu işaretler bir yönden doğrudan valiye, öbür yönden askeri kumandanlığın bulunduğu kasabaya kadar ulaşacak. Havanın kapalı veya sisli olduğu, bayrakların görülemeyeceği gündüz zamanlarındaysa önceden hazırlanmış kamış demetlerini yakmalılar. Herkes sırayla yakacak; bir tanesi yanar ve komşu kule de cevaben ateş yakarsa durabilirler; ama komşu kule cevaben ateş yakmazsa bir demet daha yakmalılar. Eğer geceleyin tehlikeli bir durum olursa, denizin yakınlarındaki gözetleme kulelerindeki devriyeler ateşli oklar fırlatacak, ses çıkaracak ve sadece bir ot demeti ateşe verecek çünkü geceleyin gayet iyi parlayacaktır, o yüzden ikinci demetin yakılmasına gerek yok. Komşu kuleler de derhal hep birlikte bir ot demeti ateşe verecekler. Düşmanın vardığı noktaya yakın kule kısa yollardan ilerleyip düşmanın sayısını, karaya çıkışın zamanını ve koşullarını kumandana ve başka resmi makamlara bildirmek üzere bir adam gönderecektir.[22]

İşaret kulelerinin yaklaşan düşmanın sayısını iletmek için de bazı şifreleri vardı. 100 kadar yağmacı için bir ateş ve bir top atışı; 500 ile 1000 arasında yağmacı için her birinden iki tane; 1000 ve daha fazla yağmacı için üç; 10.000 yağmacı için beş.[23]

Kulelerin büyüklüğü değişiyordu. Bazılarının setin iki katı, bazılarının dokuz metre, bazılarınınsa bunun yarısı yükseklikte yapılması emredili-

22 *A. g. e.*, s. 19-20.

23 *A. g. e.*, s. 21.

yordu. İki ana sınıf vardı. İçi dolu kuleler (gözetlemek ve savaşmak için yapılmış platformlardı ancak) ve içi boş kuleler (ambar, işaret kulesi ve barınmak için kullanılabiliyordu). Yapması zor olmasına rağmen içi boş kuleler içi dolu olanlardan daha çok işleve sahipti ve içi dolu kulelerin ciddi güvenlik kusurunu barındırmıyordu. Bir devriye yağmacılardan kaçmak için hızla sete geri koşmak zorunda kaldığında içi dolu bir kule içinde hiçbir koruma sağlamıyordu; muhafızlar yalnızca iplerden tırmanıp setin üstüne çıkarak güvene erişebiliyordu. 1553'te, bir Çin askeri Datong yakınlarında Moğollarla çarpıştıktan sonra, bir kulenin tepesindeki kişilerin onu kulenin dışından halatla yukarı çekmesiyle hayatını zar zor kurtardı. Muhafızları aylar süren hizmetleri boyunca barındırmak için tasarlanan içi boş kuleler çeşitli ihtiyaç malzemeleri; bir yatak, kaseler, çay tabakları, su, tahıl, tuzlanmış sebzeler ve yakacak (çoğunlukla öküz veya kurt tezeği) içeriyordu. İçi boş kuleler aynı zamanda yaklaşan yağmacılara ok veya ateşli silahlarla kolayca ateş edilebilecek pencereli bir sığınak sunuyordu. İşaret kuleleri beş ile on kişi barındırabiliyordu, oysa gözetlemek ve savaşmak için yapılan kuleler minyatür garnizonlar gibiydi, elli veya daha fazla kişiyi barındırabiliyordu. Bunlardan en büyüğü setin doğu kısmındaki Xifengkou'da yer alan, 10.000 kişiyi barındırabilecek devasa bir yapı olan "Uzak Ulusları Kabul Etme Kulesi"ydi.[24]

Büyük imparatorluk planı, gerçekte pek olmasa da teoride böyleydi. Örneğin, Ming hanedanlığının son yüzyılı boyunca yakınından geçen Moğollara Çin'in çöküşünün simgesi gibi görünene kadar harap olan Uzak Ulusları Kabul Etme Kulesi'ni düşünelim.[25] Ming hanedanlığının yoğun set inşasıyla meşgul olduğu çağ boyunca o kadar çok onarım talebi geldi ki set hiçbir zaman bütün uzunluğu boyunca tek bir birim olarak etkin işlev göremedi.

Masraflar ister istemez muazzamdı. 1560'larda ve 1570'lerde doğuda inşa edilen set parçası iki ton gümüş öngören bütçeyle başladı. Hem batıdaki hem de doğudaki setlerin onarılması için sürekli para gerekiyordu.

---

24 Burada verilenler ve daha fazla ayrıntı için Serruys'ün adı geçen eserdeki mükemmel araştırmasına bakınız.

25 *A. g. e.*, s. 58.

1574'te, aşağı yukarı 650 kilogram gümüş setin doğu parçasının güçlendirilmesine ayrıldı. 1576'daki ek tahkimatların 102 ton gümüşe mal olacağı hesaplandı. Bu rakam, 16. yüzyılın sonuna doğru merkezi hükümetin yıllık gelirinin dörtte üçünün çok üzerinde bir rakamı teşkil ediyordu. Ming hükümeti, ortaya çıkacak eserin inşaatçılarının istediği kadar ele geçirilmez olamayacağını ileri sürerek bu projelere yetersiz kaynak ayırdı. Bakanlığın 1576'da ayırdığı kaynak 1600 kilogram gibi gülünç bir miktardı.[26]

Bu cimrilik Mançuların 1620'ler ile 1644 arasında Çin'i fethetmek için kuzeydoğudan ne kadar kolaylıkla geçtiklerini belki de açıklamaktadır. Gerçekte Ming seti her daim amaçlarının gerisinde kaldı. Ama bu tür bir mantık set inşasının temel, stratejik güvenilirliğine duyulan aşırı inancı beslemektedir. Ming hanedanlığının zayıflığı sınır politikasını yöneten adamlardan ve sınırı korumakla yükümlü askerlerden kaynaklanıyordu. 16. yüzyılın sonlarına doğru, Ming ordusu sürüncemedeydi; para ihtiyacı yeterince karşılanmıyordu, kötü örgütlenmişti ve disiplinsizdi. Dolayısıyla yetenekli Mançuryalı askerlere kafa tutacak durumda değildi. Ming setlerinin çoğalması Çinlileri sabit savunma politikasına yönlendirdi. Bu politika, Altan Han'ın 1550'de gösterdiği gibi, ister istemez sağlam istihkamlarla güçlendirilmiş yollar yerine güçlendirilmeyenleri seçen, son derece seyyar düşmanlarıyla başa çıkmak için temelde uygun değildi.

~

Çinliler ile Moğolların birbirlerinden setlerle ayrılmalarının siyasi ve toplumsal sonuçları sınırın yakınlarında zaman geçiren herkes için belliydi. 1570'lerde bir sınır memuru şunları anlatmaktadır: "Askerlerin cesetleri tarlaların ortasında bırakılmıştı, evsiz barksız insanlar ortalıkta dolaşıyordu, şehirler ve kasabalar harap olmuştu, yiyecek malzemeler tükenmişti, sınır memurları kendilerini bile koruyamıyordu ve saray o kadar meşguldü ki yiyecek zaman bile yoktu."[27]

Buna karşın 1571'de Çinlilere önemli bir diplomatik fırsat doğdu ve sadece setlerin arkasında saklanmanın hiçbir zaman barış sağlamadığını,

---

26 Waldron, *The Great Wall*, s. 164.

27 Aktaran Jagchid ve Symons, *Peace, War and Trade*, s. 106.

sadece diplomasi ve ticaretin kuzeye diz çöktürebileceğini savunacak kadar zeki, yararcı ve cesur iki siyasetçi tarafından değerlendirildi. Altan Han'ın kendisine söz veren bir gelinin başka bir göçebe kralla evlendirilmesine kızan sevgili torunu Çin'e kaçtı ve teslim oldu. Ming hanedanlığının başkatibi Zhang Juzheng, kuzeybatı valisi Wang Chonggu'yla birlikte, sarayı bu torunu Altan Han'a karşı kullanmaya ikna etti, onu haraç verici olarak Ming hanedanlığına bağlılık yemini etmeye zorladı ve sınır pazarlarını açmak gibi bir rüşvetle iyi niyetini göstermiş oldu. Altan teklife atladı, hatta onyıllarca Çin'e düzenlediği baskınların çıkış noktası olan Hohhot'taki başkentinin ismini lütfeden Çinlilerin seçimi olan Guihuacheng ("Uygarlığa Dönen Şehir") ile değiştirmeye razı oldu. 13 Haziran 1571'de, Datong'un hemen dışındaki Atları Havalandırma Terası'nda, Altan Han *Shunyi wang* (İtaatkar ve Dürüst Prens) unvanıyla toprak aldı. Altan Han dinleyen herkese, "Çin'in 800.000 süvarisi ve kuzeyli barbarların 400.000 süvarisi, dinleyin! Bir daha Çin'in sınırlarına saldırmayacağız."[28] Zhang Juzheng sınır tahkimatlarını modernleştirmek ve iyileştirmek için zaman kazanırken, haraç ve armağanlar değiş tokuş edildi ve kuzey sınırlarında ticaret yapmaları için güney Çin'den tüccarlar çağrıldı. *Ming Tarihi*'nin anlattığına göre, "O noktadan sonra sınır bölgeleri çektikleri ızdıraplardan kurtuldu. Doğudan batıya, birkaç bin *li* uzunluğundaki sınır boyunda bulunan yedi garnizon bölgesinin bütün askerleri ve sivilleri mutlu zamanlar geçirdi. Hiç silah kullanılmadı ve askeri harcamalar yüzde yetmiş oranında azaltıldı."[29]

Buna karşın 1582'de hem Zhang Juzheng hem Altan Han ve onlarla birlikte uzlaşma arzusu ölmüştü. Çatışma bir kez daha tırmanınca, savaşlar ve masraflar da tırmandı ve aşırı derecede zayıflayan Ming ordusu, Mançurya'nın nehirleri, tarlaları, ormanları ve bozkırları çevresinde Nurhaci adında önemsiz bir kabile üyesinin kendine bir imparatorluk kurmaya başladığı kuzeydoğuda yükselen yeni ve büyük güç karşısında savunmasız kaldı. Altmış yıl sonra, Pekin Nurhaci'nin hanedanlığının fethettiği yer-

28 Serruys, "Sino-Mongol Relations during the Ming, II," s. 590.

29 Aktaran Jagchid ve Symons, *Peace, War and Trade*, s. 104.

ler arasına girecekti ama sınır setindeki önemli bir boşluğun sayesinde. Çin ile Mançurya arasındaki geçidin Çinli muhafızı Wu Sangui 1644'te can çekişen, çok-setli Ming devletini terk etti ve Mançu istilacıları Orta Krallık'a davet etti.

ONUNCU BÖLÜM

Çin'in Büyük Çöküşü

Yarı-barbar Mançurya'nın tarlaları, ormanları, bozkırları ve nehirlerinden kuzey Çin'in tarımla uğraşılan ovalarına geçişi denetleyen sınır setindeki Shanhaiguan geçidi civarında Çinlilerin 1644'teki yılbaşı günü gezinmek isteyen herhangi biri, yeşilimsi-kahverengi-gri setlerinin etrafında ters giden hiçbir şey sezmemiş olabilir. Setlerle çevrilmiş hisarda çalışanlar için hayat Ming hanedanlığının doğu kıyısında kale yapımına başlanan 1381 yılından beri nasıl geçiyorsa öyle geçiyordu. Günler toprak sıkıştırmakla, tuğla pişirip taşımakla, duvar örmek ve güçlendirmekle geçiyordu. Kasabanın çevresindeki setlerin bugüne kalmayı başarabilmiş 4,3 kilometre uzunluğunda, 14 metre yüksekliğinde ve 7 metre kalınlığındaki küçük kısmı bile kendini "Dünyadaki İlk Geçit" ilan eden iki katlı kalenin yer aldığı göbeğe doğru uzanmakta, 14 metre yüksekliğindeki temiz ve sağlam surları oymalı saçaklarla taçlanmaktadır. 1644'te çok daha heybetli olmalılardı. Önceki yüzyılda güvenliği düşünen plancılar, kalenin batı yakasını *Gongzhen men* (Sınır Kabilelerinin Hürmetlerini Sunmaya Geldiği Kapı) ile güçlendirmişti. İnşaatçılar 1643'te başlayıp 1644 boyunca devam ederek saltanatın konukseverliğini simgeleyen yeni kapıyı batıda başka bir surla güçlendirmek için çalıştılar. (Her iki yapı da o zamandan bu zamana harap olmuştur.)[1] Şartlar ve zaman izin verseydi Ming plancılarının sınır konusundaki endişelerini gidermek için belki de dış sete daha ne katlar eklenecekti.

---

[1] Hua Xiazi, *Ming changcheng kaoshi* (Ming Büyük Seddi'ne ilişkin bir inceleme) (Qinhuangdao: Dang'an chubanshe, 1988), s. 86.

Kuzey Çin'in sıfırın altındaki sıcaklıklarında Ocak ayında bu setin son kez güçlendirilmesi işinde zorla çalıştırılanların aklından neler geçtiğini tarih kaydetmemiştir. Set inşaatçılarının olağan hoşnutsuzluk nedenlerinin (yorgunluk, sırt ağrıları, yetersiz kıyafet ve yiyecek, denetçilerin kötü davranışları) yanında başka hoşnutsuzlukları da vardı. Ya bütün duvar inşa etme girişiminin can çekişen hanedanlığın nafile işleri olduğunu hissetmiş ya da kurtarılamayacak kadar çürümüş bir siyasi merkez etrafında sonsuz ve işe yaramaz setler inşa ettiklerinin farkına varmışlardı. Ama dünyanın merkezi Pekin'i çalkalayan feci olaylar hakkındaki söylentiler belki de doğuya sızmıştı, Shaanxi'de on beş yıl önce başlayan isyanların kuzey ve orta Çin'e yayıldığı, asilerin başkenti ele geçirmek üzere olduğu, iflas eden ve devlet memurlarının terk ettiği Ming hanedanlığının bir ayağının çukurda olduğu, eski bir çobanın kendisini Cennet'in Oğlu ilan etmekten geri kalmadığı yönündeki söylentiler her yerde çalkalanıyordu. Shanhaiguan'daki işçilerin inşa ettikleri yapının kuzeydoğu Çin'deki son Ming karakolu olduğunu bilmeleri daha muhtemeldi. Mançu barbarlarının kuzeydoğuda Çin kalelerini geçmiş yirmi veya otuz yıl boyunca sürekli ele geçirdiğini ve şimdi Shanhaiguan etrafında dolandıklarını, bu son kaleyi yarıp geçerek Ming cesedini gagalamak için uygun vaktin gelmesini beklediklerini muhtemelen biliyorlardı. Ama yine de inşaata devam ettiler.

~

Aynı yılbaşında, Shanhaiguan'ın 1100 kilometre batısında, eski başkent Chang'an'da, yeni bir hanedanlık (Shun) resmen tarih sahnesine çıkıyordu. Kuzey Çin'in her tarafında sekiz yıl boyunca yoğun yağma yaptıktan sonra, Çin'in en başarılı fatihlerinin, istilacılarının ve devrimcilerinin kuzey kalesi olan Shaanxili bir çobandan ve postacıdan dönme asi lider, Li Zicheng, çöken Ming hanedanlığının bıraktığı Cennet'in Vekaleti'ni kendisi almaya karar verdi. Kendisine "Parçalayan Prens" (*chuang wang*) unvanını layık gören Li, aslında bir ülkenin nasıl yönetilebileceği konusunda hiçbir fikre sahip değildi ama kuvvetlerinin karşılaştığı neredeyse her erkeği yanına çeken bir ülküsü vardı. Ming hükümetinin zorba uygulamalarına karşı sıradan halk için adalet sağlamayı amaçlıyordu. Onunla Pekin arasında 800 kilometre boyunca kırlar ve kasabalar bulunuyordu ve bu bölge-

lerin sakinleri ezici vergi ve zorunlu işçilik yükünden kurtulmak beklentisiyle Parçalayıcı Prens için umut ve övgü dolu ilahiler söylemeye çoktan başlamıştı.[2]

Shanhaiguan'ın yaklaşık 375 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Mançurya'daki Mukden şehrinde, imparator olmayı amaçlayan başka bir aile daha Ming başkentine saldırmaya hazırdı. Li Zicheng gibi, Mançu Jin hanedanlığının kökenleri de asil değildi. Daha birkaç nesil önce, 1230'larda Moğollar tarafından Çin'den defedilen geri barbalardan türeyen yarıgöçebe ginseng tüccarlarıydılar. Buna karşın hırs, cüret ve katı askeri disiplin otuz yıl içinde önderleri Nurhaci'yi takipçilerini korumak için on üç zırhlı kişiden oluşan bir örgütün başındaki önemsiz bir kişiden, Ming Çin'inden tamamen bağımsız bir Mançurya devletinin kurucusu ve hükümdarına dönüştürdü. Çok geçmeden, Nurhaci (kendisinden önceki birçok Mançuryalı aday gibi) Çin'e işgal etmeye hevesli gözlerle bakmaya başladı. 1629'da, Mançular başkentin varoşlarına kadar ilerlemişti, insan gücü ve top eksikliğinden ötürü geri duruyorlardı ama kuzeydoğuya doğru geri çekildikçe uzun zamandır kendilerine engel olan Ming istihkamlarını açacak anahtarı sunacak bilgiye sahip Çinli top uzmanlarını biraraya topluyorlardı. Sonraki on yıl içerisinde Shanhaiguan'ın ötesinde, kuzeydoğudaki Ming savunma hattını oluşturan kaleleri ve setleri hırpalayıp yavaşça yıktılar. Mançular uygun anlarda Çin'e, burayı hükmedecek kadar nitelikli görünmeye çalıştı. Egemenlikleri altındaki Çinlileri, avlanıp kapan kurmaktansa tarlalarda çalışmaya teşvik ettiler; Ming hükümetine benzer bir hükümet kurdular; bürokratları işe almak için sınavlar düzenlediler; kesinlikle Ming'i çağrıştıran yeni bir hanedanlık ismi (Qing) seçtiler. Hatta kendi başkentleri Mukden'de, Yasak Şehir'in küçük ölçekli bir kopyasını bile inşa ettiler. Buradaki kırk sekiz dönümlük saray kompleksi Pekin'deki aslından on kat daha küçük olmasına rağmen kırmızı duvarları ve bol saçaklı, sarı kiremitli çatıları, daha eski, daha büyük Çinli öncülüyle aynı kibirle inlemektedir. Mançuların şimdi yapması gereken tek şey, Çin

[2] Frederic Wakeman Jr., "The Shun Interregnum of 1644 [1644'teki Shun Fetret Devri]," *From Ming to Qing: Conquest, Region, and Continuity in Seventeenth-Century China* [Ming Hanedanlığından Qing Hanedanlığına: 17. Yüzyıl Çin'inde Fetih, Bölge ve Süreklilik] içinde, der. Jonathan D. Space ve John E. Willis (New Haven: Yale University Press, 1979), s. 45.

kendi kendini parçalarken baskın yapmaya hazır olmaktı. Uzun süre beklemediler.[3]

~

Shanhaiguan'ın aşağı yukarı 300 kilometre batısındaki Pekin'de durum Ming hanedanlığının doğudaki ve batıdaki düşmanlarının umduğu kadar dehşet vericiydi. Li Zicheng bir milyon kişilik ordusuyla kuzey Çin'deki son harekatına hazırlanırken, başkentin üstüne kıyamet çökmüş gibiydi. Aşırı duygusallıkları, Pekin kışının kötü koşulları (sıcaklıklar eksi 20 dereceye kadar düşmüştü, bunun yanında kasıp kavuran, kum yüklü rüzgarlar vardı) yüzünden artan yayalar, Yasak Şehir'in kapılarının yakınından geçerken hayali savaş sesleri ve acı çığlıkları duyduklarını iddia ediyorlardı. Yılbaşı gününün şafağında sarayın ana kapısının dışında toplanan memurlara göreyse, feryat etmek için daha sıradan bir neden vardı. İçeride, çevresini saran felaketin ortasında, işine saygılı memurlarının yılbaşı dileklerini kabul edemeyecek kadar keyifsiz, Yasak Şehir'in içine sıkışıp kalmış, ağlayan bir imparator vardı. Şafak sökerken tekrar evlerinin yolunu tutan memurlar ve sokaklardaki insanlar başlarını iyice öne eğerek sabahın erken saatlerini cehenneme çeviren toz fırtınasından ve o zamanlar kuzey Çin'de ve başkentte kol gezen salgın hastalıktan (muhtemelen çiçek) korunmaya çalışıyorlardı.

İmparator keyifsiz olmakta haklıydı. Hükümeti perişan haldeydi, memurları mali ve stratejik iflas yüzünden felç olmuştu, ordusu neredeyse para almıyordu ve zar zor işliyordu. 1644 Nisan'ının ortalarında, maliye bakanının tahminine göre "sınırları savunmak için gerekli askeri masrafları karşılamak ayda 16 ton gümüşe mal oluyordu. Birinci ayda, [vergi] makbuzları hâlâ gelmeye devam ediyordu... İkinci ayda makbuzlar tamamen kesildi."[4] O yıl maliye bakanlığının resmi denetçisi imparatorluk hazinesinde sadece 130 kilogram gümüş olduğunu ortaya çıkardı; 1644'ün başlarında, hükümetin sadece asker maaşları borcu yirmi otuz ton gümüşten

---

[3] Qing devletinin Mançurya'daki oluşum yıllarının ayrıntıları için şu esere bakınız: Willard J. Peterson (der.), *The Cambridge History of China Volume 9, Part One: The Ch'ing Empire to 1800* [Cambridge Çin Tarihi 9. Cilt, 1. Bolum: Ch'ing İmparatorlugundan 1800'e] (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 9-72.

[4] Wakeman, "The Shun Interregnum," s. 44.

fazlaydı. Li Zicheng'in kuvvetleri Pekin'e yaklaşıyordu, oysa başkent garnizonları aylardır ne bir şey almış ne de yeterince beslenmişti. İmparator Yasak Şehir'deki şahsi hazine odasını kendisi denetlemek isteyince kapıcı, anahtarları bulamamış numarası yaparak onu oyalamaya kalkıştı. İmparator en sonunda zorla içeri dalınca bir avuç makbuz içeren kırmızı bir kutudan başka hiçbir şey bulamadı.[5]

Ming ordusunun iflas etmesinin temel nedeni hanedanlık tarihinde devlet bütçesinde orduya para vermek gibi bir hüküm bulunmamasıydı. Ming hanedanlığının kurucusu Hongwu'nun asıl planı ordunun kendi kendini geçindirmesi olmuştu. Hongwu, Çin'in kırsal bölgelerini yeniden nüfuslandırmak ve yeniden canlandırma tasarısı çerçevesinde orduya dönem dönem mahvolan ama yine de verimli tarım arazileri içeren büyük topraklar vermişti. Ardından askerliğin babadan oğla geçtiği ailelere geçimlerini sağlamaları için aşağı yukarı elli *mu* (yaklaşık 30 dönüm) büyüklüğünde ekilebilir arazi verdi. Buna karşın 15. yüzyıl boyunca, Ming imparatorları giderek saray sevdalısı ve savaş istemez olma konusunda örnek olunca, ordu hizmetinin toplumsal itibarı kayboldu ve askerliğin babadan oğla geçtiği ordu aslında aksayan bir düzene dönüştü. En güçlü ordu aileleri, erleri şahsi hizmetçileri yaptı, girişimci subaylar ise adamlarına "serbestlik satarak" hatırı sayılır kazançlar elde ettiler ve askeri görevlerden muaflık getiren aylık ücretler aldılar. "Serbestliğe" parası yetmeyenler en basitinden firar ettiler, arkalarında sadece kaçamayacak kadar zayıf ve güçsüzleri bıraktılar. 16. yüzyılın sonlarına doğru askeri kadrolarda resmen 1,2 milyon asker olmasına rağmen birçok garnizon resmi kuvvetlerinin yüzde yirmisiyle faaliyet gösteriyordu. Ming ordusunun çöküşü başka hiçbir yerde 1644'teki başkent garnizonundakinden daha belirgin değildi. Li Zicheng başkentin üstüne yürüyüşe geçtiğinde, resmi kayıtlardaki 700.000 askerin sadece yüzde 10 ile 20 kadarı bulunabildi. Onların çoğu da yaşlı, güçsüz ve açlıktan ölüyordu.[6]

---

5 Frederic Wakeman Jr., *The Great Enterprise: The Manchu Reconstruction of Imperial Order in Seventeenth-Century China* [Büyük Girişim: 17. Yüzyıl Çin'inde Mançuların İmparatorluk Düzenini Yeniden Kurması], I. Cilt (Berkeley: University of California Press, 1985), s. 13.

6 *A. g. e.*, s. 238.

Adamları savaşmaya ikna etmenin tek yolu para ödemek ve ihtiyaçlarını yeterince karşılamaktı. Ama hükümetin az da olsa gönderebildiği para en çok ihtiyaç duyan askerlere gidiş yolunda tükenip gidiyordu: İmparator kuzeydoğu sınırındaki garnizonlara gönderilen 1,8 ton damgalı gümüşün izini sürünce, her bir parçanın gizemli bir şekilde sınır yolunda kaybolduğunu keşfetti. Ming erlerinin hanedanlığın düşmanlarıyla bedensel güç ve kararlılık bakımından boy ölçüşememesine şaşmamak gerekir. Bir Ming generali şöyle iç çekmişti: "Bir askeri kırbaçladığınızda ayağa kalkıyor ama başka biri yere seriliyor."[7] Yarısı paralı askerlerden, yarısı zorunlu askerlerden oluşan ordu her iki asker kaynağının da en kötülerini içeriyordu. Ordu, çoğunlukla sorumsuz beceriksizlerden oluşan pahalı bir güruhtan ibaretti. 1583 ile 1610 arasında Çin'e yerleşen Cizvit rahip Matteo Ricci şunları yazmıştır. "Silah altındaki herkes rezil bir hayat sürüyor çünkü bu mesleği vatan sevgisinden, krallarına bağlılıklarından veya şan ve şeref aşkından ötürü değil, istihdam sağlayan birinin hizmetindeki kişi mantığıyla seçmişler."[8]

Ming hazinesi iki basit sebepten ötürü boştu: Dışarı çok fazla para çıkıyordu ama içeri yeterince girmiyordu. 15. yüzyıldan beri ama özellikle 16. yüzyılda, Ming imparatorları hem şahsi hem de siyasi projelere para saçıyordu. İmparator Wanli'nin mezarı için 355 ton, 16. yüzyılın sonlarında Kore savaşında 1160 ton gümüş harcandı, hem de ikisi de birkaç yıl içinde. Yoğun set inşasının abartılı masraflarını zaten dile getirdim. Ming imparatorları imparatorluk bütçesini ayarlarken neredeyse hiçbir zaman kamusal ile şahsi kullanımı birbirinden ayırmamıştı. 16. yüzyılda imparatorluk sarayları dikkatsizlik nedeniyle başlayan yangınlarda yıkıldıktan sonra en az beş kez yeniden inşa edildi; sadece son inşaat 25.000 ton gümüşten fazla tuttu. Ayrıca imparatorlar etrafa da kötü örnek oldular. Kendileri masraftan kaçınmıyorsa, akrabaları da kaçınmamalıydı. Hanedanlığın başlarında saltanat ailesine başkentten güvenlik bakımından sorun

---

7 Frederick W. Mote ve Denis Twitchett (der.), *The Cambridge History of China Volume 7: The Ming Dynasty, 1368-1644, Part I* [Cambridge Çin Tarihi, 7. Cilt: Ming Hanedanlığı, 1368-1644, 1. Bölüm] (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), s. 637.

8 Aktaran Jacques Gernet, *A History of Chinese Civilization* [Çin Uygarlığı Tarihi], çev. J. R. Foster (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 431.

oluşturmayacak kadar uzak yerlerde kocaman mülkler verildi, bunun amacı imparatora karşı siyasi tehditleri etkisizleştirmekti. Hanedanlık yavaşça ilerledikçe ve ister istemez sülale kalabalıklaştıkça, 17. yüzyılın sonuna doğru saltanat ailesinin ödenekleri iki büyük eyalet olan Shanxi ve Henan'dan elde edilen vergi gelirlerinin yarısını yutana kadar kraliyet bütçesi şişmeye devam etti. Hükümet, muhtemelen korkutucu üreme oranlarını frenlemek için, prenseslerin evlenmelerine izin vermeyi askıya almak gibi çaresiz bir önlem bile aldı.

Ama Ming Çin'i büyük bir ülkeydi ve pek çok yerleşim yeri vardı, o yüzden hükümet, projelerine kaynak sağlamak için gerekli vergi gelirlerini sağlayabilecek durumda olmalıydı. Ming hanedanlığının sonlarına doğru, Çin muhtemelen küresel lüks mal ticaretindeki (özellikle seramik, porselen ve ipek) en büyük tedarikçiydi, muazzam miktarda Yeni Dünya ve Avrupa gümüşünü, rıhtımlarına yanaşan Portekizli, İspanyol ve Hollandalı tüccarlar aracılığıyla ülke içine çekiyordu. Bu ticaretin yararları Çin toplumunun bütün tabakalarına sızsa da (örneğin dayanıklı Yeni Dünya ürünlerinin, özellikle tatlı patatesin gelmesi Çin'in en verimsiz, en kuru topraklarında yaşayanlar için hayati bir fark yarattı) en çok kâr sağlayanlar, şehirli Çinli azınlık oldu. Gümüş gün geçtikçe en yaygın ödeme aracı olunca ve böylece kaynakları ve işçileri çok daha serbest hale getirince, ticaretin ayni olarak yapıldığı tarım ekonomisi şehirlerde düşüşe geçti. Zenginler başkentlerini tarımdan sanayi üretimine yöneltince, şehirler ve kasabalar hızla gelişti. El işi mallar ve şeker kamışı gibi para getiren ürünlerin işlenmesi, pamuk ve tütün ön plana çıktı. Ama bu çılgın ve oldukça kârlı şehir ekonomisi etkinliği Çin'in çoğunluktaki kırsal nüfusu üzerinde yoksullaştırıcı ve zayıflatıcı bir etki yarattı. Kırsal bölgeleri terk edebilenler terk etti. Mülk sahipleri gün geçtikçe yerlerinden koptu ve kasabalara taşındı. Nitelikli işçiler şehirdeki atölyelerde iyi paralar kazandılar; niteliksizler berbat sanayi işlerine alınmak için sıra beklediler. Şehre gitme imkanı olmayan Çinli kırsal halk çöküntüye uğradı. Sermayelerinin odak noktası kasabalara kayan mülk sahibi seçkinler pirinç yetiştirilmesinde hayati öneme sahip sulama yapıları gibi kamu projelerine yatırım yapamaz hale geldi. Bu seçkin sınıf, kırsal mülklerini geçim kaynağından çok sağmal inek gibi görmeye başladı; kira-

cı çiftçileri kasabalardaki hayatları ve iş projeleri için para sağlıyordu, onların kazandığı gümüş, tüccar ve tefeci gibi mali aracıları kârlı bir şekilde istihdam etmeye yarıyordu, yani çalışan bir topluluk tüm bireylerin geçimini sağlıyordu. Kırsal gelirler dibe vurdu. Şehir ekonomisi hızla geliştikçe ve fiyatlar yükselince tarım arazilerinin değeri düştü; nüfus arttıkça (Yeni Dünya ürünleri bu büyümeyi tetikledi) kırsal bölgelerdeki ücretler de düştü.

İnsanlar için sıkıntı verici olsa da, kırsal toplulukların çöküşü saltanat hazineleri için yoksulluk anlamına gelmiyordu. Ne de olsa dolaşımda daha fazla olmasa da en az eskiden hep olduğu kadar para vardı; açıkçası zenginliğin odak noktası kırsal bölgelerden şehirlere kaymıştı. Buna karşın hükümet bu yeni gerçekliğe yeterince ayak uyduramadı. Ming kurucusu kendi acı deneyimlerinden kırsal yoksulluğun dehşetini biliyordu, bütün ailesini açlık ve hastalık yüzünden kaybetmişti. Moğolları Çin'den attıktan sonra, kırsal ekonomiyi yeniden kurmak en çok çaba sarf ettiği iş olmuştu. Sulama, yeniden ağaçlandırma, arazileri yeniden nüfuslandırma, köylü çiftçileri imtiyazlar ve vergi muafiyeti yoluyla destekleme gibi şeyler için çok emek harcanmıştı. 1371 ile 1379 arasında kullanılan araziler neredeyse üç katına çıktı. Ama Çin'in çiftçileri eninde sonunda başlardaki bu cana yakın muamele için ağır bir bedel ödedi. Hongwu'nun kırsal ekonomiye odaklanması haleflerinin ister istemez çiftçileri devlet gelirlerinin başlıca kaynağı gibi görmeleri anlamına geliyordu. Sonuçta Ming vergilendirme düzeni zenginliğin çoğunlukla şehre kaymasına hiçbir zaman ayak uydurmadı ve kırsal bölgelere gün be gün daha çok yüklenmeye devam etti. Tahıl vergisi ve kamu projeleri için zorunlu işçilik veya zorunlu işçilikten kaytarmak için para. Ödeme imkanı en çok olanlar ya başka yere göç etmişti ya da muaf tutuluyordu; hükümet yerel bölgelerin ileri gelenlerine (devlet bürokrasi sınavındaki başarılı adaylar) ve onların maiyetine zorunlu işçilik konusunda bolca muafiyet tanımıştı. Hem para hem de insanlar buralardan kaçtığı için kırsal bölgelerden kaynak toplamak işi giderek zorlaşınca, hükümet kamu işleri ve kurumları gibi başka önemli ve toplumsal hizmet görevlerini ihmal ederek çabalarının çok daha fazlasını belirli vergi miktarlarını toplamaya odakladı.

Kırılgan Çin ekonomisi 1620'lerdeki ve 1640'lardaki küresel krizlerden de ayrıca ağır darbe aldı. Hollandalıların abluka kararı, İspanyolların Akapulko gümüşünün ihracatını kısıtlaması ve Büyük Okyanus adalarındaki (Filipinler, Sumatra ve Endonezya) siyasi kargaşa gümüşün Çin'e akışını büyük ölçüde azalttı. Gümüş külçelerinin ülkeye akın etmesi Çin nüfusunun belirli kesimlerinin gümüşün tetiklediği enflasyondan etkilenmemesini sağlayan tek etkendi ve o akın birden kesilince en zengin bölgeler bile paldır küldür çöküntüye uğradı.

İşte 1644'te son Ming imparatoru ekonomi ve hükümetin durumunu düşünüp kendine acıyordu. Savaş bakanlığındaki bir katip ise imparatora sorunu açıklarken şüphesiz ki haklıydı:

> Soylular ve zenginler şimdilik kiraları sayesinde giyiniyor ve vergiler sayesinde karınlarını doyuruyor, milletin iliğini sömürürken boş boş oturuyorlar. Barış zamanında ticareti halkı boyunduruk altına sokacak şekilde yönlendiriyorlar ve büyük kârlar elde etme tekelini ellerinde tutuyorlar. Sorun çıktığında halkın, soyluların ve zenginlerin adına çaba göstererek onların yaşadığı sıkıntıları paylaşmasını mı beklemeliyiz? Zenginler halkın sırtından daha da zenginleştikçe yoksullar daha da yoksullaşıyor, bu daha ne kadar sürer, artık ayakta kalacak takatleri kalmayana kadar mı?[9]

Ming dönemindeki Çin'in temel sorunu tek bir imparatorluk gibi faaliyet gösterememesiydi. Çin imparatorluğunun büyük siyasi düşüncesini ayakta tutmak yöneticilerinin hükümetin birleşik bir toplumun yararına olduğu mantığını sürdürmesine bağlıydı. Çin'in devlet kurumları (en üst ve en alt düzeyde vergi, ordu, hükümet) vurgunculuk, çıkarcılık ve verimsizlik yüzünden işlemez hale gelince, Ming otoritesine sadakat hissi zayıfladı, modern teknolojinin sağladığı yararlar hızla artan nüfusu denetleme konusunda totaliter bir sisteme yardım etmeye başlamadan önceki yüzyıllarda Çin'in siyasi uyumu bakımından hayati öneme sahip ruhsal birlik hissini yok etti. Ming yönetimindeki Çin'in hizmetçileri ve halkı, en iyi ihtimalle

9 Wakeman, "The Shun Interregnum," s. 45.

imparatorluğun lime lime olmuş elbisesini halsizlik içinde yamıyor, daha iyi bir seçeneğin ortaya çıkmasını bekliyordu; en kötü ihtimalle de, Li Zicheng gibi, yok olması için bilfiil çalışıyordu.

Buna karşın Pekin için son bir şans daha vardı. İmparatorluk ordularının niteliği aşağı yukarı iki yüzyıldır topluca kötüleşmişse de, Ming hanedanlığına bağlılık her yerde parçalansa da, tek bir mücadeleci kuvvet mucize eseri nitelik ve sadakat bakımından aynı kalmıştı: Shanhaiguan çevresindeki kuzeydoğu sınır setinde hâlâ ayakta duran garnizonlar. Ming seti ve adamları en büyük sınavlarına girmek üzereydiler.

~

1644'ün başında, Çin kargaşaya, ihanete ve yetersizliğe sürüklenirken, Li Zicheng ve ordusu doğuya, başkente doğru ilerliyordu. Pekin'in dağınık, sayıca azalmış garnizonları her dokuz metreye sadece bir adam düşecek şekilde şehir surlarının bir ucundan öbür ucuna ancak yayılabiliyordu. Kuzeydoğudaki Shanghaiguan gibi hayati öneme sahip bir geçidin savunması ise son büyük Ming generali Wu Sangui'ye bağlıydı. 1644'te sadece otuz iki yaşında olan Wu, Çin ile Mançurya arasında bir kuzeydoğu sınır eyaleti olan Liaodong yerlisiydi. Askeri hiyerarşinin basamaklarını olağandışı bir hızla tırmandı. Mançuların Ming hanedanlığına karşı savaş ilan etmesinden sonra kuzeydoğu, imparatorluğun en fazla baskı gören sınır kesimi olmuş, Moğollarla Çin arasındaki sınırdan daha fazla tehditle karşı karşıya gelmişti. Wu kuzeydoğuda yirmi iki yaşında hizmete başladı; beş yıl sonra, 1642'de, eyaletin tugay-generalliğine atandı. Bu tugay savaş zamanlarında oluşturulan sıradışı bir komuta ordugahıydı.

Wu'nun hızlı yükselişi kısmen kendi askeri yetenekleri, kısmen de Liaodong'daki en kıdemli kumandanların kimilerinin Ming ordusundan beklenmedik zamanda ayrılması sayesinde oldu. 1618'de Mançular Ming imparatorluğuna karşı yoğun harekatlar düzenlemeye başlayınca, kuzeydoğudaki Ming savunması Shenyang'ın (eski Mançu başkenti Mukden) kuzeyinde büyük bir garnizon ve setten oluşan bir yay içinde kalmıştı. Daha sonra bu hat, Çin-Kore sınırındaki Yalu Nehri'ne kadar güneye çekildi. 1618'den sonra, Mançular bu uzak sınır garnizonlarını teker teker ele geçirdi. 1618'de Mukden'in on kilometre doğusundaki Fushun'la başla-

dılar. Mançu önderi Nurhaci bu noktada topları olmayan askerlerini surlarla çevrili garnizona yapılacak bir saldırıya sevk etmektense, Fushun'un başındaki Çinli general Li Yongfang'a sakince yazılmış bir mektupla başka bir seçenek sundu. "Muharebe olursa askerlerimizin fırlattığı oklar menzil dahilindeki her şeyi vuracaktır. Vurulursanız kesinlikle ölürsünüz ... Şehrin içindeki yaşlılar ve küçükler kesinlikle tehlike içinde kalacaktır, resmi maaşlarınız kesilecek ve çok geçmeden rütbeleriniz de indirilecektir." Bunun aksine eğer "dışarı çıkıp teslim olursanız ... tıpkı eskiden yaşadığınız gibi yaşamanıza izin vereceğim ... Şu anda sahip olduğunuz makamdan daha üstün bir makam vereceğim ve size en kıdemli memurlarımdan biriymiş gibi davranacağım."[10] Sözün özü, Nurhaci güç bela ayakta duran Ming imparatorluğunun para sıkıntısı çeken, barbarların rahat vermediği bir karakolunda sıkışıp kalan komutan Li'ye işbirliği ve barışçıl bir başlangıç teklif ediyordu. General sadece bir Mançu saldırısından sonra Nurhaci'nin şartlarını kabul etti.

Fushun'un teslim olması (ki bu kuzeydoğudaki birçok Çinli ihanetinin ilkidir) hem stratejik hem de ruhsal açıdan Çin sarayına olağanüstü bir darbe indirdi. Askeri bakımdan Çin'in Mançulara karşı tek üstünlüğü surların arkasında direnmekten geçiyordu. Surlarla çevrili bir kale teslim oldu mu, Çinliler bu kaleyi, Mançuların bariz üstün olduğu açık muharebe yoluyla asla geri alamazdı. Ruhsal bakımdansa, Fushun'un kumandanı bu kadar kolay işbirliği yapmaya karar vererek kuzeye karşı Çin politikasının her yönüne renk veren, setin inşa edilmesine sevk eden ve onu "Kuzeyi Bastıracak Kule", "Sınır Kabilelerinin Hürmetlerini Sunmaya Geldiği Kapı" ve "Barbarları Yatıştıran Yetkili" gibi yapılarla ve karakollarla dolduran şoven emperyalizmi küçük düşürmüş oldu. Li Yongfang'ın açgözlü ihaneti kuzeydoğunun "barbar" rejimine kıyasla (Ming) Çin kültürünün hiçbir üstünlüğü olmadığını ve ölmeye değer bir şey olmadığını ilan ediyordu.

Ordunun ister en üst istersc en alt kademelerinde olsun, devlete bağlılık Ming setini korumanın tetikleyeceği bir şey değildi. İlgili bütün kişiler için sınırda görev yapmak en iyi zamanlarda bile soğuk, yalnız ve kimsenin

[10] Wakeman, *The Great Enterprise*, s. 59-60.

takdir etmeyeceği bir işti, hele erler için. Savunmanın ön cephesinde 6000 küsur kilometrelik set boyunca dağılan binlerce kulede yüzlerce birlik hizmet ediyordu. Bu kulelerden en rahatları (set hizmeti için bu sıfat sadece göreceli anlamda değerlendirilmelidir) içi boş olanlardı, bunlar Moğolistan ve Mançurya rüzgarlarından ve kardan korunmayı sağlıyor, ayrıca temel ihtiyaç maddelerinin saklanması için yer sağlıyordu. Bu basit barınaklarda görevlendirilmeyecek kadar şansız olanlar nöbet zamanlarını sadece topraktan inşa edilen "yekpare" kulelerin açık tepelerinde geçiriyordu. Bir Ming askeri elkitabı üstünkörü bir biçimde söyle bir açıklama getirmektedir: "Sınır bölgelerindeki çoğu kule sadece topraktan yapılmıştır; bir tarafında kule ekibinin kolayca inip çıkması için ipten merdiven asılıdır." Ardından tedbir bakımından çelişkili bir ifadeyle şunları söylemektedir: "Ama Barbarlar yaklaşınca askerlerimizin zamanında inip çıkamaması sürekli karşılaşılan bir durum, bu yüzden işaret veremedikleri olmuştur."[11] İster içinde olsun ister dışında, birlikler her zaman saldırıya açıktı. 1573'te yirmi kişilik bir Moğol ekibi, muhafızlar uyurken bir kuleye tırmanmaya başladı; Çinli askerler tehlikenin farkına ancak aşağıdaki Moğol atlarının horultularına uyanınca varabildiler.[12] Ayrıca, kulelerin içinde kalan askerler, Moğollar tuğla duvarda bir delik açıp içeri duman gönderince kolayca dışarı çıkarılabiliyor, çıkmayanlarsa dumandan boğularak öldürülüyordu. Set muhafızları çoğu zaman kendilerini etkili bir direnç gösteremeyecek kadar yalnız ve sayıca az hissediyordu. Anlayışlı bir müfettişin dile getirdiği gibi, "çıplak elleriyle ejderhalar ve yılanlarla nasıl baş edebilirlerdi?"[13]

Askerlerin çektiği ızdıraplar setin dışından olduğu kadar içinden de kaynaklanıyordu. 15. yüzyıldan itibaren Ming ordusu gün be gün yolsuzluk yuvasına dönüşünce, sınır bölgeleri, maaşlarını sürekli kendi ceplerine atan veya askerleri kendi kölelerine dönüştüren subayların eline düşmüştü. Buna karşın subaylar her zaman tekliflere açıktı ve ızdırapsız bir hayat

---

11 Henry Serruys, "Towers in the Northern Frontier Defenses of the Ming [Ming Hanedanlığının Kuzey Sınır İstihkamlarındaki Kuleler]," *Ming Studies, 14* (Bahar 1982), s. 31.

12 *A. g. e.*, s. 24.

13 *A. g. e.*, s. 45.

genellikle satın alınabiliyordu, en azından bir süreliğine. Bir Ming askeri elkitabı sertçe ama etkileyici bir ifadeyle kule birliklerinin subaylara rüşvet yedirmemesi gerektiğini emrediyordu.[14] Kışın sıfırın altında ona, yirmiye hatta otuza düşen sıcaklıklarla birlikte, soğuk ısırması muhtemelen yağmacılardan daha büyük bir tehlikeydi ve hükümet yönergeleri kule birliklerine kürk paltolar, kapitone paltolar, pantolonlar ve çizmeler gönderildiğini söylüyor ve bu konuda büyük gürültü koparılıyordu. Eleştirel teftiş raporları ise tam aksine işaret ediyor, kıyafet dağıtımlarının yetersiz olduğunu, küflü ve askerlerin üstüne olmayan kıyafetlerin ve ayakkabıların belki de üç yılda bir dağıtıldığını bildiriyordu. Elbette bölge ne kadar uzak olursa ikmal hatları da o kadar güvenilmez oluyordu. İkmal hatları ister açgözlülük ve yolsuzluk isterse beceriksizlik ve yetersizlik yüzünden sekteye uğramış olsun, zayıf tedarik sınır birlikleri üzerinde perişan edici bir etki yaratıyordu. 1542'de, sınırı korumak için gönderilen ve (kuzey kışının şiddetine alışkın olmayıp teçhizat olarak da hazırlıksız bir şekilde) çektiği acılara kızan bir sınır raporu, kule birliklerinin yüzde 80 veya 90'ının nöbetteyken öldüğünü iddia ediyordu. En iyi ihtimalle ucu ucuna yeten yiyecek de benzer şekilde ciddi bir sorundu. Teftiş raporları kötü beslenmenin ve açlıktan yavaşça ölmenin yaygın olduğunu bildiriyordu. Her koşulda, özellikle setin her iki tarafındakiler arasındaki çarpışmalar yoğun olduğunda, Çinli askerler maaşlarını çoğunlukla saldırmamaları için Moğollara rüşvet vermekte kullanıyordu.[15]

Ama sıradan bir muhafız hayatı set kurumunun en mağdur üyeleri olan *yebushou* (sözcük anlamı: geceleyin geri çağrılmaz) veya casusların yaşadığı zorluklarla kıyaslanınca solda sıfır kalırdı. Kuramsal olarak casuslar Moğol kılığında düşman bölgesine gece baskınları düzenleyerek, Moğol atlarının horultuları duvarın dibinde duyulmadan çok önce, tasarlanan yağmaları ve isyanları saptayıp baltalayarak, bazen de suikast yaparak hayati bir rol oynuyordu. Ama uygulamada korkunç çalışma koşulları başarılarını kötü etkiliyordu. Çin'in yaban kuzey sınırlarında gece harekatları düzenlemek casusların büyük fedakarlık göstermelerini gerektirse de,

[14] *A. g. e.*, s. 22.

[15] *A. g. e.*, s. 43.

Ming ordusu onları özellikle ödüllendirmeyi veya becerikli, işine kendini adayan casusları ikramiyelerle hatta yeterli maaşlarla cezbetmeye çalışmayı aklından bile geçiriyormuş gibi görünmüyordu. Bir rapordaki gözleme göre, "Ana kampa dönmeden aylarca veya yıllarca dışarıda kalabiliyorlar, karıları ve çocukları, kıyafetsiz ve yiyeceksiz, vahim koşullar içinde yaşıyorlar. Evet doğru, aylık maaş alıyorlar ama genelde silaha veya atlara harcamak durumunda kalıyorlar, açlıktan ve soğuktan tarifi imkansız ızdıraplar çekiyorlar."[16] Sonuçta, yetkililer neredeyse her zaman casusların tembel, kayıtsız, ihmalkar, "kendi yerlerine başkalarını tutan aylaklar ve hilebazlar" olduğundan şikayet ediyordu.[17]

Askerlere son bir hakarette daha bulunuluyordu, anlaşılan sınır hizmeti için kesin bir süre yoktu, hiçbir yetkili muhafızın doldurmayı bekleyebilecekleri bir zaman dilimi yoktu: Farklı kaynaklar bir aylık, dört aylık, üç aylık, on günlük, on dokuz aylık gibi çeşitli hizmet sürelerinden bahsetmektedir. Kısacası, ne Ming komutanlığı ne de çaresiz sınır askerleri tezkerenin ne zaman verileceği konusunda bir fikre sahipti. Sette hizmet etmek oldukça esnek bir işkence biçimiydi.

Set bir türlü onarılamıyorsa ve havaya veya saldırganlara karşı istendiği korumayı sağlamıyorsa sınır hayatı daha zor bir hale geliyordu. Setleri onarma konusunda sınırlardan hükümete ulaşan sürekli ve acil talepler setlerin rüzgar, yağmur, saldırılar ve yağmalar yüzünden ne kadar çabuk parçalandığına ve tahrip olduğuna işaret etmektedir. 16. yüzyılın sonunda, Liaodong'daki bir yetkili bölgedeki setlerin omuz hizasına düştüğünü bildirdi. "Yıllardır Mançular ve Çinli sınır halkı sürekli setleri parçalıyor," kendi inşaatlarında kullanmak üzere tuğlaları ve tahtaları söküyorlardı.[18] Datong ve Xuanfu yakınlarında 1552'de yakından geçen Moğolların "setin onda beşi ila altısı kadarını" yıktığı bildirildi.[19] 1609'da, Mançular şiddetli saldırılarına başlamadan on yıl önce, bir başkomutan Liaodong'daki istihkamların durumunu şöyle betimliyordu:

---

16 *A. g. e.*, s. 48.

17 Çeviri adı geçen eserden uyarlanmıştır, s. 51.

18 *A. g. e.*, s. 24.

19 *A. g. e.*, s. 25.

Hendekler yerle bir olana kadar kumla dolmuş ve artık yeniden kazılmıyorlar. Surlu kaleler harabeden daha kötü durumda. Çoğunda kapı yok ve insan artık setlerin üstünde dolaşamıyor. Üstlerinde yürümeye çalışan biri siperlere tutunmak zorunda kalıyor, ayakları genelde boşlukta sallanıyor.[20]

Kuleler harap olunca sınır muhafızları onları terk etti. Birlikler, düşman yaklaştığında bile ne duman ne de top ateşiyle alarm veriyor, hatta buna kalkışamıyordu bile; kuleler o kadar savunmasızdı ki düşman çok geçmeden tepelerine binebilirdi. O yüzden üstü örtülü işbirliği, umutsuz direnişten daha cazip bir olasılık gibi görünüyordu, alarm vermemelerinin nedeni de muhtemelen buydu.

Bu kadar aşırı fiziksel tehlike ve huzursuzluğun tetiklediği yorgunluk ve yabancılaşma hissi, Ming setini koruyan askerlerin en iyi ihtimalle sınırın setlerinin ve kulelerinin ötesindeki muhtemel saldırganlara karşı yaşa-ve-yaşat tutumunu benimsediği anlamına geliyordu; en kötü ihtimalle de müttefik, casus ve kapı muhafızı olarak bilfiil işbirliği yapıyorlardı. Kuleleriyle ve muhafızlarıyla bir bütün olarak set, Moğolların Çin'e girişini engellemek ve denetlemek, sadece belirli zamanlarda belirli noktalardan geçişlerine izin vermek için tasarlandığı halde, istedikleri yerde seti ihlal edenlerin veya tırmanıp aşanların her zaman sadece Moğollar olmadığı ortadaydı. Öbür tarafa da aynı kolaylıkla geçilebiliyordu. Moğolistan'a dönen mahkumlar "kulelerden kaçınmaya dikkat ediyordu;" aralıksız savunulan set hattı izlenimine rağmen açıkçası boşluklar vardı.[21] Esen 1449'da Moğol birliklerini kuzeydoğu Çin üstünden Pekin'e sevk ettiğinde sınır muhafızları en basitinden kulelerini önceden terk etmişti. 100 yıl sonra, gözlemciler Moğollar seti geçince kule birliklerinin korku içinde kaçtığından söz ettiler. Moğollar yaklaşırken muhafızlar yerlerinde dursa bile başka bir yöne bakıp onları görmemiş gibi davranıyorlardı, tehlike çoktan geçtikten sonra alarm veriyorlardı. Buna karşın ilişkiler genellikle daha dostça ve yanlıydı. Kuleler Çin ve Moğolistan veya Mançurya topraklarının tam arasında yer aldığı için iki taraf arasında sıkı irtibat kaçınılmazdı.

[20] *A. g. e.*, s. 61.

[21] *A. g. e.*, s. 47.

1570'te, kuzeydoğunun vali-generali sınır boyundaki on iki kişilik kule birliklerine basitçe "on iki hain" diye hitap ediyordu.[22] 1533'te, bir yetkili, Çinli *yebushou* casuslarının aslında yağmacı Moğolların rehberi gibi vazife gördüklerini iddia ediyordu. Bu başkaldırının nedeni sınır koşulları tecrübesine sahip kişilerce gayet iyi biliniyordu, tıpkı 1553'teki bir müfettiş gibi, "birliklere daha iyi davranmalıyız, böylece bugün düşmanın gözü kulağı olsalar da yeniden bizim gözümüz ve kulağımız olacaklardır," diyordu.[23]

Subaylar erlerin şiddetli, gündelik ızdıraplarına katlanmak durumunda olmasa da başka ve daha büyük bir kabusla yüzleştiler: İtibarını kaybetme, başarısızlık ve yenilginin ardından genellikle idam edilme. Ming hanedanlığı kurucusu ve onun oğlu Yongle yetkililerinin makamlarını hainler ve muhalifler için tarayıp temizleyerek ve korkutucu bir sorumluluk ve karşılıklı şikayet kültürü yaratarak hanedanlığın despot çizgisini belirlemiş oldu. Daha sonraki yüzyıllarda askeri felaketler katlanınca, halefleri bu örneğe sıkı sıkıya tutundular, bulunan her yerde insafsızca günah keçilerinin hakkından geldiler. 1619 ile 1625 arasında kuzeydoğudaki üç kumandan, başka Ming subayları yüzünden tamamen yalnız kalan cephelerden güneybatıya çekildikten sonra ihanet suçlamasıyla idam edildi. Bu kurbanlardan sonuncusunun başı, başkalarına "ihanetin" cezası konusunda uyarı olsun diye sınır boyunca gezdirildi. 1630'da, Mançular Pekin'in doğusundaki seti yarıp geçtiğinde ve önceki sene başkente yaklaştığında görevde olan savaş bakanı pazar yerinde parçalarına ayrıldı ve bütün ailesi idam edildi, köleye dönüştürüldü veya sürgün edildi. 1643'te iki kumandan daha idam edildi, bir üçüncüsüne merhametli imparator tarafından kendi canına kıyma, böylece yavaşça boğularak idam edilmekten kurtulma izni verildi. 1621'de, iki mağlup general, yüzleşecekleri kaçınılmaz kadere boyun eğerek, Liaoyang'da intihar etti. Mevcudu hızla azalan bir ordu için (yalnızca 1619'daki bir harekatta 45.000 Ming askeri hayatını kaybetti) giderek umutsuzlaşan ve yıkıcı hale gelen bir savaşta başarısızlık için verilen bu kadar ağır cezalar düşünülecek olursa, sınır komutanlarının, ihtiyaçları karşılanmayan askerleriyle birlikte, Fushun'daki uysal örneği takip ederek,

---

22 *A. g. e.*, s. 38.

23 *A. g. e.*, s. 45.

Mançu egemenliği altında hayatta kalma fırsatını tepmemelerine pek şaşırmamak gerekir.[24]

Etkin görev başındayken ölenler için kuzeydoğuda savaşın doğası, nadiren çabuk ve acısız bir son demekti. Çinlilerin kuvveti istihkamlara dayandığına göre, Mançulara direnmenin tek yolu surlarla çevrili garnizon kasabalarına sığınıp herhangi bir kuşatmadan daha fazla dayanmaya çalışmaktan geçiyordu. Bu kuşatmalardan en feci şekilde kurtuluşlardan biri 1631'de Shanhaiguan'ın yaklaşık 150 kilometre kuzeydoğusundaki bir garnizon kalesi olan Dalinghe'de gerçekleşti. Seksen iki gün süren bir kuşatmadan sonra, 30.000 kişinin sadece 11.682'si hayatta kaldı; aşağı yukarı 20.000 kişi açlıktan ve kaçınılmaz sonuçları olan yamyamlıktan öldü. Günler ilerledikçe savaş bakımından en gereksiz olanlar düzenli bir şekilde yiyecek için katledildi. Önce işçiler, ardından tüccarlar ve en sonunda da en zayıf askerler öldü. Neticede subaylar erlerini öldürerek ve tüketerek hayatta kaldılar. Çinli general en sonunda Mançulara teslim olmaya karar verdikten sonra, yalnızca bir subay Ming hanedanlığına sadakatinden vazgeçmeyi reddetti. Mançular ona saygın bir idam lütfettiler ama cesedi kalenin kapılarından geri dönünce, açlıktan kırılan kalabalık yemek için bedeninden et koparma mücadelesinde birbirine girdi.[25]

1642'ye kadar Shanhaiguan'ın kuzeyindeki bütün büyük hisarlar ve kaleler biri haricinde teslim olmuştu. Yaklaşık 75 kilometre kuzeydeki, Wu Sangui'nin komutası altındaki Ningyuan tek başına Mançu ilerlemesini durdurdu, Çin'in düzlüklerine açılan, hayati öneme sahip, kalın setlerle çevrili dar geçit, Shanhaiguan üstünde koruyucu kalkan oldu. Danışmanları Çin başkentine akın etmesini dayattıklarında Mançu önderi reddetti. Kafasını sallayarak, "Shanhaiguan zapt edilemez" dedi.[26] Liaodong'dan yetişen başarılı asker sülalesinin en genci olan Wu, kuzeydoğulu sülalesinde (aslında bütün kuzeydoğuda) Ming imparatorluğuna hâlâ bağlı kalan tek generaldi. (Amcalarından biri Dalinghe'yi teslim eden kumandandı; o üzücü kuşatmadan sonraki on üç yıl içinde öteki amcaları ve kuzenleri

---

24 Wakeman, *The Great Enterprise*, s. 63.

25 *A. g. e.*, s. 171-190.

26 *A. g. e.*, s. 224.

onun izinden gitti, Wu'nun Ningyuan'daki kalesine kadarki tüm kuzeydoğu bölgesini Mançulara bıraktılar.) İmparatorluğun kaderi ellerinde olan Wu Sangui şimdi bir seçim yapmak durumundaydı. Mesleki yükümlülüklerinin gerektirdiği gibi Ming hanedanlığındaki Cennet'in Oğlu'nun çürüyen ülküsü için savaşmak veya askerlerini yükselişe geçen, barbar Mançuların akın eden askerlerinin arasına katarak imparatoru aile sadakatine ve kendini koruma adına feda etmek.

~

Başkent Pekin'de Nisan 1644'te azıcık bahar sıcağı hissetmeye başlarken ve Li Zicheng'in ordusu başkentin batısındaki Shanxi'deki çift set hattını yarmaya hazırlanırken imparator seçeneklerini bir kez daha gözden geçirdi. Önce kuzeydoğudan gelen akına direnmesi için yeni bir kumandan atamaya çalıştı. Seçilen kumandan bu onura gözyaşlarına boğularak karşı çıktı. "Gitsem bile bir faydası olmaz."[27] 7 Nisan'da, Datond set garnizonu Li Zicheng'in eline geçti; on gün geçmeden Xuanfu da teslim olmuştu. Her iki durumda da sıkı direniş nadirdi; Ming ordusu kendine güvenini nicedir kaybetmişti. Şimdi başkenti sadece Juyong geçidi koruyordu.

10 Nisan'da başka bir ağır darbe daha geldi. Gökbilim Bakanlığı kendinden emin bir tavırla imparatorun geleneksel simgesi olan Kutup Yıldızı'nın kaydığını bildirdi. İmparator, belki de bu haber üzerine, aylardır tereddüt ettiği adımı attı. Pekin'i savunmak üzere son sadık generali Wu Sangui'yi kuzeydoğudan başkente çağırdı. On iki gün sonra, imparator Yasak Şehir'de olağan sabah kabulünü yönetirken, soluğu kesilmiş bir ulak imparatora verilecek acil, son derece gizli bir notla kabul salonuna paldır küldür daldı. "İmparator notu okudukça yüzündeki ifade değişti. Ayağa kalktı ve iç saraya geçti. Uzun bir süre sonra, memurların emekliye ayrılmaları için bir emir gönderdi. Changping'in düştüğünü ilk kez o an öğreneceklerdi."[28] Juyong geçidi civarında Ming elinde kalan son set kesiminin güneyindeki Changping, Yasak Şehir'in yalnızca 65 kilometre kuzeyindeydi. İki hafta önce, para ödenmeyen garnizon isyan etmişti.[29] Changping'in

---

27 *A. g. e.*, s. 235.

28 Aktaran *a. g. e.*, s. 259.

29 *A. g. e.*, s. 246.

düşmesi Juyong geçidinin de isyancıların eline geçtiği anlamına geliyordu; geçidi savunmaları için gönderilen Ming kumandanları tek kelimeyle isyancıların istilasına izin vermişti. Engebeli dağları süsleyen Ming seti, kapıları hanedanlığın düşmanlarına açılırken çaresizce izlemişti.

Bir gün sonra, imparator son kabulünü düzenledi ve son planını bakanlarına ilan etti. "Devlet memurlarının hepsi intihar edebilir."[30] Sonraki gün imparator sıfatıyla son pazarlığını yaptı, iki gün önce Li Zicheng önderliğindeki isyancılara Juyong geçidini teslim eden, eski gözdesi hadım Du Xun'u kabul etti. Otuz dört ton gümüş ve kuzeybatı Çin'de şahsi krallık karşılığında Li, öteki asi grupları ve Mançuları yenmeyi teklif etti. Asilere taviz veren biri olarak tarihe gömülmek istemeyen imparator teklifi reddetti. Du Xun ayrıldıktan sonra, imparator kendi tahtına yıkıldı kaldı.[31]

25 Nisan gece yarısından kısa bir süre sonra, Ming hanedanlığının son imparatoru sarhoş, şaşkın ve muhtemelen kan dökmüş bir halde şafak öncesi kabulüne çıkageldi. Önceki akşamı kendini içkiye ve karılarını katletmeye vererek geçirmişti. Bir imparatoriçe intihar ederek başını ağrıtmadığı halde ötekiler inatla hayata sarılmış, imparatoru birini öldürmek başka birinin sağ kolunu kesmek zorunda bırakmıştı. Bereket versin, imparatorun memurlarından hiçbiri kabule gelip onu bu halde görmemiş, böylece bu hanedanlık mensubunun itibarına leke sürülmemişti. Her şeyi "hain bakanların hatalarına" bağlayan imparator ardından sendeleyerek Yasak Şehir'in çarpık ağaçlar ve kayalar içeren saltanat zevk bahçesinin yanından geçti, sarayın arka kapısından çıktı ve biraz daha kuzeyde, yakınlardaki, yapay, Kömür Tepesi adı verilen tepeciğe tırmandı.[32] İmparator, günümüzde Pekin'i tepeden izlemek için hâlâ gözde bir yer olan Kömür Tepesi'nin üstünde, çoğunlukla alçak binalardan başkentini seyretmek için bir an duraksamış olabilir. Sarayları ve tapınaklarını, şehrin iki büyük simgesel koordinatı arasında özenle yayılan, gri tuğlalı dar yol labirentini son kez seyretmiş olabilir. Bu labirent Yasak Şehir'in kocaman saray avlularını ve kameriyelerini, çevresindeki parkın içinden uzay roketi gibi yükselen,

30 Aktaran *a. g. e.*, s. 260.

31 *A. g. e.*, s. 260-262.

32 Aktaran *a. g. e.*, s. 265.

şehir surlarının güneyindeki Cennet Tapınağı kompleksinin en çarpıcı yapısıdır. Ayrıca halkın panik seslerini ve Li Zicheng ile takipçileri şehre girerken canlı bir köylü ordusunun ayak seslerini duymuş olabilir. Gece saat birden kısa bir süre önce Kraliyet Şapka ve Kemer Dairesinin bulunduğu tepedeki kırmızı kameriyeye gitti ve kuşağıyla kendini astı. Üç gün sonra, mavi ipek kaftan ve kırmızı pantolon içindeki cesedi bulundu, kendi eliyle yazdığı iki açıklayıcı karakter içeren bir not sayesinde teşhis edilebildi: *Tian zi* (Cennet'in Oğlu).[33]

~

O yıl Çin'de meydan gelen birçok olay gibi, Wu Sangui'nin tam olarak ne zaman kendi yazgısı için Ming hanedanlığını terk ederek amcalarına ve kuzenlerine katılmaya karar verdiği belirsizliğini korumaktadır. 24 Nisan' daki acıklı olayların sonrasına kadar sadakatsizliği düşünmedi ama ayın ortalarında imparatorun imdadına da koşmadı. Ne tuhaftır ki, imparatorun 10 Nisan'daki çağrısını aldıktan sonra, 40.000 küsur sınır askeriyle birlikte Ningyuan ile Shanhaiguan arasındaki yüz kilometreden az mesafeyi kat etmesi 26 Nisan'ı buldu, bunun ardından da Pekin'e doğru aşağı yukarı 140 kilometre daha yol alırken dağlık ve sarı-kahverengi Hebei düzlüklerinin yarısına gelmişti ki Pekin'in düştüğü haberleri ona ulaştı. Buna karşın başka kaynaklar imparatorun Wu Sangui'yi çağırma işini 22 Nisan' a kadar ertelemiş olabileceğini iddia etmektedir, bu durumda Wu'nun Li Zicheng'in saldırısına karşı koymak için başkentin yakınlarına bile ulaşamaması daha masumca açıklanabilir.[34]

İmparator intihar ettikten ve şehir düştükten sonra bile Ming hanedanlığı için her şey henüz elden gitmemişti. Başkent düşman elinde olmasına rağmen güneyde kuzeyli asilere karşı saldırı düzenleyecek kadar Ming taraftarı muhtemelen vardı. Bunun farkında olan ama şahsen yalnız kalan Wu Sangui, sonraki hamlesini düşünmek için Shanhaiguan'a döndü.

Wu Sangui'nin kuzeydeki son önemli Ming ordusunun kumandanı

---

33 *A. g. e.*, s. 266.

34 Örneğin şu eserdeki tartışmaya bakınız: Angela Hsu, "Wu San-kuei in 1644: A Reappraisal [1644'te Wu San-kuei: Yeni bir Değerlendirme]," *Journal of Asian Studies* içinde, 34.2 (Şubat 1975), s. 443-453.

sıfatıyla önemini fark eden Li Zicheng derhal iki mektup yollayarak onu kendi safına çekmeye çalıştı. Teslim olan bir Ming generalinin yazdığı birinci mektup Li Zicheng'in ahlaki kişiliğini övüyordu. Muhtemelen Li'nin en güvendiği adamlarından biri tarafından yazdırılan ikincisiyse, sözde Wu'nun babası Wu Xiang'dandı; eski Ming generali, şimdi Pekin'de Li Zicheng'in esiriydi. Babasının mektubu, çok zarif bir şekilde gizlenmiş fidye notu ile çok ince bir Konfüçyüsçü ahlak konusuna dikkat çekiyordu. Konfüçyüs, olağan, kargaşasız zamanlarda, evladın babasına hürmet etmesi yönündeki taleplerin imparatora bağlılıkla bir olduğunu dile getirmişti. "Hükümdar hükümdar olsun, baba da baba, oğul da oğul." Aslında her toplumsal rolün doğru oynanması bütün imparatorlukta barışı ve refahı yaymak için gerekliydi. Ama bunlar kargaşasız zamanlar değildi ve imparatora bağlılık yönündeki olağan kurallar artık geçerli değildi. İmparatorun isteğine karşılık vermek, mektubun savunduğuna göre, artık Wu'nun yükümlülüğü değildi. Babasının hayatını kurtarmak için teslim olursa evlatlık görevini yerine getirdiği için ebedi ün kazanacaktı. Mektup ayrıca Li Zicheng'in yeni Shun rejiminde Wu Sangui'ye unvan ve rütbe de teklif ediyordu; mektubu götüren askeri elçi mektubun yanında 310 kilogram gümüş ve 31 kilogram altın da teslim ederek teklifi büyütmüş oldu.[35]

Hikayenin sonraki kısmı yine karmaşık. Bir hikayeye göre Wu Sangui babasına cevaben bilgiçlik taslayan bir mektup yazdı, Li Zicheng'e boyun eğdiği için onu yerden yere vurdu ve babasının evlatlık görevi, babaya hürmet düşüncelerine karşı çıkmak ve teslim olmayı reddetmesi ile bunun sonucunda babasını feda etme konusunda kendini haklı çıkarmak için Konfüçyüs'ün düşüncelerini başka sözcüklere dökerek yanıt verdi. "Babam sadık bir bakan olamıyorsa ben nasıl saygılı bir oğul olabilirim?"[36]

Daha romantik ve gözde olan bir diğer hikayeye göre, Wu Sangui kendini beğenmiş bir oğuldan çok, büyülenmiş bir âşıktır. Sıradaki hamlesini düşünürken sevgilisi ve efsanevi güzelliğe sahip cariyesi Chen Yuan'ın (birçok aptal hayranından biri "bir sis perdesinin arkasında kanat çırpan, yalnız bir Zümrüdüanka" diye ona tapmıştı) Li Zicheng tarafından kaçırıl-

35 Wakeman, *The Great Enterprise*, s. 291.

36 Aktaran *a. g. e.*, s. 291.

dığı söylentileri güya Wu Sangui'nin kulağına geldi. Kıskançlıktan çıldıran Wu iddialara göre babasının içinde bulunduğu kötü durumu unuttu ve Li'den intikam almak için umutsuz planlar yapmaya başladı.[37] Savaş yüzünden ayrı kalan sevgililer hikayesi Çinli nesilleri büyüledi, Chen Yuan'ı başka bir Yang Guifei'ye, "bir şehrin veya krallığın düşmesine neden olacak kadar güzel bir kadın"a, Wu Sangui'yi de Tang imparatoru Xuanzong'un daha canlı bir benzerine dönüştürdü.[38]

Bununla birlikte böyle bir senaryo, Wu Sangui'yi tutkularına kapılan ve bedensel arzularını toplumsal siyasi menfaatler karşısında dizginleyemeyen, güvenilmez biriymiş gibi gözden düşürmeye hevesli tarihi romantiklik yazarları tarafından hayal edildi muhtemelen. Başka bir hikayede anlatıldığı üzere, Li Zicheng'den mektubu ve hediyeleri aldıktan sonra günlerce düşünüp taşınması ve en sonunda Pekin'in yeni efendisine sadakat göstermeye karar vermesi çok daha inanılırdır. Bununla birlikte başkente doğru yola çıktıktan kısa bir süre sonra, her şeyi altüst eden rahatsız edici bir karşılaşma oldu. Shanhaiguan'ın elli kilometreden biraz daha fazla güneybatısındaki Yongping'de babasının cariyelerinden biriyle karşılaştığında şaşakaldı. Kadın Pekin'de yakın zamanda meydana gelen olaylar konusunda dehşet verici şeyler anlattı. Wu Sangui'nin sessizliğini karşı gelme olarak yorumlayan Li Zicheng'in neredeyse bütün Wu ailesini –toplamda otuz sekiz kişi– katlettiği ve Wu Xiang'ın kanlı başını şehir surlarına astığını anlattı. Wu Xiang, Pekin kendi isyancı kuvvetlerinin eline geçerken hayatlarına kıymadıkları için Li Zicheng'in dönek insanlar diye aşağıladığı hayatta kalan Ming yetkililerine karşı isyancı önderin yürüttüğü dehşet politikasının yalnızca son kurbanıydı. Pekin'e girdikten bir hafta sonra, mali baskılar Li'nin bilge-memurlara karşı kötü muamelelerini şiddetlendirdi. Ordularına para ödemek üzere dolup taşan imparatorluk hazineleri bulmayı uman Li, neredeyse hiçbir şey bulamadığında sarsıldı. 1 Mayıs'ta eski Ming memurlarından binlerce kilogram gümüşü zorla almak için çalışmaya başladı; ödeyemeyenlere Li'nin sadist kıdemli generali tarafından sürekli işkence yapıldı. Özellikle insan kemiği kırmak için yapılan

[37] Aktaran *a. g. e.*, s. 139.

[38] Aktaran *a. g. e.*, s. 147.

mengenelerde birkaç bin kişi öldü; bir başkatip beş günlük işkencenin ardından öldü, sürekli darbeler yüzünden yanak kemikleri kırılmıştı. Pekin'e ilk girişlerinde disiplini elden bırakmayan isyancı askerler çok geçmeden önderlerinin oluşturduğu vahşi örneğe ayak uydurdular. Zorla "evlerin kapılarını kırdılar, altın ve gümüşe el koydular, kadınlara ve kızlara tecavüz ettiler. Halk ızdırap çekmeye başladı. Her akşam aynıydı."[39]

Wu derhal kararından vazgeçti ve Pekin'e doğru ilerleyişini durdurup 40.000 askerinin konuşlanmış olduğu Shanhaiguan'a döndü ve Li Zicheng ile savaşa hazırlandı. Savaşın başlaması üç haftadan kısa sürdü. 18 Mayıs'ta, Li Zicheng Yasak Şehir'in doğu kapısında on altı Ming yetkilisinin kellesini uçurarak kendine has bir tantanayla savaşı başlattı ve başkentten 60.000 askerini Shanhaiguan'ın üstüne doğru harekete geçirdi. Adam sayısı yarı yarıya az olan Wu Sangui bu sefer hızlı düşünmek zorundaydı. Hem babasının hem de imparatorun ölmesiyle birlikte, Wu'nun sadakat gösterecekleri içinden, sadece Mançuların tarafına geçen amcası ve kuzenleri kalmıştı. Wu 20 Mayıs'ta kuzeydoğuya, Mukden'deki Mançulara bir mektup gönderdi: "Uzun süredir siz Ekselanslarının yüce otoritesine derin bir hayranlık duyuyorum ama Bahar ve Güz Vakayinameleri'nin hükümlerine göre sınırlar geçilmemeli, işte o yüzden bundan önce sizinle doğrudan bağlantı kurmadım." Wu çabucak durumun vahametini açıklamaya koyuldu, "gezgin haydutların ... önemsiz hırsız çetesinin" imparatoru devirdiğini bildirdi. Wu, düşmanın "doğru dürüst ordularla" yenilgiye uğratılabileceğinden emindi fakat kendi kuvvetleri başarı güvencesi verecek kadar fazla değildi, "yardım arayışı içinde kanlı gözyaşları dökmüştü." Mançular şimdi yardıma koşsalar bile sadece "insanları ateşten ve sudan kurtarmayacak," haydutların biriktirdiği "altınları ve ipekleri, oğlanları ve kızları" da paylaşacaklardı. "Doğru dürüst ordular gelir gelmez bunlar onların olacak."[40]

Wu Sangui'nin mektubu Mukden'deki Yasak Şehir'e önemli bir anda, Mançuların Ming imparatorunun neredeyse bir ay önceki intiharını en sonunda öğrendikleri gün ulaştı. Cennet'in Vekaleti'nin boşa çıkması ve

39 Wakeman, "The Shun Interregnum," s. 70.

40 Wakeman, *The Great Enterprise*, s. 300-301.

Shanhaiguan'a girişin teklif edilmesiyle birlikte, Mançular artık müdahale etmeye hazırdı ama Wu Sangui'nin değil, kendi şartlarıyla. Mançu kralının vekili Dorgon, genç imparatorun arkasındaki gerçek güç olan Wu'ya cevaben şöyle yazdı. "Eğer ordunun başında durup bize teslim olursan sana eski topraklarını kesinlikle tımar olarak vereceğiz ve bir prenslik bahşedeceğiz." Sayıları 45.000 ile 100.000 arasında olan Mançu askerleri Wu'nun yanıtını beklemeden aşağı yukarı mektupla aynı hızda Shanhaiguan'a doğru harekete geçti, Wu'nun eski kalesi Ningyuan'da karargah kurdular. 25 Mayıs'ta, Li Zicheng'in ordusunun çoğunun şimdi Shanhaiguan kıyısına yığılması ve Li'nin güç gösterisi karşısında yerel soylu müttefiklerinin sinirlerinin gerilmesi üzerine Wu Sangui Mançuların koşullarını kabul etti.[41]

27 Mayıs'ta gün doğarken, Shanhaiguan'ın sekiz kilometre uzağında, zırhlarının içinde, silahları yanı başlarında uyuyarak geçirdikleri bir gecenin ardından Mançu askerleri kale şehrinin kapılarına vardılar. Hızlıca ve gizli yapılan resmi teslimin ardından (malum, Shanhaiguan'ın topları savaşın ilk çarpışmalarında gümbürderken, ayrıntılı bir tören düzenlenecek zaman değildi) Wu, askerlerine zırhlarının arkasına beyaz bez parçası bağlamalarını emretti; amacı Mançuların savaşta onları Li Zicheng'in öteki Han askerlerinden kolayca ayırt edebilmesini sağlamaktı.[42] Ardından askerlerini Mançu ordusunun ön hattına yerleştirdi ve Li Zicheng'in Shanhaiguan'ın batısında geniş bir yay şeklinde konuşlanmış ordusuna karşı ilk hücumları başlattı. İsyancı ordusu Wu'nun askerlerini neredeyse dize getiriyordu, onları kalenin batı surlarına kadar püskürttüler, bu esnada Mançu askerleri kasten geri duruyordu, her iki tarafın birbirini tüketmesine göz yumuyordu, böylece Wu'nun takviye kuvvetlere ziyadesiyle bağımlı olmasını sağlıyorlardı. Li zafer ilan etme noktasındayken kör edici kum fırtınası çıkınca durum değişti. Li'nin askerleri kum sisinin içinde kısık gözlerle yolunu bulmaya çalışırken birden sol kanatlarında tıraşlı kafa derisinin parıltısını algıladılar. Bu kafalar Mançu savaşçıların kafalarının tıraşlanmış ön kısımlarıydı. "Tatar askerlerin" feryatlarına gelmişlerdi, Li

41 Çeviri adı geçen eserden uyarlanmıştır, s. 309.

42 *A. g. e.*, s. 310.

Zicheng'in bitkin ordusu parçalanmaya ve sonra geri çekilmeye başladı, ardından dağınık ve düzensiz bir halde Pekin'in yolunu tutmak zorunda kaldılar, Li Zicheng de aralarındaydı.[43]

Li'nin sarhoş ve yenilmiş ordusu, yakında öleceklerini hissedenlerin umursamaz, aldırmaz yıkıcılığıyla şehrin büyük kesimini yağmalıyor ve yakıyordu. Pekin bir hafta daha korkunç ve kanlı bir kargaşaya tanıklık edecekti. Mançuların geçici bir süre Li'yi hemen takip edemeyecek kadar bitkin olmaları üzerine, Li Pekin'de hızlandırılmış bir taç giyme töreni düzenleyecek kadar zaman buldu (daha önceleri kendine hep imparator yerine prens demişti) sonra da 4 Haziran 1644'te Yasak Şehir'i ateşe verdi ve şehir surlarından çıkıp batıya doğru atını sürdü, "gökyüzünü duman ve alevler kaplamıştı."[44]

Başkentin sakinleri, efendileri başkentten ayrılırken onu takip edemeyecek kadar sarhoş veya kendini kaybetmiş isyancı askerlerden hızlı bir şekilde intikam aldı, onları ya alevler içindeki binalara fırlattılar ya da sokaklarda başlarını kestiler. Bununla birlikte çok geçmeden şehrin üstüne yeni bir korku bulutu çöktü, vatandaşlar gerginlik içinde bir sonraki efendilerinin kim olacağı konusunu tartışmaya başladılar. Doğudan gelen bir "büyük ordu," bir "Büyük Qing Ülkesi" hakkında endişeli söylentiler yaydılar.[45] Üst sınıflar 4 Haziran gecesini, alevlerle kaplı ve için için yanan şehre aldırmadan, alışkanlıktan kaynaklanan bir düşüncesizlikle geçirdiler. Hâlâ ülkesine sadık olan Wu Sangui ve Ming veliaht prensi olduğu düşünülen Li Zicheng, yenilgiyi kabul etmek için saraylarının enkazlarında uygun tören kıyafetleri arayarak geçiriyordu.

Hayatta kalan bakanlar ertesi günün erken saatlerinde, yeni hükümdarı selamlamak için şehrin yaklaşık 10 kilometre dışındaki Pekin yolunda sıraya girdiler. Fakat büyük ordu yaklaşınca, eziyet çekmiş memurların yüzleştiği şey eski hanedanlığın yeniden kurulması değil, barbar Mançu savaşçılara ait, ön tarafları tıraşlanmış on binlerce kafa ve parlak siyah örgüy-

---

43 Çeviri adı geçen eserden uyarlanmıştır, s. 311. Ayrıca bakınız: F. W. Mote, *Imperial China: 900-1800* [İmparatorluk Döneminde Çin] (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999), s. 816-817.

44 Çeviri adı geçen eserden uyarlanmıştır, s. 310.

45 Aktaran *a. g. e.*, s. 314.

dü. Şüphesiz ki huzursuz itiş kakışlardan sonra karşılama grubunun bir üyesi kalabalığın içinden öne atıldı ve yabancılara şehre doğru eşlik etmeye gönüllü oldu. Çiçekler ve yanan tütsüler sunarak karşılayan vatandaşların sıralandığı sokaklardan ilerleyen askerler Yasak Şehir'in doğu kapısına ilerleyeceklerdi, orada bir memur çoktan "hükümdar kıyafetlerini hazır etmişti." "Barbarlardan biri atından indi ve bir savaş arabasının üstüne çıktı. Halka konuştu: "Ben Prens Naibiyim. Ming veliahtı zamanı gelince hepinize ulaşacak. Benim hükümdarınız olmama razı geldi." Şaşkınlıktan küçük dilini yutan kalabalıktaki herkesin ağzı anlamamışçasına açık kaldı."[46] Dorgon konuşmaya devam ettiği halde sözcükleri, bu son şokun etkisinde kalan ve bu yabancının kim olduğunu açıklamaya çalışan kalabalıktan yükselen gürültü içinde kayboldu; hemen oracıkta dolaşan daha yaratıcı bir söylentiye göre yeni hükümdarları, 1449'da Moğolların kaçırdığı Ming imparatorunun torunu, Ming-Moğol bozkır ilişkisinin ürünüydü. O arada, imparatorluğun ipek brokar kıyafeti içindeki muhafızın eşlik ettiği Dorgon "Yasak Şehir'e girmek için ilerledi" veya en azından Li Zicheng'in kompleksi ateşe vermesinden sonra ayakta kalan tek saraya gitti.[47] İşte böyle karmaşık koşullar altında, onyıllarca süren muhalefet, sadakatsizlik, ihmalkarlık ve beceriksizlikten sonra ve Ming setine harcanan sonsuz emeğe rağmen, barbar Mançular seti yarıp geçerek Çin imparatorluğunun kızıl hareminde yerlerini aldılar.

~

Sokaklar ve pazarlar bir kez daha, 300 yıl önce olduğu gibi, kuzeyli barbarlarla dolmuşsa bile, hayret vericidir ki, başkent yavaş yavaş olağan canlı hayatına geri döndü. Yeni Qing hanedanlığı, şoktaki eski Ming memurlarına uzlaşma ve yeni görevler teklif etti, ölen imparatoru gömdü ve Li Zicheng'in kuvvetlerinin köklerini kazımaları için bütün ülkeye (Wu Sangui dahil olmak üzere) askerler yolladı. Memurlar Chang'an pazarında toplanıp dedikodu yapmaya yeniden koyulunca, bir bilgin memnuniyetle "tıpkı eski zamanlardaki gibi" dedi.[48]

---

46 Çeviri adı geçen eserden uyarlanmıştır, s. 315.

47 Çeviri şu eserden uyarlanmıştır: Wakeman, *The Shun Interregnum*, s. 74.

48 Wakeman, *The Shun Interregnum*, s. 318.

Ming hanedanlığının hayatta kalan üyeleri güneyde dağılıp gitti; on sekiz yıl sonra, Wu Sangui Zhu sülalesinin kendine Ming imparatoru diyen son üyesini, isyancıların Pekin'i ele geçirdiğini görmektense canına kıyan imparatorun bir kuzenini yakaladı ve Mançu efendilerine teslim etti. Birkaç ay sonra, Ming sülalesinin son üyesi sessizce idam edildi. Belki bu olaydan ve yirmi yıl önceki olaylardan esinlenen Qing imparatoru daha sonra sınır seti konusundaki bu şiiri Ming hanedanlığına ithaf etmiştir:

> 10.000 *li* uzunluğunda set inşa ettiniz, denize ulaşıyordu,
> Ama bütün harcamalarınız boşunaydı.
> Halkınızın gücünü tükettiniz,
> Ama imparatorluk ne zaman size ait oldu ki?[49]

~

Bu durum biraz tarih bilgisine sahip sıradan bir Çinliye, Çin göreneklerini kabul eden güçlü barbarların iktidarı ele geçirdiği eski döngüyü hatırlatıyordu. Aslında bu kısmen doğrudur. Kendilerinden önceki birçok Çinli olmayan kavim gibi bir zamanların kuvvetli Mançuları da 250 yıl içinde miras aldıkları, yerleşik Çinli üstünlük kompleksi tarafından o kadar kuşatılacak ve boğulacaktı ki, Orta Krallık'ın üstüne gelecek bir sonraki barbar dalgasıyla yani Batıyla işe yarar bir diyaloğa girmeyi bile düşünemeyeceklerdi.

Ama set ve özellikle temsil ettiği şeyler (duvarın iki tarafında yaşayanlar arasındaki feci çatışmalarla dolu yüzyıllar) açısından işler asla eskisi gibi olmayacaktı. Kendinden önce Moğolların yaptığı gibi, Qing hanedanlığı da Çin'in kuzey sınırlarının çoğunu, Çin'in eski sınırları üstünde kurulmuş Mançurya çatısı altında zoraki barış sayesinde bulanıklaştırdı. Uzun Set'in eski askeri var olma nedenini ortadan kaldırdı. Karşılıklı kan dökmeyle geçen birkaç yüzyıldan sonra, Çin, İç ve Dış Moğolistan, Tibet, Balkaş Gölü'ne kadar Orta Asya, Tayvan ve elbette Mançurya'nın hepsi Qing hanedanlığının elindeydi. Qing hanedanlığı setin kuzeyindeki ve gü-

---

[49] Şu esere bakınız: Wang Su, "Qian nian chunqiu lun changcheng" (Binyıl Boyunca Büyük Set Tartışmaları), *Zhongguo qingnian bao*, 14 Ağustos 1988, s. 6.

neyindeki toprakları birleştirince, eski sınırın istilacılara karşı savunma hattı olma özelliği kayboldu. Ne de olsa, Batılı barbarlar Çin'e sokulurken karayla kuşatılmış kuzeyden değil denizlerden geldiler, seti fiziksel bakımdan anlamsız kıldılar.

Set ayrıca güneydeki uygarlık ile kuzeydeki barbarlık arasındaki sınır olma konusunda eski önemini de kaybetti. Bununla birlikte Mançular, Moğol Yuan hanedanlığı gibi, yabancı fatih sıfatıyla mağlup Çinlilere otoritelerini kabul ettirmenin bir yolu olarak eski setin kuzeyindekiler ile güneyindekiler arasında kesin ırksal ayrımlar oluğunu iddia etme kaygıları taşıyorlardı. Bu iş iki yoldan gerçekleştirildi. Birincisi baskı yoluyla. 18. yüzyılın sonlarında, İmparator Qianlong "barbarların" eleştirildiği bütün (hem eski hem de çağdaş) metinleri belirli bir düzen ve sıra ile sansürledi ve yok etti. 1645'ten sonra bütün Çinliler kafanın önünün tıraşlandığı ve uzun örgülerin bırakıldığı Mançu saç biçimini benimsemeye, yoksa ölümü göze almaya zorlandı. İkinci yol ayrımcılıktı. Mançu hükümdarları dirençli göçebe-askeri esrarını koruma yönünde yoğun bir çaba sarf ediyordu. Coğrafi, tarihi ve ırksal bakımdan tamamen karışık, bozkır-tarımsal çevreden ibaret olan Mançurya, kirli ve yozlaşmış alışkanlıklara sahip Çinlilerin girmemesi gereken, efsanevi, göçebesel saflığın etnik anavatanı olarak yeniden icat edildi. Artık barbarlar imparatorluk sınırı içinde nereye isterlerse gidebiliyorlardı ama Çinliler için aynı şey söz konusu değildi. 1668'den sonra Qing hanedanlığı, Çinlilerin Büyük Set'in kuzeyine geçmelerini yasakladı. Lord Macartney 1794'te Qing imparatorunun yazlık sığınağına giderken, bir Mançuryalının setten geçtikten sonra Çinlilere nasıl meydan okuduğuna şahit oldu. Kuzeydoğuda, etnik Çinlilerin erişiminin ötesinde, başka bir otoritenin hüküm sürdüğünü düşündü.

Sarayda görev yapan, en alt sınıftan bir Tatar hizmetçi, anlaşılan, bizim kalacağımız yere konulan kaplardan bazılarını çalmış, [Çinli rehberlerimiz tarafından] hırsızlıkla suçlanınca öyle bir küstahlıkla yanıt verdi ki derhal bambuyla iyice dövülmesini emrettiler. Serbest bırakılır bırakılmaz ağza alınmayacak laflar etti ve bir Çinli memurun Büyük Set'in dışında bir Tatarı bambuyla dövdürmeye hakkı

olmadığı konusunda diretti.[50]

Bu nedenlerden dolayı Qing hanedanlığı kuzeydoğuda istihkamlar oluşturmaya biraz önem verdi. İmparator Kangxi'nin (saltanatı 1661-1722) sıradan bir kişi olarak kolayca geçip geçemeyeceğini anlamak için tebdil-i kıyafet Shanhaiguan'a yolculuk ederek bu yapay etnik sınırın sağlamlığını sınama konusundaki tuhaf huyuyla ilgili hikayeler boldur. Hikayeler Qing güvenliğinin sıkılığını her zaman doğrulamaktadır. Bir hikayeye göre Kangxi at sırtında geçitten geçmeye çalışır. Pekinli bir şapka tüccarı olduğu iddiasına inanmayan şüpheli muhafızlar onu tokatlar ve geldiği yoldan geri gönderir. (Hikaye görevini ciddiye alan muhafızlar bakımından acıklı bitiyor. Daha sonra, Kangxi çalışkanlıklarını ödüllendirmek için onları çağırtınca, Cennet'in Oğlu'na çattıklarını öğrenerek dehşete kapılan ve böyle bir ihanet yüzünden kendilerini korkunç bir cezanın beklediğine inanan muhafızlar kendilerini astılar.)

Fakat Ming imparatorluğu çökerken bile kimi kesimleri hâlâ inşa edilen ve onarılan set, 1644'ten sonra hele Ming hanedanlığının son zamanlarındaki başarısızlıkları yöneten ve bu yüzden kendilerini derinden sorumlu hisseden Çin'in bilge-memur sınıfının gözünde Çin'in Maginot Hattı* haline geldi. Set bir kez daha Ming yönetimindeki Çin'in askeri zayıflığının, "barbarlar" tarafından yıkılma ve fethedilmenin simgesi oldu. Ming imparatorluğunun çöküşü esnasında sadece altı yaşında olan, 17. yüzyılın sonlarında yaşayan tarihçi ve şair Wan Sitong yakın geçmişin sorunlarını dile getirme konusunda birçok kişiden daha iyi bir konuma sahipti. Yeni hanedanlığın ilk yirmi otuz yılında Qing hükümeti tarafından *Ming Tarihi*'ni derlemek üzere tutulan yazarlardan biriydi. Qin'den itibaren bütün hanedanlıkların ama özellikle Ming setlerinin yükselmesinin üstünü kapla-

---

50 J. L. Cranmer-Byng (der.), *An Embassy to China Being the Journal Kept by Lord Macartney during his Embassy to the Emperor Ch'ien-lung, 1793-1794* [Çin'de bir Büyükelçi, İmparator Ch'ien-lung Döneminde Büyükelçilik Yapan Lord Macartney'in Tuttuğu Günlük, 1793-1794] (Londra: Longmans, 1962), s. 113.

* Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa tarafından Almanya sınırında oluşturulan savunma hattı. Bu hat da büyük çabalarla ve kaynaklarla uzun sürede oluşturuldu, geçilmez olduğu sanılıyordu ama Almanlar önce Belçika ve Hollanda'yı ele geçirip hattın arkasına sızınca Fransa için fiyasko kaçınılmaz oldu. Tıpkı Çin Seddi gibi Maginot Hattı da günümüzde turistik açıdan çok değerlidir (ç.n.).

yan saçmalık ve abeslik hislerini dışa vurmada herkese ve özellikle hayatlarının bir kısmını veya tamamını sınır setleri inşa ederek geçirenlere tercüman oldu:

> Qin'in adamları Uzun Set'i barbarlara karşı istihkam diye inşa etti.
> Uzun Set yükseldikçe imparatorluk alçaldı.
> İnsanlar bugün bile buna gülüyorlar.
> O halde kuzeyli düşmanlardan korunmak için Ming hanedanlığının da set inşa etmeye karar vermesinin
> Bütün sorunlarına çare olacağını kim hayal ederdi ki.
> Kendilerinkine Uzun Set yerine sınır seti adını verdiler.
> Bitmek tükenmek bilmeden setler inşa ettiler, nefeslenmek için bile durmadan.
> Doğuda setlerin inşa edildiği duyurulur duyurulmaz
> Barbar sürülerinin batıyı yağmaladıkları bildirilecekti.
> Çöken setlerin arasından bir hışımla geçtiler, sanki düzlükteymiş gibi,
> İstedikleri şeyi ve yeri yağmaladılar.
> Barbarlar geri çekilince, setler yine yükseldi.
> İnşaatçılar şafaktan akşam karanlığına kadar çalıştılar, peki ne yararı vardı?
> Soylular ve bakanlar hükümet kaynaklarını çarçur ettiler,
> Tarım için gerekli parayı boşa harcadılar.
> ...
> Neden 10.000 *li* uzunluğunda setler inşa ettik?
> Birbirini izleyen her hanedanlık aynı şeyi yaptı.
> O halde neden sadece Qin hanedanlığının İlk İmparator'una gülüyoruz?[51]

Setin pek işe yaramadığı resmen kabul edildiği zaman böyle bir itibar kaybı ve küçük düşme durumunun ortasında niyet edilen asıl işlevi devreye girdi. Setin süslü bir turistik cazibe, mağrur bir tarihsel aldatmaca olması için sahne kurulmuştu. Kısacası, 2000 yıllık tarihi boyunca anıldığı bütün

[51] Wan Sitong, Xin yuefu ci (Yeni halk türküleri), Congshu jicheng xubian içinde, 28. Cilt (Şanghay: Şanghay shudian chubanshe, 1994), s. 255.

isimlerle (Uzun Set, Sınır, Sınır Seti, Dokuz Sınır Garnizonu) setin yüz kızartıcı tarihinden sıyrılması ve başarısızlıklarının gerçek boyutu ile karmaşıklığını bilmeyen ve sadece kayıtsız şartsız ona tapmaya kararlı, kolayca etkilenen ziyaretçiler tarafından Büyük ismiyle yeniden vaftiz edilmesi için dekor hazırlanmıştı.

Barbarlar Çin Seddi'ni Nasıl İnşa Etti

1659'da, Belçikalı bir vergi tahsildarının otuz altı yaşındaki oğlu deniz yoluyla Makao'ya gitti. Burası Çin'in güney kıyısının açıklarında bulunan ve bir yüzyıl kadar önce Portekizli tacirlerin ve misyonerlerin sahip çıktığı bir adaydı. Bu yeni gelen gökbilimci ve misyonerin adı Ferdinand Verbiest idi. Verbiest, çok geçmeden Orta Krallık'a Çin-Batı ilişkilerinin son derece talihsiz bir anında ulaştığını anladı. Aşağı yukarı bir sene sonra Pekin'e ulaştı ve yabancı düşmanı Konfüçyüsçü bakanlarca imparatora karşı isyan komplosu kurmakla suçlanan bir Alman gökbilimci olan Adam Schall'ın savunmasına girişti. İmparatorluğun kararı, Verbiest'in avukatlık işindeki becerisinin iyi bir göstergesi değildir. Karara göre Schall yavaşça boğularak ölmeye mahkum edilmiş, Verbiest ise hapse atılmıştır. İki kuzey Avrupalının şansına 1665 yılında meydana gelen bir deprem imparatorun kendi kararlarına duyduğu güveni sarsmış ve ardından gelen genel afla ikisi de serbest bırakılmıştır. Fakat hapiste geçirdiği süre içinde çöken Schall bir yıl içinde öldü. Fakat gökbilimciliği avukatlığından daha iyi olan Verbiest, 1669'a kadar Pekin'de kalmaya devam etti. Beceriksiz bir Konfüçyüsçü memur aynı yıl içinde ona yeni, genç imparator Kangxi'nin beğenisini kazanma fırsatı verdi. 1668'in Noel gününde, Gökbilim Dairesi başkanı yani daha önce Schall'ı suçlayan kişi 1669 için bir takvim bastırdı. Verbiest takvime karşı çıktı ve konu hakkındaki üstünlüğünü ve uzmanlığını bir rekabet deneyinde ispatlamaya gönüllü olarak öne çıktı. Verbiest, iki hafta sonrası için güneşin yüksekliği ile açısı hakkında yaptığı tahmin rakibinden daha iyi çıkınca Gökbilim Dairesi'nin yeni müdürü oldu. Rakibiyse kovuldu ve tutuklandı.

Verbiest Çince ve Mançuca dahil olmak üzere altı dili iyi konuşuyordu. 1688'de ölene kadar saltanat sarayı adına yaklaşık yirmi yıl çalışmıştı. Takvimler hazırlamış, kocaman ve ayrıntılı gökbilim aygıtları ve ayrıca bunları kullanacağı bir gözlemevi yapmış ve ne tuhaftır ki üstlerine Hıristiyan aziz ve azizelerin isimlerini yazdığı, sonradan Çin'in şehir surlarını silahlandırmada kullanılan 132 büyük topun dökülmesi işini yönetmişti. Devlet projeleriyle meşgul olmadığı zamanlarda imparatorun zevki için daha önemsiz şeyler tasarlamakla uğraşıyordu. Bunların başında güneş saatleri, su saatleri ve saray bahçelerindeki sulama işleri için kullanılan tulumbalar geliyordu. En yenilikçi girişimi belki de ilk otomobil denemelerinden biriydi. Bir fırının üstüne bir buhar kazanı bağladı, ardından çark, dişliler ve tekerler taktı ve Yasak Şehir'in dar yollarında aşağı yukarı bir saat boyunca buhardan faydalanarak dolaştı. Bu süreç içinde etkili memurlarından biri konumuna geldiği İmparator Kangxi ile yakın ve samimi bir iş ilişkisi kurdu.

Birçok kişinin gözünde Verbiest olağanüstü bir adamdı. Uzakdoğu'ya gidip Çin imparatorunun gözde gökbilimci-mucidi olmak, 17. yüzyıl Belçika ölçütlerine göre olağandışıydı. Bununla birlikte yakın akranları arasında kariyeri ve yolculukları tamamen olağanüstü sayılmıyordu. Verbiest aslında tıpkı Schall gibi, 16. yüzyıldan itibaren Çin'e gönderilen birkaç yüz Cizvit'ten biriydi. Kolomb'un keşif yolculuklarının ardından Avrupa dışındaki yeni dünyaya yayılan ve din propagandası yapan Katolik diasporanın bir parçası ve bunların içinde saltanat iktidarının merkezine erişim hakkı kazanan bir avuç papazdan biriydi.

1680'lerin başlarında imparatorun gözdesi Verbiest baş-ölçümcü sıfatıyla Mançurya'daki safarilerde Qing hamisine iki kez eşlik etti. Bu yolculukların birinde 60.000 asker, 100.000 at, "kocaman bir davul ve müzik aleti donanımı" ve imparatorun büyükannesi vardı. Verbiest şöyle diyordu: "Her zaman İmparator'un yanında olmam gerekiyordu; böylece onun huzurunda göğün durumunu, Kutup Yıldızı'nın yükselişini, arazinin sıcaklığını saptamak için gerekli gözlemleri yapabiliyordum ve matematik aletlerimle dağların yükseltisini ve uzaklığını hesaplıyordum. Ayrıca pekala ona göktaşlarından ve başka fizik ve matematik meselelerinden bahsetme-

mi isteyebilirdi."[1]

Kangxi'nin kuzey seferleri zevk gezilerinin çok ötesinde, Mançuların Çin üzerindeki egemenliklerinin başlarında önemli bir simgesel ve pratik işlev görüyordu. İmparatora göçebe mirasının devam eden canlılığını gösterme fırsatı sunuyor, 60.000 kişilik maiyetine anavatanındaki arazilerde binicilik, okçuluk ve avcılık sanatlarındaki yeteneğinin fatih atalarının sunduğu çetin örneğe uyduğunu ispatlıyordu. Kangxi için safari tutkusu göz boyayıcı bir gösteri değildi. Avlarda çocuksu ve saf bir heves sergiliyordu, büyük bir titizlikle avlarının listesini tutuyordu. Dahası, eski sınır seti hattının dışındaki gezintiler Mançu askerlerine saha talimi imkanı da sağlıyordu. Ateş etme, kamp kurma, düzen içinde at sürme.[2] Bununla birlikte Mançu imparatorları bozkır geleneklerini sergilerken, bir yandan da fethettikleri ülkeye önemli ölçüde uyum sağladılar. Çinlilerin uygarlaştırıcı görenekleri konusunda kendilerini eğitmek için büyük çaba harcadılar. Qing hanedanlığı başlardaki vahşi fetih döneminden sonra, bölge aydınlarının gönlünü almak için onları devasa devlet destekli, klasik Çince eserler yayınlayan girişimlere sevk etti. Kangxi'nin torunu Qianlong, 42.000 şiir yazdığını iddia etti, Çince kaligrafi eserleri, resimler, porselen ve bronz eserleri büyük bir gayretle topladı. Hatta Konfüçyüs'ün memleketi Shandong şehrindeki tabletin önünde secde etti. Kangxi, Yongzheng ve Qianlong, Qing Çin'ini 18. yüzyıldaki "Müreffeh Çağ"ına (Qianlong'un kendi deyimi) taşıyan ve bu dönemde yöneten bu üç imparator, bu iki siyasi gelenek arasında uygulanabilir bir orta yol bulmaya çalıştı. Güçlü Mançu kökleriyle bağlarını koparmamış ama aynı zamanda kitaplara bağlı Konfüçyüsçü dogmayı onaylıyormuş gibi görünmeyi az çok başardılar. Qianlong'un hükümdarlığının sonlarına doğru yani 18. yüzyılın son on yılı Mançu imparatorluğunda çatlaklar görünmeye başlıyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısında nüfusun iki katından fazla artması yani 313 milyona ulaşması ve kaynakların ve fırsatların büyük oranda tüketilmesiyle birlikte,

---

1 Jean Baptiste Du Halde, *A Description of the Empire of China...* [Bir Çin İmparatorluğu Tasviri] (Londra: Edward Cave, 1738-1741), Cilt II, s. 270.

2 Jonathan D. Spence, *Emperor of China: Self-portrait of Kang Hsi* [Çin İmparatoru: Kang Hsi'nin Öz Yaşam Öyküsü] (New York: Knopf, 1974) s. xiv-xv.

siyasi merkezdeki otoriter imparatorlar ve aşırı yüklenilen, az para alan bölgesel bürokrasi yerel ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmişti. 18. yüzyılın sonundaki Çin, gün geçtikçe daha tehlikeli boyutlara varan isyanlar ve ayaklanmalarla dolu bir yüzyıla yuvarlanma eşiğindeki çürümüş bir toplumdu.

Görece daha canlı olan 1680'li yıllara dönecek olursak, İmparator Kangxi'nin ayı, vahşi yabandomuzu ve kaplan avlayarak kendini eğlendirdiğini görebiliriz. Kuzeydoğuya yaptığı seferler Verbiest'e en çok merak ettiği şeylerden birini araştırma fırsatı vermiş olabilir. Bu, batı Avrupa'dan Pekin'e misyonerlerin geçmesi için olası yeni bir yol, Moskova üstünden, Avrupa'dan Makao'ya uzanan, korsanların kol gezdiği deniz yolundan daha tehlikesiz bir güzergah idi.

Trans-Sibirya Demiryolu'nun öncü bir örneğini oluşturmak bu olağanüstü derecede yaratıcı pederin bile yeteneklerinin dışındadır ama görünen o ki Verbiest bu konuda bile biraz yol kat etmiştir. Bununla birlikte, Peder Verbiest'i aslında onun gitmeyi umduğu daha kuzeydeki topraklar ile Çin arasında serbest geçişi kesinlikle engellemek için tasarlanan yapının (eski Ming sınır seti) tutkulu bir hayranına dönüştüren şey belki de bu güzergah için yapılan sonuçsuz keşif gezileriydi.

Verbiest, gayet anlaşılır bir şekilde, gördüğü şeyden etkilendi. Onun ziyaret ettiği set, Gubeikou'dan Shanhaiguan'a kadar Pekin'in kuzeydoğusundaki tepelerin üstünde baş döndürücü bir edayla yılan gibi kıvrılan tuğla istihkam hattıydı. Bu yapı binlerce hayran turist kitapçığında göklere çıkarılan yapıydı ve dalgalı bir set manzarası sunmaktaydı. Muhtemelen setin daha batıda dönüştüğü çamur duvarını veya savunma hattının daha uzak kesimlerinde yüzyılın başlarında Moğollar ve Mançularca açılan delikleri görmemişti. "Çin'in şu müthiş seti" diye haykırıyordu Verbiest: "Dünyanın yedi harikası biraraya gelse bu eserle boy ölçüşemez; ve *Avrupalılar* arasında yazılan bütün o Ün, kendi gördüğümle asla boy ölçüşemez."[3]

---

[3] Aktaranlar Du Halde, *A Description*, Cilt II , s. 271, ve Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge; Cambridge University Press, 1992), s. 206.

Verbiest'in Çin'e ilk geçişinde, Martino Martini adında, uzun süre Çin'de kalan ve on yıllık aradan sonra yeniden Çin'e dönen yetenekli bir haritacı ile orta yaşlı başka bir Cizvit ona eşlik etmişti. Martini kısa bir süre sonra 1661'de öldüğü halde hayatının araştırmasının dev eseri *Atlas Sinensis* sekiz yıl önce yayınlanmıştı. Bu eser ülke hakkında kısa açıklamalar içeren ve Çin'in o zamana kadarki en eksiksiz ve güvenilir haritalarının eyalet eyalet derlenmesinden oluşuyordu. Ayrıca eser, Martini'ye Avrupalı haritacılar arasında Çin coğrafyasının babası sıfatını kazandırmıştı.* Martini'nin haritası Verbiest'in abartısına fiziksel biçim verdi. Martini, Çin'in kuzeyi boyunca kalın, kesintisiz, siperli, yalnızca bir grup dağın ve ırmağın böldüğü bir hat çizdi. "Göklere çıkarılan bu set çok ünlü ... Asya'nın bütün genişliğinden daha uzun" diyerek coşuyordu Martini.

Bütün imparatorluğu kuşatıyor ... Uzunluğunun üç yüz Alman fersahını aştığını keşfettim ... Kuzey kısımları hariç kesintisiz, orada, Pequing eyaletindeki Xiuen şehrinde, küçük bir kısmı korkunç ve erişilmez, sağlam setle birleşen dağlardan oluşuyor ... Gerisi tek parça ... Setin yüksekliği yaklaşık on üç metre ve genişliği de yaklaşık beş, çoğu yerde de yedi metre.[4]

Gözlemleri tahminen setin sadece Pekin yakınlarındaki parçasına dayanıyordu. Ardından hoyrat genellemeler yaptıktan sonra, Martini günümüzdeki Çin Seddi efsanesinin başka bir temel taşını daha yerine oturtmaya koyuldu: Set çok eskiydi.

Bu işe başlayan kişi imparator Xius idi ... Bu seti hükümdarlığının yirmi ikinci yılında, İsa'dan önce 215'te inşa etmeye başladı ... Beş yıl gibi inanılmaz kısa sürede o kadar sağlam inşa edildi ki kesilen taşlar arasına tırnak geçse bile o kesimin inşaatçısı ölümle cezalandırılırdı ... Bu eser görkemli, koskocaman ve takdire de-

---

* Daha fazla bilgi ve haritanın kopya görüntüleri için şu internet kaynağına bakabilirsiniz: California Devlet Üniversitesi Hayward Kütüphanesi Özel Koleksiyonlar Bölümü (27 Kasım 2007), http://www.library.csuecastbay.edu/atlas/default.htm. (ç.n.).

4 Martino Martini, *Novus Atlas Sinensis* (Amsterdam: Joan Blaeu, 1655). Martini'nin metninin çevirisi şu eserden alınmıştır: Cizvit Athanasius Kircher, *China monumentis qua sacris qua profanis, Illustrata*, çev. Charles D. Van Tuyl (Oklahoma: Indian University Press, Beconc College, 1987), s. 207.

ğer, ta günümüze kadar hiçbir hasar veya yıkım görmeden ayakta kalmış.[5]

Cizvitler set hakkında bilgiler aktaran ilk Batılılar değildi. Roma imparatorluğu döneminden itibaren, Ammianus Marcellinus Seres (ipek: Romalı tüketicilerin akıllarında Çin'le eş anlama gelen mal) ülkesini "yüce set zirveleriyle" çevrelenmiş deyişiyle tasvir ettiğinde, Avrupa bir Çin seti konusunda bulanık, efsanelerle dolu bir bilince sahipti.[6] Milattan sonra birinci binyıl boyunca Ortadoğu'da Büyük İskender tarafından "Kuzeyin Göğüsleri" adıyla bilinen iki dağın arasına, Eski Ahit'teki kehanete göre, "belirlenen zamana kadar bekledikten sonra dünyanın son günlerinde ölüm ve yıkım getiren bir fırtına gibi ülkenin üstüne çökecek," şeytani, kuzeyli Gog ve Magog* kavimlerini hapsetmek için tasarlanmış, demir gibi bir setin inşa edildiği düşüncesi çevresinde efsaneler yayılmaya başladı.[7] Bozkır yüzyıllar boyunca dalga dalga savaşçı süvari akınları (İskitler, Türkler ve Moğollar tarafından) yarattıkça, gün geçtikçe Armagedon'un** tohumlarının atıldığı yere benzemeye başlaması akıllara daha fazla yattı ve İskender'in efsanevi seti, Avrupalılar ve onların dini elçileri denizlere açılmaya başladıktan sonra Çin setleri hakkında Batıya sızan haberlerle birlikte bulanıklaştı gitti. Cizvit istilasının öncesindeki onyıllarda Katolik misyonerler, tüccarlar ve Çin tarihçileri setin 320 ile 2400 kilometre uzunluğunda olduğunu hesaplamışlardı ancak hiçbirisi seti kendi gözleriyle görmemişti. Bu doğal, dağlık istihkamların arasındaki boşlukların kafadan tamamlanmasıyla hesaplanmış olmalıdır.[8]

---

5 *A. g. e.*, s. 207.

6 Waldron, *The Great Wall*, s. 204.

* Eski Ahit'te (Hezekiel:38) tırnak içindeki ifade bire bir geçmediği halde Gog ve Magog hakkında benzer şeyler anlatılmaktadır ve surlardan/setlerden bahsedilmektedir. Ayrıca İslami metinlerde aynı kökenden türeyen sözcükler olan Ye'cuc ve Me'cuc (veya Ye'cüc ve Me'cüc) isimleriyle yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de Kehf suresinde 94. ayette geçmektedir ve yine engellerden/setlerden/surlardan (farklı çevirilerde farklı sözcük kullanılmıştır) bahsedilmektedir (ç.n.).

7 Ruth I. Meserve, "The Inhospitable Land of the Barbarian [Barbarların Yaban Toprakları], *Journal of Asian History*, 16 (1982), s. 76-77.

** İncil'de (Vahiy 16:16), dünyanın son günlerinde iyilik ve kötülük orduları arasında çıkacak son savaşın yapılacağı yer için kullanılan isimdir (ç.n.).

8 Şu eserdeki tartışmaya bakınız: Waldron, *The Great Wall*, s. 204-205.

Bu anlatımların set tasviri kesinlikle yanlıştı ama en azından tuhaf abartılardan kaçınıyordu. Çin Seddi konusunda önceki ölçülü Batılı tasvirler yerini 17. yüzyılla birlikte öne çıkan tek parça Büyük Set tasvirine bırakti; bu tasvir Cizvitlere aitti. Dahası, Cizvitlerin seti ele alışları seti kendi başına bırakmaya izin vermiyordu. Sadece devasa boyutu yüzünden bile hayran kalınacak bir anıttı, dolayısıyla Çin Seddi fikri ve ona duyulan büyük saygı Cizvitlerin Çin'i kayıtsız şartsız övmelerinin bir parçası haline geldi. En parlak Cizvit öykülerinde yazarlar setin ve onu inşa edenlerin erdemleri konusunda hem analitik, hem felsefi, hem de betimsel açıdan yağ çekmeye başlarlar. "Krallıklarını Savunmak ve kamu Huzurunu korumak için insanın tahmin edebileceği bütün Araçlardan faydalanan Çinlilerin Özenine ve Çabalarına hayran kalmamak mümkün değil."[9] Çin'e giden en ünlü ve en başarılı Cizvitler Çin'i ve Çin Seddi başta olmak üzere onun başarılarını sevmek zorundaydı çünkü ülkeyle ve ilk başta onları oraya sürükleyen Hıristiyan misyonunun uzlaştırıcı unsurlarıyla bütünleşmeye (örneğin nüfusu Katolik yapma çabalarına) çok büyük yatırımlar yapmışlardı. Batılıların hayalinde Çin Seddi'nin inşa edilmesi Avrupalıların Çin'e karşı başlardaki çağdaş tutumlarında belirgin bir değişim yarattı. Silahlar bakımından bariz üstünlük hâlâ sağlanamamışsa da, Çin'den herhangi bir şey koparmanın (ister ticaretten elde edilecek kârlar isterse din değiştiren nüfus açısından) Batılı elçilerin Çin'in dünya görüşünü pohpohlamasıyla olabileceğinin farkına vardılar. Bunun en iyi yolu Çin göreneklerini kucaklamak ve imparatorluğun eski kültürel üstünlük kompleksini desteklemekti.

Cizvit misyonerlerin genelde Çin'e ve özelde de setine gönülden âşık olmak zorunda kalmaları 17. yüzyılın tarihi ironilerinden biridir. Çin'deki Cizvit varlığı (Katolik yayılmacılığın bir dalı) tamamen Avrupa'nın ticaret yapma ve fethetmeye yönelik yeni, emperyalist ve çıkarcı güdüsünden kaynaklanıyordu. 15. yüzyıl Avrupa'sı yıkıcı savaşlardan ve daha önceki yüzyılların salgınlarından yeni kurtulurken, gözünü keşfedilmemiş ticaret yollarına dikmişti. 1428'de, Moğolların ve Türklerin saldırılarında uğradığı zararları telafi etmeye kalkışan Mısır sultanı, karabiberin fiyatını yüzde altmıştan fazla arttırarak Avrupalı müşterilerini zor duruma soktu. Mah-

[9] Du Halde, *A Description*, Cilt I, s. 22.

volan kâr marjlarını düzeltmek ihtiyacı Avrupalı tüccarları Doğu'nun baharatlarına erişmek için İskenderiye ve onun fahiş taleplerinden kurtaracak başka bir yol aramaya itti. Portekizli gemiciler hükümdarları Denizci Prens Henry'in dümenciliğinde Afrika kıyısının aşağısına indiler, kuzeyde Ceuta'yı ele geçirdiler, Ümit Burnu'ndan dolaştılar ve Kalküta'da demir attılar. Avrupa'yı engin yabancı topraklar, yeni halklar ve fırsatlarla tanıştırdılar. Krallar ve tüccarlar için bu yeni keşifler güç ve kazanç anlamına geliyordu. Aynı keşifler, güney Avrupa'nın Katolik Kilisesi için, kısa süre önce Mağriplilerin İspanya'dan sürülmesinin ardından yeni ve agresif bir özgüven doğuruyordu. Keşifler bol miktarda putperest hasadı vaadinde bulunuyordu.

Avrupa'nın yayılması, devlet ile Kilise arasındaki hoşgörüsüz ittifaktan güç alıyordu. Önceden yapılan Haçlı Seferleri, Hıristiyan inancını yaymak üzere güç kullanımını her ikisi için de meşrulaştırıyordu. Başkalarını kendi dinine katmak için büyük fırsatların kokusunu alan 15. yüzyıl papaları, kafirlerden alınan topraklar üstünde Portekizlilere art arda siyasi iktidar bahşederek emperyalist fetihleri kutsadı. Kolomb, başka bir yoldan Hindistan'a ulaştığını sanırken, Amerika'yı tesadüfen keşfettikten sonra, Güney Amerika bu saldırgan, milliyetçi Katolikliğin odak noktası oldu. Halkı çok geçmeden yeni Avrupalı salgın hastalıklar karşısında direnemeyecek kadar zayıf düştü. Putperestlik Yeni Dünya'nın fethedilmesi ve sömürülmesinin altındaki mantığı oluşturdu. Katolik fermanı şöyle başlıyordu: Amerikan yerlileri putperest oldukları için varlıklarının ellerinden alınması ve Tanrıdan korkan Hıristiyanlara dönüştürülmesi için gereken bütün işkencelerin uygulanması meşruydu.

Deniz keşifleri çağında önemli sayıda kişiyle Doğu Asya'ya ulaşan ilk Avrupalılar olan Portekizliler, kendini gayet iyi savunabilecek durumda olan rejimin büyük direnişiyle karşılaşmasalardı, Çin'i dize getirmek için aynı zorba yaklaşımı sergileyebilirlerdi. 16. yüzyılın başlarında Portekizliler, bir kale inşa ederek, Çinli çocuklar satın alarak ve istedikleri gibi ticaret yaparak Kanton'dan anakaraya diplomatik olmayan yollardan yerleşmeye kalkışınca Ming hükümeti bir savaş filosunu harekete geçirdi, birkaç Portekiz yelkenlisini batırdı ve aldıkları bütün esirleri idam etti. Ming

imparatorluğu bu esnada Portekiz toplarının tasarımını özenle kaydetmeyi ihmal etmedi. Bu topların benzerleri daha sonra Sınır Seti'nin kalelerine yerleştirildi. 1557 dolaylarında Avrupalıların en sonunda üstüne evler ve kiliseler inşa ettikleri ve misyoner faaliyetlerin yürütüldüğü ada olan Makao'yu aldatmacayla ele geçirmeleri Portekizlilerin müzakere yeteneğinden çok Çin'deki iç kargaşa sayesinde gerçekleşti.

Avrupalı misyonerler (ki bunların çoğu Güney Amerika'nın sunduğu din değiştirme fırsatlarına üşüşen Dominiken ve Fransisken tarikatlarındandı) başlangıçta tüccar arkadaşlarıyla aynı hataları yaptılar. Kibir derecesinde Avrupa-merkezci ilk misyonerler Çin'e izin almadan ve dilini öğrenmeden geldiler. Buna rağmen insanların sürü halinde din değiştirmesini beklediler. Sert yetkililer tarafından derhal Avrupa'ya geri gönderildiler, orada yetkili kişilere "biri kuvvete başvurmadıkça ve halk askerlere boyun eğmedikçe [Çinlileri] dininden döndürme umudunun hiç olmadığı" şeklindeki düşüncelerini ilettiler.[10] Fransisken tarikatından dört papazın 1579'da komando gibi Çin'e çıkmaları, yakalanmalarıyla ve birinin hapiste ölmesiyle sonuçlandı. Özlem dolu bir İspanyol saray tarihçisi Çin imparatorluğunu düşünürken "hiçbir rahibe manastırı, avlunun düzenini bundan daha iyi sağlayamaz" diyerek iç geçirmiştir.[11]

Aksine, misyonerlik çalışmalarının anakarada var olmasına izin verilmesi için bile Çin geleneklerine ve diline uyum sağlamak gerekiyordu. Uyum ancak misyonerlik faaliyetlerini yerel kültüre uyum sağlama ilkesine dayandıran Cizvit tarikatı tarafından başarıldı. Her şeyden önce, tarikatın kurucusu Loyolalı Aziz Ignatius müritlerinin görev yaptıkları her ülkenin dilini öğrenmesini buyurdu ve kendilerine has hiçbir alışkanlığı şart koşmadı. Böylece, en azından teorik olarak, tarikatın üyelerinin bulundukları yerel ortamla bütünleşmeleri sağlanmış oldu. İkincisi, Avrupa dinini muhtemel inançlılara eksiksiz ve yararlı bir uygarlık ve bilgi paketinin parçasıymış gibi satabilmek için Cizvit tarikatı dikkatini, üyelerini Batı kültü-

---

10 George D. Hunne, *Generation of Giants: The Story of the Jesuits in China in the Last Decades of the Ming Dynasty* [Devler Nesli: Ming Hanedanlığının Son Onyıllarında Çin'deki Cizvitlerin Öyküsü] (Londra: Burns and Oates, 1962), s. 16.

11 *A. g. e.*, s. 17.

nün ve biliminin en ileri yöntemleriyle eğitmeye odakladı. Çin'in kültürlü ve son derece okuryazar bir toplum olduğunun farkına varan Cizvitler orada iki görevi başarmak için iyice donatılmıştı. Çin kültürünü incelemek için hem yeterince ahlaklı hem de üstün bilgili olduklarını göstererek hem Çinlileri hoşnut etmek hem de kendi Hıristiyan kültürlerinin ve ilimlerinin erdemlerini din değiştirmesi muhtemel kişilere aktarmak için Çin diline yeterince hâkim olmak. 1577'de, Doğu Asya faaliyetlerinin başındaki kıdemli Cizvit, papazlara Çince öğrenmeye başlamalarını emretti. Beş yıl sonra, Cizvitlerin Çin'in görgü kurallarını (her şeyden önemlisi secde etmeyi) nasıl uygulayacaklarını öğrenmeye başlamasının ardından, güney Çin anakarasında ufak bir arazi kendilerine verildi. Oraya bir ev ve kilise inşa edeceklerdi. En ünlü ve Çin başkentine ulaşan ilk Cizvit olan Matteo Ricci'nin Çin'de geçirdiği yirmi üç yıl boyunca hem Avrupa'nın ilmini (fen, matematik, coğrafya, teoloji) hem de Çin'in ilmini (dili, Konfüçyüsçü edebiyatı ve felsefesi) özenle ve sebat ederek uygulaması ona bir Pekin davetiyesi kazandırdı, orada ömrünün son dokuz yılını yaşadı ve bu esnada Çin dünyasının tam göbeğinde talihsiz Adam Schall dahil olmak üzere halefleri tarafından miras alınan bir Katolik varlığı oluşturdu.

Ricci'nin dil konusundaki parlaklığı ve çalışkanlığı sayesinde Katolik papazlar artık kaçınılmaz hapis, işkence ve (ölü veya diri) sürgün cezalarıyla yüzleşmiyordu. Yine de, Schall'ın acı bir şekilde keşfettiği gibi, Cizvitler rakiplerini yabancı hainler olarak gözden düşürmeye hevesli saray gökbilimcilerinin kıskançlıklarının saldırı hedefi olmaya her zaman açıktı. Ama Ricci'nin ve Pekin'deki mevkileri onun özenli ve gayretli çalışmaları sayesinde mümkün olan daha sonraki Cizvitlerin kariyerlerine yönelik nesnel bir değerlendirme bu Doğu-Batı karşılaşmasında Çin'in hem maddi hem de ruhsal düzeyde galip geldiğine işaret etmektedir. Bilgili Cizvitlerin gösterdiği kadarıyla, Çinliler Batı ilminin en ileri meyvelerinin tadını çıkarabiliyorlardı. İmparator Qianlong'un 1793'te Lord Macartney'in teknolojik tekliflerini hor görmesi, sarayındaki Cizvitlerin ona daha üstün olmasa bile eşit karmaşıklıktaki aygıtları uzun zaman önce sağlaması gerçeğiyle kısmen açıklanabilirdi. Ayrıca Avrupa'nın en yetenekli, en bilgili adamlarından bazılarının kendi istekleriyle Konfüçyüsçü felsefeye gömüldüklerini

görmek sadece Çin'in dünya görüşünün üstünlüğüne duyulan güveni doğruluyor gibiydi. Batı uygarlığının nimetleri (haritalar, gökbilim aygıtları, top) güvenle, hatta yararlı bir biçimde, üstünlüğünü hiçbir surette tehlikeye atmadan Çin kültürünün temellerine katılabilirdi. Çin, hayranları tarafından ister istemez haraç tekliflerinin getirildiği ama ciddi, radikal kültürel alternatiflerin girmesinin asla düşünülemeyeceği manyetik merkezdi.

Çin'de kalmaya başlamasından birkaç yıl sonra, Ricci yüz hatları ve uzun sakalı haricinde tam bir Çinli gibi görünüyor ve davranıyordu: Çinli bilge-memurların şapkasını ve uzun, mor ipek cübbesini giyiyordu. Konfüçyüs klasiklerini tartışıyor, gerektiği yerde tam olması gerektiği gibi reverans yapıyor ve diz çöküyordu. Uygulamalı Batı bilimi ve teknolojisi aslında Hıristiyanlığın acı ilacının üstünü kaplayan kaşık dolusu şeker gibi sunulmuşsa da Ricci'nin hastaları şekeri yalayıp yutarken acı ilacı dışarı tükürmek konusunda becerikli olduklarını gösterdiler. Birçok ziyaretçisinden birkaçı gerçekten Hıristiyanlığa geçti. Ama çoğu sadece saatlerini, kürelerini ve dünya haritasını görmek, bu barbarın Çince öğrenme yeteneğine şaşırmak istiyordu. Benzer şekilde, Verbiest'in saraydaki mevkisinin (imparatorun gökbilimcisi ve mucidi) gerektirdiği görevler insanları Hıristiyanlığa döndürme çabalarını azaltmakla kalmadı, kendi ibadetlerini bile azaltmak zorunda kaldı. Bunun yanında Ricci'nin Hıristiyanlığı Çinceye çevirme çabaları Konfüçyüsçüleri Hıristiyanlaştırmaktan çok, Hıristiyanlığı Konfüçyüsçüleştirmekle sonuçlandı. Ricci olası dinden dönme girişimlerini engellememek amacıyla Katolikliğe geleneksel Çin inançlarını sokmak için elinden geleni yaptı. Örneğin Ricci atalara tapınmanın, Konfüçyüsçü ahlakın ritüel temel taşının Hıristiyanlık inancıyla bire bir örtüştüğünü varsaydı, sadece dini anlamdan mahrum bir saygı gösterme eylemi olduğuna kanaat getirdi.

Hepsinden önemlisi, Çinliler hiçbir bilinçli çaba sarf etmeden Cizvitler arasından genelde güvenilir, hevesli Batılı propagandacılar grubu çıkarmış oldu. Çinlilerin gözüne girmek için büyük çaba sarf ettikten sonra, Ricci ve Verbiest gibi Cizvitler kendilerini Avrupa'ya gönderdikleri mektuplarda, günlüklerde ve kitap uzunluğundaki açıklayıcı öykülerinde Çin'in erdemlerinin propagandasını yaparak hayatlarının eserini savunmaya adadılar. Av-

rupa'da 17. yüzyıl Katolik kurumu Cizvitlerin Çin ayinlerini benimsemesini kabul edilemeyecek dini aykırılıklar diye şiddetle eleştirmeye başlayınca, Cizvitler kendilerini Çin'in görkemine daha abartılı methiyeler yazmak, temel erdemleri putperest bir toplumla kaynaşmalarını mazur gösterecek, parlak bir uygarlığın imgesini yazılarında yaratmak zorunda hissettiler.

Ricci'ye göre Çin, Reform sonrasındaki dini çatışmalarla çalkalanan Avrupa'ya düzen, birlik ve ahlaki doğruluk konusunda yararlı bir örnek sunuyordu. Mahsulleri ve meyveleri hem lezzetli hem de boldu. Bitki örtüsü zengin ve çeşitliydi ve "bu muhteşem imparatorluğun" hükümetinde itibara, şerefe, erdeme, bilime, tarafsızlığa ve ılımlılığa saygı hâkimdi.[12] "Eski Çin imparatorluğu adını nezaket ve kibarlığın evrensel uygulamasından aldı" diyordu büyük bir sevinçle, "ve bu öteki bütün erdemlerden daha fazla saygı duydukları beş önemli erdemden biridir."[13] Ricci'nin gözlemine göre Çin'in şarabı bile düşünceli bir biçimde, içene ertesi gün sersemlik vermeyecek şekilde yapılıyormuş gibi görünüyordu.[14]

Cizvitlerin Çin Seddi çılgınlığı Batı'da Çin adına propagandacı olarak hizmet verme kararlarının ortaya çıkardığı bariz ironilerden sadece biriydi. Bu önemli yeteneklerinin Çin'deki yatırımlarını savunma ihtiyacı tarafından ne derece köreltildiğini başka her şeyden fazla göstermektedir. Aslında, onlar gibi insanları ülkenin dışında tutmak için tasarlanmış bir yapının mabedinde ibadet ediyorlardı. 16. ve 17. yüzyıllar boyunca, Cizvitlerin görüşleri çerçevesinde, Çin'in sınır istihkamları daha önceki gezginlerin öykülerinde yer alan basit "set"ten "muazzam set"e (1616), "bu ünlü set"e (1981), "o müthiş set"e (1683), "şu büyük Set"e (1693) ve nihayet "Büyük Set"e dönüştü.[15] 16. yüzyılın sonlarına doğru, tarikatın takdir edilen bil-

[12] Matteo Ricci, *China in the Sixteenth Century: The Journals of Matthew Ricci: 1583-1610* [16. Yüzyılda Çin: Matthew Ricci'nin Günlükleri: 1583-1610], çev. Cizvit Louis J. Gallagher (New York: Random House, 1953), s. 26.

[13] *A. g. e.*, s. 59.

[14] Jonathan Spence, *The Chan's Great Continent: China in Western Minds* [Chan'ın Büyük Kıtası: Batılı Zihinlerde Çin] (Londra: Penguin, 2000), s. 33.

[15] Ricci, *China*, s. 10; Alexandre de Rhodes, *Divers voyages de la Chine et autres royaumes de l'Orient* [Çin'e Çeşitli Yolculuklar ve Doğunun Diğer Krallıkları] (Paris: Christophe Iournel, 1681), s. 46; aktaran Verbiest, Du Halde, *A Description*, Cilt II, s. 271; Philippe Avril, *Travels into divers Parts of Europe and Asia* (Avrupa ve Asya'nın Çeşitli Kesimlerine Yolculuklar) (Londra: Tim. Goodwin, 1693), s. 144; Du Halde, *A Description*, Cilt I, s. 20.

ginliğinden, propaganda amaçları yüzünden set lehine vazgeçildi. Sima Qian'ın *Tarihi Kayıtlar* eserindeki, yarım yamalak inşa edilmiş Qin hanedanlığının "uzun set" tasviri ile Ming hanedanlığının Pekin yakınlarındaki, tuğla ve taş setinin gerçekliği arasındaki coğrafi uyuşmazlığı gözardı eden Cizvit gözlemciler, ikisini birleştirdi ve alaşım "Büyük Set"lerinin "neredeyse tamamının tuğladan inşa edilmiş ... 1800 Yıldan eski" olduğunu ve yaşına göre mucizevi bir şekilde "iyi durumda" bulunduğunu ileri sürdü.[16]

Setin daha çok yerini gezen bir avuç papaz, ana geçitlerin ötesinde, setin çürük yerlerine dikkat çekerek set çılgınlığını yumuşatmaya çalışmışsa da, çoğu öykünün üslubu coşkulu bir huşu barındırmaya devam etti. 1735'ten sonra, başka bir Cizvit, Jean Baptiste Du Halde *A Description of the Empire of China* [Çin İmparatorluğunun Bir Tasviri] başlıklı eserini (Verbiest dahil olmak üzere başka Cizvitlerin öykülerinin bir çeşit özeti olan bu eser, 18. yüzyıl Çin'ine ilgi duyan Batılı gözlemcilerin birçoğunun kitaplıklarında kendine yer buldu) yayımlayınca, Batı'nın sete ilişkin görüşünü sabitlemiş oldu. Buna göre setler "teraslı ve Tuğlayla kaplı ... beş veya altı Süvarinin yan yana rahatlıkla at koşturmasına yetecek kadar geniş" duvarlardı.[17] Setin tarihi fiyaskolarına, boşluklarına ve harabelerine, kuzeydoğudaki Ming setinin nispi yeniliğine ilişkin bütün bilgi birikimi artık kaybolmuştu. Setin 1644'teki Mançu işgaline fırsat tanımadaki yüz kızartıcı rolü bile soğukkanlılıkla "işte İnsan İlişkilerinin cilveleri böyle" diyerek geçiştiriliyordu.[18]

~

1703'te, François Arouet adında, dokuz yaşındaki bir Fransız oğlan çocuğu, Paris'teki Sorbonne'un arkasında bulunan Saint Louis-le-Grand Koleji'nde eğitimine başladı. Cizvitlerin işlettiği ve o zaman Fransa'daki en itibarlı ve en rağbet gören bu okul, 18. yüzyıl Fransa'sının Robespierre ve Marquis de Sade da dahil olmak üzere en ünlü aydınlarından bazılarını yetiştirecekti. Arouet, okulun en ünlü mezunu olacaktı. Mısralarına toplum-

16 Louis D. Le Comte, *Memoirs and Observations* ... (Anılar ve Gözlemler ...) (Londra: Benj. Tooke, 1697), s. 74.

17 Du Halde, *A Description*, Cilt I, s. 20-22.

18 *A. g. e.*

sal eleştiri kattığı için Bastille'de hapiste geçirdiği bir yılın ardından 1718'de kendine bir takma isim bulacaktı: Voltaire.

Cizvit öğretmenlerinin meşhur mükemmelliğine rağmen, Voltaire Louis-le-Grand'daki eğitim tecrübeleri konusunda daha sonraki anılarında genellikle hoş şeyler söylememiştir. *Felsefe Sözlüğü* başlıklı eserinde çocukken "Latince ve saçmalık öğrendiğini" dile getirmiştir.[19] Londra'da Bay ve Bayan Alexander Pope'un evinde yemek yerken, okuldaki mutsuz zamanlarının güçbela bastırılmış anılarını neşe içinde su yüzüne çıkarır. Otuzlu yaşlarının başlarında, bünyesinin neden çok zayıf olduğu sorulunca, şaşıran ev sahibesine "şu lanet Cizvitler, ben küçükken, anamı öyle bir belleddiler ki yaşadığım sürece belimi doğrultamam" yanıtını vermiştir.[20]

Voltaire'in hayatta olduğu süre içinde, Cizvitleri tek eleştiren o değildi. Cizvitlerin Avrupa'nın ötesindeki insanları Hıristiyan yapma arzuları çerçevesinde dini yerel koşullara uyarlamak için kabul edilemez biçimde çarpıttıkları iddiası çevresinde alevlenen Ayinler Tartışması 18. yüzyıl boyunca hız kazanınca, Katolik Kilisesi içindeki Cizvit karşıtlığı şiddetlendi. Cizvitleri kötüleyen papazlara göre, en ünlü Cizvitlerin Çinli bilgin-memurlar gibi giyindiği ve devletin Konfüçyüsçü örgütünün bir parçası olduğu Çin'deki Cizvit faaliyetleri, tarikatın fırsattan yararlanıp dinsizlere teslim olmasının mükemmel bir örneğiydi.

Fakat Katolik kurumun katı dogmatik sınırlarının ötesinde, Avrupa'nın dışındaki dünyalar hakkında Cizvitlerin anlattığı öyküler çağın en yaratıcı ve sorgulayıcı beyinlerinin bazıları tarafından kabul görüyordu. 17. yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa klasik dogmanın ve Eski Ahit'in kuşattığı bir zihinsel evrenden sıyrılıp çıkmaya, dünya tarihinin Hıristiyan Avrupa'nın anlayış sınırlarının ötesine taştığını kavramaya başlıyordu. 100 yıl içinde dünyanın geçmişini 6000 yıldan milyonlarca yıla çıkararak İncil'in yaratılışçı zaman cetvelini alay konusu haline getirecek jeolojik aydınlanmanın ilk parıltılarıyla birlikte, bunun yanında Avrupalıların o güne kadar kıyılarından sadece dolanarak geçtiği yeni toplumların bilincine varmalarıyla,

---

19 John E. N. Hearsey, *Voltaire* (Londra: Constable, 1976), s. 10.

20 Aktaran Ian Buruma, *Voltaire's Coconuts: or Anglomania in Europe* (Voltaire'in Hindistan cevizleri: Veya Avrupa'da İngiliz Hastalığı) (Londra: Phoenix, 2000), s. 169.

Avrupa'nın zamansal ve coğrafi sınırları esnemeye başlamıştı. Eski, Avrupa-merkezli kesinliklerin yıkılması düşünürleri miras alınan teolojik dogmanın yerine bireysel mantığa değer vermeye, önemli ölçüde genişleyen ufukların yarattığı sarsıntı hissini soğurabilecek, göreceli, hoşgörülü düşünsel çerçeveler aramaya sevk etti.

Muhtemelen Avrupa dışındaki hiçbir ülke, Hıristiyan Avrupa-merkezciliğe Çin kadar direnmemiştir. Çoğu Cizvit papazlardan oluşan ilk Avrupalı kafileler Çin'e yerleşip geriye Orta Krallık hakkında ayrıntılı raporlar göndermeye başlayınca, Avrupa Hıristiyan uygarlığın sınırlarının çok uzağında bulunan ve birçok felsefecinin gözüyle, Avrupalı emsallerine kıyasla önde giden (daha mantıklı, daha düzenli, daha hoşgörülü, daha bilgili) bir devletin varlığından haberdar oldu. Cizvitlerin anlattığı Çin geçmişinde, 18. yüzyıl bilginleri Hıristiyan zamandizininden bağımsız varlığını sürdüren, aşağı yukarı 5000 yıl geriye, MÖ 2952'ye, varsayılan Tufan'dan 600 yıl öncesine giden, kesintisiz bir tarih saptamıştı. Düşünsel hayranlık, Çin'in önemli el eserlerinin takdir edilmesiyle pekişmişti. Portekizliler, İspanyollar ve Hollandalılar kapılarını ticarete açınca, gün be gün daha fazla Uzakdoğu eşyası Avrupalıların evlerine girdi: Yumuşak ipekler, zarif porselenler ve Avrupalı taklitçilerin teknik yeteneklerinin çok ötesinde olduklarını ispat edecek nitelikte oymalı etajerler. 18. yüzyılın sonlarına doğru, Çin malları sevdası Avrupalı tasarımcıların ve mimarların bilinçlerine, Madame de Pampadour ve Marie Antoinette'ın vernik çılgınlığına, Brighton'daki IV. George Kasrı'nın savurgan bakır ejderhalarına kadar sızmıştı.

Dogmanın uslanmaz, ateşli bir eleştiricisi, tam anlamıyla bir Aydınlanma adamı olan Voltaire için Çin, o dönem Fransa'sının çok iyi bir karşıtörneğini oluşturuyordu. XIV. Louis'nin saltanatı acizlik, askeri yenilgiler ve dini bağnazlık kargaşasının içinde sona yaklaşırken, Fransız despotluğu o zamanki görünüşüyle, yetişkin hayatının büyük kısmını memleketi Fransa'da hapiste ya da sansürden veya soylular ve Kilise ile arasındaki düşmanlık yüzünden çektiği eziyetlerden kaçmak için başka ülkelerde sürgünde geçiren Voltaire'e çekici gelecek çok az şey sunuyor gibiydi. Voltaire Çin'de ve ulusal felsefesi Konfüçyüsçülükte, eskiliği, nüfus zenginliği, aydınları ulusal önderlik konumuna yükseltmesi, inançlara gösterdiği hoşgö-

rü, zalim bir kilise bürokrasisine sahip olmaması ve aydın hükümdarları bakımından özgün ve oldukça edebi bir uygarlık saptadı. (Voltaire'in Çin imparatorluğu hakkındaki övgü dolu sonuçlara ulaşmasında, kendi aralarında Çin'in sınırlarında ve nüfusunda görülmemiş bir büyüme sağlayan, bu esnada da edebi sanatları bilfiil destekleyen ve icra eden üç büyük Qing imparatorundan sonuncusu olan Qianlong'un aşağı yukarı çağdaşı olmasının payı vardı.) Voltaire görüşlerini *Felsefe Sözlüğü*'nde şöyle özetlemiştir:

Çin imparatorluğunun anayasası aslında dünyadaki en iyi anayasa, tamamen ataerkil iktidar üstüne kurulmuş tek anayasa ... bir eyaletin valisinin işyerinden ayrıldıktan hemen sonra insanların alkışını almayı başaramazsa cezalandırıldığı tek anayasa. Başka her yerde kanunlar suçu cezalandırmakla sınırlıyken, erdem için ödüller koyan tek anayasadır; ülkeyi fethedenlere kanunlarını benimseten tek anayasadır ... Dört bin yıl önce, daha biz okuma bilmezken, Çinliler bugün bizim övündüğümüz yararlı her şeyi biliyordu.[21]

Voltaire Katolik bürokrasinin temsilcileri olmaları nedeniyle Cizvitlerle genelde kavgalı olduğu halde, onların çizdiği Çin resmine tamamen kandı. Kitaplığının raflarını Du Halde'nin 1735 tarihli *Description*'ı dahil olmak üzere Cizvitlerin Çin-yanlısı propaganda eserleriyle doldurdu. hepsinden önemlisi bir solukta okuduğu Çin sevdalısı metinler gibi, Voltaire de Büyük Set'e bayıldı. 1756'da şunları dile getirmiştir: "Büyük set, bizim çağımızdan yüz otuz yedi yıl önce inşa edildi ve günümüze kadar ayakta kaldı. Çevresi beş yüz fersah, dağların tepelerinde yükseliyor ve uçurumlardan aşağı doğru alçalıyor, hemen hemen her yerde altı metre genişliğinde ve yüksekliği dokuz metreden fazla. Hem sağladığı yararlar hem de boyutları bakımından Mısır piramitlerinden daha üstün bir anıt."[22] Sekiz yıl sonra, *Felsefe Sözlüğü*'nde, sete karşı beslediği taparcasına sevgisinde bir azalma olmamıştı. "Çin'in Büyük Set'ini başka milletlerin anıtlarıyla kar-

---

21 Voltaire, *Philosophical Dictionary* [Felsefe Sözlüğü], Cilt I, çev. Peter Gay (New York: Basic Books, 1962), s. 169.

22 Voltaire, *An Essay on Universal History* [Evrensel Tarih Üzerine bir Deneme], Cilt I, çev. Thomas Mugent (Edinburgh: William Creech, 1782), s. 13.

şılaştırmaya vakit ayırmama değmez; Set onların hepsini açık ara geride bırakır. Mısır piramitlerinin bu büyük esere kıyasla ancak çocuk işi ve işe yaramaz tümsekler olduğunu tekrarlamaya değmez."[23]

Voltaire'in Çin aşkı bazen onun sırtını yere getirmiş ve sanatsal tutarlılığı ile kişisel saygınlığı için çok tehlikeli durumlar meydana getirmiştir. 1755'te, Cengiz Han zamanında geçen, üstünkörü bir tarihi oyun olan *The Orphan of China* [Çin'in Öksüzü] adlı eserini tamamladı. Bu oyunu "mantığın ve dehanın akıldışı kuvvet ve barbarlığa karşı sağladığı doğal üstünlüğün mükemmel bir örneği olarak" Çin uygarlığının üstünlüğünü vurgulamak ve edebiyatın çağdaş Fransa'daki önemini yüceltmek için oldukça keskin bir araca dönüştürdü.[24] Oyunda Cengiz Han ve Moğol kavmi zor kullanarak Çin'i fetheder ama onlar da bunun ardından yenilen ulusun bilim ve sanatları tarafından fethedilirler. Fakat Voltaire Cengiz Han tasvirine hayrandı. Yıllar sonra, artık yetmişli yaşlarına gelmiş olan Voltaire, Fransa'da sahnelenen bir oyunda kendine Cengiz Han rolünü biçecek kadar aşıktı hâlâ. Oyun Edward Gibbon adında talihsiz birinin yararına oynanıyordu. Gibbon sonraları "derin ve kesik sesle bir Tatar fatihi oynayan, aşağı yukarı elli yaşındaki çok çirkin bir kız yeğenle sevişen yetmiş yaşındaki gülünç Voltaire suretinden derinden etkilendiğini" açıklamıştır.[25]

Çin'in Voltaire'e verdiği belki de en büyük zarar düşünsel tutarlılığıydı. Voltaire Çin tarihini ve toplumunu bilimsel doğruluğun ilerlemesi için değil herhangi bir anda odaklandığı herhangi bir polemiğin hatırına araştırıyordu. Gerçekte Çin'i kendi gözleriyle görmek için asla çaba göstermemişti. Yeri geliyor aydınlara karşı, beşeri bilimler lehine, yeri geliyor çağdaş Fransa'nın siyasi kurumlarına karşı gelmek için kullanıyordu. Kendinden önceki Cizvitler gibi Voltaire de Çin'i yüceltmek için farklı gizli güdülere sahipti. Sonuçta Çin sevgisi, bir neden göstermek istediği duruma göre biçim değiştiriyordu. 1766 yılına gelindiğinde, belki de Hume tarafından

---

23 Voltaire, *Dictionnaire Philosophique* (Paris: Garnier frères, 1954), s. 481.

24 Aktaran A Owen Aldridge, "Voltaire and the Cult of China [Voltaire ve Çin Kültü]," *Tamkang Review*, 2.2-3.1 (1971-1972), s. 29.

25 Hearsey, *Voltaire*, s. 291.

1757'de *Natural History of Religion* [Dinin Doğal Tarihi] isimli eserinde ekilen salt şüphecilik tohumlarına tepki gösteren Voltaire, Çin'i ve başarılarını çağdaş Avrupa'nın hoşlanmadığı her şeyine karşı tek ve birleşik bir örnek olarak değil, daha seçici bir faydacılık temeline dayanarak değerlendirmeye başlıyordu. Voltaire Çin'in kanunlarını ve Konfüçyüs'ün özdeyişlerini hâlâ övse de, Çin'e yönelik eski görüşünü "aşırı coşkun" bulmaya başlıyordu.[26] Çin'in o anki fen bilgisi neden "onuncu, on birinci, on ikinci yüzyıldaki Avrupa'nınki" seviyesindeydi? "İlk çağlardaki büyük ilerlemeleri şu anki cehaletleriyle şaşırtıcı bir çelişki oluşturmaktadır. Onlar için bir din biçimi olan atalarına duydukları saygının bilimsel açıdan gelişmelerini engelleyen bir felç olduğunu düşünmüşümdür hep."[27] Artık "bu beş yüz fersah set, çağımızdan 220 yıl önce inşa edildi; kocaman olduğu kadar nafile bir eser ve dahası ilk bakışta yararlı gibi göründüğü için başarısız bir yapı, çünkü İmparatorluğu savunmayı beceremedi" diye düşünüyordu.[28] Voltaire 18. yüzyılda yeniden su yüzüne çıkan, antik cumhuriyetçilik konusundaki çağdaş tartışmalar üzerine odaklanan, ünlü Tartışma'larında Antiklere karşı Modernlerin tarafını tutunca Çin'in setinin "yararsız" olduğunu üstüne basarak vurgulamıştır.

> Çinliler, bayağı çağımızdan iki yüzyıldan uzun bir süre önce, kendilerini Tatarların istilalarından koruyamayan bu büyük seti inşa ettiler ... Çin'in büyük seti bir korku abidesidir ... dehayı değil Çinlilerin sabrını gösterir. Ne Çinliler ne de Mısırlılar günümüzdeki heykeltıraşların eserleriyle boy ölçüşecek tek bir heykel yapabildi.[29]

Voltaire, Çin ve seti konusunda kararsız kalırken ve aynı zamanda Avrupa'nın en zeki beyinlerinden birinin samimi desteğini kaybederken, Çin konusundaki 18. yüzyıl düşünce sarkacı kararlılıkla sallanmaya başladı.

---

26 Voltaire, *Lettres chinoises, indiennes et tartares* [Çin, Hindistan ve Tatar Mektupları] (Paris: [yayın evi ismi yok], 1776), s. 60.

27 *A. g. e.*, s. 58-59.

28 *A. g. e.*, s. 54.

29 Voltaire, *Dictionnaire Philosophique*, Cilt I (Amsterdam: Marc-Michel Rey, 1789), s. 334.

Artık siyasi erdem ve mantığın abidesi olarak yüceltilmeyen Çin, Avrupalıların gözünde geçmişe tapınmanın felç ettiği, çağdaş ve yararcı ölçütlere göre kendilerini ispat edemeyen, simgesel düzeyde kocaman, anlamsız projelerin yiyip bitirdiği bir imparatorluğa dönüşmeye başladı. Büyük Set gerçeklikten efsaneye, bir ucundan öbür ucuna dolaştığı ülkenin tanımlayıcı simgesi olmaya uzanan yolculuğunu tamamlamıştı.

~

Voltaire'in sevgi odağı olma konusunda Çin'in en büyük rakibi İngiltere'ydi. 1725'te, Manş Denizi üstünden İngiltere'ye firar etti. Merhametsiz bir Fransız aristokratla arasındaki kavgadan kaçıyordu, Locke ve Newton okurlarıyla dolu bir özgürlük ve mantık mabedi bulmayı umuyordu. Gerçek karşısında ister istemez hayal kırıklığına uğradı ama bu hayal kırıklıkları seyahatnamesinde (*Letters Concerning the English Nation* [İngiliz Ulusu Hakkında Mektuplar]) ulusun özgür düşünce erdemlerine yönelttiği övgüleri lekelemeye yetecek kadar değildi.[30] Bununla birlikte Voltaire'in iki yabancı tutkusu arasında kaybolan çok az sevgi vardı.

Portekizlilerin 16. yüzyılın başlarında güney Çin kıyısına ilk kez ulaşmasından ve en sonunda Makao adasını elde etmesinden itibaren, İngiltere dahil olmak üzere Avrupa'nın birkaç imparatorluk deniz kuvveti, Orta Krallık'ın kenarında benzer bir ticari dayanak kazanmak için mücadele veriyordu. Çoğu, Portekiz'in başlarda yaptığı hatalarından ders almıştı. Ders alanların başında özellikle 1655'teki ilk ticaret misyonlarından itibaren Çinlilerin haraç görgü kurallarının her unsuruna, başta da secde etme ilkesine uyarak Çinlileri hoşnut etmek için büyük çaba sarf eden Hollandalılar geliyordu. Buna karşın İngiltere'nin temsilcileri bu kadar dolaysız bir yararcı yaklaşım sergilemeye pek hazır değildi. İngiltere'nin Çin'e yaptığı ilk büyük ticari seferler, ulusal kibrin ve Britanya İmparatorluğu'nun ilhaklarına yön verecek olan saldırgan, mağrur sabırsızlığın şiddetlenmesiyle, teknoloji ve silah alanındaki ilerlemeyle ve en önemlisi sömürgeci yayılmacılığı genişletmek için bunları kullanma arzusuyla aynı zamana rastladı. Aydınlanma felsefecilerinin aksine, Britanyalı askerler ve tüccarlar Çinlilerin

[30] Voltaire'in İngiltere'deki deneyimleri konusunda oldukça eğlendirici bir inceleme için şu esere bakınız: Buruma, *Voltaire's Coconuts*, s. 20-51.

yönetim düzeninin erdemleri konusunda kuramlar ortaya atmaya pek vakit harcamadı. Kendi çıkarları için inşa etmekte oldukları küresel diplomasi ve ticaret düzeninin dürüst üyeleri sıfatıyla hak ettikleri muameleyi ve imtiyazları istiyorlardı. Çin'in daha eski ve hatta daha köklü uluslararası diplomasi anlayışı İngilizlerin önüne taştan duvar örünce, ilişkiler bozuldu.

Britanya İmparatorluğu'nun Çin'e karşı savaşçı tutumunu belirleyen, Komodor George Anson tarafından başarısızlıkla sonuçlanan Çin ziyareti sonrasında yazılan 1748 tarihli bir seyahatnameydi. Anson 1743 yılında darbe alan savaş gemisinin dümenini Kanton'a çevirdi, orada onarım ve ihtiyaç maddesi için yardım talep etti. Talebi olumlu karşılanmadı ve vekillerin ona bildirdiğine göre, Çinli genel vali kendisiyle görüşemeyecek kadar meşgul ve kızgındı. Vali tarafından umursanmayan Anson sinir bozucu ve bunaltıcı iki ay geçirdi. Bu olay sonucunda Çin hakkında anlattıklarında Anson Fransız Aydınlanma'sının ağırbaşlı, idealleştirici düşünsel turizmini silip yerine Britanya'nın şoven emperyalizminin kibirli sabırsızlığını koydu. Anson Çin'den açıkça iğrenmişti. "İlkel ve basit" yazı dilinden, "ikinci sınıf" teknik becerilerinden, "deha yoksulluğundan" bahsedip Çin'i küçümsüyordu. İstihkamlarının zayıflığından dem vururken, "sakinlerin korkaklığı ve uygun askeri düzen isteğinin" Çin'i "sadece herhangi bir güçlü Devletin saldırılarına değil, tüm sıradan İstilacının yıkımlarına" mahkum ettiğine ümitle dikkat çekmiştir.[31]

Anson 18. yüzyıl Britanya'sının Çin hakkındaki görüşünün adeta barometresi olan Daniel Defoe'nin üslubundan bir şeyler almış olabilir. Defoe otuz yaşına doğru iflas ettikten sonra, orta yaşlarında tartışmalı makaleleri, broşürleri ve romanlarıyla orta sınıf okuyucularını kazanma konusundaki başarısına bel bağlamak durumunda kaldı. Defoe 1719 yılında, inanılmaz başarı yakalayan *Robinson Crusoe*'dan sadece dört ay sonra, fırsat kollanarak matbaa makinelerinden çıkıveren *The Farther Adventures of Robinson Crusoe* [Robinson Crusoe'nun Başka Maceraları] başlıklı eserinde, coşkun ve barutun körüklediği İngiliz emperyalizminin kabataslak bir resmini yaptı. Crusoe ikinci kez uzun yolculuklara çıktıktan

[31] Aktaran Spence, *The Chan's Great Continent*, sırayla s. 55, 54, 55, 54.

sonra tesadüfen Çin'in güney kıyılarına çıkmak zorunda kalır. Kıyıdan karanın içine doğru, Nanjing'e ve sonra Pekin'e uzanan uzun bir yolculuk yapar. Bu kitabında anlattığı şeyler, misafir olduğu ülkeyi mümkün olduğunca küçümsemek ve başta İngiltere olmak üzere Avrupa'yı mümkün olduğunca göklere çıkarmak amacı taşıyordu.[32] En sonunda, Crusoe, Pekin'in kuzeyindeki "büyük *Çin* setine" ulaşır. "Her tarafına, yakın ve uzak her yere bakmak için bir saat durur." Sette hoşuna gidecek çok az şey bulur, inşaatçılarına ve istihkamcılarına son derece alaylı bir iltifatta bulunur. "Çok büyük bir eser, gereksiz bir güzergahla tepelerin ve dağların sırtlarından geçiyor, buralarda kayalar ve uçurumlar geçit vermez, öyle ki zaten muhtemelen hiçbir düşman giremez." "Seti dünya harikasıymış gibi övüp duran" usandırıcı bir rehber fikrini sorunca, Crusoe iğneli bir cevap verir: "*Tatarları* uzak tutmak için çok mükemmel bir şeydi." Bu, kalın kafalı Çinli muhatabının tabii ki anlayamayacağı bir şakaydı. Bu ılımlı açılış saldırısından sonra Crusoe kendini daha fazla tutamaz:

"Peki, sinyor," dedim, "sence bizim ülkemizin şöyle birkaç dizi topa sahip bir ordusu karşısında; veya iki bölük mayıncıya sahip istihkamcıları karşısında ayakta kalabilir miydi; on gün içinde bombalayarak yıkmazlar mıydı, bir ordu savaşa girse veya temelinden havaya uçursaydı, geride setten hiçbir iz kalır mıydı?"

Crusoe "set denilen bu yüce *hiç*" hakkında Çinli rehberine son sözü söylediğini bilmemizi sağlamaktan da geri kalmıyor. "Demiş olduğum şeyi öğrenince, yolun geri kalanında dilini yuttu sanki, Çinlilerin gücü ve büyüklüğü hakkındaki güzel hikayesini daha fazla duymadık."[33]

Defoe'nin Çin'e ve setine karşı bol keseden ahkam keserek püskürttüğü ateşler, Avrupa teknolojisine karşı beslediği şoven güven ve gurur, Çin'i ve onun büyüklük taslamalarını küçümsemesi gibi öğeler pekala Britanya'nın 19. yüzyıldaki gözdağı siyasetinin herhangi bir temsilcisinin ağzından da çıkabilirdi. Crusoe'nun tehditleri, yazıldıkları zaman göz önüne alındığın-

---

32 Daha fazla ayrıntı için adı geçen esere bakınız, s. 66-71.

33 Daniel Defoe, *The Farther Adventures of Robinson Crusoe* [Robinson Crusoe'nun Başka Maceraları] (Londra: Constable & Co., 1925), s. 280-281.

da siyasi gerçeklikten çok emperyalist böbürlenmeydi. 18. yüzyıl boyunca aşırı maceracı Britanyalılar, müstakbel sömürge halkların gözünü korkutmak şöyle dursun, imparatorluklarını yaymayı amaçladıkları dünyanın çeşitli yerlerinde sıkça ve utanç verici bir şekilde yenildiler ve esir alındılar. Berberistan korsanları, Cezayirli köle sahipleri ve Babür imparatorları iyi örneklerdir.[34] Ama 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçilince, sanayi devrimi ve zenginlik, toprak ve güç için uluslararası rekabet hız kazandıkça ve emperyalist belagatini ete kemiğe büründürdükçe, Aydınlanma'nın bilim, evrensellik, insanlığın iyiliği için ilerleme gibi gözde konuları güçbela tanınacak hallerde, daha hoşgörüsüz ve bilfiil savaşçı kisve altında varlığını sürdürdü. Teknolojinin sağladığı büyük atılımların körüklediği özgüvenle ateşlenen, komşu devletlerle rekabetlerin yeni ve zorla işgallere sürüklediği, emperyalist Avrupalı uluslar, kendilerinden başka hiç kimsenin o zamanki dünya için çağdaşlaşma ve ilerleme yolunu icat etmediğine kanaat getirdi. Batılı olmayan örneklerden ilham almak arayışı şöyle dursun, artık İlerleme görüşlerini (ki bunların her ikisi de Batı biliminin desteğini alan, feragat edilemez serbest ticaret hakkı ve ulus-devletin egemenliği ilkeleri idi) dünyanın henüz aydınlanmamış, talihsiz kesimlerine (gerekirse zor kullanarak) yaymayı kendilerine görev bildiler. 19. yüzyılda ve daha sonrasında Çin'i ziyaret eden ve küstahlık derecesinde kendinden emin Britanyalılar yani Robinson Crusoe'nun aydın torunları için Çin Seddi çift taraflı bir simge haline gelmişti. Bir yandan imparatorluk dünyasında düzenlenen geziyi de içeren antropoloji müzesi turunda bulunan ve etkileyiciliği tartışmasız olan bir yapı; diğer yandan ise parçalanan, ilkel bir iktidarın budalalığının simgesi ve bütün imparatorlukların yakasına yapışan kaçınılmaz çöküşün iğneleyici bir yadigarı.

~

1861'de, Pekin'in güneyindeki liman şehri Tianjin'de yaz güneşi tepeye çıkmış ve susamış askerlere yiyecek istihkaklarını donmuş halde almayı yeğlettirecek kadar yakıcı hale gelmişti. Ordu doktoru ve korkusuz bir Vik-

[34] Şu esere bakınız: Linda Colley, *Captives: Britain, Empire and the World 1600-1850* [Esirler: Britanya, İmparatorluk ve Dünya 1600-1850] (Londra: Jonathan Cape, 2002).

toryan* gezgin olan George Fleming, yerel Britanya konsolosluğuna Çin Seddi'ni ve Mançurya'yı gezmek için pasaport başvurusunda bulunmuş ve almıştı. Üç yıl önce, böyle bir izin sözkonusu bile olamazdı ama Fleming'in şansına araya yirmi altı İngiliz ve Fransız gambotu, 18.000 asker ve bir Afyon Savaşı girmişti. 1856'da, Çinlilerin İngilizlerin ulusal bayrağına saygısızlık yapması üzerine İngilizlerin itibarının güya zedelenmesinden sonra, İngiliz-Fransız kuvvetleri Kanton'u kuşatmış ve ele geçirmişti. Nisan 1858'de, müttefik kuvvetler Tianjin yakınlarındaki kıyıya gambotlarını demirlemiş, Çin istihkamlarını topa tutmuş ve müzakere talep etmişti. 26 Haziran'da, Qing hükümeti Tianjin Anlaşması'nı imzaladı. Bu anlaşma İngilizlere büyükelçiler, konsoloslar ve misyonerler atama ve Çin'deki vatandaşlarının kendi kurumlarınca yargılaması, istedikleri yerde ve şekilde gezme, ticaret yapma, çalışma ve kiralama hakkı veriyordu; kısacası, Qing yönetimindeki Çin'in eskiden kapalı ve kilitli topraklarında istedikleri her şeyi yapma hakkı. Anlaşma çok açık ve net bir şekilde İngilizlerin yaşadığı sorunlar ve ettikleri masraflar karşılığında Çinlilerden 4 milyon gümüş *tael*** tazminat talep ediyordu. Anlaşma sessizce ve daha hileli bir şekilde afyon ticaretini de yasallaştırıyordu.

1644'te işgal ettiği imparatorluktan miras aldığı Orta Krallık üstünlük kompleksinin güçlü dalgalarından hâlâ muzdarip olan, askeri ve siyasi açıdan zayıf olduğu gerçeğini bir türlü kabul edemeyen Qing sarayı, anlaşmadan daha iyi bir yol olduğunu düşünmüş ve ertesi yıl Pekin'in güneydoğusundaki kıyıda dört Avrupalı gambotu batırmıştı. 1860'ta, 18.000 İngiliz ve Fransız asker bir sene önceki fiyaskonun gerçekleştiği bölgeye geri dönmüş, beyaz bayraklar çekilene kadar iki buçuk saat boyunca sahildeki kaleleri topa tutmuştu. Öfkelenen Çinliler ise bir İngiliz-Fransız müzakere heyetinin otuz sekiz üyesini kaçırarak intikam almıştı. Bunlardan otuz altısı esirken öldü. Ama Lord Elgin komutasındaki müttefik kuvvetler en sonunda Çinlilerin direnişini Çin imparatorunun zevk mabedini, Pekin'in

* Birleşik Krallık kraliçesi Victoria'nın saltanat dönemi (20 Haziran 1837 - 22 Ocak 1901) için kullanılan terim (ç.n.).

** Eski Çin gümüş para birimi, ağırlığı bölgeden bölgeye değiştiği halde ortalama 37 gram olarak kabul edilmektedir (ç.n.).

kuzeybatısındaki Yazlık Sarayı, yani içinde 18. yüzyıl Cizvitleri tarafından Avrupa Barok üslubunda inşa edilen bir saray da içeren, 242 kilometre karelik bir kompleksi talan edip yakarak susturmuştu. Orada bulunan İngiliz yüzbaşılardan birinin ifadesiyle bu sahne "yağma ve yıkım tarihinde anmaya değer bir sahneydi."[35] Kasım 1860'a gelindiğinde, 1858 anlaşması onaylanmış, tazminatlar dört katına çıkmış ve ordunun ardından gelecek olan İngiliz tüccar ve misyonerin istilası için zemin hazırlanmıştı. Çin'de emperyalist turizm çağı başlamıştı ve George Fleming bundan ilk faydalananlardan biri olacaktı.

19. yüzyılın ortalarına doğru bir başka deyişle birinci Afyon Savaşı'nın yaşandığı on yıllık dilimde Qing imparatorluğunun eski, bozkır-temelli Mançurya hayat tarzının savaşçı kuvvetini, Konfüçyüsçü sınav sitemiyle seçilen aydın-memurların yönettiği Çin usulü yönetimle kaynaştırma çabası artık aksıyordu. Toplumsal ve siyasi istikrarsızlığın belki de en belirgin nedeni 18. yüzyılda başlayan hızlı nüfus artışıydı. Eskiden kıraç ve değersiz sayılan topraklarda yetişecek kadar dayanıklı Yeni Dünya mahsullerinin bir süre beslediği bu artış aynı zamanda bölgesel mallar için patlayan yerel pazarları da ateşledi. Sonuçta Çin'in zenginliği konusunda yüzeysel bir izlenim ortaya çıktı. Ama 18. yüzyılın sonu yaklaştıkça, çarpıcı nüfus artışının getirdiği yükler sağladığı yararlardan ağır basmaya başladı ve aşırı arazi kıtlığına, kırsal yoksulluğa ve gıda fiyatlarının yükselmesine yol açtı. Bir dizi perişan edici yerel isyan patlak verdi. İsyanlar çoğunlukla aşırı kalabalık veya umutsuzluk yüzünden yerel hükümet denetiminden uzakta, başka dini cemiyetlere ve gizli topluluklara sadakatin kolayca yeşerdiği, kenarda köşede kalmış bölgelere sürüklenen gruplar tarafından çıkarılıyordu. Arazi sorununun Qing imparatorluğunun başını ağrıtmaya başlamasıyla birlikte, hükümet orduları hoşnutsuz kuvvetlere karşı kararlı zaferler alacak gibi görünmüyordu ve bu 17. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluğu az ya da çok yatıştıran şey olmuştu. Çok uzak sınırlarına düzenlediği harekatlar yüzünden aşırı zorlanan Qing devleti, yerel ayaklanmaları bastırmak için gün geçtikçe yerel seçkinler tarafından oluşturu-

[35] J. H. Dunne, *From Calcutta to Pekin* [Kalküta'dan Pekin'e] (Londra: S. Low, 1861), s. 128.

lan milis kuvvetlere daha fazla bel bağlamak durumunda kaldı, bu bağımlılık iktidarı ve inisiyatifi siyasi merkezden sürekli kaydırdı.

Fakat 19. yüzyılda Qing otoritesine en çarpıcı zararları veren saldırıları tetikleyen şey, Çin'in güney kıyısındaki yabancıların, özellikle de İngilizlerin gitgide ısrarcı ve inatçı olan ticari faaliyet dayatmalarıydı. Britanya ile Çin arasındaki çarpışma kısmen Qing hanedanlığının uzlaşmaz dünya görüşünden kaynaklanıyordu. Bu görüş, hiç değilse bile, geleneksel imparatorluk Çin'inin dış dünyaya karşı üstünlük kompleksini güçlendirmişti. Qing imparatorları kendilerini sadece Çinli *tianxia*'nın (cennetin altındaki herkes) hükümdarı olarak görmüyordu. Topraklarının Moğolistan, Mançurya, Sincan, Tibet, Tayvan, Yunnan ve Burma'ya kadar genişlemesi sayesinde diplomatik gözün gördüğü kadarıyla lordların lordu, Cengiz Han'ın kocaman imparatorluğunun mirasçıları, "Hanların Hanı" olarak da görüyorlardı. Başka bir deyişle Qing devleti, Çin imparatorluğunun çok eskiden gelen evrensellik iddialarını miras almış ve egemenliğini Çin imparatorluğunun birçok geleneksel düşmanını kapsayacak kadar genişleterek bu iddialara gerçek ve siyasi bir biçim kazandırmıştı. O halde 1793'te ufak ve uzak bir ada ulusunun peruklu, redingotlu temsilcileri (Macartney ve misyonu) Qing misafir adetlerince son baş eğme hakkına sahip olan Kutsal İmparatorluk'ta kaldıktan sonra, başka bütün normal haraççı barbarlar gibi, gönderilmeyc uysalca razı olmaktansa Qing yönetimindeki Çin'e, yerli üreticilerine karşı koyduğu ticaret kısıtlamalarını kaldırması ve Çin topraklarında kalıcı bir elçilik kurması için izin vermesi ricalarında bulunduğunda, buyurgan Qianlong'un onları başından savmasına pek şaşırmamak gerek.

Elli yıldan kısa bir süre sonra, 1830'larda, İngilizler Hindistan'dan gelecek askeri takviye kuvvetlerinin desteğini sağladıkları halde Qing imparatorluğunun bu taleplerin tekrarlanmasına direnecek yeteneğe sahip olmadığından haklı olarak emindi. Araya giren onyıllarda İngilizlerin, Çinlilerin afyona doymak bilmez bir talebi olduğunu ve İngilizlerin çay tutkusunu dengeleyecek harika ürün olduğunu keşfetmeleri 18. yüzyılda yabancı gümüşün Çin'e akışını büyük ölçüde yavaşlattı. Ama buna rağmen İngilizler, Çinlilere durmadan hatırlatmalarda bulunuyor ve sürekli daha fazlası-

nı istiyordu. Çin pazarlarının Britanya'nın fabrikalarına ve değirmenlerine açılmasını istiyorlardı. Qing hükümeti de aynı şekilde durmadan reddediyordu, Çin'in askeri üstünlüğüne, uygarlaştırıcı etkisiyle yabancı barbarları dize getirme yeteneğine ve bütün yabancıları hatta en azılılarını bile haraç vericilere dönüştürebilecek, benzersiz cazibeli mallara sahip olduğuna ilişkin küçümseyici düşüncelere sarılıyordu.[36] 1839'da imparatorun Kanton' daki adamı Lin Zexu, birinci Afyon Savaşı'nın arifesinde İngilizlerin taleplerine kararlılıkla direnmeye devam ederken, hükümdarına İngiliz gambotlarının Çin nehirlerinin içlerine sokulamayacak kadar büyük olduğunu, İngiliz askerlerin "yumruklarını veya kılıçlarını" kullanmayı bilmediğini söyledi. "Dahası, bacakları sıkı kumaşla kaplı ve bu yüzden ayaklarını açmalarına son derece elverişsiz ... yani kuvvetleri zorlanmadan kontrol edilebilir."[37] En son silahlarla donatılmış İngiliz gambotları nehirlerden yukarı doğru, anakaranın içlerine sokuldu ve eski Çin filolarını ve az sayıda askerin bulunduğu, düzensiz garnizonları hezimete uğrattı. Afallayan Çin hükümeti, haydutları ve kaçakçıları toplayıp ele avuca sığmaz acil savunma milisleri oluşturarak, nehir yataklarında saklanarak barbarların teknelerinin gövdelerine delik açmaları için oksijene gerek duymadan su altında on saat kalabilme yetenekleriyle övünen dövüş sanatları ustaları tutarak yetersiz bir tepki verdi. Bu çatışma Qing hanedanlığının beş limanını İngilizlerin Serbest Ticaret ilkelerine açmak durumunda bırakan 1842 tarihli Nanjing Anlaşması'nı imzalamasına kadar sürdü. 1858-1860 olayları çoktan başlamış olan bir süreci resmiyete döktü. Çin'in kapılarını sonuna kadar araladı.

Avrupa'nın gözdağı diplomasisinin gelişi Qing Çin'inin adetlerini ve değerlerini tepetaklak etti. İmparatorluğun en kutsal alanlarının barbarlarca tecavüze uğraması, yağmalanması ve yıkılmasıyla birlikte, kapalı duran sandık şimdi zorla açılmıştı. 1840 ile 1860 arasında Çin, dünyanın 19. yüzyıldaki sınırsız serbest ticaret dogmasına şiddetle ayak uydurulacak en son

---

36 John K. Fairbank (der.), *The Cambridge History of China Volume 10: Late Ch'ing, 1800-1911, Part I* [Cambridge Çin Tarihi 10. Cilt: Ch'ing Hanedanlığının Sonları, 1800-1911, 1. Bölüm] (Cambridge: Cambridge Univertsity Press, 1978), s. 176.

37 *A. g. e.*, s. 192.

ve belki de en isteksiz köşesi oldu. 1842'deki birinci Afyon Savaşı'nın ertesinde *Illustrated London News* dergisinin sevinçle ifade ettiği gibi, "çağlarca kendilerini saran cehalet ve hurafelerden sıyrılan büyük nüfuslar şimdi gün ışığına çıkacak, daha büyük bir uygarlığın sunduğu özgürlüğün tadını çıkaracak ve çok daha büyük beklentilere sahip olacaklar."[38] Avrupalıların eylemleri sınırın tarihi işlevini bile tersine çevirdi, Orta Krallık'ı barbarların savaş alanına dönüştürdü ve imparatoru 1860'ta setin *ötesine*, kuzeye kaçmaya ve Jehol'e sığınmaya zorladı.

Seyahatinin hikayesi olan 1863 tarihli *Travels on Horseback in Mantchu Tartary* [Mançu Tatar Ülkesinde At Üstünde Seyahatler] başlıklı eserinde anlattığı üzere, Fleming'in Çin'e tepkisi o kadar küçümseyici ve kötüleyiciydi ki, okuyucu en başta oraya neden gittiğini, ardından da Tianjin ile Mançurya arasındaki rahatsız yolculuklarda neden aylarını harcadığını merak etmekten kendini alamıyor. Kendisinden önceki Anson gibi Fleming de neredeyse her şeyi çekilmez buluyordu. Çinlilerin hat sanatı "gülünç," dilleri "sert gırtlaksı sesler" dizisinden ibaret, müzik aletleri ise "işkence silahları" idi.[39] Fleming Çinlilerin hijyen standartlarına sövmeye bir başladı mı durdurması neredeyse imkansızdı. Çin'in kokuları en iyi ihtimalle "berbat", en kötü ihtimalle de "tiksindirici derecede iğrençti." Köyler "sefil", rüzgarlar "hastalıklı ve hummalı" idi.[40] Bir kasabayla karşılaşınca, "Eminim ki yakınlarında birkaç saat boyunca Çinlilerden ve lağım sıçanlarından başka hiçbir canlı duramaz" diye kendinden emin bir edayla konuşuyordu.[41] Karşılaştığı domuz ağılları o kadar "pis" haldeydi ki Çin'de kaldığı ileriki zamanlarda onu sosisten, Çince ismiyle "mis kokulu bağırsaklardan" vazgeçirdi.[42] Birkaç iyi sözünü o büyük İngiliz malı afyona sakladı. Gözlemlediğine göre afyon "zil zurna sarhoş olmanın çok rahat ve

---

38 Aktaran Susan Schoenbauer Thurin, *Victorian Travellers and the Opening of China* [Viktoryan Gezginler ve Çin'in Dış Dünyaya Açılması] (Ohio: Ohio University Press, 1999), s. 1-2.

39 George Fleming, *Travels on Horseback in Mantchu Tartary* [Mançu Tatar Ülkesinde At Üstünde Seyahatler] (Londra: Hurst and Blackett, 1863), s., 16, 17, 130.

40 *A. g. e.*, s. 29, 26 sırayla.

41 *A. g. e.*, s. 224.

42 *A. g. e.*, s. 227-229.

dikkat çekmeyen bir yolu" idi.[43] Çinlilere yaptığı en iyi iltifat, "çağdaş bir dünyanın ve yeni bir uygarlığın parıltısını görmelerine ve yaklaşık yirmi yüzyıl daha genç olan ama insanın büyüklüğüne dair her şeyde daha ilerlemiş olan yeni bir insan ırkıyla ilişki kurmalarına izin verilirse ... bütün doğulu uluslar içinde gelişime en açık" ulus olduğu yönündeydi.[44] "Çin, ne eski ne de çağdaş dünyanın ilerleyişini biçimlendirmek veya yönetmek konusunda bir etkiye sahip olmuştur," sonucuna ulaşmıştır.[45]

Ama Fleming'in tavrı, Shanhaiguan'ın on kilometre içinde, "ihtişamı Batıda yüzyıllarca yankılanan dünyaca ünlü seti" görünce kökten değişti. "Yaşadığımız tereddütler konusunda kendimizi teselli etmek için artık hiçbir şüphe kalmamıştı."[46] Sete tırmanmaya izin almak için yerel yetkililerle mücadele ettikten sonra, cesur, kuvvetli Fleming zayıf, nefesi kesilen Çinli muhafızlarını rahatça arkada bırakarak setteki bir kuleye doğru uzanan "epey dik" tepeye tırmanmaya başladı. Gün ortasına doğru, "imrenilen tepeye ulaştı ve küçük, harap kulenin zirvesine ıkına sıkına çıkarak tırmanışı tamamladı ... Daha önce hiçbir Avrupalının ayak basmadığı, aşağıdaki sakinlerden en maceracıların bile gelmeyi hayal edemeyeceği ve belki de nice yüzyıllardır insanın hiç bulunmadığı o sivri dağ tepesinde dururken ... saf bir haz" duydu.[47] Gezisini ahlaki bakımdan erdemli bilimsel araştırma kırıntılarıyla haklı çıkarmaya hevesli Fleming, baştan savma birkaç ölçüm yapmak için aceleyle barometre ve termometre çıkardı, ardından kendini tamamen bu "iki bin yıldan biraz daha eski ... dünyaca ünlü anıta," "bir dizi sağlam çitin yanından silme geçerken bir binicinin vücudunun atının sırtına yapışması gibi ... tepelerden yukarı, küçük vadilerden aşağı harika bir şekilde tutunarak ilerleyen," setin atletik kıvrımlarına, dönüşlerine, alçalışlarına ve yükselişlerine ağzı açık bir halde bakakalmaya adadı. "Kendimi göğe doğru yükselişine başladığından beri kocaman bir canava-

43 *A. g. e.*, s. 255.

44 *A. g. e.*, s. 228-229.

45 *A. g. e.*, s. 181.

46 *A. g. e.*, s. 287.

47 *A. g. e.*, s. 322-323.

ra bakıyormuşum gibi hissediyorum."[48] Fleming gözlerinin önündeki "taş gibi kuşak"a öyle bir hayranlık duydu ki Çin ve Çinliler konusunda duyduğu diğer tüm tiksinti dolu duyguları gözden geçirmeye başladı. "Büyük bir ulusun geçen çağlarda kendini istila ve boyun eğmekten korumak için Herkül gibi sarf ettiği çabaları" takdir etti. "19. yüzyıl mühendisliğinin parlak başarılarından bazılarını gören bir Batılı için bile ... herhangi bir halkın bu kadar büyük bir yükün altına girebilmesi imkansız gibi görünmektedir."[49]

Fleming ziyaretiyle ilgili verileri kulenin duvarına kazıdıktan sonra tüyler ürpertici bir inişe başladı. Kendini adamış bir bilimsel Viktoryan olan Fleming su yerine barometresini ve termometresini taşımayı yeğlemişti; Susamış halde, güneş tepesindeyken, aşağı indiği sırada bir eliyle "dağ keçilerinin bile keskin görme yeteneğini ve daha keskin ayak seslerini zorlayacak dar ve sarp kayalıklara, oyuklara ve çıkıntılara" tutundu, "öteki eli de son derece uygunsuz bir biçimde barometreyi taşımakla meşguldü."[50] Susuzluktan yanan, güneşin çaptığı ve pusulasına rağmen veya daha çok pusulası yüzünden büsbütün kaybolan (çünkü değerli aletlerinin yükü onu aşağı inişte alışılmadık bir yoldan gitmeye zorlamıştı) üstüne üstlük ayak bileği burkulan Fleming, yaklaşık bir saat boyunca kendinden geçti. En sonunda, güneş batımında, "neredeyse insan üstü bir güç ve zihin çabasıyla," yılmaz Fleming birkaç Çinli işçinin yanına kadar gitmeyi başardı. İşçiler ona yiyecek ve su ikram ettiler, "dünyadaki en iyi köylüler" dedirtecek kadar Fleming'i etkilediler.[51] Çinlilere karşı küçümseyici tavrının açlığı, susuzluğu ve yorgunluğu geçer geçmez geri geldiğini söylemeye gerek yok. Bir sonraki gün, kaldığı yer, her zamanki gibi, "rezil ve dar," memurlar "çocuksu ve işgüzar" vesaire idi, Mançurya'ya giden yolda sürekli huysuzluk yaptı.[52]

Fleming Tianjin Anlaşması'ndan faydalanarak Büyük Set'i hacceden ilk Avrupalı turist değildi. Aslında bir yıl önce buraları gezen başka bir zinde

48 *A. g. e.*, s. 324-328.

49 *A. g. e.*, s. 332-333.

50 *A. g. e.*, s. 346.

51 *A. g. e.*, s. 355-367.

52 *A. g. e.*, s. 368.

Viktoryan gezgin olan Henry Russell'ın gerisinde kalmıştı. Russell, farklı bir yol izlemiş, Sibirya'dan Moğolistan'a doğru gelmişti. En az Fleming kadar emperyalizmin bayrakçısı olan Russell setin tepesine tırmandı, zaferini ilan etmek için tabancasını bir kez ateşledi ve Avrupa'daki müzelere koymak için taşlar topladı. Avrupalılara Büyük Set'i şu şekilde tasvir etti: "Tenya gibi manzaranın bir ucundan öbür ucuna kıvrıla kıvrıla uzanıyor."[53] Buna karşın Fleming'in *Travels on Horseback* başlıklı eseri, Avrupaların 19. yüzyılın ortalarında ve sonlarında Çin'e ve onun Büyük Set'ine karşı oluşan standart tepkiyi şekillendirdi. Kitap, sonraki set turistleri için esin kaynağı haline gelen bir rehber kitap oldu.

Fleming tipik bir Viktoryan dünya-gezginiydi. İngilizlerin gözdağı diplomasisinin başarılarının ve küflü eski Çin'i taze uluslararası serbest ticaret rüzgarlarına açma saplantısının yarattığı bir seyyahtı. Yerel memurların tüm muhalefetine rağmen Çin'in kapalılığının kudretli simgesi olan Büyük Set'e başarılı ve ölüme meydan okuyan bir şekilde tırmanışı İngilizlerin ve Fransızların imparatorun haremini, Yazlık Saray'ı yıkması sayesinde mümkün oldu ve ruhen de İngiliz emperyalizminin Çin'deki vahşi ve küçümseyici zaferini özetlemiş oldu.

Fleming'in bilimsel keşif gösterişleri, kibirli İngiliz seyahat yazarlarına özgü hakir gören ırkçılığa sözde nesnel ve entelektüel bir kılıf sağlıyordu. 1840'ta Kraliyet Coğrafya Akademisi'nin kurulması, ilan edildiği kadarıyla "bilimsel gezi"ye bağlılığıyla birlikte, (coğrafi, bahçıvanlıkla ilgili, etnografik vesaire) bilgileri kullanma ve geliştirme iddiaları yoluyla kendilerini temize çıkaran "bilimsel" seyahatnameler yazma modasını iyice yerleştirdi. Dolayısıyla Dr. Fleming'in setin üstünde barometre ve termometre değerlerini ölçme konusundaki kararlılığı ve neredeyse ölümüne yol açacakları halde kocaman aletlerine umutsuzca sarılması bu bakımdan daha anlaşılırdır. Britanya'nın bilimsel açıdan taşlaşan Çin karşısındaki teknolojik üstünlüğünün beslediği ahlaki ve düşünsel üstünlük hissi Fleming'in orada karşılaştığı hemen hemen her şeyi ve herkesi düşüncesizce hor gör-

[53] Aktaran Rosemary Bailey, The Man Who Married a Mountain: A Journey through the French Pyrenees [Dağla Evlenen Adam: Fransız Pirenelerinde bir Yolculuk] (Londra: Bantam Books, 2005), s. 175.

mesini hem şekillendirdi hem de körükledi. Çin'deki birçok Batılı çağdaşı gibi Fleming de Çinlilerin hijyeni veya hijyensizliği konusunda saplantılıydı. Çünkü o yeni halk sağlığı biliminin uygarlığın işareti, pisliğin ise toplumsal, ırksal ve ahlaki aşağılığın simgesi olduğu Britanya'dan geliyordu.

Fleming'in Çinlilerle ilgili her şeyden tiksinmesini düşündüğümüzde Büyük Set'e duyduğu saygıya belki de şaşırmalıyız. Çin tecritçiliğinin bu kocaman somut eseriyle, çağdaş serbest ticaret ilkesinin tuğla ve harçtan mürekkep, eski (veya o öyle olduğuna inanıyordu) karşı savıyla karşılaştığı zaman, neden bir yüzyıl önce Defoe'nin önerdiği gibi, harap olan Tianjin'deki alayına telgraf çekip onlara Çinlilerin en kocaman engelini yok etmeleri için en büyük toplarıyla kuzeye seğirtmelerini söylemek yönünde bir tepki vermedi?

Viktoryan emperyalistler kendini beğenen Hıristiyanlar olabilirlerdi ama sofu değillerdi. Durum tam tersiydi: Tantanaya tapıyorlardı, hem gösteriş bakımından (1897'deki Altmışıncı Yıldönümü'nü, Kanadalılar, Hong Konglular, Malezyalılar, Jamaikalılar ve Kıbrıslılardan oluşan ve Londra sokaklarından geçen, hepsi de İngiliz ordusundaki en rütbeli adam tarafından yönetilen 50.000 kişilik asker alayını düşünün) hem de mimari bakımdan (Hindistan, Avustralya ve Kanada'da uçsuz bucaksız manzaraların ortasından beklenmedik şekilde sivrilecek şekilde inşa edilen Gotik katedralleri, Mumbai'deki hükümet binalarının oluşturduğu kocaman çiti düşünün). Çin Seddi'nin devasalığı, imparatorluk ihtişamının bu güçlü imgesi, 19. yüzyıldaki İngilizlerin anıtsallık aşkına doğrudan hitap ediyordu.

Dahası, çok eski, 2000 yıldan uzun bir süre değişmemiş ve binlerce kilometre boyunca tek parça olduğu konusunda evrensel düzeyde gürültü koparılan bir anıt olarak set, Fleming'e ve onun ayak izlerini takip edenlere, Çin'i antik, etnografik meraklar içeren küresel bir dolabın içine kilitleme hakkı sunuyordu, çağdaş dünyanın efendilerine, Britanya, kıyasla Çin'in ancak saygıdeğer bir fosil olduğuna dair çürütülemez bir kanıt sağlıyordu. İki binyıl önceki Çinlilerin görünür başarılarına hayranlık duymak tehlikesizdi çünkü çağdaş Çinlilerin yozlaşmasını ve uzak atalarının başarısını aşmak bir yana dursun yakalamak konusundaki beceriksizliklerini daha fazla gün ışığına çıkarıyordu.

Setin tarihsel işlevi de –Çin'i Moğollardan korumak– Viktoryan emperyalistlerin yararcı zevklerine uyuyordu. Bu, Fleming'in "anlamsız [ve dolayısıyla] çirkin" Mısır piramitleri diye tanımladığı şeyden çok daha iyiydi.[54] Nihayetinde "bu kadar korkusuz barbarlar karşısında işe yaramaz" addedilen Çin Seddi İngilizlerin üstünlük kompleksini sarsmıyordu.[55] Göçebe istilacıları örneğin Cengiz Han'ın Moğollarını, Mançu Qing hanedanlığını dışarıda tutma konusundaki başarısızlığı ve Çinli işçilerin saltanat mimarlarına karşı gösterdikleri şaşırtıcı, köle gibi itaatin nihai nafileliği, tecritçi set inşası stratejisinin ve bir ırk olarak Çinlilerin temel hatalarını gösteriyordu. Dahası serbest ticaretin evrensel zaferine işaret ediyordu. 1860'lı yılların başlarındaki başka bir ziyaretçinin dediği gibi, "duvarcılık sanatının bu olağandışı eserinin binlerce kilometre boyunca yılankavi güzergahını izlediği gerçeği fark edilince, bir despotun budalalığının ve itaatkar bir halkın gönülsüz işçiliğinin bu dayanıklı anısının yanında dünyanın sözde harikaları sönük kalır."[56]

~

Fleming'in halefleri onun hem Çin hem de seti hakkındaki duygularını çok daha gürültülü korolar halinde tekrarladılar. Emperyalist turizmin bütün bilimsel nesnellik iddiaları uğruna neredeyse bütün ziyaretçiler set hakkındaki hatalı ve doğrulanmamış varsayımları yuttu, papağan gibi tekrarladı ve sıkça da şişirdi. Setin uzunluğu kimilerine göre 2500 kilometre, kimisine göre 3200 kilometre, yaşı en az 2000 yıl, inşaatçısı Qin Shihuang, yapılma hızı beş ila on beş yıl idi. Bütünlüğü en önde gelen övgü kaynağıydı ancak çoğu sete duyduğu derin hayranlığı, Pekin'in kuzeyindeki tuğlalı kesimlere yaptığı ziyaretlere dayandırdı. Çok az kişi setin batıdaki farklı görünümünü araştırma zahmetine katlandı. Set konusunda 1923 tarihli bir *National Geographic* sayısı ise hayal üstüne hayal kattı. "İnsanlarca Yapılan En Görkemli Set Çinlilerin Topraklarını Yirmi Yüzyıl Boyunca Korumuştur ... Gökbilimcilere göre aydan insan gözüyle görülebilecek, insan eliyle ya-

54 Fleming, *Travels*, s. 342.

55 *A. g. e.*, s. 340.

56 "The Great Wall of China [Çin Seddi]", *Once a Week*, 7 Haziran 1862, s. 672.

pılmış tek eser Çin Seddi ... 15 YILDA BİTİRİLMİŞTİR."[57] Fakat bu set çılgınlığının yanında Büyük Set'in sıkıcı, taşlaşmış Büyük Anormallik simgeselliği üzerinde durmanın da ayrı bir zevki vardı. Setinin etkileyici ve "şaşılacak uzunluğuna" rağmen Çin'in gelenekleri "yirmi beş yüzyıldan daha eskiydi ... hiç değişmemiş veya çeşitlenmemişti ... böylece [Çinliler] kendi türümüzün tarihinde kendi süreci içinde sürekli durdurulan gelişim konusundaki tek örneği sunmaktadır."[58]

Ama insan yine de Batılıların Çin Seddi hakkındaki derin saplantılarının ve gezginlerin setin nafileliğini açığa vurmalarının arkasında bir nebze de olsa rahatsızlık bulunmuyor mu diye merak etmektedir. İnsan, Batılı turistler bazen çok fazla protesto ediyor mu acaba diye merak ediyor. 1924'te (Hindistan Ulusal Kongresinin milis Hindularca radikalleştirilmesinden, yenilenmiş Japon donanmasının Tsushima'da Rusları yenmesinden ve emperyalizm karşıtı, milliyetçi partilerin Afrika ve Asya'da boy göstermeye başlamasından yirmi yıl sonra) kuzey Çin'i ziyaret eden bir Amerikalı, Çin Seddi'ne "imparatorluğun abesliğinin ... mezar taşı" dediğinde, imparatorluğun düşüşünün yankılarının, okuyucularının hepsinde kaybolmuş olabileceğine inanmak çok zordur.[59]

1860'tan sonra Çin'i ziyaret eden Batılılar tarafından yayımlanan yüzlerce kitabın çoğunda (*Macmillan's Magazine* ve *Once a Week* gibi süreli yayınlarda yayımlanan sayısız gezi yazısı bir kenara), dağları süsleyen surların ve kulelerin tipik fotoğrafları ve resimleriyle birlikte Çin Seddi ziyareti öyküleri o kadar sıradanlaştı ki, kendilerini herkesten farklı göstermeyi amaçlayan gezi yazarları tasvirlerini süslemek için daha çarpıcı belagat araçları veya ziyaretlerini bir sürü Seti-Ben-Gördüm öyküsünden farklı kılmak için dikkat çekecek unsurlar aramaya başladı. Küresel maceracılık kitle turizmine dönüşünce, Thomas Cook'un düzenli turist sürüleri cesur gezginlere eklenince, yayan, atla veya arabayla yapılan geleneksel bir yolculuk ve "dehşet verici" veya "muhteşem" çığlıkları yeterli gelmemeye baş-

---

57 Adam Warwick, "A Thousand Miles along the Great Wall of China [Çin Seddi Boyunca Bin Altı Yüz Kilometre]," *National Geographic Magazine*, 43.2 (Şubat 1923), s. 113.

58 Sir John Francis Davis, *Sketches of China* [Çin Taslakları] (Londra: C. Knight & Co., 1841), s. 3-4.

59 Frits Holm, *My Nestorian Adventure in China* [Çin'deki Nasturi Maceram] (Londra: Hutchinson & Co., 1924), s. 53.

ladı. İnsan bu umutsuzluğun İtalyan gazeteci Luigi Barzini'de farklı olduğunu kesinlikle seziyor. Barzini aristokrat Prens Borghese'ye 1907 Pekin-Paris Büyük Otomobil Yarışı'nı kazandığı uzun yolculukta ona eşlik ederken Çin Seddi'ni o zamanın yeni motorlu arabasıyla geçmişti. Barzini'ye göre Set "dişleri olan bir şey gibi ... çentikliydi ... kocaman bir mimari kalıptı ... dünyanın büyük ve bilinmeyen bir doğal gücü tarafından meydana getirilen, akıldışı bir garipliğiydi." Kuleleriyse "nöbet noktalarındaki bir dizi deve benziyordu."[60] Kolay heyecanlanan İtalyan için setin arasından homurdanarak giden arabayla geçmenin simgeselliği çok fazla şey ifade ediyordu:

Fethin sarhoşluğunu, zaferin coşkunluğunu yaşıyoruz ... Bin yılın sessizliğini bozuyormuşuz, hızlı bir kaçışla derin bir uykudan uyandırma işareti veriyormuşuz gibi hissediyoruz. Bir uygarlığın ve ırkın gururunu hissediyoruz ve kendimizden daha önemli bir şeyi temsil ettiğimizin bilincindeyiz ... Batılı ruhun büyük özlemleri, onun gücü, bütün ilerleyişinin gerçek sırrı iki kısa kelimeyle özetleniyor: Daha hızlı! Hayatımız bu vahşi arzu çerçevesinde sürüp gidiyor, bu acı verici doyumsuzluk, bu yüce saplantı çerçevesinde: Daha Hızlı! Burada, Çinlilerin hareketsizliğinin ortasında, hararetli ilerlememizin özünü yanımızda gerçekten taşıyoruz.[61]

On üç yıl sonra, Amerikalı bir ziyaretçi heyecanla şunları söylüyordu. "Bay Ford birkaç milyon cebine koyup Çin'deki müstakbel müşterilerinin yararına bu eski şeyi satın alsaydı ... inanılmaz bir anayol olurdu."[62]

Setten gerçekten bıkkınlık duyan kişi Çin Seddi ziyaretini anlatmaya gerek görmemiştir. Daha 1880'de bile, Tibet'e giden bir İngiliz yüzbaşı kısa ve öz bir ifadeyle "Çin Seddi'ndeki gezinti ... buraları tekrar anlatmanın gereği yok" demiştir.[63] 1921'de Moğolistan'a giden bir gezgin "şu dünya harikası,

---

60 Luigi Barzini, *Pekin to Paris: An Account of Prince Borghese's Journey across Two Continents in a Motor-car* [Pekin'den Paris'e: Prens Borghese'nin Otomobille İki Kıta Arasındaki Yolculuğunun Öyküsü] (Londra: E. Grant Richard, 1907), s. 96-97.

61 *A. g. e.*, s. 109.

62 Victor Murdock, *China, the Mysterious and Marvellous* [Çin, Gizemli ve Harika] (New York: Chicago, 1920), s. 291.

63 William John Gill, *River of Golden Sand* [Altın Kum Nehri] (Londra: Murray, 1883), s. 22-23.

Çin Seddi, dağ sırtlarından öbür dağ sırtlarına gri bir yılan gibi kıvrıla kıvrıla uzanıyor ... bütün bunları daha önce gördüm zaten ... Çok yakındaydı ve demiryolu onu sıradan bir yer haline getirdi" demektedir.[64]

Gezi yazarlarının üstünlük taslamaları ünlü Çin Seddi'ni kendi gözleriyle görmeye can atan turistleri pek az etkiledi. 19. yüzyılın sonlarında Çin'e düzenli tur işi ulaştığından beri Çin Seddi yabancı ziyaretçiler için esas görülecek şey, kuzeye yapılan gezilerin temel taşı olmuştur. Kibirli emperyalist vaazlar kendini hissettiren çağdaş Çin milliyetçiliğiyle hiçbir şekilde çatışmadan yavaşça gözden düşünce, Batılı ziyaretçiler seti etkileyici ama savunma başarısızlığının tozlu bir simgesi olarak görmeye başlayarak karmaşık duygulara kapıldılar. Böylece setin tarihini takdir etmelerini güçleştiren önemli ve ince farkın tek gölgesini de ortadan kaldırdılar.

Bu sarhoş edici sete-tapma yılları boyunca çok az Batılı ziyaretçi setin gerçek Büyük Anormallik özelliğine dikkat çekti. Bu anormallik Çinlilerin ilgisinin yabancıların bu saplantısını hiçbir şekilde yansıtmadığı gerçeği idi. George Fleming seti ziyaret etmek için izin alırken çektiği sıkıntıları anlatırken, engelleyici bürokratların "güneş çok sıcak, yol yok, tepeler çok uzak ve taşlarla kaplı" gibi açıklamaların yanında "Çinlilerin oraya hiç çıkmadığını" dile getirdiğini aktarmıştır.[65] Fleming geziyi tek başına yaptı çünkü kıvrak zekalı Çinli muhafızlar, çılgın, yabancı, şeytan efendilerinin aksine surlarla çevrili dağ tepelerine tırmanarak hayatlarını tehlikeye atmaya razı değillerdi. Fleming, elbette, "neredeyse erişilmez kayalara ... tırmanmaya" karşı isteksizliklerini Çinlilerin fiziksel zayıflıklarına yormaya hazırdı ve bu durumu pek de fazla düşünmedi.[66] Ama 20. yüzyılın başlangıcında, barbarların set çılgınlığı karşısında ilk başlarda hayrete düşen Çinliler yavaşça kendi görüşlerini gözden geçirmeye başladı, uluslararası düzeyde küçümsemenin kışkırtıcıları, dehşet verici Fleming ve onun gibi başkaları tarafından ikna edildiler. Davetsiz Batılı misafirleriyle yaralayıcı karşılaşmalarla geçen onyılların ardından Çin milli özsaygısını yeniden

---

64 Roy Chapman Andrews, *Across Mongolian Plains* [Moğolistan Düzlüklerinin Bir Ucundan Öbür Ucuna] (Londra: D. Appleton & Co., 1921), s. 20.

65 Fleming, *Travels*, s. 318.

66 *A. g. e.*, s. 367.

toparlamaya başladığında Çin Seddi imparatorluk enkazının tutunacak en aşikar parçasıydı.

Çin Seddi'ni Çinceye Çevirmek

4 Mayıs 1919 günü öğleden sonrasının ılık bahar havasında Çin şehirleri alev aldı. 3000 kadar protestocu öğrenci saat birde Pekin'deki Yasak Şehir'in önünde iki büyük beyaz cenaze afişinin altında toplandı. Afişlerde Pekin hükümetinin hiç sevilmeyen iki üyesinin ismi yazılıydı, fakat meclisi esas telaşlandıran başka bir şey için tuttukları yas idi: Protestocular Çin için yas tutuyorlardı. Birkaç gün önce ülke bazı talihsiz haberler almıştı. Binlerce kilometre ötede, Versailles'da, ABD Başkanı Woodrow Wilson, Britanya başbakanı David Lloyd George ve Fransız meslektaşı Georges Clemenceau biraraya gelmiş ve henüz biten savaşın ardından savaş sırasında Almanlara karşı kendilerine donanma yardımı yapan Japonlara bir ödül vermeye karar vermişlerdi. Ödül, Almanya'nın Shandong'daki topraklar üzerindeki haklarının (kuzeydoğu Çin'in büyük bir kesimi) Japonlara devredilmesi idi. Paris barış müzakerelerindeki Pekin hükümeti temsilcileri (bunların çoğu yolsuzluğa batmış Çinli yerel diktatörlerinin desteklediği ya da Japonya'dan alınan borç paralarla bolca rüşvet yedirilen kişilerdi) kalemlerini çıkarmış, metni imzalamaya hazırdı.

Öğrenciler Tiananmen Meydanı'ndan doğuya, elçiliklere, otellere, bankalara, dükkanlara, kiliselere, genelevlere ve şehrin elçilikler kesiminde bulunan, emperyalist güçlerin yüzyılın başlarında kendileri için yaptıkları polo sahasına doğru yöneldiler. Yabancı ve Çinli polisler, protestocuların elçilik duvarlarını aşmalarını engelleyince kalabalık, hükümetin Japonya'ya karşı en fazla taviz veren üyelerinden birinin evinin yolunu tuttu. Ev sahibinin arka duvardan atlayarak ellerinden kıl payı kurtulduğunu öğrenen protestocular hınçlarını evi yakarak ve hükümetin üyelerinden birini

yakalayıp döverek çıkardı.

Çin birinci Afyon Savaşı'nı kaybettikten sonraki seksen yıl boyunca yabancı güçler, ateşli Çinli yurtseverlerin deyimiyle, "Çin'i karpuz gibi dilim dilim yemişlerdi": Gambotları rıhtımlara çekmiş, sarayları yerle bir etmiş, tazminatlar koparmış, dokunulmazlık iddialarında bulunmuş ve "etki alanı" adı altında doğal kaynakları üzerinde ayrıcalıklı geliştirme ve kullanma hakları istedikleri büyük toprak parçaları kapmışlardı. İşte bu aynı seksen yıl boyunca Çin hükümetleri Batı'nın meydan okuması karşısında tereddüt etti, çağdaş gambotlarla ve silahlarla emperyalistleri karşılama (ve belki de yenme) arzusu ile böyle bir yöntemin Çin kültürünü barbarca usullerle kirleteceği korkusu arasında gidip geldiler ve sürekli bocaladılar.

Versailles kararının utancı Çin milliyetçiliğinin çırası oldu, Çin'in bütün şehirlerinde günümüzde 4 Mayıs Hareketi diye bilinen kültürel ve siyasi protesto hareketini başlattı. İzleyen yirmi otuz yıl boyunca Çinli reformcular değişen hızlarda yoğun bir şekilde çalışarak imparatorluk hükümetinin ve toplumunun geleneklerinin yani eski çağların ve Konfüçyüs'ün yüceltilmesinin Batı tarzı bilim ve teknoloji geliştirememenin tarihi bir çıkmazı temsil ettiği gibi rahatsız edici bir sonuca ulaştılar. Binyıllık Konfüçyüsçü sınav sisteminin en sonunda kaldırıldığı 1905'in öncesinde ve daha ziyade sonrasında, genç insanlar klasik kitaplarını bir kenara bırakıp çağdaş Batı'nın zenginlik ve güç yaratma yöntemlerini öğrenmek için, askeri ve sınai teknolojileri edinmek için ve en önemlisi ulus hissinden doğan siyasi kuvvet ve birlik yapısı geliştirebilmek için askeri ve teknik akademilere akın ettiler. Barbarların değerlerine teslim olma konusundaki endişeler düzgün *ti-yong* (öz-uygulama) formülünce güya bastırılıyordu. Bu, kültürel muhafazakarlığa 19. yüzyılın sonlarında verilen bir sus payıydı. Çinli "öz"ün (ahlaki ve felsefi değerler) Batılı "uygulama"nın (bilim ve teknoloji) seçilmiş unsurlarının benimsenmesiyle tehdit altında kalmaktan çok güçleneceği varsayılıyordu.

Versailles'ın ardından yeniden şiddetlenen bir ulusal kriz hissine kapılan ve ulusal canlanma konusunda da umutsuzluğa düşen 4 Mayısçıların, emperyalist tehdide karşı koymak için tasarlanan önceki yetersiz önlemlere karşı sabrı tükenmişti. Çağdaş Batı ve geleneksel Çin değerleri arasında

uyumlu bir uzlaşma arayışını terk eden 4 Mayıs düşünürleri, yazarları ve protestocuları, Çin'i o anki feci duruma sokmuş olan, yıkımlarla dolu ve geride kalmış geçmişten kesin kopuşun artık zamanının geldiğine karar verdiler. Klasik dilden, üstünlük kompleksinden, yabancı olan her şeye karşı duyulan güvensizlikten, yaşlılara değer vermekten, gençleri kötülemekten artık vazgeçilmeliydi. 4 Mayıs Hareketi'nin aydın önderlerinden biri olan Chen Duxiu'ya göre başlıca görev "Batılı toplumların temel taşını, yani eşitliğe ve insan haklarına duyulan yeni inancı ithal etmektir. Konfüçyüsçülük ile yeni inanç, yeni toplum ile yeni devlet arasındaki uyumsuzluğun büsbütün farkında olmalıyız."[1] Açıklık ayakta kalmanın anahtarıydı; eski usul tecritçilik ise yokoluşa uzanan yoldu. Chen "Kozmopolit olun, tecritçi değil," diye öğütler veriyordu. "Arabasını kapalı kapılar ardında yapan kişi, arabanın kapıların dışındaki yollara uymadığını görecektir."[2] Sokak köşelerinde, derslerde, broşürlerde ve gazetelerde, Çin'in tüm şehirlerindeki genç aydınlar, Konfüçyüs'ün eski otokrasisinin yerine çağdaş Batılı bilim ve demokrasiyi getirmek için seslerini yükseltmeye başladı.

~

Bir yıl önce, 1918'de, Sun-Yat Sen adında, elli iki yaşında Çinli bir beyefendi, Şanghay'daki Fransız İmtiyaz Bölgesi'nin yeşillik caddelerinin arasındaki sakin sokaklardan biri olan Molière Sokağı 26 numaradaki bir villaya yerleşmişti. 1919'un Mayıs ayından Haziran ayına kadar inzivaya çekildiği evinin dışındaki şehir tamamen kargaşaya sürüklenmişti. Belki de işgücünün dörtte biri greve gitmiş, sokak köşelerinde emperyalizm karşıtı, önceden planlanmayan gösteriler ve oyunlar düzenlenmişti. Kentsel Çin'in elli küsur yaşındaki birçok sakini gibi anlaşılan Sun, 4 Mayıs Hareketi'nde çok ufak bir etkin paya sahiptir çünkü harekette esas baskın olan öğrencilerdi. Çalışma zamanını bilimsel arayışlarla geçiriyor, yazılarını gözden geçirip düzeltiyordu. Dinlenme zamanlarını da villalarının çiminde karısıyla kroket oynayarak veya yemekte dostlarını ağırlayarak geçiriyordu.

---

1 Aktaran Jonathan Spence, *The Search for Modern China* [Çağdaş Çin Arayışı] (New York: Norton, 1999), s. 303-304.

2 Teng Ssu-yü ve John K. Fairbank (der.), *China's Response to the West: A Documentary Survey, 1839-1923* [Çin'in Batıya Cevabı: Belgesel bir İnceleme, 1839-1923] (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954) s., 240, 243.

Başka çoğu açıdan Sun orta yaşlı sıradan şehirli bir Çinliden başka bir şey değildi. 1919'da ise eski bir devrimci lider ve Çin Cumhuriyeti'nin yeni başkanıydı. Yıllar sonra ölümünün ardından, Çin'in siyasi ilgi odağındaki yerini alacak (Molière Sokağı'ndaki kitaplarla dolu, sakin hayatının oldukça uzağında bir dünyada) ve "çağdaş Çin Ulusunun Babası" sıfatıyla hem Tayvan hem de Çin Halk Cumhuriyeti hükümetlerince övgüyle anılacaktı.

4 Mayıs göstericileri gibi Sun Yat-sen de Çin ulusal diriliş sorununa kafasını takmıştı. Genç yandaşlarının tersine, o bu konuda zaten yıllardır endişe duyuyor ve düşünüyordu. Çin'in hanedanlık karşıtı devrimci güçlerinin yararına uluslararası düzeyde para toplama, ders verme, toplantı düzenleme ve muhtelif eylemle dolu yaklaşık otuz yıldan sonra, beceriksizce planlanmış bir bomba patlamasının vaktinden önce tetiklediği 1911 ulusal devrimin ardından yeni Çin Cumhuriyeti'nin başkanı olmaya davet edildiğinde, Sun çabalarının karşılığını almanın kısa süre de olsa tadını çıkarmıştı. 1912'ye gelindiğinde, görevde geçirdiği sadece birkaç haftanın ardından, Sun mevkiini eski Qing generali ve devrimin arkasındaki askeri güç olan Yuan Shikai'ye devretti. Yuan vakit kaybetmeden yeni anayasayı göz ardı etmeye başladı. Meclisin onayını almadan dış borçlar aldı, başbakana suikast düzenledi ve sonunda da, 1 Ocak 1916'da kendini imparator ilan etti. Bu son eylemi üzerine bütün ülkeyi korku sardı. Aynı yıl, eyaletler tombul ve bıyıklı imparatorlarına karşı birer birer Pekin'den bağımsızlıklarını ilan edince, Yuan hastalandı. Sebebi büyük ihtimalle öfke kaynaklı stres idi ve sonunda öldü. Cumhuriyet umutlarını değilse de en azından ülkenin ordularını birarada tutan bu askeri diktatörün ölümünün ardından yeni rejimin iskeleti çöktü ve ortaya bölgesel diktatörlerin iktidar mücadelelerinin hâkim olduğu bir karmaşa çıktı.

İktidara aç kişiler kendi ordularını toplarken ulusun geri kalanı cehennemin içine düştü. 1911'de Qing hanedanlığını deviren devrimciler hükümeti kurmak konusundaki ortak amaçlarının çoğunda uzlaşamadıkları halde her şeyden önemli bir konu onları birleştirmişti: Emperyalist kuvvetlerin saldırılarına karşı güçlü bir direniş oluşturmak ihtiyacı. Hiçbir güç kuzeydoğuda çıkarlarını dayatma konusunda Japonya'dan daha inatçı de-

ğildi. Japonya hem Çin hem de Rusya'yla çatıştıktan sonra, 1910'a gelindiğinde Mançurya'daki baskın güç konumuna gelmişti. Çin'deki devrim sonrası kaos ortamından azami derecede faydalanan Japon hükümeti 1915'te Yuan Shikai'ye Yirmi Bir Talep'ini sundu. Mançurya ve Moğolistan bölgelerinde Japonya adına daha fazla ekonomik ve siyasi egemenlik istiyordu. Birkaç ay süren görüşmeden sonra Yuan teslim oldu. Dört yıl sonra, Versailles'da, Çin Müttefiklerin savaş çalışmalarına yüz binlerce Çinli işçisiyle destek verdiği halde Amerikalıların, İngilizlerin ve Fransızların aldığı bir karar, Çin milli egemenlik hareketinin bir anda kötüye yönelmesine neden oldu.

İşte çağdaş Çin için bu önemli yol ayrımında Sun Yat-sen emekli olup Şanghay'daki sakin köşesine çekilmiş, yeniden toparlanmaya hazırlanıyordu. 1917'de, zamanın yerel diktatör modasından sonra, güneydeki Kanton'a gitmiş, kısa bir süreliğine de olsa tamamen askeri kıyafet içinde (tüylü miğfer, püsküllü apoletler, beyaz eldivenler) kasılarak yürümeye ve kendine Büyük Mareşal demeye başlamıştı. Sun büyük bir ordusu olmayan bir mareşal olarak kalmanın parlak bir gelecek getirmeyeceğini görünce (komutasının zirvesindeyken topu topu yaklaşık yirmi tabur ve bir gambot toplayabilmişti) kordonlu üniformasını çıkarıp geleneksel bilgin cübbesini sırtına geçirdi ve Ulusal İmar Planı üzerinde çalışmaya başladı. Birleşik, cumhuriyetçi Çin hayalini gerçekleştirmek için bir sonraki hamlesinden önce enerjisini toplayan devrimci tilki kendini siyasi kuramcıya dönüştürmeye başladı ve 4 Mayıs Hareketi'nin radikal görüşlerini kendi reform planlarıyla karşılaştırmaya koyuldu.

Sun, devrimci 4 Mayıs yaklaşımıyla aynı görüşü paylaşmıyordu. Çin geleneklerinin toptan reddedilmesinin geçmiş siyasi kültürle olan ruhsal bağları koparacağından ve eski imparatorluk örneğini başarmak için yeniden bir birleşik devlet kurmayı olanaksızlaştıracağından korkuyordu. Bu, çağdaş Çin'in temel ve köstekleyici ruhsal çelişkisi olmuştu ve bir raddeye kadar günümüzde hâlâ varlığını sürdürmektedir. Çin'i 18. yüzyıla kadar dünyanın en güçlü ülkesi yapan ama yüz yıl sonra emperyalist Batı karşısında neredeyse çaresiz bırakan tecrübe ve başarı birikimiyle ne yapılacağı sorunu çok önemliydi. Kafası karışan yurtseverlerin gözünde Çin tarihi,

Çin'in feci durumunun nedeniydi. Ama aynı zamanda 20. yüzyıl Çin'ini, Asya'nın Hasta Adamını kurtarmaya değer kılan da kesinlikle aynı tarihti. Batı gibi güçlü ve çağdaş olmayı tutkuyla isteyen Çinli yenilikçiler hâlâ "Çinli" olup olmadıklarını düşünmek için huzursuzluk içinde başlarını geri çevirip geçmişe bakmıştır.

Sun'un Ulusal İmar Planı, temelde Çin'i çağdaşlaştırmak için olağanüstü derecede cesur ve tümden Batılılaştırılmış bir plandı. Bütün kasabaları ortadan kaldırmak, Yangtze Nehri'ni ıslah etmek, Pekin ile Capetown arasında bir demiryolu bağlantısı kurmak öne çıkan hedeflerdi. Çağdaş batı her noktada örnekti. Sun "Avrupa ve Amerika" usulünde sınai gelişim, "New York kadar önemli" bir kuzey limanı çağrısında bulunuyordu. Hepsi yabancı uzmanların rehberliğinde, yabancı kaynaklarla ve araçlarla başarılacaktı.[3]

Sun Yat-sen Çin'in kapılarını çağdaş Batı teknolojisi ve yatırımına açmayı önerse de, Çin'in yara almış milli değer duygularını okşamayı da ihmal etmedi. Sun, milli egoyu şişirmeye, Çin geleneklerinin teknik deha ve dinamizm üretme yeteneğinin olduğunu göstermeye yetecek kadar somut ama aynı zamanda herhangi bir baş ağrıtıcı, belirgin bir çağrışımı beraberinde getirmemeye yetecek kadar da soyut ve tarihi bakımdan bulanık bir simge düşünmeye koyuldu. Şanghay'a dönüşünde rahat bir yere oturan Sun gözlerini kuzeye çevirdi.

Çin'in toprak temelli mühendislikteki en ünlü eseri Büyük Set'idir. Qin Shihuang Çin'i Hunlardan korumak üzere Büyük Set'i inşa etmesi için Meng Tian'ı kuzeye gönderdi. Doğuda Liaoshen'den başlayıp batıda Lintao'da son bulan set, dağların ve vadilerin üstünden geçerek beş bin *li* boyunca uzanıyor. Bütün eski çağlar boyunca eşsizdi. O bir mucize, tarihi bir eserdir. Qin zamanında bilim henüz gelişmemişti, alet edevat icat edilmemişti. İnsan gücü bugün olduğu kadar bol değildi, fizik ve mühendislik bilgisi bugünkü seviyesinin çok uzağındaydı. O halde böyle muhteşem bir anıt nasıl inşa edilebildi? ... Edilebildi çünkü ihtiyaç icatların anasıdır... Hunlarca tahammül edebileceğinden fazla rahatsız edilen Qin Shihuang en

[3] Marie-Claire Bergère, *Sun Yat-sen*, çcv. Janet Lloyd (Stanford: Stanford University Press, 1998), s. 282.

iyi çözümün geleceği güven altına almak için büyük bir eser yapmak olduğuna hükmetti: Büyük Set'i inşa etmek. Kendisi mükemmel bir bilge hükümdar olmadığı halde inşa ettirdiği Büyük Set torunlarına Büyük Yu'nun aldığı sel denetim önlemleri kadar fayda sağladı ... biz Çinliler Büyük Set'in korumasından mahrum olsaydık, Song veya Ming'den çok daha önce, ta Han zamanında Çin kuzeyli barbarlarca fethedilecekti ve Çin ırkı Han ve Tang dönemindeki gibi büyüyüp gelişemeyecek ve güneyin haklarını savunamayacaktı. Ülkemiz asimile etme gücünü tamamen geliştirdikten sonra ülkemizi fethedenleri, Moğolları ve Mançuları bile asimile edebildik.

Sun her yerde eski, dillere düşmüş Qin terimi "Uzun Set"i kullandığı halde, aşırı övdüğü nesnenin, Cizvitlerin, Voltaire'in ve Viktoryanların inşa edip koruduğu, iki bin yıllık, değişmeyen Büyük Set olduğu açıktı. Sun'a göre Büyük Set Çin'in eski uygarlığındaki "yapabilirim ruhunun" zaferini, teknolojik ve lojistik engelleri göz önünde bulundurmadan işgücünü ve kaynakları bir projeye yönlendirme konusundaki kör ve azimli kararlılığı, o zaman için çoktan ve gerçekten kaybedilen bir ruhu simgeliyordu. "Bugün biri başka bir Büyük Set inşa etme konusunda Qin Shihuang'ı taklit edecek olsaydı, asla gerçekleştiremezdi."[4]

Sun 1919'un düşünsel mayasına karşı reddedici bir duruş takındığı halde birçok bakımdan 4 Mayıs protestocularıyla ortak siyasi davayı paylaşıyordu. Yaratılıştan kozmopolit cumhuriyetçiydi, asla kültürel muhafazakar değildi. Makao'nun sadece altmış dört kilometre kuzeyinde, köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen, deniz aşırı yolculuklarda servet kazanmak için gemi kullanan kardeşinin zenginliği sayesinde Hawaii ve Hong Kong'da öğrenim gören Sun, Çin'in Batıya zorla açılmasının en mükemmel ürünüydü. Ticaretin, gazetelerin, okulların, limanlarının ve sanayinin ortasında filizlenen yeni ve melez fikirlere maruz kaldı. Başarısız bir devrimci ayaklanmanın ardından Çin'de idam cezasına çarptırılan Sun 1895'te Hong Kong ve Japonya'ya kaçtı. Bu olayın ardından hayatının büyük bir kısmını Çin'in dışında geçirdi. 1911 devriminden ancak Rocky

[4] Sun Zhongsan, *Jianguo fanglüe* (Ulusal İmar Planı) (Zhengzhou: Zhengzhou guji chubanshe, 1998), s. 90-91.

Dağları'nın eteklerinde kahvaltıdan önce gazete sayfalarını karıştırırken haberdar olmuştu. Japonya, Avrupa ve ABD arasında mekik dokuyan Sun gerçek bir uluslararası fırsatçıydı. Çin cumhuriyet projesi için para toplama çalışmalarında yabancı müttefikler ve sponsorlarla sürekli ikili oynuyordu. 1923'te, yeni Komünist Rusya'yla kârlı bir ittifak görüşmelerine başladıktan kısa bir süre sonra, Hong Kong'daki salonlarda zengin yerel soylularla çay içiyor, "örnek olarak İngiltere'yi almalı ve İngiltere'nin iyi idare örneğini bütün Çin'e yaymalıyız" diyordu.[5]

Orta yaşa geçişiyle birlikte artan muhafazakarlığı ve gelenekselciliğini göz önünde bulundursak bile Sun'un Büyük Set'e yani imparatorluk Çin'indeki diktatörlüğün ve tecritçiliğin bu en göze çarpan simgesine saygı duyması, yabancı yanlısı ve cumhuriyetçi siyasi inançlarının tümüyle uyuşmazlık içinde gözükecektir. Ama bu paradoksun çözümü çağdaş Çin milliyetçiliğinin ve onun tarafgirlerinin kilit iç tutarsızlığı üzerinde kafa yormaktan değil, onu basitçe kabul etmekten geçmektedir. Bu çelişki emperyalist Batıya karşı duydukları nefret ve hayranlık ile Çin'e ve geçmişine karşı duydukları küçümseme ve saygıdır. Sun hayatının sonuna doğru, büyük bir çabayla siyasi projeleri için yabancılardan para desteği içinde olduğu zamanda bile, çağdaş Çin'in bütün sorunlarından emperyalizmi sorumlu tuttu. Yurttaşlarına "eski ahlakımızı yeniden canlandırın" diye yalvarırken, öbür yandan çağdaş dönem öncesi Çinlileri barbarlara karşı ülkelerini savunamadıkları için ayıplıyordu.[6] 4 Mayıs Hareketi bile, toptan Batılılaşma yönündeki sözde apaçık mesajıyla, bu tür çelişkilerle dolu olan bir hareketti. Batılı emperyalizme karşı duydukları nefretle yüreklenen 4 Mayısçılar, tarihi çok eskiye dayanan ülkelerini yakında yok olmaktan kurtarmak için, Çin toplumunun her köşesine Batılı bilim ve demokrasi ruhunu ithal etmek için feryat ediyorlardı.

Akıllardaki bu düşünceyle, Çin Seddi çağdaş Çin milliyetçileri için mükemmel derecede uygun bir maskot haline geliyor. Yabancılara boyun eğmeyen Çinliler tarafından inşa edildi, ardından rahatsız edecek derecede

---

5 Aktaran C. Martin Wilbur, *Frustrated Patriot* [Korkmuş Yurtsever] (New York: Columbia University Press, 1976), s. 144.

6 Bergère, *Sun Yat-sen*, s. 144.

karmaşık tarihinden koparıp en basitinden "müthiş" sıfatıyla yeniden keşfeden yabancılar tarafından yüceltildi. Sun'un Çin Seddi'ne övgüsü açıkçası Çin'in (kendi sözcükleriyle, "dağınık kum tabakası") etrafında bir ulus olarak toplanabileceği ve ondan emperyalist tehdidi alt etmek için gerekli özgüveni elde edebileceği bir simge veya felsefe arayışının bir parçasıydı. Ama Sun Çin Seddi'nde karar kılarken Çin tarihine duyduğu saygıdan çok kendi kozmopolitliğini gözler önüne sermiş oldu çünkü setin yaşı, konumu ve genel büyüklüğü hakkındaki sözleri, tarihi açıdan yetersizdi ve bir sürü Batılı seyahatnamenin herhangi birinden doğrudan alınmış gibi görünmekteydi. Set konusundaki gözlemlerinin gayet açık bir şekilde ortaya koyduğu üzere Sun klasik bir aydın değildi; hiçbir yerde setin (hem kronolojik hem de coğrafi bakımdan) parçalı yapısı, göstermelik taş kesimlerin nispeten yeniliği, 1644'teki Mançu işgalini engellemedeki başarısızlığının ardından gelen tarihi çöküş (Çin uygarlığının kaba barbarlara karşı aldığı bir zafer gibi kolaya kaçarak yeniden icat ettiği bir işgal) gibi konularda hiçbir görüş ortaya koymadı. Sun, Batılıların seti büyük sıfatıyla yanlış yorumlamalarını Çinceye tercüme etmekten başka bir şey yapmadı. Bu esnada da setin yüz kızartıcı tarihini sildi ve böylece çağdaş Çin'in Çin Seddi'yle arasındaki aşk ilişkisi başladı.

Başka bir açıdan bakıldığında, Sun'un Çin Seddi'ne karşı aşırı bir ilgi yaratması hiç de tesadüf değildi. Siyasi hayatına bir demokrat olarak başlayıp görünüşte yine demokrat olarak son verdiği halde, Çin'in demokrasiye Avrupa'da geliştiği haliyle, bireysel özgürlük savaşı biçimiyle ihtiyaç duyduğuna inanmıyordu. Ona göre Çin'in sorunu çok az değil, çok fazla bireysel özgürlüktü. Bu özgürlük emperyalizm altında ulusun köleleşmesine direnmek için birleşmekten halkını alıkoyuyordu. Bunun yerine "bireysel özgürlüğü yıkmalı ve çimentonun kuma karışmasıyla oluşan sağlam beton gibi sert bir vücut oluşturmak üzere zorla biraraya gelmeliyiz" diyordu.[7] Sun'un bireysel özgürlükten ziyade ulusun özgürlüğünü vurgulaması ve Çin halkına askeri bir diktatörlük çatısının altında demokrat olmanın "öğretileceği" belirsiz bir himaye yapısı üzerindeki ısrarı, demokrasi söylemine boş ve otoriter bir hava kattı. Himayesi altındaki siyasi kurumlara,

7 *A. g. e.*, s. 372.

çağdaş Çin'in en güçlü iki partisi olan milliyetçiler ve komünistlere, diktatörlüğe uzanan kolay bir yol sunuluyordu kesinlikle. Otokrat Çin devletinin bin yıllık anıtı, Çin Seddi'ne sevgiyle bağlanmasını açıklamaya da katkıda bulunuyordu.

Sun altı yıl sonra, 1925'te, Çin'in gerçek bir cumhuriyet olarak yeniden birleşmesi hayalini göremeden karaciğer kanserinden öldü. Ama milliyetçi eylemciliği, ulusal çağdaşlaşma için cesur planlar düşünme yeteneği ve her şeyden önemlisi de hem milliyetçileri hem de komünistleri desteklemesi, gelecek yıllarda ve onyıllarda iki parti büyüyüp kendi otoriter devletlerini kurduğunda, her ikisinin de onu Ulusun Babası sıfatıyla alkışlamasını ve kendi siyasi ihtiyaçlarına uyan birçok bildirisine saygı duymasını sağlayacaktı.

~

Sun sete hayranlık duyan çağdaş Çinlilerden ilki olabilir ama Çin Seddi'ni herkesin hayalindeki ulusal güç ve direnç simgesi haline getirecek olan şey Şanghay'da temelleri atılan kuramlardan çok ulusal kurtuluş için umutsuz mücadeleyle dolu savaş yılları olacaktı.

Öncelikle, iç savaş vardı. 1923'te, Sun Yat-sen Sovyet Rusya'yla anlaşma yaptı. Ruslar Milliyetçi Parti'ye (Kuomintang veya KMT) para, silah, siyasi ve askeri eğitim sağlayacaktı; bunun karşılığında Sun da 1921'de kurulan genç Çin Komünist Partisi'nin üyelerine Milliyetçi Parti mevkilerine geçme izni verecekti. Sun, Çin'i kendi aralarında bölüşen yerel diktatörleri yenmek için kendisinin ve partisinin ihtiyaç duyduğu mali desteği alacaktı. Ruslar ise komünizm karşıtı Japonya'ya karşı bölgesel bir müttefik elde edeceklerdi ve komünist devrimin daha sonra içinden kendiliğinden filizleneceği birinci siyasi aşama, yani Çinli komünistlerin desteğiyle yapılacak bir ulusal burjuva devrimi gerçekleşmiş olacaktı. Çin'de meydana gelecek bu devrimle uzun vadeli dünya devrimi amaçlarını bir adım daha ileri götürmüş olacaklardı.

Sun Yat-sen hayattayken ve milliyetçiler Ruslarla ilişki kurmaktan önemli yararlar sağlıyorken iki Çin partisi arasındaki bu Birleşik Cephe iyi kötü birarada duruyordu. 1926'da, Birleşik Cephe'nin Sovyet-eğitimli ve silahlı askerleri Kanton'dan orta ve doğu Çin'e doğru harekete geçip bir

avuç yerel diktatör rejimini yıkınca, ittifak milliyetçilerin yeniden birleşme hırslarını önemli ölçüde kamçıladı. Ama 1927'de, Sun'un iki yıl önce ölmesiyle kendi kendini onun varisi tayin eden Çang Kay-şek'in Şanghay ve Nanjing'in büyük kentsel ganimetlerine el koymanın eşiğine gelmesiyle ve komünistlerin, sağ görüşlü Çang'ın nazarında, şehirli ve kırsal nüfusu zengin toprak sahiplerine ve iş adamlarına karşı harekete geçirme çabalarında kabul edilemeyecek kadar radikalleşmesiyle birlikte ittifak şiddetle parçalandı. 12 Nisan 1927'de, Şanghay'ın en zengin finansçılarıyla ve onların özel yeraltı adamları Yeşil Çete'yle aylar süren gizli görüşmelerin ardından, Çang yaklaşık 1000 kişilik bir silahlı kuvveti (bütün Yeşil Çete üyeleri diye düşünülebilir) şehrin işçi sendikalarının, komünist eylemlerin merkezlerinin kapılarına dayandırdı; tek bir protesto gösterisinde 100 sendikacı silahla taranarak öldürüldü. Komünistlerin topladığı kuvvetler benzer şekilde Changsha, Wuhan, Nanchang ve en sonunda Kanton'da katledildi. Kanton'daki solcular kırmızı fularlarının boyunlarında bıraktığı boya izlerinden kolaylıkla teşhis edildi ve şehir yakınlarındaki nehirde on veya on iki kişilik gruplar halinde boğuldular.

Başkomutan Çang'ın siyasi yıldızı, kuzeyli yerel diktatörleri yenerek veya ikna edip onları ulusal yeniden birleşme amacına sözde boyun eğdirdikçe daha çok parlıyordu. Çinli komünist kuvvetler sonraki sekiz yılın çoğunu, Çin'in en erişilmez ve en az rağbet gören yerlerine kaçarak geçirdiler. Kaçtıkları bölgelerin çetin koşulları, yoksulluğu ve tenhalığı Çang'ın eski müttefiklerini avlama yönündeki kudurgan kararlılığının üstesinden gelecekti veya onlar böyle umuyordu. Buna karşın birkaç yıl boyunca sığınacakları yerler konusunda kötü seçimler yaptılar. 1929'da Jiangxi'ye yerleştiler. Dağlık ve çorak bir güneydoğu eyaleti olan Jiangxi'nin yoksulluğu, burayı radikal sosyal hoşnutsuzluğun ve komünist devrimin çabucak yeşereceği besbelli bir zemin gibi gösteriyordu. Ama aynı zamanda Çang Kay-şek'in doğu kıyısındaki Şanghay ve Nanjing'deki kendi güç merkezlerinin saldırı menzilindeydi. Üç büyük milliyetçi harekat 1931 ile 1932 arasında Jaingxi Sovyeti'ni yerle bir etti; yeni inşa edilen bir dizi yol ve sığınak bütün bölgeyi çevreliyordu ve komünistleri kapana kıstırmıştı.

1934 sonbaharında, büyük gizlilikle yürütülen, uzun planlamadan son-

ra, yaklaşık 80.000 komünist asker ablukanın en zayıf güneybatı köşesini yardı ve bir sene sürecek, 13.000 kilometrelik kaçış yolculuğuna başladı. Bu yolculuğun güzergahı ülkenin bazı en vahşi, en az gelişmiş bölgeleri boyunca kocaman, ters bir L şeklini izliyordu. Düşman güneyli yerlilerin yaşadığı tepeler ve ormanlardan, Tibet'in dondurucu zirvelerinden, uzak kuzeydoğunun askerlerin üstünde uzanamayacağı kadar ıslak olduğu için ayakta uyudukları zeminlere sahip bataklık düzlüklerinden, dağların arasına sıkışıp kalmış, coşkun ırmakların içinden, çok tehlikeli kayalar ve girdapların üstünden, bir uçtan öbür uca demir zincirlerle asılan hamak gibi köprülerin üstünden geçerek en sonunda kuzeybatı Çin'deki Shaanxi'nin kasvetli ve kırılgan topraklarına ulaştılar. Bu yolculuk komünist dünyada herkesin sandığı gibi milliyetçi kuvvetlerle süren savaştan ziyade, kulağa uzun sürmüş bir saha talimi gibi gelmesine yol açan Uzun Yürüyüş adıyla bilindi. Yolculuğa başlayan 80.000 kişiden sadece 8000'inin yolculuğu tamamladığı söylenir.

Mutlak koşullar bakımından, komünistleri Çin'in kıtlık içindeki kuzeybatı sınır topraklarında çaresiz bırakan Uzun Yürüyüş, Çinli komünistler için beş sene sonra Britanya'nın Dunkirk'ten* çekilmesine kıyasla zafer sayılmazdı. Göreceli koşullar açısından bakıldığında, hayatta kalan komünistler Shaanxi'ye varmalarıyla birlikte hem simgesel hem de stratejik açıdan güçlendiler. İtiraf etmek gerekirse, kuzeybatı yabancı, verimsiz ve geçiş kesiminde bulunan, kumlu, değişken, sarı-kahverengi lös toprakların hükmünü sürdüğü bir bölgeydi. Amerikalı gazeteci Edgar Snow'un komünist karargahını ziyaretindeki gözlemlerine göre, Orta Asya ve Moğolistan rüzgarları bölgedeki tepeleri "sonsuz çeşitlilikte, tuhaf ve sıkışık şekillerle" beziyordu. "Tepeler büyük şatolar gibi, sıralanmış mamutlar, güzelce yuvarlanmış somun ekmekler gibi, sanki bir devin elinin parçaladığı ve öfkeli parmaklarının izini arkasında bıraktığı sıradağlar gibi. Akıl almaz, inanılmaz ve kimi zaman da korkutucu şekiller, çılgın bir tanrının yarattığı bir

* İkinci Dünya Savaşı'nda, Mayıs ve Haziran 1940'ta, Almanların ilerleyişi karşısında ana savunma hattından kopan 300.000 kadar İngiliz ve Müttefik askeri Dunkirk limanından ve sahilinden tahliye edildi. Müttefikler ellerindeki toprağı kaybettiği halde bu kadar çok sayıda askeri sağ salim kurtarabildiği için bu geri çekilmeyi zafer gibi gördüler (ç.n.).

dünya."[8] Yağmurla güzelce sulandığı takdirde kumlu toprak verimliydi ve işlemesi de kolaydı. Bununla birlikte yağmur güvenilmeyecek kadar istikrarsızdı. Daha kuzeydeyse, Snow'un anlattığına göre, "yetişen mahsuller dik yamaçlarca kati surette kısıtlanıyor... Sadece birkaç tane gerçek dağ var, gerisi uçsuz bucaksız uzanan aralıklı tepeler. James Joyce'un yazdığı bir cümle gibi sonu gelmeyen tepeler bunlar, hatta ondan bile daha bezdirici tepeler var."[9] Ama komünistler rahat nefes alacakları bir yer elde etmişlerdi ve yürüyüş hakkında Snow'un kulağına çıtlattıkları propagandacı efsaneler aracılığıyla insan zayiatına rağmen milliyetçilerle gerilla savaşı yürütebildiklerini ve ayakta kalabildiklerini tüm dünyaya ilan ettiler.[10]

İçlerinden biri olan, aslen güney Çin'in zümrüt yeşili çeltik tarlalarının yerlisi olan ve şimdi kuzeye götürdüğü askerler üzerinde mutlak otorite kurmak noktasına gelen, Mao Zedung adında deneyimli ve acımasız bir devrimciye göre, bu turuncumsu sarı manzaranın bir özelliği tek başına arkasında ve önünde duran mücadelenin simgesi olarak öne çıkmaktaydı, eylemlerini gölgeliyor ve yargılıyor, uğruna savaştığı ulusun ilham verici simgesini sunuyordu:

> Gök yüksek, bulutlar solgun,
> Vahşi kazların güneye doğru kayboluşunu izliyoruz.
> Eğer Büyük Set'e ulaşamazsak, biz de erkek değiliz,
> Biz ki 20.000 *li*'den uzun bir yolu yürüdük.[11]

Komünistler 1949'da iktidarı ele geçirip, Mao'nun devrimci önderlikten tanrılığa dönüşümü tamamlanınca ve sözleri dini kitap kutsallığına erişince ve hemen ardından Çin Seddi bir turizm endüstrisi haline gelince, Çin Seddi

---

8 Edgar Snow, *Red Star over China* [Çin'in Üstünde Kızıl Yıldız] (Harmondsworth: Penguin, 1972), s. 68.

9 Aktaran Mark Selden, *China in Revolution: The Yenan Way Revisited* [Devrim Sürecinde Çin: Yenan Yolu Tekrar Ziyaret Ediliyor] (New York: M. E. Sharpe, 1995), s. 4.

10 Uzun Yürüyüş'le ilgili Maocu efsaneler hakkında güncel ve radikal bir değerlendirme için şu esere bakınız: Jung Chang ve Jon Halliday, *Mao: The Unknown Story* [Mao: Bilinmeyen Hikaye] (Londra: Jonathan Cape, 2005).

11 Chen Guoliang (der.), *Mao Zedung shici baishou yizhu* (Mao Zedung'dan açıklamalı yüz şiir) (Pekin: Pekin chubanshe, 1997), s. 84.

(Büyük Set) hakkındaki 1935 tarihli şiiri, Çin Seddi hatırası saklamaya hevesli ziyaretçiler arasında revaçta olan, üstünkörü ve yeni bir çeviride hareketli bir ahiret hayatının tadını çıkardı. Çince, zamir kullanmanın zorunlu olmadığı bir dil ve Mao'nun üçüncü dizesinde de zamir yok. Bu yüzden sonraki nesil çevirmenler Mao'nun sözlerini daha amiyane bir şekilde algılayabildiler. "Büyük Set'e hiç gitmemişseniz siz de erkek sayılmazsınız." Bu alıntı şimdi setin turistik alanlarındaki bütün kaya ve levhalara kazıldı, basıldı. Bu özdeyişle süslenmiş tişörtler ve şapkalarsa erkeklik krizlerine kolayca kapılabilen bütün ziyaretçilere teselli vermektedir.

Fakat 1935'e dönecek olursak, ne Sun Yat-sen'e ne de Mao Zedung'a duyulan büyük saygı Çin Seddi'nin ulusal simge olarak ölümsüzlüğünü temin etmeye yeterliydi. Çang'ın hükümeti, ölümünün ardından Sun'u siyasi bir ikona dönüştürdüğü halde Sun'un kendi mirası sağlama bağlanmaktan oldukça uzak görünüyordu. Sun yaşarken birçok kişi onun devrimci görüşünün şiddet ve hizipçilikten başka çok az şey getirdiğine inanıyordu. Sun'un eski partisi tarafından 1928'de sözde birleştirici milliyetçi rejim kurulduktan sonra şüpheler sürüp gitti. Çang Kay-şek iktidara geçmesinin ardından genelde tüm Çin'e hükmeden, yüceltilmiş ikinci adam konumunda biraz daha fazlası gibi görünüyordu. Hükümetiyse hem 1920'lerin sonlarında Shaanxi'de milyonlarcası kıtlık çeken köylülerce, hem de sol eğilimli ihtilaf fısıltıları yüzünden bile rahat verilmeyen ve bazen de suikasta uğrayan aydınlarca siyasi açıdan iflas etmiş gibi görülüyordu. Başka herhangi bir önderden çok kendisine kahramana tapar gibi tapmaya başlayan komünist devrimci grubunun başında bulunan Mao 1935'te bile aslında, milliyetçi ordularca Çin'in kuzeybatı kıyılarına itilmiş ve orada kalmaya mahkum, önemsiz bir siyaset adamı ve tanınmamış, amatör bir şair gibi görünmekteydi.

Seti tarihi karanlıktan kurtarmak ve Çinlilerin boyun eğmez direnme iradesinin bir simgesine daha doğrusu tiyatrosuna dönüştürmek üzere başka bir etken imdada yetişti: Japon istilası. Japon kuvvetleri 1890'dan itibaren Çin Seddi'nin kuzeyine, Mançurya'ya gitgide artan sayılarla durmadan yerleşmişlerdi. 1931'de, bölgenin ve zengin doğal kaynaklarının üzerinde askeri ve ekonomik denetimi genişletmekle geçen onyıllardan sonra, ken-

dine güvenen Japon subayları, Nurhaci'nin eski başkenti Mukden yakınlarında Çin askerleriyle büyük ölçekli bir çarpışmayı körükleyerek Japon otoritesini resmileştirmeye kalkıştı. Kendi hükümeti içindeki çatışmalar yüzünden zaten aşırı gergin olan Çang Kay-şek kuzeydoğudaki Çin kuvvetlerini komuta eden, afyon bağımlısı yerel diktatöre en basitinden setin güneyine çekilmesini emretti. Aynı yılın ilerleyen zamanlarında Japonlar Qing hanedanlığının tahttan indirilen son imparatoru Puyi'yi Çin Seddi'nin kuzeyinde yeni ve bağımsız bir devletin başına geçmek üzere Mançurya'ya dönmeye ikna ettiler.

Fakat önceki iki bin yıl boyunca Mançurya'ya hâkim olan neredeyse tüm dinç kuvvetler gibi Japonlar da çok geçmeden Çin'in geri kalanına ilgi duyduklarını dışa vurmaya başladı. Özellikle de yeni kazandıkları toprakların batısında ve güneyinde bir tampon bölge oluşturma kaygısı taşıyorlardı. 1644'te olduğu gibi, Shanhaiguan Orta Krallık'a açılan kapıydı. 1933'ün yılbaşında, kasabadaki Japon askeri inzibatlarının karargahının yakınlarında gizemli bir patlama duyuldu. Kargaşa konusunda Japonların ve Çinlilerin açıklamaları sonradan farklılaştı, Japonlar Japonya karşıtı bir bombalama olduğunu iddia ederken, Çinliler birkaç yılbaşı fişeği olduğunu ileri sürüyor ve durumu önemsemiyorlardı. Gerçek ne olursa olsun, Japon militaristler askerlerini ve uçaklarını Shanhaiguan'ın üstüne saldı. 3 Ocak 1933'e kadar tahminen 2000 Çin askeri ve sayısız sivil ölmüştü. Cennet'in Altındaki İlk Geçit Japonların eline geçmişti.[12]

20.000 Japon askeri iki aydan kısa bir süre sonra, Macartney ve beraberindekilerin 1793'te Qing imparatoruna gittikleri ticaret seferinde ziyaret ettikleri kuzeydoğu eyaleti Jehol'e yürüdü. Çin'in kendi ordularını kurban etmeye gönülsüz, para canlısı yerel diktatörlerce idare edilen direnişi yok denecek kadar zayıftı. Mart'ın ilk haftasına gelindiğinde, Qing imparatorunun eski yazlık sarayı ve avlağının yerindeki eyalet başkenti düşmüş ve 192.180 kilometre karelik bütün eyalet teslim olmuştu.

Birkaç gün sonra, Japonlar Çin Seddi'ne doğru harekete geçtiler. Pekin'in kuzeydoğusunda, başkentin kuzeyindeki Çin Seddi kesimini oluştu-

[12] Şu eserdeki rakamlara bakınız: Charles H. Shepherd, *The Case against Japan* [Japonya'ya Karşı Yürütülen Dava] (Londra: Jarrolds, 1939), s. 131.

ran dağların arasında bulunan göstermelik geçitlerde, surların arkasında, kulelerde ve mazgalların arasında siperlenen Çin kuvvetlerine karşı uçaklar, toplar ve tanklar konuşlandırdılar. Eski yerel diktatör ordularının yamalı bohçası olan Çin kuvvetleri silah bakımından çok zayıftı. 15.000 kişilik bir ileri hat tümeninin her bölüğünün elinde yalnızca on sahra ve dağ topu, 100 ağır makineli ve sadece iki hafif makineli tüfek vardı. Çinlilerin en coşkun çarpışmalarından birkaçı palalarla göğüs göğüse gerçekleştirilmişti. Hatta bir keresinde hava bombardımanı altında ilerlemiş olan Japon kuvvetlerini bile yendiler. Yine de, 1933'ün Mayıs ayının sonuna doğru, iki ay süren şiddetli çarpışmalardan sonra, Japonlar bütün kilit kuzeydoğu geçitlerini ele geçirmiş, Pekin'e baskın düzenleyecek bir konuma gelmişti.

31 Mayıs'ta, Çin ve Japonya delegasyonları Tanggu Anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşma Çin Seddi'nin güneyinde 400 kilometre uzunluğunda, Pekin'in sadece on altı kilometre kuzeyinde son bulan bir askersizleştirilmiş tampon bölge şartı koşuyor, böylece Japonların kuzeydoğudaki hâkimiyetini güven altına alıyordu. Japonya ordusu, Pekin'in düşmesine yol açacak çarpışmayı körüklemeden önce dört yıl daha bekleyecekti. 1937'de, Japonlar Çinlilerin askerlerinden birini esir aldığı bahanesiyle saldırıya geçti ve üç hafta sonra Marco Polo Köprüsü'nü ele geçirdi. Burası kuzey Çin'e, doğuda Shandong'dan batıda Shanxi'ye erişimi denetleyen kavşaktı. Temmuz'un sonlarına doğru, Pekin ve çevresindeki bölge Japonların eline geçecekti.

Hem Çin'e hem de Çinlilerin büyük çoğunluğuna göre bu yenilgiler trajikti, Japon ordularını 1945'e kadar 15 ile 20 milyon arasında kişinin canına mal olacak bir çatışmayı başlatmaya hazır hale getirdiler. Ölenlerin belki de 300.000 kadarı Japon askerlerinin 1937'de milliyetçi başkentin sakinlerini katlettiği, yedi haftalık Nanjing Yağması'nda can verdi. Ama tek bir anıt, Çin Seddi ve tek bir adam, Mao Zedung, Çin'in kuzeydeki askeri çöküşünden eninde sonunda kârlı çıkacaktı.

Çinlilerin set boyunca gösterdikleri direnişin boşuna olduğu ortaya çıksa da, fiziksel set çağdaş savaş silahları ve binlerce askerin güçlü rap rap sesleriyle dövülse de (geniş kesimler askeri nakliye yolu olarak kullanıldı), set bir sürü popüler milliyetçi şarkıda yurtseverliğin şifresi haline geldi.

"Büyük Set'imizi Savunun" adlı şarkı, "Hadi! Hadi! Direnmek için birlikte cepheye gitmeliyiz! Direnmek için cepheye! Kana bulanmış Büyük Set muhteşem!" diye bitiyordu. Çinli askerler Pekin'in kuzeyindeki geçitleri savunmak için boşuna uğraşırken bu şarkıyı söylüyordu.[13] Çin Seddi'ndeki Çinli pala tümenleri yeni ve coşkulu bir ulusal direniş ruhunun, (her ne kadar kısa sürse de) Japonların bol miktardaki çağdaş silahlarına üstünlük sağlamaya muktedir bir direncin simgesi oldu. Kuzeyde yayınlanan bir gazete Mart 1933'te şu ifadelerle sevincini dile getiriyordu:

Bugüne kadar, ülkemizin önderlerinin çoğu bizden Çinlilerin hiçbir şekilde Japonya'ya direnemeyeceğine inanmamızı istedi. Büyük Set geçitlerinde gördüğümüz kahramanlık ne kadar güçlü olduklarını gösteriyor ... Meselenin topraklarımızı yeniden ele geçirip geçiremeyeceğimiz değil, bunu isteyip istemediğimiz olduğunu gösteriyor. Mesele silahlar ve teknoloji meselesi değil, cesaret ve sadakat meselesidir.[14]

Set, 1937'deki Marco Polo Köprüsü olayından sonra tasarlanan, *On Bin Li Boyunca Dağlar ve Geçitler* (*Guanshan wanli*) isimli bir Şanghay filmi için bestelenen şarkı sayesinde müzikle yine ölümsüzleştirilmişti. Film hiç çekilmedi ama şarkı günümüzde bile popülerliğini koruyor. Çin'in hem kuzeydeki hem de güneydeki yasal topraklarını birleştiren (dikkat edin artık ayırmıyor, birleştiriyor) bir anıt olarak Büyük Set'i göklere çıkarıyor.

10.000 *li* uzunluğundaki Büyük Set 10.000 *li* uzunluğunda,
Büyük Set'in ötesinde anavatanımız bulunuyor,
Süpürge darısı olgun ve soya fasulyesi mis kokulu.
Bütün bölge eskiden altın içinde yüzer, afetlerin hışmına uğramazdı.

---

13 Wenjing, "Guochi congji ti wu yue (Birikmiş ulusal utançla dolu bir Mayıs ayı," *Qiantu*, 1.5 (1 Mayıs 1933), s. 3.

14 Junshi kexueyuan junshi lishi yanjiubu, *Zhong guo kang ri zhan zheng shi* (Çin-Japon Savaşı Tarihi), Cilt I (Pekin: Jiefangjun chubanshe, 1991), s. 268.

Ama ovalarında felaket filizlendiğinden beri,
Tecavüz ve yağma toprağa ızdırap verdi,
Büyük sorunların ortasında, başka yerlere sürgün edildik,
Etimiz ve kemiğimiz her yana saçılmış, anne babalarımız yas tutuyor.

Dişlerimiz çekildiğinde bile düşmanlığımızı ve nefretimizi unutamayız,
Gece gündüz yalnızca anavatanımıza dönmeyi düşünüyoruz.
Hepimiz geri dönüş yolunu bulmak için savaşıyoruz,
Japon köleler bize ne kadar acımasızca zulmederse zulmetsin.

10.000 *li* uzunluğundaki Büyük Set 10.000 *li* uzunluğunda,
Büyük Set'in ötesinde anavatanımız bulunuyor,
400.000.000 yurttaşımız tek yürek olmuş,
Yeni Büyük Set on bin *li* uzunluğunda.[15]

1936'da, Mao Zedung'un komünist devrimine idam cezası verilmişti. O senenin kışında, Japonlar anakara Çin'indeki ilk üslerini aldıktan yaklaşık dört yıl sonra, Çang Kay-şek eski kuzeybatı başkenti Xi'an'a kaçtı, son bir kuşatma harekatının komünistlerin kökünü ebediyen kazıyacağına inanıyordu. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Japonların aralıksız istilalarıyla dolu yıllar boyunca, Çang bütün emeklerini ulusal direniş üzerine değil, komünistlerin yok edilmesi üzerine odaklamıştı. 3 Ocak 1933'te Shanhaiguan düştüğünde, Çang Jiangxi'de Sovyet üs bölgesini kuşatıyordu ve kuzeydeki direnişi yönetmek için ara vermeyi reddetti. Japon istilası, ona göre, sadece "hariciydi ... tıpkı dış deride gün geçtikçe irin toplayan bir yara gibi. [Komünist] haydutların çıkardığı kargaşa ise dahili. Bu bir ... kalp rahatsızlığı. Bu dahili hastalık ortadan kaldırılmadığı sürece harici hastalık iyileştirilemez."[16]

---

15 *Changcheng baike quanshu* (Çin Seddi Ansiklopedisi) (Jilin: Jilin People's Publishing House, 1994), s. 901.

16 Parks M. Coble, *Facing Japan: Chinese Politics and Japanese Imperialism, 1931-1937* [Japonya'yla Yüzleşme: Çin Politikaları ve Japon Emperyalizmi, 1931-1937] (Cambridge, Massachusetts: Doğu Asya Çalışmaları Kurulu, Harvard University, 1991), s. 102.

Çoğunluğun bu meseledeki görüşü böyle değildi. Çang'ın yabancı istilası karşısında takındığı ateşli komünizm karşıtlığı tavrı, ona hızla ulusal bir halkla ilişkiler felaketi hazırlıyordu. 1933'te, Japonlar daha batıya, kuzey Çin'in içine doğru ilerleyip, oradaki Japon saldırılarının haberleri bütün ülkeye sızdıkça Çang'ı eleştirenlerin sayısı katlandı, onu güneyde "sağ salim oturmakla," "ulusu kaybetmekle" suçladılar. Sun Yat-sen'in dul karısı Çang'ı ve hükümetini "ihanet, korkaklık ve direnmemekle" suçladı.[17] Tanggu Anlaşması'nın imzalanmasından sonra öfke daha da şiddetlendi. Güneydeki basın Çang'a açıkça "hain" dedi, kuzeyli bir gazeteciyse "şu anda Çin'in önderi yoktur" dedi.[18] 1935'te, Çin'in bütün şehirlerinde on binlerce kişi Japonların saldırganlığını protesto etmek için yürüdü.

Çin Seddi savaşta acı çektikçe, onun şair-hayranı Mao, halkta canlanan duygulardan yararlanma fırsatını kaçırmadı. 1936'da, Şanghay'ın film stüdyolarının binlerce kilometre uzağında, kuzey Çin'deki lös yarlarda oyulan bir mağaranın içindeki Mao, Çin Seddi'ne ulusal birlik anıtı olarak dizelerinde yer verdi.

> Kuzeyin topraklarındaki manzara şöyle:
> Bin *li* buzla mühürlenmiş,
> On bin *li* kar girdaplarına teslim olmuş.
> Büyük Set'in her iki tarafında
> Arazi uçsuz bucaksızlığa doğru uzanıyor.
> Büyük nehrin kaynağından ağzına kadar,
> Şiddetli akıntı üstten donmuş ve kaybolmuş.
> Dağlar gümüşi yılanlar gibi dans ediyor,
> Platolar solgun filler gibi ıraklara koşuşturuyor,
> Cennet'in Tanrısı kadar yükseğe ulaşmak için çabalıyor.
> Açık bir günde
> Beyaz ipek perdelerin yüzü allıkla kızarıyor
> Seyredeni büyülüyor.[19]

---

17 *A. g. e.*, s. 98-99.

18 *A. g. e.*, s. 115-116.

19 Chen (der.), Mao Zedung, s. 88-89.

Çang'a ve onun iç savaşına karşı halkın öfkesi artarken, Mao kurnazca bir davranışla, Japonya'ya karşı ittifak oluşturmak uğruna milliyetçilere karşı yürüttüğü eski savaşından vazgeçmeyi teklif etti, eski sloganı "Japonya'ya Diren, Çang'a Karşı Çık"ı yeni sloganla "Japonya'ya Karşı Çık, İç Savaşı Bitir"le değiştirdi. Daha önceden düşünülemeyecek bir şey öneriyordu. Birincisinin ihanet yüzünden kan gölüyle sonuçlanmasının üzerinden daha on yıl geçmemişken ikinci Birleşik Cephe teklifinde bulunuyordu. Muhteşem bir halkla ilişkiler darbesiyle, Mao 1936'da Kansaslı bir gazeteci olan Edgar Snow'a kuzeybatıdaki karargahını ziyaret etme izni vererek komünist Çin'e hayatı boyunca Amerikalı bir yoldaş kazandıracaktı. Mao, Snow'a ayrıcalıklı erişim hakkı sunarak İngilizce bilen okuyuculara kendini fanatik kızıl devrimci olarak değil, faydacı ve her şeyden önemlisi de Japonya'ya taviz verilmesine kararlılıkla karşı çıkan, yurtsever bir ulusal özgürlük savaşçısı gibi tanıttı. "Ulusal özgürlüğünden koparılan bir halk için devrimci görev hemen sosyalizmi sağlamak değil, bağımsızlık için mücadele etmektir. Komünizmi uygulayabileceğimiz ülke elimizden alınırsa komünizmi tartışamayız bile."[20]

Çang yerli düşmanlarıyla herhangi bir ittifak önerisini reddetti ve 4 Aralık 1936'da Xi'an'a akın etti. Bu sefer komünistlerin işini bitirmeye kararlıydı. Ama bu noktada, Çang'ın en yakın müttefikleri bile, Çin'in daha fazla toprağını Japonya'ya kaptırma pahasına onun iç savaşını sürdürmeyi reddetti. 11 Aralık akşamında Zhang Xueliang adında, diktatörden-dönme milliyetçi bir kumandan şahsi muhafızına Başkomutan'ı tutuklamasını emretti. Çang yamaçlardaki bir mağaraya kısa süreli ve nafile kaçışının ardından (üstünde sadece geceliği vardı ve takma dişlerini yanına almadığı için konuşamıyordu) yakalandı ve Xi'an'a geri getirildi. Zhang serbest bırakma koşullarını sundu. Komünistlere karşı iç savaşı bitir ve Japonlara karşı koy. Çang kurnazlığıyla herhangi bir şey imzalamaktan kurtulduğu halde sözlü anlaşma yapmıştı. 26 Aralık 1936'da, yeni bir Birleşik Cephe'nin sakat da olsa en azından temelleri atıldıktan sonra, Çang'ın uçakla Nanjing'e dönmesine izin verildi. Mao'nun üs bölgesine milliyetçilerin dü-

20 Aktaran Philip Short, *Mao: A Life* [Mao: Bir Hayat Öyküsü] (Londra: John Murray, 2004), s. 345.

zenleyeceği kesin saldırı iptal edilmekle kalmadı; komünistler artık Çin'e ulusal kurtuluşunda yardım eden, yasal bir siyasi partiydi.

Mao ve komünistlerin, Çin Seddi ve Japonya'ya karşı direnme çağrıları böylece milliyetçi kurtuluş ve canlanma için güçlü ve yeni bir tasarı oluşturmak için ittifak oluşturdu. Birleşik Cephe'nin ilk tasarılı zaferlerinden biri, Hebei ile Shanxi arasındaki dağlık, setle çevrilmiş geçit olan Yanmenguan civarında gerçekleşti, milliyetçi askerler doğudan gelen bir Japon saldırısını kırdı ve komünist askerler de arkadan bir düşman tümenini yok etti. Yıllar sonra, Mao'nun Japonların kuzey Çin'i istila etmesinin kendisine sağladığı siyasi destek için hâlâ minnettar olması tuhaftır. 1960'ların başlarında, bir Japon delegasyonu Pekin'de Mao'yu ziyaret etti ve İkinci Dünya Savaşı'nda Çin'e yaşattıkları vahşet için özür dilemeye kalkıştı. Mao geri çevirdi: "Ancak Japonya Kraliyet Ordusu Çin'in çoğunu işgal edince, ancak Çinliler sırtlarını sete dayayınca uykudan uyandılar ve silahlara sarıldılar ... Bu, özgürlük savaşımızdaki zaferimiz için uygun koşulları yarattı ... Eğer birilerine teşekkür etmem gerekiyorsa, onlar Japon militaristlerdir."[21]

1945'e gelindiğinde, yani bir yerel diktatörün müdahalesi ile dişsiz ve ürperen Başkomutanın iç düşmanlarını kesinkes yok etmekten vazgeçmesinden sekiz yıl sonra komünist ordular aşağı yukarı on kat büyümüş, asker sayısı 1937'de yaklaşık 85.000'ken bir milyonu geçmiş ve hâkimiyeti altındaki nüfus 1,5 milyondan 90 milyona çıkmıştı. Dört yıl daha süren milliyetçi kötü yönetimden sonra hızla yükselen enflasyon, aydınlara uygulanan baskı ve zulüm, işbirlikçilerin bağışlanması, beceriksizce yürütülen harekatların ardından neredeyse bütün Çin, komünistlerin ellerindeydi. Shanhaiguan'daki ana kalede gösterime sunulan bulanık bir fotoğraf, komünist askerler Cennet'in Altındaki İlk Geçit'in açık kemerli kapısından yürüyerek geçerken (Çin'i fethetmeye uzanan yolda bunu gerçekleştiren son ordu) 1949'da kaleye uzanan yolda sıraya girip tezahürat yapan yerlileri göstermektedir.

---

[21] Şu eserin içinde: "Selections from Mao Zedung's Writings on Foreign Relations [Mao Zedung'un Dış İlişkiler Üzerine Yazılarından Seçmeler]", ww.southcn.com/nflr/ldzb/mzdsz/200312160860.htm.

~

Mao Zedung eski simgesel müttefiki Büyük Set'i, kurduğu Yeni Çin'de hiç unutmadı. 1935 tarihli bir film için yazılan bir marş, sete ulusal direnişin simgesi olarak yazılan başka bir zafer şarkısı, Halk Cumhuriyeti'nin yeni milli marşı olarak benimsendi:

> Ortaya çıksın köle olmayı reddedenler.
> Etimizden ve kanımızdan yeni bir Büyük Set inşa edelim.
> Çin ırkı en büyük tehlikeyle yüzleştiği zamana geldi.
> Herkes son çığlığına kadar dayanmalı.
> Ayaklanın! Ayaklanın! Ayaklanın!
> Biz kalabalıklar tek yürek, tek bileğiz.
> Yürüyün!
> Düşmanın ateşine doğru!
> Yürüyün! Yürüyün! Yürüyün! Yürüyün![22]

Buna karşın gerçek hayatta, tuğla ve harç bakımından savaşın Çin Seddi üzerindeki etkisi tam bir yıkım oldu. Değişik şiddette yıkıma maruz kalan set (özellikle ağır çarpışmaların yaşandığı kuzeydoğudaki kesimler) 1950'lerin başlarında oldukça kötü durumdaydı. Pekin'e en yakın kesim olan Badaling epey harap olmuştu. Kale duvarının yarısı yıkılmıştı; surları, mazgallı siperleri ve kuleleri ufalanarak parçalanıyordu. Belki de verdiği hizmetlere karşılık olarak 1953 ile 1957 arasında komünist hükümet 1300 metrelik bir kısmını onardı. Pürüzlü zeminleri müstakbel ziyaretçilerin ince ayakkabı tabanları ve yüksek topuklarının hatırı için törpüledi, çürük mazgallı siperleri daha sonraki turist sürülerinin dirseklerini desteklemeleri için sağlamlaştırdı. Çin Seddi başka bir başkalaşım evresine giriyordu. Set ulusal direnişin ülküleştirilmiş simgesinden makyajlanmış turistik bir mekana dönüşecekti.

Fakat setin imparatorluk Çin'indeki tarihsel işlevi az da olsa devam ediyordu. Seti yeniden güzelleştirme konusundaki asıl teklif 1952'de, genç-

[22] Çince aslına şu adresten erişilebilir: list.mp3.baidu.com/song/0/82/8253_somp3.htm.

liğinde kulakları tırmalayan, romantik bir şair bozuntusu, orta yaşlarında yeni komünist kültürel bürokrasinin içinde yüksek rütbeli bir kabadayı olan Guo Moruo'dan geldi. Pekin'e gelen diplomat ziyaretçilere bir günlük kısa bir gezi sunmak için Badaling'in onarılmasını önerdi. Çin'e gelen elçilikler artık yanlarında at veya post getirmese de Çin Seddi hâlâ Orta Krallık'a bir ricada bulunmaya gelenlerin içinden geçmek durumunda kaldığı zorunlu törensel geçit olma özelliğini koruyordu. Badaling 19 Mart 1960'ta, Nepal başbakanının ziyaretiyle diplomatik görevini üstlenmek üzere açıldı. Takip eden on altı yılda yani Halk Cumhuriyeti'ne yapılan resmi yabancı ziyaretler bakımından nispeten kurak olan yıllarda kırk üç saygın kişi daha onu izledi. O zamandan beri de yüzlercesi.

Setin Mao'nun Bambu Perdesi'nin arkasından geçmelerine izin verilen bir avuç yabancının uzun bakışlarının ötesindeki öbür kısımları Halk Cumhuriyeti'nden çok daha az nasiplendi. Mao için tarihteki sorun hem bir fikir hem de geçmişten kalan eserler biçimiyle maddi gerçeklik özelliğiyle imparatorluğunda nasıl bir rol oynaması gerektiğine bir türlü karar verememesiydi. Çalışmasını Çin'in en eski metinlerinden bazılarıyla örtüştüren Mao kendince kendinden önceki imparatorlar kadar tarih bilincine sahipti. "Tarihimizi Konfüçyüs'ten Sun Yat-sen'e kadar özetlemeliyiz ve bu kıymetli mirası devralmalıyız" diyordu 1938'de. "Bu, günümüzün büyük hareketine rehberlik etmesi için önem taşımaktadır."[23] Ama tarihin o anki görkemli, sosyalist devre hizmet etmesi gerektiği konusunda emin olduğu halde geçmişin Marksist-Leninist amaçlarına uymamakta direnen bütün azılı yönleri gözardı edilmeliydi veya en iyisi silinmeliydi. "Tarihi incelerken," diye nutkuna başladı başka bir yerde, "başlangıç noktası olarak sınıf mücadelesini almadıkça kafanız karışacaktır."[24] Komünist memurlar siyasi denetimi Çin'in kırsal parti tabanlarına yaydıkça, dizginlemek için acele ettikleri ilk ideolojik kuvvetlerden biri toplumsal hafızanınkiydi. Toplu "Acı Gerçekleri Söyleyin" mitinglerinde geçmiş "Eski Toplum" adı verilen, karanlık ve havasız bir kutunun içine kapatılıyordu, bu kutu Mao'nun göz kamaştırıcı yeni Çin'inin öncülüydü. Bu dünya toprak

[23] www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-2/mswv2_10.htm.

[24] www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_27.htm.

sahiplerinin zulmettiği ve köylülerin eziyet çektiği basit ve sahtekar bir dünyaydı.

Bununla birlikte tarihe yönelik başka, daha karmaşık bir görüşün yeri çöplüktü. Parti denetimiyle çakışan tarih bölümlerine karşı Mao'nun en sevdiği çözüm silmekti. Komünist Çin'de, muğlak ve eski her şeyin vadesi çoktan gelmişti. Halk Cumhuriyeti bir yandan bugüne ilişkin kendi görüşünü desteklemek için geçmişi sosyalizm öncesi kabusa bilfiil dönüştürürken, öbür yandan da Çin'in kendi çağdaşlaştırıcı görüşüne ters düşen, eski mimari manzarasını ortadan kaldırıp kendi ulusal gösteriş parçalarını inşa etmekle meşgul oluyordu. Çin siyasi iktidarının anıtsal merkezi, Yasak Şehir etrafında kümelenen eski saltanat şehri, 1950'lerde baştan sonra yeniden inşa edildi. Setlerle çevrili park ve Mao'nun 1949'da Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiği kızıl setlerin hemen güneyindeki Ming binaları, günümüzdeki Tiananmen Meydanı olacak, kocaman ve ruhsuz alanı yaratmak için buldozerlerle yerle bir edildi. Dünyanın en büyük kentsel kamusal alanı olan yeni meydanın ortasındaki devasa boşluğun kenarları sosyalist mimarinin tek başına ziyarete giden bir insanı heybetli, ezici yapı topluluğu karşısında kasten cüce gibi bırakan, devasa, göstermelik örnekleriyle (Çin Tarihi ve Çin Devrimi Müzesi, Büyük Halk Salonu) çevrelenmişti. Yasak Şehir'e kıyılmamıştı. Bunun kısmi bir sebebi belki de abartılı boyutları ile sosyalist mimarinin uzamsal değerlerini paylaşması ve dışa kapalılık ile gizlilik ilkeleri bakımından Çin'in yeni yöneticilerinin siyasi değerlerini yansıtmasıydı. Eski Pekin surunun yerine çevre yolu yapıldı, taşları sonunda 1969'da Sovyet bombalarına karşı sığınak inşa etmek için götürüldü. Eski kocaman taş kapılarından sadece birkaçı günümüze kadar gelmiştir ve ağır trafik akışının üstünde yükselmektedir. 1966'da, Mao geçmişe karşı son ve en vahşi saldırısını, "Dört Eski"ye (eski fikirler, eski kültür, eski gelenekler ve eski alışkanlıklar) karşı Kültür Devrimi'ni başlattı, bu süreçte sayısız yeri doldurulamaz tapınak, porselen, resim, heykel ve kitap Mao'nun devrimci gençlerinin, Kızıl Muhafızların ellerinde ve ayaklarının altında yok oldu gitti.

Mao, Çin'in eski görkeminin rötuşlanmış fantezisi olarak ziyaretçilere gösterilen, başkent yakınlarındaki birkaç kilometrelik muntazam, müzelik

geçidin dışında, Çin Seddi'nin komünist yararcılığın hızlandırdığı bir süreçle daha fazla harap olmaya terk edilmiş öteki kısımlarını korumaya pek ilgi duymadı. Açgözlü çiftçiler dış cephesindeki taş ve kaya tabakasını söktü veya sıkıştırılmış topraktan mürekkep orta kısımlarını gübre olarak kullanmak üzere oyup çıkardılar. Bazı bölümlerdeki tuğlalar yollar ve su depoları yapmak için söküldü. Başka yerlerdeyse set malzemesi para edecek şekilde taşa dönüştürmek için dinamitlendi. Setin tarihi gerçekliği, gerçek yaşı, işlevi ve parçalı görünüşü, onunla bağlantılı hatalar ve felaketler unutulmuştu. Geriye sadece Mao'nun Çin'i için reklam malzemesi gibi hizmet edecek olan ve kısmen düzgün olan bölüm kaldı. Her nasılsa, Badaling'in onarıldığı zamana kadar Mao'nun rejimi Pekin'i kendi çağdaş ve sosyalist imgesiyle yeniden biçimlendirmişti ve Mao'nun en iyi ihtimalle karışık duygular beslediği bir geçmişten kalan eğreti anıtları artık yenilemeye ihtiyacı kalmamıştı.

Ama bir düşünce olarak, bir otokrat siyasi felsefenin kazandığı gerçek boyut olarak, Çin Seddi Mao için güçlü ve dayanıklı bir çekiciliğe sahipti. Setin şeklen yansıttığı tecritçi ruhsal görüşüne sarıldı. İşine geldiği zaman, Mao kendini bir enternasyonalist gibi, komünist dünya devriminin parlak bir temsilcisi gibi görmeyi seviyordu. Ancak uygulamada, Mao'nun komünist inancı yabancı düşüncelerin ve felsefenin yozlaştırıcı etkisinden duyulan şüpheye dayanıyordu. Mao Çin'in geçmişinin kanıtlarını yok etmediği zamanlarda, Çin toplumunun içinde kendince kapitalist, burjuva ve tehlikeli derecede komünizm karşıtı sınıfına soktuğu yabancı izlerini silmeye odaklanıyordu. Mao'nun Bambu Perde'si çekildikten sonra Çin'den ayrılmak kendini Çin'in güney kıyısındaki denize sıvışıp Hong Kong'a kadar yüzmeyi göze almayanlar için neredeyse imkansız hale geldi. Çinliler sadece kendi ulusal sınırları içine değil, şehirlerine, kasabalarına ve köylerine kilitlenip kalmışlardı. Mal ve hizmetler için kurulan bölgesel pazarlar, neredeyse kaçınılmaz bir komünist aile ve iş-birimi kayıt düzeni bireyleri kendilerine devletin tahsis ettiği işlere mecbur kıldıktan sonra çöktü. Vatandaşlarının ülkeyi bedenen terk etmesini engellemekten yeterince tatmin olmayan Mao ayrıca düşüncelerinin ve geleneklerinin eskisinden çok daha dar bir komünist Çinlilik tanımının sınırları içinde kalması gerektiğine ka-

rar vermişti. 1966'daki Kültür Devrimi'nin başlamasına kadar, en sıradan ve zararsız nesneler bile örneğin makyaj malzemeleri, yüksek topuklar, baskılı kıyafetler, dar pantolonlar, evcil hayvanlar vs. burjuva işi, yabancı ve ideolojik açıdan şüpheli damgası yemişti. Yukarıda sayılanlardan herhangi birini giyme, kullanma veya barındırma cesaretini gösteren bireyler vahşi ve küçük düşürücü toplumsal cezaları göze alıyordu. Ama Mao kendisi sözkonusu olunca farklı bir görüş benimsiyordu. Geleneksel Çin tıbbını alenen övdüğü halde, şahsen Batılı tıpta eğitim görmüş bir doktor tarafından bakılmakta ısrar ediyordu.

Mao Çin Seddi mantığını, Çin toplumunun dahili olduğu kadar harici denetimine de bilfiil uyguladı. Çin Seddi aslında Çin kültüründeki en eski ve belirleyici fikirlerden birinin; evleri, tapınakları ve köyleri setlerle çevirmek fikrinin en görkemli ifadesi olmuştur. Fakat Mao bu imparatorluğa yakışır, battal boy görüşü, ülkesini bölüp yönetmek için küçülttü. Fakat tuğla ve harç yerine, Çinliler arasında gruplar yaratmak için siyasi bağnazlığı ve sınıf mücadelesini kullandı. Başlangıçta, Komünist Parti'ye yaygın destek elde etmek için 1949'dan önce kendisini bilfiil desteklemeyen Çin halkının çoğunluğuna karşı yatıştırıcı bir yaklaşım benimsedi. Ancak iktidarını pekiştirdikçe sadece en bariz sınıfsal düşmanlarına, yani zalim toprak sahipleri ve önde gelen milliyetçilere değil, komünist dogmayı ihlal eden nispeten daha önemsiz kişilere de saldırmaya başladı. Bunların arasında küçük iş adamları, yazarların öznel olması gerektiğini düşünen edebiyat eleştirmenleri, Batılı kitaplara karşı zararlı düşkünlüklerini dile getiren romancılar, devlet radyo istasyonlarını sıkıcı bulan dinleyiciler bile vardı.

1950'lerin başlarından itibaren büyük siyasi kampanyalarla Çin halkının üstüne daha fazla gidildi. Bu kampanyalar, siyasi yanlışlığın tanımını çok daha küçük suçları kapsayacak biçimde genişletti. 1957'de Mao, Çinlileri komünist hükümete karşı eleştirilerde bulunmaları için teşvik ettikten bir sene sonra, "sağcılar" gibi konuşan yarım milyondan fazla insana zulmetti veya onları hapse tıktı. Halk Cumhuriyeti'nde bütün ifade özgürlüğü umutları hepten yok edilmişti, en azından Mao hayatta kaldığı süre boyunca. Çinlilerin, kendi güvenlikleri için, komşularını ve meslektaşlarını

ihbar etmeye, açık pencerelerden kulak misafiri olunan yorumları bildirmek baskısına maruz kaldığı zorla itiraflar ve akıl almaz derecede şiddetli ve aleni ithamlar yoluyla karşıt görüşleri kökünden sökmede uzmanlaşan bir siyasi kültürde, eleştirel düşünceleri ifade etmek şöyle dursun kafasında yaşatmak bile tehlikeli hale geldi. 1960'ların sonlarında sonradan Mao'nun totaliter duvarına karşı Demokrasi Duvarı'yla mücadele veren Wei Jingsheng adında, genç bir Çinli Mao'nun Çin'i nasıl parçaladığını, halkını nasıl yoksulluk, zayıflık ve kıtlık içinde bıraktığını, nasıl "insanları hayali çıkar gruplarına ayırdığını, gerçeklikle bağlarını koparmaları ve asıl çıkarlarının nerede yattığını görememeleri için onları birbirlerine karşı mücadele etmeleri için kışkırttığını" kendi gözleriyle gözlemliyordu.[25] 1957'de mahkum edilen sağcılardan biri Maocu sınıf mücadelesinin yarattığı toplumu çarpıcı bir ifadeyle özetledi: "1952'den beri kampanya üstüne kampanya geldi, her biri arkasında bir Büyük Set bıraktı, her biri insanı başka bir insana yabancılaştıran bir dizi set."[26]

Maocu diktatörlüğün siyasi zirvesi olan Kültür Devrimi boyunca Çin tarihinin geleneksel baş-zorbası ve ilk büyük sınır setinin inşaatçısı İlk İmparator'un itibarını yükseltmek için bir genel kampanyanın başlatılması tesadüf değildi. Parti tarihçilerinin hızlı makyajı sayesinde, İlk İmparator 1970'lerin başında zorba bir cahilden, çağdaşlaştırıcı ve öngörülü bir kişiliğe doğru baş döndürücü bir dönüşüm geçirdi. İlk İmparator'un seti, Komünist Parti'nin resmi ulusal yayın organı *People's Daily*'deki bir makaleye göre, "köle-sahibi Hunların bunaltıcı saldırılarını engellemek ve iktidarın merkezileştirilmesi temeline dayanan feodal devleti pekiştirmek için inşa edildi. Bu, insanların çıkarıyla uyuşuyordu."[27] İlk İmparator'un itibarı arttıkça, düşmanlarınınki azaldı. 1975 yılı, Qin setinde ağlayan efsanevi kadın Meng Jiangnu hakkında yüce Kültür Devrimi üslubunda, kitap uzunluğunda, *Meng Jiangnu Konfüçyüsçülük Yanlısı, Yasacılık Karşıtı,*

---

25 Aktaran Roger Garside, *Coming Alive: China after Mao* [Hayata Dönüş: Mao'dan sonra Çin] (Londra: Andre Deutsch, 1981), s. 276.

26 *A. g. e.*, 292.

27 Li Yu-ning (der.), *The Politics of Historiography: The First Emperor of China* [Tarihyazımının Siyaseti: Çin'in İlk İmparator'u] (New York: International Arts and Sciences Press, 1975), s. 163.

Büyük ve Zehirli bir Ayrıkotuydu başlıklı bir kınama yazısı yayımlanmasına şahit oldu.[28] Bu yıllar boyunca setin birçok kısmının harap ve dinamitlenmiş halini göz önünde bulunduracak olursak, Mao'nun geçmişe karşı iki yüzlü tutumundan daha öğretici bir örnek düşünmek zordur. Bugüne hizmet etmesi için tarihi istismar etmeye duyduğu, Çinlilere özgü saygıyı ve tarihin totaliter dünya görüşüne hizmet etmeyen bütün kısımlarına duyduğu insafsız saygısızlığı düşünmemek elde değil. 1980'lerde İngiltere'de yaşanan kısmen benzer bir olayı gözlerinizin önüne getirin. Başbakan Thatcher, Avrupa Birliği'ne karşı çıkışını desteklemek için *The Times* gazetesini, Roma imparatoru Hadrian'ı ve onun İngiltere'de inşa ettiği seti övmeye teşvik etmişti.

28 Guixian jiaoyuju (Guangxi: Guangxi renmin chubanshe, 1975).

Büyük Set, Büyük Alışveriş Merkezi ve Büyük Ateşseti

13 Ekim 1972 tarihli bir fotoğrafta, Amerikan başkanı Richard Nixon Badaling'deki Büyük Set'in üstünde dikilirken görülmektedir. Hafif dalgın bakışlı, Maocu diplomatik maiyeti de arkasındadır. Bu gezinti Nixon'ın sekiz günlük Halk Cumhuriyeti ziyareti kapsamında gerçekleştirildi. Konukluğu süresince Nixon, komünist misafirperverliğin en parlak yüzüyle ağırlandı. Bunun içinde Mao'yla yapılan toplantılar, ziyafetler, başkanı, Amerika'nın eski, gözde şarkılarından biri olan "Home, Home on the Range" şarkısı ile eğlendirmek için her zamanki sosyalist repertuarından U dönüşü yapan Halk Kurtuluş Ordusu bandosunun başkan Nixon şerefine kadeh kaldırmaları ve serenatları vardı. Fotoğraftaki set sanki kapitalist dünyanın önderi için kendini sevdirmeye çalışırmış gibi, tam resimlik bir görünüş sunuyormuş gibi gözükmektedir. Set, berrak mavi bir gökyüzünün altında karla kaplı dağların üstünde kıvrıla kıvrıla uzanmaktadır ve ziyarete gelen başkan ve maiyetinin şerefine yabancı insan güruhlarından arındırılmıştır. Güvenlik görevlileri, tahminen, hem Çin hem de Moğol tarzıyla setin kenarındaki gözetleme kulelerinde ve yeşillikte gizleniyordu. Kadraj dışındaki bir yere bakadururken, yüzünde takdirkar bir sırıtmayla yakalanan başkan, montunun kürklü yakasına duruma uygun, haşmetli ve son derece basmakalıp bir söz fısıldadı: "Burası harika bir set ve harika bir halk tarafından inşa edilmiş olmalı."[1]

Aynı yıl, Çin ile ABD arasındaki diplomatik şamatanın çok uzağında, güney Çin'de bulunan Guizhoulu şehrinde, Huang Xiang adında otuz bir

[1] Örneğin şu eserdeki fotoğrafa bakınız: Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* [Çin Seddi: Tarihten Efsaneye] (Cambridge; Cambridge University Press, 1992), s. 223.

yaşında bir kazan tamircisi aynı Çin Seddi hakkındaki görüşlerini çok daha farklı bir dille ifade ediyordu. "Büyük Set'in İtirafları" başlığını taşıyan şiirinde seti kendi adına ve büyük bir yorgunlukla konuşturuyordu:

Bulanık gri, alçak bulutların altında
Yüzyıllar boyunca ayakta kaldım
Atardamarlarım sertleşti
Ayaklarım uyuştu
Payandalarım çökecek, dengemi kaybedeceğim
Kocayacağım, yıpranacağım, yere serilip öleceğim
...
Yaşlandım
Genç oğullarım ve torunlarım beni sevmiyor,
Tıpkı yaygaracı bir dedeyi sevmeyecekleri gibi
Beni görünce hemen başlarını çeviriyorlar
Koyu yeşil tenime bakmak istemiyorlar
Sonuna kadar açık, kocaman ağzıma da
...
Lahdinden çıkmış bir mumyaymışım gibi
Bana nefret dolu bakışlar fırlatıyorlar
...
Yalan konuştuğumu söylüyorlar
Onları yüzyıllardır kandırdığımı
...
Irklarının birliğini ve iradesini ölçmek için
Beni mihenk taşı gibi kullanmak istemiyorlar
...
Onlara göre yılan kadar tiksindiriciyim
Çünkü onların zihinlerindeki manzaranın üstünde insafsızca kıvrılıyorum
Nesilden nesle ruhlarını kemiriyorum

Beni altüst etmek, yıkmak istiyorlar

Araziyi sayısız küçük parçaya bölüyorum
Bitmek tükenmek bilmez dar, boğucu, küçük aylulara
İnsanların arasında uzanıyorum
Bir grubu başka bir gruptan ayırıyorum
Sürekli birbirlerini gözetlemelerini sağlıyorum
Ne bir kez olsun komşularının yüzlerini görebiliyorlar
Ne de konuşmalarını duyabiliyorlar
Beni altüst etmek, yıkmak istiyorlar
Çünkü koskocaman bedenim görüşlerini engelliyor
Onları kendi avlularının dışındaki kocaman ve geniş dünyadan ayırıyorum
...
Her taşım, her santim çamur
yoğun bir şekilde insan geçmişini çağrıştırdığı
gece gündüz dünün trajedilerini anlattığı için
Onlara
Geçmişteki sayısız neslin boyunduruğa vurulmasını ve kuşatılmasını
Çağların korkusunu ve nefretini
O karanlık yüzyılların mücadelelerini, kurbanlarını ve ızdırabını
Uyumsuz bölünmeleri ve ahenksizliği
İnsan çatışmalarının şiddetli tarihini hatırlatıyorum
Beni altüst etmek, yıkmak istiyorlar
Bu zihinsel setlerin içinde ölen atlarının hatırı için
İlk defa, oğullarına ve torunlarına bilim ve demokrasiyi miras bırakmak için
...
Titreyen, parçalanan, kapkara olmuş cesedimi bir kenara atıyorlar
Benim gelenek kefenimi yağmalıyorlar: Geçmişi yüceltmemi, sıradanlığımı, dar görüşlülüğümü, tutuculuğumu
...
Eskiden çok uzakta kalan yerler
Şimdi çok yakın
Surlarım dünya üstünden kayboluyor
İnsanların zihinlerinde çöküyor

Ben gidiyorum Ölmüşüm
Oğullar ve torunlar nesli beni müzeye taşıyorlar
...[2]

1972'ye kadar Çin Seddi bir savunma kalıntısı olmuştu ama Nixon'ın ziyareti ve Huang Xiang'ın şiiri, geçen binyıl boyunca seti inşa eden tecritçi dünya görüşünün hâlâ çok canlı olduğunu gösteriyordu. Nixon'ın Çin ziyaretinin hemen hemen her anı kamerayla kaydedildi ve Amerikan televizyonlarına gönderildi. Çünkü heyecan verici bir değişikliği temsil ediyordu. Yirmi yıllık aradan sonra Çin ile Batı dünyasının önderlerinden birisi arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden başlıyordu. Nixon bir Amerikalı olarak kendi gördüğü Büyük Set mantığına, yabancıları Çin'in dışında tutma mantığına saldırmaya odaklanmıştı. Huang Xiang ise, Mao'nun yönetimi altında büyüyen, genç bir Çinli olarak Büyük Set mantığını içeriden görüyordu. Ona göre set, Çinlileri hem yabancılardan hem de birbirlerinden koparmak güdüsünü temsil ediyordu.

Nixon, Maocu yönetime ulusal maskotları Büyük Set hakkında istediklerı şeyleri söylemekte tereddüt etmedi; bunu yaparken de ticaret ve Soğuk Savaş reel politiği konusundaki çıkarlarını göz önünde bulunduruyordu. Sete verdiği tepki resmi görüşlerle birebir örtüşüyordu. Set, totaliter turist diplomasisinin bir aleti gibi iş görmek, geçmiş ve gelecek binyıl boyunca Çin'in büyüklüğünün hiçbir tarihi soru sorulmayan simgesi gibi işlev görmek için ayakta duruyordu. Fakat set etrafında inşa edilen tüm anıtsal komünist propagandayı kabul etmesine rağmen, Nixon'ın ziyareti Mao'nun Bambu Perde'sinde en azından bir delik açtı. Altı yıl sonra, yani Mao'nun ölümünden iki yıl sonra, ekonomi konusundaki liberal fikirleri yüzünden Mao yönetiminde iki kez tasfiye edilen eski silah arkadaşı Deng Xiaoping iktidara geldi ve Nixon'ın açtığı deliği tamamen Açık Kapı olacak şekilde genişletti. Çok geçmeden yabancı şirketler Deng'in cömert vergi muafiyetlerinden faydalanarak Çin'e yatırım yapmak ve yerleşmek için sel gibi akın ettiler. Zeki genç Çinliler yurtdışında burslar kazanmaya başladı, geride

[2] Huang Xiang, *Kuangyin bu zui de shouxing* (Çok içen ama sarhoş olmayan canavarın biçimi) (New York: Tianxia huaren chubanshe, 1998), s. 21-24.

kalanlarsa yabancıları geri getirmeye başladı. İspanyol paça pantolonlar, uzun saçlar, pop müzik, Kafka en bilindik olanlarıydı.

Nixon, komünist Çin'e yakınlaşarak aslında başkan sıfatıyla güvenilirliğini bir nebze tehlikeye atmıştı. Huang Xiang ise Maocu Çin'in dahili Büyük Set'ine saldırmakla geçim olanaklarını, özgürlüğünü ve belki de hayatını tehlikeye atıyordu. Maocu Çin'de siyasi mahkumların hapiste veya iş kampında ölmeleri yaygın bir şeydi. 1972'de, sadece şiir yazmak bile tehlikeli boyutta bireysel ve emek karşıtı bir eylem sayılıyordu. Huang Xiang'ın yaptığı gibi siyasi düzeni eleştiren şiir yazmak ise neredeyse intihar etmek kadar tehlikeliydi. Ama Mao'nun Çin'inin deli gömleğine karşı başlattığı cesur isyanla kayıtlara geçen tipik bir örnek haline geldi. Aile geçmişi yüzünden zaten mimlenen genç Huang (milliyetçi bir general olan babası 1951'de Pekin'in dışındaki bir kampta vurularak öldürülmüştü) boyun eğmeye ve proletarya diktatörlüğünün kendisine sunduğu usandırıcı ve düzenli hayatı uysallıkla kabul etmeye yanaşmayarak komünizm bayrağı altındaki hayatını sürekli zorlaştırıyordu. On sekiz yaşındayken güney Çin'deki saçma fabrika işini bırakıp kuzeybatıdaki Qinghai şehrinin boş ovalarına ve dağlarına kaçtı. Hayatında ilk defa bir idari kurumdan izin almak için başvuru yapmak zorunda olmaması çok hoşuna gitti. Hem kendini ifade etmek hem de siyasi protesto için şiir yazıyordu ancak bununla kalmadı, şiirlerini kimi zaman kalabalık meydanlarda insanlara okuyordu. Bunların hiçbiri sosyalizmin kendisi için çizdiği kadere uymuyordu, Huang sonuçta yetişkinlik döneminin Mao yönetimine denk gelen ilk beş yılını pişkin suçlularla birlikte dışkı kokulu hücrelerde yatarak çalışma kamplarında (*laogai*, Sovyetlerin *gulag* adını verdikleri çalışma kamplarının komünist Çin çeşidi) geçirdi.

Ama 1978'e gelindiğinde Mao ölmüş, onun Kültür Devrimi'ni sürdüren aşırı solcu ideologlar tutuklanmıştı. Pragmatist reformcu Deng Xiaoping hükümetin başında kalan, yüzsüz, Maocu kuklalardan iktidarı devralmaya hazırlanıyordu. O yıl, huzursuz Çinliler komünist Büyük Set mantığına karşı başka bir setle mücadele ediyordu. Bir motor tamircisi Kasım ayının ortalarında bir haftasonu Orta Pekin'deki gri, zar zor seçilebilen, alçak bir setin üstüne Başkan Mao'yu "yanılmak"la suçlayan bir afiş yapıştırdı. Bir-

kaç gün sonra, ilk afişin yanına birtakım afişler daha katıldı, bunlardan biri Maocu rejimi "ellerine halkın kanı bulaşmış cellatların ve katillerin" yönettiği bir "feodal, faşist diktatörlük" diye tanımlıyordu. Set hafta sonuna doğru yüzünü kaplayan pembe, sarı, yeşil ve beyaz kağıtlardan oluşan siyasi düşünce yamasını okumak için biraraya gelen binlerce siyasi muhalifin toplanma mekanı haline gelmişti. 5 Aralık'ta, Wei Jingsheng adlı genç bir elektrikçi, Deng Xiaoping'in desteklediği Mao-sonrası dört komünist çağdaşlaşma ilkesinden (tarım, bilim, teknoloji ve milli savunmada) başka bir "beşinci çağdaşlaşma" ilkesi talep eden bir afiş astı: Demokrasi. Özgür ve açık ifadeye bağlılığını ispatlamak için daha da sıradışı bir şey yaptı, afişi imzaladı. Bugün anıldığı adıyla Demokrasi Seti'ne gelen ziyaretçiler artık sessizce okumuyor, nutuklar veriyor, yabancı gazetecilerle açıkça konuşuyor, yeraltı dergileri dağıtıyor, dernekler ve tartışma grupları kuruyor ve hazırlıksız kitlesel mitinglerin gerçekleştiği Tiananmen Meydanı'na yürüyorlardı. "Bu set," diye bağırdı biri, "Çin'de demokrasiyi destekleyen temeldir."[3]

24 Kasım'dan sonra artık yürüyüşçüler, Tiananmen Meydanı'nda Mao'nun anıtmezarının karşısındaki bir çite asılan, çalakalem hazırlanmış başka bir afişle karşılanıyordu. Artık duvarda Huang Xiang'ın Büyük Set eleştirisi de dahil olmak üzere Mao karşıtı özgürlük ve demokrasi ilahilerinin doksan dört panoluk sergisi bulunuyordu. Huang ve arkadaşları Guiyang'dan başkente binlerce kilometrelik yolu tepip gelmiş, ellerinde unlu tutkal kovaları ve afiş rulolarıyla sadece Tiananmen'i değil, *People's Daily*'nin bürolarının yakınlarındaki dar yola hızlıca afişler yapıştırarak Halk Cumhuriyeti'nin ideolojik sinir merkezini de hedef aldılar. Dar sokak hemen okuyucularla doldu taştı. Aralık ayına gelindiğinde ülke çapında tüm şehirlerin tüm duvarları benzer demokratik kullanımlara sahne oldu. Çin'in dört bir tarafından gelen şikayetçiler zulüm ve sefalet öykülerini sunmak için başkente akın ettiler.

Demokrasi Seti eylemcileri, 1978'de ulusal gazetelerde Kültür Devrimi karşıtı düşünceleri harekete geçirerek komünist partinin üst yönetimindeki

[3] Roger Garside, *Coming Alive: China after Mao* [Hayata Dönüş: Mao'dan Sonra Çin] (Londra: Andre Deutsch, 1981), s. 226.

eski Maocuları temizleyen Deng Xiaoping'e karşı o zamanlarda büyük umut besliyorlardı. Deng Demokrasi Seti'nde alenen ve kesinkes ortaya konan hoşnutsuzluk dalgasından kendi çıkarı doğrultusunda Şubat 1979'a kadar faydalandı. Artık Maocu aşırıcılığın düşmanı sıfatıyla ulusal düzeyde herkesçe tanınıyordu. Hatta Kanadalı bir gazeteciye Demokrasi Seti'nin "iyi" olduğunu bile açıkladı.[4] Sıradan Çinliler merak içinde yurtdışındaki liberal siyasi örneklere gözlerini dikince, Deng'in dış dünyaya açıklığı umut verici görünüyordu. Deng Ocak 1979'un sonlarında gerçekleşen bir haftalık ABD ziyareti boyunca Texas rodeosunda kovboy şapkası giydi, Harlem Gezginleri'yle tanıştı ve Houston'da bir uzay mekiği simülatörünü kullandı.

Fakat Deng küresel kapitalizmin karargahından dönene kadar, yani Şubat 1979 itibariyle, Demokrasi Seti'nin onun için ifade ettiği yararlılık vadesini doldurmuştu. Deng set eylemcilerinin umutla ve yanlışlıkla hesap ettikleri üzere demokrat değil, pragmatist bir otoriterdi. Başlıca kaygısı ulusal istikrardı ve ona göre bunun anahtarı demokrasi değil, kapitalizm tarzı ekonomik refahtı. Deng'in ekonomik büyümeye duyduğu şevk, Kültür Devrimi'nin aşırı solculuğundan nefret etmesini ve refah yaratan dış ticareti ve yabancı yatırımı savunmasını sağladığı halde, aynı zamanda ekonomik reformların tek parti devletinin dışındaki bir kurum tarafından yönetilmesi gerektiği düşüncesinden gerçekten hiç hoşlanmayan bir komünistti. Daha sonra, "diktatörlük yöntemlerine başvurmadıkça başaramazsınız" şeklinde yorumlarda bulunmuştur.[5] Deng, Mart 1979'da yönetimdeki muhafazakar düşünceye boyun eğdi, idaresi altındaki Çin'de açıklığın kendiliğinden salt iyi bir şey olarak görülemeyeceğini, "bazı sözlerin istikrar ve bütünlük yararına olmadığını" dile getirdi.[6]

---

4 Ian Buruma, *Bad Elements: Chinese Rebels from Los Angeles to Beijing* [Kötü Elementler: Los Angeles'tan Pekin'e Çinli Asiler] (Londra: Wiedenfeld and Nicolson, 2002), s. 100.

5 Roderick MacFarquhar (der.), *The Politics of China Second Edition: The Eras of Mao and Deng* [Çin Siyaseti İkinci Baskı: Mao ve Deng Dönemleri] (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), s. 398.

6 Aktaran "Four Modernizations – Factbites," www.factbites.com/topics/Four-Modernizations.

Belirli kötü unsurlar birkaç talepte bulundu ... Kalabalıklardan bazılarını parti ve hükümet örgütlerini yağmalamak için körükledi veya kandırdı ... "Açlığa karşı çık" ve "Bize insan hakları verin" gibi sansasyonel sloganlar buldular, ... sözlerini ve eylemlerini dünya çapında duyurmak için yabancıları kasten saflarına çekmeye çalıştılar. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın Çin'deki insan haklarıyla "ilgilenmesi" isteminde bulunan, büyük yazılar içeren afişler asacak kadar ileri giden, sözde Çin İnsan Hakları Grubu diye bir şey var. Çin'in iç işlerine karışmaya yönelik bu kadar açık bir çağrıya izin verebilir miyiz?[7]

Deng'in Büyük Set'indeki muhafızlar Mao'nunkilerden çok daha hoşgörülüydü; ama yine de yapacak işleri vardı. Mao'nun tersine Deng, Çin halkına bir nebze ekonomik özgürlük vermeyi kabul edebilirdi, ama siyasi açıdan tıpkı selefi gibi aynı otoriter kalıptan çıkmıştı. Güçlük, elbette, siyasi, sosyal, kültürel veya başka türlü serbestleşme taleplerinin ekonomik taleplerin arkasında emeklemesinden kaynaklanıyordu. Deng'in yaşadığı büyük zorluk ve iktidarının ilk on yılında sıkı denetim ile yumuşama arasında keskin zikzaklar çizmesinin nedeni "manen sosyalist uygarlığıyla" uyuşmayan her şeyi reddederken ekonomik açıklığı korumasında yatmaktaydı. Dört yıl sonra, büyük çaplı birkaç Batı-karşıtı ideolojik önlemlerinden biri olan Manevi Kirlenme Karşıtı Kampanya boyunca, açıklık konusundaki kaygılarını üzüntüyle dile getiriyordu. "Pencereyi açarsanız sinekler ve sivrisineklerin içeri girmesini engellemek zor olur."

Ekim 1979'da, elektrikçi Wei Jingsheng Demokrasi Seti'ne karşı alınan sıkı önlemlerin bütün yükünü çeker hale geldi. On beş yıla mahkum edildi, mahkumiyetinin çoğunu tek kişilik hücrede geçirdi. Kimileri Deng Xiaoping'in onun ölmesini istediğini iddia eder. Deng'i engelleyen uluslararası düzeyde dile düşme tehdidiydi. Huang çalışma kampında bir on sekiz ay daha geçirerek nispeten ucuz kurtuldu. Yeni resmi yönetmelikler "sosyalizme, proletarya diktatörlüğüne, Komünist Parti'nin önderliğine, Marksizm-Leninizm'e ve Mao Zedung Felsefesi'ne karşı çıkan sloganları, afişleri, kitapları, dergileri, fotoğrafları ve başka materyalleri" resmen yasakla-

7 MacFarquhar (der.), *The Politics*, s. 324.

dı.[8] Aralık 1979'un ortalarına doğru, Pekin belediye yetkilileri Demokrasi Seti'ne başka afişlerin asılmasını yasakladıktan sonra, belediye sağlık müdürlüğünde çalışan kadın yoldaşlar afişleri süpürerek temizlediler.[9]

~

Aradan on yıl geçti. Çin Seddi için kocaman on yıl geçti. Deng Xiaoping, Eylül 1984'te, Manevi Kirlenme Karşıtı Kampanya'nın aşırı Batılılaşmış ideolojik serbestliğe karşı (aslında bu kavram pornografi, ticari tutum, imgeci şiir ve Batılı saç tarzlarını içeren geniş ve bir o kadar muğlak bir kavramdı) sıkı önlemler almasından bir sene sonra, bir sonraki ulusal kampanyasına başladı: "Ülkemizi Sevin, Büyük Set'imizi Yeniden Canlandırın." Bundan sonraki aşağı yukarı beş yıl boyunca on milyonlarca *yuan* set işlerine akıtıldı. Badaling çevresindeki 700 küsur metrelik başka bir set kesimine daha çekidüzen verildi. Pekin yakınlarındaki bir ikinci Ming seti geçidine göstermelik ölçütleri çerçevesinde cila çekildi. Yine 1984'ün sonbaharında, set sadece restorasyon iskelelerine değil, kızıl sosyalist şatafatına da büründü. Çin Halk Cumhuriyeti'nin otuz beşinci yılını kutlamak için yazılan ve gösterişli bir müzikal olan "Çin Devrimi Şarkısı"nda Çin Seddi sisin içinden yükselerek herkesin şarkı söylediği, herkesin dans ettiği vatansever kalabalığın arkasındaki perdeye dönüştü.[10] 1988'de, set kendi televizyon belgeselinde bile oynadı, "insanlığın engin yaratıcılığının, Çin halkının sıra dışı zekasının ve kendini güçlendirmek konusunda tükenmek bilmez gayretinin" bir ifadesi olarak takdir edildi.[11] Büyük Set, Komünist Parti'nin yeni, gelenekçi kültür politikasından en çok nasiplenenlerden biriydi. Bu politika Maocu ilkeleri yıkma tutumu terk edildikten sonra ortaya çıkan ideolojik boşluğu doldurmak için tasarlanmıştı. Yıllar süren Konfüçyüs düşmanlığından sonra, bilge yeniden moda oldu. Parti destekli konferansların, seminerlerin ve yeni araştırma enstitülerinin merkezi konusu

---

8 MacFarquhar (der.), *The Politics*, s. 324.

9 *A. g. e.*, s. 262.

10 Waldron, *The Great Wall*, s. 1, 222–225.

11 Su Xiaokang ve Wang Luxiang, *Deathsong of the River: A Reader's Guide to the Chinese TV Series* [Nehrin Cenaze Marşı: Çin Televizyon Dizileri için Rehber Kitap] Heshang, çev. Richard W. Bodman ve Pin P. Wan (Ithaca: East Asia Program, Cornell University, 1991), s. 12.

haline geldi. Parti plancıları, Hong Kong, Kore, Tayvan ve Singapur'dan oluşan Dört Asya Ejderi'nin büyük gayri safi yurtiçi hasılalarına gözlerini dikti ve Konfüçyüsçülüğün kapitalizmle evlenmesi halinde umut vadedebileceğini düşünmeye başladılar. Tabii ki, yeni komünist dostları aynı zamanda Konfüçyüsçülüğün geçen binyıl boyunca diktatörlüğe kullanışlı bir destek olarak hizmet etmesine aldırmadılar. Bu esnada, Demokrasi Seti yıkıldı ve yerine Deng'in piyasa reformlarının mabedi kondu: Devasa bir Çin Bankası.

Ama ülke için değişim genelde daha sorunlu ilerliyordu. Tepede piyasa yanlısı komünist otoriter Deng Xiaoping vardı, eski usul sosyalist güdümlü ekonominin muhafazakar destekçileriyle sürekli bir savaşa kilitlenmişti. Çin'in bir milyardan fazla nüfusu içinse ekonomik liberalleşme karmaşık bir nimet gibi görünüyordu. Aslında sadece kendinden emin bir şekilde faydalanmasını bilecek kadar cüretkar veya güçlü olanlara yani siyasi bağlantılarını kârlı iş ilişkilerine dönüştürebilecek girişimciler ve kafalı memurlara fırsatlar sunuyordu. Bununla birlikte, hâlâ demir pirinç kasesine (komünistlerin hayat boyunca sağlam ama cüzi ücret verilen iş sağlama sözü) bel bağlayanlar içinse piyasa ekonomisine doğru bir yönelim, aldıkları maaşları alay konusu yapacaktı. Hızla yükselen fiyatlar, devlet işleri, Maocu verimlilik ve rekabetçilik tabularını yıkmaya başladıkça azalan iş güvencesi anlamına geliyordu.

1988'e gelindiğinde, Deng Xiaoping'in Çin Seddi yaklaşımı kentsel Çin'in büyük kısmında büyük bir ideolojik baş dönmesine neden oldu. Çin'in kapıları yabancı yatırımına her zaman açık olduğu halde, birkaç yılda bir pencereler yabancı "sinek ve sivrisineklerin", özellikle siyasi özgürlükten bahsedenlerin suratına kapatıldı. Ama Deng'in piyasa sosyalizminin tutarsızlıkları, tartışmasız şekilde iyileşmiş yaşam standartları ve bariz bir kaydadeğer ilerleme hissi sağlamış olsaydı belki de o kadar acı verici şekilde kulakları tırmalamazdı. 1987'nin sonundaki On Üçüncü Parti Kongresi'nde, partinin genel sekreteri ve Deng'den sonraki adam ulusa, yaklaşık kırk yıllık siyasi ve ekonomik kanamadan, terleme ve ıkıntı sıkıntıdan sonra, Çin Halk Cumhuriyeti'nin hâlâ sosyalizmin daha "ilk safhalarında" olduğunu bildirince hoşnutsuzluk alevlendi. Çin'in şehirlilerine gö-

re bu ilk safha çok az şey sunuyordu. 1988'in ilk üç ayında şehirdeki sebze fiyatları yaklaşık yüzde elli oranında artmış; domuz eti, yumurta ve şeker ise stokçuların saldırılarının ardından karneye bağlanmıştı. Devlet teşebbüsleri üretim maliyetlerini azaltmak uğruna işçi çıkarmaya başladı. 1988'in birinci yarısında sadece tek bir şehirde 400.000 işçi çıkarıldı. Dilencilik, grevler arttı, hem mali suçlar hem de şiddet kaynaklı suçlar tırmanışa geçti. Bu ekonomik başarısızlıklar yetmiyormuş gibi, partinin büyük bir yolsuzluk yuvasına dönüştüğü inancı, Çin'in piyasa sosyalizmine yönelmesinden esas kârlı çıkanların iyi bağlantılara sahip, alım satım ve zimmete geçirme işlerini iyi beceren memurlar olduğuna ilişkin popüler anlayış partinin itibarını iyice zedeliyordu. Şehirli Çinlilerin çoğuna göre, Komünist Parti'nin Açık Kapı'sı kendi yararlarına olan hiçbir şeyin içeri girmesine izin veriyormuş gibi görünmüyordu. Sonuçta özlem duyulan, Maoculuğun ekonomik ve siyasi katı kuralcılığı değil, bizzat kapıların denetlenmesine izin verilmesi yönündeki baskın istekti.

Haziran 1988'de, ülkenin dört bir yanını saran hoşnutsuzluk mırıltılarının sesi giderek artınca, ulusal televizyon kanalı altı bölümlük bir tarihi belgesel yayınlamaya başladı. Dizi ülkeyi heyecanlandırdı. Televizyona erişim şansı olan on, belki de yüz milyonlarca kişi (1980'lerin sonlarında bu tür lüks tüketim malları eksik arz ediliyordu ve epey pahalıya gidiyordu) belgeselin yayınlandığı altı akşam süresince televizyonların başında bir araya geldi. Ayrıca birkaç milyon tiraja sahip ulusal gazetelerde kısaltılan dizi metninin kitaba dönüştürülmüş hali 700.000'den fazla sattı. Bir yıl sonra, 1989'da Tiananmen'de gerçekleşen gösterilerin ardından sıkı önlemler alındı. Su Xiaokang adında, kendine güvenen, genç bir röportaj yazarı ve yayıncı, "devrim karşıtı kargaşayı" körükleyen karanlık güç olarak teşhis edildi ve Avrupa'ya kaçmak zorunda bırakıldı.

Dizinin adı *Ağıt Nehri*'ydi ve genel amacı yeterince açıktı. Çin'in sorunlu bugününü kilitli, tarihi coğrafyası ve deniz keşiflerine kucak açma ve dış dünyaya açılmadaki başarısızlığı yüzünden suçluyordu. *Ağıt Nehri*, değişen, sellere meydan veren ve çamurlu yatağı Çinlilerin enerjilerini ve hünerlerini tüketen, onları başka bütün kaygılardan önce kendi topraklarını koruma saplantısına sevk eden Sarı Nehir'in zorbalığının yasını tutuyordu.

Nehri terbiye etmek gibi büyük ve ortak güçlükler ve arazi Çinlileri yerel, tarımsal kaygılara odaklanan, sıkı, otoriter, siyasi örgüt biçimlerine yönelmeye zorlamıştı. Sonuçta, dış dünyaya bakma, deniz aşırı ülkelere açılma, ufuklarını genişletme ve binlerce yıllık diktatörlükten kopma konusunda sürekli başarısız olmuşlardı. Çin'in siyasi başarısızlıklarını en iyi biçimde ifade eden tek anıt, *Ağıt Nehri*'nin anlatıcısının etkileyici sözlerine göre, Çin'in açık tek sınırını, dağların veya okyanusun kesinkes mühürlemediği tek sınırını kapatmak için inşa edilmiş olan Çin Seddi'ydi.

Qin hanedanlığındaki İlk İmparator Büyük Set'i inşa ettikten sonra "dışarıdaki hayvan sürülerini güden halkların saldırılarına direnmek mümkün oldu. Aynı zamanda içte de birleştirici bir güç üretti, setlerin içindeki insanları iktidar çekirdeğine doğru sürükledi. Böylece Büyük Set'i her kim inşa ettiyse araziyi, bölgeyi ve içindeki insanları sahiplenecekti."[12] Ama set despotizmi güçlendirdiği halde savunma hattı olarak hiçbir zaman etkili olmadı:

Cengiz Han'ın vahşi süvarileri dalga dalga aşağı akın ettikleri zaman Büyük Set şöyle dursun Sarı Nehir ve Yangtze Nehri gibi doğal engeller bile onları durduramadı ... Ve Çin halkı da, gelişmiş uygarlığına rağmen, o kadere direnmek konusunda çaresiz kaldı ... Büyük Set perdesinin önünde ne tarihi trajikomediler oynandı![13]

Ağıt Nehri'nin yapımcılarına göre bu trajikomedilerden en sonuncusu çağdaş Çinlilerin sete tapmasıydı:

İnsanlar setin aydaki astronotlar tarafından görülebilen tek insan yapısı olduğu gerçeğiyle övünüyor. İnsanlar seti Çin'in kuvvetinin simgesi olarak kullanmayı bile arzu ediyor. Ama Büyük Set konuşabilseydi, Çinli torunlarına tarihsel yazgının döktüğü büyük ve trajik bir mezar taşı olduğunu çok açıkça anlatırdı ... Ancak tecritçi, tutucu ve beceriksiz bir savunmayı ve saldırmaktan korkmayı temsil edebilir ... Ne yazık, Büyük Set, seni neden hâlâ övmek istiyoruz?[14]

---

12 *A. g. e.*, s. 124.

13 *A. g. e.*, s. 126-127.

14 *A. g. e.*, s. 130.

Ağıt Nehri'nin Çin Seddi'ne, bu "başarısızlık ve geri çekilme abidesine" karşı yürüttüğü yıkıcı dava, görsel açıdan setin yaralı ve delikli, tekdüze sarı-kahverengi, kuzeyin çöllerinin içinde kalan harabelerinin görüntüleriyle pekiştirildi.[15] Çin tarihinin boğucu ve toprak temelli paletinin panzehiri, okyanusun ticaret, açıklık, ilerleme, özgürlük, kapitalist zenginlik, bilim ve demokrasi yoluyla "feodalliğin biriken tortusunu silip götüren", parlak mavi "ilerici dalgası" idi.[16] "İnsan kaderinin muhteşem ezgisini duyamıyor muyuz?" diye soruyordu belgesel, coşkulu bir şekilde sentezlenen klavsen müziği, neşeli denizciler ve cennet gibi, beyaz, palmiye ağaçlarıyla süslü kumsal görüntüleri aracılığıyla mesajını vurguluyordu.[17]

Program Çin'in rahatsız edici bugününe doğrudan sadece birkaç göndermede bulunduğu halde programı izleyen eğitimli hiçbir Çinli bu davayı Çin Seddi ve Sarı Nehir'e karşı yürütmenin altında yatan alegorik amacı kavramaktan geri kalmayacaktı. Belgesel yapımcılarına o anki hükümeti ve ekonomik liberalleşme ile siyasi baskı arasındaki on yıllık tereddüdünü eleştirme olanağı tanıyordu. Hiç kimse Qin hanedanlığındaki İlk İmparator'un eleştirilmesini, Mao ve kapalı sosyalist düzenine yönelik bir saldırıdan başka bir şeyle karıştırmayacaktı. Aynı şekilde berrak, gök mavisi okyanusun övülmesini liberal demokrat Batı'nın siyasi değerlerine açıklığı desteklemekten başka bir şeyle karıştırmayacaktı. "Şu anda bulanıklıktan şeffaflığa geçiyoruz" diye iyimser öngörülerde bulunuyordu belgesel. "Bu kirli sarı toprak parçası bize bilimin gerçek ruhunu öğretemez. Azılı Sarı Nehir bize demokratik bilinci öğretemez ... Ancak ve ancak 'maviliğin' deniz meltemi yağmura dönerse ve bu kavrulmuş sarı toprak parçasını bir kez daha ıslatırsa, ancak o zaman bu müthiş enerji ... kocaman, sarı toprak platoya yeni bir hayat verebilecektir."[18]

Bugünün gözüyle *Ağıt Nehri* göze biraz gururlu, biraz abartılı, kendi alegorisine biraz fazla âşık görünmekte, Batı hakkında ise kesinlikle saf bir görüntü ortaya koymaktadır. 1980'lerin Çin'inde, eğitimli insanlar bile

---

15 *A. g. e.*, s. 127.

16 *A. g. e.*, s. 216.

17 *A. g. e.*, s. 204.

18 *A. g. e.*, s. 212-213.

Dallas dizisinin bölümlerini çağdaş Amerika hakkında otoriter, belgesel kaynaklar olarak görüyordu. Ama bugün bile programda hâlâ dikkat çeken unsurlar bulunmaktadır. İnsanları geçmişleri konusunda eleştirel veya yaratıcı düşüncelere sevk etmeye hiçbir ilgi duymayan, insanların geçmişlerine sorgulayan gözlerle bakmaktansa yarınlarına umut dolu gözlerle bakmalarını isteyen bir sosyalist kültürde belgeselin tarihi işleme hevesi (polemiğin çıkarları doğrultusunda çarpıtılan gerçeklere rağmen) ve Çin milliyetçiliğinin Çin Seddi gibi totemlerine saldırma isteği hâlâ çığır açıcıdır. Üçüncü binyılın başlarında Çin'in komünistlerin denetimindeki televizyon kanallarını (aslında televizyonda çoğu zaman ucuz sosyalist ahlak konusunda vaaz veren pembe dizilerle bayağı şarkı yarışmaları öne çıkıyordu) tarayarak yapılacak rasgele bir karşılaştırma *Ağıt Nehri*'ni cazip ciddiyete sahip başka bir dünyanın parçası kılmaktadır.

1989'un bahar mevsiminde öğrenciler sokakları ele geçirmeye başlayınca, onların daha fazla ifade özgürlüğü ve hükümette şeffaflık talepleri ile bir sene önceki televizyon sansasyonu *Ağıt Nehri* arasındaki bağlantıyı kurmak pek zor değildi. Belgeselin son bölümü Çin'in aydınlarını ulusun kurtarıcıları olarak selamlıyordu. "Cehaleti ve hurafeleri yok edecek silah onların ellerinde ... Bilim ve demokrasinin "mavi", taze kaynak suyunu sarı topraklarımıza yönlendirebilecekler onlar!"[19] Öğrenciler *Ağıt Nehri*'nin kendilerine biçtiği yüce tarihi yazgıyı göğüslemeye kalkıştıklarında Su Xiaokang protestolara katılmak için heyecanla koşuşturdu. Kafasında Ağıt Nehri'nin yazarı olduğunu gösteren bir kağıt bandanayla Tiananmen Meydanı'nda ağır adımlarla yürüdü, megafonla öğrencilere hitap etti. Eve döndüğünde "çok güzel", dedi. Nispeten daha temkinli karısı ise şunları söylüyordu. "En şanlı anını yaşadın. Hepsi Güvenlik tarafından kayda geçirildi."[20]

Deng Xiaoping ziyaretine gelen Sovyet lider Mihail Gorbaçov'u Tiananmen'deki utanç verici gösterilerden uzak tutup taze bahar havasının tadını çıkarması için Badaling'deki Büyük Set'e bir geziye götürdükten on sekiz gün sonra, yani 3 Haziran 1989 günü gece saat onda komünist yöne-

---

[19] *A. g. e.*, s. 218.

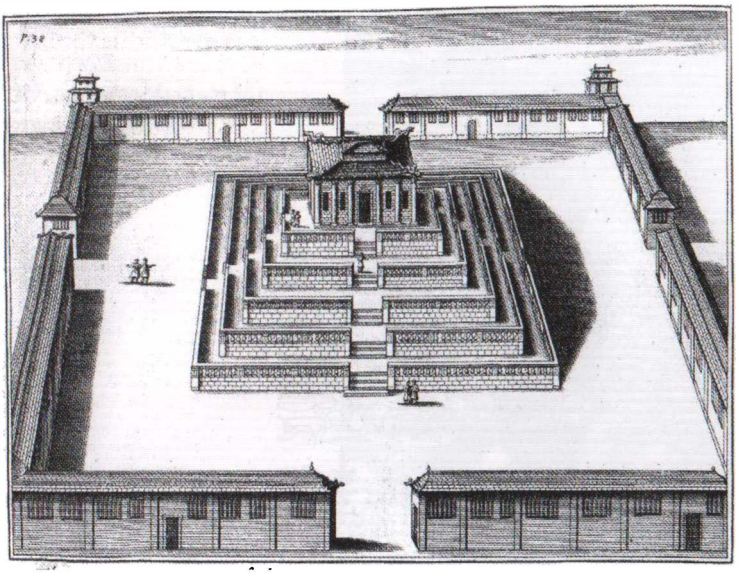
[20] Su Xiaokang, *A Memoir of Misfortune* [Bir Talihsizlik Anısı] (New York: Knopf, 2001), s. 20.

tim, başkentin eteklerinde konuşlanan Halkın Kurtuluş Ordusu askerlerine meydanı temizlemeleri emrini verdi. Bir buçuk saat sonra, şiddet eylemlerinde bulunmayan kalabalıklar Tiananmen'in birkaç kilometre batısında ordunun yolunu kesince, askerler sivillere ateş etmeye başladı. Silahlar ancak birkaç gün sonra sustu. Sıkı önlemlerin ardından bir hafta içinde hükümet "en çok arananlar" listesi yayınladı. İçinde öğrenci liderlerinin, insan hakları eylemcilerinin, bağımsız düşünce kuruluşlarının üyelerinin ve *Ağıt Nehri*'nin yaratıcısı Su Xiaokang'ın isimleri vardı. En çok tanınan iki öğrenci lideri olan Chai Ling ve Wu'er Kaixi'yle birlikte Su, kaçabilen şanslı insanlardandı. Hong Kong ve Paris üstünden Amerika'ya gitti.

Hükümet Su'yu elinden kaçırınca kendini televizyonlarda yayınlanan eserine saldırarak avuttu. 11 Eylül 1989'da, bir grup tarih profesörü başkentte biraraya geldi ve *Ağıt Nehri*'ni, onun Sarı Nehir karşıtı, Çin Seddi karşıtı, Batı yanlısı mesajını "devrim karşıtı kışkırtıcılık" diye yerden yere vurdu. "Halkı kandırmak ve aldatmakla, kamuoyunu bu yıl ülkenin her yerinde patlak veren ve başkentte devrim karşıtı ayaklanmaya kadar varan siyasi kargaşaya" yol açmakla ve "milli kahramanlara, yurtseverlere ve devrimci önderlere karşı" katlanılmaz derecede "pervasız ve saçma bir tutum" almakla suçladılar.[21]

Doğu Avrupa'daki olaylar Demir Perde'nin yükselmesine yol açarken, Çin'in yöneticileri Pekin katliamının ertesinde son on yılda edindikleri tecrübeyi gözden geçirdiler. Büsbütün tecritçiliğe geri dönmek bir seçenekti. İyi midir kötü müdür bilinmez ama Deng Xiaoping yönetimindeki Çin artık bir nebze açıklığa razı olmuştu. Artan yabancı yatırım ve dış ticaret 1980'lerin en önemli ekonomik başarı hikayelerinden biriydi. Kültürel bakımdan bile hiç kimse saati Maoculuğa geri almayı gerçekten istemiyordu. Hükümetin kültürle ilgilenen bürokratları 1980'lerde yine çeviri yoluyla okunması yeniden mümkün olan Batı klasiklerinin ivme kazandırdığı edebiyatın Mao döneminde verilen eserlerden daha bayağı olduğunu savunmaya zorlandılar. Mao döneminde siyasi denetimler yaratıcılığı o kadar engelledi ki 1949 ile 1966 arasında Halk Cumhuriyeti'nde her yıl ortalama sekiz gibi utanç verecek sayıda roman yayımlandı. Hükümetin temel kay-

[21] *A. g. e.*, s. 21; Su ve Wang, *Deathsong*, s. 313-314, 325.

[19] 17. yüzyılın sonlarındaki bir Cizvit tasvirine göre, çeşitli setlerin içinde yer alan Çin imparatorluğu tahtına ilişkin bir izlenim.

[20] Lord Macartney'in Çin imparatoru Qianlong'la Jehol'da yaptığı görüşmenin Parish tarafından yapılan çizimi.

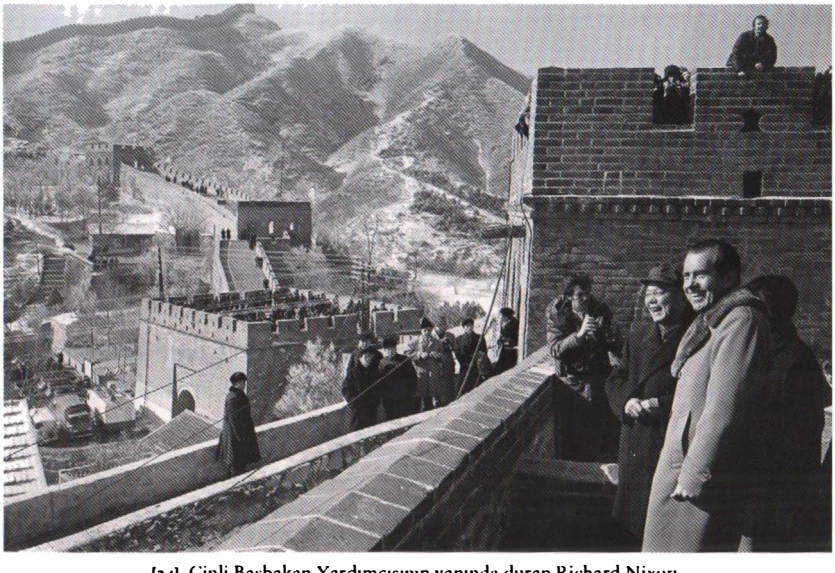
[21] Çin Seddi'nin arkasına saklanan Çinli deve hücum etmek için toplanmış emperyalist Batılı orduları resmeden bir 19. yüzyıl Alman karikatürü.

[22] Kuzeybatı Çin'in lös tepelerinin (buralara mağara yerleşimleri yapılmıştı) 20. yüzyılın başlarındaki bir görünümü. Mao ve komünistler 1930'ların ortalarında karargahlarını burada kurmuşlardı.

[23] 1937'nin başlarında Çin Seddi boyunca yürüyen Çin askerleri.

[24] Çinli Başbakan Yardımcısının yanında duran Richard Nixon, restore edilmiş Çin Seddi'ni büyük bir takdirle inceliyor (Şubat 1972, Badaling).

[25] Pekin yakınlarında bulunan ve komünistlerin restorasyonundan geçen Ming setinin bir uzantısı.

gısı 1970'lerin sonlarından itibaren aynı kalmıştı. Dengeyi bozucu, totaliterlik karşıtı, medya özgürlüğü ve demokrasi adındaki sinek ve sivrisinekleri geri püskürtürken nüfusu memnun etmek ve dengede tutmak için açıklığın ekonomik getirilerine kucak açmak; bir başka deyişle, Çin'in sınırlarındaki işleri yakından gözetlemeye devam etmek.

~

Aradan on yıl daha geçti. Çin Seddi için koskoca bir on yıl daha geçti. Berlin Duvarı çökmüş olabilirdi ama Çin Seddi ülkenin bir numaralı turistik mekanı ve ulusal maskotu olma özelliğini korudu. Hong Kong'un Çin'e devredilmesi için 1997'de Pekin'de düzenlenen festivaller Çin Seddi'nin tiyatroda parlak Çinli cesetleriyle yeniden yapılmasına sahne oldu.[22] Simgesellik daha açık olamazdı, Çin halkı Çin Seddi'ne, o da Anavatan'a eşitti ve Hong Kong'u dış dünyada kaldığı yüz yılın ardından yeniden kucaklıyordu.

1989'daki önlemlere şahit olan Çinliler şahsen olanları unutmasa da hükümet akılda fazla tutmanın kimsenin çıkarına olmadığını belli ediyordu. Sonuçta, 1998'e gelindiğinde birçok Çinli öğrencinin kendinden öncekilerin on yıl önce ne talep ettikleri hakkında pek bir fikri yoktu. 1978'de olanlar hakkındaysa hiçbir fikri yoktu. 1990'larda birçok kişinin dilindeki söz *wang qian kan* idi: Geleceğe bakın. Çincede "gelecek" için kullanılan sözcük "para" için de kullanılır. Hükümet için taktik işe yarıyor gibi görünüyordu. 1989 baharındaki bütün bariz sorunlara rağmen üç yıl sonra Çinliler Deng Xiaoping'in 1992'deki "daha hızlı, daha iyi, daha derin" ekonomik büyüme ve piyasa reformuna yönelik yönergesini takip etti. Resmi medya piyasaların sosyalist olabileceğinde ısrar ediyordu, Deng ise "yabancı kaynaklı girişimlerin ... sosyalizm için iyi olduğu" iddiasında bulunuyordu.[23]

Çinliler partinin kendi Büyük Set'inden geçmesine alenen izin verdiği şeyleri şimdilik kabul ediyordu. Bulanık olduğu halde tek parti hükümeti

---

22 Buruma, *Bad Elements*, s. xvii.

23 Joe Studwell, *The China Dream: The Elusive Quest for the Greatest Untapped Market on Earth* [Çin Rüyası: Dünyadaki en Büyük Dokunulmamış Pazara Yönelik Zorlu Arayış] (Londra: Profile Books, 2002), s. 56.

kitle iletişim araçları üstündeki denetimine devam etti, sivillerse görünüşte çabalarını para kazanmaya ve tüketmeye odakladı. 1980'lerin başlarında yaşayanlar bisiklet, kol saati ve televizyonlarla yetiniyorlardı. Binyılın sonlarında yaşayanlar ise büsbütün daha büyük düşünüyorlardı: Arabalar, evler ve yurtdışı tatilleri. Nihayet 2004'te, Çinli bir bilgisayar şirketi ABD'nin çokuluslu IBM şirketinin bir şubesini satın almaya kalkışınca çok daha büyük düşünmeye başladılar. Setler kadar alışveriş merkezleri de 1989 sonrasındaki Çin'in tanımlayıcı, saygı duyulan anıtları haline geldi. Tarihzede Çin Seddi bile Çin'in burjuvalaşan tüketici manzarasıyla sorunsuzca birleşti. Çeşitli mal ve hizmetler için ticari marka olarak benimsendi. Gayet mantıklı bir yaklaşımla korumalı bir site için kullanıldı. Bir şarap markası, lastik markası ya da kredi kartı için de kullanıldı ancak bunlar nispeten daha mantıksız görünüyordu.

~

Yine de Çin'in dış dünyayla ilişkileri, sakin dış yüzeyinin altında da kalsa, sınırlarına yönelik sessiz ama radikal bir saldırıyla epey dönüşüme uğradı. Artık göçebe süvariler değil, bilgi ve teknoloji saldırıyordu. Bu saldırıda Çin'in en önemli sınırları artık toprak-temelli değil sanaldı.

İlk değişim esintisi 20 Eylül 1987'de, bir Çinli bilgisayar profesörünün kendi sloganıyla ("Büyük Set'in Ötesine Git, Dünyayı Dolaş") Çin'in ilk e-postasını göndermesiyle geldi. Bu gelişmeye yedi yıl boyunca kimse pek fazla önem vermedi. Ta ki Al Gore'un 1994'teki "Bilgi Otobanını İnşa Etmek" konuşması en sonunda Çinlilerin bilincine işleyene kadar. O yıl, Çin'in ilk ağı kuruldu. Arkasından ilk kamu internet hizmeti 1995'te geldi. Takip eden sekiz yıl boyunca Çinli internet kullanıcılarının sayısı aşağı yukarı her yıl üçe katladı, 40.000'den 59,1 milyona ulaştı.[24] 2005'in başları itibariyle 100 milyonu aştığı tahmin ediliyor.

Çin'e dışarıdan sızan çoğu buluş ve yenilik gibi, hükümet internet kullanımını denetlemeye ve sınırlarını tanımlamaya can atıyordu. Resmi hükme göre internet, iş iletişimini ve yatırımı kolaylaştırarak ekonomik büyü-

[24] Jack Linchuan Qiu, "The Internet in China: Data and Issues [Çin'de İnternet: Veriler ve Sorunlar]" (makale yazardan alınmıştır), s. 1–2. Çin'de internetin gelişmesi konusunda anlattıklarım çoğunlukla Jack Linchuan Qiu'nun konu hakkındaki muhteşem derecede bilgilendirici araştırmasına dayanmaktadır.

meyi canlandırmak için bir gelişim aracı olarak görülüyor. Deng'in halefi Jiang Zemin 2000 yılında internetin "dünyanın ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynadığını" kabul ettiği halde internetteki "sağlıklı bilgi yönetimini güçlendirmeyi" ve her zamanki gibi bilgi trafiğini kendi Büyük Set'i aracılığıyla gözetlemeyi umuyordu.[25]

Sanal konuların hükümetin istediği gibi tamamen önceden belirlendiği şekilde gelişmeyeceğini, Çin'deki internetin birçok farklı elde Büyük Set mantığını yerle bir etmek için potansiyel bir alet ve Çin standartlarına göre özgür ifadeye kabaca benzeyen şeye ulaşmak için (gayrı resmi haber kaynakları, demokrasi eylemcileri, sivil ve yasal örgütler, dini mezhepler, futbol hastaları ve seks delisi şehirliler) bir araç haline geleceğini öngörmek 1990'larda büyük kehanet güçlerine sahip olmayı gerektirmiyordu. ABD şüphesiz bunların hepsini 1995 tarihli bir Pentagon raporunda tahmin edecekti. Bu rapora göre internet "otoriter rejimler için stratejik tehdit" doğuracaktı. Pekin'e meydan okuyan Bill Clinton 2000'de gazetecilere Çin hükümetinin internete karşı "jöleyi duvara çakmaya çalışmak" kadar kaypak bir önlem bulacağını söyledi. Sonradan başkan adayı olan, daha o zamandan bugünkü alametifarikası olan meşgalesi üzerinde fazlasıyla duran George W. Bush'un 1999'da yorumladığı gibi, internet Çin'de tutunacak olursa, "özgürlük cini şişeden çıkacaktır."[26] Çoğu bölgesel gazetenin siyasi özgürlüğünün, yönetimin *Halkın Günlük Gazetesi*'nde basılan fotoğraflarının sırasını değiştirmekle sınırlı olduğu 1990'ların sonları ile televizyon dizilerinin ruhsal açıdan sosyalist gerçeklikten biraz daha karmaşık olduğu 2005 arasında, Çin siber uzayı insanlara içlerini dökmeleri için çok ihtiyaç duyulan bir medya forumu sundu.

Bununla birlikte internet Çin'de faaliyete geçtiğinden beri hükümet internetin bilgiyi serbest bırakma ve ifadeyi özgürleştirme yönündeki tehlikeli potansiyeline karşı yiğitçe savaşmaktadır. Bu iş başta eski moda komünist saldırganlıkla başarılıyordu. İnternet erişimine o kadar aşırı bürokrasi şartları getirdiler ki çağdaş olmaya can atanların çoğu vazgeçip

---

25 "News Brief" (Kısa Haberler), şu adreste: ojr.usc.edu/content/ojc/brief.cfm?request=1532.

26 Joshua Kurlantzick, "Dictatorship.com: The Web Won't Topple Tyranny" (Diktatörlük.com: İnternet Zorbaları Devirmeyecek), *New Republic* (Yeni Cumhuriyet), 230.12 (4 Mayıs 2004).

People's Daily'yle veya onun yerel eşdeğeriyle yetinecekti. 1996'da, internet kullanıcısı olmak için can atanlar yerel Kamu Güvenliği Bürosu için üç nüsha Polis Dosya Rapor Formu doldurmak, "devleti tehlikeye sokan, kamu güvenliğini engelleyen, müstehcen veya pornografik" hiçbir materyali okumayacağına veya iletmeyeceğine ve İnternet Hizmet Sağlayıcısına, sıradışı doğum izlerinin dışında, akla gelen neredeyse bütün şahsi bilgileri temin edeceğine dair İnternet Erişim Sorumluluğu Taahhütnamesi imzalamak zorunda kalıyordu.[27]

Binyılın sonlarına doğru, İnternet Servis Sağlayıcıları internete bağlanmanın etrafındaki bürokrasi gömleğinin düğmelerini çözmeye başlayınca, hükümet interneti denetleme çabalarındaki teknolojik düzeyi ilerletti. Komünist Parti Clinton'ın "jöleyi duvara çivilemek" konusundaki meydan okumasıyla yüzleşecekse her şeyden önce aleyhine çalışacağı bir sete ihtiyaç duyacağını fark etti. 1996 ile 1997 arasında, Kamu Güvenliği Bürosu'ndaki yeni ve internet özgürlüklerini makaslamaya adanmış bir şube "Çin'in Büyük Ateşseti"ni (Firewall) oluşturmaya koyuldu. Çin gelenekleri ile çağdaş teknoloji arasında mesut bir evlilik yapılıyordu. Çin'in kullandığı internetin beş ana kapısını dış etkilerden korumak amacıyla dört bir yana yayılmış olan sunuculardan oluşan Ateşseti, ülke dışından gelecek tehlikeli siteleri (örneğin yabancı gazeteler, Tibet veya Tayvan yanlısı bağımsızlık örgütleri, dini kültler, *Playboy* vb.) engellemek üzere programlanmıştı. Dahası tehlikeli siteler listesi günaşırı güncellenmekteydi. Beş yılın ardından Ateşseti iyice gelişmişti, artık "uyuşturucuya duyarlı köpekler" gibi, web siteleri ya da elektronik postaların içindeki tehlikeli kelime veya cümleleri ayırt edebilecek donanıma bile sahipti. "Falun Gong", "özgürlük", "sikmek", "seks" ve "Jiang Zemin" gibi sözcükler kolayca tespit edilebilmektedir.[28] Sunucu bir kez "seks" kelimesinin kokusunu almayagörsün, derhal o siteye erişimi engelleyebilir. Hükümet 2002 yılında Google'a erişi-

---

27 Geremie R. Barmé ve Sang Ye, "The Great Firewall of China [Çin'in Büyük Ateşseti]," *Wired* 5.06 (Haziran 1997), http://www.wired.com/wired/5.06/china_pr.html.

28 Edward Young, "The Internet: Beyond the Great Firewall [İnternet: Büyük Ateşseti'nin Ötesinde]", *China Economic Quarterly* (11 Kasım 2002); Xiao Qiang, "Words You Never See in Chinese Cyberspace [Çin Siber Uzayında Asla Göremeyeceğiniz Kelimeler]", http://chinadigitaltimes.net/2004/08/the_words_you_n.php (30 Ağustos 2004).

mi toptan engelledi, çünkü Google'ın endekslenen tüm siteleri hafızaya atması Çinli kullanıcıların yasaklı sitelere erişimini kolaylaştırıyordu. Hükümet yasağı ancak güçlü kamusal tepkinin ve Google'ın başvurusunun ardından kaldırdı. Fakat Çin hükümeti bugün hâlâ Google başta olmak üzere pek çok siteyi sansürlemektedir.

İnternetin yozlaştırıcı etkilerinden korunmak için başvurulan en önemli caydırıcı tedbir şüphesiz yasadır, ya da Çin Halk Cumhuriyeti'nde yasanın yerine her ne kullanılıyorsa. Sınır Tanımayan Gazeteciler ve İnternet Özgürlüğü Örgütü gibi örgütlerin tahminine göre 2004 yılında Çin'de 61 siber muhalif tutuklanmıştır. 2003 yılında psikoloji öğrencisi olan Liu Di, internet sohbet kanallarında siyasi muhaliflerin mahkum edilmesini protesto ettiği için bir yıl hapis cezasına çarptırılmış, bir yılını Pekin hapishanelerinde geçirmiş ve bu sayede uluslararası çapta üne kavuşmuştur.

Fakat Çin Seddi'nde nasıl boşluklar varsa Büyük Çin Ateşseti'nde de bazı gedikler bulunmaktadır. Bu set Çin'de Ağduvarı olarak da bilinmektedir. Bu isim duvarın geçirgen yapısına dair önemli ipuçları verebilir. Yasaklı sitelerin engellenmesi en iyi ihtimalle her zaman yamalı bohçaya benzemektedir. Ateşseti'ndeki tüm kapılar her zaman komünistlerin istediği gibi çalışmamaktadır. Kullanıcılar, tıpkı Altan Han gibi pekala duvarın etrafından dolaşabilmektedirler. Bunu yapmak için diğer ülkelerin proxy ayarlarını kullanmak yeterlidir. Google'ın 2004 yılında yasaklanmasıyla şoka giren kullanıcılar sitenin bir bilgisayar şakası ile oluşturulan ikiz görüntüsü yani ElgooG ile internete bağlanmayı sürdürmüşlerdir. Devletin dil oyunlarıyla alt edilen filtreleri bu küçük oyunun farkına varamamışlardır. Çinli kullanıcılar yasaklı BBC News adresine ulaşabilmek için Swen CBB adresini kullanmış ve kolayca hedefe ulaşmışlardır. Aslında her an devletin yasaklaması gereken yeni siteler hızla internet aleminde kullanıma girmektedir.

Çin internetinin Çin ile dünyanın geri kalanı arasına set çekmenin dışında bir diğer devrimci özelliği ise ülke içinde de bazı sitelere sınırlama getirmesidir. İnternet son birkaç yılda Çin'in kapalı devlet sisteminin kamu tarafından incelenmesinde büyük rol oynadı. Bunların başında polisin görevi kötüye kullanması (örneğin Guangzhou'da gözaltındayken ölen genç

vakası), resmi örtbas girişimleri (örneğin kan satışı yolsuzluğu skandalı nedeniyle Henan eyaletinde baş gösteren AIDS salgını konusunda devletin tavrı) ve devlet karşıtı hareketlerin örgütlenmesi (örneğin dini tarikat Falun Gong tarafından düzenlenen ve 1989'dan beri en büyük protesto hareketi olan eylemler büyük ölçüde elektronik posta ve internet aracılığıyla örgütlenmiştir) gibi şeyler gelmektedir. 2003 yılında Çin'deki internet kullanımında görülen en büyük değişiklik blog patlamasıydı. Blog sayısı bir yıl içinde 2.000'den 160.000'e çıktı. Bunların çoğu, yazılarını sakıncalı bulan kitle basınının eski kafalı gazete ve dergilerini kullanamayan gazetecilerdi. Blogların iki temel niteliği, sakıncalı haberleri yayma konusunda gazeteciler lehine bir mekanizma oluşturuyordu. Birincisi sayıca devletin resmi sansür ajanslarının izleyemeyeceği kadar çok olmalarıdır. İkincisi, bunlar yarı özel sitelerdir, yani ancak kayıtlı üyeler siteye ulaşabiliyor. Bu da sansürcülerin bu siteleri sohbet odaları ya da herkese açık haber sitelerine göre daha küçük bir tehdit olarak algılamasına neden oluyor.[29] Ekim 2004'te, kuzeydoğulu bir grup çiftçi devletin topraklarına el koymasını protesto etmek için blog yolunu tercih edince bu sitelerin bir şeyleri altüst etme potansiyeli ortaya çıkmış oldu. Yerel devlet görevlileri eleştirileri doğrudan engellemek yerine blogdan cevap vermek zorunda kaldı.[30]

Yine de internetin bu amaçlarla kullanımı kural değil istisnadır. Tek sebebi ise devlet sansürüdür. Açıkçası Çin'in siber uzayının devlet tarafından sansüre tabi tutulması tablonun sadece bir tarafı, diğer tarafında kullanıcıların ve siteleri idare edenlerin uyguladığı oto-sansür mekanizması bulunmaktadır. Çin'in internet ağı tahmin edilebileceği üzere son derece büyüktür ve sınırları belirsizdir. Yani devletin tepeden tırnağa tüm internet ağını kontrol etmesi olanaksızdır. Bu durumun farkına varan devlet, internetin düzenleyemediği kısmına karşı yürüttüğü savaşta benzer bir taktik uygulamaktadır: Belirsizlik. Mao'nun ideolojik ortodoksi saplantısı cezalandırmaya dayalı bir politik kültürün ortaya çıkmasına neden oldu. Gözetlenme

---

29 Xiao Qiang, "The 'Blog' Revolution Sweeps across China ['Blog' Devrimi Tüm Çin'de Yayılıyor]", *New Scientist* (24 Kasım 2004), http://www.newscientist.com/article.ns?id=dn6707&print=true.

30 Xiao Qiang, "Chinese Workers Blog for Protest [Çinli İşçiler Protesto İçin Blogları Kullanıyor]", http://chinadigitalnews.net/2004/12/chinese_workers.php (20 Aralık 2004).

korkusu ve insanların kitlesel eylemlerde birbirlerini ihbar etme terörü, bireyleri ya işledikleri ya da kimi zaman hayal ettikleri suçları itiraf etmeye yöneltti ya da olası uyarılardan uzak kalabilmek için inanılmaz bir oto-sansür mekanizması geliştirmeye itti. Böylece insanlar hiçbir zaman tehlikeli ya da şüpheli siyasi hareketlere meyletmemeye başladılar. Bugünün Çin'inde yaşamak, siyasi mayın tarlasına benzeyen Mao'nunkine kıyasla daha kolay, fakat Mao'nun mirasının iki öğesi bugün hâlâ gündelik politik kültürdeki yerini korumaktadır: Birincisi, insanların kamusal alanda iken bazen gizli bazen de apaçık bir şekilde izleniyormuş hissine kapılmaları; ikincisi ise kamusal ifade özgürlüğünün sınırlarının nerede bittiğinin belirsiz olması.[31] İnsanların güvendikleri insanlara istedikleri şeyi söyleyebildikleri özel alanda böyle bir sorun yok. Fakat kamusal alanda ve özellikle internet gibi erişimi çok kolay olan bir alanda belirgin sınırlar bulunmaktadır. Devlet, internet sitelerini yasaklayarak, insanları tutuklayarak, internet kafeleri kapatarak bir korku kültürü yaratıyor ve böylece genel duruşunu net bir şekilde ortaya koyuyor. Gerisi, bir şeyleri titreyerek yapmak zorunda hisseden Site yöneticilerine ve bireysel kullanıcılara kalıyor. Büyük Ateşseti'nin mimarlarından biri 1997'de bu sistemi şöyle açıklamıştı: "Olayları kontrol etmek için tercih ettiğimiz sistem ademi merkeziyetçi bir sorumluluk sistemidir. Hem kullanıcı, hem ISP hem de China Telecom şirketi bilgi akışından sorumludur. İnsanlar ihtiyatlı davranır ve her zaman izleniyor olma hissi onları engeller. Çin'de interneti kontrol etmenin anahtarı insanları idare etmektir ve bu süreç modem aldığınız andan itibaren başlamaktadır."[32] Kar marjlarının politik ortodoksi kadar önemli olduğu günümüz Çin'inde internet kafe sahipleri için tehlikeli siteleri kullanıcıların hizmetine açarak güvenlik güçlerince işyerinin kapatılmasına neden olmak hiç de hafife alınacak bir şey değil. 2003 yılında sağlık ve güvenlik standartlarının arttırılması bahanesiyle ülke genelindeki 200.000 internet kafenin yarısı kapatıldı. Bu kafelerin bilgisayarlarına izleme programları yüklendi ve böylece bireysel kullanıcının kişisel internet kullanımı bile izlenir oldu.

---

31 Perry Link'in şu harika yazısına bakınız: "The Anaconda in the Chandelier [Avizedeki Boa Yılanı]", *New York Review of Books* (11 Nisan 2002), s. 67–70.

32 Barmé and Sang Ye, "The Great Firewall [Büyük Ateşseti]".

İnternet kullanımı izlenme korkusu yüzünden hasta durumda. Sohbet odaları ve BBS kanalları politik ortodoksinin teyakkuz halindeki elemanları tarafından her daim izlenebilir ve izleniyor da. Çin, işsizliği sansürcü istihdam ederek azaltıyor. Son tahminlere göre sansür işinde yaklaşık 30.000 kişi çalışıyor. Aslına bakılırsa interneti sansürlemenin diğer işlerden pek de farkı yok. Bazı kullanıcılar arada sırada son derece cesur şeyler yazsa da muhalif kesimin omuzlarında büyük bir yük olduğu ve sürecin tamamen belirsizlikle dolu olduğu aşikar. Liu Di vakası tipik bir vakadır. Liu herhangi bir suçlama olmaksızın bir yıl kadar hücrede tutulmuş ve sonunda da muhtemelen öldürülmüştür, kendisini kimin ihbar ettiği bilinmemektedir.

Bu durumun en belirgin sonucu kullanıcıların siber uzayın güvenli alanlarında kalmalarıdır. Blogçuların büyük çoğunluğu (ki bunlar ekseriyetle kentlidir çünkü internet Çin'in kırsal bölgelerinde pek yaygın değildir) interneti "kişisel meseleleri" için kullanmaktadır. Genelde aşk hayatı, alışveriş veya haftasonu nerede yemek yeneceği gibi konular konuşulmaktadır. 2003'te blog olayını ortaya çıkaranın Mu Zimei adlı Guangzhoulu bir moda editörünün seks günlüğü olması rastlantı değildir: "Epey vaktimi alan bir işim var, boş zamanlarımı ise gayet insanca bir hobiyle değerlendiriyorum: Sevişmek."[33] Aynı yılın Kasım ayı itibariyle siteyi ziyaret edenlerin sayısı 160.000 idi. Listeye her gün 6.000 yeni okuyucu eklenmektedir. Cinsel konulardaki bu tür bir açıklık on beş yıl önce ruhsal kirlenme işareti olarak görülürdü. Fakat şimdi her ne kadar Politbüronun yatmadan önce okunacaklar listesinde yer almasa da ateşli grup seks hikayelerinin anlatıldığı kitap uzunluğundaki eserler oldukça normal karşılanıyor. Devlet kamusal alanda seks hakkında konuşulmasını ekonomik liberalleşmenin görece zararsız yan etkileri olarak görüyor. Ortaya çıkan tablo, partinin 1980'lerden beri inşa etmeye çalıştığı "tinsel sosyalist uygarlığa" pek benzemese de en azından insanların içini boşaltmaları için bir ortam sağlanmış oluyor. Hem de "siyasi şeffaflık" veya "demokrasi" gibi rahatsız edici sözcükler kullanılmaksızın.

---

33 Aktaran Xiao Qiang, "The 'Blog' Revolution."

İnsanların gazını almanın bir diğer güvenli yolu ise kapitalist-komünist Çin'i birarada tutan devlet dinine tapınırcasına dua etmektir. Bu din, öfkeli bir yabancı düşmanlığıyla bezeli milliyetçiliktir. İnternet Çin'de ilk kez kullanılmaya başladığından beri, Çin'in ulusal itibarına saldırılan çeşitli olaylar sonrasında oluşan milliyetçi histerinin periyodik olarak coşturulduğu bir alan olarak kullanılmaktadır. Tayvan'ın demokratik seçimleri, NATO'nun Çin'in Belgrad elçiliğini bombalaması, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yaptığı mezalim için özür dilemeyi reddetmesi önde gelen örneklerdir. Öfkenin boyutlarına işaret etmek için bazı siber milliyetçilerin Japonya ve ABD'ye karşı nükleer savaşa girilmesini savunmaları sanırım yeterlidir.[34] Devlet 1989 sonrasında büyük kitlesel çıkışları engellese de öfkeli milliyetçiliğe müsamaha göstermektedir. Çünkü böylece Çin'in giderek daha çok zenginleşen öfkeli ve şehirli gençlerinin öfkelerini kusmaları için ortam sağlanmakta ve dikkatler Komünist Parti'nin geçmiş ya da bugünkü başarısızlıklarından başka yöne çekilmektedir. Üstüne üstlük kitleler devletin politikalarıyla aynı çizgiye getirilmekte ve hep beraber Tayvan'ın bağımsızlığına karşı çıkılmakta, ABD'nin Doğu Asya'ya müdahalesi eleştirilmekte ve Japonya'nın Diaoyu Adaları üzerindeki hak iddiasıyla mücadele edilmektedir. Komünist Parti şimdiye kadar siber milliyetçilikten kârlı çıkan taraf oldu. Yabancı düşmanlığı hissiyatı devlet tarafından şekillendirilen vatanseverlik ideolojisi içinde eritildi. İnternet vatanseverleri, sürgündeki demokrasi aktivistlerini yabancı ülkelerin köpekleri ilan ediverdiler.[35] Çin'de hackerlar bile ateşli vatanseverlerdir, ki aslında dünyanın çoğu yerinde hackerlar bireyci ve anti-sosyal bilgisayar bağımlılarıdır. Çinli hackerlar 1997'den beri Çin'e hakaret eden uluslara karşı bir siber savaş başlatmış durumdalar. 2001 yılının ilkbaharında bir Amerikan casus uçağı Çin'in hava sahasında bir Çin jeti ile çarpışınca Çinli hackerlar Beyaz Saray'ın internet sitesinin tarih kısmını hacklediler ve siteyi Çin bayraklarıyla doldurdular. ABD Ulusal İş Merkezi sitesini hackleyip başına

---

34 Jack Linchuan Qiu, "Chinese Nationalism on the Net: An Odd Myth with Normalcy [İnternette Çin Milliyetçiliği: Normallikler de Barındıran Sıradışı Bir Mit]", NCA Yıllık Kongresi'nde sunulan tebliğ, Atlanta, 1–4 Kasım 2001, s. 13.

35 Qiu, "Chinese Nationalism", s. 12.

"Amerikan emperyalizmini bitirin!" yazdılar. Başarılı bir hacker, Amerikan sitelerine saldırmaktan sıkılıp kendi ülkesinin sitelerine yöneldi. Devlet kurumlarının sayfalarını müstehcen fotoğraflarla donattı ve başkanın tebrik mesajının yerine "Biz Bir Avuç Domuzuz!" yazdı. Kırk sekiz saat içinde yakalandı.[36]

Cengiz Han'ın asırlar önce söylediği söz bugün hiç olmadığı kadar doğru sanki: Setlerin gücü onları savunanlara bağlıdır. Devletin sıkı ideolojik rabıtası sayesinde internet kullanıcılarının büyük çoğunluğu bilerek ya da bilmeyerek sınır bekçileri gibi davranıyorlar. Komünist yönetim önceki set meraklısı hanedanların aksine, bekçilerin bağlılıklarının devamını sağlayabilmek için onları imparatorluğun en müreffeh ve en iyi ücretlerle çalışan insanları olduğuna inandırmaya çalışıyor.

Çinli muhalifler internetin Çin'deki otokratik geleneğin yokoluşunun tohumlarını taşıdığında ve Büyük Set anlayışının sonuna işaret ettiğinde ısrar ediyorlar. Fakat şimdilik görünen o ki devletin internet düzenleme politikası, bin yıllık set çekme tarihinin yeni bir sayfasından başka bir şey değil. Komünist Çinliler set çekmekte ve onları korumakta en az selefleri kadar başarılı olduklarını gösterdiler.

Tüm bunlar Ateşseti'nin tüm güvenlik önlemleriyle birlikte modern öncesi Çin'in sınır setlerine kıyasla daha az geçirgen olacağı anlamına gelmez. Ya da onu savunanların ille de setin otoriter mimarları gibi düşünecekleri anlamına da gelmez. Pekala Çin'in ıssız kuzey sınır bölgelerinde set bekçiliği hizmetine gönderilen insanlar gibi davranabilirler. 2005 yılının bahar aylarında, devlet destekli yabancı düşmanı milliyetçi dalgayla birlikte Japonya karşıtı gösteriler patlak verdi. Bu hareket internet aktivistleri tarafından örgütlenmişti ama ifade ettikleri sadece milliyetçi duygular değildi, aynı zamanda kamusal alanda politik ifade özgürlüğünün kısıtlılığına da tepki gösteriyorlardı.

Bu eylemlerin şu anki etkisi pek net değil. Ne kadar örgütlülerdi, ne kadar merkez tarafından belirlendiler, resmi çevrelerin etki alanından ne öl-

---

36 Jack Linchuan Qiu, "Chinese Hackerism in Retrospect: The Legend of a New Revolutionary Army [Geriye Dönüp Baktığımızda Çin'deki Hackerlık: Yeni Bir Devrimci Ordu Efsanesi]", *MFC Insight* (17 Eylül 2002), s. 6.

çüde çıkabildiler, ne kadar halk örgütlenmesi haline geldiler belli değil. Başlangıçtaki protesto gösterilerinin polis tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmesi, devletin öğrencileri kampuslarına geri götüren otobüslere eşlik etmesi ve Kamu Güvenliği biriminin göstericilerin "öfkelerini yeteri kadar uzun süre ifade ettikleri" şeklindeki uyarısının ardından Pekin'in Japonya'nın bu olaylar yüzünden istediği özür dileğini reddetmesi hareketin epey devlet güdümünde olduğu izlenimini uyandırıyordu. Fakat eylemler üçüncü haftasına girdiğinde otoriteler dillerini değiştirdi ve daha önleyici ifadeler kullanmaya başladı: "Hırsınızı daha düzgün biçimlerde ifade edin." Polis muhtemel protestocuları internetten uyarıyor ve tüm sokak gösterileri için otoritelerden izin alınması gerektiğini söylüyor, hareketin önde gelenlerinin ise evde oturmalarını salık veriyordu.[37] Komünist Parti 1989'daki olaylardan sonra, kendi kontrolünden çıkmış ve ülke genclinde sesini yükselten bir protesto hareketine izin veremezdi. Herkes biliyor ki 1980'lerin ortasında patlak veren liberalleşme yanlısı hareketin çıkış noktası da Japonya karşıtı eylemlerdi. Son zamanlardaki Japonya karşıtı hareketin yolu kısa sürede hükümet karşıtı hareketlerle kesişmişti. Binlerce asker emeklisi başkentte daha yüksek maaş için protesto gösterileri düzenliyor, Çin'in güneydoğusundaki kazma kürekle silahlanmış köylülerse kendilerinden bin kat daha güçlü polislerle çatışıyordu. Birkaç gün sonra devletin ana yayın organı Japonya karşıtı eylemleri, Komünist Parti'yi yok etmek isteyenlerin başını çektiği, "gizli hedefleri olan şer odağı" olarak nitelendirdi. Bu değişim başlangıçta devlet desteğiyle resmi söyleme uygun bir şekilde başlayan hareketin nasıl kısa sürede gayri resmi söylemle eklemlenebildiğini ortaya koymaktadır.[38] Acaba internetin şekillendirdiği kamuoyu ve öfke ısınıp nihayetinde günümüz Çin'inin gerçek sorunlarıyla kesişir ve Büyük Ateşseti'ni yıkabilir mi?

---

37 Joseph Kahn, "Chinese Authorities Warn against New Protests [Çinli Yetkililer Yeni Protestolara Karşı Uyarıyor]", *International Herald Tribune* (16 Nisan 2005), http://www.iht.com/articles/2005/04/15/news/china.html.

38 Joseph Kahn, "State-run Chinese Paper Lashes Anti-Japanese Protests as 'Evil Plot' [Çin'deki Devlet Gazetesi Japonya Karşıtı Protestoları "Şer Odağı" Olarak Gösterip Kınıyor]", New York Times (27 Nisan 2005), http://www.nytimes.com/2005/04/27/international/asia/27china.html?oref=login.

Aslında esas öngörülebilir olan yukarıda söylediklerim değil, Çin'in set inşa etme konusundaki politik ve kültürel dünya görüşünün daha uzun süre devam edeceğidir. Bugün bu politika gayet bilindik kavramlar arasında gidip gelmekte ve setin bin yıllık varoluşu sırasında kullanılan kavramsal ikilikler yeniden gündeme gelmektedir: Saldırı-savunma, dışa açıklık-izolasyon, yabancı egzotizmi-kendi kendine yeterlilik hülyası.

20. yüzyıl boyunca hayatta kalmayı başaran set sevgisine bu yüzyılda dış dünyaya karşı emperyal ve Çin merkezli bir görüş eşlik etmiştir. Set sevgisi en büyük sınavdan geçmiş ve neredeyse bütün jeopolitik zorlukları aşabileceğini göstermiştir. Çin tarihinde ilk kez kendi isteği dışındaki nedenler dolayısıyla modern uluslararası ilişkiler sisteminin parçası haline gelir, kendisini küreselleşmiş dünyaya onun kendine özgü bilgi akışı sistemine adapte olmaya çalışırken aynı anda set, Çin'in egemen ulusal yapısı olarak tekrar öne çıkıyordu. Bu süreçte set fikri ayrıksı niteliği ve asırları aşan yönüyle farklı olduğunu kanıtlıyordu. Günümüz Çin'inde kültürel ve politik güçlerin tuhaf bir biçimde iç içe girmesi, Zhao devletinin kralı Wuling'in göçebeliğin erdemleri hakkında başlattığı tartışmadan bu yana süregiden kapalılıkla açıklık arasındaki gidiş gelişin çok daha aşırı da olsa belki de tek örneğidir. Bugün Çin bir yandan uluslararası "yüzler" için büyük bir özlem duyuyor (Nobel ödülleri, Pekin Olimpiyatları ve Dünya Ticaret Örgütü'ne giriş vb.), yabancı mallar istiyor, yurtdışına öğrenci gönderiyor, bir yandan da periyodik olarak yabancı düşmanı çıkışlar yapıyor ve Çin'in yükselişini engelleyen yegane kuvvet olarak gördüğü ABD'ye karşı kin besliyor.

Bir yanda küreselleşmenin hızla ilerlemesi, Çin'in uluslararası dengelerden giderek daha fazla ve daha derin etkilenmesi, diğer yanda ise sınırları giderek daha daraltılan ve daha dar tanımlanan bir milli kimlik ve onun modern ifade biçimleri... Bu çelişkiler Çin'in içinde bulunduğu çatışkı ve şizofreni durumunu ortaya koymaktadır. Aslında yabancı olan ile Çinli olan arasındaki bu gerilimi asırlar boyunca zaten görebiliyorduk. Bu durumun bugün bu sıklıkta yinelenmesi olgunun yeni olduğu anlamına gelmez. Aslına bakılırsa bu olgu, Savaşan Devletler dönemindeki barbar şövalyeler ve askeri strateji olarak set inşası söylemlerinin neredeyse aynen günümüze

uyarlanmasıdır. Aynı şekilde Han döneminde İpek Yolu'nun açılması, Taklamakan'ın en ücra köşesine kadar duvar örülmesi ve kulelerle, siperlerle kontrol edilmesi; Kuzey Wei'nin atalarının göçebeliğinden geri adım atması ve etrafı setlerle çevrili şehirlerde yaşamaları; Sui İmparatoru Yang'ın çadır hayatını, koyun etini ve steplerin şarabını övmesi, buna rağmen barbar Türklerden sınırlarını korumak için inşa ettirdiği sette bir milyon Çinliyi seferber etmesi; Ming döneminin maceracı hazine avcısı gemilerinin politika değişimiyle geri çağrılması ve hanedanın yıkıldığı yıl olan 1644'te binlerce kilometre uzunluğunda çamur ve tuğla duvarlar inşa etmeleri... Tüm bunlar bugünkü gerilimin daha önceki örnekleridir.

Çin'in set inşası sürecinde genelde çakışan uluslararasıcılık ve izolasyon, setin Çin tarihinin geride kalan yüzyılları boyunca gördüğü temel bıçak sırtı işlevi hatırlatmaktadır. Bugün aynı şeyi İsrail'in "savunma amaçlı" duvarında da görebiliriz: Sadece duvarı inşa edenlerin kendi halklarını korumaları için değil (bazen bu istek çok baskıcı bir şekle bürünebilmektedir) aynı zamanda emperyalist genişleme stratejilerini desteklemek, yaşam biçimi duvarı inşa edenlere kıyasla oldukça farklı olan yabancı komşularını kontrol etmek (elbette bu sözkonusu tehditten ne kadar uzakta olunduğuna da bağlıdır) ve izlemek için inşa edilmektedir.

Eğer günümüzün bazı propagandacılarının yüklediği anlam ile donatılmış ve apaçık bir şekilde milliyetçi amaçlar için kullanılan seti bir kenara bırakmayı başarabilir, setin çelişkilerle dolu ve çoğu zaman başarısız tarihini görebilir, aynı zamanda Komünist turizm endüstrisinin gözlerimizi kör etmesine izin vermezsek setin görünüşte çelişik olan bazı özelliklerini daha iyi anlayabiliriz. Çin'in sınır setlerinin, tek ve birleşik bir Çin oluştururken aynı zamanda çokkültürcü uluslararasıcılığı da beslediğini ileri sürmek hâlâ değişik bir yorum olsa da, bu iki çelişkili gibi görünen dinamiğin bütün Çin tarihi boyunca genelde birarada bulunduğunu söyleyebiliriz. Tüm bu çelişkili birarada varoluş, duvarın yükseliş ve düşüş dönemlerine eşlik etmektedir. Ve setlerin Çin sınırı boyunca sürekli belirivermesi onları Çin tarihinin ayrılmaz bir parçası yapmıştır. Hatta setler olmadan Çin'in hükümdarlarını, halkını düşünmek bile olanaksızdır. Yine de setlerin onları inşa edenlere pek de uğurlu gelmediğini söylemek gerekir. Çoğu kez on-

ları dikenleri iflasa sürüklemiş, iç huzursuzluğun artmasına yol açmış, yöneticilerin hiçbir zaman diplomatik uzlaşma arayışına girmemelerine neden olmuştur, ki aslında diplomasi kibirli ve miyop izolasyon politikasına kıyasla iç huzuru sağlamada tarihsel olarak çok daha etkilidir. Ayrıca hareketli, iyi silahlanmış azimli ve deneyimli düşmanlar karşısında duvarın hiçbir faydası olmamıştır.

Çin'in milliyetçiliği ve uluslararasıcılığı önümüzdeki yüzyılda dünyanın kilit jeopolitik güçlerinden biri olacak. Çin'in açıklıkla kapalılık arasında bin yıldır gidip gelen duruşu ve yabancıları çekme ve medenileştirme yeteneği konusundaki özgüveni, ülke içinde inşa ettiği duvarlar ve benzeri şeyler Çin'in hem yurtiçindeki hem de dünya çapındaki sorunlara yaklaşımını belirleyecektir. Bu kitap Çinlilerin genel dünya görüşünü yansıtmaya çalışmıştır. Başarılarını ve başarısızlıklarını ortaya koymuş ve kendisi dışındaki dünyaya bakışını ve açmazlarını tartışmış, çelişkilerini ve istikrarlı yanlarını gözler önüne sermiş ve küreselleşme çağında, internet çağında ve ABD'nin demokrasi ve özgürlük savaşı çağında bu temel niteliklerin değiştiğine dair bir işaret bulunmadığını öne sürmüştür. Çin Halk Cumhuriyeti önümüzdeki yirmi otuz yılda batılı standartlarda bir demokrasiye dönüşse ya da George W. Bush modeline ayak uydursa bile (ki bu sav epey zorlama bir sav olurdu) Çin'in çok eski bir tarihi vardır. Çin'in bin yılı aşan alışkanlıkları, kültürel ve politik olarak biricik olduğuna dair inancı, dışlamaya ve sıkı sınır kontrolüne duyulan psikolojik ve fiziksel ihtiyaç vb. büyük dönüşümlere engel olacak gibi görünüyor. Haraç verenler de, ticaret için gelenler de yeşil gözlü düşman da olsa ziyaretçilere benzer bir gözlükle bakılacak gibi görünüyor. Görünüşe göre Çin'in her zaman bir Büyük Seti olacaktır.

Önemli Kişiler

(Aksi belirtilmedikçe verilen tarihler milattan sonradır)

ABAOJI (ö. 926): Khitan Liao hanedanlığının kurucusu. Kabilesine Çinli yönetim biçimlerini benimsetmeye çalıştı. Bu esnada kendisini eleştirenleri öldürdü ve kuzeydoğu Çin'de set inşa etmeye başladı.

ADAM SCHALL (1591-1666): Alman Cizvit ve Çin imparatorunun gökbilimcisi. Yabancı düşmanı Konfüçyüsçülerin eziyetine uğradı.

AGUDA (ö. 1123): Jurchen Jin hanedanlığının kurucusu. Liao imparatoru için dans etmeyi reddettikten sonra Liao hanedanlığını Çin'den söküp attı.

ALTAN HAN (1507-1582): Bozkır kabilelerini birleştiren, kuzey Çin'i kasıp kavuran ve 16. yüzyılın ortalarında kısa süreliğine Pekin'i kuşatma altına alan Moğol önderi.

AN LUSHAN (700?-757): 755'te Tang hanedanlığına karşı son derece yıkıcı bir isyan başlatan Sogdianalı general ve sarayın gözdesi.

CAO CAO (155-200): Kaçan son Han imparatorunu sürekli saray hapsinde tutup kuzeyde kendi krallığını kurarak 196'da Han hanedanlığına son veren şair ve eski Han generali.

CEN SHEN (715-770): Hevesli ama başarısız şair-memur. Günümüzde en çok Tang hanedanlığı yönetimindeki Çin'in uzak kuzeybatı sınırlarını anlatan "sınır şiirleri"yle tanınmaktadır.

CENGİZ HAN (1176?-1227): Moğol bozkırlarındaki kabilelerin birleştiricisi ve Moğol imparatorluğunun kurucusu.

CHEN DUXIU (1880-1942): 4 Mayıs Hareketi'nin önemli kuramcısı ve eylemcisi. 1927'ye kadar Çin Komünist Partisi'nin kurucu üyesi ve önderi.

(İMPARATOR) CHONGZHEN (1611-1644): Ming hanedanlığının son imparatoru. İsyancılar Pekin'e girerken Yasak Şehir'in kuzeyinde intihar etti.

ÇANG KAY-ŞEK (1887-1975): Sun Yat-sen'in evlatlığı. Milliyetçi Parti'nin önderi. Çinli komünistlere karşı düzenlenen Beyaz Terör eyleminin kışkırtıcısı ve 1949'dan 1975'e kadar Tayvan'daki milliyetçi rejimin başkanı.

DENG XIAOPING (1904-1997): Mao tarafından iki kere tasfiye edildi. 1976'dan sonra ekonominin liberalleşmesini sağlayan ve 1989'daki sıkı önlemleri koyan Komünist lider.

DORGON (ö. 1650): 1643'te Qing kral naibi olan, Mançu askerleri Shanhaiguan üstünden Pekin'e saldırıya geçiren ve orada Yasak Şehir'i zapt eden Mançu prens.

DUOJI (saltanatı 609-619): 615'te Sui hanedanlığındaki İmparator Yang'ı otuz altı gün boyunca Shanxi'deki Yanmenguan'da kuşatma altına alan asi Türk kağan.

ERZHU RONG (ö. 530): 528'de Kuzey Wei şehri Luoyang'a saldıran ve saraylıları öldüren kuzeybatılı kabile önderi.

ESEN (ö. 1455): Bozkır kabilelerini birleştiren ve Ming ordusunu 1449'da Tumu'da hezimete uğratan Moğol önder. Tumu'da esir alınan imparator için Çin sarayından büyük bir fidye alamayınca suikasta kurban gitti.

(İMPARATORİÇE) FENG (ö. 490): Kuzey Wei devletinin dul imparatoriçesi. Kabilesel Xianbi geleneğine karşı belirgin ölçüde garezi vardı ve Çin usulü tarımı teşvik etti.

FERDINAND VERBIEST (1623-1688): Kangxi imparatorunun gökbilim yöneticisi ve mekanik bahçe süsleri mucidi olan, birçok alanda yetenekli Cizvit rahip. Mançurya'ya yaptığı bir safaride Çin Seddi'nin "olağanüstü" olduğunu ilan etti.

FUSU (ö. MÖ 210): Qin devletindeki İlk İmparator'un en büyük oğlu. Babasının saltanatının sertliğine karşı çıktığı için kuzey sınırına sürgün edildi, orada sözde İlk İmparator'dan gelen bir emir üzerine intihar etmeye ikna oldu.

GAO LÜ: Kuzey Wei devletinin imparatoru Xiaowen'e hizmet eden Çinli memur. Güçlü bir set taraftarı.

GAOZU (HAN) (saltanatı MÖ 202-195): Han hanedanlığının kurucu imparatoru Bom Lin Bang, bir savaşta Mete karşısında küçük düştü. MÖ 190'larda sınır setlerini zamanından önce onardı.

GAOZU (TANG) (566-635): Tang Dükü Li Yuan, 618'de Sui hanedanlığını yenerek Tang devletinin ilk imparatoru oldu.

(SIR) GEORGE STAUNTON (1737-1801): Çin'e giden 1792-1793 ticaret misyonunda Lord Macartney'den sonraki yetkili kişi.

(İMPARATOR) HONGWU (1328-1398): Tahta geçmeden önceki adı Zhu Yuanzhang. Moğol Yuan hanedanlığını Çin'den defeden, Ming devletinin paranoyak kurucu imparatoru.

HUANG XIANG (1941-): Muhalif Çinli şair. *Çin Seddi'nin İtirafları* başlıklı eserin yazarı.

HUHAI (s. MÖ 210-207): Qin devletinin zalim ve savurgan, ikinci imparatoru. Hadım öğretmeni Zhao Gao tarafından aklını yitirmeye ve intihara sürüklendi.

HUO QUBING (MÖ 141?-117): İmparator Wu'nun en sevdiği süvari generali. Hunlara karşı Moğolistan'da elde edilen en önemli Han zaferlerinden birkaçının mimarı.

JIA JI (MÖ 201-160): Konfüçyüsçü bilgin-memur ve ahlak dersi veren "Qin Hanedanlığının Hataları" başlıklı makalenin yazarı. Qin hanedanlığını "metal setlere" bel bağlamakla eleştirdi.

(İMPARATOR) JIAJING (1507-1567): Hükümdarlığı öncesindeki adı Zhu Houcong. Moğollara karşı uyguladığı uyuşmazlık politikası 16. yüzyıl sınır setinin inşasına yol açan, dik kafalı, kılı kırk yaran imparator.

JIANG ZEMIN (1926-): 1989'dan 2003'e kadar Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı; aslında ancak Deng Xiaoping'in 1997'de ölmesinden sonra yüksek iktidarı ele geçirebildi.

(SIR) JOHN BARROW (1764-1848): 1793'te Çin'e giden Macartney misyonundaki denetçi. Daha sonra Kraliyet Coğrafya Akademisi'ni kurdu; Çin Seddi'nin hayranı.

KABUL (saltanatının 1140'ta başladığı sanılıyor): Cengiz Han'ın büyük büyükbabası. İmparatorun sakalını çimdikleyip çekerek Jin sarayını gücendirdi.

(İMPARATOR) KANGXI (1654-1722): İkinci Qing imparatoru, Çin'in sınırlarının genişlemesini ve nüfusunun artmasını sağlayan, birbirinin halefi üç gayretli Qing imparatorunun birincisi. Çin klasikleriyle öğrenim gördü, Ferdinand Verbiest'in hamisi ve yaman bir avcıydı. Kılık değiştirerek sıkça Büyük Set geçitleri arasında dolanır, imparatorluğunun sınır denetim noktalarının sağlamlığını denetlerdi.

KONFÜÇYÜS (MÖ 551-479): Çin'in önemli felsefecisi. Gelenceklerin doğru uygulanması ve aile ilişkilerinin benzerliği temellerine dayanan, uyumlu bir siyasi düzen kuramı geliştirdi.

KUBİLAY HAN (1214-1294): Bütün Çin'in sonunda fethedilmesini sağlayan Moğol imparator. Marco Polo'nun anlattığı Pekin'deki savurgan sarayın mimarı.

LI BO (701-762): Tang şairlerinin muhtemelen en ünlüsü. Ayın yansımasını kucaklamak için sarhoşken bir nehre atladıktan sonra boğulduğu söylenen, ayyaş, düellocu, romantik bir avare.

LI SHIMIN: *Bkz.* Taizong (Tang).

LI YUAN: *Bkz.* Gaozu (Tang).

LI ZICHENG (1605?-1645): Son Ming imparatorunu intihara sürükleyen, başkenti zapt eden ve üzerinden çok geçmeden tekrar Mançu Qing hanedanlığına kaptıran asi önder.

LIU BANG: *Bkz.* Gaozu (Han).

(LORD) MACARTNEY (1737-1806): III. George tarafından Çin'e gönderilen, 1792-1793 yıllarında görev alan ama başarısız olan İngiliz ticaret misyonunun önderi. Çin Seddi'nden derinden etkilenmiştir.

MAO ZEDUNG (1893-1976): 1935'ten 1976'ya kadar Komünist Parti'nin önderi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu, Kültür Devrimi'nin mimarı ve amatör şair. Gerçekliğiyle olmasa da Çin Seddi fikrinin heveslisi.

MARCO POLO (1254-1324): İddialara göre 1271-1295 arasında Çin'de, Kubilay Han'ın

hizmetinde yaşayan Venedikli gezgin.

(SIR) MARK AUREL STEIN (1862-1943): Kuzeybatı Çin'deki çölde Han setini kazıp bulan ve Dunhuang yakınlarındaki mağaralardan binlerce antik elyazmasını Batıya kaçıran arkeolog-kaşif.

MARTINO MARTINI (1614-1661): Avrupa'da Çin coğrafyasının babası olarak takdir edilen İtalyalı Cizvit ve haritacı. Çin Seddi'ni kuzey Çin boyunca uzanan, geniş, tek parça ve mazgallı hat biçiminde göstcrip büyük etki uyandıran 1655 tarihli haritanın çizeri.

MATTEO RICCI (1552-1610): Çok konuşan bilgin ve Pekin'e yerleşmesine izin verilen ilk Cizvit rahip. Set için "muazzam" ifadesini kullanmıştır.

MENG JIANGNU (ö. MÖ 214-210?): Kocasının set işinde çalışırken öldüğünü öğrenince Qin hanedanlığının İlk İmparator'unun Uzun Set'inde ağlayan, efsanevi, sadık kadın.

MENG TIAN (ö. 210): Qin Shihuangdi'nin itibarlı generali, göçebeleri Sarı Nehir bölgesinden defetti ve Uzun Set'i inşa etti.

METE (s. MÖ 209-174): Büyük Hun İmparatorluğu'nun kurucusu. Takipçilerine babasını öldürmelerini emrederek kabilenin önderliğini ele geçirdi.

NURHACI (1559-1626): Mançu imparatorluğunun kurucusu, 1619'da Ming hanedanlığına savaş açtı ve kuzeydoğu Çin'i işgal etmeye başladı.

(İMPARATOR) QIANLONG (1711-1799): Kangxi ve Yongzheng'den sonra Çin'in "Müreffeh Çağ"ını ve nüfusun ikiye katlanmasını sağlayan çalışkan Qing imparatorlarının sonuncusu. Çin sanatı ve kaligrafi eserleri toplayıcısı. 42.000 şiir yazdığını iddia etmiştir.

QIN SHIHUANGDI (MÖ 259-210): Qin hanedanlığındaki İlk İmparator. Çin'i birleştirdi ve kuzeydeki ilk Uzun Set'i inşa etti.

RAN'GAN (saltanatı 599-609): Sui hanedanlığına boyun eğen ve kabilesinin Çinli kıyafetleri giymesini talep eden Türk kağanı.

SARI İMPARATOR (tahta çıkma tarihi MÖ 2698?): Çin imparatorluğunun efsanevi kurucu hükümdarı.

SHANG YANG (ö. MÖ 338): MÖ 356 ile 348 arasında Yasacı reformları uygulamaktan sorumlu Qin başbakanı. Tahtın veliahdıyla çatıştığı için savaş arabalarıyla parça pinçik edildi.

SHETU (s. 581-587): Tumen'in torunu. Türkler arasındaki iç savaş yüzünden Çin'le bir anlaşma arayışı içinde Sui imparatorunu "arındırıcı etki" sıfatıyla takdir etmek zorunda kalana kadar Sui hanedanlığındaki İmparator Wen'in en çok nefret ettiği kişi.

SIMA QIAN (MÖ 145-86 dolayları): *Büyük Tarihçinin Kayıtları* (Shiji) başlıklı geleneksel tarih kitabının yazarı. Bir saltanat kararını protesto ettiği için İmparator Wu'nun emriyle hadım edildi.

SU XIAOKANG (1949-): Röportaj yazarı ve 1988'deki tartışmalı televizyon dizisi *Ağıt Nehri*'nin ortak yazarı; 1989'daki Tiananmen olaylarının ardından ülke dışına kaçtı.

SUN YAT-SEN (ayrıca Sun Zhongshan) (1866-1925): "Çin devriminin babası", Çin Cumhuriyeti'nin ilk başkanı ve Komünist ile Milliyetçi partiler arasındaki ilk Birleşik Cephe'nin mimarı. Çağdaş Çin'in ilk ünlü Çin Seddi hayranlarından biri.

TAIZONG (Tang) (599-649): Li Shimin adıyla, ilk Tang imparatoru Gaozu'nun oğlu olarak dünyaya geldi. Tahta çıkmak için 626'da iki erkek kardeşini öldürdü ve daha sonra bozkırın "İlahi Kağanı" oldu.

TEOMAN (ö. MÖ 209?): Kendi oğlu Mete'yi öldürmeye çalıştıktan birkaç yıl sonra Mete'nin takipçileri tarafından öldürülen Hun önderi.

(SIR) THOMAS STAUNTON (1781-1859): Sir George Staunton'ın Çince konuşan, 1793'te Qianlong imparatorunu büyüleyen oğlu, 1840'ta parlamentoda Afyon Savaşı'nı savundu.

(İMPARATOR) TIANSHUN (1428-1457): Tumu'da Esen tarafından esir edilen, beceriksiz, genç imparator.

TUMEN (ö. 553): Başka bir kabilenin hakareti üzerine intikam almak için Türkleri bozkırdaki baskın kuvvet haline getiren kağan.

TUOBA GUI (s. 386-409): Kuzey Wei hanedanlığının kurucusu. Toprak ve çiftlik hayvanlarını sıradışı bir başarıyla ele geçirdi.

WAN SITONG (1638-1702): Birinci Qing edebiyatçısı ve eski bir Ming sadık kulunun oğlu. Qing hanedanlığı tarafından doğru *Ming Hanedanlığı Tarihi*'ni yazmaya yardım etmesi için atandı. Çin Seddi'yle alay eden şiirler yazdı.

WANG CHANGLING (698?-757): Takdir edilen bir Tang şairi. Dörtlük biçemine hâkimiyetiyle ünlendi.

WANG YUE (1426-1499): 1470'lerde Moğolları Ordos bölgesinden çıkarmak için göçebe tarzı cüretle savaşan askeri görevli.

WANG ZHEN (ö. 1449): İmparator Tianshun'u felakete yol açan Tumu harekatını düzenlemeye teşvik eden, şöhret ve mücevher saplantılı hadım.

WEI JINGSHENG (1951-): 1979'da Demokrasi Seti posterinde "Beşinci Çağdaşlaşma"yı (demokrasi) istediği için hapse atılan eski elektrikçi ve Çinli muhalif.

WEI QING (MÖ 160?-106?): Huo Qubing'le birlikte, İmparator Wu hizmetinde savaşan büyük generallerden biri. MÖ 120 dolaylarında Hun kabilesini kuşatmadan ve geri püskürtmeden sorumluydu.

(İMPARATOR) WEN (Sui hanedanlığı) (550?-604): Yang Jian adıyla doğdu, 581'de Sui hanedanlığının çabuk öfkelenen kurucusu, Çin'i yeniden birleştirdi ve Uzun Setleri inşa etti.

(İMPARATOR) WU (Han hanedanlığı) (saltanatı MÖ 140-87): Seleflerinin sağladığı on-

yıllarca süren güçlenmenin ardından Han imparatorluğunun kuzey sınırlarını genişleten ve setlerle çeviren "savaşçı imparator."

WU SANGUI (1612-1678): Mançularla ittifak yapıp Çin'i istila etmeye giderken Shanhaiguan'dan geçmelerine izin veren, kuzeydoğuda görev yapan general.

WU XIANG (ö. 1644): Wu Sangui'nin babası. Wu Sangui mektubuna yanıt vermediği için Li Zicheng tarafından idam edildi.

(İMPARATORİÇE) WU ZETIAN (625?-705): Tang imparatoru Gaozong'un eski cariyesi, imparatorluk Çin'i tarihinde kendi hanedanlığını kuran tek kadındı. İddialara göre afrodizyak tükettikten sonra yetmiş yaşında yeni kaş çıkarmıştır.

(KRAL) WULING (MÖ 325-299): MÖ 307'de ordularına süvari reformları getiren, Zhao devleti kralı.

XIAOWEN (s. 466-499): Kuzey Wei devletinin, başkenti Luoyang'a taşıyan imparatoru.

XIELI (s. 620-634): Xuanzong'a karşı savaşıp kaybeden ve son birkaç yılını yaslı bir tutsak olarak Tang başkenti Chang'an'da geçiren Türk kağanı.

XU DA (1332-1385): Zhu Yuanzhang'ın kilit generallerinden biri, 1368'den sonraki yıllarda savunma amaçlı kaleler inşa etme işi ona emanet edildi.

XUANZONG (685-762): Tang hanedanlığının altın yıllarını yöneten ama saltanatı An Lushan ayaklanmasından kaynaklanan ve felaketle sonuçlanan kargaşaların ortasında son bulan Tang imparatoru.

YAN SONG (1480-1565): Altan Han'ın Pekin'i mahveden yağması esnasında orada bulunan faydacı başkatip.

(İMPARATOR) YANG (Sui Hanedanlığı) (569-617): Yang Guang adıyla, Sui hanedanlığının İmparator Wen'i olan Yang Jian'ın oğlu olarak dünyaya geldi. 604'ten 617'ye kadar tahtta kaldı. Uzun Setlerin ve Büyük Kanal'ın mimarıdır. Savurganlığı, zamparalığı ve genel ahlaksızlığı Sui hanedanlığının çökmesinin nedeni olarak gösterilmektedir.

YANG GUANG (569-617): *Bkz.* İmparator Yang (Sui hanedanlığı).

YANG GUIFEI (ö. 756): Tang imparatoru Xuangzong'un efsanevi derecede güzel ve acıklı cariyesi. İmparatorun muhafızları onu imparatorluğun çökmesinden sorumlu olmakla suçladı ve boğarak öldürdüler.

YANG JIAN: İmparator Wen (Sui hanedanlığı) başlığına bakınız.

YANG XUANZHI (500?-555?): Devlet memuru ve elden giden Kuzey Wei şehri Luoyang'a bir methiye olan "Luoyang Manastırlarının Kaydı" başlıklı eserin yazarı.

(İMPARATOR) YONGLE (1360-1424): Zhu Di adıyla, kurucu Ming imparatorunun oğlu olarak dünyaya geldi. 1403'te tahta el koydu, başkenti Nanjing'den Pekin'e taşıdı ve Zheng He'nin yaptığı deniz seferlerini destekledi.

(İMPARATOR) YONGZHENG (1678-1755): Kangxi'den sonra ve Qianlong'dan önce hükümdarlık yaptı. En başarılı üç Qing hükümdarından ikincisi; zor koşullarda tahta

geçti ve çağdaşları tarafından babasının vasiyetnamesinin sahtesini yapmakla, hatta bir kase zehirli ginseng çorbasıyla eski imparator Kangxi'nin ölümünü hızlandırmakla suçlandı.

YU (MÖ 2000 dolayları): Efsanevi bilge hükümdar, sel sularını kontrol etmekle ün saldı.

YU ZIJUN (1429-1489): Ming hanedanlığı esnasında ilk büyük set inşasını öneren ve denetleyen, işine bağlı memur.

YUAN SHIKAI (1859-1916): 1911 devriminde asilerin tarafını tutan ve Sun Yat-sen'in 1912'de Cumhuriyet başkanlığını devrettiği Qing generali. 1916'da kendini imparator ilan etti, Çin'in eyaletlerinin ayaklanmasına neden oldu.

ZHANG JUZHENG (1525-1582): Altan Han'ı sınır pazarları karşılığında Ming sarayına bağlılık yemini etmeye zorlayarak barış anlaşması sağlamaya çalışan başkatip.

ZHANG QIAN (MÖ 160 dolayları-110): İmparator Wu'nun hizmetinde olan, Hun tutsaklığından kurtulup Çin'e kaçan ve imparatorun kuzeybatıdaki yayılmacı planlarını teşvik eden temsilci ve general.

ZHANG XUELIANG (1901-2001): Eski Mançuryalı yerel diktatör ve milliyetçi general. 1936'daki Xi'an Olayı'nda komünistlere karşı yürütülen iç savaştan vazgeçmeye zorlamak için Çang Kay-şek'i üstünde geceliği varken tutukladı.

ZHAO GAO (ö. MÖ 207): Qin hanedanlığının İlk İmparator'unun oğlu Huhai'nin hadım öğretmeni. Eski amirini deliliğe sürükledi. Üçüncü Qin imparatoru tarafından bıçaklanarak öldürüldü.

ZHU DI: *Bkz.* İmparator Yongle.

ZHU HOUCONG: *Bkz.* İmparator Jiajing.

ZHU YUANZHANG: *Bkz.* İmparator Hongwu.

Hanedanlıkların Zaman Dizini

(Aksi belirtilmedikçe verilen tarihler milattan sonradır)

Shang MÖ 1700 dolayları – MÖ 1025
Batı Zhou MÖ 1025 – MÖ 771
Doğu Zhou MÖ 771 – MÖ 256
Qin MÖ 221 – MÖ 206
Birinci Han MÖ 202 – MS 8
Wang Mang fetret devri 9 – 23
İkinci Han 25 – 220
Üç Krallık Dönemi 220 – 280
Batı Jin 265 – 316

BÖLÜNMÜŞLÜK DÖNEMİ

Güney Çin

Doğu Jin 317 – 430
(Liu-) Song 420 – 479
Güney Qi 479 – 502
Liang 502 – 557
Chen 557 – 589

Kuzey Çin

On Altı Krallık Dönemi 317 – 439
Kuzey Wei 386 – 534
Doğu Wei 534 – 550
Batı Wei 535 – 557
Kuzey Qi 550 – 577
Kuzey Zhou 557 – 581

EK - 2

Sui 581 – 618

Tang 618 – 907

Beş Hanedanlık ve On Krallık Dönemi 907 – 960

Liao 947 – 1115

Kuzey Song 960 – 1127

Jin 1115 – 1234

Güney Song 1127 – 1279

Yuan 1260 – 1368

Ming 1368 – 1644

Qing 1644 – 1911

Çin Tarihi ve Set İnşasındaki Önemli Tarihler

(Aksi belirtilmedikçe verilen tarihler milattan sonradır. "d." dolayları demektir)

MÖ 8000 d.:	Kuzey Çin'de çiftçiliğin başlaması.
MÖ 1384 d. - 1025:	Shang kehanet kemiklerinin üstündeki yazılar Çince karakterlerin ilk örneklerini sağlamaktadır.
MÖ 1045 d. - 1025:	Zhou hanedanlığı Shang hanedanlığını ortadan kaldırdı.
MÖ 1000 d.:	Batı Asya'da at biniciliğinin gelişmesi.
MÖ 1000 d. - 900:	Geleneksel *Klasik Şiirler* (*Shijing*) başlıklı eserin en eski dini ilahileri.
MÖ 900 d. - 800:	Kuzeyli barbarlar tarafından Çin'e karşı yapılan ilk yağmalar.
MÖ 841:	Zaman belirtilen tarihin başlaması.
MÖ 771:	Zhou hanedanlığı barbar istilaları yüzünden batı başkentini terk etmek zorunda kaldı.
MÖ 656:	Chu devleti ilk devlet setini inşa etti.
MÖ 551 - 479:	Konfüçyüs'ün yaşadığı zaman dilimi.
MÖ 481 d. - 221:	Savaşan Devletler dönemi.
MÖ 356 d. - 348:	Qin devletinde Shang Yang'ın Yasacı reformları.
MÖ 338:	Shang Yang'ın idamı.
MÖ 307:	Zhao devleti göçebe tarzı süvariliği benimsedi.
MÖ 300 d.:	Kuzeyli devletler tarafından yabancı "barbarlara" karşı sınır setlerinin inşa edilmesinin başlangıcı. Daocu felsefeci, *Zhuangzi*'nin yazarı Zhuang Zhou'nun ölümü.
MÖ 256:	Qin devleti Zhou hanedanlığını yıktı.
MÖ 246:	Kral Zheng'in, Qin devletinin müstakbel İlk İmparator'unun tahta geçmesi.
MÖ 230-221:	Qin devleti Han, Zhao, Wei, Chu, Yan ve Qi devletlerini fethetti.
MÖ 221:	Qin imparatorluğunun kuruluşu.
MÖ 220:	İmparatorluk yol projesinin başlaması.

MÖ 215-214: Qin hanedanlığının İlk İmparatoru, generali Meng Tian'ı Hun kavmiyle savaşması ve bir Uzun Set inşa etmesi için kuzeye gönderdi.

MÖ 212: Saltanat saraylarının inşa edilmesi.

MÖ 210: İlk İmparator'un ölümü. Oğlu Huhai'nin tahta geçmesi.

MÖ 209: Qin hanedanlığına karşı toplu isyanların başlaması.

MÖ 209 d.: Hun önderi Mete'nin yükselişi.

MÖ 207: İkinci imparatorun ölümü.

MÖ 206: Qin hanedanlığının çöküşü.

MÖ 202: Birkaç yıl süren iç savaşın ardından Han hanedanlığının kurulması.

MÖ 201 - 200: İlk Han imparatorunun Pingcheng'de Mete ve Hunların karşısında küçük düşmesi.

MÖ 166: Kaynaklarda kuzey sınırında işaret şifrelerinin ilk kez yer alması.

MÖ 141: İmparator Wu'nun tahta geçmesi.

MÖ 139 d. - 135: Zhang Qian Orta Asya'ya doğru yola çıktı.

MÖ 126: Zhang Qian Çin'e döndü.

MÖ 121 - 102: Han imparatorluğunun Moğolistan'a ve Yeşim Taşı Geçidi'ne kadar yayılması ve buralarda set inşa etmesi.

MÖ 87: İmparator Wu'nun ölümü.

MÖ 60 d.: Hunlar zayıflamaya başladı.

9 - 23: Wang Mang fetret devri.

25: İç savaş döneminden sonra Han hanedanlığının yeniden kurulması.

50: Hunların önderi Çinlilerin önünde secde etmeye zorlandı.

89: Kuzeyli Hun kavminin Çinliler tarafından ortadan kaldırılması.

140'lar - 180'ler: Xianbi'nin yükselişi.

184: Sarı Sarıklılar isyanı.

190: Yerel diktatör Cao Cao'nun üstün konuma gelmesi.

220: Han hanedanlığının resmen sona ermesi.

221: Sichuan'da Shu-Han imparatorluğunun kurulması.

222: Wu imparatorluğunun kurulması ve Üç Krallık döneminin başlaması.

265: Jin hanedanlığı kuruldu.

280: Jin hanedanlığı Çin'i sözde yeniden birleştirdi.

281: Jin hanedanlığı set inşa etmeye başladı.

304: İlk Hun devletinin kuzey Çin'de kurulması.

310: Çinli aristokratların güneye kaçması.

311: Çin başkenti Luoyang'ın Hun orduları tarafından yağmalanması.

317: Nanjing'de Doğu Jin devletinin kurulması.

386: Kuzey Wei devletinin kurulması.

410-439: Kuzey Çin'in Kuzey Wei devletince fethedilmesi dönemi.

423: İlk, "dış" Kuzey Wei setinin inşa edilmesi.

446: İkinci, "iç" Kuzey Wei setinin inşa edilmesi.

494: Kuzey Wei devleti başkentini güneydeki Luoyang'a taşımaya karar verdi.

525-527: Kuzey Wei devletinin kuzey sınırında isyanlar ve başkaldırılar.

528: Erzhu Rong, Luoyang'ın üstüne yürür ve memurlarını katleder.

534: Doğu Wei imparatorluğunun kurulması.

538: Kuzey Wei'nin başkenti Luoyang yıkıldı.

550: Kuzey Qi hanedanlığının kuruluşu.

552: Türkler bozkırda üstün kuvvet durumuna geldi.

552-564: Kuzey Qi, kuzey Çin boyunca set inşa eder.

557: Chang'an'da Kuzey Zhou imparatorluğu, Nanjing'de Chen imparatorluğunun kuruluşu.

577: Kuzey Zhou, Qi imparatorluğunu işgal eder ve kuzey Çin'i birleştirir.

581: Yang Jian, Sui hanedanlığını kurar.

581-587: Yang Jian, kuzey Çin'de Uzun Setler diker.

589: Yang Jian, Chen hanedanlığını ortadan kaldırır ve Çin'i yeniden birleştirir.

604: Yang Jian ölür ve Yang Guang ikinci Sui imparatoru olarak tahta geçer.

605: Büyük Kanal'ın tamamlanması.

607-608: Yang Guan kuzeye törensel geziler düzenler ve kendi setinin inşa edilmesini emreder.

612-614: Yang Guan'ın başarısız Kore seferleri.

617: Li Yuan, Sui hanedanlığına karşı isyan çıkarır.

618: Yang Guang'a suikast yapılması. Li Yuan, Tang hanedanlığını kurar.

626: Li Shimin kardeşlerini öldürür, babası Li Yuan'ı tahtını terk etmeye "ikna eder" ve Taizong unvanıyla imparator olur.

630: Doğu Türklerinin önderi Tang hanedanlığına teslim olur ve geri

kalan Türk önderler Taizong'un "İlahi Kağan" unvanını almasını rica eder.

640-649: Tang egemenliğinin Taklamakan Çölü'nün ortasındaki Kucha kadar batıya yayılması.

684: İmparatoriçe Wu'nun tahtı gasp etmesi.

712: İmparator Xuanzong'un tahta geçmesi.

755 - 763: An Lushan isyanı.

762: Şair Li Bo'nun ölümü.

770: Şair Cen Shen'in ölümü.

790: Tang imparatorluğu Yeşim Taşı Kapısı'nın batısındaki toprakların denetimini kaybeder.

907: Tang hanedanlığının sonunun geleneksel tarihi. Çin imparatorluğu bağımsız imparatorluklara bölünür. Khitan Liao hanedanlığının kurucusu olan Abaoji, Khitanlar üstünde hâkimiyet kurar.

908: Liao hanedanlığı Mançurya'da set inşa etmeye başlar.

960: Song hanedanlığının kuruluşu.

1115: Jurchen kavmi Mançurya'da Jin imparatorluğunu kurar.

1125: Jin devleti Liao devletini yener ve kuzey Çin'den sürer.

1127: Kuzey Çin Jin imparatorluğunun eline geçer. Song hanedanlığı Hangzhou'da, daha güneydeki bir başkente püskürtülür. Güney Song imparatorluğunun başlangıcı.

1162: Cengiz Han'ın doğumu.

1166 - 1201: Jin imparatorluğu Mançurya ve Moğolistan'da setler inşa eder.

1194: Sarı Nehir yatak değiştirir.

1206: Cengiz Han Moğol kavimlerin üstün lideri olarak kabul gördü.

1211: Cengiz Han Jin imparatorluğuna ilk saldırısını düzenler.

1215: Bugünkü Pekin'in yerinde olan Jin başkentinde Moğolların katliamları.

1234: Jin hanedanlığının sonu.

1260: Kubilay Han'ın yükselişi.

1271 - 1295: Marco Polo'un Çin'deki seyahatlerinin olası tarihleri.

1279: Son Song imparatorunun ölümü. Bütün Çin, Moğol hâkimiyetine girer.

1294: Kubilay Han'ın ölümü.

1330'lar - 1350'ler: Veba bütün Çin'i kasıp kavurur.

1351: Kırmızı Sarıklılar asilerinden ilk kez bahsedilmesi.

1368: Kırmızı Sarıklılar'ın asi önderi Zhu Yuanzhang tarafından Ming

hanedanlığının kurulması. Moğolların Çin'den kovulması.

1368 - 1397: Zhu Yuanzhang sınır boyunca ve Moğolistan'ın çok içlerinde kaleler ve garnizonlar kurar.

1402: Zhu Di tahta el koyar ve kendini İmparator Yongle ilan eder.

1403 - 1430: Zhu Yuanzhang'ın Moğolistan'daki garnizonlarının terk edilmesi.

1405 - 1433: Güneydoğu Asya ve Afrika'nın doğu kıyısına deniz seferleri.

1421: Pekin'de Ming başkentinin resmen açılması.

1429: Eski Qin terimi "Uzun Set"ten Ming hanedanlığının *Gerçek Kayıtlar*'ında ilk kez bahsedilmesi.

1430'lar: Esen, Moğolistan'ın kavimlerini yeniden birleştirir.

1448: Haraç misyonunun Pekin'de geri çevrilmesi üzerine Esen, kuvvetlerini Pekin'in kuzeyindeki topraklara doğru harekete geçirir.

1449: Çin imparatoru Moğollar karşısında alınan feci yenilginin ardından Esen tarafından Tumu'da esir alınır.

1450: Esen esir alınan imparatoru Pekin'e geri götürür.

1470'ler: Wang Yue'nin yönettiği başarılı bir askeri harekatın ardından Yu Zijun Ordos bölgesindeki setlerin inşasını yönetir.

1489: Saraydaki hadım politikacılarla çatışmasının ardından Yu Zijun'un ölümü.

1500: Moğollarla düzenli ticaret kesilir.

1507: Çin'in müstakbel imparatoru Zhu Houcong'un ve Moğol bozkırlarının müstakbel hükümdarı Altan Han'ın doğumu.

1522: Zhu Houcong'un İmparator Jiajing unvanıyla tahta geçmesi.

1541 - 1547: Altan Han'ın haraç getirme ricaları Çin sarayı tarafından geri çevrilir. Neticede yoğun yağmalar başlar.

1540'lar: Pekin'in kuzeybatısında çift hatlı istihkamların inşası.

1550: Altan Han Ming setlerinin doğu ucundan dolanarak geçer ve Pekin'i kuşatır. Jiajing savaş bakanını idam eder.

1551 - 1552: Jiajing kısa bir süre Moğollarla ticaret pazarlarının yeniden açılmasına izin verir.

1557 d.: Portekizliler Makao adasında ticari faaliyete başlar.

1560'lar - 1570'ler: Pekin'in kuzeydoğusunda setlerin ve kulelerin inşa edilmesi.

1570'ler: Datong dolaylarındaki toprak hisarlar tuğlayla kaplanmaya başlar.

1601: Cizvit Matteo Ricci Pekin'e ulaşır.

1616: Nurhaci İkinci Jin hanedanlığını ilan eder. Matteo Ricci'nin günlüğünün ölümünden sonra basılması.

1618: Çin'in kuzeydoğudaki ilk garnizonu Fushun Mançulara teslim olur.

1619: Nurhaci Ming hanedanlığına resmen savaş ilan eder.

1621: Nurhaci Shenyang ve Liaoyang'ı ele geçirir.

1627: Ming hanedanlığının son yıllarında büyük isyanların başlaması.

1629: Mançular Pekin'e kadar ilerler, ardından topları olmadığı için geri çekilirler.

1635: Mançular hanedanlık isimlerini Qing'e çevirirler.

1644: İsyancı Li Zicheng Pekin'i zapt eder. Son Ming imparatoru kendini asar. Wu Sangui Mançulara teslim olur ve Li Zicheng'i Shanhaiguan'da yenilgiye uğratır. Mançular Pekin'e girer ve Çin'de Qing hanedanlığını kurar.

1659: Cizvit Ferdinand Verbiest, Makao adasına varır.

1661: İmparator Kangxi tahta geçer.

1668: Çinlilerin Mançurya'ya geçmesi yasaklanır.

1669: Verbiest Pekin'de Gökbilim Dairesi'nin müdürlüğüne atanır.

1673: Wu Sangui Qing hanedanlığına karşı ayaklanır.

1683: Qing imparatorluğu Tayvan'ı işgal eder.

1697 - 1759: Qing imparatorluğunun Dış Moğolistan, Dzungari, İli vadisi ve Tarim havzasını fethetmesi.

1719: Daniel Defoe'nin *The Further Adventures of Robinson Crusoe* [Robinson Crusoe'nun Başka Maceraları] adlı eserinin yayımlanması.

1735: İmparator Qianlong tahta geçer.

1735 - 1738: Jean Baptiste Du Halde'in Çin'in tarihi ve tasvirleri Avrupa'da yayımlanır.

1748: Komodor George Anson 1743'te başarısızlıkla sonuçlanan bir Çin ziyaretinin seyahatnamesini yayımlar.

1792 - 1793: III. George Çin'e Lord Macartney yönetiminde ticaret misyonu gönderir.

1816: Doğu Hindistan Şirketi Çin'e afyon ticaretini geliştirmeye başlar.

1839 - 1842: Birinci Afyon Savaşı.

1842: Nanjing Anlaşması'yla Hong Kong Britanya'ya geçer ve beş liman afyon ithalatına açılır.

1850 - 1864: Taiping İsyanı milyonlarca kişinin canına mal olur.

1856 - 1858: İkinci Afyon Savaşı.

1858: Tianjin Anlaşması afyon ticaretini meşrulaştırır.

1860: İngiliz-Fransız kuvvetler Pekin'i ve Yazlık Saray'ı yağmalar.

1861: George Fleming Tianjin'den Mançurya'ya doğru yola çıkar.

1860'lar - 1890'lar: Çin, ordularını ve donanmalarını Batılıların bilgisiyle yenilemeye girişir.

1893: *The Century Illustrated Monthly Magazine* Çin Seddi'nin uzaydan göründüğü iddiasını ilk kez ortaya atar.

1894 - 1895: Birinci Çin-Japonya savaşı. Çin Tayvan'ı Japonya'ya bırakır.

1898: Yabancı yanlısı, modernleştirici "Yüz Günlük Reform" Qing muhafazakarları tarafından kanlı bir biçimde bastırılır.

1900: Boxer isimli asiler Pekin'i işgal eder ve elçilikleri kuşatır.

1901: Yabancı müttefik kuvvetler Boxer isyanı tazminatı olarak 450 milyon gümüş dolar talep eder.

1905: Konfüçyüsçü sınav sisteminin kaldırılması.

1911: Cumhuriyetçi devrim Qing hanedanlığını yıkar.

1912: Sun Yat-sen Çin'e döner ve 1 Ocak'ta yeni Cumhuriyet'in ilk başkanı olur, ardından 13 Şubat'ta eski Qing generali Yuan Shikai için istifa eder.

1914: Yuan Shikai parlamentoyu feshеder.

1915: Japonya "Yirmi Bir Talep"ini Yuan Shikai'ye sunar.

1916: Yuan Shikai kendini imparator ilan eder. Çin'in eyaletleri tepki olarak Pekin'den bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra Yuan ölür. Yerel diktatörler döneminin başlaması.

1917 - 1919: Sun Yat-sen *Ulusal İmar Planı* üzerinde çalışır ve Çin Seddi yanlısı olur.

1919: Versailles Anlaşması Almanya'nın Çin'deki eski mülklerini Japonya'ya bırakır. 4 Mayıs protesto hareketi patlak verir.

1921: Şanghay'da Çin Komünist Partisi'nin kurulması. Sun Yat-sen Kanton'da bir Milliyetçi Parti hükümeti kurar.

1923: Sovyetler Birliği'nden destek sözü aldıktan sonra, Milliyetçi Parti Çin Komünist Partisi'yle Birleşik Cephe'ye katılır.

1925: Sun Yat-sen'in ölümü.

1926: Yerel diktatörlere karşı Kuzey Seferi'nin yapılması.

1927: Beyaz Dehşet. Çang Kay-şek Şanghay'daki komünist devrimi bastırır ve tüm ülkede komünist temizliğine girişir.

1929: Jiangxi Sovyeti'nin kurulması.

1930 - 1934: Çang Kay-şek, Jiangxi'deki komünistleri ortadan kaldırmak için kuşatma harekatlarına başlar.

1931 - 1932: Japonlar Mançurya'da bağımsız bir devlet (Mançuku) kurar.

1933: Japonlar Shanhaiguan'a ve Jehol'a saldırır ve ele geçirir. Çin ve Japonya delegasyonları Çin Seddi'nin güneyinde askersizleştirilmiş bir bölge şartı koşan Tanggu anlaşmasını imzalar.

1934: 80.000 komünist asker Çang'ın Jiangxi kuşatmasından kurtulur, Shaanxi'ye doğru Uzun Yürüyüş'e başlarlar.

1935: Mao Zedung Komünist Parti'nin başına geçer; "Çin Seddi'ne ulaşamazsak, bize de adam demesinler" mısrasını yazar.

1936: Çang Kay-şek, Japon istilasına karşı Birleşik Cephe'yi yeniden kurmaya razı olana kadar Xi'an'da hapse atılır.

1937: Marco Polo Köprüsü olayından sonra, Çin ile Japonya arasında resmen savaş ilan edilir. Nanjing'in yağmalanmasında 300.000 kadar Çinli sivil katledilir.

1945: İkinci Dünya Savaşı'nda Japonların yenilmesi.

1949: İç savaşta komünistlerin zaferi. Milliyetçi hükümet Tayvan'a kaçar. Mao Zedung Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan eder.

1950: Halk Kurtuluş Ordusu Tibet'e yürür.

1951: Devrim karşıtlarını bastırmak için harekatlar yapılır.

1956 - 1957: Yüz Çiçek kampanyası boyunca kısa süren siyasi açıklık dönemi.

1957: Sağcı Karşıtı Kampanya hükümetin eleştirilerini bastırır.

1957 - 1958: İleriye Doğru Büyük Atılım. Mao'nun Çin'in sanayici Batı'yı yakalaması ve komünizmi gerçekleştirmek için tasarladığı ütopik plan.

1959 - 1961: İleriye Doğru Büyük Atılım'ın ütopik politikalarından kaynaklanan kıtlık tahminen 30 milyon Çinlinin ölümüne neden olur.

1966: Mao Kültür Devrimi'ni başlatır.

1971: Çin Cumhuriyeti (Tayvan) Birleşmiş Milletler'den atılır ve yerine Çin Halk Cumhuriyeti (anakara hükümeti) alınır.

1972: Nixon Çin'i ziyaret eder.

1975: Çang Kay-şek Tayvan'da ölür.

1976: Mao'nun ölümü Kültür Devrimi politikalarını noktalar.

1978: Deng Xiaoping, Mao'nun halefi olur. Demokrasi Seti hareketinin başlaması.

1979: Deng Xiaoping ABD'yi ziyaret eder. Demokrasi Seti protestolarına karşı sıkı önlemler alınır. Wei Jingsheng on beş yıl hapse mahkum edilir.

1983: Manevi Kirlenme Karşıtı Kampanya Batı'nın yozlaştırıcı etkilerini hedef alır.

EK - 3

1984: Deng Xiaoping "Ülkemizi Sevin, Büyük Set'imizi Yeniden Canlandırın" kampanyasını başlatır.

1986: Öğrenci gösterileri.

1987: Burjuva liberalleştirmesine karşı kampanya. Çin'in ilk e-postası gönderilir.

1988: *Ağıt Nehri*'nin yayınlanması.

1989: Demokrasi yanlısı gösteriler Halkın Kurtuluş Ordusu tarafından şiddetle bastırılır. Jiang Zemin Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkanlığına geçer ama Deng Xiaoping daha güçlü konumunu korur.

1992: Deng Xiaoping "Güney Turu"ndayken Çin ekonomisinde daha hızlı piyasa reformu çağrısında bulunur.

1994: Çin'in ilk internet ağı kurulur.

1996 - 1997: "Çin'in Büyük Ateşseti"nin inşa edilmesi.

1997: Deng Xiaoping ölür ve Jiang Zemin yüksek iktidarı elde eder. Hong Kong yeniden Anakara Çin'ine dahil olur.

1999: Belgrad'daki Çin elçiliğinin NATO tarafından bombalanmasının ardından Amerika karşıtı büyük protestolar patlak verir. Çin hükümeti Falun Gong tarikatını yasaklar.

2001: Çin'in hava sahasında bir Amerikan casus uçağı ile Çin savaş jetinin çarpışması Çin ile ABD arasında büyük bir diplomatik soruna ve Çin'de ulusal öfkeye yol açar.

2002: Çin hükümeti arama motoru Google'ı geçici bir süre engeller.

2002-2003: Jiang Zemin halefi Hu Jintao'ya iktidarı devretmeye başlar.

2003: Mu Zimei'nin seks günlüğü Çin'deki blog çılgınlığının başlamasına önayak olur.

2005: Bütün Çin'deki şehirlerde Japonya karşıtı gösteriler patlak verir.

ÇİN SEDDİ HAKKINDA GENEL ESERLER

İngilizcede Çin Seddi üzerine yapılmış en iyi modern çalışma hiç şüphe yok ki Arthur Waldron'un *The Great Wall* [Çin Seddi] adlı eseridir. Waldron'un set hakkındaki miti yerle bir eden titiz eseri, set üzerine yapılan çalışmalarda bir çığır açmıştır. Luo Zhewen ve diğerlerinin *The Great Wall* adlı eseri çok faydalı bilgi ve görseller içerirken, Daniel Schwartz'ın *The Great Wall of China*'sı sınır setleri boyunca uzanan hatla ilgili çok çarpıcı bir fotoğraf koleksiyonu ortaya koyuyor.

Changcheng baike quanshu (Çin Seddi Ansiklopedisi) (Jilin: Jilin People's Publishing House, 1994)

Changcheng guoji xueshu yantaohui lunwenji (Çin Seddi Üzerine Uluslararası Akademik Sempozyum Tutanakları) (Jilin: Jilin renmin chubanshe, 1995)

Fryer, Jonathan, *The Great Wall of China* (London: New English Library, 1975)

Geil, William Edgar, *The Great Wall of China* (New York: Sturgis & Walton Company, 1909)

Liu Qingde ve diğerleri, *Zhongguo lidai changcheng shi lu* (Çağlar Boyunca Çin Seddi Üzerine Şiirler) (Hebei: Hebei meishu chubanshe, 1991)

Luo Zhewen ve diğerleri, *The Great Wall* (London: Michael Joseph Ltd, 1981)

Schwartz, Daniel, *The Great Wall of China* (London: Thames and Hudson, 1990)

Song Mengyin ve Dong Kan (ed.), *Wanli changcheng chuanshuo* (Çin Seddi Efsaneleri) (Hebei: Hebei shaonian ertong, 1990)

Waldron, Arthur, *The Great Wall of China: From History to Myth* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992)

Zhongguo changcheng gushi (Çin Seddi Hakkında Hikayeler) (Beijing: Yanshan, 1987)

Zhongguo changcheng yiji diaocha baogao ji (Çin Seddi araştırmaları üzerine derleme raporlar) (Beijing: Wenwu, 1981)

ÇİN TARİHİ VE COĞRAFYASI HAKKINDA GENEL ESERLER

Çin tarihindeki herhangi bir hanedanlık için *The Cambridge History of China*'nın ilgili cildindeki yazılar (aşağıda hanedanlıklara göre listelenmiştir) istenilen dönemle ilgili son derece bilgilendirici bir bakış sunmaktadır; bu yazılar ayrıca birincil ve ikincil kaynaklara erişmek açısından çok yararlı bir giriş niteliği taşır. Daha fazla genel tarih için Gernet, Hansen, Mote ve Spence çok faydalıdır. Needham'ın muazzam eseri de Çin'in bilim tarihi konusunda fevkalade bir rehberdir.

Blunden, Caroline ve Mark Elvin, *Cultural Atlas of China* (Oxford: Equinox, 1983)

Cressey, George B., *China's Geographic Foundations: A Survey of the Land and Its People* (New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1934)

– 'The Ordos Desert of Inner Mongolia', *Denison University Bulletin*, 28.8 (1933), s. 155–248

De Bary, W. M. ve Irene Bloom, *Sources of Chinese Tradition*, 2 cilt (New York: Columbia University Press, 1999–2000)

Gernet, Jacques, *A History of Chinese Civilization*, çev: J. R. Foster (Cambridge: Cambridge University Press, 1990)

Hansen, Valerie, *The Open Empire: A History of China to 1600* (New York: Norton, 2000)

Mote, F. W., *Imperial China: 900-1800* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999)

Needham, Joseph, *Science and Civilisation in China* (Cambridge: Cambridge University Press, 1954)

Spence, Jonathan, *The Search for Modern China* (New York: Norton, 1999)

Zhongguo lishi ditu ji (Toplu Çin tarih atlasları) (Shanghai: Ditu chubanshe, 1982–7)

ÇİN İLE BOZKIR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Barfield, Thomas J., *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China* (Oxford: Basil Blackwell, 1989)

Grousset, René, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, çev. Naomi Watford (New Jersey: Rutgers University Press, 1970)

Jagchid, Sechid ve Van Jay Symons, *Peace, War and Trade along the Great Wall: Nomadic–Chinese Interaction through Two Millennia* (Bloomington: Indiana University Press, 1989)

Lattimore, Owen, *Inner Asian Frontiers of China* (New York: American Geographical Society, 1940)

– *Studies in Frontier History: Collected Papers 1928–1958* (London: Oxford University Press, 1962)

Sinor, Dennis, 'The Inner Asian Warriors', *Journal of the American Oriental Society*, 101.2 (1981), s. 133–44

Sinor, Dennis (ed.), *The Cambridge History of Early Inner Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990)

HANEDANLIKLAR

Shang, Zhou ve Savaşan Devletler Dönemi

Birrell, Anne (çev.), *The Classic of Mountains and Seas* (London: Penguin, 1999)

Chang, Kwang-chih, *Shang Civilisation* (New Haven: Yale University Press, 1980)

Crump, J. I. (çev.), *Chan-kuo ts'e* (University of Michigan: Center for Chinese Studies, 1996)

Di Cosmo, Nicola, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Powers in East Asian History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002)

Legge, James, *The Chinese Classics* (Hong Kong: Lane, Crawford and Co., 1871)

Prusek, Jaroslav, *Chinese Statelets and the Northern Barbarians in the Period 1400–300 BC* (New York: Humanities Press, 1971)

Qin, Han ve Kuzey Wei

Bielenstein, Hans, *The Restoration of the Han Dynasty*, 4 cilt, *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*, 26, 31, 39, 51 (1954, 1959, 1967, 1979)

Bodde, Derk (çev.), *Statesman, Patriot, and General in Ancient China: Three Shih Chi Biographies of the Ch'in Dynasty (255–206 BC)*, (New Haven: American Oriental Society, 1940)

De Crespigny, Rafe, *Northern Frontier: The Policies and Strategy of the Later Han Empire* (Canberra: Australian National University, 1984)

Hopkirk, Peter, *Foreign Devils on the Silk Road: The Search for the Lost Treasures of Central Asia* (Oxford: Oxford University Press, 1984)

Hulsewe, A. F. P. ve Michael Loewe, *China in Central Asia: The Early Stage, 125 BC–AD 23* (Leiden: Brill, 1979)

Jenner, W. J. F., *Memories of Loyang: Yang Hsüan-chih and the Lost Capital (493–534)* (Oxford: Clarendon Press, 1981)

Loewe, Michael, *Records of Han Administration*, 2 cilt (Cambridge: University of Cambridge Oriental Publications, 1967)

– *Everyday Life in Early Imperial China* (New York: Harper & Row, 1970)

– 'The Campaigns of Han Wu-ti', *Chinese Ways in Warfare* içinde, ed. Frank A. Kierman Jr ve John K. Fairbank (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1974) s. 67–122

Mirsky, Jeannette. *Sir Aurel Stein: Archaeological Explorer* (Chicago: University of Chicago Press, 1977)

Sima Qian, *The Grand Scribe's Records*, ed. William H. Nienhauser Jr (Bloomington: Indiana University Press, 1994)

Stein, M. Aurel, *Serindia* (Oxford: Clarendon Press, 1921)

– *Ruins of Desert Cathay: Personal Narrative of Explorations in Central Asia and*

Westernmost China, 2 cilt (New York: Dover Publications, 1987)

Twitchett, Denis ve Loewe, Michael (ed.), *The Cambridge History of China Volume 1: The Ch'in and Han Empires, 220 BC through AD 220* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986)

Walker, Annabel, *Aurel Stein: Pioneer of the Silk Road* (Londra: John Murray, 1995)

Watson, Burton (çev.), *Records of the Grand Historian of China*, 2 cilt (New York: Columbia University Press, 1961)

– *Records of the Grand Historian: Han Dynasty II* (gözden geçirilmiş basım) (Hong Kong ve New York: Renditions and Columbia University Press, 1993)

Sui ve Tang

Chan, Marie, 'The Frontier Poems of Ts'en Shen', *Journal of the American Oriental Society*, 98.4 (1978), s. 421–37

Chen Tiemin and Hou Zhongyi (ed.), *Cen Shen ji jiaozhu* (Açıklamalı Cen Shen derlemesi) (Shanghai: Shanghai guji chubanshe, 1981)

Hartman, Charles, *Han Yu and the T'ang Search for Unity* (Princeton: Princeton University Press, 1986)

Hinton, David (çev.), *The Selected Poems of Li Po* (Londra: Anvil, 1996)

Hu Ji, *Sui Yangdi xinzhuan* (Sui İmparatoru Yang'ın yeni biyografisi) (Shanghai: Shanghai renmin chubanshe, 1995)

Owen, Stephen, *The Great Age of Chinese Poetry: The High T'ang* (New Haven: Yale University Press, 1981)

Parker, Edward H., 'The Early Turks', *China Review*, 24 (1899–1900), s. 120–227

– 'The Early Turks', *China Review*, 25 (1900–1901), s. 1–270

Pulleyblank, Edwin G., *The Background of the Rebellion of An Lu-shan* (Oxford: Oxford University Press, 1966)

Schafer, Edward H., *The Golden Peaches of Samarkand* (Berkeley: University of California Press, 1963)

Twitchett, Denis (ed.), *The Cambridge History of China Volume 3: Sui and T'ang China, 589–906, Part I* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979)

Waley, Arthur, 'A Chinese Poet in Central Asia', *The Secret History of the Mongols* içinde (Londra: George Allen and Unwin, 1963), s. 30–46

Wright, Arthur F., *The Sui Dynasty* (New York: Knopf, 1978)

– 'Sui Yang-ti: Personality and Stereotype', *The Confucian Persuasion* içinde (Stanford: Stanford University Press, 1960), s. 47–76

Liao, Jin ve Moğol Yuan

Chan, Hok-lam, *Legitimation in Imperial China: Discussions under the Jurchen-Chin Dynasty* (1115–1234) (Seattle: University of Washington Press, 1984)

De Hartog, Leo, *Genghis Khan: Conqueror of the World* (London: Tauris, 1989)

Franke, Herbert ve Denis Twitchett (ed.), *The Cambridge History of China Volume 6:*

Alien Regimes and Border States, 907–1368 (Cambridge: Cambridge University Press, 1994)

Hoang, Michel, *Genghis Khan* (London: Saki, 1990)

Li Chih-Ch'ang, *The Travels of an Alchemist*, çev. Arthur Waley (Londra: Routledge, 1931)

Man, John, *Genghis Khan: Life, Death and Resurrection* (Londra: Bantam, 2004)

Martin, H. Desmond, *The Rise of Chingis Khan and His Conquest of North China* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1950)

Rossabi, Morris, *Khubilai Khan: His Life and Times* (Berkeley: University of California Press, 1988)

Ming ve Qing Hanedanlığının Yükselişi

Hafiz-i Abru, *A Persian Embassy in China*, çev. K. M. Maitra (New York: Paragon Book Reprint Corp., 1970)

Dreyer, Edmund L., *Early Ming China: A Political History 1355–1435* (Stanford: Stanford University Press, 1982)

Farmer, Edward L., *Early Ming Government: The Evolution of Dual Capitals* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1976)

Goodrich, L. Carrington (ed.), *Dictionary of Ming Biography, 1368–1644* (New York: Columbia University Press, 1976)

Hsu, Angela, 'Wu San-kuei in 1644: A Reappraisal', *Journal of Asian Studies*, 34.2 (Şubat 1975), s. 443–53

Hua Xiazi, *Ming changcheng kaoshi* (Ming Büyük Seddi'ne ilişkin bir inceleme) (Qinhuangdao: Dang'an chubanshe, 1988)

Levathes, Louise, *When China Ruled the Seas* (New York: Simon & Schuster, 1994)

Mote, Frederick W., 'The T'u-mu Incident of 1449', *Chinese Ways in Warfare* içinde, ed. Frank A. Kierman Jr ve John K. Fairbank (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1974), s. 243–72

Mote, Frederick W. ve Denis Twitchett (ed.), *The Cambridge History of China Volume 7: The Ming Dynasty, 1368–1644, Part I* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988)

– *The Cambridge History of China Volume 7: The Ming Dynasty, 1368–1644, Part II* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998)

Naquin, Susan, *Peking: Temples and City Life* (Berkeley: University of California Press, 2000)

Rossabi, Morris, *China and Inner Asia from 1368 to the Present Day* (New York: Pica Press, 1975)

Serruys, Henry, *The Mongols and Ming China: Customs and History* (Londra: Variorum Reprints, 1987)

– 'Chinese in Southern Mongolia during the Sixteenth Century', *Monumenta Serica* 18 (1959), s. 1–95

– 'Sino-Mongol Relations during the Ming, II. The Tribute System and Diplomatic Missions (1400–1600)', *Mélanges Chinois et Bouddhiques*, 14 (1969)
– 'Sino-Mongol Relations during the Ming, III. Trade Relations: The Horse Fairs (1499–1600)', *Mélanges Chinois et Bouddhiques*, 18 (1975)
– 'Towers in the Northern Frontier Defenses of the Ming', *Ming Studies*, 14 (İlkbahar 1982), s. 8–76
Spence, Jonathan D. ve John E. Wills (ed.), *From Ming to Qing: Conquest, Region, and Continuity in Seventeenth-Century China* (New Haven: Yale University Press, 1979)
Tsai, Henry Shih-shan, *The Eunuchs of the Ming Dynasty* (Albany, New York: State University of New York, 1996)
Wakeman Jr, Frederic, *The Great Enterprise: The Manchu Reconstruction of Imperial Order in Seventeenth-Century China*, 2 cilt (Berkeley: University of California Press, 1985)
– 'The Shun Interregnum of 1644', *From Ming to Qing* içinde, ed. Spence ve Wills, s. 41–87

Qing

Fairbank, John K. (ed.), *The Cambridge History of China Volume 10, Part One: Late Ch'ing 1800–1911* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978)
Fairbank, John K. ve Kwang-Ching Liu (ed.), *The Cambridge History of China Volume 11, Part Two: Late Ch'ing 1800–1911* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980)
Kuhn, Philip A., *Soulstealers: The Chinese Sorcery Scare of 1768* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1990)
Peterson, Willard J. (ed.), *The Cambridge History of China Volume 9, Part One: The Ch'ing Empire to 1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002)
Spence, Jonathan D., *Emperor of China: Self-Portrait of Kang-Hsi* (New York: Knopf, 1974)

20. Yüzyıl ve Sonrası

Bergère, Marie-Claire, *Sun Yat-sen*, çev. Janet Lloyd (Stanford: Stanford University Press, 1998)
Buruma, Ian, *Bad Elements: Chinese Rebels from Los Angeles to Beijing* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 2002)
The Cambridge History of China Volumes 12–15 (Cambridge: Cambridge University Press, 1983)
Chang, Jung ve Jon Halliday, *Mao: The Unknown Story* (Londra: Jonathen Cape, 2005)
Coble, Parks M., *Facing Japan: Chinese Politics and Japanese Imperialism, 1931–37* (Cambridge, Mass.: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1991)
Garside, Roger, *Coming Alive: China after Mao* (Londra: André Deutsch, 1981)
Junshi kexueyuan junshi lishi yanjiubu, *Zhong guo kang ri zhan zheng shi* (Çin-Japon Savaşı Tarihi), 2 cilt (Pekin: Jiefangjun chubanshe, 1991–4)
Li Yu-ning (ed.), *The Politics of Historiography: The First Emperor of China* (New York:

International Arts and Sciences Press, 1975)
MacFarquhar, Roderick (ed.), *The Politics of China Second Edition: The Eras of Mao and Deng* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997)
Salisbury, Harrison, *The Long March: The Untold Story* (New York: Harper and Row, 1985)
Schwarcz, Vera, *The Chinese Enlightenment: Intellectuals and the Legacy of the May Fourth Movement of 1919* (Berkeley: California University Press, 1986)
Selden, Mark, *China in Revolution: The Yenan Way Revisited* (New York: M. E. Sharpe, 1995)
Short, Philip, *Mao: A Life* (Londra: John Murray, 2004)
Snow, Edgar, *Red Star over China* (Harmondsworth: Penguin, 1972)
Studwell, Joe, *The China Dream: The Elusive Quest for the Greatest Untapped Market on Earth* (Londra: Profile Books, 2002)
Su Xiaokang ve Wang Luxiang, *Deathsong of the River: A Reader's Guide to the Chinese TV Series "Heshang"*, çev. Richard W. Bodman ve Pin P. Wan (Ihaca: East Asia Program, Cornell University, 1991)
Teng Ssu-yü ve John K. Fairbank (ed.), *China's Response to the West: A Documentary Survey, 1839–1923* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1954)
U.S. Military Intelligence Reports: China 1911–41 (Frederick, MD: University Publications of America, 1983)
Van de Ven, Hans J., *War and Nationalism in China 1925–1945* (Londra: RoutledgeCurzon, 2003)
Wilbur, C. Martin, *Frustrated Patriot* (New York: Columbia University Press, 1976)
Zha Jianying, *China Pop: How Soap Operas, Tabloids and Bestseller are Transforming a Culture* (New York: The New Press, 1995)
Zhao, Suisheng, *A Nation-State by Construction: Dynamics of Modern Chinese Nationalism* (Stanford: Stanford University Press, 1994)

İNTERNET VE BÜYÜK ÇİN ATEŞSETİ

Barmé, Geremie R. ve Sang Ye, 'The Great Firewall of China', *Wired*, 5.06 (Haziran 1997), http://www.wired.com/wired/5.06/china_pr.html
http://chinadigitaltimes.net
Kurlantzick, Joshua, 'Dictatorship.com: The Web Won't Topple Tyranny', *New Republic*, 230.12 (4 Mayıs 2004)
Qiu, Jack Linchuan, 'The Internet in China: Data and Issues', çalışma yazardan alınmıştır
– 'Chinese Nationalism on the Net: An Odd Myth with Normalcy', NCA Yıllık Kongresi'nde sunulan tebliğ, Atlanta, 1–4 Kasım 2001
– 'Chinese Hackerism in Retrospect: The Legend of a New Revolutionary Army', *MFC Insight* (17 Eylül 2002)
Xiao Qiang, 'Words You Never See in Chinese Cyberspace',

http://chinadigitaltimes.net/2004/08/the_words_you_n.php (30 August 2004)
Young, Edward, 'The Internet: Beyond the Great Firewall', *China Economic Quarterly* (11 Kasım 2002)

ÇİN VE SETLERİ HAKKINDAKİ BATILI İZLENİMLER

Bu konudaki birincil kaynaklar çok geniştir. Seyahat yazılarından ve yazarların anlatımlardan faydalı bulduğum küçük bir seçkiyi aşağıda verdim. İkincil eserlere gelince, Çin hakkındaki Batılı izlenimler konusunda en kapsamlı ve yalın yazar Jonathan Spence'tir. Bu konuda aynı zamanda Alain Peyrefitte'in, Macartney'in 1793'teki Çin misyonu hakkındaki etkili anlatımına da bakınız.

Aldridge, A. Owen, 'Voltaire and the Cult of China', *Tamkang Review*, 2.2–3.1 (1971–2), s. 25–49
Andrews, Roy Chapman, *Across Mongolian Plains* (Londra: D. Appleton & Co., 1921)
Avril, Philippe, *Travels into divers Parts of Europe and Asia* (Londra: Tim. Goodwin, 1693)
Barrow, Sir John, *Travels in China* (Londra: T. Cadell and W. Davies, 1806)
Barzini, Luigi, *Pekin to Paris: An account of Prince Borghese's journey across two continents in a motor-car* (Londra: E. Grant Richard, 1907)
Cameron, Nigel, *Barbarians and Mandarins: Thirteen Centuries of Western Travellers in China* (Hong Kong ve Oxford: Oxford University Press, 1989)
Cranmer-Byng, J. L. (ed.), *An Embassy to China Being the Journal Kept by Lord Macartney During his Embassy to the Emperor Ch'ien-lung, 1793–94* (Londra: Longmans, 1962)
De Rhodes, Alexandre, *Divers voyages de la Chine et autres royaumes de l'Orient* (Paris: Christophe Iournel, 1681)
Du Halde, Jean Baptiste, *A Description of the Empire of China...*, 2 cilt (Londra: Edward Cave, 1738–41)
Dunne, George H., *Generation of Giants: The Story of the Jesuits in China in the Last Decades of the Ming Dynasty* (Londra: Burns and Oates, 1962)
Fleming, George, *Travels on Horseback in Mantchu Tartary: being a summer ride beyond the great wall of China* (Londra: Hurst and Blackett, 1863)
Geil, William Edgar, *The Great Wall of China* (New York: Sturgis and Walton Company, 1909)
Guy, Basil, 'The French Image of China before and after Voltaire', *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century*, 21 (1963)
Hayes, L. N., *The Great Wall of China* (Şanghay: Kelly and Walsh, 1929)
Hearsey, John E. N., *Voltaire* (Londra: Constable, 1976)
Kircher, Athanasius, SJ, *China monumentis qua sacris qua profanis, Illustrata*, çev. Charles D. Van Tuyl (Oklahoma: Indian University Press, Bacone College, 1987)

SEÇME KAYNAKÇA

Le Comte, Louis D., *Memoirs and Observations* ... (Londra: Benj. Tooke, 1698)

Martini, Martino, *Novus Atlas Sinensis* (Amsterdam: Joan Blaeu, 1655)

Murdock, Victor, *China, the Mysterious and Marvellous* (New York: Chicago, 1920)

Peyrefitte, Alain, *The Collision of Two Civilisations: The British Expedition to China in 1792–4*, çev. Jon Rothschild (Londra: Harvill, 1993)

Polo, Marco, *The Travels*, çev. R. E. Latham (Harmondsworth: Penguin, 1980)

Ricci, Matteo, *China in the Sixteenth Century: The Journals of Matthew Ricci: 1583–1610*, çev. Louis J. Gallagher, SJ (New York: Random House, 1953)

Spence, Jonathan, *The China Helpers: Western Advisers in China 1620–1960* (Londra: Bodley Head, 1969)

– *The Chan's Great Continent: China in Western Minds* (Londra: Allen Lane, Penguin, 1999)

Staunton, Sir George Leonard, *An authentic account of an embassy from the King of Great Britain to the Emperor of China* ... (Londra: G. Nicol, 1798)

Thurin, Susan Schoenbauer, *Victorian Travellers and the Opening of China* (Ohio: Ohio University Press, 1999)

Voltaire, *Lettres chinoises, indiennes et tartares* (Paris: yayınevi yok, 1776)

– *An essay on universal history*, çev. Thomas Mugent (Edinburgh: William Creech, 1782)

– *Dictionnaire Philosophique* (Amsterdam: Marc-Michel Rey, 1789)

– *Dictionnaire Philosophique* (Paris: Garnier frères, 1954)

– *Philosophical Dictionary*, 2 cilt, çev. Peter Gay (New York: Basic Books, 1962)

Warwick, Adam, 'A Thousand Miles along the Great Wall of China', *National Geographic Magazine*, 43.2 (Şubat 1923), s. 113–43